E. R. Jakobson

VALITUD TEOSED

Carl Robert

894.545 A-22620

Jakobson

VALITUD TEOSED II

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN

1959

Koostanud
Rudolf Põldmäe

Kunstiliselt kujundanud
Aleksander Koemets

2 N
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
54044
187648

C. R. Jakobson «Sakala» toimetajana.

Artiklid

1

RAHVAS JA SEISUS.[1]

Imeks on panna, kui vähe veel meie rahvas vahet mõistab teha r a h v a ja s e i s u s e vahel ja kui vähe tal sest märku on, mis nimetamised, nagu: *eestlane, venelane, saks* või: *mõisnik, ametnik, talunik* jne. tähendavad. Ma sain ükskord ühe eesti talupoja käest oma küsimise peale: «Kes siin majas elab?» — selle vastuse: «Üks t a l u p o e g ü h e s a k s a g a.» Ma ütlesin selle peale mehele, et ma ta vastusest aru ei saa, sest talupoeg võida ju nõnda hästi saks olla kui saks talupoeg. Mees vahtis seal mu otsa, kui oleks ta ütelda tahtnud: «Kas sa siis loll oled?» — ja läks oma teed. Ometi tahtsin nüüd ses asjas selgust saada ja astusin tuppa sisse. Seal istus ühes nurgas saterkuuega kingsepp ja teises taluperemees pütti vitsutades, tema kõrval ta ketraja naine. Ma teretasin eesti keeli ja kuulasin järele, kas nende juures mõni saks elaks. Saterkuuega kingsepp tuli mulle vastu ja küsis kadakakõrvetaja saksa keeles, kas ma tema juures tööd tahaksin teha lasta? Keelemurdest tundsin aga kohe ära, et mitte saks, vaid eesti mees mu ees seisis. Igaüks mõistlik inimene räägib aga teisega ses keeles, mida mõlemad hästi mõistavad, ning sest, et kingsepp oma paari sõna saksa keelega hiilata tahtis ja ometi praegu kuulnud oli, et ma eesti keelt hästi mõistsin, — sest nägin kohe ära, et üks narr mu ees seisis. Seepärast kostsin eesti keeli: «Ei, aus meister, seekord küll mitte; ma olen siia käima tulnud, et näha saaks, kuidas siinpool rahvas elab.» — «Selle poolest, aus võõras saks,» ütles nüüd perenaine mu vastu, «võib teile m e i e saks, minu vanem poeg, seesinane kingsepa-isand, kõige paremat otsust anda!» — Niisugust hullu kõnet ma veel ei olnud kuulnud, ja pean ütlema, et mul niisuguse jõleda

rumaluse üle karvad ihu peal püsti läksid. Ma ütlesin seepärast, et ma, ehk küll koolmeister linna kooli peal,[2] siiski saks ei ole, vaid eestlane, ja palusin mind mitte saksaks sõimata, sest ma ei taha nende narride sarnane olla, kes kahe sõna saksa keele pärast ennast saksaks pidada. Need inimesed vahtisid nüüd mu otsa, kui oleks nad praegu viimsepäeva pasunat kuulnud. Ma ei võinud muud paremat teha, kui nendele ära seletada, missugune vahe eestlase ja sakslase, talupoja ja ametmehe vahel on ja mis need nimetamised tähendavad.

«Eestlased ja sakslased on kaht sugu r a h v a s t,» ütlesin ma; «talupojad, ametmehed, mõisnikud on jälle mitme s e i s u s e liikmed. Üks saks võib talupoja, ametmehe või mõisniku seisuses seista, aga ka eestlane võib talupoeg, ametmees ja mõisnik olla, ilma et ta sellepärast saks on. Üks inimene võib oma ametit vahetada, ta võib pea talupoeg, pea ametmees, võib koolmeister või kirikuõpetaja olla, nõnda kui tema tarkus ja vaimuanded kannavad, olgu ta saks või eestlane. Keegi ei või aga, kui ta saks on, eestlaseks, venelaseks või prantslaseks, ja kui ta eestlane on, saksaks või rootslaseks saada. Üksi see on saks, kes Saksamaalt päris ja saksa rahvast sündinud, olgu ta vanemad seal ehk siin talupojad, ametmehed või mõisnikud. Ka ei saa keegi, kui ta saksa või prantsuse rahvast on sündinud, seeläbi, et ta Eestimaale tuleb, eestlaseks, vaid ta jääb ikka saksaks või prantslaseks; ja olen ma eesti rahvast sündinud ja tulen ühte võõrasse linna, õpin saksa või prantsuse keelt ja saan selle võõra rahva poolt suure auameti peale seatud, siis ma selle läbi ei ole saks või prantslane (kui palju, siis saks-eestlane, prantsus-eestlane jne.), vaid ikka eestlane; ma olen aga teise s e i s u s e sisse astunud, kui minu vanematel oli. Et ma kui eestlane suurema seisuse sisse olen jõudnud, selle läbi teen ma eesti rahvale ja enesele au; tahan ma aga oma rahvast ära salata ja ennast saksaks või prantslaseks pidada, siis olen päris narr ja teotan seeläbi iseennast.»

Et küll kingsepa mokk natuke viltu venis, kui ma nõnda saksikud prillid ta nina pealt tükk-tükilt maha võtsin, siiski nägin lõpetuseks, et kõik minu jutust olid aru saanud ja ennast endise eksituse pärast häbenesid. Ära minnes ma aga mõtlesin: «Mispärast ei tee koolmeistrid rah-

vale seda asja koolis selgeks, et see üks inetu eksitus on, kui keegi arvab seeläbi paremaks saavat, kui ennast laseb saksaks sõimata, ja ometi saks ei ole? Mispärast on siis koolid, kui eestlased seal oma keelt ei õpi tundma, armastama ja iseennast ning oma rahvast au sees pidama? Mispärast ei saa ju laste juures niisuguse jõleda, ärapõlatava eksituse vastu tööd tehtud ja nende sees see tõtteus* äratatud, et üksi see austatud on, kes ennast ausasti üles peab, olgu ta prantslane, saks või eestlane, ning et ju siis, kui saksa nimi üksi meest ausaks teeks, kõik lõhkise sabaga laisklejad, petjad, riisujad ja vargad ausad mehed oleksid, kui saksa keelt räägivad ja sedamoodi hilpe ümber kannavad? Ehk kas meie koolmeistrid ei tea, et ka üksi see rahvas teisest austatud saab, kes ise ennast austab? Nende küsimiste peale oleks mitmesugust vastust anda. —

Kust see aga nüüd tuleb, et meie eesti rahvas, niipea kui taluseisusest lahkub, püüab salata, et ta eestlane on, ja enesele saksa nägu anda?

Meie teame ju, et meie rahvas 47 aasta eest veel pärisorjad olid,[3] see on sakste pärisorjad, kes mõnisada aastat tagasi Saksamaalt olid tulnud meile ristiusku kuulutama! Pääses nüüd üks või teine eestlane oma härra armu läbi või muu viisiga sest orjaseisusest lahti, siis astus ta kohe välispidi oma rahva seltsist välja, et oma endist põlatud seisust unustaks, või ta läks puhtast** oma maalt välja. Kuidas see ka teisiti võis olla? Pika orjuse all oli rahvas oma endist priiusepõlve ära unustanud, nõnda kui ka enesest lugu pidada kaotanud. — Nüüd on aga ju ligi 50 aastat mööda, et meie rahvas priiks tehti ja paremad seadused said. Sest saadik on meie elukord ikka rohkem paranenud, kõige jõudsamast meie armulise keisri Aleksander II valitsuse all.[4] Meie rahvas ei ole enam orjad, vaid võib ette võtta, mis süda himustab, nad võivad põllumehed, ametmehed, ja kus jõud ja mõistus kannab, ka mõisnikud ja härrad olla. Mispärast meie siis nüüd veel häbiks paneme eestlased olla? Kas

---

* Tõde, veendumus.
** Täiesti, päriselt.

siis teotav pärisorja põlv meie nimest ei ole ammugi lahutatud? Mispärast meie nüüd ei näita, et meie oma nime kui priid eestlased mõistame au sees pidada? — Jah, vennad, s e d a meest võtkem põlata, kes meie rahva seast u h k u s e s saks tahab olla ja saksa nime kanda. Niisugune mees ei ole vistist mitte teeninud, et meie tema peale muidu kui põlates vaatame. Võtkem oma rahva seltsi ja oma keelt au sees pidada, siis saab meie käsi hästi käima. Meie võime ja peame ka vene ja saksa keelt jne. õppima ja teeme seda, aga seal kõrval olgu eesti keel ikka meie emakeel. See aga, kes võõraid keeli õppinud ja kellel ka suurem järg osaks saanud, ärgu see häbenegu tunnistada, et ta eestlane on. Ma pean siin nende ausate meeste peale mõtlema, keda mõni meie seast tunneb, kellel aukuued seljas ja ristid rinna peal ja kes siiski auks peavad igal pool tunnistada, et nad eestlased on. Niisugune tunnistus saab ikka tunnistaja auks olema, tema suguvend ei saa siis ka enam kadedusega tema peale vaatama, vaid ennast tema üle rõõmustama, sest ühe au on siin kõige rahva au.

«Eesti Postimees» 12. I 1866, nr. 2.

2

KUIDAS TEEME RAHVALE KOOLIASJAD ARMSAKS?

Üks sõna koolmeistritele ja kõigile mõistlikkudele.

Iga sügise, kui talurahvas oma lapsed peab kooli saatma, on nende juures suur nõupidamine ja kaklemine selle asja pärast. Mõistlikud rahva seas räägivad küll koolide e e s t, suurem hulk ei leia aga küllalt sõnu nende peale sõimata, kes nende lapsi kooliskäimisele tahavad sundida. Nõnda kaua kui õige mees päeval oma tööd teeb, varas ja petis aga ööd armastab, nõnda kaua saab ka ikka mõistlik meel koolide e e s t, rumalus koolide v a s t u seisma. Rumalus peab aga ikka rohkem meie seast kaduma ja tarkus tema asemel võitu saama, ning rahva õpetajate kohus on selle heaks tööd teha, et rumalate hulk väheneks. Mõni mees on üksi sellepärast kooliskäimise vastu, et talle veel keegi ei ole ära seletanud, mis kasu kool temale ja ta lastele toob. Need, kellel see kasu selge, peavad siis ka teistele silmad lahti tegema, aga mõistlikult, mitte selle looma viisil, kes kopli värava ees seisis, teised tema selja taga, ikka päikesele otsa vahtides määgis ning kelle mõistus ei kandnud üle madala aia karates teed leida. Seepärast meie ei või mõista, kuidas «Perno Postimees»,* kes oma 39. numbris ka kooliskäimisest räägib, võib ütelda:[1] «Targem rahvas vaatab kogunisti teise tarkuse peale; maailma tarkus on nende ees jõledus» — või: «Juhtub ka vahest sekka, et tarkus

* Ärgu pangu armas kaim imeks ega pahaks, kui meie niisugustele kõnedele, mis ehk tema meele vastu on, siin mitte väravat kinni ei pane. Meie k o o l i a s i o n l i i g a t ä h t i s j a t a r v i l i n e, kui et see mitte põhjani ei peaks läbi räägitud saama. Seal juures ei ole mitte tüli ega vaenu tarvis, vaid mõistlikult vastastikku seletust, et lugejad i s e mõtlema ja mõistma saaksid. — *J. V. Jannseni märkus.*

mõnda uhkeks teinud» jne. — Kui niisugused kõned rahva õpetajate suus liiguvad, kuidas võime seal kooliskäimise kasust rääkida?

Kas seal koolid paremad võivad olla, kui nad on, kus natuke lugemist, piiblilugusid ja katekismust õpetatakse ja see on kõik? Kas siis imeks panna, et ka mitmed targemad isad ja emad oma lapsi kooli ei taha saata, sest et arvavad neid asju ka ise õpetada võivat? Ehk küsime ometi, kas need, keda «targemaks rahvaks» nimetatakse, suuremat välispidist tarkust ep ole nõudnud kui seda, mis külakoolist üksi võime leida? Kas meie p r a e g u s e d külakoolid igavesti eesti rahva tarkuse allikaks peavad jääma? — Ei, armas sõber, kui lugu nõnda igal pool oleks, siis ma oma lapsi, kui mul neid oleks, ka kooli ei saadaks. Kool on just sellepärast, et su lapsed seal jumalasõna kõrval — mis ikka peaasi võib olla ja mida ka leeris ja iga pühapäev kirikus ja palvemajas õpetatakse — ka ihulikku tarkust peavad õppima. Ütleb ometi ka pühakiri: «Jumal tahab, et kõik peavad tõetundmisele saama»; tõetundmine tuleb aga üksi sellele, kes oma mõistust harib, sest haritud mõistus üksi õpetab jumalat õigel viisil tundma ning võib meid üksi ebausust päästa. — Ja kuidas võib t a r k u s uhkeks teha? Kes uhke ehk tore on, see on ikka ka rumal. Tarkus ei tee kedagi uhkeks, sest need kõige targemad mehed on ikka enesest tunnistanud: see olla nende tarkus, et nad teada, et nad veel midagi ei tea. — Niisugused kõned, kui meie «Perno Postimehe» suust kuuleme, teevad seepärast rahvale rohkem paha kui head. Meie ei pea mitte taevad ja maad üksteisega ära segama, vaid peame omal ajal palvet tegema ning omal ajal maailma asjust rääkima. Ka ei ole jumal, keda meie üksi omas palves peaks nimetama, karjapoisike, et tal sest võiks hea meel olla, kui meil tema nimi iga asja juures suus on; ja iga kõne juures ikka «patust» ja «maailmaporist» rääkida, on seesama, kui tahaksime iga söögi juurde pipart võtta. Sel viisil ei tee meie rahvale kooliasju ilmaski armsaks. Kool on meie juures veel kaunis noor asi ja meie teame, et suurem rahvahulk ikka selle poole hoiab, mis ju vanast ajast saadik tema juures moeks võetud. Ta kisendab veel kui vanal ajal: «Vii ära! Vii ära!», kui üks tark midagi uut soovib.

See asi on aga hõlpsasti ära seletatud. Meie võtame noores põlves oma vanematelt kõik õpetused vastu, olgu nad mis asja üle tahes, ilma et meie selle üle järele mõtleks, kas see, mis meile meie vanemad ja koolmeistrid räägivad, ka õige põhja peal seisab; meie täidame nõnda oma pead tihti vale mõtte ja aruga. Meie kasvame selles arus suureks, astume rahva sekka ja leiame seal needsamad mõtted kui meil enestel, sest ka teised on oma mõistust vanemate käest pärinud. Keegi ei tee meid teraseks asja peale teise silmaga vaadata ja meie usk vanemate tarkuse peale tõuseb, sest meie näeme, et kõige rahva juures needsamad mõtted liikumas. Sellest usust kasvab siis rahva vastupanemine kõigi uute asjade juures; nad arvavad asja ise kõige paremini teadvat ja vabandavad ennast nende sõnadega: «Vana rahvas tegi ja mõtles ka nõnda! Vanal ajal ei olnud koole kuskil ja meie vanemad sõid sedasama tükki leiba kui meie, mispärast neid nüüd tarvis on? Ega see kellegi kõhtu täis ja kedagi õndsaks tee? Maailma tarkus on meie ees jõledus, ja jumalasõna — noh, miks sellepärast targad koolmeistrid tarvis on, seda avaldab ju jumal just nendele väetimatele ja rumalatele?» Hullud jutud! Veel hullemad need, kes niisuguseid juttusid aitavad sünnitada! Meie vanemad olid pärisorjad, kas meie seepärast ka soovime pärisorjad olla? Mispärast meie siis peaks soovima nõndasama targaks või rumalaks jääda, kui meie vanemad olid! Ehk miks meie ei peaks soovima, et meie lapsed rohkem mõistaksid kui meie? — Mispärast! See ep see on, mis suurem rahvahulk, et vanal viisil edasi mõtleb, ära mõista ei või. Tahame meie aga, et niisugune ebausk ja rumalus kaob, siis peab rahvale selgeks saama, mis ärarääkimata kasuks tarkus maailmale ja tema asjust meie elule ja ka hingeõnnistusele on ja kuidas meie üksi siis jumalat õigel viisil võime teenida, kui meie teda kõiges tema suuruses ja tarkuses ka ta loomust ära tunda võime. — Meie kohus on rahvale seda kasu selgeks teha, mis sellest tuleb, kui nende lapsed koolis usinasti maa- ja loomuseseletust*, maailma sündinud asju,** füüsikat ning muid niisuguseid

---

* Geograafiat ja loodusteadust.
** Ajalugu.

asju õpivad; mis läbi oleks muidu inimene elajast parem, kui ta vihmast ja lumest, kastest ja pilvedest muud midagi ei teaks, kui et nad on, ning küsimiste peale: kust tuleb vihm, pilved ja kaste? jne., midagi ei teaks vastata? — Kui meie loomuasjade peale vaadates ei mõistaks Looja tarkust imeks panna ja meie süda kiituse palvele äratatud ei saaks? Õppimata mees ei tea kui elajas muud, et vihm tema põldu kastab ja lumi talle saaniteed toob; tal teeb piksemürin niisama palju hirmu kui ta lambal, kes kartes lauta jookseb, ja ebausk sunnib teda kõiksugu rumaluse tempe tegema, kus tark aga Looja au imeks pannes kiita ja hõisata võib. Nõudkem seepärast oma rahvale kooliõpetuse kasu õigel viisil selgeks ja armsaks teha ning nende mureks ei saa siis enam üksi põllud ja heinamaad, lehmad ja härjad olema, vaid siis saavad nad ka selle eest muret kandma, et nende lapsed koolis käivad, et neil seetarvis head koolid on ja koolides mõistlikud koolmeistrid, ning nad ei saa siis ka enam selle peale ootama, kuni teised rahvad armu heites seda kõige tarvilikumat asja neile kui üht armupalukest ette viskavad. Kui meie nõnda kaugele oleme jõudnud, siis ei saa ka jumal enam mokalobisemisega meist teenitud, vaid meie südamed saavad ohvrialtarid olema, kust tema kiituselaulud kui lõbus ohvrisuits ülesse tõusevad.[2] —

«Eesti Postimees» 19. I 1866, nr. 3.

3

EMA-ARMASTUSEST.

(Mõistlikkudele vanematele)

Meie vanemad arvavad oma laste kasvatamises ju küll teinud olevat, kui nad neid seitsme või kaheksa aastaga kooli saadavad, kus nad koolmeistri käest nõuavad, neist head ja mõistlikud inimesed teha. Nad ei mõtle, et just need esimesed aastad lapse elus need kõige tähtsamad kasvatamises on, kus laps heaks inimeseks või kurjategijaks tehtud saab; sest keegi inimene ei ole täitsa hea või täitsa kurjategija sündinud. See kodukasvatamine langeb aga enamasti ema peale; tema käte all saab laps need kõige esimesed ja sügavamad idud, millest tulev mõistlik inimene peab üles kasvama, nõnda et suurem jagu inimese kasvatamisest ju ema rüpes lõpetatud saab. Sest suur inimene võtab küll õpetust vastu, aga ta loomus ei lase ennast enam muuta. — Et suurem hulk lapsi ju kõiksugu pahade kommete ja eluviisidega kooli tulevad, see tuleb sest õnnetust väär-usust, et emad arvavad: kui lapsel mõistus tuleb, ta siis ka kui iseenesest sõnakuulelikuks ning hea- ja kurjatundjaks saab. Oma laste õnnetuseks nad ei tea, et mõistus mitte ühel seatud ajal kui tuulest lapse pähe ei asu, vaid et ta ju esimesest elutunnist saadik idanema ja kasvama hakkab ja selle alanud mõistusega kasvataja nõnda teha võib kui pottsepp saviga: on ta tark meister, siis saab sest hea riist, on ta aga solkija, siis ei või muidugi tema tööst head asja saada. Et aga emad oma lapsed mõistlikult kasvatada võiksid, seetarvis peavad nad ka ise hästi kasvatatud olema ning kui mõistlikud inimesed elama ja oma asju ajama. Nende südameid peab armastus täitma, aga see õige ja mõistlik armastus, mitte ahviarmastus, mis oma lapsed surnuks pigistab. Kuidas näitab ennast aga õige, kuidas ahviarmastus?

Kui meie mõistlikult selle peale vaatame, kuidas meie emad oma lapsi kasvatavad, siis leiame südamevaluga, et nende esimene armastus enamasti see kõige rumalam ahviarmastus on, millega oma lapsed kõigele nende eestulevale elule ära rikuvad. Selle ahviarmastuse esimesed teod on: üleliiga kiigutamised, tantsitamised ja magamahällitsemised. Ka kõige väiksemale lapsele saavad need asjad pea harjunud viisiks, et ta kohe kisendab, kui temaga enam nõnda ei tehta. Et aga ema teda nüüd kohe kiigutamise läbi vaigistada püüab, siis õpib laps oma soovimist kisa läbi täidetud saama, oma tahtmist järele ajama ja saab nõnda kangekaelseks ja kiusupunniks. Laseb ennast üks väike laps üksi kiigutamise ja tantsitamise läbi vaigistada, siis on ta ju selle poolest rikutud, ja seal on ema kohus teda paigalejätmise ja kisendadalaskmise või ka mõne löögi läbi tagumise otsa peale sest pahast kiusust parandada. Sest üks õigel viisil peetud terve laps kisendab aga siis, kui ta rinda tahab või ennast märjaks on teinud, ning on silmapilk vait, kui talle siin appi tullakse. Ka ei ole, nõnda kui igaüks tohter tunnistama saab, paras kisa lapsele sugugi kahjulik, vaid on ta kopsu sigimiseks väga tarvis, puhastab ta nina, suud ja silmi ning ajab ta verd käima. Kisendaja laps ei pea seepärast mitte kohe vaigistatud saama, vaid aga siis, kui ta oma kisa ei jäta, peab ema ilma kiigutamiseta järele vaatama, mispärast ta kisendab. — On nõnda ahviarmastus last esimest sammu pahale teha lasknud, siis tulevad ka pea teised. Kangekael ja kiusupunn õpib ikka rohkem oma tahtmist kisa ja nutu läbi kätte saama ja ta trotsimine läheb pärast nõnda suureks, et tast enam keegi jagu ei saa ja kõik ta tahtmist teevad, et aga rahul oleks. Nüüd toob ahviarmastus ühe paha asja juurde veel teisi; ka vargus, vale ja pettus saavad lapsele esimeste eluaastate sees õpetatud ja talle moeks tehtud. Sest ühe väikse lapse juures nimetab ema niisuguseid asju kensakateks ja naljakateks tembukesteks ning naerab nende üle, kus ta õigusepärast vitsakibedust peaks pruukima. «Kes ju väikest last peksta võib,» ütleb mõni ema, «saab ta suuremaks, eks siis aega küll ei ole ka seda asja pruukida!» Jaa, mõni ütleb lapse enese vastu, kui midagi kurja on teinud: «Ega kullerkupuke seda ei ole teinud?» ja rõõ-

mustab ennast, kui laps salates «ei» ütleb; ei mõtle aga oma jõledas rumaluses, et ta seega ise vale idud lapse rindu paneb. Kuni neljanda või viienda aastani on see aeg, kus õigusepärast vits peaks kasvatamise juures pruugitud saama. Sest kui teda siin mõistlikult pruugiti ja laps õigel viisil kasvatatud sai, siis seda pärast enam tarvis ei saa olema ja teeb seal ennem paha kui head. On aga ema last ise väikeses põlves oma ahviarmastusega ära rikkunud, siis vits pärast ka enam ei aita, vaid teeb aga last tuimaks ja kaotab ta häbitundmise. See ema aga, kellel õige armastus südames liigub, see kasvatab oma last hoopis teist viisi. Kõik kuri saab lapsest eemal hoitud ja kõik pahad harjutused*, nõnda pea kui nad ennast näitavad, saavad ära hävitatud, kui laps ka ei tea, kui väike veel on, ja kui ka sealjuures vits peaks pruugitud saama. Avalik meel ja õigusearmastus saavad aegsasti äratatud, millalgi ei saa ühe naljaka tühja jutu üle naerdud ja ka igaüks süüta vale saab trahvitud. Last ei lubata midagi võtta, mis ta oma ei ole, ja ta ei tohi vastu vanemate keelamist midagi teha. Läheb ta suuremaks, siis hoitakse kõik asjad eemal, mis talle mitte harjunud viisiks ei pea minema; aga millest ta osa peab saama, see tuletatakse talle ikka uuesti meelde. Nüüd hakkab ka ema esimene õpetus. See ei ole aga mitte kohe ABD-raamat, vaid mõistlikud ja head lapselikud kõned ja jutud, ning siin süütab õige armastus, mis ema rinnus põleb, ka lapse rinnas niisamasugust armastust. See armastus näitab ennast aga kolmel viisil:

1) Armastus jumala vastu.[1] Jumala-armastus on see peaasi, mis emal lapse südames süüdata tuleb. Laps peab aegsasti teadma, et jumal ikka tema ümber on. See tundmine keelab teda ka siis paha teha, kui teda keegi ei näe; ta ajab ta südamest kurjad mõtted välja, sest et nad jumala silmale avalikud on; ta trööstib teda kurbtuses ja vaesuses, sest ta teab, et jumal kedagi, kes tema meele järgi elab, hukka ei lase minna. Üks ema, kes aga nõnda oma lapse südamesse jumala-armastust süüdata tahab, ei pea seda üksi sõna, vaid ka teoga näitama. Kurbtuses peab laps nägema teda oma lootust jumala

* Harjumused.

peale panevat ja rõõmus peab ta tema suust tänupalve sõnu kuulma. Nõnda peab ema oma last suu, südame ja teoga jumalat armastama õpetama. —

2) Armastus ligimese vastu. Lapse südames peab ka ligimese-armastus aegsasti äratatud saama. Ta peab ju noorest põlvest saadik õppima mitte oma kasu peale üksi vaadata. See sünnib kõige paremini seeläbi, et ema lapsele sündinud asjad ja jutud räägib, kus ausad teod ligimese heaks tehti, mis vahel ka nõnda suureks läksid, et üks inimene teise eest oma elu andis, kui see tarvis oli. Maailma ajaraamatud ja piiblilood annavad selle heaks küllalt eeskujusid; need kõige mõnusamad annab aga ikka igapäevane elu. Millalgi ei tohi vanemad lapse kuuldes teiste inimeste üle keelt peksta; aga küll võib ema sest märku anda, kui midagi tähtsat asja on sündinud, kuidas seal või teal kuri tegu ikka tegija peale tagasi langes. —

3) Isamaa-armastus. Meie rahval ei ole palju kohti ega seltse kui teistel, kus nad kokku tuleksid oma isamaa ja rahva heaks nõu pidama ning kus isamaa- ja vendade-armastus külvatud saaks ning välja läheks rahva sekka, et seal kasvaks ja vilja kannaks; meil ei ole ka veel koolisid, kus täitsa tehtud saaks, mis selle asja poolest peaks tehtud saama. Ja sest see tuleb, et igaüks meist oma teed käib ja kõik meie asjad nõnda pikkamisi edasi lähevad. Kui isamaa-armastus ju täitsa rahva südames põleks, siis saaks ka igaüks iseäralik* liige ausamaid tegusid nõudma, meie isamaa ei saaks enam meie kasu pärast olema, vaid meie saaks olema, et oma isamaa au kasvataksime, see on meie rahva au, kes ennast, jumalale tänu, enam teiste jalge all tallata ei lase. Ja see mees, kes oma isamaa eest ka ehk surra võiks, see on oma ligimeste eest, kellest tal see kõige väiksem hulk tuntud on, kas see mees oma vanemate, laste ja sõprade vastu võiks külm olla, kui nendel ta abi tarvis? Kas see ei peaks hõlbust elu maha jätta võima, kui seeläbi oma lapsi paremini kasvatada võiks? Kas see ei peaks ka vahel oma kasu püüdmata jätma, kui seeläbi ta sõbral ehk kahju saaks? Kui teie, emad, ära tunneksite, missugune võimus

* Eri.

teil selle poolest käes on! Õppigem siin vanast kreeka ja rooma rahvast, keda meie küll paganarahvaks nimetame. Seal võis üks ema isamaa eest surnud poega nähes hüüda: «Mu jumalale tänu, seks olen ma teda oma rinna all kandnud!» Nende rahvaste juures läksid need emad, kelle pojad sõjas isamaa eest olid langenud, lilledega ehitud templisse kiitusetänu tegema. Ja kas nad seepärast oma poegi vähem armastasid kui meie emad või nende pojad neid? Tõesti, veel rohkem. Seal langes kord üks ema rõõmu pärast surnult maha, kui ta kuulis, et ta poeg avalikus võidumängus aupärga oli saanud, mis teda kõige rahva ees austas; ning kaks teist meest, kes seda autähte ka võitnud olid, jooksid koju, panid oma vana ema vankri peale, iseennast ette, ja viisid teda joostes rahva sekka, kes ausaid poegi ja nende ema rõõmuhõiskamisega vastu võttis, kus aga pojad mõlemad maha langesid: üleliiga suur rõõm oli neile surma toonud. Et küll niisugune armastus emade ja poegade vahel oli, siiski läks isamaaarmastus üle kõige. Kuidas nüüd meie juures sellega lugu on? Sest mu süda ei anna sugugi rääkida. Aga kas seepärast ikka nõnda peab jääma? Seda küll keegi, kellel eesti süda rinnus lööb, ei soovi. Et see aga, vennad, nõnda ei jää, seepärast õpetagem ja koolitagem ka oma tütarlapsi, et neist ükskord emad saavad, kes teavad ja mõistavad, mis nende kohus on; kes rumalas ahviarmastuses oma lapsi ei kasvata, vaid kelle armastus üks seletav ja puhastav tuli on, mis kõik muda ära põletab, üksi puhast kulda järele jättes. Tehkem, et meil mõistlikumad emad on, siis saab meil ka mõistlikum ja parem rahvas olema!

«Eesti Postimees» 11. V 1866, nr. 19.

4

MEIE KÜLA- JA KIHELKONNAKOOLID.

(Veel üks sõna kõigile mõistlikkudele)

Esiti räägime neist alamatest koolidest, k ü l a- ehk e l e m e n t a a r k o o l i d e k s nimetatud, kus suurem rahva hulk eestulevale elule valmistatud saab ja kus tal need õpetused ja tundmised antakse ja pakutakse, ilma milleta ei ükski riigialam meie ajal ei tohiks olla, kui ta mitte roppuses, rumaluses, kõlbmata viisil seaduse ja õiguse vastu panemises oma riigi sigimise ja au vastu ei pea olema — seisku ta nii madalas seisuses kui tahes. Sest võtke need kõige paremad seadused ja andke need ühe rahva kätte, kes toores ja harimata, nad saavad tema käes otsegu ihu ilma hingeta olema. Seadused ei või midagi aidata, kui nad neist, kelle heaks nad olid tehtud, ei saa mõistetud. Ka priius on üksi siis kõige kallim vara, mis ühel rahval võib olla, kui rahvas selle tarvis kasvatatud ja ta vaim haritud on. Peavad seepärast ühes riigis rahu, õigus, rikkus ja head eluviisid õitsema; peab tal kindel aluspõhi olema, mille peal üksi ehituse edasijõudmine võimalik on, — siis peab ses riigis selle eest muretsetud saama, et seal ka see kõige väiksem ja madalam mees, kui ta rohkem peab olema kui üks indiaan või kaplane*, oma koolides need tundmised saab, mis tal tarvis on. Kus riigis k o o l i d õige põhja ja korra peal seisavad, see on üksi t õ s i n e k r i s t l i k riik; ka antakse seal ülematele ja riigivalitsusele see au, mis südame põhjast tuleb ja mis mitte enam üksi välispidine tekk ei ole seespidise viha, vaenu ja meeletu kartuse katteks. Ka saab ühes niisuguses riigis ikka vähem kurjategijaid olema kui ühes teises. On ometi Inglismaal järele arvatud, et seal tuhandest kurjategijast arvata kümme hästi lugeda ja kirjutada võisid; ka tunnistab sealsamas üks

* Kapimaalane, Aafrika pärismaalane.

vangide õpetaja, et 846 vangist, kellega tal tegemist olnud, üksi kaheksa täiesti lugeda ja kirjutada mõistsid. Ja see ei ole mitte üksi nõnda Inglismaal, vaid igal pool. Need kõige tigedamad ja kurjemad ühe rahva seas on suurem jagu ikka ka need kõige rumalamad ja koolitamatud.

Tarvilikud tundmised, millest ei ükski mees ilma tohiks olla ja mis igaühes külakoolis lühidalt ja üleüldse, aga selgesti peaks õpetatud saama, on: 1) Meie ristiusutundmine. Siia arvatakse katekismus, piiblilood ja kirikulaulud. 2) Mõistusega lugemine, mis siiamaani meie koolides raske õpetus oli, et meil üks hea ABD-raamat puudub ja üht kooli lugemiseraamatut sugugi olemas ei ole. Mispärast ei pane siin meie õpetatud koolmeistrid ühes nõus kätt adra külge, et meil niisugused raamatud ei puuduks? 3) Kirjutamine. 4) Arvamine. 5) Õpetus maailma maadest ja loomadest. Need tundmised on igaühele inimesele, kes õigusega seda nime meie ajal tahab kanda, väga tarvis, ja meie külakoolidel ei ole muud etteseatud märki, kui inimest selle poolest inimeseks teha. — Et aga mitmesuguste eluseisuste sees ka veel need tundmised küllalt ei ole, seetarvis peavad meil siis ka kõrgemad koolid olema, mis kihelkonnakooliks nimetame, kus õpetus igas asjas laiemale ja sügavamale läheb ja kus ka mõned uued asjad juurde tulevad. Niisugustesse koolidesse tuleksid aga üksi need vastu võtta, kes külakooli täiesti läbi käinud, see on 12—14 aastat vanad lapsed. Siin peaks õpetatud saama: 1) Ristiusu-õpetus. Mõistus ja meel peavad siin ühteviisi äratatud ja toidetud saama. Ristiusu õigused peavad ära tuntud, mitte üksi ustud olema. Ju püha Augustinus[1] laidab usu sundmust ja arvab oma 9-aastast usuasjade põlgamist sest tulnud olevat, et teda uskuda kästi, ilma arusaamiseta. Seega ma tahan ütelda, et mitte üksi sest küll ei ole, et meie teame, mis, vaid ka mispärast meie usume. 2) Loomuse-seletus* ja füüsika. Maapealseist asjust ei ole midagi muud, mis meie juures südamlikku järelemõtlemist ja armastusetuld Looja vastu nõnda süütaks kui tema loomuse rikkuse ja seadusekorra

* Loodusteadus.

järeleuurimine; midagi, mis meelt nõnda rõõmustada võiks kui loomuse tarkade seaduste äratundmine. See ilma otsata rikkus ja ilmaäraarvamata suurus ja au, see imekspanemisväärt ilu, vägi ja tarkus kõiges ta näituses, kombes ja seaduses, see kõik tõmbab meie meeled ja südame mõtted taeva poole, see annab meile elavat tunnistust jumalast ning kaotab suutumaks meie ebausu. Ükski muu ilmlik õpetus ei või meie meelt seepärast nõnda karastada, seletada ja puhastada kui loodud asjade õpetus. Kes seepärast seda asja arvab koolis ilmaaegu või kahjuliku olevat, sellel on ehk kivine süda rinnus või tal on peaajude asemel saeprügi peas, ja niisuguse mehe kõne peale ei tule meil millalgi kuulata; tükib aga niisugune mätas mõnikord vägise teekäija jalge alla, siis ta ei ole tõesti väärt, et teda kõrvale lükatakse, veel vähem, et temast pikka juttu tehakse, kuid astume oma teed edasi. Linnul, kes öösel häält teeb, on ka oma laul ja mutil maa sees oma harjunud töö, — kes neid kahetseb? Kiidab mõni seepärast lammast nii vagaks loomaks, et nii rumal on, noh — head õnne! Kel päike liiga heledasti paistab, pidagu silmad kinni, varsti pime käes. — 3) Rehkendamine ja ruumiarvamine ehk geomeetria. See, mis ruumiarvamisest «kooliraamatus» seisab,[2] võiks pärastpoole natuke liiga vähe olla. 4) Maailma sündinud asjade ja maade tundmine.* Midagi maailma sündinud asjust mitte teada tunnistab ikka üht tuima vaimu ja kitsaid mõtteid. Inimesed ilma maailma sündinud asjade tundmiseta on laste sarnased, kelle silmad ei ette ega tagasi ei mõista vaadata ning üksi saagiandja ning kasutooja silmapilgu tarvis näikse elavat. See inimene ei tohi ennast sugugi mõistuse poolest haritud rahva sekka arvata, kellel võimalik ei ole praegusi asju möödaläinud asjadest ära seletada ning neist mõlemast jälle eestulevaid ette ära arvata. Kuulus maailmatark Hegel[3] ütles: «Maailma ajaraamat on üks protokoll, kuhu kõik inimese teod üles tähendatakse ja mis millalgi seisma ei jää.» Kui meie seepärast siin maa peal oma eluprotsessi võita tahame, siis tehkem, et meil see suur protokoll tuttav on. — 5) Kirjutamine,

* Ajalugu ja geograafia.

sehkendamine* ja laulmine. Soovida oleks, et kihelkonnakoolides eesti keele kõrval ka saksa ja vene keel õpetatud saaks. Mõnes kihelkonnakoolis on ka need asjad ju õpetatud saanud, nõnda kui meie teada paari aasta eest tagasi Tormas ja Laiuses.[4] Teised saavad seda vist ka veel mõnest teisest koolist tunnistada võima. Sest meie tunneme mõnda tublit kihelkonna-koolmeistrit, kes õigusega oma platsi peal seisab ja vist veel rohkem saaks tegema, kui nende käed mitte mõne asja poolest kammitsas ei seisaks. Aga küllap aeg asjad muudab, ja kui meie külakoolid paremaks saavad ja lapsed rohkem haritud mõistusega kui siiamaani kihelkonnakooli tulevad, siis saavad asjad ka siin paranema. Soovida oleks, et eestlastest rohkem noori mehi, kui see siiamaani sündinud, Valga seminari läheksid[5] ennast koolmeistri-ameti peale valmistama. Tublid kihelkonna-koolmeistrid on meil iseäranis tarvis, sest nüüd ei ole enam sest küll, et koolmeister üks hea kingsepp või raamatuköitja on, vaid meie ajal on peaasi, kas ta teab, mis ta kui koolmeister tahab, ja kas ta iga õpetuse asjas ka ise kindel on. —

Külakoolmeistrid saavad enamasti neist valitud, kes kihelkonnakooli täiesti läbi käinud (? E. P.)** Soovida oleks aga, et need mehed, kes sellesse ametisse heita tahavad, seetarvis (nõnda kui see mõnes kohas ka ju sündinud) iseäranis kihelkonna-koolmeistrist valmistatud saaks ja ehk ka veel üks talv peale oma õppimise lõpetamist oma koolmeistrile käsile läheks. Ühes koolis, kus mitut järku koolitatud mõistusega lapsed, võib niisugune abi ikka pruugitud saada. See-eest võiks noor mees kihelkonna-koolmeistri käest ühe tunnistuse saada, millega ta igal pool külakoolmeistri ametisse võiks asuda. Seda asja võiksid koolmeistrid omakeskis sügavamalt läbi rääkida, kui nad see aasta jälle Põltsamaal või mujal kokku tulevad.[6] Seda soovides lõpetan oma kirja, millega mul muud nõu ei olnud, kui oma rahvale jälle kooliasju meelde tuletada, mis meie üht silmapilku ei tohiks ära unustada, kuni asjad selle poolest meie juures paremaks saanud.

«Eesti Postimees» 1. VI 1866, nr. 22.

* Joonistamine.

** J. V. Jannseni küsimärk.

5

URAAL-ALTAI KEELESELTS.[1]

(Osaline tekst)

... — Tuhande-aastane kokkupuutumine teiste rahvastega on kõigi keelte sekka palju võõraid sõnu seganud, mis ehk pärissõna kõrval pruugitud saavad või teda ka puhtast unustusse jätnud. Nõnda on soome keeles päris Soomemaal palju rootsi ja Ingermannis* palju vene sõnu; eesti keel on rohkesti sakstest segatud saanud, nõnda kui türgi keel araabia ja pärsia rahvast, kelle usku nad vastu võtnud ja kelle kirju nad nõndasama pruugivad, kui meie sakste kirju pruugime. Seepärast meie ei või aga ütelda, et üks keel ju suremas on, kui tal palju võõraid sõnu seas. Kui see oleks, mis meie siis peaks saksa keelest ütlema? Meie pruugime esimeses saksa seitungis, mis meile pihku puutub, järele vaadata, ja kui meie seal iga viie sõna seas kolme võõrast ei leia, siis on see juba ime.

Ma ütlesin, et soome keel neist kõigist ülem olla. Ta näitab rohkem seadvat mõistust ja sünnitavat elu kui kõik teised altai seltsi keeled.[2] Tal on ka suur rikkus ennemuistseist juttudest ja rahvalauludest, mille läbi ta kõik teised oma sugulastest ära varjab. Selle poolest võime aga ka eesti keelt, soome keele kõige ligemat sugulast, rikkaks nimetada. Soome ja eesti rahva juures on üksi tõsine lauluvaim leida. Kõik teised altai rahvad võivad vägevaist sõjameestest, väepealikutest ja maavõitjatest rääkida. Nõnda on türklastel nende Timur[3], nende suured moguli ja seltšuki vürstid[4] kui ka vägevad sultanid; mongoolidel on Tšingis[5], Kubilai[6], Galdan[7]; tunguusid räägivad oma keisritest, kes väes ja

* Ingeris.

aus Hiina aujärje peal istusid.[8] Aga niisugused põlevad laulud oma suurte meeste tegudest kui meil ja soomlastel ei ole kuskil leida. Meie ei või küll suurtest riikidest rääkida, ei ka vägevaist sõjameestest ja maavõitjatest. Kindla vaimu ning surmani julge ja vahva südamega, kus võitlemist tarvis, on meie rahvas ikka ilma teiste üle valitsemise tujuta olnud; mitte teisi rahvaid ja riikisid nad ei nõudnud enda alla heita, vaid l o o m u* tema igapidises võimuses. Vana eesti ja soome rahvas arvasid vägevaid vaime loomus valitsevat, kelle üle nad aga mitte tema seaduste järeleuurimise läbi ei püüdnud võimust saada — nõnda kui see meie ajal sünnib ja ka inimesel üksi võimalik on loomu oma valitsuse alla heita —, vaid nad arvasid seda suurema kavaluse ja nõidumisekunsti läbi teha võivat. Sest tunnistavad kõik need nõidumisesõnad ja -salmid ning lausumise- ja nõidumisekunstid vanade eestlaste seas. Vaimude salavannutamisi leiame küll iga altai seltsi rahva juures nõnda kui ka iga muu rahvaseltsi keskel, kuni nende vaim veel liiga vähe haritud ja nende jõud ja vägi veel õigete teede peale juhtunud ei ole. Mis aga Põhja-Aasias muud ei olnud ja praegugi muud ei ole kui petiste preestrite tembud, seesai eesti ja soome rahva juures tõsiseks lauluvaimuks, mis head ja armast nõudes kõike kurja võimust ja väge enda alla heita püüdis, ennast sealjuures meelesügavuses üles näitas ja suguseltsi armastust kõrgeks tõstis. Ja kui meie oma rahvast seepärast tahaks t u i m a k s nimetada, et ta keskel nüüd veel nõnda palju nõidumisekunsti on, siis näitaksime seega oma kitsaid mõtteid. Minu arvates võime ennast seeüle muist** rõõmustada, sest ta on see kõige mõnusam tunnistus meie rahva visast elust. Üksi seeüle peame kaebama, et meie koolides nõnda vähe loomuse-seletust*** õpetatakse, sest see üksi (?) on meie rahvale õige tee, mille peal ta oma ebausust täitsa mõistuse ja tarkuse radade sisse jõuab. — Et siis meie vanad laulud nõnda tähtsad meie rahva elus olnud, seda enam olgu nad meile pärlid, mis meie igal pool kogume ja kalliks peame: nad on meie rahva pärisvara ja rikkus.

* Loodust.
** Osaliselt.
*** Loodusteadust.

Kui meil ka muud ei oleks, oma Kalevipoja-laulu peale võime uhked olla ja tohime temaga kõigi teiste rahvaste ette astuda — pangu teda küll eestlastest üks või teine veel turtsudes käest ära. Kes tahaks ka sitika suust ööbiku laulu loota! Nõnda palju võime aga ette ütelda: On ükskord eesti rahvas seda, mis meie temast loodame ja igatseme, siis saab ka igaühe noore eestlase häbiks olema, kui ta oma Kalevipoja-laulu ei tunne. Sest sealt tuleb talle see elav ja kosutav tundmine, k e s ta on, ja see tundmine saab teda tegudele äratama, mis üksi tema ja ta rahva auks võivad olla.

«Aga ükskord algab aega,
kus kõik piirud kahel otsal
lausa lähvad lõkendama;
lausa tuleleeki lõikab
kätta kaljukammitsasta:
küll siis Kalev jõuab koju
oma lastel' õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma.»*[9]

Võime ennast nüüd ka oma rahvalauludega soomlaste kõrvale seada, siis on meil kõigis teistes asjus veel väga palju tööd teha ja palju õppida, enne kui meie nende ligi jõuame. Neil on ju kõiksugused kirjad ja raamatud ning kõiksugused tarkused saavad nende suurtes koolides soome keeles õpetatud. Seepärast peaks ka igaüks õpetatud eestlane nõudma soome keelega tuttavamaks saada, mis mitte raske ei ole, et ta väga palju eesti keelega ühte läheb. Soome keel ja soomlaste kirjad saavad meile ükskord tõesti kallikspeetud allikaks saama, kust meie sagedasti head õpetust ja uusi mõtteid saame leidma ja oma keelt puuduvate sõnadega täiendama.

«Eesti Postimees» 29. VI 1866, nr. 26.

---

* Kahju, et Kalevipoja laulust ka see anne, mis rahva heaks trükitud, uues kirjutuseviisis on kirjutatud![10] Nemad ei mõista teda palju lugeda. Üks püüdja vaim saab aga kõigest jagu. — *Autori märkus.*

6

MIS MEIL HÄDASTI TARVIS TÄHELE PANNA.

Meil on ju tihti katsutud ära seletada, et saja aasta pärast eesti keelt enam sugugi maa peal ei saaks olema, sest et ta siis ju kas ühe või teise suurema rahva keele sekka oleks ära kadunud. See on üks suur eksitus, mis ilma kahju tegemata ei jääks, kui ta meie rahva juures palju maad leiaks.

Minu kiri «U r a a l - a l t a i k e e l e s e l t s» («Postimehes» nr. 26) on seepärast neile iseäranis kirjutatud, kes ennast niisuguste mõtete ja õpetustega vaevavad. Seal näeme, et meie eesti keel aga väike oks suurest puust on, mis oma oksad mitme maa üle laiali laotab. Nõnda kaua kui puu seisab, seisavad ka ta üksikud oksad, olgu siis, et nad i s e e n n a s t ussidele toiduks annaksid.

Aga meie ei tohi iseennast petta ja arvata, et sest ju küll on, kui seda teame. Üks rahvas meie ajal ei saa mitte enam seevõrra teistest austatud ja väärt peetud, mitu lehma ja härga tal laudas seisavad, vaid kuidas ta vaimuharimine ja veel mõned muud asjad on. Veel rohkem saab nõnda lugu edaspidi olema. Seepärast peame aegsasti ja mõistusega järele uurima, mis meie vaimuelu ülespidamiseks tarvis läheb.

Kõigi inimeste teo aluspõhi siin maa peal on meie igapäevane leib, see on ihuline või vaimline töö, mis iga üksikut inimest üles peab. Seeläbi ei saa meie mitte üksi kui kindlad liikmed igaüks oma iseäralise koha peale suures maailma töömajas seatud, vaid meie muudame ennast ka selle järgi, kuidas meie töö on. Inimestel, kes ühesuguse ameti peal, on ka enam või vähem ühesugune loomus. Põllumees, rätsep, lihunik, koolmeister, maailma-

tark* — igaühel on ise mõtted, ise karv**, igaüks saab ka mõistlikul viisil ise kõige paremini teadma, mis tal tarvis, ja see-eest muretsema, et tast kahjulikud asjad eemale jäävad. Väga tähtis on seepärast iga rahva elule, mis ta omaks nimetab ja mille peale ta kõige rohkem aega kulutab. Vaene lugu on aga selle rahvaga, kellel üksainus seisus on ja kes üksi karjast või põllutööst elab. Vanal ajal, kus vähem inimesi oli, kõik asjad teise järje peal seisid kui nüüd ja käteramm kui ainus seadus valitses, seal läks see veel korda; meie ajal saab aga niisugune rahvas pea teiste jalge alla tallatud. Võtaksime meie seda õige sügavasti oma südamesse kirjutada! Küll on meil ka kätetöö tarvis, aga ilma vaimutööta läheme hukka. See rahvas üksi võib edasi jõuda ja tähtsaks saada, kellel kõigis seisustes mehed üles näidata, kes ta eest kosta võivad. Pidagem seepärast oma õpetatud mehed iseäranis au sees. Üks tugev ja mõistlik põllumehe seisus on küll rahva ajaliku elu kõige parem aluspõhi, aga ühe rahva õpetatud mehed on ta nurgakivid, kes kõik maja üleval hoiavad.

Aga meie oleksime jälle vale tee peal, kui meie oma väikest jõudu üksi selle suure asja tarvis arvaksime küllalt olevat, teiste rahvaste vaimukõrgusega võitlemist*** peale hakata. Ka selle poolest andsin ma ülevalnimetatud kirjas otsust. Meie kõige lähematel suguvennastel soomlastel on ju suur ja rikas kirjavara; soomlased ja eestlased olgu aga edaspidi oma vaimutöös üks rahvas. Meie võime nende ja nemad meie kirju ilma palju muutmiseta pruukida ja meie esimene ja peakohus on nüüd nendega vaimu poolest ikka enam ja enam ühte sulada. Üksi seeläbi võime edaspidi oma peremehe-seisust üleval pidada ja ennast see-eest hoida, et meie teiste pobuliks ei saa ega jää. —

Mis on aga seetarvis tehtud ja mis tuleb meil veel teha?

Kolmsada aastat on ju tagasi, kus ka eesti keeles raamatuid hakati trükkima. Esimene oli Luteruse väike katekismus, mille Franz Wittel saksa keelest ümber tõl-

* Haritlane.
** Värv, siin: meelsus.
*** Võistlemist.

kis ja aastal 1553 trükki pani. Peale seda 40 aastat kirjutas ka Joh. Weltherus[2] mitmed väikesed raamatud. Esimene tähtis kirjutaja eesti keeles oli aga Stahl[3], kes rohkem kui kakssada aastat tagasi elas ja kelle kirjutuseviis peale teda veel sada aastat valitses. Et need mehed aga kõik saksad olid, kellel eesti keel pealegi täitsa selge ei olnud, siis võime sest ju ära mõista, kui vigased ja puudulised nende kirjad olid. Seegipärast jääb nende töö kiiduväärt, sest nemad tegid, mis nad võisid, ja enam ei või kellegi käest nõuda. — Sada aastat peale Stahli hakati siis ka piiblit eesti keelde ümber tõlkima.[4] Sinna ei ulatanud aga enam Stahli kirjutuseviis, ja need kirikuõpetajad, kes seda tööd tegid, hakkasid seepärast ka natuke seepeale kuulama, kuidas rahvas rääkis, ning nõnda sündis Stahli asutatud* viisist ja rahva suust korjatud palukestest kokkuliidetud uus kirjaviis. Aga ka siin ei pannud keegi suurt vahet tähele, mis ühel pool saksa ja ladina ja teisel pool eesti keele vahel on, ning nõnda jäi meie keel ikka veel võõraste kammitsasse. Dr. Fählmann,[5] üks neist kõige kuulsamaist eesti õpetatud meestest, kirjutas aastal 1842 sellest kirjutuseviisist: «Selle uue kõne- ja kirjaviisi väevalitsus pidas meid sada aastat paelus ja on veel tänapäev valitsemas. Rahvas ütleb: «nõnda seisab piiblis» — ja võitleb selle eest, kui oleks kirjutuseviis ju piiblisõna ise!» — Aga mitte dr. Fählmann üksi, kõik õpetatud mehed eestlastest on ära tundnud, et nõnda kaua, kui need võõrad paelad meie ümber on, meie ikka vaimuharimise poolest üks väga väeti rahvas oleme ja jääme. Igaüks on seda asja oma väe ja mõistuse järgi püüdnud parandada ja palju on ju ka korda läinud; et meie aga ei või ütelda kõik, seepärast oleme ise süüdlased. Sest kellel meist ei oleks enam meeles, missugused kirjad aasta eest «Eesti Postimehe» kätte saadeti, kus eestlased oma mõtted meie uue kirjutuseviisi üle teada andsid.[6] Seepärast aga ei tohi keegi kohut nende üle mõista, sest neil ei olnud see asi veel igapidi selge. Nõnda räägib seal üks mees,[7] et ta saksast**, kes eesti keelt mõistnud, üht kirjatükki uues ja

---

* Loodud, alustatud.
** Sakslasest, sakslase poolt.

vanas kirjutuseviisis on lugeda lasknud ja et saks vana kirjutuseviisi järgi nõnda lugenud, kui meie räägime. See on küll tõsi, aga ka selge tunnistus, et meie kohta vana kirjutuseviis võõras asi on. Sest saksa keel on hoopis teisest seltsist ja ta kõneseadused puhtast teised kui meil. Peab see proov maksma, siis peame seepeale vaatama, kuidas soomlane, laplane või samojeed meie kirja loeb, ning seal saame leidma, et uus kirjutuseviis meie päris viis on. Ka ei ole ta sakstest välja mõeldud, nõnda kui mõni arvab ja kuidas lugu vana kirjutuseviisiga on, vaid üks õpetatud kuulus eestlane, meist kõigist austatud dr. Kreutzwald, on teda soomlaste kirjaviisi järgi üles pannud.* Ma ütlesin mõne aja eest,[8] et see kahju oleks, et Kalevipoja laul uues kirjutuseviisis välja antud, sest et teda nõnda rahvas vähe lugeda mõistab; ma ütlen aga ka, veel suurem kahju oleks, kui ta mitte nõnda kirjutatud ei oleks, ja kõige suurem kahju, et meie rahvas uut kirjutuseviisi veel nõnda vähe mõistab ja et meie raamatud ju kõik nõnda kirjutatud ei ole. Kes eesti keeles kirjutab ja tal natuke sest märku on, mis keeleseadused tähendavad, see ei või muidu, ta peab iga kord meelepahandusega sule käest ära panema, et teda üks vanasti võetud viis, mille küljes meie kohta ei ühte head karva ei ole, nõnda sunnib oma mõistust ära salgama.

Mis meil siis teha tuleb, kui meie üleval seatud märgist vägise ja enese süü läbi tagasi ei taha jääda — see asi, arvan ma, on nüüd iseenesest selge. Tahab aga veel keegi selle asja vastu võidelda, see tehku seda, kui tal vähikäik nii armas on. Järeltulevad ajad saavad ta ülekohut mõistma. Meie kõik aga, kes meie edasi jõuame, andkem ka ses asjas teineteisele kätt ja lahutagem seega üks suur vahesein soomlaste ja eestlaste vahel, edaspidi nõnda ühendatud jõuga viimase suure eesmärgi poole tõtates.[9]

«Eesti Postimees» 19. X 1866, nr. 42.

---

* Meie teada oli endine Kuusalu õp. Ed. Ahrens esimene soome kirjutuseviisi ülesvõtja, kes ka 1843 oma grammatika välja andis, millest paremat siiamaale veel ep ole kirjutatud. Aga õige joon jääb õigeks jooneks, tõmmaku teda kes tahes. — *J. V. Jannseni märkus.*

7

RAHVA KASVATAMISEST.

Siin tahame täna kahe küsimise peale kosta. Kui kõrgele on vaimuandeid harimise läbi võimalik tõsta ja mil viisil saab see vaimuharimine kasvatamise läbi ilmsiks? —

1) Kui kõrgele on vaimuandeid harimise läbi võimalik tõsta?

Võtaks meie kordamööda kõike rahvast maa peal läbi katsuda, kes ühel ja selsamal ajal üksteise kõrval elasid ja veel elavad, siis leiaksime nende juures nii mitut sugu harimise järge kui rahvast maa peal. Missugune kuulus ja õpetatud rahvas ei elanud vanasti Egiptuses ja Väike-Aasias, kus veel kõiki Euroopamaid pime öö varjas! Kui heledasti paistis selle peale tarkuse päike Keskmaailma mere* äärsetes maades, iseäranis Kreeka ja Rooma rahva juures, kus veel põhjapoolseid eurooplasi pilkane pimedus kattis! Ja kas on lugu meie ajal teisiti? Ei ole! Missugune suur vahe ei ole praegu veel tulesaarlaste** ja inglise rahva vahel, kellest esimesed paksudes metsades elades ennast toorest lihast toidavad, teised oma aurulaevadega kõige kaugemad mered läbi käivad! Liiga raske on uskuda, et inimese ja inimese vahel nõnda suur vahe võib olla.

Seesugune iselugu võib siis mitme üheajalise rahvaga olla. Aga sugugi teisiti ei ole asi üheainsa rahvaga mitmesugusel ajal. Selsamal Inglismaal, kes nüüd

---

* Vahemere.

** Tulesaarlased elavad all Lõuna-Ameerikamaa tipu otsas meresaare peal. — *Autori märkus.*

merede üle valitseb, olid tuhat aastat tagasi üksi rannaäärsed maad haritud; natuke rannast eemale ei olnud viljakasvatamisest enam juttugi, inimesed katsid ennast riiete asemel nahkadega ja värvisid oma paled siniseks.

Ilmäraarvamata suur võimus on siis inimesel käes oma vaimuandeid kasvatada. Aga nõndasama suur on ka tema tahtmine ta ümber olevaid asju parandada ja heaks ümber muuta. Kui üks vägev valitseja avaldab ta ennast siin, kõike loomu* ümberringi enese alla heites; ta kasvatab puud ja rohud oma tahtmise järgi ja sunnib metselajaid ennast teenima. Veel rohkem aga näitab ennast see tema meelevald nende kohta, kes ta enese sarnased on: tema tahtmine ja äratundmine ei ole siin üksi tähtis temaaegsetele, vaid ka järeltulevatele suguseltsidele. Nõnda paneb üks suguselts oma vaimukuju kui pitseri järeltuleva seltsi peale, ja kui ka mitte terve kuju, siis jääb ometi ta vari kadumata päranduseks igale uuele järeltulevale soole. Igal uuel suguseltsil on küll oma nägu, aga tema sees on kõigi seltside kujud vanast ajast saadik ühendatud ning nõnda tõuseb rahvas oma vaimuelus järg-järjelt kõrgemale. Kus aga seda ei ole, kus üks rahvas sadade aastate otsa ikka sellesama järje peale seisma jäänud või ka tagasi läinud, seal on siis tõesti hirmsad vägivaldsed ja loomuvastalised asjad sündinud ja jumala seadused jalgega tallatud. Häda aga neile, kelle peale see veresüü pärast langeb, sest kurjus ja ülekohus ei jää igavesti hõiskama — ükskord tuleb kättemaks.

2) Mil viisil saab see vaimuharimine kasvatamise läbi ilmsiks?

Siin avaldavad ennast meile kaks näitust**: üks ülem ja üks alam. Kui meie esiti *alamat kasvatamist* tähele paneme, siis leiame, et seal *õpetusest* vähe juttu on, seda enam aga muidu *harjumisest*. Kasvatamine käib selle alumise järje peal ühe iseäralise takti järgi, mis kasvataja mõtete ja tundmiste summast

* Loodut, loodust.
** Nähtust, avalduskuju.

välja läinud. Ja et kasvatajal sugugi võimalik ei ole oma teost aru anda, sest et tema kasvandikul veel seetarvis küllalt mõistust ei ole, seepärast ei või selle järje peal ka muust asjast juttu olla kui paljalt harjunud viisist: kuidas vanad tegid, nõnda teevad ka noored (nagu siiamaale ka eesti rahva lugu läinud). Õnnelikuks on küll see mees kiita, kes ju vara kindla väega ja õiges vaimus kasvatatud sai: ta võtab ühe vara enesega kaasa, millest tal kõik eluaeg kasu on; sest harimisest tuleb võimine ja see on mõnikord rohkem väärt kui äratundmine ja teadmine. Aga seda vaesem lugu on selle mehe või põlve rahvaga, kelle kasvatamise juures ebausk ja kõiksugu muud rumalused valitsesid, sest ka umbrohi edeneb seltsist seltsini edasi ja seal viib harjumine ilma äratundmiseta viimati täiesti kõrvaliste radade peale.

Ülem kasvatamine on sellevastu üks äratundmisele juhatamine. Nõnda võib aga üksi see kasvatada, kellel kasvatamise eesmärgid enesel selged on; ta on ka nende kohta üksi pruukida, kellele neid eesmärkisid võimalik selgeks teha. Aga teadmine ja äratundmine ei ole sealjuures üksi küllalt; kasvatajal peab ka see jõud olema kasvandiku juures ka tahtmise väge ja meelekindlust asutada ja kinnitada. Sest kui need ühtlasi mõistuse selguse ja vaimu ülendusega (intellektuaali harimisega) äratatud ja kasvatatud ei saa, siis toob ka äratundmine üksi vähe kasu. —

Küsime nüüd, kust see tuleb, et inimesed ju vanast ajast saadik ikka nõudnud kasvatada ja harida, siis saame seeläbi inimese kõige parema ja ausama loomuavaldusega tuttavaks. Meie ei või küll salata, et kasvatamise eesmärgid mõne asja poolest mitte ikka ja igas kohas (nagu jesuiitide juures) nõnda puhtad ei ole olnud, kui nad oleks pidanud olema; ja et ka sagedasti pealegi järele nõudnud on vaimuharimise edasijõudmist kinni pidada; siiski peame inimeste auks tunnistama, et niisuguseid näitusi harva leida on ja need rohkem ühest puudulikust äratundmisest kui kurjast tahtmisest tulevad.

Nõnda on siis hool ja armastus järeltuleva soo vastu ju loomu poolest sügavasti meie südamesse istutatud. Mis meie nõudsime ja soovisime, ilma et seda kätte oleks jõudnud saada, seda soovime ometi oma järeltulevatele

sugudele; kõik headus, millest meil osa oli, nõuame neile täielikult päranduseks jätta; meie soovime nooremat seltsi selle eest hoida, mis meie raske võitlemise järel tundsime kahjuliku olevat; meie püüame ta mõtted ja soovimised ju aegsasti selle peale juhatada, mis meie ära tundsime hea olevat ning meie õnnelikku olemist kasvatada võivat. Sel viisil sunnib sooarmastus inimest kasvatamisele.

Kui tähtis siis igaaegne kasvatamine eestulevatele sugudele on, seda võime ju ise ära arvata. Ka teame, mida vanemaks inimene läheb, seda enam sulgeb ta ennast väljastpoolt tulevate sisselitsumiste* vastu kinni; ta pöörab oma pale enam kõrvale, kui et ta ennast liigutada laseks; vanadus vaatab kõige uue asja ja õpetuse peale ilmusuta ning mõtleb kaua kaksipidi, enne kui ta teda vastu võtab. Seevastu noorus — kes ei teaks, et siin hoopis teine lugu on! Noorus võtab heameelega vastu, ning mida ärksam üks laps on ja mida rohkem vaimuannetega ehitud, seda suurem on tema rõõm ja jõud uusi asju vastu võtta. See on üks iseäralik näitus nooruse põlve juures, et kõik, mis talle vägeva sõna ja selge märguandmisega ette pannakse, võites ta südamesse tungib; et ta, kui ka esiti vastumeelt, siiski pea kõigis asjus harjunud on, mis temale kindla sõnaga ette pandi. Nõnda tungivad kõik tundmised, millest vanemad suguseltsid eluõpetuste läbi osa said, ilma nägemata, aga sügavasti noorema suguseltsi elusse, ja kes seda ei tea, seda saab ehk sagedastigi sunnitama imestelles küsima, kuidas see võimalik on, et üks rahvas ennast vahel lühikese aja sees nii väga mõtetes kui tegudes ümber muuta võib. Sest mis esimesel suguseltsil üksi meeles liikus, see saab ju teise juures kohe teoks, ning sedaviisi astub üks suguselts teise õlade peale. — Kasvatamine on seepärast väga tähtis iga rahva elule, sest et ta ka uusi aegasid alustada aitab ning uutele tegudele teed valmistab. Noore seltsi päralt on tulev aeg, ja mis meie mõtted ja teod taga nõuavad, sest saavad üksi need täielikku osa, kes meie järel tulevad.

Sest peaks meil nüüd küll selgeks saanud olema, missugune võimus ja vägi neile, kes rahva kasvatajad ja õpetajad on, jumalast kätte on antud. Seadkem seepärast

* Muljete, mõjude.

niisuguseid asju oma töö eesmärgiks, millest meie rahvale ja isamaale igapidi üksi õnn ja au võiks kasvada, ning mõtelgem selle peale, et eestulevad targemad ajad meie peale sedamoodi saavad kohut mõistma, kuidas meie järeltulev sugu on, sest «nende viljast peate teie neid tundma», ütleb ka ju pühakiri. Tehkem seepärast mõistusega tööd, niikaua kui päev on ja jumal meie tööd õnnistab!

«Eesti Postimees» 22. II 1867, nr. 8.

8

KOOLMEISTER JA KOOLIVANEM.

Koolivanem: Tere, koolmeister!

Koolmeister: Jumalime, koolivanem! Teed mulle suurt rõõmu, et meie poole oled ka käima tulnud. Kahju aga, et lapsed praegu laupäeva õhtuks koju lasin. Sinu süda oleks rõõmu pärast hüpanud, oleks sa nende laulu kuulnud või kirjutust näinud. Millaski pole nad veel nii korrapärast koolis käinud kui tänavu.

Kooliv.: Sellepärast ma just seekord ei tulnud, koolmeister. See on kõik väga hea, aga ma tahtsin sulle lühidalt ütelda, mis vald sinu praegusest õpetusest arvab ja sulle minu suu läbi teada annab. Meie kuuleme, sina olla ka nende liiki astunud, kes meie vana ausat kirjutuse-viisi põlata ja lastelegi ju oma kilplasekeelt[1] õpetada. Seepärast laseb sulle vald ütelda: Kui sa tänapäevast saadik seda tempu ei jäta, siis oled sa oma kohast lahti!

Koolm.: Vaata, koolivanem, see oli ometi üks sõna, mille eest ma sind tänan. Ma ei või sulle ütelda, kuidas ta mind rõõmustab.

Kooliv.: Sind rõõmustab? Mispärast võiks ta sind rõõmustada?

Koolm.: Jah, ma olen pahasti teinud, et ma seda asja teiega esiti korrapärast läbi ei rääkinud. Sinu sõnad aga rõõmustavad mind üliväga, sest nad tunnistavad, et meie vald oma asjad enam kuu valgel ei osta.

Kooliv.: Seda sa oleks pidanud kohe teadma ja oma uue kirjutuse-viisiga sinna minema, kus teda kuu valgel ostetakse.

Koolm.: See on, armas koolivanem, jälle iseasi; meie ei tohi kuu valgel osta, aga ka mitte kuu valgel ära põlata. Pakutakse meile midagi uut asja, siis meie ei tohi kohe ilma järele pärimata ütelda: «anna siia!» või «vii

ära!», vaid meie katsume ta otsast otsani läbi, ja kui ta hea leiame olevat, siis ütleme: «anna siia!», kui aga halva: «vii ära!», sest selle ja selle vea pärast ei kõlba see asi meile!

Kooliv.: Kõik sulatõsi, mis sa praegu räägid, koolmeister; ja et meie vald uue kirjutuse-viisi halva tunneb olevat, seepärast laseb ta sulle ütelda: sa viskad ta metsa või lähed kõigega.

Koolm.: Luba, et ma sulle esiti üht väikest lugu räägin, mis neljasaja aasta eest tagasi Saksamaal sündis. Sel ajal astus seal üks mees, nimega Gutenberg[2], ühe uue kunstiga rahva ette. Sinnamaani olid kõik raamatud kirjutatud saanud ja üks kirjutatud piibel maksis 500 kuni 600 rubla, Uus Testament 50 rubla. Gutenberg oli aga trükkimise-kunsti üles leidnud. Kõik rahvas kisendas. Mõned ütlesid: «Mis tähendavad need trükitud raamatud? Seda ei ole veel millaski olnud ja nähtud! Kõik pühad apostlid ja prohvetid on oma raamatud kirjutanud, meie vanemad ei ole seda teisiti mõistnud, ja nüüd tahab üks mees oma trükkimise-kunstiga kõik ümber pöörata: «Ahju selle kunstiga!» — Teised, nende seas ka mungad, kes siiamaani raamatute ärakirjutamisega palju raha olid teeninud, kisendasid: «Gutenberg on nõid, sest kuidas võiks ta muidu lühikese aja sees nii palju raamatuid teha või neid nii odavalt müüa? See kunst on kuradist, seepärast ahju temaga!» — Kolmandad kaebasid: «Kui nõnda palju uusi raamatuid trükitakse ja nii odavalt müüakse, kuhu jäävad siis kõik need kalli raha eest ostetud kirjutatud raamatud? Eks meie kallis vara sel viisil nagu maha visatud ei ole? Ei, ahju selle kunstiga!» — Nõnda rääkis sel ajal suurem jagu rahvast, aga sada aastat peale seda pühitseti trükkimise-kunsti 100-aastast mälestusepäeva suure hõiskamisega; keegi ei olnud enam ta vastu, sest kõik olid tema tulu ära tundnud, ja meie vana usuisa Luther[3] Wittenbergis ütles, et see kunst jumala kõige suurem ja viimsem armuand olla, millega Issand oma evangeeliumi laiali laotada.

Kooliv.: See on kõik hea ja väga lõbus kuulda, aga mis see nüüd meisse puutub?

Koolm.: Et meie nüüd nõndasama ei teeks kui Gutenbergi aja rahvas ja meid järeltulevad suguseltsid hukka

ei mõistaks, siis peab meil ometi ka asi olema, mispärast meie seda uut kirjutuse-viisi, mis keele seaduste poolest meie päris viis on, põlgame. Mina temast muud ei tea kui head; aga et sina nii väga ta vastu oled, siis palun sind nüüd ka ütelda, mispärast?

Kooliv.: Mispärast? No vaata, seal on mul nii palju ütlemist, et ma ei tea, kust peale hakata. Aga peaasi on see, et pühakiri vana viisi kirjutatud on, ja mis pühas kirjas seisab, seda ei tohi meie näpud solkida. Siis on ka Masing[4] meie keelt ju puhastanud, ja seda on meie kohta küll. Kolmandaks — —

Koolm.: Oot, oot, pea natuke kinni. Vaatame esiti nende kahe asja põhja peale. Mõnikord laseme ennast ka omaenese varjust hirmutada. Tõsi küll, pühakiri on vanal kirjutuse-viisil ümber tõlgitud, aga kas siis jumalasõna ja kirjutuse-viis üks ja seesama on? Sa tead ometi, et piibliraamat esiotsa heebrea ja kreeka keeli kirjutatud sai. Kui meie teda nüüd eesti keeli tahame ümber tõlkida, eks siis meie kohus ei ole seda nõnda teha, et kõik mõtted ja õpetused eesti keeles just niisama peavad mõistetud saama ja sedasama tähendama kui heebrea ja kreeka keeles?

Kooliv.: Muidugi on see meie kohus.

Koolm.: Seda ei ole aga meie piibli ümbertõlkimise juures mitte täitsa tehtud, sest et need mehed, kes seda rasket tööd talitasid, ehk küll mõnes tükis keeletundmise poolest meieaegsest rahvast üleüldse ees, siiski eesti keelt täitsa ei mõistnud. Seda tunnistab ka Masing, kui ta ütleb:* «Üksi piibli eeskõne on, kui meie mõned väikesed vead «ja» ja «ning» pruukimises maha arvame, ilma veata; kõik muud kirjad on rohkem või vähem täis mitut sugu vigasid.» — Mis sa siis arvad: et nüüd pühakiri viltu mõistetud ei saaks, kas see siis patt oleks, kui need eesti kirikuõpetajad, kes eesti keelt selgesti mõistavad, teda nüüd vigadest puhastaks? Kui meie seda keelaks, kas meie siis ei oleks nende rahvaste sarnased, kes Gutenbergi ajal ütlesid: «Pühakirja on siiamaani kirjutatud, mispärast teda siis nüüd tahetakse trükkida?»

---

* O. W. Masing, Originaallehed, lk. 49. — *Autori märkus.*

K o o l i v.: Et piibel mitte puhtasse eesti keelde ümber pandud ei ole, seda ma ise ka ju lugedes ära tundnud, aga mispärast peab teda siis just uude kirjutuse-viisi ümber pandama? Masing on meie kirjavead ära tundnud, on neid parandanud ja meie kirja puhastanud, mispärast ei ole meie siis sellega rahul ja mispärast hakkame teda jälle segama?

K o o l m.: Selle peale annab meile Masing jälle ise ülevalnimetatud kirjas (XI) vastust, kus ta ütleb: «Ma ei või oma kirja ei keele ega muu poolest kõigist vigadest puhtaks kiita, vaid annan teda rahva kätte kui üht proovi oma tükilisest järeleuurimisest ja 29-aastasest tööst oma rahva keele kallal, soovides, et ma teda seeläbi ühe sammu oleks ligemale aidanud tema ükskordse* puhtuse järje poole.» — Nõnda Masingi enese sõnad. Mis ta meie keele kallal tööd teinud, seda ei tohi meie millaski ära unustada. Ta on meid ühe suure sammu edasi aidanud ja tema kirjad võivad meile ka nüüd veel mõnes tükis eesmärgiks olla. Aga suureks häbiks oleks meile, kui meie selle järje peale ikka võtaksime jääda. Seda ei ole, jumal tänatud, sündinud ja ei saa sündima. A h r e n s,[5] F ä h l m a n n,[6] K r e u t z w a l d,[7] W i e d e m a n n[8] on tähed, kelle valgus heledasti paistab ja millaski ei saa ära kustuma. Kõik need mehed on tõsise meele ja kõige oma jõuga tööd teinud, et meie vaimuharimise järg ikka kõrgemale tõuseks ja meie mõtted ja meeled selgemaks saaks; kas meie siis nüüd peame korraga üles tõusma, et neile meeletul viisil kraavisid tee peale kaevata?

K o o l i v.: Koolmeister, sa ajad mu mõtted peas puhtast sassi. Peaaegu oleks sa mind ümber pööranud, kui ma kindlasti ei teaks, et mul õigus on. Seesama lugu oli mul ka ju mullu aasta, kui mind «Postimees» oma 42. numbris, 1. tükis ajas kaksipidi mõtlema.[9] Kui ma aga jälle kuulsin, mis rahvas rääkis, siis pidin ma ometi tunnistama, et meie pool õigus on. Sest kui ma otsekohe välja ütlen: mis see kirjaparandamine kõik muud on kui uhkus, toredus ja suguseltsi ärapõlgamine. Kui keegi eestlastest talupoja seisusest välja astub, siis ei kõlba talle enam meie vanad raamatud ega meie vana kirju-

* Kunagise.

tuse-viis. Ta tahab kõik paremini mõista ja parem olla kui suur rahvahulk.

K o o l m.: Siin oled sa, armas koolivanem, jälle suures eksituses. Et need mehed toreduse või uhkuse pärast vanast kirjaviisist kõrvale läheks, seda sa küll milgi viisil ei saaks tõeks tunnistada võima. Kes ennast jõuledal viisil uhkeks peab eestlane olla, sellel on ka ükskõik, kas meie kirjavara suur või väikene, meie teiste rahvaste silmas austatud või põlatud oleme. Et meie õpetatud mehed meie kirja puhastada ja meie kirjavara kasvatada püüavad, see on nende ja kõige meie rahva au, ja kui meie neile seda ei tahaks lubada, siis peaks nad ennast õigusega meist häbenema, ning meie eneste süü oleks, kui nad siis meie rahvast välja astuks. Ka ei tohi meie nõuda, et nemad meie asjus meie juurde maha tulevad, vaid meie peame ennast neist üles tõmmata laskma. Mis sa küll räägiks, kui üks õpetatud mees, kes põllumehe asjust muidu midagi ei mõista, sinu hoovi peale tuleks, seal mitut karva lehmi näeks ja ütleks: «Kuule, talumees, sa teed väga rumalasti, et sa mitte üksi musta karva lehmi ei pea, need on kõige paremad, sest isal olid esimesed lehmad ja need olid kõik mustad!»

K o o l i v.: Mis ma sellele narrile ütleks? Ma vastaks talle: «Hea mees, pistke oma prillide vahele näpistatud nina oma raamatute sisse või mujale, kuhu ta kõlbab, aga mitte minu lehma saba alla! Head lehma ei tunta tema k a r v a s t, vaid tema l ü p s i s t!»

K o o l m.: Ja ometi tahad sina õpetatud meeste asjade vahele tükkida ja neile ette tähendada, mis nad peavad tegema ja kuidas meie vaimupõldu harima. Kas neil ka õigus ei oleks ütelda: «Leiba ja piima võtan ma heameelega sinu käest, aga tarkusi ära tule mulle müüma, need ei kasva sinu põllu peal, vaid neid pead sa minu käest võtma.»

K o o l i v.: Hm, hm, õigus näikse peaaegu sinu poole kaaluvat!

K o o l m.: Vaata, see oli üks õige sõna! O m a a e g o n v a s t u p a n e m i s e l, o m a a e g j ä r e l e a n d m i s e l. M e i e k i u s e i v i i m e i d k a u g e l e j a l a h k e i t e e m e i d t u g e v a k s. Seda meie mil-

lalgi ei tohi ära unustada, kui soovime, et meie asjad edasi peavad minema.

K o o l i v.: Jää seks korraks jumalaga, koolmeister; tahan veel kord rahvaga rääkida! —

Kolme päeva pärast tuli koolivanem koolmeistri juurde ja ütles: Sa võid oma pealehakatud viisil edasi õpetada, sest rahval ei ole enam midagi selle vastu ütlemist. Meie oleme ära tundnud, et see küll kõige parem oleks, kui igaüks oma põllu peale jääks ning õpetatud mehed meilt leiba, meie neilt tarkust võtaks. Muudkui selle poolest peame igakord selguses olema, kellel t õ s i n e armastus meie rahva vastu südames on või mitte ei ole. Noh, küllap meie seda ka ära tunneme!

«Eesti Postimees» 1. III 1867, nr. 9.

9

UUS RAAMAT.

«Emajõe ööbik».[1]

Imelik suvi on meil tänavu. Lehekuu tõi lund, jaanipäev käokukkumist ja ööbikulaulu. Ei ole veel nädal mööda, kus nende laulikute viisid Pühajärve kaldal mu meelt rõõmustasid ja kus ma hüüdsin: jumalaga seks aastaks! Aga vaata, Emajõe kaldal kostis mulle uuesti ööbiku laul vastu, mis nii vägevasti mu südamesse tungis, et sest ka teistele pean jutustama. Üks väike uus raamat, «E m a j õ e ö ö b i k», puutus siin mu kätte, ja selle ööbiku viisidest tahan sulle, sõber, täna rääkida.

Viimastel aastatel on meid mitmed laulejad ja laulikud oma annetega katsumas käinud. Mõne laulud on muist ka suure rõõmuga vastu võetud, suuremast jaost aga pidime ütlema: kahju, et santide salmikutega saapaid ei või tallutada, seal oleksid nemad oma õige koha peal! Seda suurem on seepärast meie rõõm, kui meile sellesuguse inetu kära vahel jälle mõned viisid vastu kõlavad — eesti viisid, eesti südame sügavusest välja keenud, mille sees vägev lauluvaim õhkub. Niisuguseid laulusid leiame aga «E m a j õ e ö ö b i k u s» paljugi, nõnda kui: «Sind surmani» (lk. 13), «Üht eesti laulu» (lk. 25), «Mu isamaa, nad olid matnud» (lk. 32), «Su priiust olid matnud» (lk. 53), «Küll tahaks nad» (lk. 56), «Mõtted Toomemäel» (lk. 59) ja mitu muud, ja kui su süda valjumini ei löö, su rind rutemini ei tuksu, siis ta seda millalgi ei tee. Tõesti, toogu eestulev aeg mis ta toob, kuulsaid laulusid ja laulikuid — ülemalnimetatud laulud saavad nende kõrval ikka kõlama ja elama, kuni eesti keel elab.

Aga kes on see «Emajõe ööbik»?[2] Alandlik eesti linnuke, kelle järele sa ei tohi otsida; sest kus ööbiku vaiksesse laulumetsa tungitakse, sealt tema laul enam välja ei kosta. Olgu sul ta lauluhäälest küll. Ööbiku laulu kuuldes ei püüta ju tema sulgi näha, muidu jääb vait.

«Eesti Postimees» 19. VII 1867, nr. 29.

10

MÕNEST UUEST RAAMATUST.

Sulatõsi on, mis «Kasuline Kalender 1868» ühte seltsi raamatutest, mida veel «iga aasta tosinate kaupa turule viiakse ja kirjute kaante pärast mitmes paigas ka ostjaid leiavad», ütleb:[1] «Kellel üleliiga aega on ja kes silma kulutamisest lugu ei pea, võib neid kõiki läbi lugeda; meie ei lähe neid keelama. Teine lugu oleks, kui selle peale vastust peaks antama: mis rohi kõige parem peaks olema neid kirjaputukaid ära hävitada, mis aegamööda meie metsadele suurt kahju saavad tegema?» — Meie oleme kaunis harjunud iga-aastaste heade raamatute seas, millest meil endist suurt puudust ammugi enam ei ole, ikka ka neid leidma, mis mitte üksi meie silmast haledusvett välja ei kisu, vaid ka kui okkad meie südamesse torgivad, sest et rahva peale mõtleme, kelle kasuks ja õpetuseks nad tahta valmistatud olla. Võtame üht 60 aasta eest kirjutatud juturaamatut läbi vaadata, nagu Ludse «Saaremaa juttusid»[2] oma saksiku eesti keelega, mis meid pea vihale, pea naerule ärritab, siis võime ometi selle mehe vabanduseks öelda, et temal hea tahtmine olnud, tema raamat kaunis tuumakas on, ning et sel ajal asja paremini ei mõistetud, siis tema kiri ja keel ka parem ei võinud olla. Kui aga meie päevil, kus ju Masing[3], Ahrens[4] ja muud targad mehed meie kirja ja keelt kaunis kõrge järje peale tõstnud, nüüd ikka veel raamatutes täiesti sedasama vigalist keelt leiame nagu 60 aastat tagasi, siis on see ju natuke liig. Seesugustest raamatutest ei ole ka tänavu puudust, kolmest tahame aga siin iseäranis rääkida. Need on: 1) «Villem Molnau,[5] tema hirmsad teod, elu ja surm», 5 lehte, hind 6 kop.; 2) «Martin Braun[6] ja tema truu puudel ehk veeupu-

tus Reini jõe ääres», 24 lk., hind 10 kop.; 3) «Viis kena juttu»,[7] 23 lk., hind 10 kop. — Kõik need kolm raamatut öeldakse saksa keelest ümber pandud olevat. Nüüd küsime: kui meie võõra keele kirjadest mõnda oma keelde ümber tõlgime, missugused peavad esiteks need saksa keele kirjad olema, ja teiseks, kes peab neid ümber tõlkima? —

1) Mis peab ümber tõlgitama? — Läheb ostja kuhugi poodi, kus tal kaubast luba on välja valida, mis ise tahab, muidugi ei saa ta seal seda võtma, mis teised nurka visanud ja mis ta millegi asja peale ei või tarvitada, vaid ta saab seda valima, mis kõige parem ja tema kohta kõige pruugitavam on. Seesamasugune lugu on ka kirja asjus ümbertõlkimisega. Sakslaste kirjapõld on ilmatu suur väli, kus kõiksugu kallist vilja ja ilusaid lillesid peal kasvab, kus aga ka ohakaid ja kõiksugu umbrohtu küllalt leida. Kes võiks seal nüüd kahevahel olla, mis neist asjust meie põllule ümber sünniks istutada või mis mitte? Kui meie oma rahvast teotuse korra sisse ei taha saata, siis tohime üksi seda välja valida, mis hea ja kirjatundjatest kõige paremaks kiidetud. Aga kuida on lugu selle poolest ülemal nimetatud raamatutega? Peame vastama: mitte üksi liiga vaene, vaid häbiks kõigele meie rahvale. Kui praegu keegi Saksamaal tahaks kuulutada: «Eestlaste kirjavara hakkab tõusma, sest nemad on ka ju meie raamatutest mõned ümber tõlkinud, nagu nimelt need ja need!» — siis saaks saksad — — ma ei julgegi üles panna, mis nad meist siis saaks ütlema. Pealegi, kui veel seesama tühi Villem Molnau jutt tagajärele teravalt salmikuteks punutakse, kus riimid ette tulevad, nagu:

«Poiss kasvas suures tervuses,
Oh häda — kangekaelne sai!» nne.

Näitab, kui ei tunnekski nimetatud raamatute väljaandjad sakste kirjadest paremaid kui neid või kui oleks nad aga seda ümber tõlkinud, mis neile kogemata uulitsa peal või mõne muu koha paberitükkidest peosse puutus.

2) Kes võivad üksi ümber tõlkida? Ümbertõlkimise kunst ei ole sugugi kerge asi. Kes seda tööd ette võtab, peab esmalt kirjakeelt täiesti mõistma ja sea-

dust mööda võima kirjutada; teiselt peab ta võõra keele raamatu iseäralist ilu ja headust niihästi sisu kui koore poolest täielikult tundma; ja kolmandalt peab ta raamatut nii mõistma oma keelde ümber panna, et tast nimetatud asjade poolest ühtegi kaotsi ei lähe. — Kuidas on nüüd lugu selle poolest jälle ülemal nimetatud raamatutega? Nad peavad küll eesti keeli kirjutatud olema, aga kui meie seda eesti keeleks nimetame, siis on ta 60 aasta eest kirjutatud saksiku eesti keelegi vastu veel väga vaene. S e a l on näituseks aga vähe sekka saksa keele sugusõnu, mis meie keele loomu vastu on, katsutud eesti keelde ümber panna; s i i n uutes raamatutes on seda viga peaaegu igas kõnejätkus leida. Pealkirjadeski tuleb ta ette, nagu: «See truu puudel» (Der treue Pudel), mis aga eestlane millalgi ei ütle, vaid üksi: Truu puudel. — Mis seadust mööda kirjutamine on, see näikse siin puhtast kõrvaline asi olevat. Kohe nr. 3 esimese lehe peal puuduvad 7 koma ja 2 on üleliiga. Ehk kus on seal seaduskord, kui lk. 14 kirjutatakse: «Ükskord oli üks suur rikas härra; selle proua suri ära ja üks proua selle mees oli ka ära surnud. Sel härral oli üks väga ilus tütar ja sel proual oli ka üks tütar, aga mitte nõnda väga ilus.» — Missugune vähegi koolitatud inimene võib nõnda kirjutada? — Ma ütlesin, et tõlkija võõra keele raamatu igapidist ilu peab tundma ja seda oma keeli nõndasama mõistma ümber panna. Ka selle poolest on nimetatud raamatutega vaene lugu. Ainus hea tükk on seal «Schneewittchen»*, üks neist kõige ilusamatest Saksamaa rahva ennemuistsetest juttudest. Nagu teda kuulus Grimm[8] üles pannud, võib teda noor ja vana, õppimata ja õpetatud rahvas üksi suure heameele ja rõõmuga lugeda. Aga meie raamatus, kus on seal tema ilu? Kus on seal Grimmi lapselik kõneviis, mis meid ise ka jälle lapsiks teeb ja nagu noore aja sisse tagasi kannab, kus neid juttusid oma amme suust kuulsime? Kõigist neist asjust ei ole seal midagi leida, aga küllalt seda, mis seal ei tohiks olla.

Nüüd küsime, mispärast saavad seesugused vaesed raamatukesed üleüldse trükitud? Vastus: seepärast, et neid rahvas ikka veel rohkesti ja vahel pealegi üksiainult

---

* «Lumivalgeke».

ostab. P a r e m a d raamatud on enamasti üksi s u u r e m a d raamatud ja neid ei või ju keegi kuue kopika eest müüa. Seesugune ostja maksab oma paar kopikat välja, pistab selle eest tükki 5 või 10 lehte tasku ja arvab nüüd õnnega koos olevat, aga ei teagi, et õnnega koos olemine üksi raamatu müüja pool on. Ehk saab vast asi selgemaks, kui natuke katsume rehkendada. «Villem Molnau» on neli lehte suur, viies on eessõna; raamat on tühi asi, aga hind ka tühi, paljalt kuus kopikat. Kuidas oleks aga lugu, kui meie heade ja suuremate raamatute hind ehk v e e l väiksem on? — «Peruamaa viimasel Inkal»[9] on 70 lehte, see on 17 korda rohkem kui «Villem Molnaul», ta peaks ka 17 korda nii palju, see on 1 rubla 2 kopikat maksma, aga ei maksa rohkem kui 20 kop. — «Maa- ja merepildid»,[10] mis 1 rubla 90 kop. tuleks, maksavad paljalt 28 kopikat. — Uue «Kooli lugemise-raamatu»[11] hind peaks «Villem Molnau» hinna järgi ilma piltideta ja pookimata 1 rubla 80 kop. olema, ta ei maksa aga kõigega ühes rohkem kui 50 kop. — Seesama lugu on iga suurema raamatuga, nagu: «Kalevipoja laul»,[12] «Maailm ja mõnda, mis seal sees leida»[13] nne. Ka meie kõige kallim raamat «Eesti rahva ennemuistsed jutud»,[14] Soomemaal trükitud, mille hind 1 rubla 40 kop. on, ei ole meie väikeste raamatute hinna järgi kallis, sest siis peaks ta õigusepärast, kui ta paber neist ka kümme korda parem ei oleks, peale kolme rubla maksma. — Kas mul nüüd veel tarvis ära seletada, mispärast trükkijad nii väga hea meelega neid väikseid raamatu nime kandjaid trükivad ja suuremaid, tarkadest meestest tehtud raamatuid vastugi ei taha võtta? Selle küsimise peale vastaku igaüks lugeja ise. Igaühe kohus meie seast on aga kõigest jõust seesuguste asjade vastu võidelda, mis meie tervele rahvale kahjuks ja teotuseks on.

«Eesti Postimees» 6. XII 1867, nr. 49.

11

KROONU MADRUSTE-KOOLIST.

Kuidas nüüd Peterburis ja sealt välja minnes ka muus suures Vene riigis alama rahva koolitamise eest muret peetakse, sest saavad «Postimehe» lugejad väikest pilti, kui neile räägin, mis mõne päeva eest tagasi nimetatud linna kroonu madrusekoolis nägin.[1] Kogemata juhtusin uulitsa peal ühe sõbraga kokku, kes mind seda kooli vaatama kutsus. Muidugi tegin seda suure heameelega, ja mis seal leidsin, oli mul nii uus näha, et asja küllalt imeks ei võinud panna. Kõige esiti astusime ühte suurde saali, mida üheks rikkaks muuseumiks oleksin pidanud, kui mitte kesk saali suurte laudade ümber, kus kõiksugused tseitungid peal seisid, soldateid ei oleks näinud istuvat, kes neid lehti suure tähelepanemisega lugesid. Lugemiselaudade vahel seisid teised lauad mitmesuguste masina- ja laevamudelitega. Seinad olid ülevalt alla iga seltsi täistopitud elajate ja lindudega kaetud, mille vahel puuliistude peal kõige maailma rahvaste järeletehtud kujud seisid, ja Vene kuulsate meeste pildid kuldraamide sees rippusid. Mööda seinu, ümber kõige saali, olid väikesed lauad klaaskastidega, kus sees kõiksugused kivid, liblikad, mälestuserahad, võõramaa imelikud taimed, metsinimeste iseäralised riistad ja veel palju muid asju näha oli. Nende laudade vahel seisid marmorisammaste peal Vene riigi kõigiaegsete keisrite kujud. Kõik oli nii uhkesti ja kunstlikult üles seatud, et seda saali keegi ei oleks võinud lihtsoldati kooli lugemisetoaks pidada, kui seda ette ei oleks ära teadnud. — Teise saali astudes olime kooli biblioteegis. Suured klaaskapid olid täis kõiksugu raamatuid, kust neid iga soldat endale võib lugeda saada. Ühe sees nägime ka e e s t i k e e l e raamatuid. Meie lasime

endile selle kapi kataloogi kätte anda ja leidsime seal kõik paremad eesti raamatud sees olevat. Siis kuulsime aga ka, et meil selle eest ühele pealikuhärrale Mereministeeriumis tänu olla anda,[2] kes ise kui eestlane oma alamate eesti vendade eest muret pidades selle eest hoolt kandnud, et siin ükski hea eesti raamat ei puudu. Ka läti ja muu keele raamatuid oli seal leida, aga eesti jagu oli väiksemate keelte jagudest kõige täielikum. Mul oli küll õigus seda asja imeks panna. Venemaal ja v e n e koolides kantakse nõnda eesti keele ja raamatute eest muret! Kus sünnib seda meie oma Eestimaal linnakoolides? See asi on tähelepanemise väärt! Biblioteegist astusime õpetusesaalidesse. Imelik oli meil näha, kuidas siin habemega mehed kirjutama ja rehkendama õppisid. Mõnes saalis õpetasid undervitsid*, teistes ka ohvitserid. Ka siin koolitamise tubades ei olnud millestki puudus. Seinte peal rippusid kõiksugused pildid, kaardid ja tahvlid ning laudade peal seisid gloobused, kompassid ja muud asjad, mis õpetamise juures tarvis lähevad. — Viimaks kaesime ka kasarmud läbi, kus soldatid vahetundides elavad ja magavad. Siin juhtusime ühe eesti soldati peale, kes parajalt «Peruamaa viimast Inkat» luges.[3] Tema käest kuulsime, et selles koolis praegu ka ligi 30 eestlast olla. — Ka need elutoad olid kõik nii toredad, kui võimalik; hea kord valitses igal pool; värvitud põrandad olid puhtad kui poleeritud ja tubasid täitis värske ja puhas õhk. Üleüldse on selles madrusekoolis korraga ikka 150 kuni 200 meest õppimas, kellest igaüks kuni 2 aastat sinna jääb. — Sellest uhkest koolist välja astudes õhkasin: Kui kord meie Aleksandri-kool kümnes jagu sellest oleks,[4] mis see madrusekool on, siis võiksime küll ju õnne kiita! Aga mind trööstis ka jälle teine mõte: Jõuavad eestlased iga aasta uusi kirikuid üles ehitada, mis sajad tuhanded rublad maksavad, siis ometi ka kõige rahva peale üht ülemat kooli saavad jõudma korrale seada, millega terve rahvas austatud on! — Ühte peab tegema, aga teist mitte tegemata jätma.

Ehk küll vene rahva priius paljalt 6 aastat vana on,[5] siiski on siin ju alama rahva koolitamise eest nii palju

* Unterohvitserid e. allohvitserid.

tehtud ja nende kasuks nii palju tähtsaid asju sündinud, kuidas seda teistes maades aastasadades ei ole jõutud korrale seada. Ka meie Balti kubermangud võivad ju palju vene rahvast õppida. Nõnda on Peterburis iga muuseumi kohta päevad seatud, kus neid rahvas võib vaatamas käia, nagu näituseks igal esmaspäeval kella kümnest kuni kolmeni zooloogiamuuseumis, kus inimene ühe väikese seletusekirja abiga, mis ukse peal kätte saab, 5 tunni sees rohkem õpib, kui kõige paremas loomuseletuse* raamatus iial võiks õppida. Uhke Ermitaaži uksed, kus kõige maailma kuulsate kunstimeistrite maalid, marmoristaatuad ja muud sedavärki asjad seisavad, on iga päev lahti,[6] ja iga mees, ka talupoeg, võib seal neid nähes oma vaimu koolitada ja kosutada.— Kas see kiiduväärt asi ei oleks, kui Tartus ka asjad nii kaugele jõuaks ja nimelt zooloogiamuuseum ühel kinnitatud päeval rahvale lahti seisaks,[7] et seal ühe väikese eestikeelse nimekirja abiga iga mees õpetust võiks leida?

«Eesti Postimees» 10. I 1868, nr. 2.

---

* Loodusteaduse.

12

VEEL MÕNI SÕNA PÕLLUTÖÖ ASJUST.

Väga õigesti öeldud on, mis mõne nädala eest tagasi «Postimehes» lugesime,[1] et «Põlluharimine ja karjakasvatamine meie maa kaks emarinda olla, mis meid kui lapsi toita». Ma oleks veel ühe sõna juurde pannud ja öelnud: mis meid j ä l l e kui lapsi toidavad. Et meil aga nüüd jälle lapseõigus käes on, sellepärast on ka nende laste, see on m e i e kohus oma maa eest nõnda hoolt kanda, et tema üleval nimetatud kaks emarinda sel mõõdul rikkuse poolest sigineksid, kuidas tema laste arv kasvab. Siiski, kui selle peale vaatame, kuidas meie maal veel suurem jagu rahvast oma põldu harib, siis peame tunnistama, et sellega sugugi parem lugu ei ole kui üürijatega. Aga kas see ime on, sest kust peab parema viisi õpetus rahvale tulema? Põllumeeste koolisid meil ei ole, ja suuremas hulgas mõisadeski küntakse ikka veel sellesama ennemuistse adraga, millega eestlased 700 aastat tagasi oma põldu kündsid. On küll ju siin ja seal mõisnikkusid, kelle silmad võõraid maid läbi käies lahti läinud ja kes pärast koju tulles kõik teinud, mis neil võimalik oli, et oma puudusi parandada. Aga nagu uute asjadega ikka olnud, nõnda ka siin: kuni asi käima hakkas, oli enne mitu takistust ära võita. Mis Saksamaal põlluharijatele suureks abiks ja õnnistuseks olnud, ei tahtnud igakord otsekohe meie kohta kõlvata. Niihästi põlluriistade kui ka harimiseviisi poolest oli muudatusi tarvis, mida vast mitmesuguse proovimise ja kahju järel kätte saadi. Oleks meil põllumeeste koolid ja ajalehed olnud, siis oleksid seesugused leiud* kohe kõige rahva omanduseks saanud; et meil aga neid ei ole, sellepärast jäi ka iga uus leid üksi leidja teadupärast. Tahtis keegi teisel kohal ka parandusi ette

* Leiutused.

TRÜ Raamatukogu

võtta, siis pidi ka iga kord kõik prooviaja kahjud ära tundma ja võis sagedasti rõõmus olla, et sealjuures hukka ei läinud, mis ka vahel sekka sündis. Et aga suurem rahvahulk seesuguste uuenduste juures ikka rohkem silmapilguse kahju kui eestuleva kasu peale vaatas, sellepärast jäi ta ka parem oma vana viisi juurde või heitis üksi siis uue poole, kui tal ju kasu mitu aega otse õige selgesti silma oli paistnud. Nagu asjad praegu seisavad, ei või sellepärast meie põlluharimise kord enne paremaks minna, kuni meil oma põllumeeste kooli ei ole, või otsekohe välja öeldud, kuni meie «Aleksandri-kool» elusse ei ole tõusnud.[2] Sellel koolil peab oma tükk maad olema, kus kõige paremad riistad ära proovitakse ja kõige mõnusamad viisid teaduste põhja peal üles ehitatakse. Sealt viiksid neid siis õpilased ruttu igale poole laiali ja kaua aega ei saaks mööda minema, kus eestlased oma põlluharimise korras tõesti muudest Euroopa rahvastest enam sugugi taga ei seisaks.

Ma ütlesin, teaduse põhja peal peab kõige mõnusamat põlluharimise viisi üles otsitama, — see sõna on väga tähtis. Kes meie ajal teaduse teelt kõrvale läheb, ei see või ennast kiita haritud inimene või rahvas olla. Teaduse teel on meie põlve rahvas nii kaugele jõudnud, et ta raudteede peal tundidega sinna jõuab, kuhu vanasti nädalad ära kulusid; et ta mööda traatisid silmapilgu sees tuhanded verstad kaugele sõnumid võib saata, ja ehk küll kaugel oma sõpradest eemal, nendega juttu võib ajada, kui seisaks ta nendega suu suud vastu. Teaduse teel on meie põlve rahvas nüüd lõppeks ka saladusi kätte saanud, millega neil võimalik on oma maad hukatuse eest hoida ja tema viljasigitavat võimu nõnda üleval hoida, et aeg-ajalt rohkem kasvab, kui kahaneb, mis enne mitte ei olnud. Meie loeme ajaraamatutes suurtest rahvaste rändamistest, kes ühes nõus kui merevood ühest kohast teise langesid; meie loeme seal maadest, mida vilja-aitadeks nimetatakse, kust aga nüüd karjane oma loomadele peotäit rohtu ei leia. Kuidas on see kõik tulnud? Rahvas ei mõistnud sel ajal muud, kui oma maid välja kurnata; nad teadsid küll ka väga hästi, et põlluharimine ja karjakasvatamine nende kaks emarinda olla, aga nad ei mõtelnud selle peale, et emarinnad üksi seda toitu välja või-

vad anda, mis emal enesel tagavaraks on ja mis ta enne ise sisse võtnud. Nad kurnasid ikka peale, kurnasid sadanded aastad ühtepuhku edasi, kuni nende maa enam midagi välja ei andnud ja nad üht uut eluaset üles pidid otsima. Sest ep need suured rahvarändamised tulid, kus üks rahvas teise peale tungis, mis tervet maailma kui voolama pani. Sealjuures läksid mitu kuulsat rahvast hukka ja teised said oma naabritest alla heidetud. Ka kuulsa Kreeka riigi õitsemise-aeg oli osast nii lühikene, et tema väikese maajao viljasigidus kaugele ei kestnud ja Kreeka rahvas ju Makedoonia kuninga Vilippuse[3] ajal nisupuuduse pärast sellele kavalale äravõitjale ei jõudnud enam vastu panna.

See ei võinud vanal ajal teisiti sündida, sest et teadused siis veel seda ei olnud, mis nad meie ajal on. Aga nüüd võib ennast iga rahvas seesuguse hukatuse eest hoida, kui ta sest osa tahab võtta, mis uuemad teadused üles leidnud, kui ta üks haritud rahvas tahab olla ja ennast teaduse teel kõigest vanast vaimumadalusest ja meeletuimusest lahti päästa. Sellega ei ole aga veel eesti rahva juures põllutöö kohta alustustki tehtud. Ennemalt võiksime öelda, et meie rahvas selle poolest viimasel ajal tagasi on läinud, sest kui praeguse linakasvatamise peale vaatame, siis näitab, kui oleks meie rahvas oma maa sigidusele paljalt mõnikümmend aastakest veel kinnitanud, kus tal ots peal olgu. Siiski ei lange selle ülemeelelise kurnatuse süü üksi eesti rahva peale, vaid kaks asja on, mille kaela ta jääb: liiga kõrge rent ja teaduse tundmise puudus, mille põhja peal üksi põllusigiduse korda võib parandada. Et oma renti kätte saada, peab rahvas nüüd veel viimase elupiisa oma maa seest välja kiskuma, ja teiselt poolt ei ole meie oma kolmeaastase vaeva peale veel oma põllumeeste kooli («Aleksandri-kool» nimetatud) elule seadnud, kus rahvas õpiks, kuidas väljakurnatud jõudu pärast jälle maale tagasi anda. Nõnda seisavad praegu meie asjad. Kui aga meie, eesti rahvas, oma pealehakatud nõudmistes ja töödes visamad ja agarad oleme ja kui jumala õnnistus ja heameel meie poolt on, siis saame ometi julgesti edasi. Aga kaks suurt asja on, mille peale meie maarahva edaspidine elu ja tähtsus saab juurduma, need on: p õ l l u h a r i m i n e ja m e r e s õ i t. Kuidas

meie neid kahte asja kohe algmises jalule seame, nõnda õnnelikuks saab ka meie eestulev põlv siginema ja nõnda suur see kasu olema, mis meie kõigele oma suurele Vene riigile saame tuua võima, kellele meie palju tänu võlgu oleme. Neist asjust tahame edaspidi veel pikemalt rääkida.

«Eesti Postimees» 5. VI 1868, nr. 23.

13

MILLAL ON ÜKS RAHVAS NII KAUGEL, ET TEDA ÕIGUSEGA OMAENESE JALGE PEALE VÕIB SEADA?

Selle küsimise peale vastates oleks meil väga palju rääkimist, nii palju, et terved raamatud oma jutuga võiksime täita. Täna ei ole aga mitte meie nõu seda asja igalt poolt ära vaadata ja põhjani läbi katsuda ega ka üleüldisi õpetusi anda või sest rääkida, kuidas meie oma rahva lugu selle asja poolest on, vaid täna tahame üht väikest pilti ühest täitsa ja tõesti vabast rahvast oma silma ette seada, et sealt pärast kui peeglist näeksime, kui palju meil, kelle kätte ka ju kaunis tükk isevalitsust ja vabadust antud, üheainsa asjagi poolest ju puudub, kuni õigusega omaenese jalge peal tohiks seista.

Üks kuulus prantslane, Jules Simon,[1] ütleb: «See rahvas, kellel kõige paremad koolid on, see on esimene rahvas maailmas, kui ka mitte ju täna, siis ometi homme.» — Selle tähtsa sõnaga oleme oma lugejatele aru kätte andnud, kuhupoole meie tänane kõne jälle kaalub. Hea kool — elu sool! On sest asjast ka ju küll räägitud, ikka on ta veel liiga vähe, sest et see asi väga suur ja tähtis on. «Õpetage rahvast!» oli esimene nõu, mis William Penn[2] oma uuele riigile Põhja-Ameerikas andis. «Õpetage rahvast!» oli viimane sõna, mis Washington[3] oma republiigiga (priiriigiga) rääkis. «Õpetage rahvast!» oli jälle sellesama riigi kolmanda kuulsa mehe Iffersoni[4] igapäevane manitsus. Need manitsused ei olnud ka mitte tuulde räägitud ja sellepärast on see väeti koloniidest (asundustest) väljalainud ühendatud riikide republiik nüüd niihästi oma vägevuse kui teaduste poolest nõnda siginenud,

et ta ju igapidi igast Euroopa riigist mööda hakanud tõttama. Sellepärast on ka rahvas seal ju ammugi ise hakanud ära tundma, mis headus rahvakoolid iga rahva elule on; ja ehk ta küll ise ennast valitseb, on ta siiski oma koolide ja laste kooliskäimise kohta nii valjud seadused teinud, nagu neid mujal kuskil ei ole. Sest nii vähe kui vanematel riigi seaduse järgi luba on oma laste eest ihulikku toidust varjul hoida ja neid nälga ära surra lasta, nii vähe on neil ka luba oma lapsi ilma vaimutoiduseta üles kasvatada. Veel 30. aprillil 1862 tuli Ameerika ühendatud riikides üks seadus välja, mille järgi iga valla kohus on selle järele vaadata, et ükski laps oma etteseatud kooliaega ära ei viidaks. Iga laps, kes selle seaduse vastu teeb, saab 20 dollariga (ehk 27 rublaga) trahvitud, mida vanemad välja maksku. Ühe teise seaduse järgi ei tohi keegi neist, kes lugeda ei mõista, riigiametnikkusid ühes valida. — Neist Ameerika ühendatud riikide koolidest oli täna minu nõu pikemalt rääkida.

Rahvakoolide asi on ühendatud riikides täiesti valdade oma asi; seaduse järgi on iga valla kohus selle eest muretseda, et ükski kooliaruline laps ilma kooliõpetuseta ei jää. Iga vald, see on 2000 kuni 3000 hinge, on mitmesse koolikonda jaotatud, kellest igaühel (oma 150 kuni 300 hingega) üks kool üles pidada. Koolide arv on sellepärast väga suur. Nõnda tuleb näituseks Njuu-Jorgi riigis iga 300 hinge ja Wisconsini riigis praegu iga 130 hinge kohta üks kool. Koolide valitsus on vallast enesest valitud volinikkude käes, keda enamasti ühe aasta peale valitakse ja kes muu millegi järele ei küsi ja muu millegi all ei seisa kui riigi seaduste all. Nende käest läheb ka iga-aastane aruandmine koolide ülema tsentraaldirektooriumi kätte. Mis koolimajade kohta ütelda tuleb, siis on neid igas riigis mitmesuguseid. Läänepoolsetes riikides on nad enamasti lihtpalkidest ülesehitatud majad, idapoolsetes riikides ilusad ühekordsed terved kojad, mida viinamarja-aiad ja liaanapuud sisse piiravad. Ülemad koolid on aga enamasti kõik kolmekordsed majad ja imeliku osavusega kooli tarvidust mööda sisse seatud. Igal lapsel on oma väikene laud ja iste. Üksikutes klassi-

des kui ka suures vastuvõtmise saalis on raamatukogud, kaardid, gloobused, kõiksugused loodud asjade kogud ja enamasti ka üks klaver. Nende asjade peale, mis ju lastele palju rõõmu teevad ja neid väga äratavad, kulutab Njuu-Jorgi riigi valitsus üksi aastas 6500 dollarit ehk 8775 rubla ära. Igal koolil läbikaudu peab oma raamatukogu olema, ja suurem hulk riikisid on selle peale rahasummasid kinnitanud, mida iga aasta üksikute koolivalitsuste kätte saadetakse. Njuu-Jorgi raamatukogudes üksi on 1½ miljonit raamatut, see on läbikaudu iga kooli kohta 1300 tükki. Koolmeistrid saavad seminarides välja koolitatud. Õpetused, mis nendes seminarides antakse, on: 1) Algebra, 2) Geomeetria, 3) Keemia, 4) Astronoomia, 5) Loomuseletus, 6) Psühholoogia, 7) Moraalifilosoofia, 8) Histooria, 9) Koolitamise-kunst nne. — Külakoolide ilmlikud õpetused on: lugemine, kirjutamine, arvamine; siis geograafia, mille õpetuse peale iseäranis suurt tähtsust pannakse; geomeetria ja joonistamine, iseäranis see jagu, mis maamõõtmise ja maja ehitamise kunsti juures tarvis läheb; põlluharimine, tähtede tundmine, riigi seadused ja valitsus ja muusika. Emakeele õpetuse poolest tehakse veel rohkem kui Saksamaa rahvakoolides. Iseäranis vaadatakse selle järele, et laps oma mõtteid korda mööda ja mõnusal viisil üles võib kirjutada. Aga sest ei ole veel küll. Iga koolilaps peab oma mõtteid ühe nimetatud asja üle ka suusõnaga mõistma üle arutada ja nende eest avalikkudes vaidlemistes seista. — Nendes külakoolides käib iga laps läbikaudu, ta olgu rikas või vaene, oma 8-ndast kuni 15. ja 16. aastani. Sellepärast ei pruugi meie ka sugugi imeks panna, kui kuuleme, et suur jagu kuulsaid mehi, kes selle suure riigi üle enne valitsenud ja veelgi valitsevad (nagu kuulus Lincoln[5] ja praegune president Johnson[6], kes enne rätsep olnud), muud kooliõpetust ei ole saanud kui nendes rahvakoolides. Iseäranis tähtsaks peetakse nendes koolides lugemise-õpetust. Lapsed peavad seal nii kaugele saama, et neil kõik võimalik on lugeda ja et nad ka kõik mõistavad, mis nad loevad. Ameerika ühendatud riikides tuleb iga perekonna peale rohkem kui üks tseitungipidaja. Neil on ajalehtesid, mis iga päev välja tulevad ja millest 100 000 tükki, ja nädalalehtesid, millest

400 000 tükki trükitakse. Sellepärast ei ole ka imeks panna, et seal iga kingsepp ja rätsep rohkem poliitika asjust teab kui meie juures mõni kõrge ametnik. Ameerikas loeb iga mees; lugemine on üks tükk tema igapäevasest leivast. — Koolide ülespidamise kulu kannab enamasti iga vald ise. Maksud jaotatakse sedamööda ära, kuidas iga peremehe krundi suurus on. Keegi ei pane seal nende maksude vastu, vaid annab hea meelega. Mida rohkem haritud üks rahvas, seda rohkem saab ta ka sest aru, kui suur kasu temale oma haritud oleku kaunist korrast igapidi välja kasvab. Seda suurema rõõmuga on ta siis ka valmis selle asja heaks midagi ohverdama, sest ta teab, et need annid niihästi kõigele rahvale kui ka igale üksikule liikmele sajakordset vilja toovad.

Aga mida rumalam rahvas, seda visam ja tüngsam koolide eest midagi kulutama. Tema sassis mõtted ei anna ju veel kooli kasust aru saada, seepärast oigab ja ägab ta nagu määrimata ratas, kui koolide heaks midagi peab ohverdama, ja sooviks neid parem soo ja raba taha. Kus tõsine vaesus ägama paneb, sest ei räägi meie; aga rumalus ei ole ju veel ihuline vaesus, ehk küll tihti selle juur.

Säherdused aga, kui ülemal kõneldud, on rahvakoolid ühendatud riikides. Seesugune rahvas teab ja võib siis ka midagi ning see avaldab ennast Ameerika rahva elus iga päev ja igapidi. Meie ruum ja luba ei kanna sest kõigest siin rääkida. Nii palju aga peame veel lõpetuseks ütlema: Kus rahvas ise sel viisil oma vaimuharimise eest hoolt kannab, seal elab üks tõsine vaba rahvas. Kus seda aga ei ole, seal saab vägivald peremees olema ja rahva vaim ikka pärisorja vaimuks jääma! Rumalus peab ikka tarkust ja vaesus rikkust orjama, aga keegi ei või meid sundida rumalad ja vaesed olema, kui rahvas ise ükskord mõistaks vana tuhka silmast välja hõõruda. Jõuaks see aeg pea tulla! Jumal ei keela mitte eestlastele, mis ta ameeriklastele nii rohkesti annab.

«Eesti Postimees» 31. VII 1868, nr. 31.

14

MEIE KAUBALAEVA-VÄGI LÄÄNEMERES.

Vanad ajaraamatud räägivad väga palju eesti rahva vahvusest, iseäranis mere peal. Seal loeme, kuidas vanad eestlased oma laevadega ka mujal mail olla sõdasid pidamas käinud, iseäranis sagedasti Rootsimaal. Üks vahva Rootsi kuningas Ingvar,[1] kes (nagu ajaraamat ütleb) «vägev sõjamees ja ka paljude sõjalaevade peal olnud», tuli ise 580-mal aastal pärast Kristust, peale selle kui ta taanlastega oli rahu teinud, Eestimaale, et eestlastele kõike pahandust kätte tasuda ja nende väge vähendada. Aga ajaraamat ütleb: «Seal tulid eestlased alla lõpmata väega ja nüüd hakkas neil sõda; seal läks nende maa vägi nii kangeks, et rootslased enam vastu ei jõudnud panna; seal langes kuningas Ingvar, aga tema rahvas põgenes. Ta on ühe kingu äärde maha maetud, seal mere enese ääres, see on Adalsisla peal. Rootslased aga läksid peale selle lahingu kaotamise jälle koju.» — Meie teame ju ka, et eestlaste saadikud umbes 500 aastat pärast Kristust oma kingitustega Ostgooti kuulsat ja vägevat kuningat Theodorikut[2] Itaaliamaal käisid teretamas, kelle tänukiri praegu veel alles on. Theodoriku vägevus oli aga iseäranis tema sõjalaeva-vägi ja sellepärast on kerge ära arvata, mispärast põhjameredes vägevad eestlased lõunameredes vägeva Ostgooti kuninga juurde oma saadikuid läkitasid. Et need Eesti saadikud mitte maisamaad mööda, vaid mere teel Itaaliamaale sõitsid, on, kui meie natuke järele mõtleme, ilma vaidlemata selge.

Ongi ka mõned õpetatud mehed «korsari» nime,[3] millega üleüldse mereröövijaid tähendati ja veelgi tähendatakse, sel viisil katsunud ära seletada, et ta «Kuresaarest» tulla, mille nimega vanasti Saaremaad nimetati. Kui

seda õpetatud mehed tõeks jõuaks teha, siis see veel sugugi meie rahvale häbiks ei oleks, sest et vanal ajal mereröövimine niisama teotamata amet oli nagu nüüd sõjapidamine. Ehk küll nende vahvate eestlaste järeltulevate sugude mereasjandamine pärast ligi 700 aastat kaugemale ei tohtinud ulatada kui sinna, kus nende nootade pikkus otsa lõppes, siiski ei näita vana merevaim meist veel lahkunud olevat. Suurem hulk eesti soldatitest saavad ikka veel kroonu laevade peale, ja meie noore kaubalaeva-väe peal Läänemeres on eesti madrused need, keda ka lätlased kõige rohkem taga otsivad. Kas see siis imeoleks, kui see vana eesti merevaim, kellel nüüd enam midagi takistust tee peal ei ole, jälle oma peidus hoitud vahvust ja tugevust uuesti merelainetel hakkaks katsuma? Mereröövimine on nüüd küll ju ammugi maailma pealt ära hävitatud, nagu seda ka ükskord kõik sõjad saavad olema, aga siiski ei ole meieaegne meresõit sõitjatele vähem tähtis või avatlev, kui ta vanasti oli. Aasia ja Aafrika vanad kuulsad mereröövlid on ka nüüdki ikka veel kõige vahvamad meresõitjad, aga kus nad vanasti vibupüssidest lastud nooltega võitlesid, seal võitlevad ja võidavad nad nüüd oma vaimu teravamate noolte abiga. Meie ajal ei maksa enam t o o r e s r a m m üksi, vaid inimese vaim on, kes valitsuse-ohjad enda kätte võtnud. T o o r e r a m m u valitsus lõi ilma armuta kõik enese ees maha, mis talle ette puutus; v a i m u valitsus aga armastab üht äramääratud seaduskorda ja mõõdab iga üksikut inimest ja rahvast tema vaimujärje kõrguse järgi. Toore rammu tormid võtsid kord küll ka tükiks ajaks meretee meie rahva jalge alt ära, aga nagu öeldud, toore rammu valitsuse aeg on nüüd otsas ja vaimu teravamad nooled teda ära võitnud. Meie rahval seisavad jälle kõik mered vallali ja seda õigust ei saa meilt keegi ära võima riisuda, niikaua kui vaimutulukest valgustajaks enda eel laseme käia.

Jah, vaimutulukest peame enda eel laskma paista, siis ei ole meil enam ühtegi karta. Kandku meist aga igaüks õli juurde, et see valgustaja tuli õige pea suureks läheks ja ruttu kasvaks. Tänu meie kallile k e i s r i h ä r r a l e, kes oma suure armu läbi meile jälle ühe uue seaduse andnud, mille läbi meil võimalik on ka oma mereasjanda-

mises valguse tulukest paistma panna. Meile seisavad selle seaduse järgi jälle kõik mered vallali ja iga talupoegki võib sest rikkusest osa saada, mis mereasjandamine igaühele toob, kes seda mõistlikult peale hakkab. Rohkelist õpetust ja äratust läheb aga nüüd veel meie rahvale selle asja poolest tarvis ning sellepärast peab igaüks, kellel meie rahva õnnelik põli südame peal seisab, ühes aitama, et sest õpetusest kuskil puudust ei oleks. Ka selle kirja kirjutaja on soovinud omalt poolt midagi selle asja heaks teha ja on sellepärast üht raamatut lätlase C. Woldemari[4] saksa ja vene keele kirjadest üles pannud, kus õpetust antakse, kuidas mereasjandamist ja laevaehitamist meie juures võimalik on peale hakata ja mil viisil neid asju meie talupojad eneste kätte võivad saada. Ka keisrihärra uus seadus seisab seal üleval. Raamatu nimi on: «Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres, hea nõu, kuidas seda korda seada.» Trükkimise, paberi ja pookimise kulud tulid küll 150 rubla hõbedat maksma, aga et Holstre vald Viljandi maakonnast 30 rubla kulust enda peale võttis, sellepärast ei ole raamatu hind rohkem kui poogitud 6 kop. hõbedat. Väga hea oleks, kui see raamat mere- ja järveranna külades õige rohkesti laiali saaks laotatud ja selle asja poolest igal pool õige pea valgus inimeste pähe tõuseks. Seda võiksid nõukamad mehed, kelle juures isamaa-armastus ju teoks saanud, seeläbi aidata korda seada, et nad 50 kop. sel viisil selle asja heaks ohverdaksid, et igaüks 10 raamatut vaesema rahva, iseäranis rannaäärsete kalameeste kätte ära kingiksid. «Eesti Postimees» Tartus on alati heameelega valmis raamatu tellimisi vastu võtma. Ka on raamatu väljaandja postiga iga kirikuõpetaja, mitme koolmeistri ja vallavanema kätte niihästi Liivi ja Eesti saarte peale kui ka mererandade äärde mõningad raamatud prooviks saatnud, nõnda et neid seal igamees võib näha. Edaspidi saab siis seesuguseid õpetuseraamatuid veel rohkem välja antama.

Meretee on ju vanal ajal rikkusetee olnud ja on seda praegu veel. Ajaraamatu kirjutaja Läti Hindrik jutustab ühest sõjast,[5] mida saksad ja lätlased eestlaste vastu aastal 1215 pidanud, kus Eesti külades Soontagana kohal

nii palju vara leitud, et Thalibaldi pojad üksi 3 Liivimaa talenti hõbedat (peale 200 naela) ära riisunud, arvamata riideid, hobuseid ja muud saaki. Et see lõpmata rikkus suuremalt osalt meresõidu teel vana-aja eestlaste kätte tulnud, seda ei või keegi salata. Kes aga asjatundjad on, need teavad ka, et sellega meie ajal veel parem lugu on. Ju nüüd teenivad võõramaa laevamehed ja peremehed Venemaa käest aastas kõige vähemalt 6 kuni 10 miljonit rubla vooriraha: lõpmata suured summad, mis suuremalt jaolt meie oma rannarahvas endale võiks ära teenida. Aga kui esiti Vene riigi raudteede värk valmis saab, mille peal suurem jagu Vene ja Põhja-Aasia kaupa meie randa saab kaaluma, siis võivad meie ranna talupojad, kes ennast nüüd vaevast viisi kalapüüdmisega toidavad, aastas kuni 30 milj. rubla ära teenida, kus iga aasta rohkesti 6 kuni 9 milj. rubla puhast kasu järele jääks. See ei ole mitte palju öeldud, kui meie mõtleme, et Liivimaa rannamehed ilma mingisuguse laevameeste kunsti tundmiseta ju mõne aasta eest tagasi peale on hakanud mitte üksi Läänemerd risti ja rästi läbi käima, vaid (osalt Riia tüürmanni-kooli kasvandikkude juhatuse all) oma sõitudega ka Inglis- ja Hollandimaa vahet on hakanud käima. Ja kui kasulik see sõit meie talupoegade laevaväele olnud, seda näeme ju sest, et ta mõne aasta eest tagasi paljalt mõninga laeva suurune oli, nüüd aga Liivimaa rannas üksi 92 laeva peale tõusnud (siin on üksi suured laevad ühes arvatud), mille ehitamise hind ühtekokku 294 300 rubla välja teeb. Rüütlite-päraline* laevavägi ei ole selle vastu suurem kui 19 laeva. — Sellepärast ärksat vaimu ja kindlat meelt, — on meil aga neid, siis tõtakem ilma viibimata tööle ja meie ettevõtmine on ju niihästi kui täide läinud. Seda andku meile meie truu jumal!

«Eesti Postimees» 21. VIII 1868, nr. 34.

---

*Mõisnikele kuuluv.

15

MISSUGUNE KIRJUTAMISE-VIIS SAAB VÕITMA, KAS VANA VÕI UUS LOOMULIK VIIS?

Selle küsimise peale ei ole nüüd enam raske vastata. Seda on ju umbes kolmkümmend aastat tagasi,[1] kus eesti õpetatud mehed, kes ka ühes eesti kirjapõllu peal tööd tahtsid teha, suure hoolega selle peale hakkasid mõtlema, kuidas meie kirjutamise-viisi parandada, mis kõigepealt tarvis läks, kui eesti keelt üleüldse parema järje peale taheti tõsta. Ahrens[2] oli viimaks see mees, kes õige tee üles leidis, ja Kreutzwald[3] esimene, kes teda oma kirjadega käima hakkas. Meie sest täna ei taha rääkida, mis selle vaheaja sees kuni tänase päevani kõik on tehtud, ka suuremat rahvahulka selle õige tee peale juhtida või teda sealt eemale hirmutada; nii palju aga ütleme: iga uus asi tahab aega, kui ta läbi peab tungima, ja meie loomulik kirjutamise-viis on kakskümmend aastat seks aega tahtnud. Nüüd aga on see aeg lõppenud, sest selle poolest, et see võitlemine nüüd otsas on, ei ole kellelgi mõistlikul eestlasel enam kaksipidi mõtlemist. Kes seda siiski veel ei peaks teadma või tahtma teada, sellele sooviksime siin mõned asjad ette panna, et veel üheteistkümnendal tunnil ümber võiks pöörata. Kellel aga meie rahva kahjust rõõm on, nende meelt meie ei saa ümber muutma, kui meie ka inglikeeltes räägiksime.

Nagu öeldud, Kreutzwald oli esimene, kes meie kirjapõllu peal kirjutamise-viisi poolest õiget, Ahrensist ülesotsitud teed hakkas käima, ehk küll nende hulk lõpmata suur oli, kes sellepärast tema vaenlaseks heitsid. Tema aga teadis,* mis ta tahtis, ja sellepärast kirjutas ta selgete sõnadega:[4]

* Vaata «Sipelgas», teine jagu, lk. 7—8. — *Autori märkus.*

«Kui siis, kuda ma kõigest südamest soovin, koolitamise asjad päev-päevalt paremale korrale saavad, siis hakake kõige esiteks, armsad vennad, eesti keelt nõnda kirjutama, et kiri suusõnaga kokku jookseb. Need, kes vana päritud kirjutamise kommet teile kiidavad ja sellepärast kõige paremaks arvavad, et Piibel ja Lauluraamat enne nõnda olid kirjutatud, need ei oska veel asja lugu, veel vähem mustale ja valgele vahet teha. Piibli õpetus on selge jumalasõna, aga jumal ei ole seda mitte meie keeles kirjutanud, vaid seda tegid inimesed. Mõtelge nüüd veel, et need, kes eesti rahvale Piibli ja Lauluraamatu kirjutanud, võõralt maalt tulnud mehed olid, kes meie keelest väga vähe ja tema seadusest midagi ei teadnud, siis võite kohe arvata, kuda siin eksimine võis tulla. See tuli sest, et meie keele saabas saksa liistu peale pandi ja seal hoopis teistviisi venitati, kui keele loodud komme seda oleks tahtnud või lubanud...

Kui lõpetusel vaatame, kes need mehed on, kes vanast kirjutusest ei usalda lahkuda, vaid seda pöörast kõige kallimaks kiidavad, siis leiame kolm seltsi. Esimeses seisavad sakslased, kes meie keelt oma küünraga püüavad mõõta ja nii palju vaimuvabadust veel ei leia, et asja seadust segamata silmaga võiksid näha. Teises seisavad mõned rumaluse kütkes eestlased, kelle silma keegi targem ei ole selitanud. — Ühele mõistlikule inimesele nõnda kui vähemale lapsele, kes vast lugema hakkab, võib igaüks poole tunniga asja vahet ära seletada, kui neile üht kirjatükki nõnda ette loeb, kuda trükis seisab. Võlla raamat ei või iial võla raamat olla, ehk küll meie kuulsad kirjutajad esimest teise asemel pruugivad. Kolmandas seltsis seisavad kõige kurjemad uuenduse vastupanijad, meie eestlaste koolitatud mehed, kes sakslaste õpetuse läbi vaksa teistest kaugemale ulatavad, aga uhkuses seda vaksa kümne sülla pikkuseks peavad, siiski nii palju vaimuvabadust ei leia, et julgeksid oma emakeelt nõnda kirjutada, kuda olid kuulnud.

Ei sest ole lugu! Koit on juba väljas ja päikese tõusmine ei või enam kaugel olla.»

Nõnda Kreutzwald aastal 1861. Selgemate sõnadega

ei või sest asjast keegi enam kirjutada. Siiski jäi KREUTZWALD veel mitu aastat otsa ainsaks, kes seda teed käis, kuni cand. HURT,[5] Karuse õpetaja HASSELBLATT*,[6] kontorist J. WEIZENBERG**,[7] Rapla õpetaja MALM***[8] ja mõned muud mehed oma kirjadega tema seltsi heitsid. Peaasi aga, mis seda asja keelas edasi minemast, oli see, et kõik kooliraamatud veel vanas kirjutamise-viisis olid kirjutatud, kuni kolme aasta eest tagasi ka esimene kooliraamat, minu «UUS AABITSA-RAAMAT»,[9] loomulikus viisis välja tuli, siis kahe aasta eest tagasi minu «KOOLI LUGEMISE RAAMAT»[10] ja mullu ju kolm uut kooliraamatut, Helme koolmeistri M. JAKOBSONI «Koolilaste raamat»,[11] kus ka katekismus sees on, Viljandi linnakoolmeistri KUHLBARSI mõnus «Laulik koolis ja kodus»[12] ja minu «Väikene Geograafia».[13] Mullu aasta oli loomulikus kirjutamise-viisis kirjutatud raamatute hulk ju kaunis kasvanud, ja tänavu? — Jah, tänavu võib meie armas laulik Kreutzwald ennast sest rõõmustada, et ta oma heas püüdmises kindlasti seisma on jäänud, sest tänavu on ju võit meie poolt. Umbes 120 trükipoognat on uuest aastast siiamaani eesti raamatuid trükitud ja neist on ligi 80 poognat (kõik suuremad ja paremad raamatud) loomulikus viisis kirjutatud. Nende seas on ka Joh. V. JANNSENI väljaantud raamat: «Eesti Postimehe õhtukõned».[14] Mitmed kirjutajad, kes siiamaani vanal viisil kirjutasid, on tänavu ju loomulikus viisis lasknud trükkida. Peale selle teame, et sügiseni veel kaks seda liiki raamatut välja saavad tulema, mis ühtekokku ligi 40 poognat suured on. Kui palju neist raamatutest igaühest rahva ja laste kätte on saanud, seda ma ei või teada anda; nii palju ma aga tean, et minu «Uuest Aabitsa-raamatust» peale 2000, ja «Kooli lugemise raamatust» ligi 3000 tükki ära on müüdud ning sel viisil siis ju ligi 5000 (viis tuhat) last loomuliku viisi järgi lugema õpivad. Võtame nüüd veel sinna juurde, et ju tervetes kihelkondades lapsi selle viisi järgi õpetatakse, nagu ka meie koolmeistrite seminarides, siis peab

---

* «Lääne lauliku laulud». ** «Vana opmanni nutulaul» nne. *** «Rapla kirik». — *Autori märkused.*

igaüks, kes mitte meelega pime ei taha olla, ise ära nägema, missugune viis lõppeks meie kirjapõllu peal täitsa võimust peab saama.

See asi on selge. Aga nüüd tuleb üks teine küsimus. Meie ju kõik teame, et ka neid veel on, kes siiski selle asja vastu panevad. Kuidas on lugu nendega? Vastus: Mis muud, kui et nad teistest kõigis asjus tagasi jäävad. Ükski õpetatud mees, kes eesti keelt oskab, ei saa enam vanas viisis kirjutama, olgu siis, et teda iseäralised (võõrad) asjad taga sunnivad. Kõik paremad raamatud saavad loomulikus viisis kirjutatud olema, mis nende vaeste inimeste eest nagu lukku jäävad. Sest loomulikul viisil õpetatud inimesel on küll võimalik vana kirja ilma suure takistuseta lugeda, mis aga ümberpöördud lool mitte nõnda ei ole. Ei lähe sellepärast nende valdade ja kihelkondade silmad, kes nüüd veel vastu panevad, aegsasti lahti, siis peavad nad oma vaimuharimises teistest tagasi jääma, sinna ei aita ükski rohi.

Meie ei või ju kellelegi suuremat vaimuharimist peale sundida; üksi paluda võime oma suguvendasid nende kasu pärast sest vanast kiusust nüüd ometi ju kord järele jätta. Kirjutamise-viisi seadmine ja parandamine on õpetatud meeste asi, seda peame nende hooleks jätma. Kõik eesti õpetatud mehed kirjutavad loomulikus viisis. Ärgem ometi tehkem oma vaenlastele seda rõõmu, et nad merd iseenese keskes lahus näevad. Ärgem ka tüdindagem oma õpetatud mehi oma vastupanemisega ilmaaegu ära, kes kõigest südamest meie head nõuavad, mis neil tõesti kerge töö ei ole. Ühe sõnaga: Loomulik kirjutamise-viis s a a b võitma ja p e a b võitma, sellepärast aidakem igaüks omalt poolt ühes, et ta ka kohe i g a l p o o l ja õ i g e p e a saaks võitma!

«Eesti Postimees» 20. VIII 1869, nr. 33.

16

PALDISKI.

Nii kaua, kui üks maa veel rohkem produktisid (ande) välja ei anna, kui tema enese ülespidamiseks tarvis läheb, nii kaua tuleb teda ka ikka veel vaesuse aru sisse panna. Aga ka suurema hulga produktide and ei või veel üht maad rikkuse nimele aidata, kui seal linnasid ei ole, mis seda andide rohkust ära kulutavad. Need maad, kus põlluharimine kõrge järje peal seisab ja sellepärast rikast viljasigindust igal pool näha on, need maad, ütlen ma, on ikka ka rikkad perekatest linnadest, sest linn ja maa peavad üksteist vastastikku rikkusele aitama. Kumbki neist ei või teiseta soovitud järjele saada, ning langeb üks vaesuse sisse, siis ei saa ka teisele seesama kord kaua tulemata jääma. Et meie maal linnad palju ei taha edeneda, see ei tule muust kui meie põllumeeste vaesusest, ning sellepärast ei lange nende vaene kord ka kellegi muu kui nende süüks, kelle hinge peal ka meie talupoegade vaesus seisab.

Keisrinna Katariina II[1] oma suure vaimuga tundis elavalt ära, kui väga tarvis linnasid igale maale on, ning 230 temast asutatud uut linna suure Vene riigi sees on niisama palju mälestusesambaid tema suuruse auks. Nende linnade seas on ka kaks meie maal: Võru ja Paldiski.[2] Aga kui vaesel viisil need linnad selle pika aja sees edasi on siginenud, seda võib igaüks ära arvata, kes neid oma silmaga näinud. Eks see viland* meie põllumeeste hädalist korda ei tunnista! Eks ta ju Võru kohta selge näide ei ole tema maakonna väljakurnatud olekust, kus õigusepärast mitu linna peaksid õitsema; eks ta selle poolest veel selgem näide ei ole Paldiski linna kohta, mis

* Küllalt.

lahe ääres seistes, mida kõige kaunimate Vene riigi lahtede sekka arvatakse, siiski peale sada aastat otse peaaegu elu ja surma vahel on võidelnud! Aga mis meie möödaniku* tolmu üles hakkame keerutama. O l e v aeg on meie päralt, ja nagu tema tähtsus meie juures maksab, nõnda saab meie tulevik olema.

Raudtee peale, mida praegu Peterburist Tallinna kaudu Paldiskisse ehitatakse,[3] vaatab palju silmi suure lootusega. Keegi ei saa ka tahtma salata, et ta meie maale ja iseäranis nendele linnadele, kust ta üle käib, suureks õnnistuseks ja kasuks saab olema, ja kõige tähtsamaks veel Paldiski linnale. Aga hädasti tarvis on sest rääkida, kuidas seda kasu, mis see raudtee toob, meie oma rahva kätte võimalik oleks juhtida ja ära keelata, et ehk vili võõrastele ja paljas koor meile ei jääks. Paldiski on üks sadam, mis kui palju, siis kõigest üheks kuuks ajaks aastas kinni jäätab, mille vastu Peterburi sadam oma kuus kuud kõige vähemalt kinni seisab. Et see võõramaa kaubaveole Paldiski kaudu suureks tähtsuseks on, seda võib igamees ise arvata; ka saab see kaubavedu aastas miljonid rublad käima panema. Aga kelle kasuks see raha kõik saab? Suuremalt jaolt muidugi raudtee aktsionääride ja laevameeste kasuks. On aga sest ju küllalt, et Paldiski linna suureks ja pealegi rikkaks teha? Vale! Eks meie seesuguseid linnasid teiste raudteede ääres ka paljugi ei näe. Muidugi, mõned raudtee-ametnikkude majad tulevad juurde; ka saab läbikaudu rohkem vooriside maalt linna tulema ning linna kõrtsimeestel saab mõnikümmend rubla renti aastas rohkem maksta olema kui enne, aga see kõik veel linnale enesele palju ei või abi tuua.

Kui lugu nõnda on, noh, siis ei ole ju nõu ega lootust mingisugust enam? Muidugi, kui meie oma lootust otsekaudu raudtee peale üksi tahaksime panna, siis oleks meie lootusel ots peal. Ma ju ütlesin, linnad võivad üksi seal sigineda, kus põlluharimine sigineb, aga eestlaste põld on ka — meri.** Linnad ja põlluharijad peavad käsi-

* Mineviku.

** Vaata: «Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres. Hea nõu, kuidas teda korda seada.» Trükitud Laakmanni juures Tartus. Hind 6 kop. — *Autori märkus.*

käes käima, ja tahad sa, väikene Paldiski linn, tähtsaks saada ja suureks tõusta, siis pea seda aegsasti meeles! Kui sa nii kaugele jõuaksid, et sa üks laevameeste linn oleksid, et sinust kõige kõrgemaks peetud koolideks laevameeste koolid saaksid ja sinu kõige uhkemad hooned need oleksid, kus sa ise oma laevu ehitad; kui sinu sadamas su oma laevade lipud kõigist teistest üle käiksid, sest et võõrad sinuga võiduasjandamist* ei või pidada: vaata, siis oleksid sa ju selleks saanud, milleks sul küllalt võimalik saada on, ja siis kannaksid sa oma Paldiski nime õigusega, sest et sa Baltimaale kõige maailma ees auks saaksid olema. Sinu tulevik seisab täitsa sinu enese käes; on nüüd eluväärt hinge su sees, siis saad sa talle isegi nõnda vastu tõttama, nagu kohus. Seda loodame ja ses lootuses rõõmustame ennast ju ette sinu tuleviku olekust!

«Eesti Postimees» 21. I 1870, nr. 3.

---

* Võistlust.

17

VIINA JOOMINE.

I

Ju mitmed kümned aastad on mööda läinud, kus peale hakati põletatud viina suurt kahju ära tundma, mis ta mitte üksi ihule, vaid ka hingele toob. On sellepärast ka ju ammugi hakatud seltsisid asutades tema vastu võitlema ja tema pruukimist mitte üksi vähendama, vaid puhtast maha jätma. Iseäranis on inglased selle poolest tähtsad, kes igal pool, kuhu nende jalg puutus, suuri kasinuse-seltsisid on asutanud, nagu Britannias, Põhja-Ameerikas, Lääne- ja Ida-Indias, Lõuna-Aafrikas, Austraalias ja Lõunamere saarte peal. Aga ka Euroopa kontinendil on seesuguseid seltsisid palju elusse tärganud, nagu Rootsimaal, Helveetsias, Taanimaal ja mitmes Saksa riigis. Ka meil on ju selle joogi kahju mitmes kohas elavalt ära tuntud ja on neid paikasid meie maal küllalt, kuhu väikeseid seltsisid asus, kes viinajoomist puhtast ära tõotasid. Võib ju kolmkümmend aastat tagasi olla, kus selle poolt hoolega hakati tööd tegema, iseäranis peale raamatute väljatulemise, nagu dr. Kreutzwaldi «Viina katk»[1] ja krahv P. v. Manteuffeli «Villem Naavi elupäevad».[2] Igal pool asusid sel ajal noored mehed kasinuse-seltsidesse kokku,[3] nõnda et ka kõik selle aja saksa ajalehed sest teavad jutustada. Suur rõõm on neid asju sealt lugeda, ehk küll sel ajal ka palju neid mehi oli, kes selle asja vastu võitlesid. Mõningad sõimasid neid püüdmisi Püha-Jüri kutsika tegudeks; teised kahetsesid «vaest talupoega» taga, kellelt seega tema ainus elurõõm ära olla riisutud; kolmandad olid oma ilmaliku kasu pärast selle hea asja vastu.

Nõnda ähvardas üks Võrumaa mõisnik aastal 1841 oma koolmeistri käest tema maad ära võtta, et see vaene inimene — viinajoomist maha oli jätnud ja ka muud rahvast sellele «pahale teole» eksitas.

Kuidas on aga lugu praegu meie maal selle asja poolest ja on need seltsid seda kasu toonud, mis neist loodeti saavat? Selle peale vastame: kasu on nad küllalt toonud üksikutele kohtadele ja seltsi oma liikmetele, aga terve rahva kohta on ta veel liiga kasin. Mingem pühapäeva õhtutel maal kuhu kõrtsi tahes, meie saame ta ikka täis rahvast leidma, aga mitte alati seesugust rahvast, kes kannu õlle juures teineteisega juttu ajavad, vaid ka sagedasti täis meeletuid viinalakkujaid ja joodikuid, ning saame imeks pannes, aga kurva südamega nägema, kuidas seesama mees, kes enne lõunat koolimaja juures 10 kopika pärast värises, mis teda koolmeister poja kooliraamatu eest sundis välja andma, siin viinaga 20 ja 30 kopikat ära lakub, nagu midagi. Näitab ka, et just uuemal ajal selle poolest asi üleüldse jälle pahemaks hakanud minema, mis osalt sest võib tulla, et mõned jõuledad mudavaimu mehed seega valdasid enda poole ja ennast valla-ametisse püüavad saada, et nad nagu ameti poolest rahvast lakutavad ja nõnda lõpmata palju pahandust teevad. Tõesti, kes üht kõlvatut valla-ametnikku üles tahab leida, see võib teda seesugustest tegudest ära tunda.

Aga on siis viinajoomine iseenesest tõesti kahjulik? Selle küsimise peale vastame kuulsa tohtri Hufelandi sõnadega.[4] Tema ütleb: «Meie kohus on ühe hirmsa katku peale tähelepanemist juhtida, kes ikka veel ilma keelamata ja paraku enamasti ka ilma tundmata meie seas oma ärarikkumise tööd teeb, kes salajuses edasi sigineb, aga just sellepärast ka seda hirmsam on, sest et teda keegi haiguseks ei pea. Meie manitseme küll ja hoiame ennast oopiumi, belladonna, arseeniku ja muude kihvtide eest, aga viinale üksi, ühele kihvtile, mille ärarikkuv jõud neist sugugi alam ei ole, oleme eneste seas kodanikuõiguse andnud ja lubame talle, et ta meie sugude kõige kaunimaid õisi ära laastab. Lapsed ja vanemad, mehed ja naised, kõrged ja alamad seisused võtavad tema petlikust rõõmust osa, ja ma ütlen kindla teadmisega, et

inimesed veel millaski seesugust paha ja üleäralist* haigust ei põetanud**, nagu see viinakatk on. Ärgu ütelgu keegi, et ma asja liiale ajan, on ju paljalt tarvis ümberkaudu vaadata, et öeldud asjade tõsidusest märku saada: Ma näen lapsi hällides, kelle esimene eluidu sellest katkust ära on rikutud, näen õnnelikke abielusid ja perekondasid, kes, üksi sest inimeste vaenlasest aetud, hinge ja ihu poolest õnnetuks said; lõpmata hulk inimesi, kes oma õitseva nooruse ajal seeläbi parandamata haiguste kätte langesid ja riigile koormaks said; ja näen terveid külasid ja maakondasid, kes sellest katkust ära said rikutud ja hukatuse sisse aetud. Ja mis selle juures kõige pahem on ja tema kahju üle kõigi teiste haiguste tõstab, on see, et ta ju väga tähtsal mõõdul meie küljes võib olla, ilma et sest midagi teaksime, ja pealegi meid kaua aega ühes suuremas terviseuimastavas tundmises hoiab, mille läbi meie aga ikka enam ja enam tema võrkude sisse kinni jääme.» —

Aga kas võib töötegija siis oma raske töö juures muidu läbi saada, ilma et ta vahel oma jõudu napsi abiga jälle ei karastaks? Et ta seda võib, see saab meile selgeks, kui seepeale mõtleme, et vanal ajal, kus napsi ei tuntud, teda ka sugugi ei võetud. Ega veel täis 100 aastat tagasi ei ole, kus viinapõletamine oma praeguses tähtsuses meie maal peale hakkas ja et viinajoomine igapäevaseks viisiks sai. Aga seda tunnistust ei olegi siin tarvis, kui nende seltside peale vaatame, kes meie sekka asusid ja kelle liikmed ilma viinata niisama terved või veel priskemad on kui viinavõtjad. Et peale selle ka esimeste majapidamine ja põllutalitamine paremas korras seisab kui teiste juures, see paistab igaühele sedamaid silma, kes seesugusesse kohta juhtub, kus viinapõlgajad ja viinavõtjad kõrvu elavad.

Kui aga ka tõsi oleks, et viin harvavõetult kahju ei tee, siis on tema sees ometi niisugune hirmus vägi tallel, et ta pruukijat ilma vastu panemata ikka enam ja enam enda poole kisub, kuni ta teda oma võimuse alla on saanud. Sest sel mõõdul, kuidas ihu temaga harjub, kaotab

---

* Iseäralist.
** Põdenud.

ta oma äratavast võimust ikka enam selle ihu kohta ära ja joomaaja mõõtu tuleb ikka peale suurendada, kui jook veel seda peab tegema, mispärast teda võetakse. Nõnda läheb lugu edasi, kuni võtja sinna jõudnud, kust teda enam keegi üles ei tõsta.

Nägime nüüd siin, et viin ju ihule ütlemata kahjulik on, siis peame tunnistama, et kahju, mis ta hingele toob, veel suurem on. Sellest kahjust on ka ju nii palju kirjutatud, räägitud ja nähtud, et tast ka ilma uue õpetuseta vist iga laps teab jutustada. Saaks sellepärast ilmaaegu olema seda hukatuse-pilti siin veel laiemalt välja maalida, nagu ta ennast viinavõtmise läbi meie seas ju ülesarvamata hulga perekondade ja seltside juures ilmsiks teinud. Nõnda palju aga peame veel ütlema, et meie alama rahva vaesus osalt ka selle hirmsa joogi liiast pruukimisest tuleb ja et sealt ka enamasti kõik abielu riidlemised, laste halb kasvatamine, vargus ja truudusepuudus välja kasvab. Väga eksib see, kes ütleb, et viinakatku-haigus meie juures ju mitte väga laiali ei olla laotatud. Ta huugab niihästi meeste- kui naisterahvaste kehade sees. On veel valdasid, kus seesuguseid kümme protsentigi ei ole, kes ennast, kui ka mitte muidu, siis ometi pühapäeval purju ei paneks. Väga raske öelda, aga tõsi.

Eesti rahvas! Kas meil nii palju jõudu ei ole seda põlevat vett, mis võõrad üksi eneste kasuks ja meie hukatuseks meie maale toonud, jälle eneste seast välja lükata? Meie ei ole ju enam selle sundmuse all, et seda peame tegema, mis teised tahavad. Meie vallavalitsused on ka ju küllalt üles tunnistanud, et nad väga hästi ära mõistavad, mis meie rahva kasuks tarvis läheb, ja et nende mõistus osav on neid teesid üles leidma, mille peal kõiki neid pahu asju, mis mitmesaja aasta kestel meie rahva sekka on siginenud, minema saata. Tehkem siis ise eneste seas ka seda kindlaks, et kõik viinapakkujad ja lakkujad kuskil ausate meeste nime alla ei ole arvata ja et nad millaski valla-ametite peale kõlblikud ei ole. Eesti rahvas! Sa oled kaua aega seda pidanud tegema, mis võõrad sundijad sinu kaela panid ja sind käskisid. Nüüd on sulle sinu inimese-õigused korraga tagasi saanud ja kui vaba rahvas käid sa omaenese teed. Aga su süda tahab lõh-

keda, kui sa omaenese peale vaatad ja näed, mis sust on tehtud. Siiski ei ole sinu jõud veel murtud; sinu soonte sees keeb veel seesama veri, mis sind elava hingega rasket möödanikku* ära laskis kanda. See veri on sinu elu, mis sind möödanikus tallel hoidis ja sind tulevikus suureks saab tegema. Kuule sellepärast selle vere häält ja pühi raudse käega kõik seda paha enda seast välja, mis sind keelab edasi jõudmast ja sinu õigusega oodatud tulevikku kätte saamast. Saagu see aeg pea tulema, kus sinu seas joodikud niisama haruldased saavad olema kui muud kurjused ja kurjategijad!

«Eesti Postimees» 18. II 1870, nr. 7.

II

Abi viina vastu!

«Postimehe» 7. numbris rääkisin sest, kui suur see kahju on, mis viin meie rahva ihule ja hingele toob. Täna katsugem selle poolest selgust saada, missugusel teel seda kahjulikku jooki kõige mõnusamalt eneste seast ära võiksime hävitada.

Mõni saab siin ehk mõtlema: «Mis raske asi see siis on? Vald tuleb kokku, vallavanem võtab oma kirjutajaga protokolli sisse üles ja rahvas teeb oma ristid alla, et keegi pühapäeval enam kõrtsi ei tohi minna. Argipäeval ei saa isegi kellelgi töötegijal selle peale aega olema ja viinajoomine saab ruttu iseenesest ära kaduma.» — Nõnda mõtleb ehk mõni, kelle aru järgi viinajoomine üksi sest tulla, et rahvas oma pühapäevaõhtud kõrtsides ära viita, mis ju muud ei olla kui kuraditeenistuse kirikud. See asi on küllalt nii tähtis, et meie teda siin terasemalt läbi katsume.

Iga inimene tunneb enda juures üht hädastlikku** tarvidust oma mõtteid teistega vastastikku läbi rääkida ja sellel teel uusi märkusaamisi või uusi teadmisi ja sõnu-

* Minevikku.
** Hädavajalikku.

meid koguda, olgugi nende piir vahel ka nii kitsas, et nad palju vilja- ja elajahindadest, tööpalkadest või viljapõldude headuse korrast palju mööda ei ulata. See püüdmine avaldab ennast igal pool, kus veel e l u rahva seas on, ja on sellepärast tema avaldamine igal pool rahvale üheks heaks tunnistuseks.

Küsime nüüd: missugused on need kohad, kus meie eesti talupojad (sest n e i s t räägime siin) endile seesuguseid uusi märkusaamisi koguvad ja tarvilikke sõnumeid saavad? Siis peame vastama: need kohad on praegusel ajal üksi l a a d a d ja k õ r t s i d. Laatadest ütleb ka ju laadalaulik Kusta Väänjas:[5]

«Jutud tõusvad, rahvas näevad:
koerad ikka kimpu jäävad,
pettus hakkab vähenema,
ülekohus kahanema;
õigus kasvab, tarkus tärkab,
mõni mees ka mõnda märkab» nne.

Tuttav asi on, et rahva seast mõni mees sagedasti üksiainu sellepärast laatadele käima läheb, et, nagu ta ütleb, seal meelt jahutada, sest ta näeb ja kuuleb seal ikka jälle midagi uut, mis tema vaimule kauaks ajaks järelemõtlemist ja tööd annab. Aga laatasid on enamasti üksi sügiseajal ja teekond sinna tarvitab sagedasti nii rohket kulu, et seda igamees ei jõua kanda. Kus peab nüüd talupoeg peale oma igapäevase töö meelejahutust leidma, kus vilja- ja elajahindadest teadmist saama või sest, kuidas tema naaber metsatalus see aasta oma linu kõige mõnusamalt arvab maha pidada tegevat? Igaüks sooviks oma tööst kõige paremat hinda saada ja on talle sellepärast väga tähtis, et ta aegsasti kuuleks, kui palju tema naaber sai või kus see oma kauba ära müüs. Sellepärast läheb ka hoolikas peremees sagedasti priiõhtutel kõrtsi poole käima, kus mitte üksi tema naabrid koos ei ole, vaid kust ka sagedasti linna voorimehi mööda käib ning ikka jälle uusi kauba- ja muu asjandamise sõnumeid ühes toovad. Laisk ja tuim mees üksi peab paar versta kuni sinna liiga raskeks ja magab selle aja ennemalt ahju peal. Seesugune seltsitamine on väga tululik ja ei tarvita palju kulu — k u i t e d a m õ i s t l i k u l v i i s i l a e t a k s e.

Kui teda mõistlikul viisil taga aetakse — selle sõna sees seisab kõik, mis meile meie viinaküsimuse juures tarvis läheb; sellepärast tahame seda asja siin sügavamalt läbi rääkida. — Kõrtsiskäimist iseennast kahjulikuks või patuks tunnistada, seda ei saa küll keegi võima, nagu kirikuskäimist iseennast jumalateenistuseks. Teekond kõrtsi poole võib niisama sagedasti suureks tuluks ilmalikes asjus olla, nagu silmakirjaks ettevõetud teekond kiriku poole hinge kahjuks. Muidugi, üks kaunite vaimuannetega väljaehitud õpetaja võib oma mõnusa sõnaga vahel ka pahanõulist kirikulist ümber pöörata ja tema meelt hea poole äratada, nagu üks tuim ja oma teos ja sõnas ülbe õpetaja vahel ka ausagi mehe meelt vihale ja tigedusele äratab ja seega teda, Jeesuse õpetuse vaimu vastu, patule võib eksitada. Aga teisiti ei ole lugu sugugi ka ühe ausa ja auta kõrtsmikuga. Auta meestest meie siin ei hakka rääkima, neid on vist ju igaüks isegi küllalt näinud, aga ühest ausast kõrtsmikust tahame jutustada, kelle juures iga pühapäeva õhtul peaaegu terve vald koos käis, ja mitte üksi ilma mingisuguse kahjuta, vaid pealegi väga suure kasuga. See kõrtsmik tegi nõnda: Kõrtsi tuppa oli ta kaks või kolm suurt lauda seadnud, mille ümber pingid selgpuiega seisid. Kesk laual põlesid küünlad ja igal pool valitses seesugune puhtus, et rõõm oli näha. Läksid sa õhtutel sinna kõrtsi, siis nägid seal ikka mehi õllekannudega laudade ümber istuvat ja juttu vestvat. Kära ja taplemist ei olnud seal millaski kuulda, sest kui ehk seda kuskil ähvardas tõusvat, siis oli kõrtsmik kohe vahel mehi vaigistamas. Peaasi aga, mispärast seal taplemist ei kuuldud, oli see, et seal millaski viina ei joodud. Viina seal joomaajaks sugugi ei müüdudki, see oli ka mõisahärra soovimine. Esiotsa oli see asi rahvale küll natukene veider välja näidanud. «Mis kuradi kõrts see on, kui siin viinagi ei ole!» oli mõni mees täie suuga hüüdnud. Kõrtsmik oli aga siis igakord vaikselt vastanud: «Ei peagi ka kellegi kuradi kõrts olema, vaid mõistlikkude inimeste meelejahutamise koht!» Tõreleja ei võinud selle peale muud vastata, kui et maha istus ja kannu õlut ette laskis panna. Hakati aga nüüd seal või teal viina tulust rääkima ja napsivõtmise kiitust kuulutama, siis tuli kõrtsmik oma raamatutega, nagu: «Viina katk», «Villem

Naavi» ja muiega ning viinakiitjate suud olid jälle kohe kinni. — Ülem asi aga, millega kõrtsmik viinajoomist õpetas unustusse jätma, oli tema mõistlik ja kena jutt. «Noh, kõrtsipapa, mis on poliitikas uudist kuulda?» oli sõna, mis seal kõrtsis sagedasti kuuldi, sest igaüks teadis, et kõrtsmik kõik eesti ja ka mõned saksa ajalehed pidas ja maailma asjadest ja sündmustest mõnikord rohkem teadis kui köster ja õpetaja.* Nõnda ajasid mehed üheskoos juttu kuni õhtu kella üheksani, kus kodu poole hakkasid minema, sest et see mõistliku mõisahärra käsk oli (meie ajal võivad ka vallavalitsused seesugust käsku anda). Nende vaim aga oli seal terveks nädalaks karastust saanud ning kodus teadsid nad ka veel palju uudist oma naistele ja peredele rääkida.

Seesugune korraline lugu oli selles kõrtsis, mis sellepärast suureks õnnistuseks oli tervele vallale. Viinajoomise vähendamiseks** võib küll mitut sugu nõu leida, aga häid asju taga otsides võib otsija vahel ka vale tee peale juhtuda, kus ta paha asja ärakaotamisega ühes ka veel rohkem head nurja võib ajada. Sellepärast vaadaku igaüks esiti hästi ette, mis ta teeb. Üleval räägitud kõrtsilugu võib selle poolest tähenduseks olla igale vallale ja vallavalitsusele. Vägivaldsel viisil ei ole seesuguste asjade juures midagi tehtud ja ei kõlba ka sugugi ühe prii rahva kohta; aga küllap mõistlik rahvas ka teist nõu leiab, kui seda otsib. Üht seadust võiksid meie vallavalitsused siiski kinnitada ja valjusega üleval hoida, see on: et pühadel ja neil päevadel, kus vald koos käib, kuskil kõrtsides viina ei tohita rahvale müüa. Pühapäeval ei tee ju keegi tööd, sellepärast ei ole tal ka sel päeval viina «väsinud ihu karastuseks» tarvis. See käsk, mida ka ju mitmel pool ongi antud, saaks viinajoomist väga vähendama. Ta on ka üks mõistlik käsk ja avaldab üht läbimõeldud püüdmist üksi rahva kasuks. Ja kus meid

* Mõnes kohas Lätimaal on nüüd ju lugu nõnda, et nimed «kõrtsmik» ja «poliitikatundja» sedasama tähendavad. «Mis kõrtsmik see on, ta ei tea poliitika asjugi!» ütleb sealne rahvas, kui üht õige kõlvatut kõrtsmikku tahab tähendada. — *Autori märkus.*

** Misjonärid Lapimaal on seega laplasi viinajoomisest ära võõrutanud, et nad neid kohvi õpetasid jooma. Seesugune nõu ei oleks ka meie juures põlata, muudkui teevee joomist sooviksime rohkem harjutuseks saavat kui kohvijoomist. — *Autori märkus.*

armastus oma rahva ja isamaa vastu taga ajab, seal ei saa seesuguse püüdmise õnnistus kaua nägemata jääma. Lähevad aga kord rahva silmad lahti, siis mõistab ta pärast ka isegi õiget teed käia, ilma kellegi juhita.

«Eesti Postimees» 25. II 1870, nr. 8.

III

Veel natuke viina asjust.

Ühest käsust, mis aastal 1762 selleaegse Baltimaade ausa kindralkuberneri-härra krahv Browne kantseleist välja läks,[6] seisku siin mõned kohad tunnistuseks, kui väga viinapõletamise tuju sel ajal meie maal valitsemas oli. Selle käsu sõnad on, paiguti välja kirjutatud, nõnda:

«Igaühel on teada, et viina ju mõni aasta otsa Liivimaal seesuguses üleliigsuses põletatakse, millel ühtegi piiri enam ei ole, mis rahvale mitmesugusel viisil kõige suuremat kahju toob. Metsad saavad neil paikadel, kus nad muidugi ju harvad ja halvad on, puhtast ära rikutud; neil paikadel, kus neid sugugi enam ei ole, saavad võsad ja puujuuredki sootuks ära hävitatud, ning kui need enam ei kesta, ka maa ja turvas üles kaevatud ja ära põletatud. Alam rahvas saab joogi odava hinna läbi joomisele avateldud, pere seeläbi sõnakuulmatuks ja vargaks tehtud, teised aga kõige suurematele kurjustele valmistatud ja eksitatud, nagu riisumisele, röövimisele ja tapmisele, ning nõnda inimeste selts ise vähendatud ja väga suure kahju sisse saadetud.

«Kui nüüd keiserlik kindralkubermangu-valitsus seesugust pöörast talitust seda vähem tohib keelamata jätta, mida enam ka linnad ja maakonnad selle ülekäe läinud pahanduse vilja ära tundes tema parandamiseks nõu on andnud, siis saab keiserlik kindralkubermangu-valitsus pea üht käsku välja saatma, mis seesugusele ülekäendusele* õiget piiri saab seadma.

«Et aga seni ja edaspidise seaduseni selle üleliigsuse

* Ülekäte minekule.

käik kinni saaks pandud, siis saavad esiotsa järelseisvad punktid seaduseks kinnitatud:

«Punkt 3. Et ahnus mitmeid nii kaugele on eksitanud, et nad mitte seega rahul ei ole oma mõisa saaki viinaks põletada, vaid ka vilja (talupoegade käest) ära kauplevad ja seda viinaks teevad, siis olgu üks seesugune lubamata ja rahvale väga kahjulik kiskumisekaup seega kangesti ära keelatud ja ei ühelgi lubatud viina vilja vastu kõrtsides (või keldrites) müüa.

«Punkt 5. Et alam rahvas seeläbi ülearulisele viinapruukimisele ja sest välja kasvavale suurele kahjule saab eksitatud ja petetud, et viina hind nii liiga odavaks on seatud, seepärast saab siin kangesti kästud, et viina niihästi kõrtsides kui ka mõisades ja karjamõisades ja kus teda mujal linnades või maal toobiviisi müüakse, kuskil alamalt 4 marka või 10 kopikat toop* ei müüda, kui raske trahvi alla ei taheta langeda, millest kolmas jagu sellele saab, kes seesugust käsu üleastumist üles annab.

«Et nendel seadmistel maa tõsine heapõli silmamärgiks ees on, siis on igaühe kohus selle järgi naelapealt** oma asju kuni täieliku seaduseandmiseni toimetada. Maakonna ülevaatajatele aga pannakse peale, et nad, kui oma ametit ära ei taha kaotada, kangesti selle peale peavad vaatama ja üleastujaid, nimelt metsata mõisades, ilma viibimata siia peavad üles andma, kus siis igaühega, nagu asi, ilma vahet tegemata saab tehtud ja käsu üleastujaid ilma armuta trahvitud, sest et nad mitte üksi ülemate käsu, vaid ka üleüldise rahva õnneliku põlve vastu on pannud.»

Nõnda kubernerihärra Browne käsu sõnad. See kiri annab meile palju järele mõtelda.

«Eesti Postimees» 11. III 1870, nr. 10.

---

* Sel ajal müüdi viina viie kopika eest toop ja ka odavamalt viit kopikat. — *Autori märkus.*

** Karvapealt, täpselt.

18

KUST TULI MULLU NÄHTUD VÄLJARÄNDAMISE TUJU EESTI TALUPOEGADELE JA KUIDAS OLI SEESUGUNE HULL TUJU ÜLEÜLDSE VÕIMALIK?

Kui mõni hoone kuskilt põlema on läinud, siis ei mõelda sel silmapilgul muu kui selle peale, kuidas tuld ära kustutada või viimast järelejäänud vara eemale ära peita, et teda tuli ja vargad kätte ei saaks. Sel silmapilgul jookseb üks sinna, teine tänna, mõni nagu peast segane: ei tea isegi, mis peab tegema või jätma. Sai aga ju tuli ära kustutatud, siis on, nagu tuleksid kõik meeled jälle korraga tagasi, ja mõni mõtleb: mis ma kui hull ümber jooksin, kus ma oleksin pidanud täie meelega seepeale mõtlema, kuidas oma hädale abi ja oma kahjule vähendust saada!

Nagu põleva maja lõkendav tuluke, nõnda oli tükk aega väljarändamise jutt Kaukaasia-maale meie eesti talupoegade meeled segaseks teinud. Nõnda suureks ja meelesid ärasegavaks, nagu Kaukaasia-jutt, ei ole vist küll ükski jutt veel meie maal tõusnud. Ehk kas seal veel läätse-iva võrra meelt oli, kui, nagu «Eesti Postimehes» 1869, nr. 3 loeme:[1] «Üks noorem naine pannud lapsed kaltsude sisse kelgu peale, astunud ise ette, vana emakene takka lükkama — nemad minna Kaukaasia-maale! — Ühes kõrtsis, kus väljarändajad öömaja pidanud, surnud üks vana naine öösel ära. Teised jätnud, et *a j a v i i t u s t e i t u l e k s*, surnukeha sinnasamma paika ja läinud teisel hommikul edasi.» — Nagu oleks neil igast tunnist, mis nad veel oma Eesti pinnal ära viidavad, surma ja hukatust karta, nõnda ruttavad nad tuulekiirul edasi, et aga üle piiri saaksid — Kaukaasia-maale. Kaukaasia-maal saada nad endile tõsist maad, tõsist priiust, aga kõige-

pealt leiba! Seesugust Kaukaasia-maad arvavad nad ju seal tulevat, kus Eestimaa otsa lõpeb, sest raskejala naised, kes mõne päeva pärast maha peavad saama, ruttavad läbi lumehangede ohates edasi, kui seisaks põrgu nende taga, ja tahavad veel enne mahasaamist — Kaukaasia-maale jõuda. See õnnerikas Kaukaasia-maa näitab neil ju seal vastu tulevat, kus enam Eesti muld nende jalge all ei ole.

Jumal halasta, mis on meie maast ja rahvast saanud! Kuidas oli eestlane seal vanal ajal valmis oma viimast veretilka oma isamaa eest ära valama, ja nüüd? Ta ruttab, et aga oma kodumaad ülepeakaela selja taha saaks! Noh, igalt poolt hüütakse talle seal vastu: «Nüüd oled sa kõik saanud, mis sul aga saada oli — priiust, raharenti jne., enam ei jää sul midagi üle loota!» — «Aga mu kõht on tühi, mu rent on suurem kui mu teenistus ning minu aganaleivast on mu naine ja lapsed nahaks ja luuks kokku kortsunud! Mis tähendab mulle see priius, kus mu ihu ja vaim nälguse piinatuse käes vingerdavad; mis tähendab see raharent, kui mul ikka ränk elukord on?» — «See on sinu oma asi, öeldakse jälle vastu, sinna ei või muud inimesed parata, ... aga küll sa ka edaspidi elava hingega läbi saad, nagu siiamaani edasi oled ajanud!»

Kus seesugune lugu on, ja Eestimaal on ta seesugune, seal ei ole imeks panna, kui rahvas kahe käega sealt kinni hakkab, kust ta paremat põlve loodab saavat. Saksamaalt, kus ometi mitukümmend korda parem põlv alamal rahval on kui Eestimaal, rändab iga aasta umbes 50 000 hinge Ameerikamaale välja. Kes võib siis eesti rahvast hukka mõista, et tast üks jagu oma kodumaale selga pöörab? Seda ei saa küll keegi võima ja tahtma, eesti talupoegade vaene põlv on neid väljarändamisele ajanud.

Aga, ütleb ehk mõni, väljarändamist iseenesest neile ju keegi ei keela; et need, kellel omal maal näljasurm silma ees seisab, kaugemalt lähevad paremat põlve otsima, kui teda sealt on saada, seda ei või keegi laita. Mispärast teevad nad aga seda nii meeletul viisil, nagu Eestimaa rahvast nägime tegevat? Mispärast ei kuula nad asja enne pealehakkamist hästi järele? Mispärast jooksevad nad kohe iga tühja lori peale nagu hullud edasi ja heidavad ennast nõnda nagu meelega huka-

tuse hõlma? Saksamaa rahvas rändab küll ka välja, aga ta teab ometi ka enne selgesti, kuhu ta läheb, mis teda seal ees ootab ja kui suure kuluga ta sinna jõuab. Kui aga ema oma lapse vaeste nartsude sisse mässib, kelgu peale paneb ja nõnda läbi lume ilma kopikata Kaukaasiasse tahab rännata, see on ometi natuke liiga hull! — Selle peale vastates peame oma pealkirja teise küsimise peale vaatama: kuidas oli seesuguse väljarändamise lugu võimalik?

Ju viiskümmend aastat nimetatakse eesti rahvast üheks priiks rahvaks ja meie peaksime arvama, et ta üleüldse selle aja sees ka oma vaimu nendest mitmesugustest pimedusepaeladest tükatigi priiks on jõudnud teha, millega tema vaimusilmavalgust kaua aega vangis hoiti. Aga see ei ole mitte nõnda. Ühest üleüldisest rahva edasijõudmisest ei ole eesti rahva juures veel mitte palju näha, vaid mõnes tükis on ta viimasel ajal pealegi tagasi läinud. See, mis mitmed õpetatud eestlased suure hoolega eesti kirjavara kasvatamiseks tegid, on mitmes kohas puhtast nagu mahavisatud vaev olnud, sest et sellele püüdmisele rahva vaimu selgitamiseks teiselt poolt nii palju takistust tee peale seati, et teda siiamaani veel võimalik ei ole olnud sealt ära koristada. Meil on küll ka ju seitsesada rahvakooli, aga paraku! mis koolid need on? Võtame neist 50 tükki maha, siis ei tea, kas neid teisi enam koolideks tohime nimetada. Natukene mõistuseta lugemist, katekismuse viie peatüki päheõppimist, mõnd piiblilugu ja lauluviisi, see on kõik, mis seal õpetatakse. Harva on neid koolisid, kus kirjutamist ja rehkendamist läbikaudu igale lapsele õpetatakse. Hakka pealegi maa-seletust* või maailma sündinud asju** küsima, siis vaata ette, et sind mõni maailma ees mõneks mässajaks ja rahva ülesässitajaks ei võta välja tutulututada. Seda teab igamees, kes meie kooliasju natukene on jõudnud tundma õppida, et siin Viljandi maakonnas kõige paremad eesti rahvakoolid on ja ka üleüldse kõige tublimad rahvakoolmeistrid. Aga vaatame seda tunnikorda, mis nendele külakoolidele seaduseks kätte antud, mis näeme seal? Seal leiame kahe klassi

---

* Maateadust.
** Ajalugu.

kohta peale kirikulauluviisi tundide veel 29 usuõpetuse tundi nädalas ja 20 tundi lugemiseõpetust, mis ka Uuest Testamendist õpetatakse. Kust võib seal veel aega muude õpetuste peale järele jääda? Kust võtab koolmeister seal veel palju aega ja jõudu peast- ja tahvlirehkendamise, õige ja ilusa kirjutamise*, looduse-, geograafia- ehk maade-õpetuse või muude tululikkude õpetuste tarvis, ilma milleta inimene ikka palju parem ei ole kui üks riist, mida targemad oma tahtmist mööda ja enese kasuks edasi-tagasi lükkavad? Aga mis siis koolmeistrid ise selle juures ütlevad? Veel viimasel külakoolmeistrite konverentsil pidasid kaks külakoolmeistrit selle üle kõnesid, kui vähe see tunnikord sünnis olla, ja näitasid, kuidas rahvas õigusega soovida, et koolmeistrid nädalas ka kaks tundi maa-seletust ja ühe tunni maailma sündinud asju võtaksid õpetada; aga neist kõnedest ei saanud neile muud tänu kui koolide revidendi poolt teravaid sõnu: nende sisse olla üks võõras vaim tunginud nne. Siiski on selle maakonna koolmeistrid mõnes kohas ometi niigi palju ju korda jõudnud seada, et lugemist «Kooli lugemise raamatust» õpetatakse;[2] teistes kohtades ei ole asjad veel niigi kaugel. — Kuus päeva tee tööd, ütleb jumala käsk, ja seitsmendat päeva pühitse. See käsk maksab ka vaimutöö kohta. Meie koolides aga nõutakse, et koolmeistrid ja koolilapsed kuus päeva peavad pühitsema ja seitsmendal tööd tegema. Kas see üks pöörane nõudmine ei ole? Sel viisil ei tehta ka mitte jumalasõna ja usku rahvale armsaks, vaid läilaks: mis üleliig, on üleliig, ning seda ei jõua keegi terve ihu ja vaimuga ära kanda. Mis aga läila on, see ei ole ka armas, ja rahvas on teda iga silmapilk valmis maha jätma, nagu meie ka ju oleme näinud ja veel iga päev näeme. Ei saa meile aga seesuguse õpetuse-viisi teel elusaid usuvendasidki, mis saab tast meile siis? Selle peale annavad Eestimaa väljarändajad vastust. Just seal ümberkaudu oli kära kõige suurem, kus «kirjamehed» oma tööd teevad, kes oma kõiksugu palve-, lauarahva ja muude vaimulikkude raamatute pärast kuulsad on ja kus rohkesti «püha rahvast» elab.[3] Neid asju meie ju iseenesest ei laida, aga meie laidame kõike seda ühepoolset

* Ilukirja.

püüdmist, kus mitte enam nõnda ei käida ja ei elata, kuidas inimesed peavad käima, kes jumalast loodud kauni maailma sees elavad, vaid kus tehakse, nagu oleksime ju poole kehaga taevas ja nagu ei oleks meil ühtegi ülemat ja kaunimat tööd, kui maailma porioiduks* ja hädaoruks sõimata. See ema, kes oma last kelgu peal Kaukaasiamaale hakkas vedama, teadis vist ka väga hästi, mis Kaananimaa on ja kui kaugel Getsemani aed Jeruusalemast eemal seisab, aga Kaukaasia-maad arvas ta kohe taga Narva olevat ja sinna ju paari päevaga esile jõudvat.[4]

«Eesti Postimees» 27. V 1870, nr. 21.

---

* Porilombiks.

19

MÕNDA MEIE KOOLIASJADEST.

(Vastuseks õp. Hörschelmanni kirja peale «Postimehes» nr. 27)[1]

Meie ei tea, mis neist «Postimehe» kirjasaatjatest peame arvama, kes viimasel ajal seesuguseid puudulikke asju, mis meie tervele rahvale tuttavad on, siiski katsuvad teiseks käänata ja heaks kiita. Kas nad ennast liiga targaks peavad, et nende kavalatest sõnakäändustest keegi aru ei saa, või peavad nad «Postimehe» lugejaid nii lolliks, kes muud ei mõista, kui ikka veel seda vana laulu hüüda: «jah, pai isand,» või «teil üksi õigus, kulla härra» nne.? Hilja aja eest tagasi julges meile seesugune kirjasaatja (muidugi «eesti mehe» nime all) suu sisse ütelda, et meie kirikukonvendid väga korralised olla,[2] kus igaühel liikmel ühesugune õigus ühes rääkida ja otsust anda, ja täna tahab meile teine seesugune mees pilkamise sõnakõlksudega esiti saksa tseitungites ja siis «Postimehes» seda meie koolide kohta valeks ajada,[3] mis ometi igal mehel meie juures tuttav on. Koolmeistrite peale, kelle nimed ka ühes nende viimaste kirjade all läigivad, ma ei kaeba. Oleksid nad selgesti teadnud, mis nad seega tegid, ja oleks neil vähem sulasemeelt olnud, siis oleksid nad seda küll tegemata jätnud. Aga võtame asja ennast käsile.

Mineval talvel sain ma mitmelt poolt, nimelt Paistu ja Viljandi kihelkonnast mitu kirja, kus väga rasked kaebtused meie rahvakoolide üle sees seisid. Need kirjutajad, kes enamasti pärispõllumehed olid, teadsid, et mina oma rahva koolide olekust suurt osa võtan, ja palusid mind sellepärast vene tseitungites nendest asjadest juttu teha, sest et oma kodumaal kõik nõud ilmaaegu olla. Külakoolides ei õppida lapsed suuremat muud kui jumalasõna ja kihelkonnakoolides lükata saksa keele õpetus kõik teised

õpetused kõrvale. See kaebtus näitas mul natukene liig olevat ja ma palusin sellepärast neid mehi mulle oma koolide tunnikordadest mõned Peterburi saata, et oma silmaga võiksin näha, kas tõsi, mis nad kirjutanud. Ma sain siis ka kahest (Suure-Jaani ja Viljandi) kihelkonnast kaks külakooli tunnikorda, mis täitsa ühte läksid ja mida Viljandimaa koolirevident, õpetaja Hansen,[4] koolmeistrite kätte andnud, pealegi selle tähendusega, et see tunnikord uue kooliseadusega (?)* igal pool seaduseks saada tehtud. Peale selle saadeti mulle üks kihelkonnakooli tunnikord ja Paistu eesti tütarlaste-kooli tunniplaan. Peremees A.,[5] kes selle viimase kooliplaani kevadel ka veel minu kätte saatis (kus talupoegade tütred, kellest eesti perenaised peavad saama, viis katekismuse peatükkigi saksa keeles pähe peavad õppima), lõpetas oma pika kirja nende sõnadega: «Siitpoolt soovitakse väga, et Teie Paistu tütarlaste-koolist mõne ajalehe sisse kirjutaksite, kõige parem oleks tast Moskva saksa keele tseitungi[6] või ka Peterburi vene keele tseitungi kirjutada olevat, et siis venelased näeksid, missugune germaniseerimise tuju Baltimaal valitseb.» — Ma pean tunnistama, et ma, ehk küll head ei lootnud näha saada, siiski neid tunnikordasid läbi vaadates ei teadnud, kas pidin naerma või nutma. Külakoolides kahe klassi kohta, kus aga enamasti üks koolmeister õpetab, 29 usuõpetuse ja -õppimise tundi (ehk küll kirikuõpetaja Hörschelmann pilkamise teel seda tunnistust on tahtnud viltu ajada), rääkimata sest tunnist hommiku vara, kus lastega palvet tehakse ja neile «nädala kirjasõna» ära seletatakse ja küsitakse, nagu ka kirikuviiside tundidest. Kihelkonnakooli tunnikorra peal leiame suurem jagu tundisid saksa keele õppimise peale seatud ja teises ülemas klassis pealegi täitsa saksa keelt valitsevat. Nõndasama on ka suur jagu tundisid tütarlaste koolis saksa keele õppimiseks seatud.

Et ma kõveraid teesid ei armasta, sellepärast läksin ühe Peterburi kirikuõpetaja juurde,[7] kes ülema konsistooriumi liige, näitasin temale, mis tema ametivennad eesti rahva seas teevad, ja ütlesin talle, et keegi minu peale ärgu kaevaku, kui rahva soovi täites vene ajalehtede teel

* J. V. Jannseni küsimärk.

nende asjade vastu abi lähen otsima. See õpetaja aga palus mind seda asja enne oma maa ajalehtedes läbi rääkida ja lubas mulle, et ta selle eest tahta muret kanda, et need asjad, mis ka temale enesele liiga veidrad ja viltu näida, saada parandatud. Ma arvan, et ta omalt poolt on teinud, mis ta võis, aga mis on sest kõigest nüüd lõppeks välja tulnud? Olen «Postimehes» väga ettevaatlikult meie koolide puudustest mõne sõna rääkinud, seal tuleb pikk kiri täis pilkamisesõnu esiti saksa tseitungites, siis «Postimehes» välja,[8] kuhu üks õpetaja kõige oma 12 jüngriga oma nimed alla on kirjutanud, ja sellega arvatakse minu suu kinni pandud ja laidetud asjad heaks küllalt tehtud olevat.

Aga läheme veel kord sügavamalt selle asja põhja kätte saama. Kihelkonnakoolidest ma sel korral veel ei räägi, vaid üksi meie külakoolidest. Ma tunnen meie maa kooliasju väga selgesti, niihästi Liivi kui Tallinna kubermangus; olen ise ka ühes kihelkonnas Tartumaal kolm aastat külakoolisid katsumas käinud,[9] kus nad — teiste kihelkondade vastu — ju paarkümmend aastat väga kauni järje peal olid seisnud. Ma tean, mis meie külakoolmeistrid võivad õpetada ja mis nad õpetavad. Enamasti teevad nad kui tublid mehed oma tööd ja õpetavad palju enam, kui nende käest kirikuõpetajate poolt nõutakse. See paistab kõige selgemalt Viljandi maakonnas välja. Tahaksid seal koolmeistrid koolirevidendi Hanseni tunnikorra järgi õpetada, siis saaks meie tuleva põlve rahvas oma «vagaduses» küll Rooma riigi kõige «paremate» alamate sarnaseks, aga kas sest meie eesti rahva kohta küllalt on, see on jälle teine küsimus. Seda ka Viljandimaa koolmeistrid ei näita uskuvat, sest suur jagu neist ei mõtlegi seepeale, selle tunnikorra järgi õpetada, ja paar tükki on pealegi nii julged olnud seda tunniplaani, mida haritud rahva juures raha eest võiks näidata, avaliku konverentsi peal laita ja puhtast hukka mõista.[10] — Rääkimata sest, et iga hommiku vara üks palve ja «nädala kirjasõna» küsimise tund pidada olema ja iga laupäev peale tundide üks tund (või ka mitu?), kus koolmeister «tuleva pühapäeva evangeeliumi ja epistlit ette loeb, neid lühikese sõna ja manitsusega seletab ja palve ja lauluga lõpetab», — on veel nädalas kahe klassi,

aga enamasti ühe koolmeistri peale, nagu ju öeldud, 29 usuõpetuse tundi. Kuidas need tunnid ära on jaotatud, sest saame märkust, kui kohe esmaspäeva tunnid läbi vaatame. Seal on:

Kella 8—9: I* lugemine, II piiblilugude õppimine;
„ 9—10: I piiblilugude õppimine, II lugemine;
„ 10—11: I peatükkide õppimine, II katekismuse seletamine;
„ 11—12: I ärakirjutamine, II piiblilugude seletamine;
„ 12—1: I rehkendamise seletamine, II dikteerimine.

Peale lõunat:

„ 3—4: I piiblilugude seletamine, II lugemine;
„ 4—5: I ja II Uue Testamendi lugemine;
„ ½7—8: I ja II laulmine.

Nõnda läheb terve nädal otsa, muud et veel mõni «kalligraafia», tahvlirehkendamise ja üks sehkendamise (!) tund vahele tuleb. Lõppeks on seletuses öeldud: «Isamaast võib koolmeister ühel pärastlõunasel lugemisetunnil (!) lastele õpetust anda K. R. Jakobsoni lugemiseraamatu järgi ja ka Helme koolmeistri väikese raamatukese järgi.[11] Pealegi võib koolmeister ka geograafia-raamatust m e i e o m a m a a geograafiat õpetada.» — Eks siin ei ole selgete sõnadega välja öeldud: meie oma maa geograafiat tohib koolmeister ühel lugemisetunnil õpetada, kui tal veel aega ja jõudu järele on jäänud, üleüldisest geograafia-õpetusest ei ole juttugi!

Meil on küll ju 700 külakooli (kihelkonnakoolidest ma siin ei räägi), aga ma ütlen veel kord: kui neid koolisid teiste haritud koolide kõrvale seame, nimelt nendes maades, kus luteruse usk valitsemas on, siis võime paljalt 50 õigusega koolideks nimetada. Ja et needki koolid õigusega oma nime kannavad, selle eest tuleb meil üksi

* «I tähendab esimene klass ehk nooremad lapsed; II tähendab teine klass ehk vanemad ja targemad lapsed. Kell 8 hakkavad koolitunnid selle plaani järgi, mis kahe klassi tarvis nõnda seatud on, et ühel klassil vaikne tund on ja teisel jälle kõnelemise-tund, sedaviisi, et koolmeister vahel esimesele ja vahel teisele klassile võib seletamise-õpetust anda.» — Tunniplaani sõnad. — *Autori märkus.*

oma tublimatele koolmeistritele tänu anda, kes oma tööga meie praeguse rahvakoolide valitsuse ja eestseisjate nõuandmistest palju ees käivad. Meie kooliseadus on ka siiamaani selle poolest väga mõnus olnud, et ta koolmeistritele kaunilt voli annab oma tahtmise järgi teha. Aga jumal hoidku meid seesuguse seaduse eest, nagu praegu Preisimaal, mille all koolmeistrid ja rahvas raskesti ohkavad, sest et koolmeister seal mitte kriipsukest muud ei või ja ei tohi teha, kui üksi seda, mis temale ette on kirjutatud ja teatavaist raamatutest kätte antud. Siiski soovib meile «Postimehes» nr. 26 üks mees seda seadust,[12] kes enesest küll ütleb: «mina ei ole saksa mees» ning mille pärast ta tseitungist «Stadt und Land» ei võida lugeda, aga siiski Preisi kooliseadust teab kiita ja sest rääkida, mis «Styl-Uebung»* ja «Moral» on, jne. Meie küll iga päev palume: Issand, kaitse meid meie vale «eesti sõprade» eest, — s e e «eesti sõber» aga on liiga upsakalt ette astunud, et temast kohe igamees ära ei peaks tundma, kelle sekretär ta on.

Aga mis meie kõigist neist asjadest õpime? E s m a l t: meie maal on neid mehi, kes eesti rahva alamat sugu igapidi pimeduses soovivad hoida, et temal milgi viisil võimalik ei oleks üle oma maa piiri vaadata või sest teadust saada, mis enne meid on olnud ja mis veel mujal maadel on. T e i s e l t: meie rahva parematele ja targematele meestele ja naistele katsutakse iga viisi saksa keelt suhu panna, et nende iseloom ikka enam väheneks ja nende eesti meel aegamööda kaoks ja nad sel viisil ette saaksid valmistatud nende «nõulisteks», kes meie rahva ja maa «germaniseerimist» soovivad. Ma seda asja siin pikemalt ei hakka seletama, seda saan teisel kohal tegema. Nii palju aga ütlen veel: kui meie rahvas ise ei hakka suure hoolega paremat ja ülemat kooliõpetust nõudma ja kui meie vallavalitsused seda asja tulisema vaimuga oma hoole ja ülevaatamise alla ei võta, siis ei ole mul mingisugust lootust, et meie rahvas praeguses priiuses kaua saab jõudma püsti seista.[13]

«Eesti Postimees» 15. VII 1870, nr. 28.

---

* Tõlkes: stiiliharjutus.

20

ÜKS SÕNA VALLAKOOLIDEST.[1]

(Vastus)

P. E. H., kes ennast Tartumaa 125 kooli katsujaks nimetab, ütleb («Postimehes» nr. 33), meie ajal ei pidada «ühtainustki» meest olema, kes eesti rahva alamat sugu seesuguses pimeduses soovida hoida, et temal võimalik ei oleks üle maa piiri vaadata. Selle peale vastust andes ei hakka ma sellest enam rääkima, mis oma esimestes kirjades ju siia kohta olen ütelnud, vaid tahan aga veel lisaks kolm sündinud asja nimetada. — Mispärast oli õpetaja M. oma koolis ära keelanud lapsi «Kooli lugemise raamatust» lugema õpetada? — Mispärast saatis teine õpetaja M. raamatukauplejale, kes «Väikese Geograafia» temale prooviks oli läkitanud, selle raamatu nende sõnadega tagasi: «Nii kaua kui mina õpetaja olen, ei tohi minu loaga ükski Jakobsoni raamat siin kihelkonnas laiali saada laotatud?» — Hilja aja eest tuli talumees õpetaja H. juurde ja palus nõu, kuidas oma poega, kellel hea pea ja lusti õppimise peale olla, võiks studeerida lasta. Õpetaja käratas: «Mis studeerida lasta! et pärast ka meie kaela peale hakkab käima, nagu nüüd C. R. J. «Postimehes» teeb! Minul ei ole sinuga tegemist!» — Seesuguseid tükkisid võiksin Teile veel tosina nimetada ja ka nimed juurde panna, kui soovite. Nad on ühtlasi aga ka vastuseks Teile, mispärast Teie muid eesti keele kooliraamatuid ei tunne kui õpetajatest kirjutatud, ehk Teie küll 125 kooli revident olete. See ju Teie viga on, et enne ikka küsite: on see raamat mõnest õpetajast kirjutatud? Kui jah, siis — hea, kui ei, siis — ei ole tarvis! Olgu seal veel muudel meestel lusti raamatuid kirjutada! — Mis Teie koolmeistrite õpetamisest ütlete, et «ühteainustki kooli ei ole leidnud, kus enam oleks õpetatud saanud, kui kihel-

konna õpetaja meelepärast oleks olnud», seal pean Teile õigust andma, sest palju ei puudu, siis nõutakse ju iga külakooli lapse käest meie juures, et ta teab, mitu tähte iga raamat piiblis suur on. S e e s u g u s e rohke õpetuse vastu, mis lapse jumalakartust sugugi ei kasvata, meie aga just oleme vaielnud. Ilmalikud õpetused on selle vastu enamasti ikka veel tublide koolmeistrite eraasjad, mida nad ka katsumiste juures suuremalt jaolt eneste teada jätavad. — «Germaniseerimise tujuks» ei ole ma millaski seda nimetanud, «kui neile, kes enam taha vad ja võivad õppida, kui maakeele raamatutest leiavad, saksa keelt õpetatakse», vaid seda, kui meie rahvakoolides saksa keel eesti keele puhtast kõrvale ajab, ilma et seal sellegipärast enam saaks õpetatud kui teistes koolides eesti keeles. Kui Teie seesuguseid asju ei tunne, siis minge enne ja õppige meie koolisid selgemini tundma ja tulge peale selle veel neist kirjutama. — Lõppeks annan ma Teile üleüldse nõu, kui jälle tõtt «valetunnistuseks» tahate nimetada, seda ennemalt suusõnaga seal teha, kus Teid ilmtingimata ustakse, aga mitte avalikus ajalehes.[2]

«Eesti Postimees» 9. IX 1870, nr. 36.

21

ÜKS VASTUS MITMELE VASTALISELE.[1]

Kui mõni sõjapealik oma kindlad kantsid vaenlase kätte ära on kaotanud, siis ei jää talle õigel korral targemat nõu üle, kui vaenlase eest mõnusal viisil taganeda, et ometi veel sõjamehigi nii palju kui võimalik päästa, kellega paremal ajal jälle ette võiks astuda. Tahaks aga seesugune pealik siiski seisma jääda ja taganemata iga viimase mutihunniku ja kraavikalda otsast edasi võidelda kas või viimse meheni, siis ei või teda niigi suureks pealikuks nimetada kui seda meest, kes hilja aja eest, ehk küll õigel ajal mõistis taganeda, siiski oma pealiku-ameti Bazaine'i[2] kätte ära pidi andma.

Meie sulesõjas on õpetajal Hörschelmannil kaks kantsi olnud,[3] mille tagant ta minu vastu võitles. Esimene oli minu «kenast rehkendamise-tükist» üles ehitatud, teine minu suurest «valest». Oma «kenas rehkendamise-tükis» olin ma ütelnud, et Viljandi maakonna külakoolides kahe klassi kohta 29 usuõpetuse ja 20 lugemise-tundi tulla, ja oma suures «vales», et ühel nimetatud konverentsil maailma sündinud asjade ja geograafia-õpetuse pärast olla võitlemist olnud. Ja mil viisil said neist ütlemistest seesugused kantsid, et nende küljes oma pea lõhki pidin ajama? Noh, «kui vaene koolmeister kõik need 49 tundi peaks ükshaaval (!!) andma,» ütleb õp. Hörschelmann, «siis oleks ta viletsam kui vilets ja pealegi imetegija. Sest nädalas on tunniplaani järgi aga 40 koolitundi» (nende kahe tunniplaani järgi, mis minule saadeti, on 48 tundi igas klassis), «ja tema õpetaks 49 tundi aga usuõpetust ja lugemist.» Eks te ei näe, kuidas üksainus väikene tark käändus, mis minu 49 üleüldist tundi kahes klassis seesugusteks tundideks muudab, millest koolmeis-

ter igaühte «ü k s h a a v a l» annab, kantsi valmis on teinud. Ja-jah, aus kirjutaja, Teil oleks õigus, kui mitte väikene vigur Teie ütlemise juures ei oleks. Mis ma nende 49 tunniga arvasin, olen ma ka ju oma teises kirjas[4] («Postimees» nr. 28) seeläbi ära seletanud, et näitasin, kuidas nad tunniplaani peal ära on jaotatud. Teie ise oleksite kõige paremini pidanud teadma, et seega Teie esimese kantsi maha olin kiskunud. — Aga teine kants — minu «suur vale»? Teie olete ise mõlemal viimasel konverentsil olnud ja teate sellepärast väga hästi, millest ma rääkisin, kui ütlesin, et kaks koolmeistrit seal teravaid sõnu saanud,[5] kes tunniplaani puudustest ja maailma sündinud asjade õpetusest olid rääkinud. Siiski katsusite mind sõnapidi kinni hoida ja mind valelikuks teha. Ja ehk ma «Postimehes» nr. 26 küll ka ju avalikult olen tunnistanud, et ma mitte tänavusest konverentsist ei räägi, sest et minu kiri ju näärikuul ära oli saadetud, vaid konverentsist enne seda, siiski julgete oma viimases vastuses üteldа, et Teie poolt «seesuguse mehega», kui mina olla, kes mitte «ü h t a i n u s t punkti» Teie kirjast ei olla võinud kõrvale lükata, vaid «üksi teotada ja ähvardada», kirjavahetamine edaspidi sünnis ei olla! Ma pean tunnistama, et üksi selle ausa ameti pärast, mis Teie käes on, ma seesugust olemist siin õige nimega ei hakka nimetama.

Aga vaatame edasi Teie teisi punktisid. Teie räägite ka «mõistusega lugemisest». Ma küsin: kui palju on neid lapsi, kellel Testamendi seest lugema õppides kolme talvega üleüldse v õ i m a l i k on mõistusega lugema õppida? Kes Testamendi kirja tahab hästi mõista, sellele läheb enne rohket seletust tarvis. Kui aga väikene laps sealt lugema õpib, siis teeb ta seda enamasti ikka järele mõtlemata. Teie räägite ka «Kooli lugemise raamatust». Aga mitu kooli on Teie kihelkonnas, kus sellest raamatust lapsi läbikaudu lugema õpetatakse? — Nõndasama on lugu kirjutamise ja rehkendamisega. Kirjutajaks võib õigusega üksi seda last nimetada, kes ju oma mõtteid paberi peale üles mõistab panna. Kui laps nii kaugel ei ole, siis maksab tema kirjutamine niisama palju kui tema mõistuseta lugemine. Aga kui palju on Teie koolides jälle seesuguseid tõsiseid kirjutajaid? Vaevalt saab neid kümne «kirjutaja» kohta üks olema. Teistes maakondades

on aga rohkesti neid koolisid, kus saja lapse kohta kümme tuleb, kes üleüldse kirjutama õpivad: teised ei mõista sulgegi kätte võtta. — Ma ju millaski ei ole salanud, et meie kooliasjad viimasel ajal natukene edasi on läinud; aga kui neid muude rahvaste külakoolide kõrvale hakkame seadma, siis peame neid ikka veel väga puudulikkudeks nimetama.

Aga mis ma ütlen, Teie koolmeister Tõnnsohn räägib ju hoopis teisiti,[6] ja see on ometi mees! See tunneb muistseid aegasid ja sündmusi paremini kui kõik ajaraamatud ühtekokku ja tunnistab sellepärast laia kirjaga, et meie maa õpetajad mitte seesugused ei olla olnud, kes rahvast rumaluse sees tahtnud hoida, nagu minu kirjas seisab, kes ühe superintendendi E i n h o r n i sõnadega räägib.[7] Ka tunnistab see Teie abiline, et meie õpetajad rehkendamist, ilusat kirjutamist ja õiget kirjutamist «vahel pealegi rahva tahtmise vastu kõvasti on nõudnud». — Oh, ärge oma lootust ka selle mehe peale pange! Sest vaadake, kus õige koolivalitsus on (olgu Euroopas või Ameerikas), seal on ka kooliskäimise sundmust; ja kus mõned õpetajad meie juures oma kihelkondades lapsi koolidesse ei ole sundinud, seal ei ole nad oma kooliülemaametit ausasti pruukinud. Iga rahva seas on seesugust alamat rahvast, kes koolide kasust aru ei jõua saada ja keda sellepärast valitsuse poolt peab sunnitama oma lastele nagu ihu-, nõnda ka vaimutoitu andma. Teie truu abiline ei ole Teile sellepärast sugugi abiks olnud, vaid Teile pealegi uut tüli teinud. Sest esmalt on ta teiste nimel kirjutanud, kes temale sugugi seda voli kätte ei ole andnud, nagu ma selgesti tean, ja teiselt on ta seda nii «suslanaise» kombel teinud (nagu ta ise ütleb), et seda valda Teie kihelkonnas väga peame kahetsema, kus see mees koo'meistri nime kannab. — Üleüldse pean niihästi Teile kui Teie abilistele seda nõu andma, et vähem minu «teotamisest ja laimamisest» räägiksite. Mina oma esimeses kirjas («Postimees» nr. 21) ei ole ühtegi üksikut inimest või seisust hukka mõistnud sellepärast, et meie kooliasjad veel nii väga puudulikud on, vaid olen üksi neid puudusi avalikuks teinud ja nende parandamist nõudnud. Riia saksa tseitungki,[8] kes ühe jao sest kirjast ümber on pannud, kiidab teda tema tulise kõneviisi poolest, sest iga-

mees, kes mõnd puudulikku asja tahta parandada, pidada seesugusel tulisel kõnel rääkima. Aga kui tarvilikke nõudmisi pilkamise teel valeks ja viltu oli hakatud ajama, seal oli siis ka minu kohus neid mehi, kes seda katsusid, õige nimega nimetada. On meie vaidlemine sellepärast õige tee pealt ära läinud, siis on see üksi nende süü, kes teisi teesid (omaenese kahjuks) esiti hakkasid käima. «Postimehe» lugejad aga võivad neid mehi siiski tänada, sest et nüüd mõnigi asi on avalikuks ja selgeks saanud, mis muidu ehk mitte nii ruttu päeva ette ei oleks jõudnud tulla.[9]

«Eesti Postimees» 16. IX 1870, nr 37.

22

MIS ENNEM TARVIS, SEDA HAKAKEM ENNEM PEALE.

(Lisaks koolmeistri E. kirjale)[1]

Kui koolmeister E. oma kirjas «Postimehes» nr. 40 eesti koolide parandamiseks nõu annab kooliaega pikendada ja koolmeistrite palka suurendada, siis ei või meil selle vastu ühtegi olla, vaid meie mõtted lähevad täitsa temaga ühte. Kui ta aga arvab, et nende asjade parandamisega üksi ju eesti koolide väeti olek võib muudetud saada, siis peame omalt poolt selle vastu kangesti vaidlema. Väga tõsi ju on, et igaüks, kes tahab, kui asjad hästi peavad käima, neid parandamisi esiti käsile peab võtma, mis kõige lähemad ja kõige tarvilikumad on; aga missugused on meie koolide juures kõige tarvilikumad parandamised? — E. niihästi kui A. H., mõlemad katsuvad neid asju üles otsida ja mõlemad on ka tähtsaid asju ja puudusi nimetanud ja avalikuks teinud. A. H. nimetab lühikest kooliaega, liiga saksa keele õpetust mõnes kihelkonnakoolis ja arvab, et mõned koolmeistrid liiga leiged oma ametis olla. E. nimetab selle vastu koolide pikendamist ja koolmeistrite palga suurendamist üksi peaasjaks ja laidab A. H. üleval nimetatud teiste asjade pärast. Minu arvates aga ei tee seda E. mitte õigusega. Saksa keele õpetust, kus ta õpetatav asi on, meie kihelkonnakoolides ju keegi mõistlik ja ka A. H. ei saa ära laitma; aga seda peab igaüks, kes asjatundja on, laitma ja täitsa hukka mõistma, kui meie kihelkonnakoolides saksa keel läbikaudu õpetusekeel on. Seesuguseid koolisid meil aga on. Mul seisab ka praegu veel kiri alles, mille üks koolmeister J. E. mulle mõne aasta eest tagasi saatis,[2] kui ta ka seesuguses koolis pidi tööd tegema, aga kus ta ohates ütleb: «Eesti keeles oleksin kümme korda enam lastele võinud õpetada, ka loomuseletust ja füüsikat, aga nüüd ei ole neist asjadest juttugi võinud olla, vaid hea, kui lapsed hädaga saksa kõne suhu said, sest seda üksi soovib

õpetaja.» — S e e s u g u s e i d koolisid A. H. oma kirjas laidab, nagu igamees sealt ära võib näha, ja sellega on tal täitsa õigus. Kes selle asja kohta veel selgemat pilti silma ette tahab saada, see lugegu minust Tartumaa põllumeeste seltsis peetud kõnet[3] («Mis Ruhja teekonnal nähtud ja tähele pandud»), mida «Eesti Põllumehes» nr. 9 üleval leiab. Siin meil sest asjast enam pikemalt ei maksa rääkida.

Minu arvates on need nimetatud asjad kõik suured vead meie koolide juures, aga kui nad peavad paranema ja meie koolid üleüldse parema korra sisse jõudma, siis ei ole nad sellegipärast veel esimesed, vaid ma tean veel tähtsamaid asju nimetada, millega oma parandamisetöös peale peame hakkama. Ärgu aga minu sõnu jälle keegi viltu hakaku mõistma, nagu tahaksin ma meie koolisid «koguni maha kiskuda» nne. Ma seda veel millaski ei ole lubanud teha, ei ka neid «kolme päevaga tahtnud uuesti üles ehitada». Ja et keegi enam seesugust kõlvatut valejuttu ei võiks rääkida, sellepärast tahan lühikeste sõnadega siin neid asju nimetada, mis ma ülemaks puuduseks meie koolide juures arvan ja mis kõigepealt tuleb muuta, kui asjad paremini peavad hakkama käima.

Meil on praegu küllalt ju häid koolikohtasid, ka on mõnes kohas kooliaeg ju kaunis pikk, nii pikk, et meie rahvakoolidele pikemat kooliaega ei tulegi enam soovida. Nende paremate kohtade peal on väga tublid koolmeistrid oma tööd tegemas, nõnda et tublimaid ei võigi enam tahta. Aga mis see aitab, kas asjad seal sellepärast paremini käivad kui mujal? Ei sugugi!

On ju küllalt üksikuid mehi, kes kõik teevad, mis nende jõud kannab ja kes ka kaunis õigete radade peale on juhtunud, aga olgu tahtmine ka nii hea kui ta on, keegi ei ole ametimeistriks sündinud, vaid ta peab enne selle peale välja õppima. Ka kooliasju võivad üksi selle ameti peale õppinud mehed mõnusal viisil korrale seada ja edasi juhtida. Igaühele saagu oma õigus: niihästi koolmeistritele oma kooli seestpidiseis seadmistes kui ka vallale, kes koolisid üleval peab, kooli välispidises valitsuses. Nagu siiamaani on olnud, et need toimetused ja seadmised kõik üheainsa mehe käes seisid, seesugune kord ei või seal kesta, kus õ i g u s peab oma koda tegema. Hea küll, kui

seesugune vägev mees ausal viisil enda kätte ustud asja südame peal kannab; aga kui seda ei ole või muud asjad, mis meie koolidesse ei kõlba, piiride määrajad on, mis siis?

Kes meie juures vägise silmi kinni ei soovi pidada, see teab väga hästi, kust suuremalt jaolt meie koolide vead tulevad. On täitsa tühi laimamine, kui öeldakse, et meie vallad oma koolide eest ühtegi ei taha teha. Kus õigel viisil asjaga peale hakati, seal on rahvas ju lõpmata palju oma koolide eest teinud, on uhked majad üles ehitanud ja neid ka sagedasti päriskohtade peale asutanud. Tehkem, et meie rahvakoolide juhatamine paremaks saab, siis saavad ka kõik muud asjad tulema. Aga missugune peab see koolide juhatamine olema? Järelseisvat paar asja peaksid kõige v ä h e m a l t sündima, kui üleüldse oma koolidele paremat olekut soovime. Need on:

Iga kogukond valib endale i s e oma koolivanemad (nagu nüüd kirikuvanemad kirikukonvendi peale), kellel koolmeistri ametissevõtmise ja muude välispidiste koolitalituste kohta seesama õigus on mis õpetajal. Koolmeistril on õigus ise omakeskel konverentsisid pidada ja ühe komitee omaenese seast valida, kes kihelkonna ja külakoolide tunniplaanid ära seab, nagu ka kõik kooliraamatud läbi katsub, et üksi need saaksid koolides pruugitavaks, mis tõesti kõlbavad. — Need punktid saavad koolmeistritest läbi räägitud, nõnda ära määratud, nagu meie tarvidused seda nõuavad, ja siis riigivalitsuse poolest meie kooliseadusele lisanduseks kinnitatud. Ma ütlen, need punktid on kõige vähemalt, mis oma koolide heaks peame nõudma ja mis ka need mehed tõesti ei saa keelama, kes ennemalt nüüd heal meelel natukene oma õigusest ära annavad, kui pärast ehk vastumeelt palju enam. Võtab aga sel viisil meie rahvas kord ju ise oma koolitalitustest osa, siis saab ka meie koolidele pea uus aeg tulema. Et meie rahvas iga hea asja peale kohe valmis on, kui ta tema headusest ja kasust aru on saanud, seda teab igaüks, kes meie laulu- ja mängukoorisid, meie palvemajasid ja muid asju on näinud, mille peale palju vaeva ja kulu on tarvitatud ja mille tulu ometi eemaltki nii kangesti ei ole silma paistma kui koolide tulu.

«Eesti Postimees» 29. X 1870, nr. 43.

23

VASTUS KOOLIREVIDENDI C. E. H. KIRJA PEALE (nr. 41).[1]

Kahju, et mind jälle oma kirjaga sunnite asjalikust läbirääkimisest kõrvale minema ja Teid ennast kohe alustuses selleks nimetama, mis minust ilma millegi põhjuseta tunnistate, see on valelikuks. Teie oma kiri näitab seda kõigepealt üles, kui kohe eesotsas pilgates ütlete, et mina Teile seda «heldet nõu» olla andnud, mitte ajalehesse kirjutada. Eks minu kirjas selge sõnaga ei seisa: «Lõppeks annan ma Teile üleüldse nõu, kui jälle tõtt valetunnistuseks tahate nimetada (!), seda ennemalt suusõnaga seal teha, kus Teid ilmtingimata ustakse, aga mitte avalikus ajalehes!» — Neid sõnu, mis iga inimese silma ees seisavad, julgete siiski teisiti pöörata, et neid oma kirjas nagu tunnistuseks minu vastu võiksite pruukida. Ma pean ütlema, et ma ei mõista, kuidas sel viisil avalikult rahva ette juletakse astuda. Aga mis ma räägin, eks meie rahvas seda ju ammugi ei ole harjunud! Ei ole sellepärast ka ime, kui tõsise sõnaga nende asjade pärast vaieldakse, mis tõesti tõsist sõna väärt ei ole. Ka mina elan meie maal ja ka mina pean sellepärast Teie kirjade peale (ehk küll «suure julgusega», mis siin muidu mitte pruuk ei ole) vastust andma.

Teie ütlete, et Teie ühtegi seesugust meest ei teada, kes eesti rahva alamat sugu pimeduses soovib hoida, ja et ka mina ise, kes seda olen tunnistanud, oma kirjas «Postimehes» nr. 36 seda ei võida tõeks teha.[2] Siin aga käänate jälle minu sõnad hoopis viltu, kui ütlete, nagu oleksin ma sellest õpetajast ütelnud, «et ta eesti rahva rumalust nõuda», kes paljalt «Jakobsoni lugemise raamatut ei himusta» või «Väikest Geograafiat ei taha, vaid Geograhvi raamatust laseb õpetada».[3] Mis üks või

teine õpetaja himustab või soovib, sest ei ole minu kirjas juttugi olnud, vaid sest, mis vägivaldsel teel rahva ja tema laste koolitamise kahjuks ära keelati. Teist kooli lugemise raamatut sel ajal ei olnud ja ei ole õigusepärast ka nüüd veel kui Jakobsoni «Kooli lugemise raamat». Ka on kõik koolmeistrid seda raamatut siiamaani osavaks kooliraamatuks kiitnud. Mispärast siis õpetaja M. mõne muu teisega seda raamatut oma kihelkondade koolmeistritele hakkasid ära keelama? Ja mispärast Teie ise oma esimeses kirjas õpetajatest kiitusega tunnistate, et meie praegused kooliraamatud kirikuõpetajatest olla kirjutatud, nagu ei oleks teisi olemaski? Ka kirjutate praegu ise üht uut kooli lugemise raamatut, millest mõned Teie sõbrad oma kogudustele ju ette ütelnud, et ta peale väljatulemise kohe igas Tartumaa koolis pruugitavaks saada tehtud. Kena küll, praegust «Kooli lugemise raamatut» kiidavad kõik koolmeistrid, aga õpetajad keelavad teda ära; Teie lugemise raamatut ei tunne veel ükski koolmeister, aga teda lubatakse ju enne trükkimist igas koolis pruugitavaks teha, ja mispärast? Üks kirikuõpetaja on tema valmistaja, muud ühtegi! — Ma arvan, et «armsad «Postimehe» lugejad», nagu Teie neid libedalt nimetate, enam kõne tuuma kui läikiva koore peale vaatavad ja sellepärast ilma pika seletuseta ära tunnevad, mis Teie kirja ridade vahelt välja välgub.

Aga vaatame edasi. Teie ütlete, et mina ühtainust meest ei ole teadnud nimetada, kes meie rahvast pimeduses soovib hoida, nagu ka mitte, et meie maal «germaniseerijaid» on. Mis Teie minu käest siis õigusepärast tahate? Pean ma mõnd meest hõlmapidi kinni võtma ja mõne kantsli või muu koha ette viima, kust maha hüütakse: «Meie soovime rahva pimedust ja germaniseerimist!» — Tõesti, nali tuleb Teie kensakate nõudmiste juures vägise suhu. Kui Teie seda, mis minu käest ikka veel nõuate, kõigist neist kirjadest, mis viimasel ajal «Postimehes» on trükitud, välja ei jõua või ei taha lugeda, siis pean tunnistama, et Teile kergelt abi ei tea. Ka ei tule mulle praegu ühtegi muud uut asja meelde, mis Teile mõjuks, kui vast see nõu, et oma sõprade juures ühe kõne järele võtaksite pärida, kui teda veel ei tunne, mis kogemata ja ilma minu tahtmata ka minu kätte on sattunud, ehk küll tema peal-

kiri on: «Ein Wort *inter parietes* über den anzustellenden Director des Seminars und seinen *Collaborator,* das estnische und lettische Ohren noch nicht vertragen.»* Selle teie ametivenna kõnest saate leidma, kuidas meie praeguste rahvakoolmeistrite peale raskesti kaebtust tõstetakse, et nad nii ütlemata liialt ilmlikkude asjade õpetamist oma koolides taga ajada ja et üksi läti ja eesti koolmeistrite süü pärast kolm rahvast meie maal ikka veel üheks rahvaks ühte ei ole sulanud, sest et nemad omaenese rahvust liiga kalliks pidada ja neil sellepärast mitte seda põlevat armastust saksa rahvuse vastu ei olla, nagu tarvis. Sellepärast ei tohtida meie rahvakoolmeistrite kasvatajad ja koolitajad mitte enam lätlased ja eestlased olla, vaid pidada nende ametite peale sakslasi valitama nne., nne. — Teie ehk nüüd jälle mulle saate vastama, et seda ju üksi eesti rahva kasuks soovitakse, sest kui neil saksa keel ja saksa meel on, siis on neil ju väga palju: võivad oma saksa keelega saksa raamatutest õppida, mis «maa raamatutes» mitte ei leia, ja oma saksa meelega kõigest südamest mõndagi ilusat laulu ühes laulda, nagu: «Was ist des Deutschen Vaterland?» või «Lieb Vaterland, magst ruhig sein!»** nne. — Aus kirjutaja, Teil võib ehk tahtmine olla, aga mina ja iga eesti mees, kes veel Juuda hinda taskus ei kanna, peame Teile ja Teie seltsilistele nende soovimiste peale vastama: Pidage kalliks, mis TEILE üle kõigi asjade kallis näitab, meie Teid ei keela, aga jätke ka meile, mis meil armas on. Kui aga siiski vastuvett tahate ujuda ja ei milgi viisil mõistust vastu võtta, siis ärge kaevake pärast, kui veelained Teid lõppeks raskelt haavatult kuiva liiva peale pillavad, kus ükski käsi Teid ei ole toetamas ja ükski puu Teile kosutavat varju andmas.[4]

«Eesti Postimees» 4. XI 1870, nr. 44.

---

* Tõlkes: «Üks sõna omade vahel — ametisse pandava seminaridirektori ja tema kaastöölise kohta, mida eesti ja läti kõrvad veel välja ei kannata.»

** Tõlkes: «Mis on sakslase isamaa?» või «Armas isamaa, võid rahus olla!»

24

«MIS HIILGAB, EI OLE MITTE IGAKORD KULD; MIS TRÜKITUD, EI OLE IGAKORD ÕIGE.»

«Eesti Postimees» nr. 2 annab meile «K a k s k i r j a m a a l t» lugeda,[1] kus meie mitte üksi üleval nimetatud õigeid sõnu kirjade eesotsas ei leia seisvat, vaid neid ka kirjade enestega tõeks tunnistatud.

Esimese kirja saatjal on väga meele vastu olnud, et mina mullu aasta Preisimaast tunnistasin,[2] kuidas seal kolme aasta eest tagasi lugu ju nõnda vaene olnud, et nekrutitest 15 kuni 16 protsenti täitsa ilma kooliõpetuseta olid. Et neid sõnu vale nõu alla võiks ajada, nimetab kirjasaatja, mis ta ühe vene keele tseitungis lugenud, ja lõpetab siis väga osavalt oma küsimisega: «Mõistke nüüd ise!» nne. — Kui ma nüüd niisama targasti tahaksin vastata, siis võiksin omalt poolt küll ka nimetada, mis see ja see Hiina tseitung Preisi koolidest nimetab või mis veel taga Hiina neist arvatakse, aga seesugune hiilgav pruuk ei taha minu eesti sulega hästi ühte sündida ja sellepärast nimetan siin veel lühidalt, mis P r e i s i v a l i t s u s selle poolest ise oma riigi parlamendi ette pannud. 1866—1867 said 99 716 noort meest Preisimaal väeteenistuse peale võetud, kellest täitsa ilma kooliõpetuseta olid: Pooseni kubermangus peale 15, Preisi kubermangus peale 12 protsendi; ja aastal 1869 riigivalitsusest väljaantud aruandmise-lehed tunnistavad pealegi, et Danzigi maakonna nekrutitest 21 ja Marienwerderi maakonnas 19 protsenti ilma kooliõpetuseta olid. Oppelni maakonnas puudusid siis 300 koolmeistrit. — Nõnda Preisi valitsuse aruandmised. Kui Babrovski[3] vene ajalehes nimetas, et Preisi nekrutitest paljalt 4 protsenti lugeda ja kirjutada ei mõistnud, siis ta vist ütles, et see terve Preisi

riigi kohta ja l ä b i k a u d u* on arvatud, mis kirjasaatja «Postimehes» nr. 2 ettevaatlikult nimetamata jätab. Sest linnade nekrutitest (Preisimaal peavad kõik seisused ühteviisi teenima) mõistavad enamasti kõik kirjutada ja lugeda, ja aastal 1866 uuesti juurdesaadud kubermangudes oli ka hoopis kaunim lugu kui päris Preisimaal, nimelt Hannooveris paljalt 2, Schleswig-Holsteinis 2, Lauenburgis 1, Hessenis 0, Nassaus ja Frankfurdis 0 protsenti, kes kooliõpetust ei olnud saanud. Nendes kubermangudes ei valitsenud aga ka veel Preisi kooliseadus. Tahame kõik ühtekokku võtta ja neid protsentisid terve Preisi praeguse riigi kohta läbikaudu arvata, siis on isegi mõista, et see läbikaudne arv hoopis teine saab olema. Selle arvuga meil aga nüüd ühtegi ei ole tegemist, sest meie oma numbritega muud ei tahtnud üles tunnistada kui seda, et seal, kus Preisi kooliseadus (Regulative) valitseb, koolid nurjatu oleku sees on. — Jah, armas «Postimehe» kirjasaatja, läikivad sõnad ja kuldne tõde on tõesti kaks isesugu asja — muud ma enam Teie kirja peale ei vasta.

Teise kirja peale «Postimehes» nr. 2 peame aga natukene pikemalt vastama, see kirjasaatja räägib Ruhja koolist ja lõpetab selle ohkamisega: «Oh, oleks ka meie eesti rahva seas palju säherdusi kihelkonna-koolmeistreid ja -koolisid! Seda toimetagu jumal ise oma armu järgi!» Mina olen mullu sügise ka sest koolist Tartus Eesti Põllumeeste Seltsis rääkinud (vaata «Eesti Põllumees» nr. 9), aga hoopis teiste soovimistega, sest mina ei olnud tema peale mitte p o l i i t i k a m e h e, vaid k o o l m e i s t r i silmaga vaadanud. See asi on tähtsam meie rahva kohta, kui ehk mõni lugeja esiotsa arvab; sellepärast seisku siin veel üleval, mis 30. mihklikuu päeval nimetatud koolist põllumeeste seltsis jutustasin. Esiti pean aga veel nimetama, et katsumise juures Ruhjas 18. septembril, kus ma alustusest lõpetuseni juures olin, ühtegi piiblilugudest, katekismusest ja maailma sündinud asjadest ei küsitud, nagu kirjasaatja «Postimehes» nr. 2 kiidab. Sellega ta muud ei tee kui üleval nimetatud pealkirja sõnu tõeks, et «mis trükitud, mitte igakord õige ei ole». Minu kõne

* Keskmiselt.

sõnad Ruhja kooli kohta olid aga nõndaviisi: «Õhtul kella kuue ajal läksid (saksa) põllumeeste seltsi liikmed ja meie (eesti põllumeeste seltsi saadikud) nendega ühes Ruhja kihelkonnakooli, kus kolm koolmeistrit mitmes klassis tööd teevad. Kolm koolmeistrit ühes parohhiaalkoolis, seal ei ole imeks panna, kui ma suure lootusega üle selle kooli läve astusin; ka olin ma sellest koolist enne ju palju kiitust kuulnud. Ja mis ma sealt leidsin? Vaimulik laul (saksa keele sõnadega) oli hea, aga mitte parem kui muudes parohhiaalkoolides vähema hulga lastega. Siis tuli saksa keele lugemine, saksa keele grammatika ja kirjaseaduste küsimine. Nüüd lasti väiksemaid lapsi üht laulu laulda, minu suureks imekspanemiseks ka saksa keeles, ja pealegi seesuguste sõnadega («Der alte Barbarossa»), mida läti lapsed, kes veel poolikult saksa keelega tuttavad ja maailma sündinud asjadega tundmatud, sugugi ei võinud mõista. Laul oli ka selle järgi! käis nii uimaselt, et vaev oli kuulda ja hale nende vaeste laste peale mõtelda. Siis tuli geograafia katsumine, ka saksa keeles. Oleme eesti koolides, kus üks koolmeister õpetas, enam ja elavamat tundmist selles asjas leidnud. Nüüd lauldi mõned meestekoorid läti keeles ja ime! hoopis teine vaim oli poiste sees. See vahe langes nii elavalt igaühe silma, et ma parun v. Krüdeneri-härraga[4], kes minu kõrval istus, selle üle pidin rääkima. Meie jutu sisu oli: saksa keel olgu küll üks õpetatav asi meie paremates koolides, aga õpetamisekeel võib õigel korral üksi läti ja eesti keel olla. Kui laul otsa oli lõppenud, siis arvasin, et nüüd ka läti keele katsumine saaks tulema, aga sest ei olnud juttugi, pealegi kuulsin ma imeks pannes, kuidas ülem koolmeister Schwech võõrastele seletama hakkas, et lapsed, kui ju natukene saksa keelt olla õppinud, kõiki õpetusi saksa keeles saada ja tema üksi seal läti keelt abiks võtta, kus lapsed muidu tema õpetusest aru ei saada. Ma pean tunnistama, et ma seesugust viltu asja sel mõõdul enne veel ei olnud näinud. Minu silmis see koolmeister selle tunnistusega muud ei teinud, kui et oma kitsast mõistust kooli asjus või pealegi oma koolitamata südant avalikuks tegi, millel tema kätte ustud kasvandikkudega ja üleüldse läti rahvaga ühtegi kaastundmist ei ole. Kui lapsed oma saksa keele õppimises niigi kaugele ei ole

jõudnud, et kõigest aru saavad, mis koolmeister õpetab, kuidas võivad nad siis veel selles keeles mõtelda ja tööd teha! Ja siin olid pealegi kolm koolmeistrit tööl olnud! Mis oleks seal kõik võinud õpetatud saada, kui lapsi läti keeles oleks õpetatud! Jumal hoidku meie eest koolisid seesuguste viltu ja hoolimata teede eest! — Kui lõpetuseks ka veel üht rehkendamise eksemplit* saksa keeles üles oli antud, kus taalrid, silbergroschid ja pfenningid ette tulid (Saksamaa rahad) ja kõik ühe saksa keele vaimuliku lauluga sai lõpetatud, seal oli katsumine otsas ja ma tõttasin elava soovimisega oma korterisse, et ju teine hommik jälle käes oleks (kus meid ümberkaudseid läti talupoegi lubati vaatama viia) ja ma omaenese silmaga võiksin näha saada, kuidas seesuguse kooli vili ennast rahva elus avaldaks.» («Eesti Põllumehes» nr. 9 on sest nurjatust viljast ka räägitud.) — See on minu tunnistus Ruhja kooli kohta, ja iga koolmeister ja asjatundja, kes meie rahva saksastamist ei soovi, saab teda täitsa järele rääkima. Sellepärast soovime aga ka, jätku seesuguseid koolisid peale «jumala hooleks toimetada», nagu kirjasaatja ohkab, siis ei oleks meil karta, et nad tulevad, sest et jumal «oma armu järgi» meid tõesti millaski nii raskesti ei saaks nuhtlema.[5]

«Eesti Postimees» 3. II 1871, nr. 5.

---

* Aritmeetika ülesannet.

25

EBAUSU OHVER.

(Tõlge)

Arvatavasti on juba üks või teine lugeja kuulnud «targast juudinaisest» Viljandis, ühest kaardimoorist, kelle juurde praegu talupojad teevad palverännakuid kogu Liivimaa eesti osast. See juudinaine näib olevat ühe terve varga- ja vargusevarjajate bande hingeks, nagu ta on ka oma residentsi üles löönud «Kelmikülas», Viljandi tuntud eeslinnas. Nende ridade kirjutaja on ise kohtu liikmena üht hobusevargust uurinud, mille juures selgus, et «targa juudinaise» poeg oli hobusevargale varastatud hobuse jaoks laenanud rakmed. Oma laialiste sidemetega on «tark juudinaine» seatud positsiooni, olla kogu maal talupoegade juures suure kaardiprohveti kuulsuses ning loetleb oma jüngreid niihästi Tartu- ja Viljandimaal kui Pärnumaal tuhandeteni. Mitte ainult suurtes asjades, vaid ka üsna tähtsuseta küsimustes lähevad talupojad tema juurde, et endale oma raha eest lasta kaartidest ütelda, kuidas nad oma varastatud või kaotatud varanduse tagasi saaksid, kuidas oma looma arstida ja isikuid, kes nende loomad ära nõidunud, üles leida. Missugusel viisil see juudinaine oma kuulsuse on saanud ja seda suurendada osanud, näidaku järgnev näide.

Ühel talupojal, kes elab Suure-Jaani ja Vändra vahel, varastatakse hobune. Esimene asi, mis ta teeb, on see, et ta läheb «targa juudinaise» juurde Viljandisse. See vaatab talle otsa, laseb teda endale 10 rubla laua peale maksta ja paneb siis oma kaarte. Natukese aja pärast ütleb ta: «Võta oma raha, vaimud ei ole sulle armulikud, ma ei või sind aidata.» Talumees hakkab paluma. «Noh, tule minugipärast homme selsamal tunnil uuesti, tänane päev ei ole sinu jaoks vist mitte õige,» ütleb viimaks

juudinaine. Teisel päeval ilmub talumees määratud tunnil. Oma kümme rubla peab ta uuesti lauale panema. Juudinaine võtab nüüd oma kaardid, mida ta omaette pomisedes lauale siia ja sinna viskab, nii et talumehel üsna hirm peale tuleb. Kui «vaimud» säärast salapärast kolistamist ja posimist ei kuule, siis ei oleks nendega mitte õige asi. Viimaks hakkab juudinaine karjuma, nii et talumees hirmust kahvatab. «Vaata,» hüüab ta kaartidele näidates, «vaata siin maanteed Viljandist Suure-Jaani, vaata siin kõrtsi, edasi üht onni, mille juurest nii ja nii mitu sammu viib jalgtee metsa; vaata siin jalgtee ääres kivi ja siit 50 sammu vasakule metsas sinu hobune. Siin on vargad ta peitnud ühte hõredasse põõsasse. Ma olen oma 10 rubla auga ära teeninud, mine rahuga!» — Suures erutuses lahkub talumees Viljandist. Kõrtsi ja onni leidis ta varsti ja mõõtis sammudki ära, mis pidid teeraja juurde viima. Õige, jalgtee on seal, viimaks ka kivi, ja kui ta pöördub metsa, hirnub talle ta hobune vastu. Üsna pöörasena rõõmust istub ta oma hobuse selga ja kuulutab kõigis kõrtsides ja kõigis külades evangeeliumi «targast juudinaisest» Viljandis.

Nüüd minu traagiline lugu, mis ma tahtsin lugejale täna ette tuua. Saunamehel K-l minu naabrusest varastati rahasumma ära. Mis peaks ta paremat tegema, ka tema läheb «targa juudinaise» juurde Viljandisse! Tal ei ole ometi võimalust summat maksta, mida juudinaine nõuab oma kaardipanemise eest. Seal ütleb juudinaine (võib-olla selleks, et saunamehest lahti saada või endale nõia ilmet anda): «Anna mulle lubadus, et see kuulub mulle, mis sulle kodus elusaist olevustest kõige enne vastu tuleb!» Talumees mõtleb: «Mis mul kodus on? Lehm, kaks siga, lambad, kanad, naine ja koer; koer tuleb mulle ju alati esimesena vastu.» Ta annab lubaduse. Juudinaine annab oma mitmetähendusliku ennustuse ja saunamees pöördub koduteele. Oma maja läheduses mõtleb ta ometi, et õues võivad ka kariloomad olla ja koer ei tarvitse talle esimesena vastu tulla. Ta pöördub nõnda kõrvalteele, et läbi metsa maja taha tulla ja sealt võida — — — — — Aga kes kohtab teda siin? Tema naine, kes hagu koju viib. «Issand Jeesukene, mis ma olen teinud, sa õnnetu!» hüüab ta ning jääb nagu tardu-

nult seisma. Naine küsib talt ehmunult, mis niisugune hüüatus pidavat tähendama; ta ei saa aga mingit seletust. Mees käib mitu päeva ringi nagu raskemeelne. Oma ebausuga on ta arvamuses, et ta oma lubaduse kaudu oma naise on kuradile andnud. Naine ajab talle tundide kaupa peale, et see talle tõde ütleks. Viimaks on ta hing väsinud, ta tunnistab naisele kõik. Oma südant tunneb ta seeläbi kergendatud, kuid naine? Ta ei ole vähem ebausklik kui ta mees. Ta on algul nagu tardunud, siis hädaldab väga. Mitu päeva lamab ta käsi murdes põrandal, siis märatseb, et teda katsutaks kuradi käest lunastada. Ta ei võta enam toitu vastu ja mees peab teda kinni hoidma, et ta metsa ei jookseks — naine on hullumeelsusse langenud. Nii mööduvad veel mõned päevad, siis jääb majas vaikseks — naine on surnud.

Inimsõbra süda kerkib leinast, kui mõelda selle peale, kui palju viletsust maailma toovad teadmatus ja ebausk. Aga kus on abi selle vastu? Koolides ja asutustes. Loodusteaduslik haridus on õige mürk ebausu vastu, kuid meie rahvakoolides leiavad lugemisraamatud, mis võiksid õpilase vaimu äratada ja teda õpetada selgete silmadega enese ümber vaatama, veel liiga palju «väga haritud» vastaseid. Niisamuti on meie asutused, nimelt meie korrakohtud, toimingutega sel määral üle koormatud, et nad vaevalt enam võivad rahva vajadustele vastata. Kui mul on kahtlus kellegi kohta, et ta mu hobuse on varastanud, ja ma pöördun asutuse poole, siis olen ma kindel, et ma palju kulukaid sõitusid tegema pean, kuni viimaks teada saan, et varas — kuna selged tõendid puudusid — ei ole üles leitud. Selle aja jooksul on petised mu hobuse ühest jaamast teise kuni Pihkvasse ja Jamburisse toimetanud ja ta jääb kui maa alla kadunuks. Lähen ma aga kohe «targa juudinaise» juurde ja maksan temale 10 rubla, siis saan ma enamail juhtudel oma hobuse tagasi ja tänan jumalat, et leidub veel üks tee, et oma varastatud omandit kätte saada. Ja kas ei peaks rahva õigusemõistmise paljud juhud, millest viimasel ajal on võimalust olnud kuulda, ka olema sümptoomiks, mis paneksid meid järele mõtlema! — Ühel Pärnumaa laadal pidi mõisavalitsus ühe varga vabaks andma, kuna kahjukannatajad, selle järel kui nad olid oma asjad kätte saa-

nud ja varga läbi peksnud, kõik plehku pistsid. Keegi ei tahtnud pealekaebajana esineda, kuna igaüks teadis, et teda niisugusel juhul kaugete sõitudega rohkem karistatakse kui varast. — Ajakirjandusel on ülesandeks tähelepanu juhtida sotsiaalsetele puudustele; ärgu neid arutlusi teataval pool valesti tõlgitsetagu, vaid palju enam, nad võetagu arvesse kuni abistamiseni.

«Neue Dörptsche Zeitung» 11. I 1875, nr. 9.

26

EESTI PÕLLUMEESTE SELTSID JA «BALTISCHE WOCHENSCHRIFT».

(Tõlge)

Arvamuses, et rahvuste ja seisuste vastuolu, mis meie kodumaa arengut küllalt kaua on takistanud, oleks nüüd lõpuks kadunud ja et selle asemele — pealegi et linnakodanluse ja maa väiksemate maapidajate huvid, nagu on korduvalt toonitatud ka «Neue Dörptsche Zeitung'is», kõige tihedamalt on omavahel kokku kasvanud — oleks astunud vastastikune rõõm niihästi linnade kui talupoja maapidamise õitsengust, kasutasin juhust «Neue Dörptsche Zeitung'i» eelmise aasta 231. numbris[1] ja sama ajalehe 3., 45. ja 56. käesoleva aasta numbris[2] avaldada lühikesi teateid Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi püüdlustest, mille liikmed pole sugugi mitte ainult talupojad, vaid suurel arvul ka kaupmehed, majaomanikud, mõisarentnikud, valitsejad, kooliõpetajad jne. Neist referaatidest selgus ka muuseas, et seltsi esimees oli ühes teates Tartu loomanäitusest 1874. aastal selle kohta välja öelnud oma arvamuse, et ta peab ekslikuks, kui nüüd juba sääraste näituste põhjal tahetakse väikemaapidajat lõplikult virgutada suurte ja võõraste veisetõugude kasvatamisele, kuna see kasvatamine on võimalik ainult ratsionaalse toitmisviisi juures, millest meie talupoegadel pole praegusel momendil suures enamuses veel mingit aimu. Sellega polnud sugugi mitte öeldud, et väikemaapidaja meil üldse ei peaks suurt veist pidama, mis oleks ülimalt naeruväärne, kuna meie talupojad igal pool, kus neil on rikkalikud aasad ja karjamaad, tõeliselt juba suurt veist kasvatavad. Seltsi esimees oli oma kriitikaga ainult öelda tahtnud, et ühekülgne suund meie loomakasvatuses, kus puuduvad edu eeltingimused — ratsionaalne kasvatamine

ja toitmine, oleks hädaohtlik ja et väikemaapidaja saaks loomanäituste kaudu õhutatud ratsionaalsele toitmisele seeläbi, et nimelt ka korrapäraselt kasvatatud ja hästi peetud väiksema ja keskmise tõu veiseid premeeritaks. See Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimehe märkus, nagu ka sama seltsi poolt väljendatud kahetsus selle üle, et Liivimaa Ökonoomilise Seltsi nõuanded «kunstliku kalakasvatuse» üle pole viinud säärase resultaadini, mis peaks kooskõlas olema selle alaga, on põhjust andnud Liivimaa Ökonoomilise Seltsi presidendil, härral salanõunikul A. v. Middendorfil[3] kahetsusväärseks väljaastumiseks «Baltische Wochenschrift'i» 12. numbris.[4] Ma tahan siin ainult selle artikli kahte punkti käsitleda. Härra salanõunik Middendorff kirjutab:

«Siiamaani on aga meie talupojaseisuse koolihariduse tase vaatamata kõigele kulutatud vaevale tähistatud meie rahvakooli veel puudulike saavutustega ja kihelkonnakooli omade ainult väga väikese protsendiga. Kreiskooli haridusekraad seisab veel nagu valge vares maamehe keskel. Antud olukordades on endastmõistetav, et siin ei või kõnet olla ülikooliharidusest, nii et see, kes ülikooli edukalt on lõpetanud, kindlasti enam koju ei või ega saa minna, et seal oma talupoja-päriskrunti, kõnelemata rendimaatükist, oma palehigis künda või väetada! See oleks esiteks monomaania või subliimne eneseohverdus. Ülikoolidest võiksid kõige ennemini allakäinud eksemplarid, need vaba kõrgema hariduse kahetsusväärsed jäänused, nimetatud olukorda sattuda. Jah, kui me ainult olukorda ligemalt vaatame, siis leiame, et me oleme juba liiga kõrgele haaranud ja et see, mis me ütlesime ülikoolidest, maksab ka juba gümnaasiumide kohta. Õeldust võib järeldada, kui varane ühelt poolt võiks olla põllumajanduslikkude seltside loomine meie talupojakihi hulgas, pealegi taotleb põllumajandusliku keskkihi püüdlik osa osavõttu meie saksa põllumajanduslikkude seltside koosolekute õpetlikkudest arutlustest, mille tase vastab ülikooli- ja kõrgemale eriharidusele.»

Vaatleme asja esiteks naeruväärsest küljest. Miks nimetab härra salanõunik v. Middendorff neid põllumehi, kes on gümnaasiumis ja ülikoolis «edukalt» õppinud ja siiski majandavad talupoeglikku pärismaatükki, «alla-

käinud eksemplarideks», «kahetsusväärseiks jäänusteks»? Kas sellepärast, et taludel on väga väikesed põllud? Tuntakse talusid, millele kuulub 200 kuni 300 vakamaad põldu, kusjuures leidub küllalt mõisu, mille põllud ei ulatu selle määrani. Või on talude elumajad liiga halvad? Tuntakse jällegi taluelamuid Liivimaal, mille seinad on kleebitud ilusate tapeetidega, põrandad värvitud, milles maitsekad viini mööblid kutsuvad mugavusele. Või on ehk talumaa keemiliselt teisiti kokku seatud kui mõisamaa? Sellega ei taha keemikud nõustuda, olgu siis, et mõisapõllud sisaldavad veidi rohkem väetusaineid kui talupõllud. Miks saab haritlane talus «põhjaläinud eksemplariks»? Põhjust peab otsima ainult nimetusest «talupoeg». Tõeliselt tiritakse esile ammukadunud aegade seisuste vastuolu, et võidaks «õeldust järeldada», kui varane on eesti põllumajanduslike seltside loomine. Ja kui see ei aita, siis spekuleeritakse ka rahvuste vastuoludega, sest härra salanõunik v. Middendorff kirjutab: «Kuna korrespondent, kes annab mõista, et ta on eestlane, küllalt õiget saksa keelt kirjutab» jne. Kus olen ma kuidagi oma artiklis osutanud, et ma olen «eestlane», või mis on meie teemal üldse tegemist «eestlasega»? Härra salanõunik Middendorff teab, et ainult kõrgemalt haritud talupoeg on säärane, «kes nähtu juurde seab sagedasti väga terava kriitika mõõdupuu», ja sellepärast peab ta teda maksku mis maksab avalikus arvamuses «allakäinud eksemplariks» tegema. Kui kaugelt võib härra salanõunik von Middendorfi ideaaltalupoeg, kes ei ole veel ennast «allakäinud eksemplariks» üles töötanud, suurmaapidajate arutlusi, «mille tase vastab ülikooli- ja kõrgemale eriharidusele», kasuga jälgida, selles suhtes jääme ka me ebaselgusse. Üldse näib härra salanõunik v. Middendorff väikepõllupidajaid järgneval viisil klassifitseerivat: a) ideaaltalupoeg pikkade juuste ja pika kuuega, b) suurmaapidajate seltse külastav põllumajanduslik keskkiht, c) valge vares kreiskooli haridusega ja d) allakäinud eksemplar mitte-eduka gümnaasiumi- ja ülikooliharidusega.

Kuid asjal on ka tõsine külg. Härra salanõunik v. Middendorff väljendub oma artiklis nõnda, nagu asuks meie kõrge riigivalitsus, kes ometi talupojaseisust igas suhtes

heatahtlikul viisil edendab, täiesti tema seisukohal seoses eesti põllumajanduslike seltsidega, ja et sellest võiksid tulla raskused uute samalaadsete seltside kinnitamisel. Ka olevat Liivimaa Ökonoomiline Sotsieteet seniajani alati nimetatud seltside «eestkostja» olnud, aga ta võivat ennast ka selles olukorras leida, et «juhtuva mittelubamise korral oma vastutust mõõduandvais paikades tagasi võtta». Teie edaspidine olemasolu, teie eesti põllumajanduslikud seltsid, sõltub nõnda siis ainuüksi Liivimaa Ökonoomilisest Sotsieteedist ja seega oleks siis üks must piksepilv teie kohta kogunenud. Seepärast alandage endid, kõnelge lastekasvatamisest, tegutsege «näpunäitamise» järgi jne., nagu härra salanõunik von Middendorff tahab, kuid ärge julgege enam oma tõelist arvamust väljendada loomakasvatuse ja põllumajanduse üle, kui see ei ole kooskõlas härra salanõuniku arvamustega — muidu häda teile!

Nüüd teine punkt. Mina oma teates arutlustest Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis selle lehe 56. numbris tegin ka märkuse, et selts on avaldanud kahetsust selle üle, et Liivimaa Ökonoomiline Sotsieteet nõupidamisel «kunstliku kalakasvatuse» üle ei jõudnud ühelegi teisele resultaadile, kui «et keegi ei või tõsiselt seda mõelda, kalade kasuks linale kahju teha (linaligude ärakaotamisega jõgedes)». — Pärnu seltsis olid juba varem selle üle kaebused tõusnud, et nende kalaliikide puhul, kes jõgedes koevad, püük iga aastaga ebatulusamaks minevat, ja kui Liivimaa Ökonoomilise Sotsieteedi jaanuari-istungi programm ka «kunstlikku kalakasvatust» mainis, siis nimetati tolles seltsis korduvalt selle küsimuse tähtsust meie maale ja oodati nõupidamise resultaati teatava pinevusega. Arutlused Liivimaa Ökonoomilises Seltsis selle küsimuse kohta on ära trükitud «Baltische Wochenschrift'i» 4. numbris. Mis puutub härra akadeemiku dr. K. E. v. Baer'i ja härra dr. G. v. Seidlitzi teadaannetesse nende arutluste juures, siis oleks need võinud väga äratavad olla ja nende väärtus võiks püsida ka selle küsimuse mõne tulevase arutluse jaoks, kus see ka võiks aset leida. Eriti sel puhul, kui härra maanõunik von Sivers Õisust oli märkuse teinud, et linaleotamist jõgedes ei tohiks lõpetada kalade kasuks, läheb koosolek üle, ilma

et ükski põllumees selle väite vastu oleks oponeerinud, nõupidamisele, kuidas kodumaiseid kalaliike ümber asetada ühest härrastele kuuluvast tiigist või järvest teise, mille peale lõpuks härra dr. Knoch'i ettepanek, Emajõkke lasta ca 14 000 kalamaimu, tagasi lükati. Mööda minnes olgu siin märgitud, et härra akadeemik von Baer selêtas arutluste kestel, et katse olevat igatahes väärt ohvrikandmist ja et Prantsusmaa kala-asustamise katsete nurjumised ei olevat meie olude kohta kõige vähemalgi määral mõõduandvad, kuna ta pidavat puudulikku toitumist tähtsamaks takistuseks Prantsusmaal, millest aga meie maal ei saa kõnelda nagu suurtööstusestki. — «Eravete», s. o. suurmaapidajate vete vastastikune varustamine kodumaiste kaladega on igatahes mingi resultaat, kuid kas see on kooskõlas «kunstliku kalakasvatamise» programmiga? Kui Liivimaa Ökonoomilise Sotsieteedi programm oleks esitanud arutlusainena «härra dr. Knoch'i ettepaneku» või «vääriskalade hooldamise meie tiikides», siis oleks võidud küll rahulolemist avaldada nimetatud nõupidamise tulemuste üle. «Kunstliku kalakasvatuse» all mõistetakse ja oodatakse lääne-euroopaliste mõistete järgi siiski hoopis teisi asju, ja kes seda veel ei tea, see võiks lasta endale esimesest raamatukauplusest anda ühe teose «kunstliku kalakasvatuse» üle. Lääne-euroopalised programmid üksi ei esinda veel lääne-euroopalist kultuuri. Minu arvamuse järgi ei ole Pärnu Eesti Põllumeeste Selts ennast seeläbi sugugi «alandanud», et tal on teistsugune resultaat kui see, mida oli oodatud kunstlikku kalakasvatusse puutuvalt nõupidamiselt, ja ma ei või ka mingit süütegu omaks võtta, kui ma selle seltsi arvamuse ühes «Neue Dörptsche Zeitungi» nr. 56 märkuses avalikkuse ette tõin. Selle märkuse ajendil kirjutab siiski härra salanõunik von Middendorff:

«Milliste põhjalikult läbimõeldud resultaatideni jõudis kunstliku kalakasvatuse küsimuses seltsi koosolek, kuigi härra ananymos -n tahab, et ta ühegi muu resultaadini ei oleks jõudnud, see ei peaks mingit kahtlust tekitama neile, kes on lugenud «Baltische Wochenschrift'i». Kuna korrespondent, kes annab mõista, et ta on eestlane, küllalt õiget saksa keelt kirjutab, samuti väidab, et ta on Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi liige, siis pole vabandu-

seks ettekääne keele mitteoskamisest ega teadmatus diskussiooni tähtsusest; ja k o k k u k u h j a t u d e b a t õ e d, mida ta vähestel ridadel oskab esile tuua, on e t t e k a v a t s e t u d.»

Lubatagu minul seda võitlusviisi lähemalt iseloomustada. Kas on see «ettekavatsetud ebatõde», kui üks korrespondent tõele vastavalt seda teatab, mis ühes seltsis on toimunud; siis peaks seda tõepoolest e t t e k a v a t s e t u d t õ e k s nimetama, kui haritud publikut püütakse valejäreldustega eksiteele viia.

Ma olen ainult kahte punkti tahtnud minu vastase artiklis puudutada. Teiste moonutuste ja pealetungide juurde ei taha ma enam minna austusest õpetlase kuulsuse vastu. Kõnekäänud nagu «sonivad ja kõlvatud elemendid», «suurusehullustus», «ebaausad isiksused», «pettuslik ninapidivedamine» jne. seisavad liiga kõrgel üle minu «praegusest horisondist», kui et ma oleksin võimeline nende mõttesisu vajaliku teadusliku teravusega analüüsida.

Lugupeetud lugeja võib olla kindel, et ma äärmiselt vastumeelselt olen härra salanõuniku v. Middendorffiga poleemikasse astunud. Ma olen siiski selleks, nagu eelseisvast näha, vormiliselt välja kutsutud olnud. Heameelega olen ma valmis härra akadeemiku ja Ökonoomilise Seltsi presidendi autoriteedi ees kummardama ja tunnistan tänulikult kõike seda, mis ta mõlemal ametikohal meie isamaa heaks on teinud. Aga nagu mõlemad oleksid pidanud teda hoidma langemast säärasesse tooni, mis niihästi tema isikule kui ka selle asja tõsidusele, mille ümber küsimus keerleb, pole olnud kohane, nii usun ma ka, et ta kuulsus poleks mingil määral vähenenud, kui minu poolt ülestõstetud vastuväited ja vastumärkused tema poolt oleksid õigeteks tunnistatud. See on aga kahjuks mõnele muidu suurepärasele isiksusele omapärasuseks, et harjumus oma kaaskodanike arvamusi käsutada ärritab nad üles peaaegu haiglase tundlikkuseni, niipea kui, ehk küll ka vaikne vasturääkimine nende arvamustele saab teatavaks.

«Neue Dörptsche Zeitung» 26. IV 1875, nr. 96.

27

SOBIMATUIST VALLAVANEMATEST.

(Tõlge)

Selle lehe 49. numbris on härra -e[1] puudutanud üht küsimust, mis praegusel hetkel kuulub küll meie provintsielu kõige tähtsamate küsimuste hulka, s. o. küsimus: Kuidas kõrvaldada pahet, et võimetud isikud on vallavanema-ametis? Kui meie ka täielikult nõus oleme sellega, et küsimus avalikule arutusele võetaks, siis ei või me ometi ettepanekutega, mis härra -e teeb asja parandamiseks, mõnes osas nõus olla, kuna üksikud nendest osutavad meie maaolude ja valitsevate seaduste mittetundmist.

Härra -e teatab, et «sagedasti kõik talumehed ühekorraga kohtusaali tormavad ja kisendades ning ähvardades nende poolt hääletavad, kelle viina-annetuste läbi nende mõistus on röövitud». Kuna aga nende ridade kirjutaja ning ühes temaga muidugi ka paljud selle lehe lugejad säärasest kogukonnavalimisest, nagu äsjakirjeldatu, siiamaani pole midagi kuulnud, siis peaksime meie härrale -e kõigepealt alljärgnevad küsimused esitama: Millal ja kus leidis aset säärane paapualik kogukonnavalimine? Kas terve see vald koosnes hulgustest ja joodikutest, nii et mitte keegi ei teatanud asjaoludest järelevalveasutusele, kes iga valimist peab kontrollima ja kinnitama? Kas kohalik mõisavalitsus, kellele kogukonnakorra järgi peab teatama iga valimise tagajärjed, oli nõnda kaugel vallamajast, et ta sellest valimismässust midagi teada ei saanud? Härra -e on oma kirjutisega hästi mõelnud, kuid temal peaks osutuma väga raskeks nendele küsimustele vastata.

On õige, et sagedasti väga sobimatud isikud on valitud valla ametmeesteks, mõnedel vähestel juhtudel isegi var-

gad, kuid põhjuseks ei olnud siis mitte vallavalitsuse puudulik järelevalve valimise juures, vaid üsna teised asjaolud. Ja kas peaks säärane järelevalve tõesti sihile viima? Me ei arva seda. Mitte arvestades «Postimehe» koolivanemat,[2] kes kõigepealt kinkis viina ja pärast varastas oma kaasvalijate tagant — koolivanemad valitakse koolivalitsuse, s. o. tavaliselt pastori poolt —, olgu siin toodud ainult üks juhtum minu kogemusest, mis näitab, et säärane järelevalve näit. kiriku eestseisja poolt sugugi garantiid ei anna paremaks valimiseks. NN-is kogunesid viimase kihelkonnakohtu kaasistuja valimise ajaks kõik vallakohtumehed kokku. Enne valimist, mis toimus kihelkonna eestseisja härra v. X-i juures, teatas senine kihelkonnakohtu kaasistuja valivaile kohtunikele mõisakõrtsis, et tema, juhul kui teda uuesti valitaks, annab 20 rubla «liikude» jaoks ja et sel juhul võib juba tema arvel ette juua. Nüüd konsumeeriti tõepoolest enne valimist 16 rubla eest jooke, ja et senine kaasistuja endastmõistetavalt tagasi valiti, siis laskis ta pärast valimisi veel 14 rubla eest kohale tuua, nii et terve tema «liigu» arve 30 rublani ulatus. Üksikute valijate poolt, kes selle tegevuse üle häiritud olid, esitatud nõudmise peale läksid hiljem peakohtunik ja vallavanem NN-i kihelkonna-eestseisja v. X-i juurde ja tegid asjade seisu teatavaks. Sellega oli aga asi ka lõpetatud, sest uuestivalitud kaasistuja oli teatavaile härradele kahjuks just — «vastuvõetav». Kui peaks nõutama, siis võiksime kõigi esiletoodud isikute nimesid avalikult nimetada.

Kui härra -e teatab, et paljud «vallavanema-ametiks igas suhtes sobivad talumehed nendele langevat valimist vastu ei võta», siis ei vasta see jällegi tõelisele asjaolule! Kogukonna-seaduse järgi 1866. aastast peab iga talumees, kui ta pole haiguse pärast takistatud, valimise vastu võtma ja kolm aastat valla ametmees olema, kas ta seda soovib või mitte. Igatahes loobuvad viimasel ajal paljudes kohtades kõik korralikud peremehed valla-ametitest. Nad ei tee seda seeläbi, et nad endale langenud valikut vastu ei võta, vaid nad lubavad valijatele, niipea kui nad kuulevad räägitavat nende valimisest, «liiku», s. o. viina ja õlut, juhul kui neid mitte ei valitaks. Kuna nüüd üksikud sobimatud talumehed valijatele niisamuti

«liiku» teevad, et neid valitaks, siis on arusaadav, miks valimised nii sagedasti õnnestuvad viimaste kasuks, kelle seas leidub ka vargaid, kes valla-ametnikuna asja omamoodi takistamatult edasi ajada võivad.

Ja mispärast loobuvad korralikud talumehed vallaametitest? Mitte ainult sellepärast, «et nad oma majapidamisi peavad kahjustama» — see asi ei oleks sagedasti kõneväärt, vaid et ka terve nende au ja terve nende seltskondlik seisukoht seisab sellega mängus. Praegusel momendil kogutakse mitmesugust statistilist materjali meie talurahva kohta.[3] Me soovitaksime neile härradele ka selle üle andmeid koguda, kui tihti näit. teatava maakonna vallavanemad viimasel haldusperioodil kolme aasta kestel korrakohtus kinni on istunud, missuguste süütegude pärast ja missuguse rahvaga koos. Sellest statistilisest materjalist saaks küllaldaselt selgeks, mispärast ükski korralik talumees enam ei taha vallavanem olla. — Teistes paikades, näit. Pärnumaal, pole vallalaekad ja -raamatud 4—5 aastat järelevalveasutuste poolt kordagi revideerimise alla võetud. Me teame paljusid valdu, kus vallakomisjonid endid sellega vaevavad, et oma vallaasju jälle korda seada,[4] kuid ometi ei toeta neid selle juures järelevalve-asutused; kus on olemas 2000 rubla ja rohkem puudujääki ja kus valla kassaraamatud näitavad kahe ja rohkem aasta kestel ainult tühje lehti, kuna niihästi vallakirjutaja kui vallavanem olid joodikud ja võisid omamoodi mitmed aastad ilma igasuguse järelevalve-asutuste kontrollita asju ajada. Et korralikud ja haritud talumehed sääraste olukordade juures ei tundnud mingisugust lusti vallavanemaks saada, on täiesti arusaadav. Kurnav mure, igapäevased sõidud ja kulud, selle sekka vangistus ja häbi — need on praegu valla-ametluse tagajärjeks.

Nende olukordade kõrvaldamisest ei taha me siinkohal rääkida: me võime seda täie usaldusega nende õilsate, vabameelsete meeste hooleks jätta, kellel meie rahva hüvang alati südame peal on. Ainult nii palju võiksime veel märkida: meie vallavalitsustel on ennemalt liiga palju kui liiga vähe kontrollijaid ja järelevaatajaid, vallavanemaid ei oleks vaja iga väikese eksimuse pärast vangistusega karistada, järelevalve-ameteid oleks vaja

vallaraamatute ja -kassade revideerimise mitmeaastase hooletussejätmise eest valjemalt vastutusele võtta, kõrtsid peaksid olema valimispäevadel suletud jne. Antagu vallavanemaile positsioon, mis sobib korraliku inimese omaga, siis ei räägita enam «harimatuist talupoegadest», kes vallavanematena peaksid teatavate toimingute juures olema «haritud» inimese järelevalve all, mis kogu seda seisust rahva silmis veel enam alla suruks, siis saab ka küllaldane arv haritud talupoegi vallavanema ametit kandma, kes võivad korda ja rahu vallakoosolekuil väga hästi «kehtima» panna.

«Neue Dörptsche Zeitung» 22. III 1876.

28

MEIE TAHTMISED JA EESMÄRGID.[1]

Mis meile, eestlastele, tulev aeg veel saab tooma, see seisab jumala käes; aga jumal ei tule mitte ise ilmsi meie sekka, vaid ta annab meie mõistusele teravust ja meie teole ja püüdmisele jõudu, et meie ise ära tunneksime ja korda seaksime, mis meie õnnelikuks põlveks tarvis läheb. Jumala arm siis on, kui meie rahva seas neid mehi ikka rohkem hakanud siginema, kelle vaimusilma ümbert endine varjukate ära on kadunud ja kes endale valgust vaimu päranduseks saanud ning selle päradusega kui kõige tugevama sõjariistaga teele astuvad ja pimeduse takistusi ära võites ikka edasi tõttavad. Jumala arm ka on, et meil, eestlastel, uus aeg ja parem põli hakanud õitsema, ja tema arm, kui meie viimaks selle eesmärgi jõuame kätte saada, mis meile jumal kui oma raskesti katsutud lastele ette seadnud. Sest mis on meil sellel raskel katsumiseajal troostiks? Jumala arm oli meile troostiks ja lootus tema abi peale karastas meid ikka jälle uuesti, kui meie oma meelt ära hakkasime heitma suures ahastuses.

Tänu jumalale, tema vaigistav taevas paistab jälle ja tema parem käsi kannab meid nüüd iga päev enam ja enam ahastuse varjukatte alt valguse poole. Aga, nagu öeldud, jumalast tuleb õnnistus, aga töö ja tegu on meie oma päralt. Kui meie ise väsimata tööd teeme ja oma jumalast saadud jõudu vaka alla ei pane, siis võib pea see aeg tulla, kus meie jälle oma esivanematega laulame:

«Kas see kägu kukub kurba,
linnukene laulab leina?
Kurbus jäägu kuusikusse,
leinamised lepikusse!»

(Kalevipoeg, XVII, 788—791)

Meie uus ajaleht käib selle koha pealt[2] eesti rahva sekka, mis vanasti «S a k a l a» nime kandis ja üks kõige kuulsam vana Eesti maadest oli. Vanad sakalased olid oma vahvuse poolest kuulsad, nende priiuse-armastamine oli lõpmata ja nemad võitlesid selle priiuse eest viimase veretilgani. Iga eesti mees võib nende esivanemate peale uhke olla. — Kui meie nüüd oma uuele ajalehele «S a k a l a» nime oleme andnud, siis oleme sellega tahtnud tunnistada, et ka meie jäädavas kindluses valguse teed tahame kõndida ja viimase elupilguni ikka õiguse eest võidelda. See nimi ju paneb selle kohuse meie peale, et meie jumala vägeva kaitsmise all seda teed viibimata edasi käime, mis meile meie kallis k e i s r i h ä r r a oma lõpmata armus lahti on teinud. Seega, et selle õigusetee peale kindlasti jääme, ei kergita* meie mitte üksi oma kaduvat põlve, vaid meie austame sellega ka oma kallist k e i s r i h ä r r a t, kes meist muidu rohkem lugu oleks pidanud, kui meie väärt oleme. T e m a arm ei võinud muud teha, kui meile valguseteed l a h t i heita, see on meid meie ihulikust ahastusest päästa ja meid jälle vabade inimeste liiki seada.[3] M e i e o m a asi on aga selle valgusetee peale j ä ä d a, see on ka oma vaimuelus pärisorja põlvest välja astuda ja oma vaimu vaba seisuse sisse ülendada. Ihulik vabadus ilma vaimuvabaduseta ei tähenda midagi, ta on üks metslinnu priius; ihulik vabadus ilma vaimuvabaduseta on kui õhtune tulukene soo peal: ta tõuseb sopa seest üles, läigib lühikese aja sinnatänna veheldes ja kustub siis jälle sopa sisse ära. Meil, eestlastel, on meie kalli k e i s r i h ä r r a armu läbi meilt kadunud olnud i h u l i k v a b a d u s küll ju jälle käes, aga kui meie nüüd ise oma v a i m u v a b a d u s e eest ei võitle, siis oleks meie viimane lugu halvem kui esimene.

«S a k a l a» saab sellepärast omalt poolt kõigest omast jõust selle eest tööd tegema, et meie igas oma isamaa asjas, mis meie vaimuelu edendab, edasi jõuaksime. Ta saab tööd tegema ilma kellegi muude asjade peale vaatamata kui selle peale, mis õigus on jumala, meie keisrihärra ja meie rahva ees. Ta ei saa küsima üksikute seisuste või rahvasugude järele, vaid saab ilma kartuseta

* Ei kergenda.

nõudma, et üheski asjas seismist ei oleks või pealegi tagasiminemist, vaid et meie ikka edasi tõttaksime. Selles püüdmises saab ta igaühele, kes õigust nõuab, olgu ta ülemast või alamast soost, oma ukse lahti hoidma ja saab ka omalt poolt aitama, et igal pool õigus ja valgus üksi võidaksid ja lõppeks rahu ja üksmeel meie maal valitseksid. Kes meie isamaad armastab, saab seda meie püüdmist ja tööd austama, mille läbi meie arvates meie kalli kodumaa olek ainult kindla põhja peale saab rajatud.

Kui teekäija oma tee peal ära ei pea väsima, siis on aga ka tarvis, et ta teab, kui palju ta ju ära on käinud ja mitu versta tema tee iga tunniga lühemaks läheb, kuni järjele jõuab. Peab meie uue aja rõõm ühtepuhku kasuma*, siis on tarvis, et meie igast sammust edasipoole teadval meelel osa võtaksime. Iga sõnum, mis meile mõnest uuest sammust edasipoole kuulutab, olgu meile sellepärast üks dokument, mida meie hoolega läbi uurime ja teda edasi-tagasi kaaludes kui kallist pärlit selle kudruspaela otsa ajame, mille üksikud salmid veel täis ei ole, aga mille otsast meie tähele pannes kinni peame hoidma, kui nendest pärlitest üksikuid ära ei taha kaotada. Sellepärast saab «Sakala» esimene mure olema igaüht uut seadust ja õigust, mis meile meie armulise keisrihärra poolt kinnitatakse, kohe rahvale teada anda ja tema tähtsust läbi rääkida, nagu ka iga uut võitu vaimupõllul valguse ette seada, et igaüks temast osa võiks võtta ja oma jõudu tema paistusel karastada. Ja mitte üksi neist sammudest, mis edaspidi tehakse, vaid ka neist ju enne käidud sammudest saame meie rääkima ja vaatama, kui palju meie oma õigust oleme mõistnud tarvitada, kui palju mitte. — Aga on peale selle ka veel tarvis, et meie igast sammust osa võtame, mis terve Vene riik edasipoole käib, sest kui selle suure riigi liikmetel, mille peal päikene, kui ta ühelt poolt alla on läinud, ju teisel pool jälle üles on tõusnud, on meil luba ka tema rõõmust osa võtta, ka tema aust teadust saada. Sellepärast saab «Sakala» järgmine mure olema, eesti rahvast nende asjadega tuttavaks teha, kust meie suure isamaa

---

* Kasvama.

edasijõudmine tema kooli, kohtu, avaliku elu ja muude asjade poolest ilmsile tõuseb.

Meie teame väga hästi, et see üks suur ja raske töö on, kui meie teda õigel kombel ja täielikult ära tahame teha. Ühe inimese jõud üksi oleks liiga väikene selle töö kohta ja meie võime sellepärast kõikidele isamaa-armastajatele troostiks kuulutada, et mitu õpetatud eestlast meie nõusse on heitnud ja «Sakala» läbi oma mõtteid ja kirju meie rahva heaks avalikuks saavad tegema, kellest ma aga järgmised nimetan: dr. Kreutzwald[4] ja dr. Veske[5] Tartus, õpetaja J. Hurt[6] Otepääs, kapten J. Jürison[7] Kroonlinnas ja palju muid nooremaid. Peale selle on meil igas Eesti maakonnas, Soomemaal ja Peterburis omad kirjutajad*, kes meile aeg-ajalt kõik teada annavad, mis seal tähtsamaid asju sünnib. Meie oleme teinud ja saame kõik tegema, mis võimalik on, et meie ajaleht igapidi üheks täielikuks eesti leheks sigineks. Sellepärast julgeme siis ka kindlasti loota, et rahvas ka omalt poolt meile vastu tuleb ja meie lugejate arv nii suur saab olema, et meie seda kõik j õ u a m e täita, mis endile nõuks oleme võtnud ja — on lugejaid nii palju, kui tarvis — t a h a m e ja saame t ä i t m a.

Mis meie ajalehe välispidisest korrast ütelda tuleb, siis võib seda kõige selgemalt «S a k a l a» programmist ära näha. Sellepärast olgu nüüd lõppeks ka veel see programm siia juurde lisatud.

«S a k a l a» programm langeb kolme jakku: 1) P o l i i t i k a j a g u. See räägib päevalikest** juhtumistest võõral ja omal maal, koolidest, kohtutest, vallavalitsustest ja muudest asjadest. Praegusel sõjaajal[8] saab ta Vene-Türgi sõjast ka nii palju kui võimalik jutustama. 2) K i r j a n d u s e j a g u. See saab enamasti kui lisaleht ja jututuba välja tulema ja ilusaid juttusid, elulugusid, laulusid ja muid kirju tooma. 3) P õ l l u t ö ö j a g u. See jagu tuleb jälle kui lisaleht välja ja tema sees räägitakse kõikidest neist asjadest, millest ka meie põllumeeste seltsides kõnesid peetakse. Ka saab ta meie põllumeeste seltside nõupidamistest, meie maa näitustest ja muudest

---

* Kirjasaatjad.
** Igapäevastest.

põllumehe kohta puutuvatest asjadest jutustama. Mõlemad «Sakala» lisalehed, niihästi «Jututuba» kui «Põllumees»,[9] saavad piltidega välja tulema.

Nii oleme siis nüüd oma lugejatele lühidalt ütelnud, mis meie tahtmised ja eesmärgid on. Jumala nimel alustame oma tööd — tema õnnistus saab meiega olema!

«Sakala» 11. III 1878, nr. 1/2.

29

MEIE TÜTARLASTE KASVATAMINE.

I

«Seisame selle kinnipidamata kohiseva kose ees, mida histooriaks (maailma-sündmuseks) nimetatakse, kus nii mitmed vägevad lained võitlevad ja ära kaovad, kus nii rohkesti vahtu vastu kallast purskab ja kust nii palju kildusid rikki-aetud plaanidest ja hukkaläinud suurustest järeltulevatele sugudele päranduseks saavad, siis jääme esiti sest kohinast nagu uimaseks, arvame lugemata hulga võitlemiste sõjariistakõlinat, väehulkade surmahäält ja rõõmukisa, rahvaste hädaohtu, riikide lagunemist kuulvat; aga edasi kuulatelles leiame selle kära sees tarkuse üksikut häält, ilustuste* rahuarmastavat heli — uimastav kohin hakkab kaduma ja selgib kordseks** — ja nüüd leiame võitlemiste kärina seest ühe lahkehäälse elavduse*** üles, kes ennast lepitades võitlejate mõõkade vahele viskab, nende sõjariistu verest kuivatab, valuvaigistavat rohtu nende haavade sisse valab, ilma sõjariistadeta nende taltsimatust**** ära väärab, nendele üht armastuse kodumaad pakub ning hõlpsa käega elu välispidist karedat külge rahule ja ilule kohendab.

Seda elavdust, kes võitlejate kõrvas histooria kounduse***** kõige peenemaid lõngu sõlmitab, kes tema salamas toas valitseb, kes perekonna rüpes üht tervet tulevikku sünnitab, sest et ta seal inimese südant tema kõige õrnemas eas hea poole moondab, seda elavdust, kes nii vähe histoorias ilmsilt ette astub ja siiski nii palju ära

---

* Iluduste, kauniduste.
** Korrapäraseks.
*** Olevuse.
**** Taltsutamatust.
***** Koonduse, ühenduse, koe.

talitab, kes, jumalikult austatud või raskesti maha rusutud, ikka ühel äravõitmatul kombel vaataja pilkusid enda poole tõmbab, seda elavdust ei ole minul tarvis enne veel nimetada. Naisterahvas on ta, keda igal pool ja ka seal üles saab leitama, kus teda esimesel silmapilgul täitsa sõjameeste kilpidest ja kuningliku kuue purpurist kinni arvatakse kaetud olevat. Pärisori või kuninganna, Hommikumaa haaremis vangis või Õhtumaa salongides valitsemas, on naine igal ajal perekonna hing — ja perekond on kõige kindlam side, mis inimesi ühendab, on esimene nõudmine heade elukommete sünnitamiseks ja on riikide seespidisem süda. Aga ilma naise priiuseta ei ole perekond mitte täieline. Mispärast hingab sulasepõlve needmine meiegi päevil veel nii mitme õitsva maa peal maailmas? Et naine seal veel kui meelevallata laps mehele paljaks saagiks on; et temal, kõrvale lükatud ja põlatud, nagu ta seal on, mitte võimalik ei ole oma laste südamesse inimeseliku auseisuse tundmist istutada ja et need, kelle silmad ju kätkist saadik nõtrust tugevuse ees nägid ennast põrmu heitvat, iseenesest millaski teist õigust ei saa heaks tunnistama kui tugevama õigust.

Mitte ilma sügavate mõteteta ei olnud üks vana-aja seadus, mis käskis, et orja-ema poeg pärisorjaks pidi jääma, kui ka isa küll prii oli; ja Rognar Lodbrok[1] ütleb Bjarkomalis: «Ühe ema leidsin ma oma poegadele, nõnda et nende südamed kõlbavad.» Sest niihästi kõrget kui madalat meelt arvati emalt saadud päranduseks.

Kui sedamööda naise maharusumine terved suguseltsid ja rahvad, terved aja-arvud ja terved maailmajaod pärisorjuse sisse lükkab, siis peab teiselt poolt tema vabakstegemine, see on tema inimeseõiguste-aruliseks tunnistamine kõige vaimuharimise töö esimene algus olema. Ja nõnda on lugu ka tõesti. Terve histooria püüdmine ei lähe muu millegi peale välja kui inimese aususe vabakstegemise ja ülendamise peale. Iga rahvas algab sellega, et tugevamal õigus on nõrgema üle. Sellepärast algavad kõik naisega kui mehe vabaduseta ja isemeeleta orjaga. Selle alanduse seisusest tõstab aga naist armastuse võimus, mehe austav tähelepanemine, poja hellitamine ja omaenese mõistus jälle üles. Ja nagu harjunud komme t e d a tõstab, nii tõstab ta omalt poolt harjunud kommet.

Tema väärtolemise äratundmine mehe poolt on esimene samm vaimuharimise järje poole, sest et tugevam selle teoga oma toore väe võimust maailma üle esimene kord ära salgab.»

Need on soome lauliku Z. Topeliuse sõnad,[2] mis ta ühes avalikus kõnes Helsingi suurekooli* peal pidanud. Kes ei tunneks neist ju ise ära, kui väga tähtis naiste vabadus ja selleks kasvatamine iga rahva elule on? Nagu sinu emad, nii sinu pojad; nagu sinu pojad, nii sinu põli. Oled sa oma emad meele ja teo poolest vabadeks inimesteks kasvatanud ja tõstnud, siis kasvatavad need emad sinu pojad aule ja vahvusele; sinu poegade aus püüdmine on sinu emadelt saadud pärandus.

See asi on siis iseenesest selge, aga kuidas on selle poolest m e i e rahva juures lugu või kuidas oli ta vanasti? Ja mis võime tulevikust oodata? Meie arvame oma ülemaks kohuseks, et selles asjas rohkem selgust katsume sünnitada.

Läbi meie rahva endise aja kõnnib üks äraväsimata sõjavaim, mille valitsuse all tugevus igal pool nõrkust raudse käega maha lööb ja enda alla heidab. Sadanded aastad otsa on need võitlemised, on see sõjakära kestnud, sest eesti rahva elukoht oli üks kaunis maa ja ümberkaudu elasid vägevad ja sõjahimulised rahvad, kes tema rikkust himustasid. Meie peaksime sellepärast arvama, et selle lõpmata sõjakärina juures kõik hellemad tundmised, kõik ilud ja armastuse-avaldused, millega naisterahvas meie elu kui valguse kumaga täidab, ära oleksid pidanud kustuma ja naiste selts üleüldse autu seisuse sisse langema; aga see ei ole mitte nõnda. Meie esivanemate tugev, vaenlaste verega kastetud käsi võitles küll, kuni temal elu sees oli, ja lõi kõik enda ees maha, mis sel võitlemisel ette puutus, aga vaenlase naised jäid temast ikka puutumata: võitleja mõtted lendasid kodu poole o m a kõrgeks peetud naiste juurde ja nende ju ülestõstetud käsi langes ilma võimuta kui ühe pühama elavduse ees maha. Üleüldse on soome seltside juures vanast ajast saadik naised austatud olnud. Ehk küll ka mitmel kohal pruugiks oli saanud oma mõrsjat öö-ajal isamajast vägi-

* Ülikooli.

valdsel teel, nagu riisumise näol ära viia, siiski sai tütarlapse oma soovimine sellegipärast ikka ka austatud, sest kui ta ukse ette seatud andide põlgamise läbi enne teada oli andnud, et ta kosilast ei tahtnud, siis ei tulnud see teda ka riisuma. «Kalevipoja» laulus (Lugu I, 206—234) loeme:

«Tuli päike-poisikene,
põlevsilmil peiukene,
viiekümmenel hobusel,
kuuekümmenel kutsarilla;
tahtis Salmet kaasaks saada,
neidu kihlul kinnitada.
Salme mõistis, hüüdis vastu:
Ei mina, kuld, läinud kuule,
hõbepärga põlgab päeva!
Päeval palju viisisida,
mitmel kombel muudemisi . . .
Päev läks puhkides koduje,
paistis minnes põuapalgel,
kõrvetuse kurjusella.»

«Sakala» 18. III 1878, nr. 3.

II

Naiste riisumise pruuk ei tähendanud meie esivanemate juures ka muud midagi kui seda, et nemad kõik vingerdamist ja alanduse tegusid häbiks pidasid. Seda näeme ju sest, et sealgi, kus mitte riisumise teel mõrsjat ära ei tuldud tooma, ometi nii toredasti kui võimalik seda asja ära katsuti talitada. Kui viimaks Tähtepoeg ometi Salme käest vastuseks oli saanud, et ta temale oma kätt tahta anda, kui mehiselt ei näe meie seda kosijat siin ikka veel ette astuvat. Meie loeme (Lugu I, 279—292):

«Tähti tuppa kutsutie,
söömalauale paluti.
Eit aga leski pajateles:
«Sööge, tähti, jooge, tähti,
elage, tähti, rõõmulan!»

Tähti mõõkada täristas,
kuldahelkuda helistas,
kannuskardada käristas,
raudakandada raksatas:
Ei taha süüa, eidekene,
ei taha juua, eidekene,
ega ei rõõmulan elada;
tooge mu omane tubaje,
saatke Salme põrandale!»

Nii ühendab siis eestlaste, nagu ka kõigi muude soome seltside* juures, mees tugevust ja vahvust enese sees naise austamisega, kes teda selleks kasvatanud, ja naised teavad jälle omalt poolt väga hästi, mis nende kaunim töö on. See kõige kallim eesti pärandus on kuni uuema aja emadele osaks jäänud; nagu oleksid nemad oma südametes ette tundnud, mis tulevik eesti rahvale võiks tuua, on nemad meie rahva kõige kallima vara, meie rahvalaulud, oma südame salauses** tallel hoidnud, kuni see aeg tuli, kus neid sealt jälle avalikult välja tohiti võtta ja jäädavaks üles kirjutada. Eesti truudest emadest tulevad eesti vahvad pojad, sellepärast õpetasid nemad neid laulusid oma tütardele põlvest põlveni edasi, kuni need oodatud päevad saaksid tulema, kus nemad jälle iga eesti poja suus tohiksid kõlada, ilma et teda hukatuse sisse saadaksid. Ema-armastus ei lasknud neid emasid kaua aega nende laulude tuld oma poegade põue süüdata, kes pärisorja põlvega ühte ei sünni; sellevastu aga ütlesid nemad oma tütardele: kandke teie üksi seda kallist kulda oma põues ja hoidke teda seda hellemini, mida enam teda vastalised tuuled ja huuled ära soovivad kaotada, kuni ükskord jälle aeg tuleb, et Kalevipoja teod eesti poegadele armsad tohivad olla.

Vana-aja eesti naised ise verisest sõjast osa ei võtnud; aga nemad kasvatasid oma pojad nii inimesteks, et need ennemalt oma elu vaenlaste vastu kaotasid, kui temale kuidagi selga oleksid pööranud. Ja nii peab ka ikka ja igal pool olema. Ka meie ajal valitsegu eesti emad jälle

* Soome sugu rahvaste.
** Salapaigas, peidukohas.

õnne ja rahu sünnitades oma majas ja kasvatagu oma poegi nii, nagu neid nende isamaad-armastav süda õpetab. Eesti isad valitsegu, õnne- ja rahukorda sünnitades, oma kodumaal ja mõtelgu selle peale, et nemad oma vabaduse-armastust oma emadelt südamesse on saanud istutatud ning et need emad sellepärast au ja kõrgekspidamist ära on teeninud.

Kui meie aga oma tänase kirja lõpetusel küsime: Seisavad siis ka meie praegused emad üleüldse seesuguse vaimujärje peal, et see kasvatamine neil võimalik oleks? Ehk on neilt meie rahva raske aeg ka selle vana omaduse ju ära võtnud? Siis vastame: Maa on ikka veel oma vanas headuses ja kaunist seemet puhkab veel küllalt tema sees, aga tema pinnal rusub üks raske umbrohu kest, mis seda seemet nii idanema ei lase minna, et ta oma täie jõuga päikese ette ja kasuma saaks ja umbrohu jälle ära lämmataks. Üht kitkujat kätt on tarvis, mis seda umbrohtu natukene vähendaks, et hea vilja eod päeva ette saaksid tungida. Seesugune kitkuja käsi on aga meie koolid, ajakirjad ja raamatud. T u l e v i k u kohta on t ü t a r l a s t e k o o l i d kõige tähtsamad. Meie tütarlaste kasvatamist-koolitamist, kes neid asju e i m õ i s t a suureks ja kalliks pidada, see e i m õ i s t a meie r a h v a t a r v i d u s i; kes neid aga e i t a h a suureks ja kalliks pidada, see e i t a h a ka meie rahva õ n n e l i k k u p õ l v e. Neist mõistmistest ja tahtmistest saame edaspidi pikemalt rääkima.

«Sakala» 25. III 1878, nr. 4.

III

Meie nõu peale, et peremehed endile ülemaid tütarlaste-koolisid asutaksid, on meile sagedasti ka mõistlikud mehed vastuseks andnud: «Mis kasu meie neist ülematest tütarlaste-koolidest saame? See kasu on ju nähtud! Tütar käib mitu aastat koolis, räägib ka ju saksa keelt, kannab peenikesi riideid seljas ja mõistab ka oma katekismuse viis peatükkigi saksa keeles peast sorinal ette

lugeda. Aga kuidas karja söödetakse või sigu nuumatakse, kuidas head võid tehakse ja maitsvat leiba küpsetatakse, sest ta ei tea ühtegi ja need asjad on halvad tema meelest; mõistlik majapidamine on ka temal tundmata asi ja temal ei ole mitte seda osavust talu-elu antud piiride sees lahkeks ja armsaks teha või haritud olekusse ümber muuta, vaid ta katsub aga sealt elu seest ära põgeneda ja on ennemalt kusagil «sakste» teener või linna õmblejamamslite õmblusmasin kui talus prii valitseja. Sagedasti läheb ta ka täitsa kergemeeleliseks ja on oma nurjatus elus vanemate silmadest ja voli alt jäädavalt kadunud.» — Nõnda oleme palju mõistlikke mehi kuulnud rääkivat, ja nimelt sealpool maanurkades, kus ju ammugi tütarlapsi kihelkonnakoolides koolitatakse.

Aga kui ka mõni koolitatud talutütarlaps nurja on läinud või tema vanematel mitte temast loodetud rõõmu ei ole saanud, tohime sellepärast ütelda: «Meie ei taha oma tütreid enam sugugi ülemates koolides koolitada!» — Ei, see ei tunnistaks ilmaski meie mehist meelt. Koolitamise ja koolitamise vahel on suur vahe: koolitamine võib kasulik, võib kahjulik olla. Kui meie oma koolitamisest kahju oleme tundnud, siis peame järele pärima, misläbi see kahju sündis, ja peame tema vastu abi otsima. Kui sa liivapõllu sisse nisu külid ja sest külist* ühtegi välja ei tule, kas sa siis ütled: «Põlluharimine toob üksi kahju, ärgem harigem enam sugugi põldu!» Ei, sa külid oma nisud edaspidi üksi savimaa peale ja jätad liivase põllu selle vilja jaoks, mis seal sigineb. Nõnda teeb mõistlik põllumees ja nii teeb ka mõistlik lastevanem.

Nüüd küsime aga, kes meie oma tütreid kihelkonnakoolides oleme koolitanud või veel koolitame ja kes meie nende koolidega mitte rahul ei ole: Oleme selle üle järele mõtelnud, kuidas meie tütarlaste-koolid nii ära saaksid seatud, et nad meie tarviduste kohta head on? Oleme sellest hoolinud ja seda pärinud, et meie tütred koolides meie maja ümber ja maja sees olevaid asju sügavamalt ja teaduse ülemast seisukohast tundma ja

* Külvist.

oma rahvast ja isamaad kalliks pidama õpiksid? Oleme nõudnud, et meie tütred meie majatalitust neis piirides, nagu talul võimalik on, armastama ja osavasti toimetama harineksid* ja oma vanematest päritud kombeid ja riideid ilustada teaksid? Üleüldse, et nad igas asjas sügavamale ja iselikumale**, osavale mõtlemisele jõuaksid? — Ehk oleme lubanud ja pealegi veel ise soovinud, et meie tütred koolis eesti keele täieliku tundmise asemel vaevalist saksa keele rääkimist õpiksid ja nende ilusate näputööde asemel, mis ju meie vanaemad ammust põlvest imelikul osaval kombel mõistsid teha, «prodeerimise» ja «heegeldamise» kunsti kätte saaksid? Et nad oma vanade säravate seelikute asemel «sitsikleidid» ja kaunite kalevi-kampsunite asemel «sitsikuhvtad» selga ajaksid — «pooled juudid, pooled mustlased» — ja et neil küll Mooses ja kõik prohvetid kõigi oma vooruste ja pattudega tuttavad on, aga isamaa sündmustest, looduseteadusest, majatalituste seaduste tundmisest ei ole juttugi? — Vaadakem järele, kuidas ja mis asjades meie tütreid õpetatakse, ja pangem siis veel imeks, et meie neist peale koolitamist seda ei saa, mis meie sooviksime. — Jah, tõesti, meie tütarlaste koolitamine ei ole mitte üksi seeläbi puudulik, et meil alles väga vähe ülemaid tütarlaste-koolisid on, vaid ka seeläbi, et see meist siiamaale nähtud koolitamine mitmes tükis palju muudatusi nõuab. Kuidas aga meie talurahva tütarlaste ülemad koolid õigusepärast peavad olema, sest räägime tuleval korral.

«Sakala» 1. IV 1878, nr. 5.

---

* Harjuksid.
** Iseseisvamale, algupärasemale.

30

KUST TULEB, ET PRAEGU NII PALJU VARGUSEPATTU MEIE MAAL LEIDA ON?

I

Meie oleme eesti ajalehtedes ja ka raamatutes sagedasti seeüle kaebtusi leidnud, et praegusel ajal nii palju vargust, nimelt hobusevargust meie maal leida, mis vanasti mitte ei olnud. Sest kui meie minevikusse vaatame ja oma esivanemaid tähele paneme, siis leiame, et eesti mees vanal ajal raudlukkusid ei tundnudki ja ei teadnudki, mistarvis seesugust riista tarvitatakse. Soomemaal on praegu veel seesugune lugu. Ka omal maal tunneme veel mõnda üksikult metsades seisvat küla, kus puulukud aitade ees.

Kust see nüüd tuleb, et uuemal ajal varaste hulk meie maal nii väga suureks läheb? See ei tule tõesti mitte sest, et ihunuhtlust enam ei ole. Niipalju kui me teame, nuhtlevad kogukonnakohtud vargaid ka nüüd veel väga kangesti. «Kirikusambas» seda küll enam ei tehta, aga jumal kaitsku iga maad seesuguste «kirikusammastes» nuhtlemiste eest, mida üksi veel kõige pimedamate ja metsalisemate paganate juures leiame, ja sealgi mitte pühade templite juures, vaid isekohtades, mida roojaseks peetakse.

Meie võiksime palju asju nimetada, mispärast meie maal vargusepatt iga aasta kasvab, aga olgu täna ühest asjast alustuseks küllalt. Ja see asi ei ole muud ühtegi, kui teatavate koolide puudus meie linnades. Vanasti ei läinud nii palju talurahvast linnadesse elama nagu nüüd; kõik alevikud on neid praegu püsti täis. Aga kui küsime, kuidas koolidega lugu on, kuhu need eestlased oma lapsi võiksid saata, siis peame kurva meelega vastama, et seesuguseid koolisid suurema hulga kohta ei

olegi olemas. Häid koolisid linnades, kus eesti keel läbikaudu õpetamisekeel on, meie üksi Pärnus ühe teame olevat, aga näituseks Tartus ja Viljandis mitte ühtainust. Üleval nimetatud alamad eestlased ja eesti töömehed linnades ei või sellepärast muud ühtegi teha, nemad saadavad oma lapsed saksa «elementaar»-koolidesse, ja et nende jõud kauem oma lapsi ei kanna koolitada kui paar aastat, siis need lapsed ka muud ühtegi ei jõua õppida kui natukene saksa keelt podrama. Et võõras keeles õpetati, on nende laste vaim koolis täitsa harimata jäänud, ning mida rumalamad nemad on, seda toredamad on nemad oma puuduliku saksa keele tundmise peale. Töömehe amet on seesugusele «noorele saksale» liiga «prostoi», harimata mõistus ja puudulikud tundmised ei kanna ülemat ametit pidada — hulgus ja hobusevaras on valmis.

Vaadake suuremat jagu meie hobusevargaid, eks nemad kuubi seljas ei kanna, mille «saba lõhki», eks neil ka omajagu saksa keelt suus ei ole, ja kui küsid, kust nad päris*, siis saad enamasti ikka vastuseks, et selle ja selle linna alevikust. Tõesti, kui need mehed oma lapsepõlves koolis oleksid käinud, kus nemad oma emakeeles jumalat ja oma isamaad oleksid tundma ja armastama õppinud ja kus nende vaimutegevust sel kombel ülemate asjade poole oleks juhitud, mis igale noorusele nii kergesti omanduseks võib anda, — jah tõesti, mõni varas oleks nüüd üks aus mees. Head e e s t i elementaarkoolid linnadesse on sellepärast praegu kõige hädastlikumad** asjad, mis oma rahvale peame soovima.

Seega meie aga mitte ei ole linna-aleviku eestlaste peale tahtnud kivi visata. Kes seda arvab, see on võõriti tee peal. Linna-alevikkudes elab väga palju kõige ausamaid eestlasi. Aga oma laste koolitamise kohta on neil niisamasugune vaene lugu alamates koolides nagu maal elavatel eestlastel ülemates koolides. On aga maal elavad eestlased oma puudust ära hakanud tundma ja Aleksandri-kooliga[1] ülemate eesti koolide seadmises alustust teinud, siis peaksid linna-eestlased ka selle

* Pärit.
** Hädavajalikumad.

peale mõtlema, kuidas neile eesti elementaarkoolid linnadesse saavad. Sest olgu neist ka küll üks jagu nii nõukad, et nemad oma lapsi aastate kaupa koolis võivad lasta käia, siis oleks ometi ka nende laste vaimuharimisele suuremaks kasuks, kui need lapsed oma esimese õpetuse eesti keeles saaksid, kusjuures nemad ikka ka saksa ja vene keelt võiksid õppida, kui seda sooviksid. Kes oma lapsele tema esimest kooliõpetust võõras keeles laseb anda, see surmab oma last ihu ja hinge poolest. Ärgu ta siis ka imeks pangu, kui pärast mõni seesugune aegsasti surmatud laps mehepõlves oma rahva küljes üks surnud liige on, keda, kui ta tervet elavdust* haigeks ei pea tegema, valuga sealt ära peab lõigatama, kus ta õigusepärast toredasti oleks võinud õitseda.

«Sakala» 25. III 1878, nr. 4.

II

See asi, millest täna rääkida tahame, on seesugune, et aga õrna käega tema külge võime puutuda, sest et muidu kohe nii palju tolmu õhu sisse lendaks, et hinge kinni paneks. Mitte üksi eestlased, ka sakslased meie maal igatsevad ju ammugi paremaid kohtuid taga, kui meil praegu on. Kellel meie maa kohtutes tegemist on olnud, see teab ikka ka midagi imeasja rääkida: ju meie kohtute s e a d e l d u s on nii, kuidas ta meie aja nõudmiste ja mõtetega mitte sugugi enam ühte ei sünni. Meie võime küsida, keda meie tahame: keegi ei saa meie kohtute üle teist otsust andma, ja see tunnistab, kustpoolt kõige suurem häda meie maalt praegu taeva poole hüüab.

Meie ei taha aga täna mitte neist kohtutest üleüldse rääkida, vaid ainult sest, kuidas kuriteod nende kohtute ees praegu oma palka leiavad. See on üks õnnetu maa, kus kuriteod seda trahvi ei saa, mis seadus neile trahviks mõistnud, kus nagu kogemata asi on, kui kurjategija oma teenitud palga leiab, ja kus võimalik on

* Organismi.

neid kuritegusid nagu seaduse selja taga kinni katta, et nende järele enam keegi ei küsi. Seesugune lugu on aga paraku meie maal valitsemas ja sellepärast läheb ka vargusepatt meie maal nii liiga laialiseks.

Seda meie igal silmapilgul näeme, kuidas üks või teine noormees midagi varastab, vahel ka ühe hobuse, ja kui asi välja tuleb, kuidas siis sugulased ja vanemad paluvad ja lepitavad, kuidas liiku juuakse või ka raha makstakse ja kuidas siis kõik vait jääb: varas on jälle aus mees. «Asi andis ennast pöörata» — ütleb rahvasuu. Kus iga perekond ise oma au pärast selle peale peaks käima, et tema kuri liige — nagu mõni paha paise keha küljest — temast ära saaks lõigatud ja lahutatud, seal ta kaitseb seda paiset seaduse lõikava käe eest ja laseb terve keha põleviku* kätte minna. Ja et meil ka seesugust kohtute seadeldust ei ole, mis oma osavuses kõik paha päeva ette tõmbaks, sellepärast leiab paha haigus ikka enam maad ja tema kihvt läheb jõudsasti rahva seas laiali.

Mõned näitused saavad seda, mis siin oleme ütelda tahtnud, kõige paremini avalikuks tegema.

Meie tunneme üht valda, kus mõne aasta eest tagasi nii kangesti hobuste vargus valitses, et kõik hobuste peremehed ju seeüle õnnetud olid. Vargad olid ka küll niihästi kui tuttavad igaühele, aga et nad ausate ja rikaste suguvõsade liikmed olid, ei tahtnud keegi nende külge hakata ja neile suguvõsadele «seda häbi» teha, et vargaid nende seas. Seal sai paari aasta eest noor peremees vallavanemaks, kes seda teotust ära ei võinud kannatada, et tema vald nagu kelmide pesaks oli saanud. Tema ei kuulanud kellegi sugulaste palvetest, vaid esimesel aastal andis ta kohe 7 hobusevarast kohtute kätte ja käis nii kaua peale, kuni mehed ära olid saadetud. Ju teisel aastal oli sellest vallast ja ümberkaudu hobuste vargus kadunud ning praegu ei tea seal keegi enam oma hobuste võtmist karta.

See on ju üks selge asi: kus lugu nii on, et kelmid mitte oma teenitud palka kätte ei saa, vaid teavad, et

---

* Põletiku.

kui kelmitöö õnneks ei lähe, nemad leppimise, palvete ja maksu läbi lahti võivad pääseda, seal ei ole siis vargusel enam otsa ega aru. On neil aga teada, et palk tulemata ei jää, ja saadetakse ka mõningad, kelle juures parandamist loota ei ole, jäädavalt vangiroodu ja Siberimaale ära, siis saab ka vargus pea kadunud olema. Sest mitte häda ei saada meie maal inimesi vargusele, vaid üksi üks laisk ja üleannetu elu. Iga sulane ja töömees, kes aga tööd tahab teha, leiab igalt poolt rohket teenistust küllalt ja võib oma palgaga ausasti elada. Kes sellepärast meie maal varguseameti peale heidab, see on ikka üks lohak, laisk ja kelm ja temaga ei tohi armuheitmist olla.

Meie rääkisime eesseisvalt ühe loo, kus tubli vallavanem osava käega oma valla vargusekatkust päästis. Nüüd tahame veel paar mullu aasta sündinud lugu teise kihelkonna valdadest rääkida, kus siiamaale vähe vargusepattu on näha olnud, aga kus vallavanemad seda suurema hoolega valla au üle peaksid valvama, et asjad pahemaks ei läheks.

Peremees R. oli kihelkonna vöörmündri-härra läbi just oma hobuse eest, mis kroonu hobuseks oli võetud, 140 rubla kätte saanud, selle raha teise raha kõrvale kotti pistnud ja kodu poole (15 versta) sõitnud. Tee peal läheb mees kõrtsi sisse, jutustab seal ka oma käigust ja saagist ning paari tunni pärast astub ta jälle õue, et koju edasi sõita. Et aga seltsimehed kohe välja ei tule, istub ta oma vankri otsa peale ja — oli just sillult tulnud ja väsinud — uinub magama. Seda silmapilku tarvitab üks sulane, tõmbab rahakoti mehe taskust välja ja kaabib ta kõrtsi taha mulla sisse. Õnneks näeb teda aga selle talituse lõpetusel üks mees, kes kõrtsist välja tuleb; see kutsub paar teist ligi ja nii tuleb rahakott mulla seest jälle ilmsile. Peremees tegi muidugi suured silmad, kui nägi, kuhu ju tema rahakott peale 170 rublaga oli saanud. Oleks selle varguse nägija paar minutit hiljem kõrtsist välja tulnud, siis oleks vargal töö korda läinud. Aga mis vargaga sündis? Ei midagi! Tema nõu oli ju «tühja läinud» ja asi andis ennast sellepärast seda kergemini «pöörata».

Teine lugu. V. mõisas oli toapoiss ju mitu korda härrade tagant 40, 50 kuni 100 rubla kaupa varastanud, aga asi ei tulnud välja ja ei mõistnud ka keegi toapoisi peale arvata, kes üks kena ja tuline mees oli. Seal kadus korraga 500 rubla ära ja nüüd tuli asi viimaks avalikuks ning toapoiss tunnistas ka kõik oma endised patud üles. Mis sündis nüüd selle mehega, kes ligi tuhat rubla ära oli varastanud ja sellest rahast ka suure jao kergel meelel läbi löönud? Niihästi kui midagi! Ta sai kogukonna-kohtus 15 vitsahoopi ja jäi siis venna hooleks, kes üks väga aus mees ja vallavanem on. Oleks ta kohe minema saadetud, nagu õigus ja kohus, siis oleks vallas üks kole töö tegemata jäänud. Sest paar kuud hiljem vahtis seesama mees öösel kraavis, kuni peremees, kellel sajarublane paber kaasas oli, mööda läks, andis siis peremehele vemblaga pähe ja riisus tema raha ära. Aga ka see tegu tuli avalikuks ja nüüd alles läks kurjategija minema.

See inimene, kes sarnaseid tegusid teeb, on ju ausate inimeste liigist välja astunud ja seesugust ei tohi ka keegi aus inimene teenitud palga eest päästa tahta, olgu see ka tema enese vend või isa. Üksi siis hoiab suguvõsa oma au üleval, kui ta ise kurjategija seaduse kätte annab ja midagi varjata ei püüa. Aga et seesugust autundmist mitte igal pool ei ole, sellepärast soovime kõigest südamest, et ka meie maale pea need kohtud tuleksid, nagu nad ju praegu tervel Vene riigil osaks on. Siis saaks ka pea jälle vana rahulik elu meie maal tagasi tulnud olema, sest meie rahvas ei ole veel nii sügavasti oma eluviisides rikutud, et abi võimata oleks.

«Sakala» 15. IV 1878, nr. 7/8.

31

LIIVIMAA MÕISNIKKUDE VIIMANE MAAPÄEV RIIAS.

Täna peame paraku oma põhjuste* vastu ühest asjast rääkima, mida meie mitte ei tunne. Üksi meie Balti kubermangudes Euroopa maadest valitseb veel seesugune lugu, et kui üks seaduslikult äramääratud poliitika-kogu kokku tuleb selle üle otsuseid tegema, mis terve maa ja iga seisuse kohta puutuvad, et see kogu oma nõupidamised salaja peab ja ka pärast suuremalt jaolt salaja hoiab. Meie ei tea sellepärast mitte, mis kõik Riia maapäeva peal[1] tänavu otsuseks tehtud. Nii palju leiame saksa ajalehtede vaidlemisest, et tänavune maapäev kahte käredasti teineteise vastu seisvasse parteisse langenud; aga ka neid vaidlemisi tähele pannes on meil, nagu kuuleksime kanget mõõkade kõlinat, nagu näeksime mäe tagant võitlejate mõõkade otsi vehklevat, aga kes võitlejad ise on ja mispärast nemad võitlevad, seda meie ei tea. Nii kaua aga, kui meie seda selgesti kõikide eesmärkide ja põhjustega ei tea ja ei tunne, ei või meie ka mitte ütelda, kelle poole meie jäädavalt võitu soovime, kas konservatiivsele (alalhoidjale) parteile või nõndanimetatud liberaalile (vabameelelisele) parteile. Nõndaviisi need kaks parteid ennast ise nimetavad ja saksa ajalehed näitavad kõik enam või vähem teise partei poole hoidvat. Kellele neist meie omalt poolt eesti rahva nimel õnne võiksime soovida, seda meie, nagu öeldud, nüüd veel ei või ütelda. Sellega aga tahame oma lugejaid tuttavaks teha, mis saksa ajalehtedes siiamaale oleme leidnud.

Rahalubamistest, mis tänavuse maapäeva peal otsuseks tehtud, on järelseisvad nimetamiseväärt: eesti valla-

* Põhimõtete.

koolmeistrite seminari heaks Tartus on 17 000 rubla kinnitatud, et selle summa eest seminari majaks Tartu Aleksandri vaestemaja ära ostetaks. Liivimaa ülema koolivalitsuse heaks on 15 000 rubla lubatud, Tartu hullude-maja ülespidamiseks 2000 rubla ja niisama suur summa Peterburi evangeeliumi hospidali heaks. Peale selle üks tähtis summa ühe luteruse usu õpetaja ülespidamiseks Siberimaal ja muud summad, millest meie aga enam palju ei tea.

Tähtis otsus on see, et nendele mõisnikkudele, kes mitte rüütlite matrikli (hingekirja) sisse üles ei ole kirjutatud, mõnes tükis ka häälteõigust maapäeva peal on lubatud.[2] Seesuguste mõisnikkude hulk on väga suur ja lähevad nimelt needsinatsed rüütlid nende sekka, kes ennast selle seisuse sisse üles on teeninud. Et suurel jaol mõisnikkudel hääleandmise ja otsusetegemise õigust maapäeva peal ei olnud, on palju paksu verd nende seas sünnitanud. Nüüd olevat neile seda õigust mõnes tükis lubatud, aga «Zeitung für Stadt und Land» kirjutab[3] selle otsuse kohta: «Kus seda häälteõigust tarvitada võimalik, see on nimetatud otsusest vähem ära tunda kui see, kus nad pärast kui enne mitte oma häält otsuseks ei tohi anda: mitte kõige tähtsamate poliitikavalimiste juures ega üheski nõupidamises maapäeva ja kreisipäevade kokkuseadmistes, õigustes ja seadlustes.» — Selle kitsalt äramääratud õigusega, et suurel jaol mõisnikkudel üksi rahalubamiste ja muude alamate otsuste juures otsuseandmist on, näitab, kui oleks maapäev nendele mõisnikkudele tahtnud ütelda: Teil ei ole mitte nii palju mõistust ja isamaa-armastust, et teie õigeid mehi ametitesse jõuaksite seada ja õigeid teesid üles otsida, mille peal meie maapäeva seadeldus nii ära saaks määratud, et ta meie maale auks ja meie maa tarvidustele omane oleks. Sellepärast, kui seesugused valimised ja otsused tulevad, siis katke oma paled kinni ja kandke oma häbi! Meie arvates ei lange see häbi aga mitte nende peale, kellele võimatuks tehakse oma mõistuse osavust ja isamaa-armastust oma otsusteandmistes avalikuks teha.

Veel üks asi, millest saksa ajalehed kirjutavad ja mille

kohta nad väga pahased on, et ta maapäeva peal vastu ei ole võetud, on «liberaali» parteist ettetoodud «k r e i s i - k o r d» (Kreisordnung). See «kreisi-kord» seisab aga veel nagu Saisi kuju[4] linikute ja katete taga varjus. Mis meie temast natukene nagu varju kujul näha oleme saanud, sellest näitab, kui võiksime oma maale õnne soovida, et ta mitte läbi ei ole läinud ja vastu võetud.

Kõigest sellest on näha, et isamaa-armastus meie maal mitte veel nii elav ei ole, kui peaks olema. See armastus peab ennast esmalt selles üles tunnistama, et kõik avalikult tehakse, mis tehakse, teiselt selles, et ka kodaniku- ja talupoja-seisusele igaühele oma õigus, nagu meie aeg seda nõuab, kätte antakse, ja kolmandalt, et keegi rahvas teist maha ei püüa rusuda, vaid vastastikuline austamine valitsema hakkaks. Üksi sellel teel on võimalik, et vastastikuline vihavaen meie maalt kaob, üks kõikide ja kõik ühe eest ette astuvad ja terve maa oma õiguste eest seisab. Praegu on meie maa kaalumas. Mõistame õigel ajal ohverdada ja on meil tõsist isamaa-armastust igal pool, siis tõuseme au poole. Ei ole meil aga ja ei tee meie seda mitte, siis saame ennast pea ise surmanud olema. Oma naabrist, Soomemaast, võiksime õppida, kui meie õppida tahaksime. Selle maa võitlemised olid mõne aja eest tagasi needsamad nagu praegu meie maa võitlemised. Soomemaa on seda valinud, mis teda au-oleku sisse on tõstnud. Saame neist õppima või seda valima, mis meid hukatuse teele viib?

«Sakala» 22. IV 1878, nr. 9.

32

KUIDAS «SAKALAT» SIIAMAALE VASTU ON VÕETUD.

Kui meie sellest siin avalikult rääkima hakkame, kuidas meid siiamaale vastu võetud, siis teeme seda üksi sellepärast, et sellel teel nagu oma tänu nende avalduste kohta üles tahaksime näidata, millest palju rõõmu oleme tundnud. Igal pool, niipalju kui siiamaale sõnumeid on tulnud, on «Sakalat» suure rõõmuga vastu võetud. Iga postiga tuleb meile hulk kirju, mis sest tunnistust annavad, ja nimelt tulevad need tunnistused kõrgemalt haritud seisuste poolt. Näituseks on Pärnus mitmed noored eestlased peale selle, kui esimesed numbrid välja olid tulnud, koos üht pidu pidanud, kus rõõmutujus «Sakala» tooli peale pandi ja hurraaga üles tõsteti. Tartust kirjutab üks õpetatud mees: «Kõik rõõmustavad Teie lehe üle ja pean mina omalt poolt ka tunnistama, et ma iga kord ülendatud südametundmisega Teie lehe kätte võtan. Südamest soovin Teile õnne!» — Pärnumaalt kirjutab üks küla-koolmeister: «Peale selle, kui oma tänavused õppijad koju olin saatnud ja neile oma rahulolemise mõtted välja rääkinud, siis sain ühest noorest õppijast — E. A. — tema rõõmsa ja lahke õppimise ja viisipäraliste elukommete poolest nii liigutatud, et sõnadega tema väärtolemist küllalt kiita ei võinud. Siis arvan nüüd mina, et rohkemat rõõmu ei või ka mina temale teha, kui kingin temale kuulsa koolmeistri õpetajaks, kes «Sakala» nime kannab. Olge siis nõnda head, väljaandja, ja saatke usinasti teele, et õpetus peagi võiks alata.» — Haapsalust tellib üks härra oma kahele sõbrale igaühele ühe eksemplari «Sakalast» ja käsib juurde panna, et see üks pühade kingitus, nne. — Mitmest kohast kirjutatakse meile maalt, et postipäeval, kui «Sakala» tuleb, ju aegsasti

ratsa ja jala inimesi ootamas on, kes kärsitult ootavad, kuni ajalehe kätte on saanud.

Kõige suuremat rõõmu on aga «Sakala» väljaandjale need kirjad teinud, mis ta siiamaale õnnesoovituseks eesti neiude käest on saanud. Nemad on tunnistuseks, et mõtted, mis eesti emade tuleviku kohta oleme avaldanud, õiged on. Oma kaunist kevade-lillepeenrast paneme ainult paar õieoksa siin lugejate ette. Esimene kiri on kahest ülema seisuse neiust, Catti M-t ja Julie B-g Peterburis,[1] kirjutatud ja esimese saatja venna[2] käe läbi, kes Tartu universiteedi peal studeerimas on, meie kätte läkitatud. Meie ei ole sõnakest selle kirja juures muutnud, aga kiri ise on nii: «Oleme Sind ju kaua oodanud, meie uus sõber, ja igatsedes Su järele välja vaadanud. Siin ei kestnud siis meie ootamine ka enam kaua, korraga kandis kevadine tuuleõhk kõla meie kõrva: «Sakala väljas!» Ja tõesti, seal Sa oledki. Suure rõõmuga tuleme Sinule vastu ja soovime kõigest südamest, et Sinu valgusetäht kõikide meie eesti vendade ja õdede südametesse paistaks ja neid õige sügavale isamaa-tundmisele soojendaks. Meie maa pime öö on lõppemas ja lahutav päike meile tõusmas, mille esimesed viirud ju heledasti meie silma hiilgavad, meid unistamisest armsasti äratades. Meie vaim hakkab ennast vana-aja sidemetest lahti päästma, meie silmaring ennast vabaduseväärilisemaks laiendama. Nüüd tõuseme kõik eesti vennad ja õed ja jõuame rõõmuhõiskamisega oma sõbrale vastu: Elagu meie «Sakala», saagu ta kuulsaks ja tugevaks ja temaga seltsis ka meie terve eesti rahvas! Õnn Sinule, kallis Isamaa!»

Teine kiri on Liivimaalt ja tema seest seisku järgmised kohad muutmata siin üleval: «Ole nõnda lahke ja võta ka mõne eesti õe poolt üks tõelik teretis vastu. Sest meie rahvas — ka naistesugu — võib ennast küll rõõmustada «Sakala» sündimise üle.» — — — «Sellepärast, Sina, ta isa, va raudpea, võta ka meie nõrkade käte patsilöömist rõõmsaks teretiseks vastu. Aga kasvata Sa oma poega ka meile toeks ja kaitsjaks, mitte ilmaski valelikuks meelitajaks! Ja siis, kui sa ka meid tõe karedust kasvatanud kannatama, vale magusat vilet vihkama, oma seisupaika paremini pärima ja kohuseid täielikumalt täitma, jah siis: saame Sinule

nurmelt lillesid noppima, haavadele salvi segama, igavusele laule laulma!» nne. Olgu neist sõnadest näituseks küllalt. Nendest näeme ju selgesti, kui kõrge vaimujärje peal meie naisterahvas praegu seisab ja kui rõõmsa lootusega oma rahva tuleviku sisse võime vaadata.

Kõik need avaldused tunnistavad, et ajaleht, nagu «Sakala», suur tarvidus meie rahvale oli ja et selle tarviduse täitmisega nagu raske koorem tema rinna pealt ära on võetud. Tuli, mis nagu maa all ummukses elas ja kasvas, tungis vaba õhu poole, ning ei oleks temale mitte see avaus lahti tehtud, siis oleks ta endale teisel kombel teed valmistanud. Meie rahvas on oma vaimutundmistes väga suurelt edasi jõudnud, aga sellel uuel vaimuelul ei olnud mitte paika, kus ta ennast kogus ja ühendas. Üksi hale meel võib meil nende kohta olla, kes seda vaimuelu ei uskunud, sest et nad teda ei tundnud.

Aga mitte üksi rõõmusõnumeid ei ole meile tulnud, vaid ka kurbi. Meie vastalised, kes üksi iseenese sõbrad ja sellepärast kõikide asjade vaenlased on, kust nad kasu ei tunne, on seda vaheaega, kus «Sakala» veel välja ei võinud tulla, seks tarvitanud, kõlvatuid juttusid rahva sekka laiali laotada. Meie tunneme väga hästi neid mehi, kellest need jutud välja läksid, aga siiski peame õigusele tunnistust andma, et vähe neid kohti on, kus inimesed alles nii toore ja madala vaimuharimise järje peal seisavad, et nimetatud juttusid uskusid.

Mitmed sõbrad on «Sakala» väljaandjale nõu andnud esiotsa väga ettevaatlikult kirjutada, et vastalised kusagilt kinni ei saaks hakata. Pärast olla aega küllalt tõsiseid mõtteid avaldada. Nende nõude peale peame kostma, et meie seesugust kommet põlgame. Meie ei taha midagi paha, vaid kõik meie töö on meie rahva ja kodumaa kasuks ja auks. Kes seda ühes soovib, see saab ka meie tööd austama, olgu ka, et küll tema teed meie teedest kõrvale lähevad. Mitmed teed, aga üks armastus! Meil ei ole ja meie ei taha midagi varju alla katta. Meie soovime pealegi, et meie mõtted ja püüdmised õige pea täielikult avalikuks saaksid, kus siis kellegi sala-ussikihvtil enam võimalik ei saaks olema neid viltukäänamiste ja kardetavaks tegemiste teel roojastada. Mis meie püüame ja oleme, see peab kohe täielikult ilmsiks saama — see on

meie soov. Meie omalt poolt austame iga rahvust ja iga ausat püüdmist ja võitleme üksi nende vastu, kes neis tükkides teise põhja peal seisavad ja üksi o m a rahvust tahavad elada lasta. Kes sellepärast niisama ausa aluse peal seisab kui meie, see ei või ilmaski meie vastaline olla; aga kes seda tahaks olla, selle kohta seisab meil nii palju kodumaa võitlemiseriistu valmis, et meie kedagi ei pruugi karta. Ilma peidutava katteta ja päevavalgel tahame sellepärast oma tööd teha, nii et igamees kohe ära peab nägema, mis meie üles ehitame. Et meie sellega õigesti teeme, seda tunnistavad ka kõik need mitmed kümned kirjad, mis oma lugejate käest oleme saanud. Ning et rahvas meie tööd usaldab, seda tunnistavad jälle need kaks tuhat lugejat, mis meil ju oli, enne kui meie ajaleht õigesti käimist oli alustanud, ning kelle hulk iga päevaga kasvab. Eesti rahvas on «Sakalat» nii vastu võtnud, et ta rõõmsa meele ja kindla lootusega tuleviku poole edasi võib astuda.

«Sakala» 29. IV 1878, nr. 10.

33

RAHVARIIDED.

Meie lugesime ajalehtedes,[1] et Soomemaalt Pariisi tänavuse näituse peale kaks talutuba saadetakse, kõikide nende riistade ja nõudega, mis talus tarvitatakse, nagu ka inimeste kujude ja rahvariietega. Neid asju pandi ju Soome näituse peal imeks ja nemad saavad oma isemoe ja iluduse pärast ka Pariisis tähelepanemist leidma, kus kõik maailma rahvad oma asjadega koos on. Kõikidel soome suguharudel olid vanasti väga ilusad riided ja moed, millest väga palju veel meie ajani järele on jäänud. Mida kindlam rahvas oma iseloomus on, mida kallimaks tema oma rahvust peab, seda kindlamalt jääb ta oma vanade riiete juurde.

Nimelt on iga rahva talupoegadel oma iseäralised moed riietes, mida nad kalliks peavad, ja kui nad rikkad on, ka siidist ja sametist teevad, ilma et sellepärast oma moodi ära hakkaksid vahetama. Mida alama järje peal rahvas seisab, seda vähem viisakalt mõistab ta oma riideid seada; kus aga õige lugu rahva seas valitseb, seal peab ta igal korral oma rahvariideid kalliks ja ei vaheta neid naljalt teiste vastu ära. — Teine lugu on linnades. Seal kantakse igal aastal ja tükati igal kuul isemoodi riideid ja need moed tulevad Pariisi linnast välja. Tahab keegi linnariides käia, siis laseb ta oma riided nende Pariisi moodide järgi teha; elab ta aga maal ja ei taha seda mitte, siis peab ta õigel korral omaenese rahva moodisid kalliks ja ei muuda sealjuures ühtegi, olgu siis, et ühte või teist tükki mõnest peenemast ja kallimast riidest teeb, kui siiamaale üleüldse tehti.

Vanal ajal on eesti rahval igal pool omad iseäralised ilusad riidemoed olnud. Viljandi maakonnas, Saaremaal

ja mõnes Tallinna kubermangu jaos ei ole rahvas ennast nüüdki veel nii ära lasknud rikkuda, et oma vanu ehteid oleksid enesest hakanud ära heitma. Kes võõralt poolt tulles suveajal pühapäeval nimelt Paistu ja Tarvastu rahvast ju kirikust on näinud välja tulevat, kõik oma vana-aja ilusates eesti riietes, selle süda vist rõõmu pärast hüppas ja ta mõtleb veel pärastki austamisega selle rahva peale, kes seesuguse kindlusega oma vanade omanduste juurde on jäänud ja neid mitte võõraste inetute hilpude vastu ära ei ole vahetanud, nagu mõnes muus maakonnas näha.

Mõne aasta eest tagasi näidati Peterburi linnas kunstimeistrite klubimajas suurt elusat pilti, võõra sõnaga tablooks nimetatud, kus mõnikümmend meeste- ja naisterahvast Vene riigi rahvariietes nähti, nõnda et terve Vene riigi rahvad oma kodustes talupoja-riietes seal vaatajate silmade ees seisid. Nende riiete seas, mida enamasti üks või teine kunstimeister oma teekondadelt ühes oli toonud, oli palju väga ilusaid, mis tunnistasid, et rahvas, kellest nad valmistatud, peenikese ja haritud tundmisega pidi olema. Nende ilusamate riiete seas olid ka kolm eesti ülikonda, üks naiste ja üks meeste ülikond Paistu ja Tarvastu poolt ja üks naiste ülikond Muhu saarelt. Kõik nägijad kiitsid neid ülikondasid väga ilusaks ja nende nägijate seas oli palju kunstimeistreid ja seesuguseid, kellel ükski Euroopa tähtsam maa enam tundmata ja oma silmaga nägemata ei olnud, vaid kes ju igal pool olid käinud ja mitukümmend rahva elu ja olemist tähele pannud.

Eesti vanad rahvariided on kõik väga ilusad, aga uuemal ajal on nad mõnes nurgas ju ära hakanud kaduma. Ja mis on seal nende asemele tulnud? Kurva silmaga näeme, kuidas näituseks mõnes kohas viimasel ajal talutütarlapsed ja naised oma vanad ilusad kalevised kampsunid, millest ilusamaid ja viisakamaid naisterahvale ei võigi välja mõtelda, «kuhvtade» vastu ära on vahetanud, mida siiamaale mustlaste ja juutide naised üksi avalikult kandsid; kui Tartu- ja Võrumaa mehed oma mustade sirge pihaga kuubede asemel laiu jahukoti-sarnaseid «paltosid» hakanud kandma, mida jälle üksi juudi rätsepad siia toonud ja mida mujal ka juudid üksi kannavad.

Ja kuhu on kõik need ilusat kirja sukad, kindad, tekid, seelikud ja särgid jäänud, mis meie vanemad nii imelikult osavalt mõistsid valmistada? Mitmest kihelkonnast on nad täitsa kadunud, aga mitte nende kihelkondade auks. Kust seesugused ilusad riided oma imekspanemiseväärt kunsti ja osavusega, mis nad avaldavad, ära võivad kaduda, seal on ka rahvas oma iseloomu ära hakanud kaotama ja tema rahvuse tundmine on tumedaks läinud. Üksi juudid ja mustlased, kellel ühtegi kindlat omapäralist isamaad ja kodupaika ei ole, topivad endale kõik ümber, mis neile kätte langeb, kõik vanad, pühkmehunnikutelt leitud «kuhvtad» ja kõik juudi korteritest väljatekkinud «paltod», ning nende käest pärivad neid, kes nende sarnased.

Kus sellepärast meie eesti rahva talupojad veel oma vanu ausaid ja ilusaid riideid kannavad, seal jäägu nad nendele truuks. Nemad tehku neid, kui jõuavad, siidist ja sametist, aga nad ärgu vahetagu neid ilmaski juutide ja mustlaste moodide vastu ära. Meie aga lõpetame oma tänast kirja nende laulusõnadega, mis ühest vanemast lauluraamatust leiame («Uued kandlekeeled»)[2], mille luuletaja praegu veel Peterburis kõrges ametis elab:

«Tüki hulkusin Harjumaad ma,
vaksa veeresin Viru sisse,
Läänemaa laia läbi ladusin,
Järvamaa jõuka läbi jooksin.
Sõitsin — jõudsin, nõudsin — leidsin,
näe, mis imet mina nägin! . . .
Kus jäänd rahva vanad viisid,
vanad viisid, kaunid kombed?
Need saand halvaks lastemänguks,
pool-põlatud, pool-unustud.
Mehed saanud sandimardiks,
naisterahvad naljakadriks,
juudi hilpudes, saksa nartsudes,
tühi teab mis räbalates.
Ära kustund jaanituled,
aga küla Jaanikesed
noorelt juba poolpaganad,
põrgutulest ju tulised,

küpsetavad tattninasid
kõrtsi laual norutamas,
tulelondid lõua vahel. —
Ära kadund jõulurõõmud,
pulmapeod, talgulustid.
Ära vaiknend kandled, viiulid,
tasa'ks saanud torupillid.
Ei enam kosta kiigelaulud,
noorte naerud, vanade naljad.
Eks saand rahvas vaesekslapseks?
Surnud tema mälestused,
taatide tarkus, eitede heldus,
vanemate kallid sõnad,
lauluviisid, elukombed.
Tarkus kadund kübarasse,
heldus heitnud puusatasku,
laulud uppund viinatoopi,
kombed kukkund kõrtsikannu.
Vana aeg on hauda läinud,
ohakad tal surnusärgiks,
takjad kasund kirstuks ümber,
nõgesed tal kirstukaaneks.»

«Sakala» 29. IV 1878, nr. 10.

34

MEIE NOORTE INIMESTE ELUST MAAL.

«Pärnu Postimehele» kirjutab[1] üks A. K. noorte inimeste elust T. kihelkonnas järelseisvate sõnadega: «Tule, armas lugeja, minuga kaasa ja vaatame, kuidas mõnes majas kristlase nime teotised elavad. Nad käivad sagedasti küll kirikus ise ka ja näitavad seega väljastpoolt vagad ja väga kiiduväärt eluviisidega ristiinimesed olevat. Aga kodusest, iseäranis noorte inimeste elust ei sünnigi rääkida! Iga laupäeva, pühapäeva ja neljapäeva õhtul käivad seal kutsumata külalised, ja mõnikord nii suures karjas, et ei jõuagi neid ära lugeda. Küsid sa ehk: mis need sinna otsivad? vastan ma: mis muud, kui noorte inimeste lusti pidama, kes seal mõnikord öö otsa mõiravad (kirjasaatja on vist «laulavad» tahtnud ütelda), mängivad ja trallivad, kusjuures ise rõõmu pärast südamest naeravad! Siis on seal ka kõik võõraste voodid üles tehtud, kuhu neid aru järgi magama saab võetud; niisugune on siis noorte inimeste rõõm!» Kirjasaatja manitseb siis noori inimesi, et nad neid kombeid maha jätaksid ja ennemalt laulukooridest ja mänguseltsidest osa võttes endile rõõmsat lahutamist otsiksid.

Selle kirja vastu ei ole meil ühtegi ütlemist. See pruuk, mis meie noorte inimeste juures valitsemas on, et noored mehed teatavail öödel tuttavates peredes võõrusel käivad, võiks küll kaduda, aga hukka mõista meie sellepärast rahvast mitte ei või. Meie oleme sellest asjast noorte meestega juttu ajanud, kellest meie väga palju lugu pidasime, aga neid siiski seda pruuki ühes nägime tegevat. Nemad vastasid: «Mis meie peame tegema? Päeval meil aega ei ole seltsi pidada, see oleks ka eesti talupoja loomuse vastu, kes üks usin ja kange töömees on. On päevatöö lõpetatud, siis nõuab ka vaim tööd ja meie

käime paar korda nädalas tuttavates majades koos. Paha seal ühtegi ei tehta, aga jutt voolab seal nagu vesi ja vaimusädemed käivad särinal teineteise vastu. Mõnigi ilus vanaaegne jutt, laul ja sõna tuleb seal avalikuks ja leiab uusi alalhoidjaid, ja osalt on just need öösised kooskäimised meie rahva vaimu oma ärksuses alal hoidnud.» Nõnda rääkisid need noored mehed, ja kui ma ütlesin, et ju sagedasti ka tüli ja roppu tööd seesugustel koosolekutel pidavat tehtama, siis nad vastasid: «Tüli tehakse üksi seal, kus mõned perevanemad, kes noorte inimeste suus Püha-Jürideks kutsutakse, seesuguseid kooskäikusid oma majades ei salli ja oma peret ka teistesse majadesse ei luba minna. Seal tulevad siis ka noored inimesed sagedasti nelja silma all sala kokku ning seesugusel lool tehakse vahel ka mõni ropp tegu ära, mis suures seltsis ilmaski ei sünni. Selle peale vaatavad ju poisid ise, et midagi paha ei tehta, ja kui keegi häbematuks läheb, siis saadetakse ta kohe majast välja!» — Nõnda on meile noored mehed meie küsimiste peale vastanud, aga kui palju nende sõnade juures tõtt on, teavad mitmed meie lugejad ehk paremini kui meie.

Meie tunnistasime, et meie ettenäidatud pruuki oma rahva juures mitte heaks ei taha kiita. Aga kui «E e s t i P o s t i m e e s» eesnimetatud kirja «Pärnu Postimehest» ka ära trükib[2] ja sinna juurde lisab: «Kui «Pärnu Postimehe» kirjasaatja mitte üleliia musta prilli läbi noorte inimeste elu pealt ei vaata, mis mõnikord ka võib juhtuda, siis on asjad nimetatud kihelkonnas küll raisku läinud ja nõuavad hädasti natuke «u r v a - p l a a s t r i t»» — siis peame seesugust ajalehe tarvitamist eesti rahva häbiks täitsa hukka mõistma. «Eesti Postimehel» on oma register sõnu, mis ta nii suureks ja kalliks peab, et teda õige sagedasti arvab tarvis olevat tarvitada. Nende sõnade seast on tema kõige armsamad: «kaseoksad, kase-urvad, kase-plaaster, urva-plaaster, urvaoksad, kase-ropsud, kaseoksa-plaaster, püksi-mõõt» nne. Õnneks, et teiste keelte ajalehed mitte kõiki kirju ümber ei pane, kus need sõnad sees seisavad, ehk seda ka sagedasti küll sünnib, — muidu arvaksid teised rahvad, et eestlased veel palju paapuate all seisavad. Terves maa-

ilmas võitlevad ausad ajalehed selle eest, et ihunuhtlused igal pool kaoksid, üksi «Eesti Postimees» võitleb s e l l e eest, et eesti rahva juures selle rahva häbiks ihunuhtlus uuesti õitsema hakkaks.

Meie ütleme veel kord, et meie seda sugugi ei kiida, et noored mehed öösiti ümber käivad, aga tõsi on ka, et seda pruuki sagedasti kirjumate karvadega ette on maalitud, kui ta tõesti on. Need inimesed käivad igas nädalas paar korda koos, aga siiski juhtub terve kihelkonna kohta aastas paljalt üks või paar korda kahe partei vahel tüli ehk riidu. See ei tähenda näituseks linna seltside kõrvale seatud midagi, kus eestseisjate järelevaatamise all enam haritud inimesed koos käivad, kus aga siiski ka saksa rahva seas mõnikord õige sagedasti riidu ja peksmist leida on. Aga kas sellepärast kellelgi saksa ajalehel meelde tuleb nõu anda neid riidlejaid jne. «urva-plaastriga» parandada. Seda ei ole sugugi võimalik. Aga eesti rahvale pakutakse seesugust rohtu peaaegu igal nädalal ja rahvas peab seda jõledust kannatlikult lugema ja vastu võtma.

Et noored inimesed koos käivad, see ei ole siiamaale iseenesest mitte seaduse vastu, ja sellepärast ei ole kellelgi vallavalitsusel ega kohtul õigust neid selle pärast trahvida, veel vähem ihunuhtlust anda, mida üksi suured kurjategijad saavad. Vallavalitsused ja kohtud peavad seaduse järgi käima, ja mitte selle järgi, mis üks või teine mustaprillikandja ja peanorutaja heaks soovib. Nii kaua, kui need noored inimesed ühtigi seaduse vastu ei ole eksinud ja keegi seaduse põhja peal nende peale kaebtust ei ole tõstnud, nii kaua ei ole ka kellelgi luba neid nuhelda. Küllap siis kena lugu meie maal oleks, kui asjad teisiti läheksid! Juhtuks näituseks kogemata mees vallavanemaks, kes hea arvab olevat, et kõik vallarahvas ristis käte ja jõllis silmadega ümber käib ja terve pühapäev otsa põlvili maas seisab, siis temal ka luba oleks igaüht kohe nuhelda, kes tema tahtmist ei teeks! No jah, küllap seesugune lugu mõne mehe meele järgi oleks! Aga jumalale tänu, meie ei ela Aafrikas, ei ole ka üksikute timukate orjad, vaid priid inimesed, kellel omad kindlad riigi seadused on.

Aga mil kombel võime neid pahu asju, mis oma noore rahva seas leiame, ära kaotada? Katsume selle küsimise peale mehisel kombel vastust anda. — Igal rahval, kellel veel elu sees, on omad lustid ja rõõmupidud. Vanaaja eestlastel oli seesuguseid pidusid ka küllalt, kus kõiksugu mängudega aega viideti. Mõningatel mängudel võisid seal laulikud oma luulemise osavust avaldada, teistel jälle tugevad mehed oma suurt jõudu katsuda, nagu näituseks maadlemistel, vägipulga vedamisel, rattalöömisel nne. Neid mängusid on kadedus, rumalus ja vaimutoorus ikka enam ja enam meie rahva seast ära katsunud hävitada. Ja mis on nende asemele tulnud? Kus noored inimesed mööda kõrtse ümber ei hulgu ja kõrtsmikkudele tuhanderublaseid rente kokku ei kanna, seal otsivad nad endile rõõmu öö varjukatte all. Kus rahvas oma lustipidu enam mõistlikul kombel päeval ei tohtinud pidada, seal ei lasknud ta oma iseäralist elu siiski surmata, vaid avaldas teda teisel kombel öösel. Päeval hoidis teda pealtvaatajate silm toorete tegude eest eemale, öösel aga ei olnud temal enam ühtegi määra tarvis — ta langes oma haritud oleku seest sagedasti toore oleku sisse tagasi. Ja kui täide läheks, mis «Eesti Postimees» soovib, ning meie noort rahvast «kaseurva-plaastri» abiga sunnitakse kuidagiviisi enam valju häält teha, siis oleks see üks viimane löök meie rahva elule, sest alles siis hakkaksid kõik salajad ja ropud patud täitsa õitsema.

Meie arvates on meie noore rahva toore oleku vastu ainult siis võimalik abi leida, kui neid sel kombel ausamate asjade poole jõuame avatleda, et nad rõõmuga ja priitahtlikult nende poole pööravad. Seesugused paremad asjad on aga nimelt ka laulu- ja mängukoorid, rahva avalikud lustipidud (kus ka noored mehed oma rammu võidu-maadlemistes, rattalöömises nne. võiksid katsuda), laulupühad kõnede ja mängudega (mitte nõndanimetatud kontserdid) ja muud. Soomemaal on suur rahvaharimise selts «Suomen Kansanvalistus-seura»[3] oma programmis seesugused rahvapidud üheks peapunktiks teinud. — Et aga rahva vaim üleüldse enam haritud ja nende meel paremate asjade peale juhitud saaks, peaks iga kooli juu-

res raamatukogu olema, kust igamees paarikümne kopika eest terve aasta otsa kosutavat vaimutoidust võiks leida. Ka võiks noor rahvas pühapäevadel koolimajasse või muudesse kohtadesse lugemise-seltsi kokku tulla, kus mõni hea lugeja tulusaid juturaamatuid ette loeks ja teised pealt kuulaksid.

Seesuguseid asju võiksime veel palju nimetada. Kes neid meie rahva seas elule äratab, see on meie rahva tõsine sõber. Need asjad on päris mõnus rohi meie rahva haiguste vastu, ja kes neid mõnusal kombel meie rahva kasuks tarvitada mõistab, see on üks osav tohter. Kõik sortsinaised ja muud mutrid aga, kes rahvale pärisrohu asemel urva- ja muud ebausu-plaastrit kauplevad, jäägu rahva auks peagi oma kaubaga neile üksi üles otsida, kelle keha tarvidus ja järg seesugust rohtu nõuab.

«Sakala» 27. V 1878, nr. 14 ja 15.

35

LÄÄNEMERE LAEVAD JA LAEVAMEHED.

Praegu korjatakse terve Vene riigi sees selle tarvis raha, et tema eest Venemaale laevu osta või teha lasta. Need laevad peavad esiotsa sõja tarviduseks olema, aga kui sõda otsa on lõppenud, siis peavad nad rahutöö teenistusse astuma ning Venemaa kaupa mujale ja muulaste kaupa Venemaale toimetama. Ei ole veel kaua aega mööda läinud, kus esimene kuulutus rahakorjamiseks välja tuli, ja juba on sajad tuhanded rublad kokku tulnud ning terve Venemaa arvab seda endale nagu auasjaks, et see ettevõtmine hästi edeneks.

Et neil laevadel sõjaajal suur tähtsus on, kui sõda peaks tulema, selle poolest ei mõtle keegi kaksipidi. Aga veel suurem tähtsus on neil rahuajal. Vene riigi suur raudteede võrk edeneb ikka täielikumaks; miljonite rublade eest veereb igal päeval nende raudteede peal kaupa edasi-tagasi, mitte üksi Musta mere, vaid nimelt ka meie Läänemere randa, et siit laevades üle vahtuva* mere edasi minna. Aga ka meie oma maa sünnitab iga aastaga enam põllutöö-produktisid, nimelt linu ja vilja, sest haritud põllud lähevad ikka laiemaks ja inimeste hulk kasvab ühtepuhku. Seda avaldab meile kõige paremini Pärnu linna kaup, kuhu siiamaale raudteed mitte ei käi. Põllutöö-produktisid viidi Pärnust võõrale maale: aastal 1847 — 815 567 rubla eest, a. 1857 vähem, a. 1867 — 4 141 490 rubla eest, a. 1877 — 9 692 256 rubla eest. Sest ajast saadik, kus talupojad oma maad päriseks ostsid ja uue vallavalitsuse seadusega[1] mõisa alt lahti said, on meie maa rikkus ja kaup iga aastaga kasvanud. Niisama on ka lugu

* Vahutava.

võõralt maalt sissetoodud kaubaga, sest inimesed on inimeselikumalt elama hakanud ja nende tarvitused on suuremaks läinud. Pärnu linna on näituseks kaupa võõralt maalt sisse toodud: aastal 1867 — 135 259 rubla eest (soola, heeringaid, värvi, rauda jm.), a. 1877 aga ju 1 449 250 rubla eest.

Kui meie nüüd küsime, kes selle hulga kauba voorimehed on olnud ja kelle laevad teda üle mere edasi-tagasi vedanud, siis leiame, et seda suuremalt jaolt kõik võõramaa laevad ja mehed teinud. Need üksikud laevad, mis meie linnades kaupmeeste omandus, või ka Ainaste ja Häädemeeste laevameeste mõnikümmend laeva ei tähenda selle suure hulga kauba kohta ühtegi, mis meie sadamatest iga aasta välja viiakse ja sinna sisse tuuakse. Vene riigi kaubalaevadel on sellepärast tuleviku kohta suur tähtsus. Ausamat asja ei võigi sellepärast olla kui seda nõu, suures Vene riigis selle tarvis raha korjata, et seesugune laevavägi elusse võiks hakata tõusma.

Soomemaal on praegu ju kaunis suur kaubalaeva-vägi. Soomlased on tublid laevamehed, neil on rohkesti laevameestekoolisid ja sellepärast ei ole neil ka õpetatud laevameeste poolest puudust. Ka eestlased on vanal ajal vahvad meresõitjad ja laevamehed olnud. Sakslastel ja taanlastel oli meie esivanemate laevaväega palju tegemist, kui sõda nende ja eestlaste vahel alustas. Vanad ajaraamatud jutustavad meile palju neist võitlemistest. Nii tulid näituseks aastal 1186, kui ka esimene Saksa piiskop Meinhart[2] Liivimaale jõudis, Taanimaa sõjamehed[3] Eesti laevavägede vastu sõda pidama, mis neile aga mitte õnneks ei läinud. Seda pealetungimist kätte tasuda, purjutasid eestlased kaks aastat hiljem Rootsimaale Mälari järve, sest et Rootsimaa sel ajal Taani kuninga valitsuse all seisis, lõid seal Upsaala ülempiiskopi Johanni 1. juunil 1188 maha ja põletasid pereka Sigtuuna linna ära.[4] Praegu pannakse veel, ehk küll ju ligi 700 aastat sest ajast mööda on läinud, vana Sigtuuna varemeid Stokholmi ja Upsaala vahel imeks ning ei jõuta ära mõista, kuidas eestlased selleaegsete puudulike sõjariistadega neist vägevaist müüridest ja neljanurgelistest tornidest jagu jõudsid saada.

Seesugune suur laevavägi oli vanadel eestlastel. Aga

nagu kõik muud suured omandused, nii läks ka see laevavägi vaheajal hukka ja kaotsi, kus eesti rahvast sajad aastad oma elu eest sunniti võitlema. Muud ei jäänud temast järele kui kalapüük ja alaline kaubavahetus Eesti, Soome ja Rootsi randades, kus siiski igal korral ennast vana vahva meresõidu vaim avaldas, nii et mererüütlitel tänapäevani nimelt sala-soolavedajatega ütlemata tegemist on. Ka on ju palju rannaäärseid eestlasi endile uuemal ajal suuremaid laevu ehitanud, mille peal ju kõik maailma mered läbi käivad, ja seesuguste laevade hulk tõuseb ühtepuhku. Ainus takistus selle asja suuremaks edenemiseks oli õpetuse puudus siiamaale, sest kes õpetatud laevameheks tahtis heita, võis seda üksi suure kuluga võõra keele koolides saada. Meie armulise keisrihärra armu läbi on aga nüüd see takistus kadunud, sest nüüd on meil ju mitu laevameeste kooli, kus ka eesti keeles õpetust antakse.

Meie oleme nüüd lühidalt vaadanud, kuidas meie oma maa laevade puudus meie meres veel väga suur on, aga kuidas need laevad tähtsad rikkusetoojad võiksid olla, kui neid meie maal suuremal mõõdul oleks. Aga mitte üksi laevad, ka mõnigi kalamees, kes nüüd vaevasel kombel oma pead toidab, võiks kui laevamees võõraste laevade peal palju paremini oma pere ja laste eest muret kanda ja neid kasvatada, kui tema selle ameti tarvis õpetust oleks saanud. Meie ei arva sellepärast mitte, et seesugused mehed külmalt pealt saavad vaatama ja oodates vahtima, kuni teised rahvasood eemalt tulevad ja selle teenistuse jäädavalt eneste kätte võtavad. Palju enam loodame, et meie noored mehed randade ääres, kellel meresõit ju väiksel mõõdul kas kalapüüdmise või hülgeajamise ametis tuttavaks asjaks saanud, suure hoolega meie meremeeste-koolides õppimas saavad käima ja nii endile õnnelikumaks tulevikuks teed lahti tegema. Seda head nõu anname täna oma rannaäärsetele eestlastele. Edaspidi saame aga neist nimetatud meremeeste-koolidest ja üleüldse mereasjandusest pikemalt rääkima. Seniks soovime, et iga rannaäärne eestlane seda väikest raamatut, mis paari aasta eest välja andsime, tähele pannes loeks: «Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres.[5] Hea nõu, kuidas teda korda seada. Hind 6 kop.» — Meie rannaäärsete

eestlaste silmaring on mõnes tükis veel väga kitsas ja sellepärast oleks just praegusel ajal tarvis, et iga laiemas silmaringis vaataja isamaa poeg teda ka teiste juures laiendaks. Siis ei saa meil peagi enam Läänemere laevameestest puudust olema ja need saavad omalt poolt jälle peagi ära tundma, mis muidu veel tarvis teha on, et Läänemere laevaväed ja meresõidud eestlaste päris-omanduseks ja toimenduseks saaksid ja jääksid.

«Sakala» 3. VI 1878, nr. 16.

36

MEIE AEG.

Viimasel ajal loeme sagedasti ühest meeste parteist, keda sotsiaaldemokraatlasteks[1] nimetatakse ja kes ennast nimelt Saksamaal suurel mõõdul laiali on laotanud. Kes on siis need sotsiaaldemokraatlased õigusepärast ja mis nemad tahavad? Nemad on enamasti linnade töörahvas, hantvärgi-sellid, ka mõned poepoisid, vabrikute töörahvas ja sarnased, osalt väga toores ja madal perekond, kelle peamehed ka enamasti hantvärgid on, nagu näituseks Berliinis üks raamatupookija Most[2] nne. Need kõik on ennast kindlate seltsi seaduste järgi ühendanud ning neil on omad kassad, ajakirjad ja rändajad misjonärid, kes nende õpetust igal pool ümber ränna-tes kuulutavad ja uusi jüngreid koguvad.

Aga missugune see õpetus ise on? Kui meie maailma lapsed õpetame, et iga inimese elu ja palk selle järgi käib, kuidas meie oma jõudu tarvitame ja tööd teeme, ja et meie oma teenitud palgaga teha võime, mis meie tahame, seal ütlevad sotsiaaldemokraatlased: «Ei, inimene ei tohi mitte oma teenitud palgaga, kui see tema elutarvitustest üle käib, teha, mis ta tahab, temal ei tohi enam varandust ehk kapitali olla, kui just elu ülespidamiseks tarvis läheb, ja mis ta enam on teeninud või kellel praegu enam varandust on, see peab seda teiste heaks andma, kellel vähem on kui temal.» Ja see hull õpetus on Saksamaa linna vurlede seas ju nii tugevasti maad leidnud, et hilja aja eest tagasi Berliinis üksi, kui üht sotsiaaldemokraatlaste eestvedajat maha maeti, tema kirstu taga 10 000 meeste- ja naisterahva sotsiaaldemokraatlast rongis järele kõndisid, nii et rong mitu tundi pikk oli ja terve linna kohkuma pani.

Aga kuidas on seesugused toored väed, kes kõike haritud olekut ja korda nurja ähvardavad ajada ja ümber pöörata, nii suureks ja kindlasti ühendatud seltsiks jõudnud kasvada? — Selle peale vastame: Terves maailmas võitlevad kõik vabameelelised õpetatud mehed ja ajalehed selle partei vastu ja ka Saksamaal teevad vabameelelised mehed ja rahvaharimise seltsid nende vastu kõigest jõust tööd. Aga sotsiaaldemokraatlastel on oma leegion avalikke ja salajasi sõpru, kelle sekka nimelt needsinatsed lähevad, kes vaba meele ja valguse vastalised on. Ühed neist toetavad sotsiaaldemokraatlasi seepärast, et nad siis, kui asjad õige kirjuks lähevad, oma vanad õigused ja oma vana aja tähtsuse jälle tagasi loodavad saavat, teised aga sellepärast, et ju nüüdsel olekul sotsiaaldemokraatlastest oma parteile kasu saavad. Ja et kasu seda suurem oleks, katsuvad nad nimetatud pööraseid püüdmisi niipalju kui võimalik omaenese juhtimise alla saada.

Nii on näituseks Saksamaa parlamendi viimastes vaidlemistes avalikuks saanud, et Saksi pealinnas Dresdenis parlamendi saadiku valimise juures ka suurtsugu mehed ja kõrged valitsuse-ametnikud oma hääled sotsiaaldemokraatlaste saadikule on andnud, et aga vabameeleliste saadikule rohkem häälesid ei saaks. Berliinis on luteruse kiriku ülemõpetaja Stöcker[9] ise ühe «kristlik-sotsiaali» seltsi asutanud, kes oma ajalehes «Der Staatssozialist» õpetab: «Maaomandus, kui ta sellest üle käib, mis maaomanik omaenese kui oma perekonna ülespidamiseks tarvitab, on kristliku ligimesearmastuse põhjusnõudmiste vastu.» Ja ka seda nurjatut õpetust, mis muud kasu ei too, kui et ta kõik toored väed ausate inimeste vastu üles ässitab, põhjendatakse nüüd piibliõpetuste peale. — Üks Saksamaa ajaleht ütleb nende segajate kohta väga mõnusasti: «Sotsiaaldemokraatlane ütleb: mis ma teie palvetegemisest ja laulmisest hoolin, kui ma aga leiba saan; ja et seda muidu ei saa, siis lähen vägise teie vara kallale; seal tuleb kirikhärra appi ja hüüab: mis ma teie varast hoolin, sellega topin tema jumalakartmata suu kinni, et ta aga minu palvetegemisele ja laulule truuks jääks, sest ka minul peab oma leib olema!» — Sellel kombel tahetakse siis kuradit Beltsebubi läbi välja ajada. — Ühe sarnase seltsi, nagu kirikuõpetaja Stöcker Berliinis, on ka

kirikuõpetaja Bohl Wuppertalis elusse kutsunud, mis kohta kõige suuremaks peanorutajate pesaks Saksamaal peetakse.

Sel kombel toetatakse siis Saksamaal inimesi oma pöörastes püüdmistes, et sellel teel ausa vabameele vastu sõjalisi saada ja maailma tagurpidi käima panna. Ja kus seesuguseid tooreid vägesid veel käärimas ei ole, sinna kantakse sagedasti just neist meestest pärmi sekka, kes ennast pärast kui selle käärimise kõige suuremad hukkamõistjad avaldavad ja ennast kõige odavama hinna eest päästjateks pakuvad. Aga nagu meie kord ju ütlesime: ükski aus töö ei kannata seesugust autut ja nurjatut teed, ning kus seesugust teed käia katsutakse, seal ei või ilmaski aus töö eesmärgiks olla.

Meie maal oleks pealegi üks sotsiaaldemokraatlaste partei täitsa võimata asi, sest et meil esmalt linnavurled puuduvad, kes selle seltsi parem materjal on, ja maal peremeeste ja sulaste vahel nii hea olek praegu valitseb ja sulased nii head palka saavad, et sotsiaaldemokraatlaste mõtteid kellelegi pähe ei tule, kui neid kunstlikult ei äratata. Seesugune kunstlik töö oleks aga see kõige suurem kuritegu meie maal, kus tõsine vabadus nüüd mõnusal sammul on edenema hakanud, ning kõige valjem nuhtlus ei oleks seesugusele kurjategijale valju küllalt. Ka on meie rahvas liiga töö-armastaja ja üks terava mõistusega rahvas, kui et õpetused, millega tema kahjust kasu püütakse, siin maad saaksid leidma.

«Sakala» 17. VI 1878, nr. 18.

37

«SAKALA» VÄLJAANDJA AVALIK VASTUS ÕPETAJA J. HURDA AVALIKU KIRJA PEALE.

Armas õpetaja J. Hurt! Teie olete «Eesti Postimehes»[1] ühe avaliku kirja minule kui «Sakala» väljaandjale kirjutanud ja see kiri on nõnda:

«Armas «Sakala» Toimetaja! Rõõmuga olen poole aasta eest Teie seitungi tulemist oodanud. Aga nüüd pean kurbtusega lugema ja nägema, et Teie heameelega ristiusule ja kristlikule kirikule liiga teete. Teie kipute avalikult usu põhja alt ära kaevama ja kirikumüürisid maha kiskuma. Sellega rikute keset ristikogudust ka kristlikke elukombeid. See on suureks kahjuks ja ma kahetsen seda väga. Ristiusk, nõnda kui teda pühas kirjas õpetatakse, on meie ülem vaimu- ja südameharimise põhi ja meie kõige kallim vara siin maa peal. Kristlik kirik on meie vaimulik ema ja tema on Euroopa rahvad selle järje peale kasvatanud, kus nad praegu seisavad ja muist rahvaist üle käivad. Tema on ka meie, e e s t i r a h v a vaimu- ja südameharija olnud ja peab ka edaspidi selle au ja ameti sisse jääma. Kes siis seda oma vaimulikku ema põlgab ja mõnd muud põhja rahva valgustamisele tahab panna, eksib minu arvates raskesti. Iga õige eesti mees peab oma kirikut ja ristiusku armastama ja austama ja ei tohi mitte sallida, et teda pilgatakse või maha lõhutakse. Et Teile küll mitmelt poolt ja mitu korda seda meelde on tuletatud ja Teie leht siiski selle poolest ei parane, siis on mul kaastöö tegemine Teie seitungi põllul võimata ja palun mina minu nime oma kaastöötegijate hulgast maha kustutada.

Otepääs, 18. juulil 1878.

J. H u r t, Otepää õpetaja.»

Siin kirjas räägite t õ t t ja v a l e t. Tõsi on, mis Teie kristlikust usust ütlete, sest ka minu elupõhjuse* järgi on «ristiusk, nõnda kui teda pühas kirjas õpetatakse, meie ülem vaimu- ja südameharimise põhi ja meie kõige kallim vara siin maa peal.» Aga kui Teie ütlete, et mina «avalikult usu põhja alt ära kipun kaevama» ja «kirikumüürisid maha kiskuma», siis on see üks nii s u u r v a l e, et ma mitte ei usu seda tunnistust Teie enese sulest välja voolanud olevat.

Mis olen ma kirjutanud? Ma olen halvaks nimetanud, mis halb on ja mis kõik paremad inimesed ju enne minu kirjutamist halvaks olid pidanud, ning ei ole sealjuures mitte vahet teinud ülema või alama seisuse vahel. Ma olen ka halbu tegusid nimetanud, mis mõned kirikhärrad teinud, ja s e d a on minule kõige suuremaks kurjuseks ja süüks arvatud. Ma olen neid asju just sellepärast nimetanud, et nad usule ja kirikule kahju tegid ja et asi mõnes tükis paraneks. Aga nagu meie ju vana aja sündmusest** leiame: need mehed, kes kirikuõpetajate vigu nimetama hakkasid, et kirikut puhtas ja pühas olekus näha soovisid, põletati «k e t s e r i t e» nime all ära. Meie ajal küll enam seesuguseid mehi ära ei või põletada, aga nende peale tehakse nii kaua laimamise kõnet, kuni rahva ees mõjub ja kõik, kelle enese laiem silmaring neid ei kaitse, kive «u m b u s k m a t u» peale hakkavad viskama. Teie olete esimese seesuguse kivi oma kirjas minu peale visanud ja ma kuulen vaimus, kuidas üks terve koor nüüd selles lootuses hõiskab, et terve eesti rahvas Teie järele saab tegema. Ehk läheb nende lootus tühja!

Teie olete minule ju enne sagedasti rääkinud, kuidas Teid sinodite peal ja mujal sunnitud ennast minust avalikult lahutama. Teie tundsite väga hästi ära, et sellega muud ei tahetud, kui meid meie töös, mis rahva kasuks tegime, koost ära kiskuda ja meid ka teineteisega vaenlaseks teha. Siis ma mõtlesin ikka vana aja inkvisitsioonitööd ja vaatasin kurva silmaga tulevikku. Minu kartus on täide läinud: Teie olete ennast avalikult minust lahti ütelnud. Teie olete seda pealegi valekaebtusega ja see-

* Põhimõtte, põhialuse.
** Ajaloost.

sugusel kombel teinud, et Teie kirja minu vastalised tõesti minu kahjuks saavad tarvitama. Aga ärgu nad keegi arvaku, et see minu jõudu saab murdma! Siis nad ei oleks mind tundnud: minu jõud on suurem. Nüüd kõnnite Teie oma teed ja mina kõnnin oma teed. Niikaua kui need teed ühe ja sellesama eesmärgi — meie rahva ja kodumaa õnne poole viivad, saame selles töös sõbrad olema. Sest kui ka minu verivaenlanegi midagi teeb, mis meie rahva ja kodumaa kasuks on, siis olen ma oma vaenlust kohe unustanud ja saan teda tema töös austama, nii kui tarvis. Aga et Teie oma seisuse kasu ülemaks olete seadnud kui terve rahva ja kodumaa kasu, sellepärast ei saa Teie enam nõuda võima, et meie veel rahva eestvedamise ametit seesamasuguse usaldusega Teie hooleks anname nagu siiamaale. Üks tõsine rahva eestvedaja ei tohi kõikuda, tulgu ka kõik vana aja inkvisitsioonid veel üles ja tema vastu välja.

Teie olete õigesti ütelnud: mind oli mitmelt poolt ja pealegi õige ähvardavate sõnadega paarist mehest noomitud õpetajate tegudest midagi laita, kui need ka ei tea kui laiduväärt oleksid. Aga mina arvan iga ajalehe pühaks kohuseks, et seisuste peale vaatamata halvaks peab nimetama, mis halb on, nagu pühakiri ütleb: I Peetr. 5, 1—3; Tiit. 3, 8; Jak. 5, 19, 20. Sellepärast ei ole minu leht «selle poolest paranenud». Teil ja Teie ametil ei ole ehk seesuguseid kohuseid ja Teie olete ennast sellepärast meie vastaliste tahtmise järgi «parandanud» ning olete ennast minust avalikult lahti ütelnud. Jääge siis jumalaga ja issand õnnistagu Teie tööd veel ka edaspidi ikka meie kalli kodumaa ja rahva kasuks!

Viljandis,
5. augustil 1878.

C. R. Jakobson,
«Sakala» toimetaja.

«Sakala» 19. VIII 1878, nr. 27.

38

«SAKALA» VÄLJAANDJA AVALIK VASTUS[1] KIRIKHÄRRA J. HURDA TEISE KIRJA PEALE.

Moto: «Aga kui Teie mind rahva kihvtitajaks teete, siis pole see mitte üksi patt jumala ees, vaid Teie teete mind ka kurjategijaks ajaliku seaduse ees. Kes kihvti annab, on Siberi väärt. Seda süüd ma enese peale ei võta, vaid nimetan Teid avalikult ülekohtuseks kaebajaks.»

J. Hurt Pärt Suijale.[2]

Armas kirikhärra! Kõikidest leppimise katsetest hoolimata olete tarvis arvanud olevat oma esimest avalikku kaebtusekirja minu peale, mida mitte üksi kõik mõtlejad eestlased, vaid ka vene keele suuremad ajalehed kõige käredamate sõnadega hukka on mõistnud, seeläbi tõendada, et neid kaebtusi uuesti ette toote ja neile omal kombel tunnistusi juurde lisate. Teie lootsite oma võitlemise osavuse peale, millega Teil korda läks paar Aleksandrikooli vastalist maha lüüa; aga Teie olite ära unustanud, et seal tõde Teie poolt oli, siin aga Teie vastu on. Nüüd on Teie teine kiri minu vastu pealegi avalikuks teinud, et Teie võitlemise osavust liiga suureks olime pidanud; sest siin, kus tõde enam Teie poolt ei ole, olete iseenesele nii palju auke ümberringi kaevanud, et Teie kusagile ei pääse, vaid sisse p e a t e kukkuma. Ka minu käe, mida ma Teile viimasel tunnil veel kord lahkesti pakkusin, olete tagasi lükanud,[3] ja minul ei jää muud teha, kui avalikult näidata, kuidas lood seisavad. Seda ma kahetsen väga. Minu kahetsus on seda suurem, et lootnud olin ometi oma võitlemise osavustki meie avalikus vaidlemi-

ses näidata võida. Aga kui Teie kirja läbi olin lugenud, nägin ära, et minule sedagi au ei saaks ära teenida olema, sest Teie ei ole oma võitlemiseks mitte riistu valinud, mille juures võideldes mõistust täielikult tarvitada võiks, vaid olete ainult oma «labidate ja muude tööriistadega» õige palju auke kaevanud, et ise viimaks sinna sisse langeda. Lubage, et ma seda Teile selgemini ette näitan.

Kõigepealt tahate ütelusi valeks ajada, kus tunnistatakse, et Teie mind avalikult laimates oma seisuse kasu ülemaks olete pidanud kui terve rahva kasu. Aga kõik Teie arutamised, millega ette astute, käivad täitsa Teie vastu. Tõsi küll, Teie olete minule 4. mail kirjutanud,[4] aga mis seal kirjas seisab? Teie ütlete seal, et ma oma lehes «ristiusu põhjusi* ja kirikliku elu sambaid alt kipun tühjaks kaevama», ja tõendate seda järgmisel kombel: «Kui Teie korra oma lehes Augustinuse[5] peale jälle pilgates vaatate ja sellega ka üht truud venda meie seas torkate, siis on see otse poisikese, vallatu poisikese tegu. Ja K., meie vend, on MEES»[6] (kolm kriipsu all), «nii et meie säärast südant ja kindlat meelt ja puhtust kõikidele soovida võime. Kui Teie oma mõtete poolest temaga kokku ei sünni, siis ei ole Teil veel õigust ennast ilmeksimatuks ja teda mustakarvaliseks panna.» — Selle Teie kirja punkti peale (teised punktid rääkisid keelest ja kirjutamise-viisist) vastasin ma kirjavastuses (nr. 94) lühidalt:[7] «Viimase punktiga olete täitsa eksiteel.» Ja mispärast ei vastanud ma selle imeliku kirja peale pikemalt? Sellepärast, et Teie oma kirja täies vihas olite kirjutanud ja viha kirjutamise juures Teie mõistuse täitsa vangis oli hoidnud. Minu Nalja Mart ja Kalja Pärt olid 5. lisalehes[8] seda julgenud «torkida», mis õp. Hurdast juhatatud seltsi toimetustes olid «torkida» leidnud, ja seeüle läks mõne mehe viha nii põlema, et «Sakala» väljaandjat ristiusu vaenlaseks ja vallatuks poisikeseks sõimas.[9] Ja ometi oleks see ühepoolne, üksluine ja igapidi puudulik kiri Aurelius Augustinusest ja tema ülesvõtmine Kirjameeste Seltsi aastaraamatusse palju enam laitust teeninud. Aga kui minu ajaleht ka tõesti veel käredamate sõnadega seda

* Põhialuseid.

oleks laitnud, et Kirjameeste Seltsis Augustinust ühepoolselt pühaks* tehti, kas ta sellepärast ristiusu kallale on läinud? Seda ei oleks vist kõige mustakarvalisemad preestrid Roomas tunnistanud, kui neil ka muidu Augustinus nende suuremate pühade seas istuks.

Astume edasi. Teie kirjutasite minule selle peale 7. juunil: «Teie vastuseid olen ma «Sakalas» lugenud. Kostmine suusõnaga, mis ometi kõige täielikumalt ja selgemini sünnib.» — Kirjameeste Seltsi koosolekul Viljandis pidime kokku rääkima, mis meil kokkurääkimist ja vastastikku seletamist oli. Nädal enne seda koosolekut oli aga üks tähtis saksa õpetaja oma koolmeistritele ütelnud, et õp. Hurt enam ühtegi kirja «Sakalasse» ei saada kirjutama. See pani mind mõtlema. Sest mitme aasta eest tagasi ütles minule õpetaja L. Peterburis[10] ette, et «Eesti Postimees» minu kirju enam vastu ei saada võtma, mis ma sel silmapilgul uskuda ei tahtnud, aga pea tõe leidsin olevat. Hea küll. Kirjameeste Seltsi koosolekul[11] palusin ma Teid teiste kirikuõpetajate seltsis äramääratud tunnil minu juurde tulla, et meie kokku saaksime rääkima, kuidas ühenduses oma tööd rahva kasuks võiksime teha. Aga seda minu palvet ei võtnud Teie enam kuulda. «Kuskil ärklitoas», nagu ütlete, olete küll minuga rääkinud, aga kuidas? Seal oli Aleksandri-kooli peakomitee koos, ja kui selle komitee nõud ju ära olid peetud, liikmed püsti tõusid ja ära hakkasid minema, palusite neid veel kannatada ja ütlesite minule siis paar noomitusesõna «Sakala» torkimiste kohta. Oleks seal toas kantsel olnud, siis oleksite vist oma sõnad kantsli pealt rääkinud, kus minu poolt ühtegi vastuütlemist ei oleks tohtinud olla. Aga et Teie kantsli pealt ei rääkinud, sellepärast julgesin ma ka vastu kõnelda ja ütlesin, et ma mingisugusel kombel kiriku vastaline ei ole ja ka mitte üleüldse kirikut ei ole «torkida» tahtnud. Ma tähendasin oma kirja peale Soome maapäevast[12] pealehes nr. 3 ja ütlesin, et ma selle kirjaga olin näidata tahtnud, kuidas minu arvates kirikuõpetajad ja rahvamehed käsikäes peavad käima. Kui ma midagi torganud olen, siis olen ma üksi neid torganud, kes oma ametit kõlvatult täidavad ja kurjasti pruugivad. Ma rää-

* Pühakuks.

kisin ka näituseks, kuidas ja kus mind kantslite pealt jutlustes nimepidi sotsiaaldemokraatlaseks oli sõimatud ja veel jõledamal kombel teotatud, ning ütlesin, et ma niisama nagu kõik teised koosolijad rahu soovin, kui mind aga kirikhärrade poolt rahule jäetakse. Seda ma rääkisin, ja mis kosteti minule selle peale? Õpetaja K. vastas:[13] «Kas Teie tunnete seda juttu, kus kurat püha meest kiusama tuli! Püha mees ütles: Mispärast kiusad sa mind, kurat? Kurat vastas: Kummarda mind enne, siis ma sind ei kiusa enam mitte! Kuidas Teie tahate, et õpetajad Teid enne peavad kummardama?» — See oli minule vastus. Seesama õpetaja oli minule Kirjameeste Seltsis mõne tunni eest tagasi sarnase vaidlemise juures järelseisva vanasõnaga vastanud: «Was dem Jupiter erlaubt ist, ist nicht dem Ochsen erlaubt,» see on: Mis jumalal Jupitril luba on teha, seda ei ole mitte härjal luba teha! — Ja mis ütlesite Teie õpetaja K. ropu üteluse peale, mida üks aus koosolija pärast õigesti «frivool» nimetas? Teie ei ütelnud ühtegi ja sellega oli asi lõpetatud. Seeläbi olite tunnistanud, et õp. K. mõtetega kokku läksite ja et eestlastel üks partei mehi on, kes ennast nende jumalateks ja pühadeks peavad. Vaadake, armas Jakob Jaani poeg,[14] see ei olnud Teist mitte õigesti tehtud. Teie ei oleks kui koosoleku eesistuja Andrest Hansu poega[15] mitte iseenesele päritud jumaliku ja pühade au nime alla pidanud jätma, vaid oleksite pidanud tõrelema, kus tõrelda oli. Ma panen väga imeks, et Teie seda koosolekut «kuskil ärklitoas» oma tunnistuseks ette julgete tuua. Aga Teie võtate nagu uppuja ka õlekõrrest veel kinni.

Noh, olgu peale! «Sakala» väljaandjale olid jumalikud mehed vägevate sõnadega ütelnud, et ta ennast peaks parandama. Nüüd ootasite vist, et ta seda saaks tegema! Kirjutamisega, tsensori kätte saatmisega, trükkimisega ja ajalehtede lugejate kätte tulemisega kuluvad kuni kolm nädalat ära ja siis võisite juba aru saada, kas «Sakala» ennast «parandanud» oli või mitte. Vist ta tahtis ennast «parandada». «Sakala» kirjavastustes nr. 20 sees[16] (vaata vastus 141) seisis ka ju, et «Sakala» mitte ristiusku maha ei taha kiskuda ja selle üle seletust saab tegema. Kirjad, mis «Sakala» väljaandja peale Kirjameeste Seltsi koosolekut kirjutas, võisid umbes 20. juulikuu päevast Teie

kätte hakata jõudma. Aga nagu oleksite kartnud, et «Sakala» ennast tõesti oma «torkimistes» võiks parandada ja Teie surmahoobi andja kiri trükkimata jääda, kirjutasite oma avaliku kirja 18. juulil valmis ja saatsite ta «Eesti Postimehe» kätte.[17] Seal ta tuli 26. juulil ilmsiks ja 30. juulil oli ta ju Riia saksa keele ajalehes «Zeitung für Stadt und Land»[18] ümber tõlgitud ja ka ära trükitud. — Ning seesugusel lool julgete oma teises kirjas jesuiitlikult ütelda: «Ma olen eraviisi kevadel kirja saatnud, ma kõnelesin juunikuus suusõnaga. Aga kummastki kombest ei tulnud midagi välja. «Sakala» jäi seks, mis ta oli. Mis pidin ma tegema? Ma pidin avalikult kirjutama.» — Ja seesamasuguse püha näoga ütlete teises kohas: «Mina olevat oma seisuse kasu ülemaks seadnud kui terve rahva ja kodumaa kasu. Kust olete Teie selle otsuse võtnud? Seni ei ole mulle seda keegi veel süüks pannud, ka Teie mitte. Nüüd korraga on süü valmis ja käes. Mispärast? Ainsalt sellepärast, et mina julgesin ühest tükist «Sakalat» laita ja temale vastu kirjutada. On see kellegi mõistlik süüpanemine? Kostke ise, armas suguvend!» — Teie katsute minule, minu järeleandvatest püüdmistest hoolimata, surmahoobi anda, ja julgete rahva ees ütelda, et «ainsalt ühest tükist» «Sakalat» laitnud olete! Kui mitte vene ajalehed minu eest ei oleks seisnud, ei tea, mis siis oleks sündinud, sest saksa keele ajalehed panid küll kõik Teie kirja ümber, aga suuremal jaol ei olnud nii palju õiguse- ja autundmist, et minu vastusest ka sedasama oleksid teinud. Teie uuendate seda surmahoopi oma teises kirjas nüüd veel jõudsamate riistadega ja püüate selle «Sakala» kaotamise ja kadumise pärast nagu seega rahvast ette trööstida, et oma 16-aastalist tööd rahva kasuks kiitusekõnes ette maalite. Aga jumal on esimese hoobi mööda saatnud, tema saab seda ka teisega tegema ja Teie võite ehk kauagi veel oma kiitust «Sakalas» edasi kuulutada. Ärge aga mitte enam edaspidi nii ettevaatamata olge ütlema nagu viimases kirjas, et Teie isamaatööst lahti saades «paljust v a e v a s t ja t ü l i s t» lahti saate. Teised isamaa-mehed on õndsad, kui nad isamaa kasuks tööd võivad teha, ja mida suuremad takistused ära võita on, seda õnnelikumad on nad ja seda suurem on nende elu. Teile aga teeb see töö «vaeva» ja «tüli»

ja seda ei ole mitte väga rõõmulik pealt vaadata, pealegi kui Teie, nagu ütlete, jälle «marssima, vehklema, jooksma, sõitma, kõnelema, valvama, vahi peal seisma ja kamandama» peate. Kui seesuguseid asju «tülis» ja «vaevas» tehakse, siis võiks mõnigi mees veel Teie pahameeles ilma süüta hoobi kätte saada.

Teie ütlete, et Teie oma seisuse eest ei võitle ja tema kasu üle rahva kasu ei sea. Aga mis see siis on, kui Teie kirjutate: «Kui tema (C. R. Jakobson) oma toimetustoast kõik suitsevad ja vingused tahid ära kustutab ja «Sakala» kirjutuslaua peale *selge, heleda evangeeliumi küünla põlema paneb*, siis on minu rõõm ja eesti rahva kasu suur.» — Teie nõuate siin, et «Sakala» oma üleüldist poliitika-seisukohta maha jätaks ja «evangeeliumi küünlaks» saaks. Siis ei oleks «Sakala» mitte enam üks poliitika ajakiri, vaid ta oleks üks kiriklik ajaleht. «Sakala» püüdmine käib kodumaa ja terve rahva kasu ja õnne peale ja seal ei ole tema asi mitte evangeeliumi kuulutada. Tema räägib üksi seal kirikutest ja uskudest, kus nad poliitika piiride sisse puutuvad. Ja on mõned kirikuteenrid või usujüngrid oma seisuste püüdmistes liiga kaugele poliitika piiri sisse tunginud ja seal takistajaks hakanud saama, siis on poliitika-ajalehe kohus ka nende vastu võidelda ja neid oma äramääratud piiride sisse tagasi tõrjuda. Teie aga tahate teistviisi. Teie tahate, et minu ajaleht «selgeks ja heledaks evangeeliumi küünlaks» saaks. Ja et seda terve eesti rahvas mitte ei taha, ütlete Teie: «Siis on *minu* rõõm ja eesti rahva kasu suur.» Teie seate ennast siin ka rahvaga vastastikku. Kas rahvas tahab või mitte, see on ükspuhas. «*Minu* rõõm on suur,» ütlete Teie, ja rahvas peab uskuma, et siis tema kasu ka suur on. See on küll nagu viitse-jumala räägitud, aga kas ta ka mitte Teie seisuse kasu seadmine üle rahva kasu ei ole? On seda tõesti! saab igamees vastama.

Teie kirjutate: «Meil, ajalehtede lugejatel, on see õigus ja kohus, see püha õigus ja kohus lehetoimetajale seda ütelda, kui tema on ühes või teises tükis õigest teest kõrvale astunud.» — See on tõsi! Kui minu ajalehes midagi seisab, mis õige ei ole, kirjutage ja seletage teisiti. Ma ei ole ühtegi vastust, kui ta vähegi asjalik oli, tagasi lüka-

nud. Minule ei või selles tükis sugugi süüd anda. Aga mis Teie oma avalikkude kirjadega teete, see ei ole mitte enam õiguse ütlemine, see on surmahoop, see on tuleriida peal ärapõletamine. Küsige, keda mõistlikku inimest Teie tahate, ka sakslasi, igamees saab Teile seda otsust andma. Ja mispärast olete minule seda surmahoopi tahtnud anda? Selle küsimise peale olen juba eesseisvalt vastanud. Teie ise kostate: «Ma kirjutasin otse sellepärast, et ma «Sakalast» ja tema väljaandjast suuremat lugu pidasin kui palju muid!» Tõesti, väga — imelik vastus! Mis saaks kohtumees inimesetapjale ütlema, kui see vastaks: «Ma lõin mehe sellepärast maha, et temast palju lugu pidasin; ega ma tühja tapma ei läinud»! — Kas seesugune ütelus kusagil vabanduseks peaks olla võima?

Teie olete küll ise riigivalitsusele palvekirja sisse saatnud, et üht uut ajalehte välja võiksite anda,[19] mis ühtlasi kiriklik ja poliitika-ajaleht peab olema. Aga enne, kui Teie oma avalikkude kaebtustega «Sakalale» surmahoope hakkasite andma, oleksite ära pidanud ootama, kas Teie ka tõesti luba saate. Oleks Teil korda läinud «Sakalat» ära surmata, aga Teie «Mesilane»[20] ei oleks ka välja tulnud, siis ei oleks eestlastel ei «Sakalat» ega «Mesilast» enam, mis mitte rahvale rõõmu ei oleks teinud. Vaadake, jälle olete oma avaliku kirjaga üksiainult iseenese ja oma seisuse kasu peale vaadanud!

Teie kirjutate: «On Teile tõeks saanud, et Otepää õpetaja Jakob Hurt, Jaani poeg, halbu tegusid on teinud, pange teravate sõnadega «Sakalasse»!» — Noh, ma hakkan käsku täitma. Vaadake: Mitte minu kirjutuslaua peal ei seisa «vingused tahid», vaid vaimulik uhkuseving on Teie enese pähe tõusnud. Teie tunnete ennast nagu väikse paavstikese olevat ja see tundmine on ka suuremalt osalt süüdlane, et praegune kahetsemisväärt vaidlemine meie rahva sekka on tulnud. Teie teete ja see on tehtud. Mis Teie arvamiste vastu näitab, panete avaliku vande alla. Aga õnneks ei mõju see vanne mitte palju, nimelt minu juures. Teie ehk küsite, kuidas ma seda tõeks võin teha! — Õppige ennast enam tundma! Ma võiksin kümme asja nimetada, aga ma ei soovi neid avalikult päeva ette kiskuda. Suusõnal võin Teile enam meelde tuletada. Aga

kuidas oli viimase Aleksandri-kooli peakomitee istumisega[21] lugu? Teie tellite liikmed Tartusse kokku, kus nimelt teiste tähtsate asjade seas ka Aleksandri-kooli programmi pärast nõu oli pidada. Selle tähtsa nõupidamise pärast sõitsid mitmed liikmed saja ja enam versta tagant sinna, mis neile kaunis rohkesti kulu tegi. Aga kella viie ajal alustas tähtis nõupidamine ja kella 1/27 ajal oli ta juba lõppenud. Mispärast? Sellepärast, et Teie, koosoleku juhataja, oma lapsi tsirkusse tahtsite viia. Ja seepärast pidid kaugelt kokku tulnud mehed, kellel mõnigi tõsine sõna keele peal kaalus, jälle 1½ tunni pärast lahkuma, peale selle kui üle-pea-kaela mitmed tähtsad asjad ära olid teinud, mille üle protokolligi üles ei võetud! Niisama vähe lasti viimase koosoleku protokolli ette lugeda ja alla kirjutada!

Paavstikeste sisse mina ei usu ja ei saa ka ilmaski uskuma ning sellepärast on Teil sula õigus, kui kirjutate: «Et Teie ja minu usk ühte ei sünni, oli mul ju mitu aega selge.» — Ka oma ajalehes ei saa ma ilmaski usku paavstikeste sisse edendama. Kui Teie aga paavstikeste usku ja ristiusku ühe aru sisse seadma ja rahvale pakkuma hakkate, siis on minu kohus selle vastu seista. Ristiusust ei ole ma kusagil oma ajalehes kirjutanud, sest see ei ole, nagu ma ütlesin, poliitikalehe asi. Aga paavstikestest olen ma palju kirjutanud ja saan ka edaspidi kirjutama, sest et need liiga kangesti ilmalikku valitsust taga nõuavad. Mis Teie sellepärast oma kirjas ristiusu nime all nimetate, ei ole muud kui paavstikeste usk. Ja et Teie selle paavstikeste usu eest ristiusu nime all võitlete, kus mõistuse arutamised ühtegi ei maksa ja ei mõju, sellepärast ei ole Teie arutust hakanud tegema, vaid olete mind oma avaliku kirjaga otsekohe surnuks katsunud lüüa.

Kõikidest eesseisvaist näitustest paistab selgesti välja, et Teie kõige vähemalt üksiainult oma seisuse ja tema au kasu pärast olete võidelnud ja rahva kasust ühtegi ei ole hoolinud. Veel selgemaks saab see asi, kui neid tunnistusi tähele hakkame panema, mis Teie minu ajalehe seest välja olete võtnud ja oma valekaebtuste tõendamiseks võõriti pööranud. «Otsus peab asjast enesest tulema,» ütlete Teie õigesti. Võtame Teie tunnistusetükid käsile.

Kõige esimene tükk, mis Teie endale tunnistuseks ette toote, on sõnad lisalehe nr. 4 seest,[22] kus ma «kõrditohtritest» ja «vagadest lammastest» räägin. Ma näitan, kuidas kahelt poolt selle vastu seistakse, et rahvas koolides looduseõpetust õpib. Ühel pool on need targad, kes maal tohtriametit peavad, ja kui ka mitte igal korral ebausu-kommetega haigeid parandada ei taha, siis ometi kõiksugu rohtudega, mis sagedasti tervise rikkujad. Seesuguseid olen ma «kõrditohtriteks» nimetanud. Teiselt poolt seistakse aga ka sellepärast looduseõpetuse vastu, et rahvas «vagadeks lammasteks» jääks, ja nende liiki lähevad nimelt mitmed koolide juhatajad. Et aga need koolide juhatajad ka kirikuõpetajad on, sellepärast ütlete Teie: «See on usuõpetuse, tema kuulutajate ja kiriku vagaduse pilkamine, teotamine.» — Tõesti, selle üteluse üle võiks naerda, kui ta mitte liiga võõriti arutamine ei oleks. Minu arvates on see kirikule ja usule auks, kui tema liikmed vagad inimesed on, aga mitte vagad lambad. Et mina aga selle vastu võitlen, inimesi vagadeks lammasteks teha, seda nimetate Teie kirikumüüride lõhkumiseks ja heidate mind selle eest avaliku vande alla. On see rahva või on see veel kiriku eest võitlemine! See on enam kui kõige pimedamate paavstikeste pimeduse eest võitlema!

Sarnane on teine tunnistuse tükk. Kalja Pärt on lisalehes nr. 6[23] seda sõna «piiblisalmide orjus» pruukinud ja sellest arutate Teie: «Ärge alandage üleüldse ja tujunäolise torkamisega seda õpetusmaterjali, mis ometi kõige ülem ja äratavam on südame harimiseks.» — Seda ma veel ei ole kuulnud, ka vist keegi muu lugeja, et piiblisalmid siis kõige ülem ja äratavam õpetusematerjal on, kui neid nii õpetatakse, et õppimine «orjus» on! Piiblisalmide mõistlikku tarvitamist õpetamise juures ei ole keegi ja ei või ka keegi pahaks panna. Mina ise olen ka oma «Kooli lugemise raamatusse» rohkesti piiblisalmisid üles võtnud. Üksi seda lugu tuleb laita, kus lapsi 30 kuni 50 salmi nädalas sunnitakse pähe õppima. Viimasel lool ei või arusaamisest ega südameharimisest juttugi olla ja seesugusele olekule olen ma valu tahtnud anda. Et lugu nii on, näeb iga laps ära, kes minu ajalehte on lugenud, ja Teie tõesti ka. Et Teie aga nüüd neid asju

oma kaebtuse tunnistuseks püüate väänata, sellega näitate, kui vähe Teil kaebtuseks asja on olnud ja Teid hoopis teised asjad sellele avalikule kaebtusele sundisid.

Teie kolmandast punktist olen ju rääkinud. Ta oleks Teil esimene pidanud olema, sest tema on see pea-kurjategija. Hea küll, ma olin seda torkinud, et üks nõrk kiri[24] Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatusse oli saanud, aga mispärast Teie jälle rahvale liiva silma pillates ütlete: «Vist ei ole vanad prohvetid enne Kristust ja Augustinus pärast Kristust Teie arust midagi väärt. Teie ei näita aimavatki, mis pärispatt ja muud pühad asjad kaaluvad, et neist nii kerge meelega üle käite. Oo, kahetsemisevääri pealiskaudset tarkust!» — Tõesti, kui mitte Teie nimi all ei seisaks, ma oleksin arvanud, et Pärt Suija[25] neid sõnu on kirjutanud.

Neljandaks ütlete, et «otse ärakohkumiseks on», mis ma Saksamaa ajalehest «Daheimist»[26] ütlen. Nagu ma Teid nüüd tundma olen õppinud, on see väga arusaadav. Nimetatud ajalehes räägiti alles tänavu paavstist Pius IX[27] seesuguse määratsemisega, nagu oleks ta kõige suurem pühamees olnud. Seal seisis hilja aja eest tagasi kirikhärra Stöckeri[28] pilt üleval, kes kristlik-sotsiaallaste peamees, ja temast räägiti, nagu oleks ta praegu kõige suurem ja vahvam mees Saksamaal. Seal ajalehes on ka neid imetegusid katsutud vabandada, mis mõned petjad naisterahvad Saksamaal Maarja nimel teevad, nne. Tuttav asi on ju, et Saksamaal luteruse kirikus üks kirikhärrade partei[29] on, kes paavsti eest võitleb, sest et ennast ise kõik väiksed paavstikesed tunnevad olevat. Neile on «Daheim» armas ajaleht. Teile on ta seda ka, aga minu «vaimule» on ta oma põhjustes* «tõesti vastu», seal on Teil õigus, sest et minul «selge evangeeliumi vaimu» kohta teised arvamised on.

Teie kostate ka «Ristirahva Pühapäeva-lehe»[30] eest, mida ma pilganud olen. Jah, seda olen ma teinud ja seda on see leht väärt. Mis Teie sinna jälle «taevariigi austamisest» ja «hingeõndsuse lugupidamisest» juurde lisate, on niisama karvupidi ette tõmmatud nagu kõikide muude tunnistuste juures.

---

* Põhialustes.

Ka seda minu sõna: «usk üksi teeb õndsaks» nnē., olete viltu käänanud. Just nende sõnade ees seisab: «Et rooma kirik neid mõtteid elusse võis saata, selle tarvis oli ta ju ammugi rahva sekka kindlat, tingimata usku kirikuõpetuste sisse juurdunud*.» — Seesugust tingimata usku laidan ma just kui Lutheruse tõsine jünger, õpetagu teda Rooma paavst või muud paavstikesed. On Teil teised mõtted, siis ei või ma sinna ühtegi parata. Lutheruse töö on suur: üks võtab ühe jao peaasjaks, teine teise asja. Mina arvan, et ma elavam Lutheruse jünger olen kui Teie. Kui Teil teised mõtted on kui minul — olgu! Aga ärge tulge minu peale sellepärast kive viskama, et meie mõtted mitte ühte ei lähe.

Sel kombel, nagu Teie siin praegu «Sakalat» kirikumüüride mahalõhkujaks olete teinud, võite ka piiblit usu rikkujaks tunnistada. Kui ma näituseks Otepää kiriku hoovi tuleksin ja Teie Esekieli 34. peatükist 8. salmi ette loeksin, kus seisab: «Sellepärast kuulge Teie, karjased, Jehoova sõna: Nii tõesti kui ma elan, ütleb Issand Jehoova, tõesti, et minu kari riisutavaks saanud, ja mu kari on kõikide metselajate roaks saanud, et ep ole karjast, ja mu karjased ei hooli minu karja pärast, ja need karjased söödavad iseendid, aga minu karja ei sööda nemad mitte» — ma ütlen, kui ma seda salmi Teile ette saaks lugema, siis peaksite oma avaldatud vaidlemiste põhjuste järgi ka siin ütlema: «See raamat kipub ristiusu põhja alt ära kaevama, sest mis Teie tema seest ette lugesite, on usuõpetuse ja tema kuulutajate pilkamine ja teotamine!» — Ja kui ma sellesama peatüki 10. salmi edasi loeksin: «Nõnda ütleb Issand Jehoova: Vaata, ma tulen karjaste peale ja nõuan nende käest oma karja, ja tahan neid ära lõpetada, et nemad ei pea karja söötma ja need karjased ei pea enam iseennast söötma; ja tahan oma karja nende suust ära kiskuda, et see neile ei pea roaks saama» — siis Teie peaksite oma siiamaale avaldatud võitlemiste põhjuste järgi kohkudes hüüdma: «Sellest raamatust löön ma ennast avalikult «Postimehes» lahti, sest et ta tõesti kirikumüürisid maha kipub lõhkuma!»

---

* Juurutanud.

Viimaks ütlete Teie veel summas, mina olevat ka «kiriklaste auaegadest», «kirikhärradest», «kallitest kirikhärradest», «paavstikestest», «peanorutajatest» ja «luteruse kirikust» üles «maalinud». Sinna lisate aga juurde: «Ma ei lausu kõigest sest sõnakestki.» — Kahju, et Teie nii olete jätnud. Imelikke asju olete ju nüüd ette toonud, kõige imelikumaid jätate omateada üksi. Kõige vähemalt ühest tükist «Sakalas», mida Teie siin tähendate, oleksite pikemalt pidanud rääkima, sest et teda oma ütelustele ja kaebtustele kõige selgemaks tunnistuseks oleksite võinud võtta. See on see tükk «Sakala» pealehes nr. 17 ringvaatuses,[31] kus ma «paavstikestest» räägin. Seal ütlen ma ju kõik oma kurjad mõtted selgesti välja, millega ma Teie kirikumüürisid lõhun. Kuulge ometi, mis seal seisab! Seal loete: «Meie ei räägi siin mitte neist ausaist preestritest, kes tõesti oma koguduste karjased on ja neid heade õpetuste ja ausa nõuga igal pool toetavad. Seesuguseid hingekarjaseid austame igal korral ja nemad on igale maale õnnistuseks. Meie räägime neist, kes oma au ja rahvaste vaimu maharusumise eest võitlevad, see on paavstist ja kõikidest paavstikestest.» — Vaadake, selle koha oleksite minu «Sakalast» üles pidanud panema, see koht teeb meie vahel selget vahet. Teie arvate minule süüks, et ma «paavstikestest» olen kirjutanud, mina ise arvan seda enesele auks.

Meie arvamistes usu ja kiriku asjades on sellepärast suur vahe. Kes peab otsust andma, kellel õigus on? Ma arvan, seda võib rahvas teha! Teie ei räägi ju mitte usu ja kiriku sügavamatest õpetustest, mida teoloogid üksi arutada võivad ja millesse minu ajaleht ei ole puutunud, vaid sellest, et minu ajaleht oma õpetamise-kombes usklikkudele pahanduseks ja kristlikkudele elukommetele rikkujaks on ning sel kombel ümberkaudselt kirikumüüride kallale kipub. Selle üle võivad lugejad väga hästi otsust anda ja minul on nende poolt siiamaale ju 29 kirja meie tüli kohta tulnud, millest mõnele kuni 50 nime alla on kirjutatud. Kirjade saatjad on koolmeistrid, kiriku-vöörmündrid, päriskoha-omanikud, talurentnikud, mõisarentnikud, mõned köstrid ja muud lugejad. Tervelt ma küll neid kirju trükkida ei või, sest et enamasti kõik pikad on ja Teid väga käredate sõnadega

hukka mõistavad. Kirjasaatjaid tänades palun neid, seda mitte pahaks panna, et neid kirju paljalt jaokaupa trükki panen. Muud meie ju kõik ei soovi, kui et asi selguks, ja seks ei ole siin sugugi tarvis palju sõnu teha. Teie, aus kirikhärra, ütlete, et Teile ka kirju olla tulnud, aga lisate juurde: «Ma ei arva neid tarvilikuks. Otsus peab asjast enesest tulema.» Sellega olete tunnistanud, et Teie kirjad mitte asjalikud ei ole. Isegi on mõista, et seesugused kirjad midagi väärt ei ole. Minule saadetud kirjad on aga väga asjalikult kirjutatud ja sellepärast pean ma Teile siin mõned tükati ette panema.

K a b a l a v a l l a s t tulnud kirja esimene allakirjutaja on üks ka eemal austatud kooliõpetaja ja seal kirjas seisavad teiste seas need sõnad: «Meie, allnimetatud, ei tunne mitte, et meie südametunnistus meie sees ütleks: Hoia «Sakalat» lugemast, tema riisub sinu käest Jeesuse armu ja pattude andeksandmist! vaid rohkem kisendab meie sees ööd kui päeva: Valgusta, oh helde issand jumal seda meest, kes meie rahva edasisaamiseks tööd teeb, et tema läbi meile selgeks saaks, mis hea ja mis kuri on, et ka meist, alamaist, allarõhutud eestlastest, võiks saada igaveses elus jumalale ja ajalikus elus keisrile üks truu ja ustav rahvas.»

V õ n n u k i h e l k o n n a s t Tartumaalt on minule pikk kiri tulnud, kus 25 nime seas ka kolme koolmeistri ja ühe konvendisaadiku nimed all seisavad. Seal kirjas loeme: «Aga suure mure ja pahase meelega peame tunnistama, kaebama ja otse imeks panema: kuidas ühes ja teises ajalehes Teie peale suurt valekaebtust on tõstetud, nagu oleks Teie ajaleht usupõhja ning kirikumüürisid maha lõhkuma kippunud. Sellest aga ei ole meie midagi Teie ajalehest leidnud. Kui Teie oma lehes siin või seal mõne sõnaga usu külge puutuvaid asju olete nimetanud, siis ei ole meil, talupoegadel, sealjuures meeldegi tulnud, et see pidi usu teotamine olema. Küll aga nägime meie, et Teie tahtsite mõne meie kirikuõpetaja võõriti tegu ja mõtteid laita. See oli õige, hea ja kasulik; seda teha oli Teie kohus!» nne.

L ä ä n e m a a l t tuli kiri, kus 11 nime all, enamasti koolmeistrid. Seal seisab: «See-eest» («Ristirahva Pühapäeva-lehe» vastuse eest 26. numbris ja vastuse eest

õp. Hurdale nr. 27 sees) «võtke meie südamlikku tänu vastu, mis alanduses toome, ja olge julged, et see sõna: «Ehk läheb nende lootus tühja», mis Hurda-härra kirja peale vastasite, saab tõeks minema. Üks terve koor narrisid saab küll hõiskama, aga iga tervemeeleline eestlane, kes ise endale pakutud vaimurooga ära seedida jõuab, ei saa iialgi enam iga tühja sõrmenäituse järgi pimeduseriigist tantsima.»

Pärnust tuli minule kiri, kus peale 25 linnakodaniku ja kaupmeeste nimede seas ka kolme koolmeistri nimed leiame. See kiri on nõnda: «Meie, allnimetatud «Sakala» lugejad, oleme imeks pannes ja südamevaluga «Eesti Postimehes» lugenud, kuidas õp. Hurt Otepääst Teie peale kaebtust tõstab, et Teie usku pidada lõhkuma ja kirikumüürid maha kiskuma. Meie arvame enesele kohuseks seda avalikult Teile tunnistada, et meie kusagil Teie ajalehes õpetusi ei ole leidnud, millega meie usk mitte ühte ei sünniks või millest temale kahju oleks tulnud, vaid oleme pealegi sagedasti oma usule nende meeste eesmärgi läbi, kellest Teie ajaleht sagedasti rääkinud on, kinnitust leidnud. Meie palume Teid sellepärast ennast mitte ilmaaegsete kaebtuste läbi eksitada lasta, vaid kindlasti käidud tee peal edasi tõtata.»

Narvast «Ilmarine» seltsimajast[32] on 23 nimega üks kiri «Sakalasse» trükkida saadetud, mis sealtpoolt üks avalik vastus peab olema. Kui ma mõtlen, kui väga Teid rahvas austas ja kui väga Teie oma kirjaga nüüd rahva viha enese peale olete põlema süüdanud, siis tahab minu süda lõhkeda. Ma ei või seda avalikku kirja, mis Teile saadetud, mitte täitsa trükki panna, ta oleks Teile liiga valus. Aga nii palju seisku üleval: «Teie avalik kiri, mis «Eesti Postimehe» sisse saatsite, on uuema aja eestlastele hoopis arusaamatuks jäänud ning temast «Sakala» ajaleht sedasama kasu saanud, mis Pärt Suija vaidlemised Aleksandri-koolile tõid.»

Paistust, Tarvastust ja Helmest on minule seitse kirja tulnud, kus peale kahesaja nime all. Ühes neist kirjadest seisab: ««Sakala» on mõnest veast rääkinud, mis seal avalikuks sai, kus kiriku ja poliitika piirid kokku puutusid. Seda on ta ikka selge tõe põhja peal teinud. Kes võib siis seda temale süüks panna ja

terve kristliku kiriku ja usu hävitamiseks arvata? On's siis jumal, usk, kirik ja ühe või kahe kirikuõpetaja inimlik nõtrus üks ja seesama? Ei ilmaski!» — Selle kirja all Paistu kihelkonnast seisavad ka kolme koolmeistri ja kolme kiriku-vöörmündri nimed, kes oma seisuse ja ameti ähtlasi üles pannud.

Saarde kihelkonnast tulnud kirjas seisab: «Meie peame tunnistama, et meie «Sakala» kohta nii suurt süüd mitte ei leia. Palju enam paistab sellest õpetaja ütelusest üks eesti rahva vastaline poliitika nägu välja, mis rahvale mitte ei luba seda ütelust tõeks pidada. Et «Sakala» seda süüd ei kanna, mis temale peale on tõstetud, selle tunnistaja võib kõik eesti rahvas olla; aga see on meil arusaamata, kuidas õp. Hurt selle valetunnistuse on julgenud avalikult ja koguni võõras kohas rahva sekka välja kuulutada» nne.

Jaagupi kihelkonnast tulnud kirjas seisab: «Teie kirjast, austatud õpetaja, paistab välja, et Teie oma südames «Sakala» toimetaja vastu midagi kannate, millega armastusel ja sõprusel mitte palju tegemist ei ole.»

Viimaks panen veel ühe Tarvastu kirja seest järelseisvad sõnad üles, kus otsekohe Teiega räägitakse: «Kui meie ilusal isamaal midagi head ja ausat nimetati, siis nimetati ka Teid. Kui isamaa meil kurjuse ja kavaluse vastu võitles, siis võitlesite ka Teie. Sellepärast olid meie silmad alati tänuliku armastusega Teie poole pööratud ja meie ootasime Teie läbi oma isamaale ja eesti vendadele palju kasu. Aga nüüd olete Teie oma isamaale ja eesti vendadele selga pööranud! Teie olete sinna «emalikku sülle» istunud, kus juba palju meie rahva paremaid poegi enne Teid on istunud. Meie teame küll, et Teid suure armastusega ja hõisates vastu on võetud. «Sakala» peale kiviviskamisega olete nüüd otsust andnud ja nüüd lauldakse: «Saul on löönud oma tuhat, aga Taavet oma kümme tuhat.» Meile on aga see suureks õnnetuseks ja meie kodumaa leinab Teid valusasti taga! Meie palume, oh vaadake kord veel tagasi oma ilusa mineviku peale ja mõtelge siis, kuidas Teid armastati ja nüüd taga nutetakse!»

Vaadake, suguvennad, see on rahva hääl, ja nii on ta igal pool! Kõik need kirjasaatjad ja palju muid on

ühtlasi soovinud, et nende ütelused kõigi nimedega ühtlasi avalikuks tunnistuseks trükki saaksid pandud. Kõik mõistavad Teie tegu hukka: mineviku juhtumised, Teist enesest ettetoodud tunnistused ja terve rahva otsus. Ma võiksin ka veel nimetada, mis vene ajalehed Teie teost kirjutavad, aga seda ei arva ma tarvis olevat. Sellepärast palun ma Teid veel kord ja ka omalt poolt: Vaadake tagasi oma ilusa mineviku sisse, võtke oma a v a l i k k a e b t u s a v a l i k u l t t a g a s i ja tehkem sõpruses oma isamaa heaks tööd! Ausam on eksitust üles tunnistada, kui kangekaelselt eksituse sisse jääda. Teie näete ju nüüd selgesti, kuidas asjad seisavad ja et Teie eksinud olete. Kui aus mees peate oma eksitust tunnistama, ehk muidu on kõik need kartused tõesti õiged, mis mina ja rahvas oma kirjades Teie vastu oleme avaldanud!

Viljandis,
20. septembril 1878.

C. R. J a k o b s o n,
«Sakala» toimetaja.

«Sakala» 7. X 1878, nr. 34/35.

39

ISAMAA-ARMASTUS JA KOHUSED.

See inimene, kelle süda õiglane ja puhas on, leiab küll igal pool ja maal, et jumal meie maailma kaunisti on loonud ja igas tükis iluga ehtinud. Aga kõikidest armastest kohtadest maailmas, mida jumala käsi igasugu toredusega ehtinud, on meile see küla, linn või maanurk ikka kõige kallim, kus meile kõige esmalt päevavalgus silma naeratas, kus meie lapsena ilmsüüta meeles oma esimesed rõõmud ja kurbtused ära elasime ja kus meie ka oma esimesed kuldsed kujutused tulevikust luuletasime. Siin on maa, mis meile esimesed lilled õitsetas, meie esimesed luulekujud äratas. Siin on meie sõprade elumaja, siin meie vanemate, õdede ja vendade hauad. Siin on ka koht, kus ükskord meie põrm veel mullarüpes saab puhkama. See on maa, kus meie midagi maksame, sest kui võõrad meid kiidavad või laidavad, siis on see võõras kiitus ja laitus; aga meie oma suguvendade kiitus on kõige magusam ja nende laitus kõige valusam. Meie suguvennad on needsinatsed, kellega meie seltsis õnne ja õnnetust kanname; meie oleme nendega nagu üks perekond. Nüüd kõnnime nende kõrval läbi elu ja seesama üks palve jumala poole täidab meie südant; nende kõrval puhkame kord viimast und kalmu all, ning nende ja meie lapsed elavad ka jälle teineteise kõrval ja kannavad vastastikku oma rõõmu ja kurvastust.

Meie räägime o m a s t isamaast, o m a s t rahvast. I s a m a a valu on ka m e i e valu. Isamaa v a l u kanname üksi siis r õ õ m u g a, kui teda kõik s e l t s i s kanname. Seda valu võime üksi siis lõpetada, kui meie ü h e s t südamest, ü h e s t meelest, ü h e ja ü h e n d a t u d vahvusega tema vastu võitleme. Isamaa nõuab oma

laste armastust: kes võiks teda maha jätta? Isamaa häbi oleks ka meie eneste häbi. Olgu isamaa rõõm meie ülem rõõm!

Aga kuidas avaldab ennast see isamaa-armastus? Vastus: Esmalt seeläbi, et meie jumala peale loodame. Lootus jumala peale võib alles meie vahvust äratada. Jumal on seesinane, kes iga rahva ja üksiku hinge eluloo ette ära on määranud. Ükski rahvas ei ole tema silmas halvem kui teine ja igale rahvale on ta sellepärast oma toreda elu ette määranud, kui see rahvas aga neid tingimisi täidab, mille all üksi ta järjele võib jõuda. Jumal tahab, et tema peale lootes tööd tehakse ja võideldakse, siis on tema lõpmata õnnistus ligidal.

Teiselt* avaldab ennast meie armastus seeläbi, et meie isamaa-tööl ise agarad oleme ja oma kaasvendi, kes meelt ära hakkavad heitma, isamaa-tööle äratame. Töö isamaa kasuks peab meie suurem õnn ja rõõm olema. Kõik oma elutalitused peame nii ära seadma, et nad meie isamaa ja rahva au tõsta aitavad. See isamaa au ja kasu püüdmine peab meie esimene ja ülem mõte elus ja meie viimane ja õndsam mõte surmas olema. Ta peab nii elav olema, et meie ka oma kaasvendade eest surra võime, nagu pühakiri nõuab (I Joh. 3, 16). Aga mitte meie üksi ei pea tegevad olema. Niihästi oma eeskuju kui sõnaga peame ka kõiki oma kaasvendi tegevale elule äratama. Ühendatud jõud üksi võib midagi korda saata. Iga isamaa-poja kohus on oma kaasvendade jõudu ühendada. Meie iseäralised omapäralised arvamised ja mõtlemised ei tähenda selle suure eesmärgi kohta ühtegi. Nad ei tohi ilmaski takistuseks saada teistele, kes meiega mitte neis alamates arvamistes ühteviisi ei mõtle. Kes oma kaasvenna tööd isamaa kasuks sellepärast takistab ja teistest lahutama hakkab, et see kaasvend muudes arvamistes temaga täitsa ühte ei lähe, see lõhub oma isamaad ja surmab oma rahvast.[1] Olgu meie mõtted muidu nii mitmesugused, kui nad tahavad, ühes asjas peavad kõik ausad inimesed ühte minema: oma isamaa-armastuses. Ja et see armastus üle kõige elav

* Teiseks.

oleks, seks peab iga isamaa-poeg omalt poolt tööd tegema. Kõige suuremad isamaa vaenlased on, nagu öeldud, needsinatsed, kes seesugust tööd takistavad või valepiiride sisse ja -teede peale juhivad või juhtida püüavad. Elav isamaa-armastus vaatab üksiainult isamaa ja rahva kasu ja au peale ning sellest seisukohast teeb ta vahet sõbra ja vaenlase vahel. Kes endale muud tööd ülemaks seab kui tööd oma isamaa ja rahva kasuks, see on kahetsemisevääret, sest tema peab sagedasti oma isamaa äraandjaks langema ning isamaa-töö ei või temale mitte enam üks töö olla, mis teda kõige suurema õnnetundmisega täidab, vaid see töö saab temale ikka vaevaks ja tüliks olema. Tema on, teiste sõnadega öeldud, üks õnnetu inimene, kes nagu raba peale ära on eksinud, kus ta oma jalgadele enam jäädavalt kindlat aluspõhja ei leia.

Hoopis teine lugu on selle inimesega, kes kõik oma teised püüdmised oma isamaa püüdmiste alla heidab. Ta võib rõõmsa silmaga oma jumala poole vaadata, kelle vaimus ta tööd on teinud, nagu pühakiri ütleb:

«Ja nõudke seda, mis linnale heaks tuleb; sest kui temal hea põli on, siis on ka teil hea põli» (Jer. 29, 7).

Tema kaasvennad austavad teda ja rahva lapsed vaatavad austamisega tema peale. Ja on niisugune inimene surnud, siis leinavad teda paljud, sagedasti terve rahvas, taga, ning järeltulevad põlvedki õnnistavad teda hauapõhja. Õnnelik see inimene, kes oma isamaa ja rahva kasuks tööd mõistab teha ja neile oma kohustele kuni elu lõpetuseni truuks jääb. Olgu tema töö piirid laiemad või kitsamad, igal korral on ta jumala ja teiste ausate inimeste meele järgi ja tema mälestuse küljes seisab püha aupaistus.

«Sakala» 7. X 1878, nr. 34/35.

40

UUED VALLA-AMETNIKUD JA NENDE VALIMINE.

I

Pea tuleb jälle aeg kätte, kus meie vallad endile uusi vallavanemaid ja muid valla-ametnikkusid peavad valima. Üheksa aastat on nüüd juba mööda läinud, kus meie vallad priid on[1] ja ise oma asju toimetavad. Kolmel korral on meil selle aja sees uute vallavanemate ja muude ametnikkude valimised käsil olnud ning see mitmekordne toimetus on meile ju mitmes tükis meie silmad lahti teinud ja meid elu õigeid tarvidusi tähele õpetanud panema. Siiski on see eesseisev valimine üks nii tähtis samm meie rahva elus, et ennast osavasti ette peame valmistama, kui oma rahva au alal tahame hoida ja kasvatada. Vead, mida esimestel valimistel tegime, olid vabandada, sest iga esimene asi on raske. Ka on nende valimiste juures avalikuks saanud, et meie rahvas tublim on olnud, kui keegi ette jõudis arvata. Nüüd on aga rahvas oma valla isevalitsuse vabaduses juba meheks sirgunud, ning mis noores põlves andeks anti, seda ei anta nüüd mehepõlves enam mitte andeks. Sellepärast peame nüüd oma silmad lahti tegema ja oma mõistuse töösse seadma, et kõik hästi läheks ja meie rahva aule ja kasule kahju ei sünniks.

Paneme perekonnaelu majas tähele. Kui maja-isa ja peremees aus ja armas mees on, siis on ka terve perekonna elu kaunis ja korraline. Lapsed teevad armastuses, mis nende kohus on, ning pere elab lahkes töötegemises ja tunneb oma elust rõõmu. Elagu võõras majas või omaenese pere liige, igaüks elab hea meelega ja igaüks on rahul, sest igaühel on oma täieline õigus ja vabadus. Ka suured mured jäävad seesugusest majast eemale, sest aus

peremees kannab selle eest hoolt, et kõik asjad korras on ja puudus väravast sisse ei pääse. — Teine lugu on peremehega, kes hooletu on või joodik. Peremees istub kõrtsis ja pere ootab, raiskab oma aja ära ja kõik asjad käivad loga-laga. Ja kui perest teenitud kopikad kõrtsi voolavad, siis on ka pea rahakotid tühjad ja puudus käes ning häda ja viletsus elavad ahju peal. Pere elu langeb pea nurjatu korra sisse ja magu ei tunne temast keegi. Joodiku valitsuse all ei ole veel kellegi talu kauaks ajaks õitsema jäänud.

Sarnane lugu nagu perekonna ja perega on ka valla ja vallavalitsusega. On vallavalitsuse liikmed tublid mehed, kellel pea õige koha peal ja isamaa-armastus südames, siis on see suureks õnnistuseks vallale. Nimelt peab vallavanem esimene aus ja kindel mees olema, kellel valla üleüldine kasu ühtepuhku silma ees seisab ja kes oma au hoides rahva au hoiab. Ta peab üks mees olema, kellest ka tema vaenlane peab ütlema, et ta austamise väärt. Seesugune mees peab kõik asjad korras ja vald võib julgusega oma asju tema kätte toimetada anda. Seesugune vallavanem on vallale auks ja seesugune vald toob ka tervele rahvale au.

Aga kuidas on lugu seal, kus nurjatud mehed vallaametisse on saanud? Paraku väga vaene. On vald koos, siis purjutavad nad pealelõunani kõrtsis nende seltsis, kelle häälte paljusega nad valiti. Ausamad inimesed oodaku kannatlikult või mingu kaasa ja õppigu oma eestvedajate käest ka kuri jooma-amet kätte. Kui siis kirjute silmadega asjad käsile võetakse, seal läheb ka kõik loga-laga. Ja kui kolm aastat nõnda ära on elatud, siis on vallalaekad tühjad ja vallamaksud on iga aastaga suuremaks tõusnud. See on nüüd palgaks vallale, et ta joodiku endale vallavanemaks valis. Kus vallavalitsus nurjatu on, seal läheb pea terve vald nurja ning seesugune vald on tervele rahvale häbiks. Aga: «Kes tegi, ise tegi!»

Üheksa aastat on meil juba aega olnud tähele panna ja õppida. Jumalale tänu, seesuguseid valdasid, kus asjad nõnda nurja läinud, nagu praegu nägime, on küll vähe, aga neid on siiski. Ka võib seesugune õnnetus kõige paremale vallale kaela tulla, kui ta mitte terane ei ole ja oma asju osavalt ei mõista seada. Sellepärast peame mööda-

läinud ajast õppima. Ka peame nende peale vaatama, kellel asjad nurjatus olekus seisavad, ja järele uurima, kust see nurjatu olek tuleb. Siis teame ennast õnnetuse eest hoida. Sellest saame teisel korral pikemalt rääkima.

Uute valla-ametnikkude valimise juures peab üksi selle peale vaadatama, kas mehed ausad ja kõlblikud ametile on. Suguvõsa või muu parteide vahe peale ei tohita sugugi vaadata. Kõige suurem õnnetus on see, kui joodikud ja kõrtsi armastajad ametnikkudeks saavad. Neid ei tohi keegi valida, sest nad on just needsinatsed, kellest suured vallamaksud ja tühjad vallakassad tulevad. Isamaa-armastus ja ausasti avaldatud elu, need on märgid, kust meest ära tunnukse, kes avalikule ametile kõlbab. Need mehed, kes isamaa asjadest osa võtavad, saavad ka valda oma südame peal kandma, sest nende tööd ei juhi mitte enese kasu püüdmine, vaid armastus.

«Sakala» 11. XI 1878, nr. 40/41.

II

Kümne aasta eest tagasi, kui uus seadus välja tuli, vallad mõisade alt lahti ja omaenese valitsusele said, siis oli nagu suur koorem iga meie maa ausa inimese südame pealt ära võetud. Eesti rahvas hõiskas, sest nüüd alles oli tõsine vabadus kätte tulemas, mida siiamaale ainult nimepidi meie maal oli tuntud. Mitmelt poolt kardeti, et asjad nüüd kohe kõik täitsa nurja saaksid minema, aga vaata, kõik läks paremini edasi, kui keegi ette oleks uskuda võinud. See tunnistas, kui suured vaimuanded eesti rahva seas varjul seismas on. Sest nagu iga üksikut inimest, nii peab ka tervet rahvast esiti priiusele kasvatatama. Vabad seadused ei või kohe korraga rahvast, keda üksi sõna kuulma oli õpetatud, täitsa iseenese üle valitsejaks rahvaks ümber muuta. Seesugusele tõsisele vabadusele võib rahvas üksi siis jõuda, kui tema juba mitukümmend aastat vabaduseteed edasi on käinud. Aga sellest hoolimata on eesti rahvas kohe nii osavasti oma vaba teed hakanud käima, et seda temale üksi suureks auks võib arvata.

Tõsi on, et meie valdade isevalitsus üleüldse mõnusate ja osavate sammudega elusse on astunud. Aga on ka küllalt neid kohti, kus asjad mitte hästi edasi ei ole läinud, kus nurjatud mehed ametite peale on saanud ja kus viimati niihästi vallalaekad kui ka magasid nii tühjaks olid kadunud, et keegi aru ei saanud, kuhu valla varandus jäänud oli. Õnneks ei ole seesuguseid juhtumisi mitte liiga palju leida, aga neid on meie maal. Seal peame aga küsima: Kust on nad tulnud ja kuidas on nad võimalikud olnud?

Meie ju teame, et nagu igal pool ja maal, nii ka meie juures kaks suurt parteid[2] olemas on, kellest ühed vabadust ja üleüldist maa kasu soovivad ja taga nõuavad, teised aga üksi enese ja oma seisuse kasu. Neil viimastel on «vana aeg», kus piits seaduse asemel valitses, kuldne aeg. Selle partei poolt on meie vallavalitsustele palju takistusi tee peale pandud ja sellepärast on ka meie vallavalitsuste asjad mõnes kohas nii väga nurja läinud. Tahame ennast aga edaspidise kahju eest hoida, siis peame teadma, kust takistused tulevad.

Kui meie selle peale mõtleme, et mõnes kohas ülevaatajate kohtute poolt kuus kuni kaheksa aastat vallavalitsusi ja nende raamatuid ja kassasid revideeritud ei ole, siis meie ei või sugugi imeks panna, kui seal tuhanded rublad kassades puuduvad. Ei ole sugugi tarvis, et seda raha ära varastatakse, puudus võib ka muidu tulla. Igal aastal sureb inimesi ära, keda pearaha arvamise ajal pearaha maksu sekka võeti. Palju pearaha maksjaid elab mujal valdades, kes sagedasti palju pearaha võlgu on. Ka seesuguseid sureb vahel ära ja võlg jääb tasumata. Vallavalitsus peab aga arvatud summad välja maksma ja ta võtab neid laekast. On nüüd iga aasta ülevaataja kohtu poolt revideerimine, siis tulevad puuduvad summad avalikuks ja neid aetakse uue pearaha sisse. Ei ole aga mitte revideerimist, siis ei ole ka raamatud hästi korras, pealegi kui õige odav ja hooletu kirjutaja ametis on, ning mõne aastaga on vallalaekas sajad ja tuhanded rublad puudu, ilma et keegi aru kätte jõuaks saada, kuhu nad jäid. Sellepärast on siis ka nimetatud valdades, kus valdade raamatud ja laekad mitu aastat ülevaataja kohtu poolt revideerimata on, igal pool, niipalju kui meie teame,

laegastes suur raha puudus. Siin meie muud abi ei tea, kui et volikogud valla raamatud ise läbi revideerivad, ja kui neid korras ei leia olevat ja ülevaatajate kohtute poolt hooletuse sisse jäetud, siis ülevaataja kohtu peale kuberneri-härra juures kaebtust tõstavad. Meie rahva au nõuab, et meie vallaasjad mõnusasti edasi lähevad ja kusagilt poolt tema nimele kahju ei saaks. Sellepärast peab ka rahvas seesugused mehed valla-ametnikkudeks valima, kellel nii palju kindlust ja tõsist meelt on, et selle au üle valvata võivad ja tahavad.

Oli nüüd mõnel kohal ülevaatajate kohtute juures süü, et meie valla-asjad edasi ei lähe, siis on teistes kohtades jälle teised puudused. Neist räägime tuleval korral edasi.

«Sakala» 18. XI 1878, nr. 42.

III

Teine asi, mis ausaid mehi sagedasti sunnib ennast valla-ametitest eemale hoidma, on see lugu, et mõnes kohas nagu moeks saanud vallavanemaid iga väikse eksituse pärast vangi panna. Mida ausam tahtmine inimesel on oma ametit täielikult ja seaduse järgi pidada, seda ennemalt võib eksitust tulla. Seda teab ka iga aus mees ära, ja kui ta siis näeb, kuidas iga väikest süüd kohe vangipõlvega trahvitakse, siis hoiab ta kõigest väest ennast selle eest, et aga mitte valla-ametisse ei saaks. Ta kulutab valimise ajal heameelega mõnikümmend rubla liigu-andmisega ära, millega ennast ametist lahti ostab. Mõni teine nurjatu inimene ja kelmgi soovib aga ehk sealsamas vallas ametisse saada, sest et selle nimega mitugi paha kinni võib katta või mitmes tükis endale seda ametit kasuks tarvitada, ja ta annab liiku neile, kes teda valivad. Kas siis imeks võib panna, kui viimati ka mõnes ausaski vallas lugu nii juhtub, et mehed ametisse saavad, keda vald oma ausamas häältepaljuses sugugi ei oleks tahtnud ja kellega ta endale nagu risti kaela valinud.

Sellepärast on hädasti tarvis, et meie vallavanemad oma ameti poolest natukene julgema põhja peale saaksid

seatud, nii et neid mitte iga tühja süü eest vangi ei või heita. Kuidas peab ka vald veel seesugust vallavanemat austama ja tema ametist lugu pidama, kui ta näeb, et see vallavanem igal silmapilgul tornis istub. Sellega on vallavanemad ja hobusevargad rahva silmas ühte kilda seatud.

Aga kes peab selle poolest vallavanemate põlve püüdma parandada ja hoida? Kes muud, kui vallavanemad ise. Nimelt vallavanemate konverentside peal tuleks seesuguste puuduste üle nõu pidada. Soovime, et vallavanemad oma konverentside pidamist mitte soiku ei jätaks. Saavad pärast protokollid ajalehtedes avaldatud, siis saab juba see avalikuks tegemine mõndagi meest keelama seda tegemast, mis temale maailma ees häbi toob. Muud teed, mis konverentsid lahti teevad, jäägu nimetamata.

Esiotsa võtsid mõned vallad õige odavad kirjutajad ametisse, aga pea nägid nad ära, et siin vanasõna maksis: mis odav, see mäda. Elu õpetas, ja nüüd on ju suuremalt jaolt igal pool hästi koolitatud mehed ametites, kes ka nii palju palka saavad, et auga elada võivad. Meie võime seda head nõu valdadele anda, et nad kirjutajate palga määramise juures mitte kitsid ei oleks. On palk nii hea, et temaga ausasti võib elada, siis saab kirjutaja oma ametit püüdma hoida ja kõik asjad lähevad ilusasti edasi. Mida suurem kirjutaja palk, seda enam koolitatud meest on ka võimalik kirjutaja-ametisse saada, ning niisugune mees võib praegusel ajal meie rahvale suureks abiks tema toimetustes olla.

Need olid suuremad ja tähtsamad asjad, millest valla-ameti pidamise ja uue valla-ametnikkude valimise kohta rääkida tahtsime. Asju on veel küllalt, mis siia puutuvad, aga neist võime edaspidi edasi jutustada. Meie tahtsime nimelt nii palju näidata, et mitmed puudused ja vead mitte haigused ei ole, mida parandada ei võiks. Kui aga õiged mehed õigete kohtade peal on, saavad mõnedki asjad kohe ennast muutma. Ärgu sellepärast keegi aus mees nende puuduste pärast kõrvale hoidku, kui uued valimised tulevad, ja valla-ametid nurjatute kätte jätku.

Meie tuletame veel kord meelde: Ausad valla-ametnikud ja mõnusad ametnikkude valimised on niisama valdadele auks, nagu nurjatud ametnikud neile häbiks ja teo-

tuseks on. Ka ei või meie ennast nüüd enam sellega vabandada, et asi uus ja tundmata. Meil on ju küllalt aega õppimiseks olnud, et targaks võiksime saanud olla. Olgem sellepärast mehed ja näidakem eesseisvate valimiste juures üles, et meie oma vabaduse väärilised oleme. Siin peame üksiainult üleüldise kasu peale vaatama, siis vaatame seeläbi ühtlasi ka kõige paremini omaenese kasu peale. Jätame aga üleüldist kasu kõrvale, siis võtame ehk küll silmapilgul kahe sõrmega, aga saame selle asemel pärast mitu aega otsa kahe käega andma. Meie uus valla-ametnikkude valimine on üks tähtis samm meie rahva elus. Vaene lugu oleks selle vallaga, kes siin nüüd veel viltu peaks sammuma. Aga eesti rahva auks loodame, et suurem jagu valdasid selle uue sammu mehe kombel edasi saavad astuma.

«Sakala» 25. XI 1878, nr. 43.

41

ON MEIE TALUPOJA-SEISUS JUBA NII KAUGEL, ET OMA KODUMAA VALITSEMISEST OSA VÕIB VÕTTA?

Eelseisva küsimuse kohta on viimasel ajal meie maa saksa keele ajalehtedes vaidlemist olnud. Nagu meie lugejad teavad, langevad meie mõisnikud kahte suuremasse poliitika-parteisse, kellest ühed ennast konservatiivid, teised liberaalid nimetavad. Esimeste pool on praegu maapäeva peal häälte paljus* ja nemad ei soovi veel sugugi, et ka talupoja-seisus sellest maapäevast osa võtaks. Nemad arvavad, et rahvas veel niikaugele haritud ei ole. Missuguse põhja peale nemad seesugust arvamist toetavad, seda saame kohe nägema.

Teine partei, nõndanimetatud liberaalid, soovivad küll, et ka talupoja-seisus maa valitsemisest osa võtaks, nimelt kreisipäevade peal, aga see piir, mis nad siiamaale sellele osavõtmisele ära on määranud, oli nii kitsas ja tühine, et meie omalt poolt nende püüdmiste kohta peame ütlema: ennemalt midagi, kui sel kombel ja nii vähe!

Vabandas ennast see liberaalide partei oma kitsaste piiride kohta sellega, et meie väiksed põllumehed laiematele piiridele veel mitte küllalt küpsed ei ole ja et neid, neile natukene maad poliitika-põllul andes, suurematele õigustele ette tuleb valmistada ja kasvatada, — siis vabandab ennast vana konservatiivide partei sellega, et talupoegade seisus veel sugugi nii kaugel ei olla, et maa valitsemisest osa võiks võtta. Mis nad sellele ütelusele põhjuseks panevad, näitab üks x.x. «Zeitung für Stadt

---

* Enamus.

und Land'i» ajalehe 259. numbris. Seal loeme: «Meie maarahvas saab küps olema ja oma valmis-oleku katse ära teinud saama, niipea kui ma näen, et tema neid isevalitsuse õigusi, mis temale siiamaale antud, t õ e s t i h ä s t i saab tarvitama. Seda ei või aga praegu ei vallaseadusest ega kihelkonna konvendist ütelda. Ja kui ma ka järele pean andma, et sellega lugu paremini on läinud, kui alustuses arvati, siis on see üks südamest antud austav tunnistus meie rahvuslikule rahvale, mis ma mitte varjule ei tohi heita, kui tõe vastu ei taha eksida. Sellega ei ole aga veel üteldud, et sellepärast juba meie maa ühe kõrgema seltslik-poliitika edenemise järjele küllalt ette valmistatud oleks.» — Siis üteldakse meie vallavalitsustest: «Kuidas nendega lugu on, seda laske enesele ometi kihelkonna kohtuhärradest ette jutustada ning lugege, ma palun Teid, mis rahvuslikud ajalehed ise selle poolest ütlevad. Ma soovitan Teile selle poolest «Sakalat» või «Semkopis't»[1] lugemiseks, kelle juures vaevalt konservatiivide või pealegi tagurpidilaste haisu saab otsida. Esimene leht andis hilja aja eest tagasi teada, kuidas sagedasti lugu valimiste juures olla, ja teine leht arvas endal niisama asja olevat välja ütelda, kuidas selle poolest mõnes tükis veel mõnda soovida olla.» — Nõnda loeme ajalehes «Zeitung für Stadt und Land».

Siin on siis «Sakala» ka tunnistuseks võetud, et meie talupoja-seisus veel mitte nii kaugel ei ole, et tema isevalitsuse piirisid laiendada võiks. Mis «Sakalast» siin nimetati, võib ainult see üks koht olla, kus meie oma maa nurjatust kõrtsielust rääkisime ja ütlesime, et see kõrtsielu vahel ka vallavanemate valimiste juures paha vilja kannab. Nüüd, kus meie kolmes numbris pikemalt oma vallavalitsustest rääkinud oleme, saavad kirjutajal x. x. küll teised mõtted selle poolest pähe tulnud olema, mis suurt lugu «Sakala» meie valla-ametnikkudest ja nende ametitalitustest peab. Meie ei pruugi siin mitte enam uuesti üles arutada, kustpoolt need takistused tulevad, mille läbi meie vallavanemate töö sagedasti puudulikuks jääb või kuidas üleüldse mõned valimised nurja lähevad. Nii palju peame aga uuesti meelde tuletama, et meie valdade isevalitsus praeguse seltsliku elu ja toimetuste võimupiiride juures mõnusamalt edasi läheb, kui nõuda

võiks. See tunnistab aga ka selgesti üles, et meie talupoja-seisus küllalt nii kaugel on, et oma kodumaa valitsemisest osa võib võtta.

Mis kihelkonna konventidest ütelda tuleb, siis on tähele panna, et neid konventisid kihelkonna vöörmündri-härra kokku kutsub ja juhib, kes mõisnik on. Seda aga teab igamees, et seesugused koosolekud täitsa selle järgi käivad ja tööd teevad, kuidas neid juhitakse ja kuidas juhtijad on. Meie võime julgesti ütelda: oleksid need kihelkondade konvendid vallavanematest üksi ära pidada, nende toimetused oleksid mõnusamad kui praegu.

Nemad ütlevad, et eesti talupoja-seisus veel nii kaugel valmis ei olla, et oma kodumaa valitsemisest osa võiks võtta. On siis sakslased meie maal vähema hoolega suure rahvahulga vaimuharimiseks tööd teinud kui türklased Bulgaariamaal? Bulgaarlased on vabaks saanud ja on kohe ka nende talupoja-seisus ühtlasi isevalitsuse ohjad osavasti enese kätte võtnud. Aga kui seda keegi sakslastest ka tahaks tunnistada, mis meie mitte ei usu, siis peaksime meelde tuletama, et eestlased enne sakslaste siiatulemist ka osavasti iseennast valitsesid ja et eestlane oma vanale vaimule truuks on jäänud ning seda osavat vaimu igal korral üles näidanud, kus temale ka pärast voli anti teda avaldada.

Meie arvame, et küllalt meie talupoja-seisus ju nii kaugel on, oma maa isevalitsemisest osa võtta, ja usume, et ta oma osavust ka täiesti üles saab näitama, kui temale kõik teed nii ära on seatud, et ilma takistuseta sõita võib. Aga see'p see asi on: Teed peavad osavasti tehtud ja ära seatud olema. Meile soovitud nõndanimetatud «kreisipäevad» ei ole ühtegi; need on paljas nimi ilma asjata. Nendega ei oleks meie maa isevalitsus muud ühtegi kui üks luukur mees, kes ennast kepi najal edasi aitab. Seesugust isevalitsust ei taha meie mingisugusel kombel vastu võtta, sest temast ei tule meie maa üleüldisele heaolekule ega ka kodaniku- ja talupoja-seisusele kasu. Mis meie tahame, on see, et kodaniku- ja talupoja-seisusele mõisnikuseisusega ühesugune õigus isevalitsuses tuleks ja nendel maapäeva peal igaühel omast kohast niisamasugune hääleõigus oleks nagu mõisnikkudel. Niikaua kui lugu nii ei ole, ei

ole ka mitte vabadust meie maal, käsikäeskäimisest ei või juttu olla ja oma orja-olekust häbi tundes peame ohates seda aega taga igatsema, kus meie orjapõli, mis enesele vastastikku ise peale paneme, otsa oleks lõppenud.

«Sakala» 9. XII 1878, nr. 45.

42

UUE AASTA SOOVIMISED.

Meil, surelikel inimestel, kelle tööd ja toimetused ikka puudulikuks jäävad ja poolikud on, millas oleksid meie soovimised otsa lõppenud! Meie seame endile küll häid ja ausaid püüdmisi ette, meie tõttame suurte eesmärkide poole, aga meie jõud on väikene ja ei jaksa ikka vaimu lennuga võidu käia. Tahtmine ja tegu, need kaks ei seisa mitte ikka ühe kaalu peal ja see tuleb inimlikest nõtrustest, millega meil ju igal silmapilgul võidelda on. Jumalik vaim meie sees tungib jõudsamalt edasi, kui surelik veri järele jõuab käia. Aga kui kord meie hea tahtmine äratatud on, meie meel kindlaks jääb ja silm liikumata etteseatud märgi peale vaatab, siis võime ka õige palju korda saata ja jõuame viimaks mitmeski püüdmises kaunile järjele.

Peaasi igas meie püüdmises on see, et meie selgesti teame, mis meie tahame. Inimese jõud on muidugi nõrk küllalt ja meie hea tahtmise täitmised puudulikud; kui meie sealjuures ka veel edasi-tagasi kaalume ja oma jõudu mitte kindlate eesmärkide poole kokku ei mõista hoida, siis pillame sellegi jõu laiali ja meie töö jääb seda puudulikumaks. Suurt selgust on meil igas tükis tarvis, see selgus tuleb aga üksi laiast silmaringist ja seda ei ole mitte iga inimese juures leida. Seesuguseks laiaks silmaringiks ei lähe mitte üksi kõrgemaid vaimuandeid tarvis ja ausat meelt, vaid ka palju uurimist poliitika-teadustes ja maailma elu tundmist. Sellepärast on siis ka igal poliitika-parteil, olgu kus maal tahes, omad partei eestvedajad, kelle kätte suurem jagu mehi usaldusega oma asju toimetada annavad. Mida elavam seesuguste eestvedajate isamaa-armastus on, seda enam mõjub nende sõna ja

seda suuremalt kaaluvad nad ka ise iga sõna ja nõu ära. Sest nemad teavad, et see sõna vahel enam maksab ja mõjub kui mõnest sajast inimesest nõuks võetud otsus. Ausad ja osavad rahva eestvedajad võivad terve rahva au sisse viia, aga nurjatud eestvedajad ka veel lühema aja sees lahutusse ja õnnetuse sisse vedada. Sellepärast on meie esimene ja ülem soovimine eesseisva aasta kohta see, et meie rahvas praegustes poliitika-vaidlemistes selgusele jõuaks selle üle, mis ainult rahva kasuks ja meie rahvuslikkude püüdmiste õnnistuseks on, ning oma usaldust üksi neile eestvedajatele annaks, kelle eestvedamine teda tõesti au ja vabaduse sisse viia võib.

Sagedasti on aga rahva üleüldine tundmine selles tükis, kuhupoole ta hoidma peab, valekasvatamise ja muude asjade läbi nagu tumedaks läinud. Sellepärast soovime teiselt*, et eesolev aasta veel enam selgust meie rahvale, nimelt tema poliitika-elus tooks. Võitlemistes ja vastastikustes vaidlemistes tulevad aga niihästi vastaliste kui sõprade plaanid ja tahtmised ilmsile ning meie maa vaimu-võitlemised ei tohi sellepärast veel mitte seisma jääda, sest veel läheb meile mitmes tükis õige palju selgust ja valgust tarvis. See selgus saab meie terve rahva tõesti jälle õigete radade peale juhtima ja raske udu meie poliitika-elu ümbert kaotama. Kõige kahjulikumad on need mehed meie elule, kes selgust ei salli ja ennast udupilvede sisse ära peita katsuvad. Seesuguseid kutsugem päikese paistele, et näha saame, mis nad on, ning kui nad heaga tulla ei taha, siis sunnime neid ette tulema. Pimeduses ja udus oleme juba küllalt viitnud; toogu meile tulevad ajad enam valgust ja selgust!

Mõistame selge silmaga aga juba ette ja taha vaadata, siis ei pruugi meil kartust olla, et meie paremate meeste iseäralised teised soovimised mitte täide ei läheks. Öösel ja uduse ilmaga on inimese vaim nagu raske koorma alla rusutud, aga niipea kui päikene paistma hakkab ja hele valgus meie ümber valitseb, on kohe igal pool vaba ja lahke elu vältamas. Meie veri tuksub siis rutemini, meie

---

* Teiseks.

jõud sirgub suuremaks ja meie süda ei lase meid mitte enam kusagil varjupaigas unistada, vaid meie astume kindlal sammul elu sisse, tunneme temast rõõmu ja e l a m e.

Kui eesti rahvas jälle e l a b, siis saavad kõik asjad hästi minema. Siis saab meie tulevane laulupidu[1] meie aupidu olema, meie põllutöö-seltsid ja -näitused saavad meie rahva osavusest tunnistust andma, meie seltsimajad saavad toredasti silma paistma, meie Aleksandri-kool saab hiiglajõuga kasuma*, meie Kirjameeste Selts rikast tööd avaldama. Need asjad saavad kõik kergel kombel tulema, kui meie rahvas e l a b. Saagu tühjaks sellepärast nende töö, jäägu häbiks nende soovimised, kes meie elu seisma tahavad panna ja teda mõnes kohas kardetavaks teha. Meie rahva elu avaldab ennast üksi ausais püüdmistes, sest ta teab, et tema armulise k e i s r i h ä r r a silm tema üle valvab ja teda oma armastavas südames kannab. Sellepärast soovime veel viimaks nagu summas, et oma ja võõras pea ütelda võiksid: E e s t i r a h v a s e l a b t õ e s t i!

«Sakala» 6. I 1879, nr. 1.

---

* Kasvama.

43

* * *

Viimati andsime teada, kui palju t a l u m a i d kroonumõisades juba p ä r i s e k s o s t e t u d. Täna võime teada anda, kui palju neid pärismõisades juba talupoegade pärisomanduseks saanud. Mullu aasta kuni 1. jaanuarini 1879 on talukohti päriseks müüdud: Läti jaoskonnas 152 000 taalrit 7 tenga, mis ühtekokku 23 193 667 rubla 4 kop. maksid, ja Eesti jaoskonnas 127 856 taalrit 77 tenga, mille ostmise summa 18 986 244 rubla 88 kop. oli. Üleüldse on siiamaale Liivimaa pärismõisade talumaast ära müüdud 279 862 taalrit 84 tenga, mis ühtekokku 42 179 911 rubla 92 kop. maksid. Tänavu saab siis sel kombel ju kaks kolmandikku kõigest talumaast päriseks ostetud olema. Jumalale tänu! Alles pärismaa peal seisab meie talupoja seisus kindla põhja peal. Kus kohad päriseks on ostetud, seal on kohe paari aastaga uus elu õitsema hakanud, olgu küll, et ostjatel esiotsa raske on suurtest maksudest jagu saada. Aga meie talupoeg teeb rõõmuga tööd, ja nii kaua, kui ta seda rõõmuga teeb, ei ole temal karta, et ta kinni jääks. See töö jõud ja jumalast meie rahvale kingitud töö osavus on meie maa talupojal kapital, mis imet teeb. Seda kapitali tuleb nimelt alal hoida ja ka tulevastele põlvedele pärandada, kui neid õnnelikuma järje sees tahame näha kui iseennast. Seda kapitali võib aga üksi mõistlik kasvatamine alal hoida ja rahva üleüldine suurem ja laiem vaimuharimine. Haritud vaim teeb iga tööd mõtlemisega ja igast tööst, mis ta mõtlemisega teeb, tunneb ta rõõmu. Seda sügavamat vaimuharimist ei saa meie aga mitte seeläbi tulevasele põlvele kätte, et oma lapsi mõnd võõrast keelt porssima õpetame, vaid üksi e m a k e e l e s ja ausasti äraseatud

eesti koolides. Kes põllumehe seisusest välja astub ja linnas või mujal oma leiba tahab otsida, see õppigu saksa või muid keeli ja saagu seeläbi targaks või rumalaks, nagu ta jõuab. Aga vanem, kes oma last põllumeheks tahab kasvatada ja selles püüdmises rahul on, kui laps mõni sõna saksa keelt porsib, see teadku ette, et ta oma kohale, mis ta nii raskesti enesele võidelnud, pankrotti-jääjaid kasvatab. Muretsegem sellepärast see-eest, et meie eesti koolid igapidi ruttu kasvaksid. Nimelt tehkem jõudsasti selle eest tööd, et meie Eesti Aleksandri-kool[1] pea elusse võiks tõusta. Siis on meil esiotsa ükski eesti ülem kool, kus oma noori peremehi võime kasvatada. Küllap tarvidus siis ka isegi saab nõudma, et sarnaseid kcolisid veel paljugi elusse saab ärkama. — Iga osav peremees teab isegi ära: kui kõik majapidamine hästi peab käima, siis peab üks vaim majas valitsema ja üks töö peab teisele kätt andma. Vaene lugu on seal, kus ühte maad eesti moodi, teist saksa viisi järgi harida tahetakse, üks töömees raudsahaga maad künnab, teine labidaga põldu harib ja kolmas sinna aurumasinat vedada soovib, kust kivid eest kasimata on. Seesugust lugu naerab iga mõistlik ja seesugusest tööst ei või muud välja tulla kui narritööd. Aga sarnane lugu tuleb ka meie isamaa-tööle, kui seal mitte üks vaim ja määr valitsema ei jää. Hoidkem sellepärast kokku, eesti põllumehed, edendagem oma eesti koolisid, võtkem elavalt osa oma eesti põllumeeste seltsidest ja ärgem hakakem mitte oma loomust ära salgama, ning tulevik saab meie päralt olema!

«Sakala» 24. II 1879, nr. 8.

44

KAHJULIKUD LIIKUMISED.

I

Et eesti rahva elu viimasel ajal mitmes tükis jõudsamalt liikuma saanud kui enne, seda teab igamees, kes meie elu terasemalt tähele on pannud. Rahvas tunneb oma au ja õigust ja selle järgi käivad tema paremate meeste püüdmised.

Kui nüüd lugu nii oleks, et igamees nendes liikumistes üksiainult r a h v a au ja kasu peale vaataks ja s e l l e kasu alla kõik oma muud seisuste kasud ja inimlikud au- ja erasoovimised heidaks, siis oleks ka pea jälle rahu valitsemas, millest loota tuleb, et ta kosutab. Aga seesugust täielikku asja ei ole siin maailmas kusagil leida ning meie peame ühtepuhku oma silmad lahti hoidma, et kuri võimust meie üle ei saaks. Meie peame oma silmad lahti hoidma, ja et meie seda võiksime, seks saavad ka eesseisvad read kirjutatud, ehk küll ühtlasi tunnistama peame, et neid arutusi üksi südamevaluga paberi peale kirjutame.

Igal rahval on üksikud mehed, kelle sõna rahva juures enam maksab kui teiste inimeste sõna ja kes nagu rahva eestvedajad on. Seesugune lugu on väga korras, sest igaüks inimene ei või ju mitte nii sügavalt poliitika tundja olla, et ka kõikides kohtades kohe teada võiks, mis teha tuleb. Kui igaüks o m a teed käiks, siis ei saaks tervet rahvast ilmaski ühe mütsi alla. Sellepärast on siis rahval omad ustavad mehed, kes kõik tarvilikud asjad kokku räägivad ja seda siis oma tarvilikkude põhjustega* rahvale ette panevad. Käsikaudu ei pea ennast aga ka siin rahvas ilmaski vedada laskma, vaid kõik, mis soovitakse,

* Põhjendustega.

peab igamehe silma ees selge olema. Sellepärast näeme ka teistes maades, kus poliitika-elu kõrge järje peal seisab, et mehed nii kaua rahva ees käivad, kuni n e n d e mõtted ja r a h v a mõtted ü h t e sünnivad, siis aga ennemalt tagasi astuvad ja teistele ruumi annavad, kui et nad oma iseäraliste mõtete pärast rahvast lahutama või liiga palju üksikutesse parteidesse lõhkuma hakkavad.

Üksi seesugused mehed, kellel isamaa ja rahvas mitte ülemaks püüdmiseks ja eesmärgiks ei ole, katsuvad oma võimust ka siis veel edasi ajada, kui neid üleüldise poliitika juhatamisele enam ei tarvitata. Et aga igale silmale nähtav oleks, mis nad on, kui nad nüüd veel isamaa nimel räägiksid ja rahva ette astuksid, sellepärast tulevad nad sagedasti teisel näol, ja nimelt usu nimel ilmsile. Seesugune partei on näituseks saksa rahva juures ja parlamendis tsentrumi-partei,[1] kes ennast usu kandjaks ja usu eest vastajaks nimetab, aga kuhu ennast kõiksugu mehi selle katte alla kokku on kogunud ja kelle töö püüdmised seepeale välja lähevad, Saksa riiki lahutada, et Rooma Vatikano seda paremini õitseks, Hannoverimaa jälle iseriigiks saaks ja mis neil kõiksugused püüdmised seal on. Kõike seda tehakse jumala nimel ja usu katte all, ning tsentrumi-partei on seesinane Saksamaal, kes just selle riigi poliitika-elu praeguse segase ja halva oleku sisse on vedanud. Ausate inimeste silmas maksavad sellepärast seal tsentrumi-partei liikmed niisama palju nagu sotsiaaldemokraatlased,[2] kellega esimesed ka sagedasti käsikäes käivad.

Aga meie oleme oma arutamistega natukene kaugele kodust ära läinud. Astume tagasi ja paneme jälle liikumist meie kodumaal tähele.

Iga ausa ja osava rahva eestvedaja ülem püüdmine peab see olema, et ta niipalju kui võimalik mitmesuguste parteide nõudmisi ühendab ja et selle ühendatud töö all isamaa jõudsasti kosub. Seal on siis kõigepealt tarvis, et seesugune eestvedaja i s e e n e s e ü l e nimelt valitseb ja oma iseäralisi tahtmisi sagedasti tagasi mõistab ja jõuab suruda. Tormpead, kes mitte ühendada ei mõista ja üksi selle peale vaatavad, kuidas oma tahtmist tehtud saavad, ei kõlba ilmaski rahva eestvedajateks. Ka ei ole mitte võimalik ütelda: see ja see peab rahva eestvedaja

olema, vaid siin tunnistab töö meest. Kelle sõna kõige enam maksab rahva juures, kes oma töös kõige enam rahva paremaid mehi enda poole jõuab avatleda, see on rahva eestvedaja. Rahva paremal jaol ehk tuumal on väga peenikene tundmine selle poolest, mis temale kasuks ja kahjuks on. Aga kui meie rahva tuumaks üksi kõiki ausaid ja mõtlejaid inimesi arvame, siis jääb ka veel küllalt teisi järele, kes ennast nagu kõikuv pilliroog edasitagasi ajada lasevad, ja häda sellele rahvale, kus seesuguste hääl mõistlikkude häälest üle käib. Seal laimab rahvas oma paremaid mehi ja tema vastaliste vili õitseb. Mitte südamehalbus ei ole sagedasti süüdlane, et lugu nii on, vaid üksi kitsas silmaring. Selgus igas asjas on kõige parem abi selle vea vastu ja selgust püüab ka «Sakala» igas tükis edendada. Vigasid varju alla peita või aknaluugid kinni panna ja pimedas sõgesikku mängida, sellest ei tule ilmaski head välja ja on seesugune lugu iga ausa poliitika-töö surm. Selgus peab meie ümber valitsema, ka meie praegustes rahvaliikumistes. Sellele selgusele katsume tuleval korral ligemale jõuda.

«Sakala» 10. II 1879, nr. 6.

II

Meie maal on siiamaale kirikuõpetajad needsinatsed olnud, kelle käes kõige suurem voli rahva üle seisis. Kus midagi tähtsat asja käsile võeti või tehti, seal olid nemad ikka enam-vähem juhatajad ja juhtijad. Kui talupojal midagi nõu tarvis oli, kus tema enese mõistus järjele ei ulatanud, siis oli õpetaja seesinane, kelle juurde ta kõigepealt läks. Mõisa ta vanal ajal ei uskunud ja muid kõrgemalt haritud inimesi oli vähe maal. Õpetajad olid nagu vahemehed mõisade ja talupoegade vahel ning see olek ja voli rahva üle andis neile suure võimuse ka ilmalikkudes asjades kätte. Nende voli ja võimuse all seisis kõik meie maa elu ja liikumine ning seda võimust on nad osalt tänapäevani mõistnud elul hoida, ehk küll uuemal ajal mitugi asja ennast muutnud on.

Et seesugune voli meie kirikuõpetajate seisusele suu-

reks kasuks oli, seda ei saa keegi salata võima. Aga nagu öeldud, uuemal ajal on mitmed asjad ennast muutnud. Suurem jagu talupoegi on päriskoha omanikkudeks saanud ja selle läbi on suur vahesein mõisnikkude ja talupoegade vahel, mis vaenlust sünnitas, kadunud. Ühed on suure maa, teised väikse maa põllumehed, ja kui mõned seadused kohtute ja maavalitsuse poolest muudavad, saavad vaenlust sünnitavad vaheseinad täitsa kadunud olema.

Teiselt poolt on vallavalitsused talupoegade seltslikku olekut maal täitsa ümber muutnud. Seesinane, kellel ilmlikkudes asjades midagi nõuküsimist on, ei lähe mitte enam otsekohe kirikuõpetaja juurde nagu endisel ajal, vaid ta läheb oma vallakirjutaja juurde. Arvame nüüd veel oma rahvuslikud seltsid ja ajalehed sinna juurde, siis ei või meie imeks panna, kui kirikuõpetajate endist laia tööpiiri näeme kokku sulavat ja kirikliku ehk usuelu peale üksi tegevaks jäävat.

Sellega oleks aga meie kirikuõpetajate tähtsus meie maa poliitika-elus kustunud ja nende seisuse voli ilmlikkudes asjades nende käest kadunud. Seda ei taha nad aga mitte hea meelega käest ära anda ja selle läbi sünnivad mitmesugused võitlemised. Nemad võtavad endile selles võitlemises abilisi, kust nad saavad, ja sellepärast ei või meie seda mitte salata, et meie maal nüüd juba üks iseäraline kirikhärrade partei on. Katsub see partei kõigepealt niihästi saksa kui eesti keele ajalehti oma voli all hoida ja voli alla saada, siis katsub ta teiselt poolt meie rahva seltside-elu niipalju kui võimalik oma käes hoida. Tõuseb nüüd niisuguseid mehi või ajalehekirjutajaid üles, kes seesugust üksikpoolikut* asja mitte ei kannata, siis p e a b vaidlemist ja tüli tulema, sest rahvas ei ole kellegi parteiga kontrakti teinud ja kellegi partei kätte eestvedamise ametit ära rentinud, vaid rahvas hoiab nende poole, kes üksiainult ja kõigepealt terve rahva au otsivad ja mitte paljalt üksikute seisuste kasu taga ei nõua.

Oleme nüüd siiamaale üleüldlikult rääkinud, siis võime nüüd ka sügavamale asja sisse tungida ja järele vaadata, kuidas meie praegused vaidlemised ajalehtedes tõusid.

---

* Ühekülgset.

Kuni mullu aastani ei vaadanud rahvas ja suurem jagu meie isamaa töötegijatest mitte selle peale, kust seisusest töötegija oli. Meie töö läks rahus ja mõnusasti edasi, sest sinnamaale oli igal ausal töötegijal isamaa ja rahva kasu ülemaks püüdmiseks. Aga see olek näitas mõnel pool, kust endine tähtsus muidugi kadunud oli, liiga kardetav. Korraga tuli kiri välja,[3] millega noort «Sakalat» ketseriks ja tuleriida peale mõisteti, ja nüüd oli, kõikidest leppimiste katsetest hoolimata, rahuline kooskäimine lõpetatud: meie rahva eestvedajad olid kahte parteisse lahutatud ja rahvast katsuti tagajärele niisama lahku vedada.

Aga sellest ei olnud küll, et meil kaks parteid oli, kes mõlemad kõrvu rahva kasuks tööd oleksid võinud teha. Seks ei oleks ju parteidesse lahkumist tarvis olnud. Vana võimuse ja voli kättesaamise pärast oli rahvas parteidesse lahutatud ja selle peale läks kodust sõda tarvis, kuni võit käes ja teine surnud oleks. Ja nüüd alles alustasid kahjulikud liikumised, millest tuleval korral edasi räägime.

«Sakala» 17. III 1879, nr. 11.

III

Mis meie ajalehtedes viimasel ajal vaidlemisi on olnud, sellest teab iga eesti mees täiesti rääkida. «Eesti Postimehel» oli mullu aasta kaks korda nii palju lugejaid kui «Sakalal», ja ehk küll meie kiriklaste partei peameestel sinnamaale «Postimees» väga vastumeelt oli, siiski valisid nad teda tema hulga lugejate pärast endile ajaleheks. Et võitlemine nagu surma ja elu peale algas, sellepärast ei võinud teda mitte «Sakalas» alustada, vaid igal sõjaväel pidi oma kants olema. Aga alles uuel aastal pidi avalikuks saama, missugune partei rahva silmas võitnud oli. Ja mis meie seal nägime? «Sakalal» on praegu enam kui kaks korda nii palju lugejaid kui «Eesti Postimehel», ehk küll esimesele mitmelt poolt nii palju takistusi tee peale seati, et seda üles ei jõua ja ei julgegi rääkida. — Meie ajalehtede vaidlemistest oli rahvas aru saanud, et «Sakala» rahvusliku partei ajaleht on, millel eesti rahva

ja meie kodumaa üleüldine kasu ainsaks ja ülemaks eesmärgiks on, ja tema lõi «Sakala» poole. Oleks «Eesti Postimees» meie vastust õpetaja Hurdale ära trükkinud,[4] see meie poole langemine oleks veel suurem olnud.

Aga kiriklaste ja rahvuslik partei mõõtsid ennast ka veel teisel kohal. Meie Eesti Kirjameeste Selts pidi kiriklaste tahtmise järgi otsust selle üle tegema,[5] kelle poole ta hoida ja keda ta hukka mõista tahtis. Nemad rääkisid seal otsekohe välja, et paljas tänutunnistus õp. Hurdale midagi ei tähenda, vaid selts pidi selle tänutunnistusega «Sakala» ja Hurda vahel otsust tegema. Ja mis otsust andis ka see selts? Jakobson, «Sakala» väljaandja, valiti 70 häälega 90-nest häälest eestseisuse sisse, ja see koht tänukirjas, kus «Sakalat» hukka mõisteti, lükati tagasi.

Oli see liikumine Eesti Kirjameeste Seltsis juba kahjulik, siis on üks teine liikumine teises kohas, millest pikemalt peame rääkima, ütlemata kahjulik ja ühtlasi ka väga põlastav. Meie Aleksandri-kooli asutamise nõu on kõigekõrgemalt seks kinnitatud, et meile üks elav mälestus selle sõna auks oleks, millega meid pärisorja-kütkest lahti päästeti. Ja et meie oma vaimuvabadust võiksime avaldada, anti meile ka luba terve eesti rahva seas igal pool abikomiteesid asutada, kes meie Aleksandri-kooli ruttu elusse saaksid kutsuda aitama. Selles isetalituses pidime näitama, kas meie usaldust ära oleme teeninud. Ja meie võime ütelda, et siiamaale kõik asjad ausasti edasi on läinud ja siin ka kõige suurem vaenlane ühtegi süüd meie peale ei või tunnistada. Aga meie abikomiteesid on nüüd ka ühelt poolt kurjasti hakatud pruukima. See asi kipub terve rahva au kallale ja sellepärast peame temast pikemalt rääkima. Meie abikomiteed on üksi selle tarvis kokku astunud, et nad Aleksandri-kooli heaks raha korjaksid. Niipea kui nad poliitika- või muid asju taga hakkasid ajama, siis on nad oma piiri seest välja astunud ja on usaldust, mis nende sisse pandi, kurjasti pruukinud. Seda ei tohi ilmaski sündida!

Nagu tuttav, valisid Aleksandri-kooli asutajad ühe peakomitee,[6] kelle hooleks nad rahakorjamise ja muud toimetused kuni selle kooli elusse ärkamiseni uskusid. See peakomitee on endale pärast mõned liikmed veel sekka võtnud ja nende seas ka õp. Hurda soovimise peale

arsti H. Rosenthali[7], kes Tallinnas elab. Kui nüüd Harju kreisi abikomiteed Tallinnas 28. detsembril koos olid, on see arst H. Rosenthal seltsis kaupmehe C. Langebrauniga neile ühe kirja allakirjutamiseks ette pannud, kus õpetaja Hurta tänati ja «laudapõletamised ja tõrvakanad»[8] «Sakala» süüks pandi. Isegi on mõista, et kõik abikomiteede saadikud selle ettepanemise pärast väga pahased olid ja teda täitsa tagasi lükkasid. Vaidlemistes üteldi ka, et õp. Hurdale tema töö eest küll tänu võib anda, aga mitte poliitikat abikomiteede toimetuste sekka võtta ja «Sakalaga» kõiki neid mehi ühtlasi teotada, kes tema kaastöölised. Nimelt laideti väga, et «Eesti Postimees» mitte õiget vastust dr. Kreutzwaldile[9] ei ole andnud, mislabi tüli kahe ajalehe vahel suuremaks läinud. Seal oli arst Rosenthal (kes redaktor J. V. Jannseni väimees) nii julge, ka dr. Kreutzwaldist avalikus seltsis pahasti rääkida. Aga koosolijad olid ausad mehed, lükkasid laimdusekirja tagasi ja ütlesid, et nad üht tänutunnistust õp. Hurdale küll anda tahtsid, ja kui seesugune tunnistus abikomiteede kätte saaks saadetud, tahaksid nad teda heameelega alla kirjutada, aga valelaimdusi ei saaks nad ilmaski selles kirjas sallima.

Sellega olid, nagu igamees peab tunnistama, Harjumaa abikomiteed õigesti teinud, sest seesugune lihtlabane tänuavaldus, kus mingisugust poliitikat juures ei oleks olnud, ei oleks mitte abikomiteede seaduslikust tööpiirist välja läinud. Aga seesugune tänutunnistus ei olnud mitte meie vastaliste tahtmise järgi. Selle juures ei oleks teatav p a r t e i - võitlemine mitte palju kasu saanud. Töö rahva kasuks ei olnud neile siin mitte eesmärk, vaid p a r t e i au. Sellepärast katsuti abikomiteesid uuesti kurjasti tarvitada. — Aga räägime sellest tuleval korral edasi!

«Sakala» 24. III 1879, nr. 12.

IV

Tuli esiotsa palju kirju Harjumaalt «Sakala» toimetuse kätte, kus Tallinna abikomiteede koosoleku üle sellepärast kaebtust tõsteti, et üks peakomitee liige seal võõraid,

kardetavaid asju nende komiteede töö vahele tõmmata püüdis, siis hakati kesk jaanuarikuu sees ka punase värviga trükitud (litografeeritud) «t ä n u k i r j u» meie kätte saatma, mis jälle H. Rosenthal peakomitee nimel Harjumaa abikomiteede kätte oli läkitanud, selle palvega, nendele kirjadele nimesid alla korjata ja siis ruttu Tallinna H. Rosenthali kätte saata. Nende «tänukirjade» sõnad[10] on «Eesti Postimehe» nr. 7 sees trükitud. «Tänukirjadega» oli iga abikomitee kätte ühtlasi järgmiste sõnadega H. Rosenthali poolt kirjutatud:

«Austatud ..... kihelkonna Eesti Aleksandri-kooli abikomitee president ..... Et viimase Harju kreisi Aleksandri-kooli abikomiteede koosolekul 28. jõuluk. p. nõuks sai võetud üht tänutunnistust Harju kreisi abikomiteede poolt peakomitee presidendile härra J. Hurdale tema vaeva eest Aleksandri-kooli kasuks avalikult avaldada, siis usaldan mina ka Teile mõeldud tänutunnistust siinjuures lisada ja loodan, et Teie nii lahke saate olema ka omas paikus niipalju kui võimalik allkirjasid lisatud kirja alla korjama, sest see saab meile auks (!) olema, kui oskame selle mehe vaeva ja muret õieti mõista, kes meie rahva eest (!) võitleb ja tema eest tööd teeb. Allkirjad peavad nii selgesti kui võimalik tähendatud ja sellega ka ühtlasi seisus ehk amet. Palume asja nõnda pea kui võimalik toimetada ja minu aadressi all: Dr. Rosenthal, Langstrasse, Haus v. Dehn, nr. 104, kõige hilisemast 24. näärikuu p. saata. Asja rutulise toimetuse peale lootes jään aupaklikult dr. H. Rosenthal, peakomitee liige ja Tallinna abikomitee aupresident.»

Rääkimata sellest, et eesseisvas kirjas H. Rosenthal endale aunime annab, mis temal mitte ei ole, sest tema ei ole mitte «doktor»[11] (dr.), vaid paljalt arst, siis on ta ka siin peakomitee nimel asju toimetanud, kuhu peale temal mitte voli ei ole olnud. Aleksandri-kooli komiteed on selle peale kokku astunud, et nad kooli heaks raha korjavad, aga mitte poliitikat taga ei aja. Aga juba eesseisvas kirjas on poliitikat taga aetud, kui seal rahva eest võitlemisest räägitakse. Veel enam paistab aga poliitika-püüdmine silma, kui tänukirja enese peale vaatame. Oleks see kiri üks lihtlabane tänukiri olnud, nagu abikomiteed ka Tallinnas viimati soovisid, siis ei oleks ju kellelgi inime-

sel midagi selle vastu võinud olla. Aga seesugune lihtlabane kiri ei olnud mitte tema tegijate plaani järgi, vaid tänu oli neile paljalt katteks oma poliitika-sappi välja valada. Ja seks pidid Aleksandri-kooli abikomiteed ja peakomitee nimi abiriistaks olema. Sest kui meie selle «tänukirja» peale vaatame, mis leiame sealt seest? Õpetaja Hurta ei tänata kõigepealt mitte selle eest, et ta Aleksandri-kooli eest tööd on teinud, vaid selle eest, et tema hoole läbi Kirjameeste Selts ilmunud, et ta eesti rahva vanu pärandusi hakanud korjama ja et ta meie keelt ja kirjutuse-viisi agarasti harinud. Sealjuures räägitakse laimamistest ja tänamata olekust ning küsitakse: «Kas eesti rahvas Teid selle eest ka armukaisus on kandnud?» Need küsimised ei või mitte Aleksandri-kooli heaks avaldatud töö kohta minna, sest alles mõni päev varem oli õpetaja Hurdale Tartus rahva poolt selle töö eest väga suurel mõõdul tänu avaldatud.[12] Siin tehakse üht jagu rahvast tänamatuks, et nad mitte praegunimetatud muude asjade eest ei ole tänada mõistnud. Vaatame järele, mis asjad need on.

Esmalt olla õp. Hurda vaeva läbi Kirjameeste Selts elusse tõusnud, mis eest teda rahvas mitte ei olevat mõistnud tänada. Kahju, et «Sakala» väljaandja siin sunnitud on iseenesest rääkima, mis ta aga väga vastumeelt teeb. Siiski saab iga mõistlik ära mõistma, mispärast ta seda teeb ja et ta sellega enesele kiitust ei otsi. «Sakala» väljaandja on seesinane, kes esmalt Kirjameeste Seltsi põhjuskirjad* üles seadis, siis nimesid korjates mitmed kihelkonnad läbi sõitis (Nõo, Rõngu kaudu ümber Virtsjärve Tarvastu, Paistu ja Suure-Jaani kihelkondades ja sealt Rannu kaudu jälle Tartu tagasi), põhjuskirjad Peterburis vene keelde ümber seadis ja neid seal ka selleaegse kindralkuberneri-härra Albedinsky[13] ette pani, kes viimaks palujale selle pea'e lahkesti kätt andis, et ta kõik saaks tegema, mis võimalik, seda Kirjameeste Seltsi kinnitamisele aidata. Selle «Sakala» väljaandja püüdmise eest kiidavad Tallinna mehed õp. Hurta ja laimavad sealsamas kirjas töö tegijat.

Aga teine asi. Õpetaja Hurt olevat eesti rahva vanu

---

* Põhikirjad.

pärandusi kokku hakanud korjama. Tõsi on küll, et õp. Hurt vanu laule vastu on hakanud võtma, mis Kirjameeste Seltsile saadetakse, ja paar raamatut vanu laule ka juba välja andnud.[14] Aga meie ei leia selles töös midagi nii suurt asja, et rahvas kohe selle eest avalikke tänukirju peab hakkama kirjutama ja et teda tänamatuks võiks nimetada, kui ta seda ei tee. Jah, tänamata on need, kes seesuguseid tänukirju kirjutavad, tänamata on nad dr. Kreutzwaldi vastu, kelle tööde kohta kõik meie nooremate meeste püüdmised midagi ei tähenda! Ehk on meie «Kalevipoja laul» Tallinna meestele täitsa tundmata? Ei ole. Aga dr. Kreutzwald ei ole n e n d e parteist ja sellepärast katsutakse rahva ees kõik au ühe mehe peale veeretada, keda see partei oma õlgade peale tõstnud ja rahva eestvedajaks teinud. Kui meie lauluisa dr. Kreutzwaldi 75-aastast sündimisepäeva pühitseti[15] ja nõuks oli võetud juubilari ühe väikese kingitusega rõõmustada, seal olid ka mõned Tallinna eestlased hea summakese kokku pannud ja seda raha H. Rosenthali kätte ärasaatmiseks andnud. Tartus Kirjameeste Seltsi koosolekul said nad aga kuulda, et Tallinnast mingisugust osavõtmist Tartu pidul näha ei olnud. Paar nädalat hiljem hakkasid nad oma raha järele pärima ja seal ütles neile H. Rosenthal, tema olla ära unustanud seda raha Tartu saata ja pakkus teda nüüd andjatele tagasi. See on Tallinna «eestvedajate» tänuavaldus eesti rahva vanavara kuulsale korjajale tema korjamise eest!

Meie võiksime ka veel eesti rahva keele harimisest ja harijatest rääkida, aga olgu eesseisvatest näitustest küllalt. Mitte tänutunnistus ei olnud siis «tänukirja» tegijate eesmärk, vaid ühe partei hoop teisele parteile. Ja selleks püüdmiseks tarvitati meie Aleksandri-kooli abikomiteesid! Aga kas need ennast seesugusel kombel pruukida lasksid? Ei lasknud, niipalju kui meie teame. Kui ehk ka mõned üksikud liikmed «Eesti Postimehes» avaldatud «tänukirja» alla oma nimed kirjutasid, abikomiteed oma täiuses ei ole seda mitte teinud. Ja see on suureks auks meie abikomiteedele, et nad ennast oma äramääratud tööpiirist mitte kõrvale ei ole lasknud eksitada. Missuguseid vastuseid H. Rosenthal abikomiteede käest on saanud, tunnistab järgmine kiri, mis Juuru abikomitee temale saatis:

«Austatud peakomitee liige ja Tallinna abikomitee aupresident dr. Rosenthal! Teie aupaklikkude soovimiste üle — Juuru abikomiteele kirjutades, 6. jaan. s. a. — palume aupaklikult endid vabandada, et meie Teist soovitud «tänutunnistust peakomitee presidendile õpetajahärra Hurdale» mitte nii rutusti, kui Teie soovisite, ei või ära toimetada. Meie oleme «Sakala» väljaandjat, C. R. Jakobsoni-härrat, endile abikomitee a u l i i k m e k s palunud, sellepärast peame seda nimetatud «tänutunnistust» temast ka alla kirjutada paluma. Nõnda saab siis — loodame meie — see kiri sealt rutemalt õpetaja Hurda kätte minema, ja mitte enam Teie kätte tulema.» (Allkirjad.)

Nõnda oli lugu nimetatud «tänukirja» valmistamisega. Ja need mehed, kelle töö ja toimetus tervelt vale põhja peal seisab, julgevad jälle kui Aleksandri-kooli toimetajad «Eesti Postimehes» (nr. 7) avalikult «Sakala» peale tunnistada,[16] et ta «valet, kiusu, iseenese kiitust, kadedust» rahva sekka külida ja «üleannetust» õpetada! Laimata ja sõimata, selle tarvis ei kulu suurt mõistust ära. Näidaku need laimajad, kus ja kuidas «Sakala» seda teinud, mis nad temast tunnistanud. Tegudest tunnukse tegijat, ja meie oleme oma vastaliste tegudest neid tundma õppinud.

Meie vastalised küsivad: «Mispärast väriseb «Sakala» niisuguse tänutunnistuse eest õpetajahärra Hurdale nii väga, et neid rahvale nii kangesti keelab?» Palja tänutunnistuse eest ei ole meil mingisugust asja väriseda, aga kurjade püüdmiste eest, mis ennast nende «tänutunnistuste» nime alla varjavad, väriseme selle kahju ja häbi pärast, mis neist rahvale tuleb. Siiamaale ei võinud meie vastalised Aleksandri-kooli komiteesid kuidagiviisi kardetavaks teha, aga ei oleks mitte meie Harjumaa abikomiteed nii tugevasti vastu pannud, siis oleks nüüd neist võinud ütelda: «Vaadake, need ei ole enam mitte rahakorjamise seltsid, vaid on poliitika-võitlemise kogud!» Jumalale tänu, et meie vastaliste paha nõu korda ei ole läinud!

Meie arvame, et eesti rahvas mitte selle poolt kaksipidi ei saa mõtlema, kuspool tema tõsised sõbrad seisavad. Selle aja sees, kus «Sakala» igapidi oma lugejaid Aleksandri-kooli tööle äratada püüdis ja ka mitusada rubla selle kooli heaks kokku kogus, korjasid «Eesti Postimees» ja tema kaastöölised «tänutunnistusele» nimesid. Seesu-

guseid nimesid on temal ka juba mitusada ja ta saab neid ehk ka veel juurde saama, aga et need nimed meie Aleksandri-kooli palju edasi saavad aitama, seda vist keegi ei taha uskuda. Kui meie seesuguseid «tänukirju» oleksime avaldada tahtnud, meie oleksime neid tosinate kaupa ette võinud tuua. Sest niipea kui Harjumaal «tänutunnistusi» alla hakati kirjutama, kus «Sakalat» laimata katsuti, seal tuli mitmelt poolt tänutunnistusi ka «Sakala» väljaandjale, kus sajad nimed all olid. Meie ei ole neid aga mitte avaldanud, sest et meie seesugust au ei püüa ja rahvast mitte väega* kahte parteisse kiskuda ei taha. Pealegi lasksime peakomitee liikme Jaan Adamsoni[17] läbi õp. Hurta jaanuarikuu sees paluda, et ta Tallinna «tänutunnistuse» kirja avaldamist «Eesti Postimehes» ära keelaks, sest et seeläbi uus riid ajalehtedes saaks tõusma. Meie omalt poolt lubasime siis seda asja vait olles mööda minna lasta, ehk küll meid avalikus koosolekus oli teotatud. See palve ja soov ei ole ühtegi aidanud. Ärgu sellepärast meie vastalised mitte jälle ütelgu, et «Sakala» riidu otsida. Meie otsime selgust, ja kui meie kallale tullakse, siis peame enese eest ja rahva kasuks võitlema. Ja et meie võitlemine ikka asjalik oli ja on, sellepärast ei või meie ka mitte ühe või teise inimese peale vaadata ja selle peale, kui palju meie arutamised neile meelehead või meelepaha teevad, vaid meie kohus on see, iga juhtumist meie rahva elus nõnda päeva ette tõmmata, nagu seda õigus nõuab, et iga lugeja ise kohut võiks mõista ja otsust teha.

Kui meie nüüd lõppeks veel selle peale vaatame, mis meie üksikud parteid neist juhtumistest õppida võivad, siis saame aru, et meie vastalised enam oma partei kasu kui rahva kasu peale on vaadanud. Ja kui meie vastaliste partei ei taha, et neid nende eestvedaja õp. Hurt mitte täitsa rabasse ei pea vedama ja nemad oma viimast voli rahva juures ära ei pea kaotama, siis peavad nad enesele pea teise eestvedaja valima, kes meie parteielu enam vaikse tee peale mõistab juhtida. Ühe või teise seltsi president ju Hurt võib olla ja ta saab seal õnnistusega tööd tegema, kui ta oma piiride sisse jääb. Aga parteide või pealegi rahva eestvedaja ameti peale, nagu Tallinna tänu-

* Vägivallaga.

kiri nõuab, tema sugugi ei sünni — seal jõuab ta iseenese üle liiga vähe valitseda ja on temal ka seks liiga vähe poliitika-silmaringi laiust. Meie, kes meie ikka leppimisele valmis oleme, ei taha seda asja nüüd mitte veel sügavamalt üles arutama hakata. Kui seda aga siiski edaspidi peaks tarvis olema, siis saame tegema, mis meie kohus on. Meie astume üksi nii kaugele oma võitlemises ette, kuidas meie vastalised meid ette kutsuvad.

«Sakala» 31. III 1879, nr. 13.

* * *

Holstre valla koolmeister Jaan Adamson, kes Eesti Aleksandri-kooli esimene alustaja ja elustaja oli, on 15. aprillil siit ilmast lahkunud ja 22. aprillil maeti tema kaduv muld maha. Peale lõunat kella nelja ajal viisid leinajad, kes ligi 40 vankris tema kirstu taga sõitsid, oma unustamata kaasvenna surnukeha Pulleritsu koolimajast Paistu kirikusse ja sealt peale matusekõnet Paistu surnuaeda. Kui õpetaja oma matusekõnes lahkunud venna ausast meelest ja väsimata tööst mitte üksi oma koolis, vaid ka mujal, kuhu teda tema kaasvendade usaldus ametisse oli kutsunud, nagu Aleksandri-kooli ja Põllumeeste Seltsi heaks, liigutatud südamega oli jutustanud ja näidanud, kuidas ükski leinajate seast selle mehe peale üht pattu ei võida tunnistada ja kuidas ta liiga vara meie seast lahkunud, seal ei olnud kellelgi kuuljal võimalik oma silmapisarate voolamist enam tagasi hoida. Jaan Adamson oli üks mees, nagu neid harva leida on: tema süda põles armastuses oma rahva vastu, sellele armastusele jäi ta muutmata kindlaks ja see armastus avaldas ennast kõige hoolsamas töös isamaa kasuks, nii et teda selle poolest iga eesti mees endale eeskujuks võib võtta. Meie saame tema tööst tema eluloos edaspidi pikemalt rääkima, kus meie ka tema pildi oma lugejate ette saame panema. Nii palju võime veel täna nimetada, et Holstre vald, kus Jaan Adamson peale 25 aasta koolmeister oli, tema mälestuseks priitahtlikkudest annetustest üht kapitali tahab asutada, mis Adamsoni kapitali nime all Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsile saab ja mille intressid seks ära kulutatakse, et neist Viljandis olevatel põllutöö-näitustel väikestele põllumeestele üht «Adamsoni auhinda» välja jagatakse. Jaan Adamson oli ka selle Põllumeeste Seltsi esimene asutaja ja alustusest kuni viimase ajani seltsi esimene kassameister. Austatud olgu tema mälestus igavesti!

«Sakala» 5. V 1879, nr. 18.

46

«SAKALA» JA TEMA LUGEJAD.

Suur jumal on nii targasti ära seadnud, et igal rahval tema kodumaa kõikidest maailma maadest kõige armsam on ja oma suguvennad ja -õed needsinatsed, kes kõige lähedamal tema südame küljes seisavad. Minu rõõmu ja kurbtust tunnevad minu suguvennad minuga ühes, minu kõrged elu eesmärgid ja lootused on ka nende eesmärgid ja lootused, ning sellepärast olen ma nendega nagu üks suur perekond, kus ma ka omalt poolt kurbadega nutan ja rõõmsatega naeran. Mida väiksem rahvas, seda elavam on see rahvuslik tundmine, seda suurem on kodumaa- ja rahva-armastus. See armastus teeb meid õnnelikuks ja see õnn on seda suurem, mida enam ohvrit meie oma kodumaa ja rahva heaks tuua võime. See on nõnda jumalast targasti ära seatud ja sellepärast on iga rahva kohus, olgu see rahvas nii väike kui tahes, oma rahvuse eest nii kaua võidelda, kuni ta elab.

Eesti rahvas on üks väikene rahvas ja tema on oma kallil kodumaal ehk enam nutjatega nutnud, kui rõõmsatega rõõmus olnud. Aga seda elavamalt on temale need rõõmutunnid mälestusse jäänud, seda elusam on tema koduarmastus. Tänases lisalehes oleme «Kodu» pealkirja all oma laulikute avaldusi selle kohta kokku võtnud, kust meil kodumaa- ja rahva-armastuse tuli välja paistab, millega ta kõige külmemaid südameid põlema võib süüdata.

Aga meie tahtsime täna «Sakalast» ja tema lugejatest rääkida! — Mulluaastase «Sakala» nr. 17-ne sees[1] seisis kiri, mis meile austatud suguvend Riiast oli saatnud ja mis meie muutmata trükki olime pannud. Selle kirja sees leiame ka järgmisi sõnu: ««Sakala» on eestlaste vaimuelu ühe aastaga teiseks muutnud.» Sellele ütelusele, mille

sarnaseid meie mitte üksi sealt ei ole kuulda saanud, läheb natukene seletust tarvis. Kui meie neid sõnu otsekoheses tähenduses vastu tahaksime võtta, siis oleks see nii suur au «Sakalale», mis see ilmaski vastu ei või võtta. Meie arvame pealegi, et kellelgi ajalehel võimalik ei ole rahva vaimuelu ühe või kahe aastaga ümber muuta, nimelt veel, kui kõik rahva tähtsamad mehed selle ajalehe kaastöölised on. Ajalehed ei ole ju siis ühtegi muud kui rahva vaimu avaldus. Rahva vaim sünnitas teda, aga tema ei sünnitanud mitte uut rahva vaimu. Aga seda võime küll ütelda, üks ajaleht võib rahva vaimuelu, mis ehk ajalehe puuduse pärast varjul seisis, laiendada ja suure rahvahulga kohta tegevamaks teha. Seda oli meie kirjasaatja vist ka «Sakalast» ütelda tahtnud. Ja seda kiitust võime rahuliku südamega vastu võtta, sest ta ei tunnista mitte muud «Sakalast» kui seda, mis selle ajalehe põhjused* nõuavad. «Sakala» seisab täitsa eesti rahvuse põhja peal ning «Eesti» on tema lipu nimi. Nagu meie oma esimesel aastakäigul juba nimetasime: Kui mitte meile see ajaleht välja ei oleks tulnud, siis oleks meie rahvuslik tundmine enesele teisel kombel avaust otsinud. Siiamaale oli «Sakala» ainus eesti ajaleht, see on seesugune ajaleht, mis kõigepealt eesti rahvuse õiguste eest kostab ja sellel teel lepitust ja kokkuleppimist teiste rahvustega otsib. Uuemal ajal on ka kaks väiksemat ajalehte sedasama teed katsunud käia,[2] mida «Sakala» kõnnib. Kõik meie muud eesti keeles väljaantud ajalehed on aga kas balti rahvuse või kirikuparteide ajalehed, mis tükati eesti rahvuse vastu niisama seisavad nagu vesi tule vastu. Seeläbi, et nad meie kõige kallimaid tundmisi jalgadega tallavad ja neid asju, mis meie armsaks peame, sopaga pilluvad, ärritavad nemad ka vihavaenu meie maal ja kisuvad selle vahe ikka suuremaks, mis meie maa üksikute rahvuste vahel muidugi ju on. Kes sellepärast nende vastu üles astub, see edendab ühendust ja kokkuleppimist, ning meie rahvuslik partei on sel kombel see päris rahusünnitaja partei meie maal. Selle rahvusliku jaoskonna ajaleht on aga praegu «Sakala». — «Sakala» on eesti rahva ajaleht. Sellepärast võib ta küll eesti rahva

* Põhimõtted, põhialused.

vaimu elustaja ja selle rahva vaimuavalduste koguja ja laiendaja olla, aga mitte tema vaimuelu muutja. Meie usk on nii kindel eesti rahvuse vaimu ja tema kindluse sisse, et meile selle vaimu elustamine küll võimalik näitab, mitte aga tema ümbermuutmine.

Et lugu nii on, sellepärast on siis ka «Sakala» üks suur jagu meie rahva elust. Küsige, kus teie tahate, järele, see küsimine: «Saab «Sakala» jälle välja tulema?»[3] on enam kui pool aastat meie rahvast liikuma pannud, ning vaevalt on kolm mõistlikumat eesti meest viimasel ajal koos juttu võinud ajada, kus mitte «Sakala» nende suus ei oleks olnud. See oleks üks päris imeasi, kui mitte «Sakala» üks tähtsam jagu eesti rahva elust ei oleks. Ja mispärast on ta seda? Sellepärast, et ta mõistnud on rahva sügavamaid tundmisi oma kodumaa ja paremate rahvameeste, meie suure Vene riigi ja meist kõikidest armastatud riigi-isa kohta sõnas elavalt nähtavaks teha. Meie rahval on selle poolest peenikene tundmine, kas see, mis öeldakse, tema südame sügavamate tundmistega kokku kõlab või mitte. Et «Sakala» seda on mõistnud, sellepärast on ka kõik paremad eesti mehed ennast tema ümber kokku kogunud ja ta on täielikult meie rahva sügavama elu avaldajaks saanud.

See kurvastus, mis «Sakalal» on olnud,[4] oli terve eesti rahva kurvastus. Meie rahvas näitas seda viimasel laulupeol elavalt üles, ning kus aga «Sakalat» teotada katsuti, seal avaldas ennast rahvas, nagu oleks teda teotatud. Meie rahvas on, nagu öeldud, üks väikene perekond ja seda elavamalt nutame nutjate ja rõõmustame ennast rõõmsatega. Meie rahvas on «Sakala» väljaandjat kui tema tundmiste kandjat siiamaale nii igapidi katsunud rõõmustada, ise sellest rõõmust rõõmu tundes, et meie seda sugugi kõik üles ei julge rääkida: see paistaks ehk mõne mehe silmas jälle nii välja, nagu otsiks «Sakala» väljaandja iseenese kiitust. Aga kõikidest asjadest ka meie vait ei või olla, sest et neist juba meie tänutundmine meid sunnib rääkima.

Kui mullu aasta meie ajaleht seisma pidi jääma, siis oleks küll meie lugejatel õigust olnud oma rahast ühe jao tagasi pärida. Seda ei ole aga keegi teinud. Ja mispärast

mitte? See oleks «Sakala» edaspidisele väljatulemisele surmahoobiks olnud. Rääkimata sellest, et esimesel aastal «Sakala» sissetulek mitte tema kulusid üles ei jõudnud kaaluda, siis oli meil ka terve teise aasta eest postiraha ette ära makstud, meil olid kõik kulud selsamal kombel kanda, nagu oleks ajaleht välja tulnud (maha arvatud olgu üksi trüki- ja paberikulud), ja kolmas jagu raha oli üleüldse tellijate poolest veel sisse maksmata. Oleks mõnel ässitajal korda läinud rahvast raha tagasipärimiseks üles kihutada (mis «Tallinna Sõber»[5] ka nüüd veel kõige sopasemal kombel püüab teha), siis ei oleks «Sakala» edaspidine väljatulemine mitte üksi võimata olnud, vaid tema väljaandja oleks ka veel oma maakoha pidanud ära müüma ja ära kaotama. Et meie lugejad oma armastust meie vastu sel kombel saaksid avaldama, seda ei tulnud meile ilmaski meelde mõtelda. Mitte üht meest ei ole meie lugejate seas olnud, kes mullu aasta oma raha tagasi oleks pärinud ja tänavu uue tellimise ajal on üksi *neli meest* vanast rahast 1 rubla 10 kop. uue tellimise kõrvale soovinud arvata, mis ka tehti ja seda ennemalt teha võidi, et mitmed uued tellijad vägise enam oma ajalehtede eest sisse on maksta tahtnud ja maksnud, kui ajalehe hind on. Sel kombel on siis «Sakala» uuel aastal jälle täie jõuga välja võinud tulla.

Aga sellest ei ole veel mitte küll; ühest asjast peame siin veel rääkima. «Sakala» lugejad on omakeskel enne jõulu ühe summa raha kokku pannud[6] ja seda «Sakala» väljaandjale saadikute läbi jõulukingituseks lasknud anda! See summa oli 600 rubla. «Sakala» väljaandja tänab siin avalikult selle armastuse-avalduse eest. Kui meie selle peale mõtleme, et meie lugejate seas vähe rikkaid mehi on, siis on see üks väga suur kingitus. See raha on nüüd «Sakala» väljaandjale kingitud ja tema võib temaga sellepärast teha, mis ta tahab. Ta on oma südametundmisega selle raha kohta vaielnud, aga viimaks otsusele jõudnud, et ta seda raha enese kasuks mitte ära ei või tarvitada ja vastu võtta. Sellepärast saab ta selle kapitali intressisid üksi tulusate kirjade väljaandmiseks ära tarvitama, aga kapitali ennast sel kombel rahvale tagasi maksma, et 1881. aastast saadik iga aasta enda valimise järgi ühele noorele eesti mehele, kes ülemates koolides käib, sada

rubla stipendiumiks annab, ja nõnda kuus aastat järestikku, kuni see «Sakala kapital» otsa on lõppenud. Meie loodame, et meid jumal kõiki, nagu siiamaale, nii ka edaspidi edasi saab aitama.

See on tõsine seisukord «Sakala» ja tema lugejate vahel. «Sakalat» ja tema lugejaid ei või mitte nii kaua üksteisest lahutada, kuni «Sakala» selleks jääb, mis ta praegu on: eesti rahva vaimuelu avaldajaks. Ehk küll selle ajalehe pidamist igapidi raskendatakse ja mõnes kohas tema lugemist täitsa ära keelatakse, siiski on tänavu tema lugejate arv ligi 4500 peale tõusnud. Rahva vaimuelu ei lase ennast mitte vägivaldsel teel lämmatada. Kui meie rahvuse vastalised seda möödaläinud pimedatel aastasadadel teha ei jõudnud, seda vähem saab see neile nüüd korda minema. Jumala ja oma keisrihärra armu peale lootes oleme sellepärast uue lootusega tänavuse aasta sisse astunud ja meiega ühes kõik paremad eesti mehed.

«Sakala» 16. II 1880, nr. 7.

47

«TALLINNA SÕBER» JA TEMA PÜÜDMISED.

Selle pealkirja all «Tüli ja rahu»[1] on «Tallinna Sõber» oma püüdmisi igapidi avaldanud, mis kirja meie sellepärast tähele panemata ei või jätta. Väga tänuväärt asjaks nimetame, et «Tallinna Sõber» sel kombel ette on astunud, sest nüüd saab ometi eesti rahvas selgust selle üle, mis «Tallinna Sõber» õigusepärast tahab, ja teab tema sõnu ka edaspidi õigel kombel ära seletada.

Kõigepealt on järgmine «Tallinna Sõbra» tunnistus tähelepanemiseväärt: ««Sakala» tunnistab ennast kõigepealt eestlane ja siis alles muulane olema. See on koguni teine tee, seda meie käia ei taha ja selles saame küll ikka vastased olema.» See «Tallinna Sõbra» ütelus on ainus selge sõna, mis meie tema pika kirja seest üles oleme leidnud, aga sellest on ka juba küll, et kõikidest teistest aru saame. Meie maal on ju, nagu iga inimene teab, kaks rahvust suuremal mõõdul elamas, need on: eestlased ja sakslased. Üht üleüldist balti rahvust meil siiamaale veel ei ole ja ei saa vist ka nii pea olema, sest eestlased ei taha ennast praegu veel mitte saksastada lasta ning meie ei ole ka veel ühtainust saksa keele ajalehte leidnud, mis mitte kõige oma jõuga saksa rahva õiguste eest ei oleks võidelnud ja kõiki eesti püüdmisi hukka mõistnud, kus need vähegi sakslaste iseäraliste õigustega võidu kaaluma hakkasid. Nii kaua, kui siis sakslased oma iseäraliste õiguste eest suure vaenuga võitlevad ja «e e s t i» paljast orjanime meie maal tähendab, nii kaua ei või b a l t i rahvusest juttugi olla, vaid see nimi ei ole muud kui üks jesuiitlik pettus. Meie, eestlased, ei taha kusagile vihavaenu sünnitada, aga meie tahame, et meil kui selle maa pärisrahval teistega ühesugused õigused on. Nii kaua aga,

kui lugu veel nii kaugel ei ole, nii kaua on ka iga eestlane, kes kõigepealt eestlane ei ole, üks palgatud ülejooksik, või ta ei ole sugugi eestlane ja tarvitab seda nime paljalt oma jesuiitlikkude plaanide katteks. Kui nüüd «Tallinna Sõber» ütleb, et ta kõigepealt eestlane ja siis alles muulane olla ei taha, siis on ta sellega selgesti välja ütelnud, et ta sakslane on, mis sugugi imeks ei ole panna, sest meil on ka juba ennegi ja muid saksa ajalehti eesti keeles olemas.

Oleme nüüd selle esimese ja peapunktiga järjele saanud, siis on teised kõik iseenesest selged. Seda peame aga tunnistama, et meie vastalised endale just selle õige mehe redaktoriks välja on valinud, sest peenemat kavalust ei või üks redaktor oma kirjas enam avaldada, kui seda W. F. Eichhorn[2] oma «Tallinna Sõbra» 6. numbris teeb. Kui tema keel mitte pöörane «Ristirahva Pühapäeva-lehe»[3] kuulutuste keel ei oleks, mida meie Nalja Mart sagedasti käsile pidi võtma, siis käiks ta «Eesti Postimehest» mitmes tükis üle. Mis ühe sõnaga öeldud on, seda on teise sõnaga kohe jälle tagasi võetud, nii et see üks õige osav lugeja peab olema, kellele kirjutaja päris tahtmine välja peab paistma. «Tallinna Sõbraga» seesugusel lool vaidlema hakata, see oleks tühi aja raiskamine. Muudkui paar ütelust võime sellepärast oma lugejatele tema arutustest ette panna, mis meid kirjutaja tahtmisega natukene enam tuttavaks teevad või muidu liiga naljakad on, kui et neid nimetamata võime jätta.

Nagu see meie vastaliste ülem poliitika on, meid vastastikku kokku ässitada, nii katsub seda ka «Tallinna Sõber» suure osavusega. Meie olime kord ütelnud, kuidas soovida oleks, et väiksemad ajalehed, mille jõud ka väiksem ja poliitika-silmaring kitsam, ennast oma avaldustes igas tükis oma partei suuremate ajalehtede juhis* hoiaksid. Seda ütelust tarvitab nüüd «Tallinna Sõber», et «Tartu Eesti Seitungi» ja «Pärnu Postimeest»[4] «Sakala» vastu üles ässitada. «Tallinna Sõber» kirjutab: «Kellel endal silmi vaadata, kõrvu kuulata ja mõistust mõista ei ole, eks see teeks paremini, kui koju oma igapäevase ausa töö juurde jääks. Seal tema võiks ennast ikka enese tar-

* Juhtimises.

beks ja südamekinnituseks suuremate ajalehtede ja nende laiema poliitika-silmaringi juhtimise alla anda, avalikult vainult peaks tema aga eemale jääma, mis temal seal ütelda on kui: Kuule, mis Papa kõneles![5] Või arvab Papa, et tema hääl üksi üle vainu ei kosta? Kuidas ja mis suurema jõu abil aga Papa laiemat poliitika-silmaringi üksi oma tarvituseks nuumanud on, sellest ei saa meie aru, ja missuguse näoga teised väiksemad ajalehed selle topi otsas imevad, mida «Sakala» neile suhu pista heaks arvab, seda meie ei tea.» — Seesuguste ja sarnaste madalate naljasõnadega loodab nüüd «Tallinna Sõber» kaks teist lehte «Sakala» vastu vihale ärritada võivat. Et meie eesti ajalehed ühes meeles ja nõus edasi astuvad, see on nii hirmus ühendus meie vastaliste meelest, et teda kõigepealt ära peab lõhutama. Aga meie arvame, et «Tartu Eesti Seitungil» ja «Pärnu Postimehel» laiem silmaring on, kui «Tallinna Sõber» arvab, ja nemad väga hästi ära teavad, et kui «Sakala» suuremate ajalehtede laiemast silmaringist rääkis, siis seda nii mõista tuleb, et suurem ajaleht seesinane on, kellel kõige enam lugejaid ja kaastöölisi on. Ajalehel, millel 5000 lugejat ja ehk ka sada kaastöölist on, sellel peab ka laiem silmaring olema kui teisel, kellel paljalt 500 lugejat ja ehk kümme kaastöölist on. Kus mõni asi suure seltskonna arutamise alla langeb, seal tuleb seda enam selgust tema kohta, mida suurem selts on. Kui edaspidi peaks sündima, et «Pärnu Postimehel» või «Tartu Eesti Seitungil» kümme korda enam lugejaid peaks olema kui «Sakalal» ja «Sakala» kaastöölised ka kõik nende ajalehtede kaaskirjutajateks peaksid heitma, siis saab «Sakala» ka heameelega nende suurust tähtsaks tunnistama ja nende laiemat silmaringi tähele panema.

Mis «Tallinna Sõber» «Tartu Eesti Seitungist» ütleb, et see nagu «sant multse* tuleaseme peal konne läinud küpsetama», selle peale võib nimetatud ajaleht ise kosta, kui lusti on. Seda tahame siin paljalt tähendada, et «Tartu Eesti Seitung» seda pilkamist sellepärast leidnud, et ta eesti rahva raskustest oli rääkinud, aga «Tallinna Sõbra» arvamise järgi need kõik möödaläinud aja asjad

* Mulluse.

olla ja meie rahvas praegu mingisugust paremat õigust ja põlve enam ei tohtida pärida. — Ka oma kanget ristiusku nimetab «Tallinna Sõber», ehk meie tema juures küll muud ei leia kui jesuiitlikku kavalust. Seesugune kavalus on ka see, et ta räägib, nagu oleks «Sakala» väljaandja selle üle pahandanud, et teda Tallinna laulupeole auvõõraks ei ole valitud.[6] See ütelus ei ole muud kui üks jõle laimdus, sest «Sakala» väljaandja on ennemalt selle eest tänulik, kui teda mitte Tallinna auvõõraks ei kutsuta. Mis Nalja Mart «Sakala» 2. numbri sees laitis,[7] läks ainult ühe avaliku laimduse kohta. — Ka seeläbi riputab «Tallinna Sõber» oma lugejatele kavalalt liiva silma, et ta ütleb: Tallinna komitee ei tahtnud parteimehi valida, sellepärast ei võinud ta C. R. Jakobsoni auvõõraks nimetada. Seda ta jätab aga täitsa ütlemata, et J. Hurt ja J. V. Jannsen auvõõrasteks said valitud.[8] Kas need parteimehed ei ole! — Kõik «Tallinna Sõbra» arutamised ei lähe muu peale välja, kui suure kavalusega tõtt varju alla matta ja rahva silmavaatamist segaseks teha.

Olgu sellest küllalt. Nüüd võime veel paar naljakat asja nimetatud «Tallinna Sõbra» kirjast jutujätkuks võtta: «Teiseks ei ole seesama Eichhorn mitte e n d i n e maamõõtja, vaid talitab seda ametit jumala abiga ja täie jõuga ikka veel edasi.» — Selle peale kaebab ta, et «Sakala» mitte igast asjast asjalikult ei pidada rääkima. — Teiselt pahandab see täie jõuga ja mamma abiga oma tööd edasitegija maamõõtja-härra selle üle, et «Sakala» oma kirjavastustes «Kalevipoja napsi» olla soovitanud.[9] Maamõõtja-härra joob vist üksi «Bismarcki»[10] ja «Moltke napsi»,[11] või — kui mamma halva tuju sisse juhtus ja nõmme papal[12] peenikene peos on — päris prostoid kartulipiiritust. Need on maamõõtja-härra meelest need kõige paremad napsid, see «päris hea toit», ja kes teisi kiidab, see teadku, mis temal maamõõtja-härra poolt «loota või karta on».

Meie palume oma lugejate käest andeks, et tühja asjaga nii kaua aega viitnud oleme. Nüüd on meile aga täitsa selgeks saanud, missuguse aluspõhja peal «Tallinna Sõber» seisab. Et «Tallinna Sõber» just seks on asutatud, et ta seda maha kisuks, mis «Sakala» ja muud rahva sõbrad üles ehitavad, sellepärast ei saa meie edespidi mitte enam

temaga pikemalt vaidlema hakkama, vaid saame paljalt ühte ja teist asja tema seest oma lugejate ette tooma, et nende tükkide abiga oma vastaliste kavalust ja salamaid tahtmisi ikka enam ja enam tundma võiksime õppida, oma silmaringi laiendada ja omaenese hoolsat tööd nende näituste paistel karastada.

«Sakala» 8. III 1880, nr. 10.

48

NOOMITUSESÕNA ÕIGEL AJAL.

Iga tundja tunneb ja iga nägija näeb ära, kuidas meie rahva seltsielu viimasel ajal ikka enam ja enam õitsema hakkab. Igal linnal on juba omad eesti seltsid ning meie põllumeeste- ja lauluseltside tööpiir maal läheb ikka laiemaks. Seda on rõõm näha, sest just selles seltsielus avaldab ennast meie rahva elusoonte tuksumine. Mida tulisem rahva elu on, seda elavamalt avaldab ta seda oma seltsielus. Kus rahvas oma isamaa-seltsidest osa ei mõista ja ei taha võtta, seal magab ta alles haledas orjaunes edasi. Aga seesugune iseäraline rahvuslik elu ei ole mitte kõikide meelepärast. Meie oma maal on meil vastalisi, kes seda seltsielu mitmel kombel lämmatada ja kardetavaks teha püüdsid, ja kui ühed teed ei aidanud, siis jälle uusi otsisid. Viimasel ajal näeme igal pool oma eesti seltsides, et üksikud mehed nende seas üles tõusevad, kes igapidi tüli ja lahutust sünnitada püüavad. On see enam või vähem korda läinud, siis katsutakse seda tüli ka ajalehtedes maailma ette kanda, et igamees aru saaks, kui nurjatud meie seltsid on. Sellepärast tahtsime siin nüüd oma seltside juhatajatele, nagu ka igale ausale osavõtjale seda noomitusesõna meelde tuletada, kõigepealt ühtmeelt niipalju kui võimalik alal aidata hoida ja kokkuleppimist igas tükis edendada. See on üks raske kunst, sest sagedasti ei tohi seesugustele salavaenlastele, kes Juuda suuandmisega seltsi ette astuvad, mingisugust voli anda, ehk nad ajavad aegamööda kõik hukka. Kõige mõnusam on küll see, kui nende valekate kohe maha tõmmatakse ja neid oma päris kujus näidata võimalik on, sest kümme avalikku vaenlast ei ole nii kardetavad kui üks salalik valesõber. Riidu tuleb igas seltsis ette, seda ei või keegi

pahaks panna. Aga riiu ja riiu vahel on vahe. Kus riidu seltsi lõhkumiseks tehakse ja otsitakse, seal on riidleja vaenlaste või omaenese kasupüüdmise tööriist ja muud ühtegi. Olgem sellepärast valvsad, aga ärgem laskem ka, kus seda just hädasti tarvis ei ole, oma kodust riidu mitte kohe suure maailma kella kätte kanda. Rahva kasu ja au, need seisku meil ikka silma ees ja need juhtigu kõik meie tööd ka meie noores seltsielus.

«Sakala» 15. III 1880, nr. 11.

49

VALLAVANEMATE KOHUSED.

Vallavanemad on liikmed sellest suurest ametnikkude kogust, kelle läbi keisrihärra oma riiki valitseb ja oma käskude ja seaduste täitmist toimetab. Vallavanemad on esimesed, kelle peale rahvas maal vaatab, kui neil midagi abi või nõu tarvis läheb. Nemad peavad ka esimesed õigusekaitsjad olema ja armu ja halastust seal üles mõistma tunnistada, kus seda ilmalik seadus ja kristlik armastus nõuab. Niisama peavad nad ka, kus ülekohut sünnib, valjud kohtumehed olema, kes igapidi selle peale vaatavad, et riigi seadused täidetud saavad ja ükski kur jus ilma nuhtlemata ei jää.

Vallavanemate kohused on väga suured ja vallavanema-amet üks suur amet, kui teda õigesti tarvitatakse. Tuhandeid on neid inimesi, kelle õnne ja õnnetuse kohta vallavanemal ütlemist on ja kellele vaene lugu kätte tuleb, kui vallavanem oma kohust ei mõista ja ei taha täita. Vallavanem peab esimene kaebaja olema, kui midagi kurjust tehakse, ja peab selle eest hoolt kandma, et kurjategijad trahvi alla langevad. Vallavanema käes on ka valla politsei-amet ja tema peab sellepärast selle eest muretsema, et igal valla liikmel julge elu oma vallas oleks ja kelmid sinna pesitama ei asu. Tema käes seisab valla vara, mille eest ta peab vastama, ja sellepärast peab ta seepeale vaatama, et kõik maksud ja rehnungid õiges korras on. Tema peab vaeste ja vaestelaste eest muret pidama ja peab ka selle peale vaatama, et iga vanem oma last ausasti kasvatab ja koolitab. Vallavanem peab selle eest hoolt kandma, et valla teed heas korras on ja et vallale mitte enam maksusid kusagilt poolt kaela ei tule, kui vald ära jõuab kanda. Vallavanemal on veel sada talitust ja

tööd valla kasuks teha, mis meie kõik lühidalt ei jõua nimetada. Vallavanema-amet on sellepärast ka üks raske amet ja tarvitab kõige osavamat ja õiglasemat meest.

Hea eeskuju on enam väärt kui keegi muu asi. Vallavanem peab sellepärast ka oma korraliku elu poolt esimene mees vallas olema. Jumal olgu sellele vallale armuline, kus lakkekoer või muidu liiderlik ja ülekohtune inimene üleüldse valla-ametisse või pealegi vallavanemaks on juhtunud saama. Vallavanem peab oma hea eluga teiste ees läikima. Tema ei pea ka mitte vahet tegema sugulase või võõra vahel, vaid peab õiguse peale üksi vaatama. Seda on küll raske täita, aga seda peab iga aus inimene tegema. Et seda asja kergitada, sellepärast valitakse ka sagedasti seesuguseid ausaid mehi vallavanemateks, kellel mitte suurt suguvõsa ei ole või kes võõrusest* valda sisse on tulnud, et nad mitte oma suguvõsa pärast parteide elu ei edendaks.

Aga vallavanemal ei ole mitte üksi neid kohuseid täita, mis temale just seadus ette kirjutab, vaid ka veel teisi, mida tema tähtis amet juba iseenesest tema peale paneb. Tema võib iga tulusat ettevõtmist valla ja rahva kasuks edendada. Tema võib vallaliikmeid kokku kutsuda ja võib selle üle nõu pidada, mis vallale kasuks on. Tahab ta aga seesuguseid koosolekuid osavasti juhatada, siis peab ta ka ise midagi mõistma ja peab teadma, mis ta tahab. Tema peab üks mees olema, kelle pea õige koha peal seisab ja kellel isamaa-armastus südames on; kelle meel aus ja puhas on ja kes õiguse eest seistes kedagi ei karda. Seesugune mees peab vallavanem olema, ja kus ta seesugune ei ole, seal ei või ka valla-asjad seesuguses korras seista, nagu seisma peaksid.

Meie ei taha siin mitte sellest rääkida, kuidas meie praegused vallavanemad neid oma kohuseid täidavad. Kuidas ausate meeste valimine mõnes kohas võimata ja ka üleüldse oma au peale hoidvatele meestele selle ameti pidamine võimata on, sellest saame pea pikemalt rääkima. Nii palju aga tahtsime siin lõpetuseks ütelda, et iga mõistlikum isamaa-poeg seda aega igatsedes ootab, kus meie Eesti Aleksandri-kool elusse ärkab, kust meile mehed välja

* Võõrsilt.

peavad tulema, nagu neid meie aus vallavanemate amet tarvitab. Meie armuline keisrihärra on meile selle õiguse kinkinud, et vallavanemaid eneste seast valida võime ja seeläbi ise oma asju toimetame. Selle seadusega oleme alles vabade rahvaste järje sisse astunud. Näidakem nüüd oma kalli riigi-isa juubeliaastal[1] üles, et meie selle seaduse tähtsusest aru saame ja selle õiguse vääriliseks seeläbi püüame saada, et seda kooli pea elusse kutsume, mis meie armulise keisrihärra nime kannab, meie «Eesti Aleksandri-kooli». Kui meil juba igas vallas seesuguseid liikmeid saab olema, kes selle kooli läbi käisid, siis saab meil ka vallavanemaid enam olema, kes täitsa teavad, mis nende kohused on.

«Sakala» 5. IV 1880, nr. 14.

50

«EESTI POSTIMEHELE» VASTUS JA SELETUS.

Alles nüüd leiame «Eesti Postimehes» tema 14. numbris[1] selle peale vastust, mis meie oma 3. numbris[2] selle ajalehe ja tema uue redaktori Harry Jannseni kohta ütlesime. Seal olime tähendanud, et Harry Jannseni poliitika seisukoht see on: «Kõigepealt baltlane ja siis alles eestlane», mille pärast ta ennast ka nõndanimetatud «vabameeleliste mõisnikkude erakonna» lipu alla tunnistaks. Ka olime seal ütelnud, et «Sakala» põhjus* see on: «Kõigepealt eestlane ja siis alles muulane: nne.» — Nüüd kirjutab selle peale Harry Jannsen oma «Eesti Postimehes»: «Mina olen tänini uskunud, et kõigil minu suguvendadel, kel sügavam haridus osaks saanud, täiesti võimata asi peaks olema Teie-sarnase poliitika järje peal seista, — nüüd pean nägema, et Teie sedasugu poliitikat oma põhjuseks ja kõigis rahvalikkudes küsimistes juhiks panete... Sellepärast palun Teid nüüd seletada, mis põhjuse peal minu baltlase olemine Teie meelest nii põlastav on, et meid mõlemaid, nagu ütlete, siitsaadik rahvalikkudes küsimistes lahutatud arvate olevat jne.»

«Eesti Postimehe» väljaandja on siin väga tänuväärt kombel õigeks tunnistanud, mis meie tema poliitika seisukohast ütlesime, ja veel juurde lisanud, kuidas tema usk siiamaale olnud, et igal eestlasel, kes sügavamat haridust osaks saanud, võimata asi on seesuguse poliitika järje peal seista, kus öeldakse: Kõigepealt eestlane ja siis alles muulane! — Selle avalduse eest täname «Eesti Postimeest» väga, sest nüüd jõuame ikka ja ikka enam pimedusest selguse poole.

---

* Põhimõte.

«Eesti Postimees» küsib, mis mõtete peale meie ennast toetame, kui ennast kõigepealt eestlase tunnistame olevat. Kes meie ajalehte lugenud on, see ei pruugiks küll õigusepärast mitte nõnda küsida. Seda küsimust oleme juba õige mitu korda ära vastanud ja viimati veel oma 10. numbris «Tallinna Sõbrale»[3] vastust andes nii selgete sõnadega, kui vähegi võimalik. Aga sellest kõigest ei ole veel «Eesti Postimehel» küllalt, tema ei saa seal vist kusagilt kinni hakata ning nõuab nüüd jälle, nagu mullugi, et meie ikka veel oma põhjustest seletust peaksime tegema. Noh, siis ütleme veel kord: «Sakala» põhjused on need: Esiti, igal ajal ja kõigepealt oleme eestlased, sest seeläbi alles oleme baltlased ja seeläbi alles tõuseme nõnda au sisse, et kõikidel rahvustel ühesugused õigused Baltimaades on ja need rahvused neis ühesugustes õigustes üheks balti rahvaks saavad. Teine «Sakala» põhjus on see: Meie võitleme eesti rahvuse lipu all, kus «Eesti Postimees» ütleb, et ta «mõisnikkude vabameeleliste erakonna» lipu all võidelda. See aga tähendab teiste sõnadega: «Eesti Postimehe» ja «Sakala» vahel on nii suur vahe nagu — peaaegu — nagu tuli ja vesi. Mispärast?

Meie «vabameeleliste erakonna partei» saksa keele ajalehed seisavad käredasti üksikpoolikult* saksa rahvuse põhja peal. Sellepärast on kõik rahvuslikud püüdmised eesti ja läti rahva poolt nagu kihvt nende meeles. «Sakala» ajaleht, Eesti Aleksandri-kool, mõned rahvuslikud seltsid nne. on nimelt nagu pind nende silmas. Et nad nende asjade vastu tõega võideldud ei saa, sellepärast käänavad nad viltu, mis võivad, teevad kardetavaks ja laimavad. «Eesti Postimees» võitleb selle erakonna lipu all ja ta peab ennast nii hoidma, et kõigepealt baltlane on. Ta ei kiida küll seda mitte igakord avalikult heaks, kui meie eesti asju laidetakse ja maha kistakse, aga ta ei kosta nende eest ka mitte; veel vähem astub ta nende eest kõigest väest ja jõust välja. Sellest tuli siis tema leige olemine meie Eesti Aleksandri-kooli vastu, tema vaitolemine meie eesti seltsielu kohta nne. Nimelt on seltsielu iga rahvuse elu alus. Kui meie aga «Sakalat» ja «Eesti Postimeest» näituseks viimase paari aasta sees tähele paneme,

* Ühepoolselt, ühekülgselt.

siis leiame «Sakalas» peaaegu igas numbris meie eesti seltsidest juttu olevat, «Eesti Postimehes» sellevastu aga väga harva, aga seda enam seal saksa seltsidest.

Meie ei tunne mitte seda kontrakti ehk kaupa, millega «Eesti Postimees» ennast oma «erakonna» lipu alla on andnud, aga nii palju tunneme tema lehest ära, et igal korral, kus eesti rahvuse ja «erakonna» rahvuse («Postimehest» balti rahvuseks nimetatud) õigused ja kasud üksteisega kaalumas on, seal tema ikka eesti rahvast eesti rahvas laseb olla ja kõige oma jõu ja raskusega teiste poole hoiab. Paar näitust saavad seda tõendama.

Mullu aastalõpetusel räägiti meie maal kangesti sellest, et meie politsei-kord maal muudatusi tarvitada. Nüüd on meie rahvas oma vallavalitsustes alles hilja aja eest tagasi omaenese jalgade peale jõudnud ja ta peab lõpmata takistuste pärast raskesti võitlema, et auga nõnda seisma võiks jääda. Eesti ajalehe kohus oleks seal küll olnud eesti rahva eest kosta, kus temale igasse kihelkonda sillakohtu-härrasid ja muid uusi asutusi anda taheti, ilma kelleta meie t u b l i d vallavanemad ka korda saaksid, kui kõik muud mehed oma kohust nõnda täidaksid, nagu nad teda peaksid täitma. «Eesti Postimees» oleks seal meie rahva eest pidanud seisma ja näitama, mis praegusel olekul head politsei-korda maal takistab ja et vaene olek mitte rahva süü üksi ei ole. Aga «Eesti Postimees» ei ole mitte kõigepealt eesti ajaleht, sellepärast kirjutas ta oma 38. numbris:[4] «Endisel, palju raskemal ajal küsiti üsna kohkudes: Kes on hobusevaras? Kuna nüüd peaaegu tarvis on küsida: Kes ei ole m i t t e hobusevaras?» — Kas võib veel teotavamat ütelust meie rahva kohta olla! Paarikümne kelmi pärast tehakse terve rahvas hobusevarasteks! Saksa keele ajalehed ei oleks seesugust ütelust omast peast mitte ette julgenud avaldada. Aga «Eesti Postimees» on kõigepealt baltlane, baltlastel oli sel korral seesugust tunnistust meie rahva kohta tarvis ja «Eesti Postimees» teeb terve eesti rahva hobusevarasteks.

Teine näitus. Eesti rahva õigus meie kodumaa poliitikas on ju, nagu igamees teab, alles niipalju kui midagi. Meie enese eesti rahva ajalehtede hääl ei ulata aga mitte kaugele. Kui seesugusel lool vene keele ajalehed meie õiguste

eest kostavad ja kirjutavad, siis võivad eestlased üksi tänuga selle abi peale vaadata. See tänutundmine ei saa eestlaste südamest kunagi kustuma. Aga «Eesti Postimees» ei ole eestlane, ja kui baltlasel läheb tema süda selle üle täis, et vene ajalehed eestlaste eest kostavad. Tema kirjutab oma 35. numbris[5] mullu: «Ega meiegi lugejatel enam tundmata ei ole, kuida suurem hulk vene ajalehti oma väga tarviliku elutalituse arvab olevat, kui neil muud maitsvat rooga oma lugejatele ette panna ei ole või nende keelt iseäranis peenikese külaviinaga tahavad kasta, kuidas nad siis aeg-ajalt sündsal korral meie kodumaa olevust*, seisusi, seadmusi** jne. ette võtavad ja nii. kaua nende kallal nuusklevad ja närivad, kuni viimaks ikka midagi leiavad, mis aga tublisti laimata, sõimata ja roojastada arvavad tohtivat.» — Siis küsib «Eesti Postimees»: «Küsime meie nüüd esiteks: mis ajab vene ajalehti nii tuulest võetud tühja ja teotava pilkamisega alati meie (!) kannul varitsema?» ning selle küsimise peale vastates näitab ta, nagu oleksid vene ajalehed ka eesti ja läti iseloomu vastu võidelnud, mis sugugi tõsi ei ole. Vene ajalehed on ikka eesti ja läti rahva õiguste eest kostnud, kus nad meie maa olekust rääkisid. Kui «Eesti Postimees» ennast vene ajalehtede hoopidest tunneb trehvatud olevat, siis tuleb see sellest, et ta baltlane on ja kui baltlane ennast selle üle pahandab, et eestlastele baltlaste käest enam õigusi päritakse.

Olgu neist kahest näitusest küll. Nemad näitavad, kuida praegu eestlane ja eesti baltlane mitte ikka käsikäes kõndida ei või ja et nad mõnel kohal ka nagu tuli ja vesi kokku võivad puutuda. Et «Sakala» kõigepealt eestlane ja «Eesti Postimees» kõigepealt baltlane on, sellepärast kurvastab üks, kui teine rõõmustab, ja kus esimene hõiskab, seal kurdab teine. «Eesti Postimees» arvab, et meil üks balti rahvas juba valmis on, kelle muudetamata oleku eest kui kõige ülema paleuse eest tema kohus võidelda on. «Sakala» aga ütleb, et kui meie oma maa rahvusi, nagu nad praegu on, üheks balti rahvaks kokku tahaksime valada ja alal hoida, siis seesugune balti rahvas see kõige

---

* Olukorda.
** Institutsioone.

suurem teotus meie ajale oleks, mis aga võib olla. Sakslaste peale see teotus küll väga raskesti ei langeks, aga eestlaste peale langeks see teotus täiesti, kui nad enne balti rahva nime alla roomavad, enne kui oma õigustes nende väärilised on, kellega nad sedasama rahvanime kanda tahavad.

Meie arvame, et enam selgemini rääkida ei või, kui praegu rääkinud oleme. Ka arvame, et neid eesti mehi mitte ei saa olema, kes mitte ära ei tunneks, kuhupoole hoides neile häbi või au osaks saab. Eesti baltlastest meie ei räägi; nende oma tehtud au on see, baltlased olla. Meie, eestlaste au aga on see, eestlased olla ja selle nime all oma töös ja truuduses nii kosuda, et oma Vene riigi paremate liikmete sekka võiksime astuda ja jäädavalt oma armastatud riigi-isa kroonile läikivaks ehteks olla.

«Sakala» 19. IV 1880, nr. 16.

51

VÕÕRAUSULISED JA MEIE KOHUSED NENDE VASTU.

I

Meie ei ela küll mitte neil hirmsatel ja pimedatel aegadel, kus inimesed ennast usu pärast vastastikku tapsid; kus usu pärast ilmsüüta vanakesed ja noored mehed ja naised tuleriitade peal põlesid; kus usu pärast vennad vendade vastu, lapsed vanemate ja alamad ülemate vastu tapmise riistu tarvitasid; kus usu pärast rahulikke rahvaid oma paljaksriisutud maast ja põlevaist linnadest välja aeti ja neid tuhandete kaupa nagu metsloomi ära tapeti. Meie ei ela küll mitte neis metsaliste aegades, kus kõige pühama usu nimel tõtt ja voorust jalgadega tallati; kus taeva auks põrgutööd tehti; kus, et inimesi armulise jumalaga lepitada, neid inimesi tapetud laste ja vanakeste verega rüvetati. — Aga siiski on ikka ka meie ajal veel mehi, kes sellest kasu tunnevad, kui vihavaen mitmesuguste usuliste vahel edasi kestab, ning palju on veel neid inimesi, kes noorest põlvest saadik teise-usuliste vastu viha oma südames kannavad, ilma et nad teaksid, mis sellele vihale juureks on. Palju on veel meie ajal nagu pimedusega löödud hingesid, kes kõige paremat ja ausamat inimest kohe halvemaks ja põlatavakski pidada võivad, niipea kui nad kuulevad, et ta teist usku on.

Aga mispärast põlatakse ja vihatakse teiseusulisi? Eks jumal seesuguseid mitmesuguseid uske mitte ise ei ole seadnud ja nemad tema tahtmise järgi ei ole? On need rahvad, kes teist usku on kui sina, sellepärast põlgtuse või vihkamise väärt, et neil võimalik ei ole olnud seda usku tundma õppida, mis sina oma noores põlves tundma said? Ehk on sinu enese rahva seast seesinane sinu ven-

dadest sellepärast sinu viha teeninud, et ta teises kirikus jumalat palumas käib kui sina?

Niikaua kui maailm seisab, on tema peal elavate inimeste seas mitmesuguseid uskusid olnud. See ei või ka teisiti sugugi võimalik olla. Nende elukohad ja kliima, nende eluviisid ja seadused, nende toit ja keel, nende ametid ja tundmised olid ikka nii väga mitmesugused, et ka nende komme ja pruuk jumalat tundma õppida ja austada mingisugusel kombel ühte ei võinud minna.

Ja paneme pealegi ristirahvast tähele, kui meie paganatest sugugi rääkida ei taha, siis leiame, et mitte üksi suuremates ususeltsides ja kirikutes, kes ennast üksteisest lahutanud on, vaid ka sellesama kiriku ja ühe koguduse liikmete seas vähe neid on, kes oma usu-arvamistes täitsa ja igas tükis üksteisega ühte lähevad. Rääkigu nad küll kõik neidsamu palveid, ütelgu nad sedasama usutunnistust üles ja toimetagu oma jumalateenistust ühesugusel kombel, siis on ometi see kõik väljastpidine elu, aga südames on igaühel sellesama palve, usutunnistuse ja jumalateenistuse kommete juures isesugused mõtted, mis mitte teiste mõtetega ühte ei lähe. Aga veel enam, iga üksik inimene muudab aastate lennul oma usuarvamisi, nagu tema tundmised ja eluõpetused teda juhatavad, nii et ta noore inimese põlves teisi usuarvamisi oma südames kannab kui lapsepõlves, ja vana-eas jälle teisi kui noore inimese põlves. Sest mitte see ei ole meie päris usk, mis meie väljastpidi teeme ja missuguste väliste kommete all meie jumalat teenime, vaid meie seestpidised mõtted ja arvamised, mis nende väliste kommete täitmise juures meie südames liiguvad. Mitte surnud täht, vaid vaim teeb elavaks.

Kui nüüd juba iga üksik inimene ära tunneb, et tema seestpidine usuelu ennast muuta võib, ehk küll kiriku väljastpidised märgid ikka sekssamaks jäid, mispärast põlgame siis neid, kes oma usus meiega ühte ei lähe? Mispärast vihkame neid, keda jumal ei vihka, kes teiste vastu niisama armuline on nagu meie vastu? See on üks inimeselik puudus ja nõtrus, mis meie enesest eemale peame hoidma, sest et ta raske patt on. Kristuse jüngrite seas oli esiotsa ka niisuguseid, kes teiseusulisi ja paganaid vihkasid ja ennast häbenesid nendega läbi käia. Nemad

arvasid, Jeesuse õpetust võida üksi juutidele õpetada. Nemad ei tahtnud ennast nende juurde minnes mitte roojastada. Seal aga sai Peetrus unenäos märku: «Mis jumal puhastanud, seda ära arva sa mitte keelatud olevat.» — Seal hüüdis Peetrus neid kauneid sõnu: «Nüüd mõistan mina tõesti, et jumal ei pea lugu, missugusest soost inimene on, vaid kõikide rahvaste seast on see, kes teda kardab ja õigust teeb, armas tema meelest.» (Apostl. teod 10.)

Lugu on kord ju nii maailmas, et igausuline oma usku kõige paremaks maailma usuks arvab. Aga see ei või mitte õige usk olla, kes teisi ligimesi usu pärast vihkab või põlgab, sest Kristus ise ei häbenenud mitte paganate ja samariitlastega ümber käia ja neid austada, kui need tema «Isa tahtmist tegid, kes taevas on». Tahame sellepärast õiged ristiinimesed ja kristlased olla, siis ei tohi meie paganaidki nende usu pärast põlata, veel vähem teisi liikmeid omaenese rahva seas, kui need teist usku on.

Mõni lugeja arvab ehk, et need sõnad, mis praegu rääkisime, mitte poliitika-ajalehe asi ei ole, vaid üksi kantsli peale kõlbavad. Seesugune arvamine oleks üks eksitus, sest uuemal ajal on kahetsemisväärt avaldusi päevavalgele tulnud, millega meie eesti rahvast nagu kahte vaenulikku usuparteisse lahutada tahetakse. Nimelt on meid «Ristirahva Pühapäeva-lehe» avaldused[1] tänast kirja sundinud kirjutama. Eesti rahvast on küll suurem jagu luteruse usku, aga see suurem jagu ei tunnistaks mitte ennast Kristuse järelkäijaks, kui ta ennast oma kreekausuliste vendade vastu vihale või põlgtusele üles laseks kihutada. Seesugune usuvaen on pimedate aegade pärandus, millest meie r a h v a l e mingisugust kasu ei tule. Ka ei ole see sugugi külmus omaenese usu vastu, kui meie ka võõrast usku austame. Kuidas võib see patt olla, mis voorusest välja sigineb! Mitte selle järgi ei pea meie teist inimest armastama ja austama, mis usku ta on, vaid selle järgi, kuidas ta õigust teeb ja jumalat kardab. Ka ei või keegi inimene teise usu üle kohut mõista, sest et ta mitte tema südamesse ei või näha, vaid seda võib üksi jumal. Iga usk võib jumala juurde viia, kui tema tunnistajad seda teevad, mis Kristus ise ülemaks käsuks oma rahvale andis: «Armasta jumalat üle kõigi asjade ja oma ligimest

kui iseennast.» Teises kohas ütleb pühakiri: «Nende viljast peate teie neid tundma. Ei saa kõik, kes minu vastu ütlevad: Issand, Issand — taevariiki, vaid kes teeb minu isa tahtmist, kes taevas on.» (Matt. 7, 21—22.)

Sellest kõigest paistab siis välja, et õige kristlane ilmaski teist tema teise usu pärast vihata ei tohi, sest jumala ees ei maksa komme, k u i d a s meie «Issand, Issand» hüüame, ühtegi, vaid tema vaatab üksi meie t e g u d e peale. Sellepärast ütleb Kristus sealsamas Matteuse raamatus: «Aga hoidke ennast valeprohvetide eest, kes teie juurde tulevad lammaste riides, aga seestpidi on nemad kiskjad hundid. N e n d e v i l j a s t p e a t e t e i e n e i d t u n d m a!» (Matt. 7, 15—16.) Kes mitte usku oma kasu mantliks ei tarvita, see austab teise usku niisama, nagu ta teise käest oma usu austamist pärib.

«Sakala» 26. IV 1880, nr. 17.

52

MUUDATUSED MEIE KOGUKONNA-SEADUSES.

I

Juba peale tosina aastaid on meie praegune kogukonna-seadus[1] meie maal valitsemas, mille läbi meie vallad omaenese jalgade peale said ja päris tõsine vabadus meie rahvale tuli. Esiti olid need seadused 6 aasta peale prooviks seatud, aga nüüd on juba 2 korda 6 aastat mööda läinud, kus alles selle peale mõeldakse, parandusi käsile võtta. Sest nüüd saavad need seadused nõnda muudetud, kuidas tarvis peaks olema, ja siis jäädavalt kinnitatud. Kui aga üks prooviks antud seadus nii kaua edasi vältas, ilma et kellelegi meelde oleks tulnud tema muudatusi nõuda, siis on see selgeks tunnistuseks, et see seadus hea on olnud. Ei oleks ta mitte hea olnud, siis oleksid vallad ise juba ammugi riigivalitsuse juures tema muudatusi palunud. Kus muudatuste soovimisi oli, seal läksid nad ainult ülevaataja-kohtute[2] kohta.

Kui nüüd kõik tunnistused selle peale välja lähevad, et meie vallavalitsused üks seadelmus* on, millega meie maa olek parema järje sisse on astunud, ja et meie kogukonnad oma uut vabadust paremini ja mõistlikumalt on tarvitanud, kui seda keegi ette jõudis arvata, ühe sõnaga, et meie talurahvas kingitud vabaduse väärilise on olnud, siis peaksime arvama, et kui meie kogukonna-seaduses muudatusi soovitakse, need valdadele suuremat priiust peaksid andma ja meie vallavalitsusi nimelt mõisapolitsei ülevaatamise alt lahti päästma. Aga lugu ei ole mitte nõnda. Kõik muudatused, mis siiamaale ette nägime panevat, ei soovi mitte sugugi kogukondade suuremat vabadust, vaid tahavad seda vabadust kitsamate piiride

* Institutsioon.

sisse rõhutada ja nimelt mõisavalitsuse ja politsei õigust jälle suurendada.

Kui seesugused muudatused täide läheksid, siis oleks sellega meie praeguse kogukonna-seaduse tähtsus kaotatud, tema esialgne otstarve tühjaks tehtud. Sellepärast loodame, et meie tark riigivalitsus, kes mitte meie väikepõllumeeste seisust ei taha tagurpidi lasta vedada, meid terve Vene riigiga ühes saab kandma ja kõik need nõud tagasi lükkama, millega meie kogukonna-seadust pahemaks tahetakse muuta.

Nagu saksa keele ajalehed kuulutavad, olla ennast kogukonna-seaduse muutmiste kohta Liivimaa mõisnikkude komisjon ja Liivimaa komisjon talurahva asjades järelseisvates punktides ühendanud ja Riiksraadile kinnitamiseks ette pannud:[3]

1) Edaspidi pidada ka mõisamaa-kohtade rentnikkudel nagu taluperemeestelgi valla koosolekutes täis otsuseandja hääl olema. 2) Need vallaliikmed, kes mitte taluomanikud või rentnikud ei ole, valivad, kui nad vähemalt kaks aastat valla piirides elanud on, iga kümne mehe peale ühe saadiku valla koosolekusse. 3) Vallaliikmed, kes ilma vabandamata koosolekust välja jäävad, maksavad vallavaeste heaks 1 rubla trahvi; niisama ka volikogu liikmed, kes volikogu koosolekutel puuduvad. 4) Volikogul on järgmised liikmed: vallavanem, vallavöörmündrid täitsa hääleandmise õigusega, ja volimehed, keda vald oma koosolekus valib, nne. 5) Volimeeste arv peremeeste ja sulaste seast läheb selle järgi, kui suur peremeeste ja sulaste seast valijate hulk on. 6) Volikogu äramääramiseks on antud: maksusid valla tarvituste kohta ära määrata, mida kõik maksjad hinged peavad kandma; aga maksusid maade peale ei tohi nad mitte ära määrata. 7) Komisjonil talurahva asjades on kohuseks vallaliikmeid, kus tarvis, volikogust määratud maksude maksmiseks üksikutesse klassidesse jaotada. 8) Volikogu otsuseid tuleb kohe või kõige hiljemalt kolme päeva sees mõisapolitseile teada anda. 9) Komisjonil talurahva asjades saab õiguseks valla-ametnikkude valimiseks üht iseäralist valimiseseadust välja anda.

Need punktid olid esiti lühidalt üles tähendatud, aga pärast on nende määramisi saksa keele ajalehtedes veel

täielikumalt avaldatud. Nimelt: Mõisamaa rentnikud pidada üksi siis hääleandmise õigust saama, kui nende kohad 10 taalrit suured ja rendikontraht 6 aasta peale tehtud on. — Teiselt* oli vallavanematel siiamaale paljalt 1 rublaga õigus trahvida või 2 päevaks kinni panna, aga edaspidi pidada neil kuni 6 rublani trahvimise õigus olema ja 3 päeva kinnipanemiseni. Niisama pidada ka ülevaataja-kohtus 5 rubla asemel kuni 14 rublani vallavanemat õigus olema trahvida. Vallakirjutaja ajalik** ametisseseadmine pidada ära kaduma, sest iga kirjutaja, kui teda esimese kolme aasta pärast uuesti valitakse, on eluaja peal ametis. Üleüldse pidada vallakirjutaja valimise juures järelseisvaid punktisid tähele olema panna: 1) Üksi seesuguseid mehi võib vallakirjutajaks valida, kellel ülevaataja-kohtu käest tunnistus on, et nad vallakirjutaja ameti peale kõlbavad. 2) Ülevaatajad kohtud peavad neid, kes vallakirjutajateks heita tahavad, katsuma ja neile katsumise üle tunnistusi andma. 3) Vallakirjutajad võetakse ametivande alla. 4) Kui üks vallakirjutaja kahe või enam valla kirjutaja tahab olla, siis peab seda ülevaataja-kohus lubama. 5) Komisjonile talurahva asjades on õigus antud vallavanemate ja kirjutaja palkasid ära määrata. 6) Kõikide vallavalitsuse, kohtu ja volikogu otsuste eest peab ka vallakirjutaja vastutama.

Need on need otsused ja nõud, mis eesnimetatud ühendatud mõisnikkude komisjonid meie kogukonna-seaduse muutmiseks riigivalitsusele ette on pannud. Meie peame tunnistama, et nende läbi meie kogukondade vabadusele väga kõikuv alus saab alla pandud, kui neid riigivalitsus tõesti vastu peaks võtma, mis meie mitte ei usu. Meie tahame nüüd neid punktisid natukene lähemalt tähele panna, et meile nende otstarve selgemaks saaks. Meie saame seda läti keele ajalehe «Balss'i» järgi[4] tegema, mille põhjustega*** meie täitsa ühte läheme. Tuleval korral räägime sellest asjast edasi.

«Sakala» 31. V 1880, nr. 22.

---

* Teiseks.
** Ajutine.
*** Põhimõtetega.

II

Mineval korral panime muudatusi tähele, mis meie kogukonna seadusele on soovitud. Kes neid teraselt vaatab, peab tunnistama, et nende täitmisega selle seaduse aluspõhigi täitsa kõikuma on pandud.

Võtame kohe esimese punkti käsile. Meie maal on talu-vakumaa ja mõisamaa vahel üks kindel äramääratud piir. Üksi talu-vakumaa piiris on vallavalitsusel ütlemist. Mõisamaa aga seisab mõisavalitsuse ja politsei voli all. Selle talu-vakumaa peal seisavad ka peaaegu üksi kõik avalikud maksud, nagu kooli-ehitused, kirikute maksud, teede parandamised ja muud, millega peremeestel küllalt orjust käelas on. Sellepärast on ka Kogukonna seaduse 6. punktis ära määratud, et üksi seesugustel peremeestel valla koosolekutel luba on ligi valida ja oma häält ära anda, kes avalikke maksusid kannavad. Kõik teised aga, see on kõik mõisamaa talurentnikud ja sulased valivad iga kümne mehe peale ühe saadiku. Nüüd tahetakse aga seda vahet mõisa ja talu-vakumaade vahel eesnimetatud muudatuste esimese punktiga kohe tervelt ümber muuta. Mõisamaa rentnikud, kes mitte kiriku, koolide, jaamade, teede ja muid maksusid ei kanna, peavad täie hääleõiguse kätte saama ja selle läbi neil niisamasugune voli ja õigus valla koosolekutel olema kui talu-vakumaa peremeestel, kelle peal kõik eesnimetatud maksud seisavad. — Kes uusi õigusi tahab, peab ka uusi kohuseid enese peale võtma. Aga mõisamaa rentnikkudele ei taheta mingisuguseid uusi kohuseid peale panna, ehk neile küll seesamasuguseid õigusi päritakse, mis maksjatel peremeestel on. Sest muudatuste nõudjad ei ole sugugi neid maksusid mõisamaa rentnikkudele pärinud. Sellevastu on nad aga oma 6. punktis ka muudatuseks meie Kogukonna seadusele soovinud, et volikogul mitte luba ei pea olema maksusid maade peale panna, vaid üksi hingede peale. Et mõisamaa rentnikud ka nüüd niisama pearaha maksavad nagu kõik teised vallaliikmed, siis on selge, et need mõisamaa rentnikud küll uusi õigusi oodata võivad, aga mitte uusi kohuseid ja maksusid.

Ka ei ole mitte arusaadav, mispärast kogukonna isevalitsuse piirisid nii kitsaks ära tahetakse määrata, et

volikogul õigust ei pea olema maksusid maade peale panna. Kõigepealt on nüüd juba igal pool ära tuntud, et pearaha-maks üks kõlvatu maks on ja et avalikke maksusid mitte enam hingede pealt ei tule võtta, vaid varanduse-ameti pealt. Ka meie kõrge riigivalitsus teeb juba kaua selle heaks tööd, et pearaha maks ära võiks kaduda. Meie linnades võetakse maksusid nimelt liikumata vara pealt. Aga kogukondadel ei pidada seda õigust mitte olema, mis igal pool pruugitav on ja tulusaks peetakse, vaid teda tahetakse pearaha maksu kammitsas kinni pidada. Teiselt, mispärast ei peata valdadele seda antama, et nad ise ära määravad, kust oma tulekut* võtavad? Et vallad maade peale liiga palju saaksid panema, seda ei ole mitte karta, sest peremeeste käes seisab ikka häälte paljus** ja need ei saa ometi mitte iseennast liialt seeläbi koormama, et kõik maksud oma maade peale saadaksid.

Seda muudatuste kuuendat punkti võib üksi siis ära mõista, kui teda esimese punktiga kõrvu seatakse. Seal paistab selgesti silma, et selle kuuenda punktiga muud ei taheta, kui mõisamaa talude pealt maksusid eemal hoida. On volikogul õigust maksusid maade peale panna, siis saaks ta seesuguseid maksusid ka mõisamaade talude peale panema, aga need maksud ei teeks nii palju raskust sellele mõisamaa talurentnikule kui mõisahärrale, kes ju seda vähem renti oma rentniku käest võtta võib, mida enam maksusid maade peal on. Et nüüd volikogul seesuguseid maksusid võimalik ei oleks maade peale panna, sellepärast on muudatustele 6. punkt juurde lisatud, millega ära keelatakse maa pealt maksusid võtta. Sel kombel ei ole see punkt mitte kogukondade heaks üles pandud, vaid mõisnikkude kasuks.

Sinna juurde tuleb veel, et mõisamaa rentnik palju enam mõisahärra voli all seisab kui talurentnik või rääkimata päriskoha omanik. On nüüd mõisamaa rentnikkudel needsamad õigused kui peremeestel, siis võib väga kergesti tulla, et kõik kogukonnavalitsuse tähtsus nende ja sulaste kätte langeb, nende rentnikkude läbi aga ka mõisahärra voli alla, sest mõnes vallas on praegu juba

---

* Sissetulekut.
** Enamus.

uue mõisamaa kohtade arv peaaegu niisama suur nagu päristalu vakumaade arv. Et seesugune olek meie kogukondade kasuks olla võiks, selle kohta peame küll kaksipidi mõtlema.

Üks sarnane tükk muudatuste soovimises on punkt 8, kus öeldakse, et volikogu otsuseid mõisapolitseile teada peab antama. Seesuguse teaduse läbi langeks vallavolikogu mõisapolitsei ülevaatamise alla. Seesugune ülevaatamine peaks aga nüüd ära kaduma, kus meie kogukonnad üles on näidanud, et nad iseennast valitseda mõistavad. Nüüd ei ole muud ülevaatamist meie kogukondadel tarvis kui üksi ülevaataja-kohtu ülevaatamist.

Juba nende paari punkti tähelepanemine tunnistab, et mõisnikkude komisjonid oma ettepanemistega Kogukonna seaduse muudatuseks nende kogukondade õiguste laiendamiste asemel nende kitsendust on nõudnud. See saab meile veel enam silma paistma, kui tuleval korral teisi punktisid tähele paneme. Tahetakse meie Kogukonna seadust muuta, siis peaks see kogukondade tõsiseks kasuks ja paremaks edenemiseks sündima. Kõik muudatused, millega aga meie kogukonna õigusi kitsamate piiride sisse pitsitada tahetakse, ei ole enam meie aja väärilised ja neid ei ole milgi kombel võimalik nimetatud seaduse parandamiseks nimetada.

«Sakala» 7. VI 1880, nr. 23.

III

Oma viimases kirjas eesseisva pealkirja all panime paar muudatust lähemalt tähele, mis mõisnikkude komisjonid meie Kogukonna seadusele on soovinud. Nüüd tahame veel paar teist tahetud muudatust nimetada, millega meie mitte ühes nõus ei ole ja olla ei või. Oma viimases kirjas tulevas numbris saame siis neid ettepandud muudatusi läbi rääkima, mida meie heaks kiidame ja mida ka omalt poolt peame soovima.

Meie praeguse Kogukonna seaduse § 12 määrab ära, et kõik otsused, mis volikogu maha teeb, k o h e k i n d l a k s j ä ä v a d ja ära saavad täidetud. Aga vallavanem peab

neid otsuseid hiljemalt kolme päeva sees mõisapolitseile teada andma, et kui midagi otsuseks on võetud, mis mõisa õigusi vähendab, siis mõis seda ülevaataja-kohtule teada võib anda. — See seadus on küll vallavanematele raskuseks, aga kogukonna talitusi ei või ta mitte takistada, sest volikogu ei saa küll ilmaski tegema, mis seaduse vastu on, nii et mõisapolitsei tema otsuste ümberlükkamist pärida võiks. — Aga mis tahavad selles punktis nüüd mõisnikkude komisjonist ettepandud muudatused? Edaspidi ei pidada volikogu otsused mitte kohe kindlad olema ja ära saama täidetud, vaid alles 24 tundi hiljemini sellest tunnist, kus neid vallavanem mõisapolitseile teada andis. See oleks üks muudatus, mis meie volikogu õigust suurelt vähendaks ja tema tööd takistaks. Võtame näituseks, et mõni mõisapolitsei volikogu otsust seadusevastaliseks arvaks, mis see mitte ei ole, aga oma vigalises arvamises ülevaataja-kohtult kohe läbivaatamist päriks, siis peaksid need otsused nii kaua täitmata jääma, kuni asi ülevaataja-kohtust läbi on otsitud. Aga kui ka seda ei oleks, et mõisapolitsei sel kombel volikogu otsuste täitmist mõneks ajaks võimatuks teeks, siiski on see juba üks suur takistus, et volikogu otsused mitte kohe kindlaks ei jää, vaid alles 24 tundi hiljem, kui neid mõisapolitseile teada anti. Sel kombel jääksid kõik volikogu otsused nagu kahevahele, mis vallavalitsuse talitust ütlemata kirjuks ja raskeks teeb; meie valla talitustel oleks nagu raske kammits jalgades. Sellepärast loodame kindlasti, et tark riigivalitsus seda mõisnikkude komisjonist ettepandud muudatust mitte vastu ei saa võtma ega täitma. Meie vallad ei ole mingisugusel kombel ära teeninud, et neid nende õigustes ja vabadustes sel kombel vaesemaks tehakse.

Juba oma esimeses kirjas (nr. 22 sees) nimetasime lühidalt neid muudatusi, mis vallakirjutajate kohta ette on pandud. Nende muudatuste otstarve paistab kohe silma. Mõisnikkude komisjon tahab vallakirjutaja-ametit kõigepealt valla voli alt lahti päästa, nõnda et kirjutaja nii kaua, kui teda ülevaataja-kohus pruugitavaks tunnistab, ametisse jääb ja vallavalitsuse ja volikogu soovimiste peale ühtegi vaadata ei pruugi. Tema saaks eluajaks valitud olema ja ei pruugiks sellepärast ühtegi valla poolt

karta, kui valla tahtmise vastu teeks. Selle asemel peaks ta aga ülevaataja-kohtu poole, keda mõisnikud üksi valitsevad, väristuse ja kartusega vahtima. Sest kui see ülevaataja-kohus teda kõlvatuks tunnistaks, siis oleks ta jäädavalt õnnetu inimene, sest ta ei võiks siis enam kusagil seda ametit pidada.

Mispärast vallakirjutajat nii käredasti trahvida tahetakse, kui teda ülevaataja-kohus kõlbmatuks tunnistab, see on meile täitsa arusaamata. Kui teda päris kohtu otsus süüaluseks ja ametist lahti on mõistnud, kes tema asju läbi otsis, siis on küll arusaadav, et temale seda ametit, mida ta kurjasti pruukis, mitte enam uuesti kätte ei või uskuda. Aga sellepärast üksi juba kirjutaja tulevikku ära rikkuda, et ta ülevaataja-kohtule kõlbmata näitab, see on liiga palju tahetud. Mis kõlblik ja mis kõlbmata on, seeüle on ka palju võimalik riielda, ning kirjutajat, kellega üks ülevaataja-kohus mitte rahul ei ole, võib ehk teine väga heaks kiita. Igal inimesel on omad arvamised ja sellepärast on ühel kõlblik, mis teisel kõlbmata näitab. Võib ju olla, et kirjutaja mõne ülevaataja-kohtu liikme või tema sõbra või mõne muu tähtsa mehe meele pärast ei ole, kellel ülevaataja-kohtu valitsemise juures mõjuv hääl on — kui kergelt ei võiks teda siis juba kõlbmatuks tunnistada! Seal ei ole sugugi palju tunnistusi või tunnismehi enam tarvis ja — ühe inimese tulevik on rikutud. Sellepärast arvame meie omalt poolt, et ülevaataja-kohtule sugugi seda õigust ei ole jätta, et vallakirjutajat lahti võib lasta, kui teda kõlbmatuks arvab. Sest on kirjutaja kõlvatu, siis ei saa teda volikogu edaspidisel valimisel isegi enam ametisse valima. Ametist peaks aga kirjutajat üksi läbiotsimise järel päriskohtu otsuse teel lahti võima lasta.

Veel on üks muudatus nimetamisväärt, millega meie kogukondade vabadus kardetavaks langeks. Siiamaale ei olnud ülevaataja-kohtul mitte õigust volimehi nende otsuste pärast trahvida. Mõisnikud nõuavad nüüd muudatust, et ülevaataja-kohtule seda õigust peaks antama. Seesuguse muudatuse läbi oleks aga meie volikogude otsuste vabadus rikutud. Kui volimees peab kartma, et teda tema otsuse eest ülevaataja-kohtust trahvitakse, siis ei saa ta mitte enam vabalt ja keelamata oma arvamise

järgi otsust võima teha. Sellepärast tahab see muudatus meie kogukondade vabaduse ja isevalitsuse juure kallale minna ja on peale selle ka täitsa ilmaaegu. Sest riigi seadused kaitsevad meid täielt selle eest, et volimehed oma otsuste läbi mingisugust kuritegu ei tee. Teevad volimehed otsuseid, millega nad kurjategijateks saavad, siis langevad nad seaduslikkude kohtute alla. Ülevaataja-kohtute õigus neid omalt poolt trahvida on täitsa ilmaaegu.

Kui meie neid mõisnikkude komisjonist ettepandud muudatusi terasemalt tähele paneme, siis paistab meile kohe silma, et seal meie kogukondadele mitte ühtainust õiguste ja vabaduste laiendust ei soovita. Selle asemel on seal aga küllalt neid ettepanemisi, millega meie kogukondade priiust ja õigusi vähendada ja selle asemel mõisade ja ülevaataja-kohtute võimust suurendada ja laiendada püütakse. Kes neid nõuks antud muudatusi sellepärast loeb, peab arvama, et meie kogukonnad ennast nõnda üles on näidanud, et nad nende õiguste ja priiuste väärt ei ole ning neid sellepärast kõige oma ametnikkudega valju ja kange ülevaatamise alla tarvis oleks panna. Näitab, kui oleks kõiki neid mõisnikkude komisjoni otsuseid umbusaldus vallavalitsuste sisse juhtinud.

Aga on meie vallad seesugust umbusaldust väärt? Ei ole! Kusagil ei ole meie teist otsust meie kogukondade isevalitsuse kohta kuulnud ega lugenud kui üksi seda, et asjad meie kogukondades uue seaduse all paremini edasi on läinud, kui seda keegi ette võis arvata. Meie kogukonnad on täiesti seda usaldust ära teeninud ja ennast selle vääriliseks näidanud, millega neid riigivalitsus austas. Sellepärast ei või meie ajal küll enam sugugi sellest juttu olla, et meie kogukondade õigusi ja vabadusi vähendatakse, vaid meie paneme oma lootust kindlasti oma kõrge riigivalitsuse peale, kes meie õigusi ennemalt suurendama saab, aga ei ilmaski vähendama. See mõisnikkude komisjoni otsus meie Kogukonna seaduse muudatuste kohta näitab aga jälle elavalt, et meie oma lootust üksiainult riigivalitsuse peale panema peame.

Nüüd vaatame veel viimaks selle peale, kuidas mõned ajalehed neid mõisnikkude komisjonist ettepandud muudatusi vastu on võtnud.

Saksa keele ajalehed kiidavad neid läbikaudu kõik heaks.

Selles tükis näitab, nagu ei olekski meie maa saksa keele ajalehtede seas vabameelelisi lehti. Nende vabameel maksab üksi sakslaste kohta. «Neue Dörptsche Zeitung» on pealegi[5] nii ettetungiv, et neid rahvagi nimel nagu rõõmuga teretab. Tema ütleb neist mõisnikkude komisjonidest ettepandud muudatustest: «Nemad näitavad meile tõesti nii soovitavad, et lootuse järgi neid ka talupojad, kelle kohta nad kõigepealt puutuvad, rõõmuga teretama saavad, niipea kui neid riigivalitsuse poolest on kinnitatud.» — Meie ei või mitte välja arvata, kust «Neue Dörptsche Zeitung» selle imeliku «l o o t u s e» on võtnud.

Aga mis ütleb meie suur baltlane, meie «Eesti Postimees»[6] nende muudatuste kohta, millega meie kogukondade vabadust kõikuma tahetakse panna? Tema kiidab neid ka tükati ja ütleb sisse juhatades: «Viimaks jõudis aeg kätte, et uus Kogukonna seadus pidi uuesti läbi vaadatud saama. Seks sai asjatundjatest ülematest iseäranis* komisjon asutatud. Mis nüüd seesinane komisjon uues Kogukonna seaduses p o o l i k u ja p u u d u l i k u arvanud olevat ja mis ta selle asemele paremaks nõuks andnud, selle üle teab «Riia Zeitung» mõnda kõnelda, mis meie ka oma lugejatele maal tähtsa ja teadusevääri arvame olevat.» — Sedaviisi kirjutab «Eesti Postimees» ühest asjast, mis nii sügavalt meie rahva elu sisse lõikab! Vaata, eks ei seisa baltlane ja eestlane nagu tuli ja vesi teineteise vastu!

«Sakala» 28. VI 1880, nr. 26.

---

* Eriline.

53

KUST UUEMA AJA UURIMISTE JÄRGI SOTSIALISMUST JA KOMMUNISMUST ÜLES LEITUD.

Olgu muul ajal lugu kuidas on, aga kui terve maa üleüldiseks kasuks ja auks mõni suur toimendus või töö ära tehakse, kus kõik seisused ligi aitavad, seal kaovad enamasti tükiks ajaks kõik parteide erapüüdmised ära ning suur ja väike püüab vastutulevas käsikäes-käimises oma vaimustust avaldada. Seesugune suur toimendus oli ka Balti põllutöö-näitus ja temaga ühendatud laulupeod.[1] Lähedalt ja kaugelt tuli sinna tuhandete kaupa igast seisusest rahvast kokku ja kellelgi ei olnud vist muud tundmist südames kui seda, ennast kodumaa tööst ja edenemisest rõõmustada. Sellepärast olid ka 13. juunil näituse alustamise juures Liivimaa kubernerihärra parun Uexküll von Güldenbandt'ist[2] räägitud sõnad, millega ta heaoleku edenemist väikeste ja suurte põllumeeste vahel soovis ja eesolevast näitusest lootis, nagu terve Baltimaa südamest välja räägitud ja suure rõõmuga teretatud.

Aga see rõõmus lootus meie seisuste rahu ja käsikäeskäimise kohta ei kestnud kaua. Juba teisel päeval, 14. juunil, pidasid «Baltimaa põllumehed ja metsaperemehed» oma IV kongressi esimest istumist, kus akadeemik von Middendorff[3] seesuguseid sõnu rääkis, millega ta kauni, heleda lootusetaeva korraga nagu kõige mustema pilvega kinni kattis. Süda valutas igal õigel isamaa-pojal sees neid sõnu kuuldes ja veel enam valutas ta neid saksa ajalehtedes teisel päeval lugedes, ilma et seal keegi inimene kuni tänapäevani nende vastu midagi oleks ütelnud. Meie eesti ja läti ajalehed ei või aga nende üteluste kohta vait olla: see oleks andeksandmata meelekülmus meie maa üleüldise kasu kohta.

Juba mõne aasta eest tagasi, kui meie eesti põllumeeste seltsid suuremal mõõdul ja tugevama jõuga meie põllutöö järje parandamist taga hakkasid nõudma, seal kirjutas akadeemik von Middendorff saksa «Balti Nädalalehes» nende seltside vastu,[4] kellel, nagu ta näitas, kõrgemat vaimuharimise järge ei võida olla kui umbes arvata kihelkonnakooli vaimuharimise järg; sest iga õpetatud mees, kellel universiteedi vaimuharimise järg käes on ja tema siiski talukoha peal võib elada, see olla üks nurjaläinud ja kõlvatu inimene. Selle von Middendorfi kirja peale vastas sel korral «Neue Dörptsche Zeitung»[5] väga osavasti, näidates, kui täitsa ilma põhjuseta need ütelused olid. Akadeemik von Middendorff oli täitsa löödud ja ei võinud enam midagi vastata.

Nüüd Balti IV põllumeeste kongressi alustamisel on von Middendorff sarnaseid sõnu meie väikeste põllumeeste kohta rääkinud, millel aga veel vähem põhja on kui eesnimetatud esimestel ütelustel. Akadeemik von Middendorff ütles 14. juunil tänavu aastal eesnimetatud koosolekul välja, et meie väikene põllumees liiga ruttu õitsema olla läinud ja see olla kardetav. Meie talupoeg saada ruttu ja ilma vaevata rikkaks ja see ei minna mitte maamehe loomusega ühte. Seesugune olek, kus kaalud rikkuse ja elutarvidustega enam ühetasa ei ole, vedada meie väikest põllumeest sotsialismuse püüdmistele nne. või teiste sõnadega nihilismusesse. — Nõnda rääkis akadeemik von Middendorff ja nõnda trükkisid saksa ajalehed järele, ilma et selle vastu midagi oleksid rääkinud (vaata: «Zeitung für Stadt u. Land» nr. 137 ja «Rigasche Zeitung» nr. 136).

Vaatame nüüd esmalt neid sõnu: Meie väikese põllumehe seisus olla liiga ruttu õitsema läinud. Tõsi on küll, et seal, kus talud juba kauema aja eest tagasi päriseks on müüdud, meie talupoja olek tähtsalt ja suurelt paremaks on läinud, kui ta paarikümne aasta eest tagasi oli. Kui meie aga seda suurt võlakoormat vaatame, mis veel iga päriseks ostetud talu peal seisab ja mille intress enamasti suurem on kui endine

rent; kui meie tähele paneme, kui puudulikud ja kõlvatud veel meie talupoegade elumajad ja talitusehooned on; kui meie selle peale mõtleme, kui vähe veel suurem jagu meie talupoegadest oma lapsi koolitada jõuab; kui meie üleüldse oma maa talupoega saksa või ka soome talupojaga kõrvu seame: siis peame tunnistama, et meie talupoja-seisus viimaste aastate sees küll paremaks on läinud ja püüdvate sammudega õitsva oleku poole tõttab, aga õitsemise aeg ise on veel väga kaugel meist eemal. Meie eesti põllumeeste seltsid, kes nimelt meie talupoja-seisuse edenemise heaks tööd teevad, teavad kõige paremini, kui palju seal veel puudub, enne kui meie talupoja-seisust õitsvaks võib nimetada. Meie talupoja-seisus ei ole ammugi veel õitsema läinud, veel vähem võib siis ütelda, et ta liiga ruttu seks olla saanud.

Teiselt: Meie talupoeg saada ilma vaevata rikkaks. See on üks veel imelikum ütelus. Akadeemik von Middendorff võiks ju oma mõisa talupoegade juures järele pärida, kes neist rikkad on ja siis nende käest õppida, kuidas ilma vaevata võimalik on rikkaks saada. Aga tema talupojad seisavad ehk liiga madalal tema all, nii et ta ennast nii sügavasse alandada ei või; sellepärast tahame meie temale seda talupoegade ilma vaevata rikkakssaamist õpetada. Seal ei olegi muud tarvis kui: hommikul kella kolme ajal töösse ja õhtul kella kümne ajal alles puhkama. Sügisel ja talvel pekstakse öösel rehte ja haritakse linu ja päevaajal küntakse põldu ja raiutakse puid. Kui seda tööd aga nii ei tehta, et neljakümnenda aastaga mehel küür seljas ja naisel vanamoori kortsud palges ei ole, siis jääb «rikkus» tulemata. Aga veel üht asja tuleb selle talupoja vaevata rikkakssaamise juures tähele panna: rikkakssaaja ei tohi paremat süüa kui leiba, räime ja piima. Pühade ajal võib ta aga ka liha süüa ja seks tapab ta sügisel paar siga ja ühe veise ära. Kui ta nõnda tööd teeb ja elab, siis võib ta «ilma vaevata» nii rikkaks saada, et mõisavõlad ja krediitkassa intressid õigel ajal ära maksab ja koht haamri alla ei lange.

Aga kui meie talupoeg tõesti nõnda õitseks ja tema rikkakssaamine tõesti nii vaevata oleks, nagu akadeemik von Middendorff Pööraverest[6] ütleb, siis ei oleks ikka veel

arusaadav, kuidas see heaolek teda sotsialismusele või kommunismusele viia võib. Niipalju kui siiamaale sotsialismusest kuulda on olnud, ei ole teda veel kusagil talupoegade juures leida, ja nimelt seesuguste talupoegade juures mitte, kus nende elu õitsvas olekus on. Meie ei ole veel ühegi päriskoha-omaniku suust kuulnud, et ta kommunismuse eest võitleks ja kudagiviisi sooviks, et igaühel hingel oma tükk maad käes oleks, nagu von Middendorff tunnistab. Kui see aus härra vaevaks võtaks Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsist väljaantud raamatut «Edasi» tähele panna,[7] siis leiaks ta, et see selts just otsuseid teinud, millega ta kommunistlaste põhjuste vastu niisama üles astub nagu vesi tule vastu. Meie põllumeeste seltsi liikmed on aga just need talupojad, kelle majad ja talitused kõige õitsvamas olekus seisavad.

Sellest näeme siis ära, et akadeemik von Middendorff meie talupoja-seisusest tunnistusi andnud, mis täitsa meie maa tõsise elu vastu on. Meie võime prillid nina peale panna või kiikrid silmade ette võtta, kusagil ei leia meie oma rahva tõsises elus ja talupoja-seisuses seda, mis austatud akadeemik selle elu ja seisuse kohta tunnistab. See õitsvast talupoja-seisusest väljaarutatud sotsialismus ja kommunismus on sellepärast üks uus suur teaduslik uurimine, mille kohta akadeemik von Middendorff hästi teeks, kui ta ladina keeles ühe iseäralise targa ja sügava raamatu selle üle kirjutaks. Et aga meie maa elus mitte näiteid ei ole, mis sellele uuele teooriale tõenduseks sünniksid võtta, sellepärast arvame täitsa ilmaaegu olevat, et neid austatud akadeemik Baltimaa IV põllumeeste kongressil ette arutama on hakanud. «Rigasche Zeitung'i» järgi (nr. 136) on von Middendorff oma kõnes pealegi ütelnud, et juba mitmed rahvuse partei mehed sotsialismuse ja kommunismuse õpetusi meie maal kuulutada, mille läbi palju väikseid põllumehi nende kardetavate õpetuste poole olla eksitatud. Terve eesti kirjavara on meile tuttav, aga seesuguseid õpetusi ei leia meie sealt kusagilt. Seesugust ütelust peame täitsa laimamiseks nimetama. Võib olla, et akadeemik von Middendorff oma uues sügavas ja targas raamatus seda asja selgemini põhjendab. Meie annaksime aga austatud akadeemikule nõu seda uut ja tarka raamatut mitte meie maal trükkida lasta, kus ta ilmaaegu paksu

verd sünnitaks, vaid enam õhtu pool, mis ju ka temal tema suure tungmuse juures õhtu poole («Drang nach Westen»), nagu ta oma kõnes ütleb, mitte väga raske ei saa olema.

«Sakala» 5. VII 1880, nr. 27.

54

«EESTI POSTIMEHE» BALTIALASTEUS.

«Eesti Postimehe» noor kaastööline, nimega Harry Jannsen,[1] tuli meile hilja aja eest tagasi õige tubli vahvusega vastu, oma baltlaste küsimusega meile nagu öeldes: «Tule välja, «Sakala», et ma sinuga oma noort jõudu katsun, mis alles täitsa tundmata, ja et siis korraga kuulsaks saan. Terve rahvas peab sealjuures ära tundma, et mina vägevam mees olen kui sina!» See «Eesti Postimehe» Sancho Pansa[2] arvas sealjuures, et meie — ei tea missuguste «mõistuse kõikumata seaduste» järgi — temaga vaidlema hakkaksime. Seda meie aga ei teinud, vaid näitasime paljalt rahvale, mis Don Quijote[3] kõige oma Sancho Pansa'ga on ja mis nende Dulcinea'st[4], eesti keeli baltlaseks nimetatud, pidada tuleb. Rahvas naeris ja naerab praegugi, kui «Eesti Postimeest» ja baltlast kõrvu nimetatakse. Üksi «Eesti Postimehe» kuulus kannupoiss ei ole meie ütelustest aru saanud ja on meie vastalise-põlgtust nõrkuseks pidanud ning ta ütleb sellepärast oma uues mõõkakõlistavas kõnes:[5] «Tema («Sakala») vastust lugedes ja imeks pannes läks mulle aeg-ajalt ikka selgemaks, et minagi selle lehe toimetajast tänini suuremat lugu olen pidanud, kui tarvis oli. Muidugi teada käib see ütelus Jakobsoni mõtlemise ja mõistuse kohta, mille kitsusest ja nõtrusest ma alles nüüd täiesti aru saan.» — Sellest on siis näha, et see vaene «Eesti Postimehe» Sancho Pansa tõesti sugugi meie seisukohast tema vastu aru ei ole saanud. Meie põlgasime ära temaga vaielda ja tema arvab, et meie seda mõistnud ei ole. Saksa keele ajalehed on tema kirjad küll ümber pannud ja neid suure rõõmuga lugenud, aga ta ei mõtle sugugi, et ka Don Quijote kõnesid suure rõõmuga loetakse. — See on meie

seisukoht selle vaidluse kohta. Ja sellest seisukohast tahame ka paari sõnaga näidata, missuguste imeasjadega, keda ta «õige mõtte vägevüseks» ja «mõistuse kõikumata seadusteks» arvab, see Harry Jannsen neli numbrit «Eesti Postimehes» täidab.

Harry Jannsen kirjutab: «Kas nüüd poleks mõistliku mehe viis olnud, kui Jakobson, enne kui minu tundmata baltlase üle juttu hakkas puhuma, minu mõtted selle poolest hoolega igapidi oleks pidanud tundma õppima ja minu käest seletust nõudma ja siis alles edasi kõnelema.» — Vaata, kus põhjatu tark mees, kelle mõtteid hoolega kästakse tundma õppida! Ja meie ei kummardanud ennast sugugi selle suuruse ette, vaid arvasime sellest küllalt olevat, et seda kuulsat meest kõige oma ajalehega naerdes tõsises pildis oma lugejate ette seadsime! Pealegi oleme oma 26. numbris[6] jällegi näidanud, mis «Eesti Postimehe» ja tema Sancho Pansa baltlased väärt on. Harry Jannsen võib uskuda, et meie seda «meelega» oleme teinud.

Oma esimest kirja, kus mõtted nagu puder ja kapsad segamini on segatud ja kus ka juba turunaisi meelde tuletatakse, lõpetab Harry Jannsen nende sõnadega: «Sellepärast püüab igaüks õige eestlane praegust eesti olekut muuta ja selle asemele balti olekut panna, kus keegi enam ei tohi ütelda: sa oled igal ajal ja kõigepealt eestlane, sellepärast on sul vähem õigust! vaid kus igaüks eestlane ütleb: ma olen küll eesti kännust võsunud, aga oma õiguste ja kohuste poolest olen ma baltlane. Ja et minu õigused ja kohused kõrgemad, tähtsamad ja inimlikumad on kui see asi, et ma kogemata (!) kui eestlane olen sündinud, siis olen ma ka igal ajal ja kõigepealt — baltlane!» — Harry Jannseni esimesest kirjast leiame siis järelseisvad kaks tunnistust: eestlane peab ennast esmalt niipea kui võimalik baltlaseks muutma, et ta ka poliitika-õigusele jõuaks. Et aga meie maa poliitika-õigused praegu saksa nime küljes seisavad, sellepärast ei ole siis Harry Jannseni baltlane muud ühtegi kui sakslane. — Teiselt ütleb Harry Jannsen, et ta k o g e m a t a eestlaseks olla sündinud. Ta vaene ei teadnud kui baltistatud baltlane vist mitte, et eesti rahva juures see kõige suurem teotus on, kui keegi «k o g e m a t a» on sündinud.

Meie olime oma vastuses Harry Jannsenile[7] «Sakalas»

nr. 16 paari näitega näidanud, mis üks baltlane on. Neid näiteid katsub Harry Jannsen oma vastusekirja teises jaos[8] enese pealt ära veeretada. Esmalt ei taha ta sugugi «mõisnikkude vabameelelise erakonna» lipu all võidelda. Noh, hea kah. Siis võitleb ta omaenese erakonna lipu all. Kui meie aga praegugi veel seda üle loeme, mis Harry Jannsen mullu aasta «Eesti Postimehes» ja «Revalsche Zeitung'is» kirjutas, siis jääme ikka selle arvamise juurde, et ta «vabameeleliste mõisnikkude erakonna» lipu all võitleb. Teiselt näitab Harry Jannsen elava sõnagá, kui hirmus ütelus see on, et terve rahvas hobusevaras olla, ja tahab sellega näidata, et sellel tema või «Eesti Postimehe» ütelusel hoopis teine tähendus olevat. Kes aga seda ütelust «Eesti Postimehes» loeb ja nimetatud lause ees kohe eesti nime leiab, see ei või sugugi teist tähendust sellele lausele anda. «Eesti Postimehe» 38. numbris mullu seisab selgesti: «endisel palju raskemal ajal küsiti üsna kohkudes: Kes on hobusevaras? Kuna nüüd peaaegu tarvis on küsida: Kes ei ole m i t t e hobusevaras?» Nimetamata olgu veel, et sel korral, kui «Eesti Postimees» seda ütelust kirjutas,[9] just igasse kihelkonda žandarmid ja sillakohtu-härrad pidid tulema, kus hobuste varguse lämmatamiseks kõik ära taheti toimetada. Kas «Eesti Postimehel» tõesti nii vähe poliitika tundmist oli, et ta selle üteluse tähtsust sel korral ei teadnud, siis tuleb üleüldse kahetseda, et ta ühe eesti ajalehe väljaandja on. — Viimaks nimetab Harry Jannsen oma teises kirjas ka seda, mis meie vene ajalehtedest ütlesime, ja paneb oma balti seisukohast oma pikale arutusele järelseisvad sõnad põhjuseks: «Arvab Jakobson, et kui ü h t isamaa-last või perekonda roojaste sõnadega kõige maailma ees teotada ja kardetavaks teha püütakse, et siis t e i s e l isamaa-lapsel või perekonnal sellega midagi tegemist ei ole või teine veel pealegi rõõmu peab tundma, kui tema kaaskodanikku häbi sisse püütakse maha matta?» Harry Jannsen ütleb, et teda seesugune «patriotismus» punetama paneb. Sellepärast pidada ta sakslaste eest kostma, kui vene ajalehed nende kallale tulevad. Aga kui saksa ajalehed eestlasi teotavad? Mispärast ei kosta siis ka «Eesti Postimees» eestlaste eest? Meie ei hakka siin ühtegi pikemat seletust tegema, muudkui nii palju nimetame veel, et kui Harry

Jannsen oma esimeses kirjas üksi turunaisi appi hüüdis, siis oma teises kirjas juba ka «taskukunstnikkusid», «karjapoisse» ja «uulitsapoisse» endale abiks võtab — just nagu «Tallinna Sõber».

Oma kolmandas ja neljandas kirjas[10] katsub Harry Jannsen ära seletada, mis tema meelest baltlane on. Baltlane olevat üleüldse inimene, mitte sakslane, eestlane nne. See eesti rahvus, mille eest «Sakala» võitleb, olevat «natsionalismus», mis nii hea on kui üks tujuline ja ülemäära märatsemine. Tema ütleb: «Hoidkem eemale määratust rahvuse isetundmusest, mis ka meie juures maad näitab võtvat; jätkem maha seda põlastavat isekummardamist ja rahvalikku ülbust, sest niisuguses põhjas juurduvad kahjulikud liikumised, pimedamad püüdmised, rahva tuleviku raskemad õnnetused.» — See on see kõige kahjulikum unelaul, mis praegu eesti rahvale laulda võib, kus praegu meie maa sakslased nii kangesti oma s a k s a eraõiguste ja s a k s a keele eest võitlevad. Ka põhjendab ennast terve maailma poliitika praegu just rahvuste peale ning seesugust üleüldist inimese olekut poliitikas,* nagu teda Harry Jannsen nõuab, leiame nüüd üksi veel Pariisi kommunaarlaste[11] ja vene nihilistlaste[12] juures — neil üksi ei ole, nende arvamiste järgi, ise isamaad ega ise rahvust, vaid kõik maailm on üks inimeste kogu. Imelik on, et Harry Jannsen ennast seesuguse seisukohaga ikka veel baltlaseks tunnistab. Ta peaks ennast kõige vähemalt kosmopoliitlaseks nimetama. Et ta ennast aga siiski ise sakslase tunneb olevat, tunnistab tema järelseisev lause: «Ja otse baltlaseks» (on nad tema meelest) «sellepärast, et meie kodumaa kolm kubermangu ühtekokku selle nimega nimetatakse» nne. Eestlastel on paljalt poolteist kubermangu ja lätlastel niisama palju; üksi balti sakslaste kodumaal on kolm kubermangu ja — Harry Jannsenil ka.

Meie peame tunnistama, et meie imeks pannes kõik seda oleme lugenud, mis Harry Jannsen oma neljas kirjas kõik väga segasel kombel läbisegamini päeva ette jampsib. Ülem õpetus, mis tema kirjast saame, on see, et ta maailma poliitika käigust mitte kõige vähemat ei tea ja selle

* Mõeldakse kosmopolitismi.

tüki poolest täitsa imeja laps on. Teiselt näikse ta ka meie rahva sündmust nii isemoodi värvitud prilli läbi tundma õppinud olevat, et meie seda sündmust tema sõnades enam sugugi ära ei või tunda. Nii kirjutab ta 24. numbris: «Ühed kõnelesid Eestimaast, teised Lätimaast, sakslased, kui oma meeles oma rahvasoo liikmeid ühe maa nime alla tahtsid panna, kõnelesid Baltimaast jne. Nõnda ei olnud neil ühendust palju nimegi järgi, — kes siis pidi tõsise ühenduse peale mõtlema? Ehk küll loomus ise neid kui ühe maa lapsi, ühe tee tallajaid, ühe ajaloo (!) ja sarnaste seaduste aluseid, sarnaste ülesannete kandjaid kõige vägevamate sidemetega teineteise külge on köitnud» nne. Vaadake, kas siin ei räägi Don Quijote ja tema Sancho Pansa! Esmalt olevat meid «loomus kui ühe maa lapsi kokku köitnud», teiselt kui «ühe tee tallajaid» ja kolmandalt kui «ühe ajaloo» aluseid kokku pununud. Oh see tige loodus! Kuidas võis ta meile, eestlastele, seesugust pussi teha! Meie arvasime, et meie ajalugu juba enne sakslaste siiatulemist alustas, kus meie venelastega heas naabruses elasime. Ka arvasime, et meil üks ajalugu sakslastega alles siis võiks alustada, kui meil juba ühesugused poliitika-õigused nendega käes oleksid. Nüüd kuuleme selle baltlaste eest üliväga targasti võitleja Harry Jannseni käest, et selle asja poolest hoopis teine lugu olevat ja seda olla kõik «loodus» teinud. Kui loodus tõesti nii tige oleks, siis ei jääks meile muud nõu üle, kui ennast temast ära pöörata ja Harry Jannseni unenägusid «ühestainsast kodumaast» uskuma hakata. Aga ei, nii rasket ülekohut ei tohi meie loodusele teha. Loodus seisab kindla põhja peal, aga mis Harry Jannsen loodusest jutustab ja temast näinud on, seda on ta pilvedes jalgupidi rippudes näinud.

Harry Jannsen on saksa ajalehtede poolt palju kiitust saanud, kes tema kirju tükati ümber on pannud, nagu seda nende poliitika seisukoht lubas. Pime peaks ju see poliitikamees olema ja ei tohiks mitte seda nime kanda, kes kohe ära ei tunneks, et seesugused põhjused, mille peal Harry Jannsen seisab, kui nad eesti rahva juures valitsema hakkaksid, sakslaste erapüüdmistele kõige tulusamad on. Olgu Harry Jannsen selle kiitusega rahul ja

teenigu ta seda enesele edaspidi veel saksa keele ajalehtedes. Aga mõtelgu ta ka, et ta alles haljasnokk noor poliitika-teekäija on, kes jäädavalt rahva naeru alla võib langeda, kui ta selle rahva ees pea peal hakkab käima ja pilvedes oma jalgadele kindlat aluspõhja otsib, oma baltialasteust selsamal kombel taga ajades, nagu seda kuulus ritter Don Quijote oma niisama kuulsa kannupoisi Sancho Pansaga preili Dulcinea kohta tegid.

«Sakala» 19. VII 1880, nr. 28.

55

KUIDAS «EESTI POSTIMEES» RIIGIVALITSUSE NIME KURJASTI PRUUGIB.

Niipalju kui meil lugejaid on, saavad kõik seda tunnistust andma, et «Sakala» ajaleht mitte üksi ikka kõige suurema austamisega meie kõrgest riigivalitsusest ei räägi, vaid ka kõik meie rahva tuleviku lootust selle riigivalitsuse hoole alla annab. Nii näitasime alles oma 26. numbris,[1] kus neist muudatustest rääkisime, mis mõisnikkude komisjonid meie Kogukonna seadusele olid soovitanud, kuidas meie oma lootusi üksiainult ja kindlasti kõrge riigivalitsuse peale peame panema. Ikka oleme üksi suure tänutundmisega oma riigivalitsusest rääkinud ning meie lõpmata usaldus selle riigivalitsuse sisse paistab nimelt neist kõnedest välja, mis selle lehe väljaandja temast juhitud põllumeeste seltsides on pidanud ja pärast kas «Sakalas» või mujal avaldanud. Juba sellest paistab meie suur usaldus riigivalitsuse vastu välja, et meie oma poliitikas ennast kõige enam suure riigi ja tema valitsuse poole kaalume, kuna näituseks üks nõndanimetatud baltlane[2] seda ilmaski sel kombel ei või teha, sest et tema esimene hool üks iseäraline Balti eravalitsus on. Sellepärast näitaks nagu peaaegu võimata olevat, et «Sakala» peale seda kaebtust saaks tõstetama, nagu tahaks ta kuidagiviisi riigivalitsuse au rahva ees maha kiskuda. Aga meie vastalistel on ka võimatud asjad võimalikud. Meie vastalistel on omad komiteed, kelle liikmed iga sõna «Sakalas» läbi peavad uurima, kas tema peale kaebtust ei või tõsta või neid sõnu avalikkudes ajalehtedes kardetavaks teha. Ka Tallinna laulupeo ajal[3] on need vastalised koos olnud ja oma nõud ära pidanud ning mitmelt poolt hakkab juba nende töö vili paistma.

Kõik, mis meie vastalised siiamaale nähtavale on toonud, on aga nagu lapsemäng selle vastu, mis «Eesti Postimees» oma 27. numbris[4] korda saadab. Kui meie mitte ei teaks, et «Eesti Postimees» ja tema sõbrad meile igapidi auku püüavad kaevata, siis võiksime arvata, et mõni sala-riigivaenlane neid sõnu «Eesti Postimehes» kirjutanud on, sest see kiri tahab küll nagu riigivalitsuse eest kosta, aga see kostmine ei ole muud kui üks jesuiitlik kaval teotamine ja mahakiskumine.

Et «Sakala» mullu aasta 8 kuud kinni seisis,[5] see on küll raske kanda olnud, aga nurisenud ei ole sellepärast riigivalitsuse peale keegi, ei «Sakala» väljaandjad ega tema lugejad. Kui mullu aasta vallavalitsused, seltsid ja muud ühendused «Sakala» väljaandjat hulgana küsisid, kas nad tema lehe eest riigivalitsuse ees tunnistust ei peaks andma ja palvekirju sisse saatma, siis oli ikka see neile vastuseks: «Jätke kõik seesugused avaldamised ilmutamata, sest meil on kirjud ajad, aga meie austatud riigivalitsus saab tõesti hirmsate mässajate üle võimust saama ja siis saab ka meie ilmsüütus avalikuks saanud olema.» Sellessamas põhjatus usalduses meie riigivalitsuse sisse kirjutasime ka oma tänavuses esimeses numbris: «Kaheksa kuud on palju asju selgeks teinud ja meie kindel usk ja lootus meie armulise riigi-isa valitsuse peale on uut elu leidnud.» — Seda meie lapselikku usaldust meie riigivalitsuse peale tunnevad kõik meie lugejad, aga veel enam teavad seda meie vastalised ja nende seas ka «Eesti Postimees», kes «Sakalat» ju ikka kõige terasemalt läbi loevad. Siiski julgeb «Eesti Postimees» oma 27. numbris paar sõna meie ajalehe seest nii ümber muuta ja võõriti ära seletada, nagu oleks «Sakala» väljaandja see kõige suurem nihilistlane[6] ja riigivalitsuse au mahakiskuja.

Kui «Sakala» vastalised kõik teed tema vastu ära olid katsunud, mille peal teda rahva ees halvaks tahtsid teha, aga see kõik ei aidanud, siis tarvitasid nad ka rahva suurt usaldust riigivalitsuse sisse, mida «Sakala» ise kõige suuremalt elustanud oli, ja ütlesid: «Kui «Sakala» mitte üks kõlvatu leht ei oleks, siis ei oleks teda riigivalitsus ära keelanud.» Rahvas aga teadis, mis «Sakalas» seisis ja mille eest see ajaleht võitles, sellepärast pidas

ta temast ikka edasi niisama palju lugu nagu ennegi. Rahvas teadis aga ka suuremalt jaolt, kuidas keeldus oli tulnud, ja sellepärast ei olnud temal muud tundmist selles asjas riigivalitsuse kohta kui vaimustav tänutundmine, et see ajaleht jälle omal ajal käima hakkas. Eesseisvat ütelust, «Sakala» olla sellepärast üks kõlvatu leht, et teda riigivalitsus ajalikult* ära keelas, leidsime ka «Tallinna Sõbras» ja «Eesti Postimehes» trükitud ning nende kõlvatute üteluste peale vastasime oma 19. numbris lühidalt:[7] «Eesti Postimees» nimetab meid nooreks ajaleheks, kes mitte ei teada, kuidas tsensuuri-asjadega lugu. Kui ta nüüd ise kõik teab, siis on see vist tema vanadusenõrkus, et sellest võõriti tunnistust annab, mispärast meie leht seisma pandud. «Sakala» pandi seisma ja siis hakati kaevatud süüd läbi otsima. Nagu meie juba kord ütlesime: oleks süü nõnda olnud, kuidas teda kaevati, siis ei oleks küll «Sakala» enam ilmaski välja tulnud. Vist saab veel igal lugejal teada olema, kuidas mullu vene ajaleht «Golos»[8] poole aasta peale seisma pandi, aga juba kuu aja pärast jälle käima lasti.» — Need on need sõnad, mille seletamisega «Eesti Postimees» peale suure lehekülje täis täidab. Enne aga, kui nimetatud «Eesti Postimehe» kirja tähele hakkame panema, katsume omalt poolt välja uurida, kas meie ka eesseisvate sõnade sees midagi paha üles ei jõua leida.

««Sakala» pandi seisma ja siis hakati kaevatud süüd läbi otsima.» Armas lugeja, kas sa neis sõnades midagi paha tunnistust riigivalitsuse vastu leiad? Näituseks: Keegi annab kohtu ees üles, et A. inimesetapja on. Kohus paneb A. kinni ja hakkab tema süüd järele pärima. Kas nüüd keegi kohtule seda süüks võib arvata, et ta A. enne kinni pani, kui tema süü avalikuks oli saanud? Ei keegil Veel vähem tuleb kellelegi mõistlikule mehele seda riigivalitsusele süüks arvata, kui ta ühe või teise inimese,

* Ajutiselt.

keda mässajaks tunnistati, enne süü ülesotsimist kinni paneb. Kui see süü oleks, siis ei võiks ju ühtegi mässajat kätte saada. Võtame jälle näituseks: Mullu aasta, kus hirmsad nihilistlaste kuriteod[9] terve maailma värisema panid, oleks keegi kaebtusega riigivalitsuse ette tulnud, et ajalehe väljaandja B. oma ajalehes ka nihilistlane on, ja riigivalitsus oleks selle peale ajalehe kinni ja ehk ka tema väljaandja vangi pannud, kas seda siis keegi riigivalitsusele süüks oleks võinud arvata? Ei keegi! Ja kui see mees ka ilma süüta oleks vangi sattunud ja tema ilmsüütus pärast avalikuks saanud, siis oleks ta tõesti ennast selle tundmisega võinud trööstida, et ta ühe hea otstarbe eest kannatanud ja mässajate kättesaamise juures nagu ligi aidanud, sest tema asjade seletamise juures on vist ka mitugi segadust selgeks võinud saada. «Eesti Postimees» aga arvab teisiti: tema arvaks seesugusel lool riigivalitsust süüdlaseks, nagu kohe nägema saame.

«Oleks süü nõnda olnud, kuidas kaevati, siis ei oleks küll «Sakala» enam ilmaski välja tulnud.» Aga kas nendes sõnades midagi paha riigivalitsuse peale ei ole tunnistatud? Seda ei saa ka nendest keegi mõistlik leida võima. Võtame jälle näituseks: Eesnimetatud ajalehe väljaandja B. asjade läbiotsimiseks oleks üks komisjon nimetatud, kes otsust oleks pidanud andma, kas B. tõesti nihilistlane oli või mitte, ja peale selle, kui see komisjon kaebtuse ja kaevatud kohad läbi oleks otsinud, seda otsust teinud, et nimetatud süüd kaevatud mehe peale mitte ei või tunnistada — kes tahaks siis seda riigivalitsusele pahaks panna, et läbiotsimine mitu kuud oli kestnud? Ei keegi! Meie võiksime aga seesugust riigivalitsust seda enam austada, kes seesugusel kirjul ajal ka kõige väiksemad asjad põhjani läbi uurib, et kellelegi ülekohut ei sünniks ja ükski õiglane kurjategijatega ühes ilma süüta trahvi alla ei langeks. «Eesti Postimees» aga mõtleb teisiti, nagu meie kohe näha saame.

Mis siis see «Eesti Postimees» neist praegu tähelepandud «Sakala» sõnadest välja arutab? Tema kirjutab: «Nõnda ütleb «Sakala» meie ausast, armulisest riigivalitsusest! Sel viisil ei või ka kõige ausam hukkamõistmise eest pääseda. Kõige korratum ja kõige hooletum kohus kuulab ju ikka enne kaebtuse üle, teeb süü selgeks

ja siis alles annab otsuse, kinnitab karistuse ja teisiti ei võigi teha. Aga «Sakala» kuulutab kõigele ilmale, et riigivalitsus ise temaga hoopis teisiti, hoopis ümberpöördud viisil teinud, enne teda ära nuhelnud, karistuse tema peale pannud ja siis alles otsima hakanud, kuidas süü on ja kas süüd üleüldse on?» Nõnda kirjutab «Eesti Postimees» ja teeb, nagu ei teaks ta, et kohtu otsus ja riigivalitsuse toimendus mässamise ajal ja mässajate ülesotsimiseks hoopis kaks isesugu asja on. Aga «Eesti Postimees» läheb oma arutamistes veel imelikumaks, tahtsime ütelda jõledamaks. Tema kirjutab edasi: «Tema («Sakala») tunnistab ju selgesti, et tema 8-kuune seisuaeg temale mitte süü eest karistuseks, vaid paljalt kaebtuse ülekuulamiseks määratud olla. Kuidas võis siis ometi riigivalitsus nii väga võimetu, väetu ja nõder või hooletu olla, et ta ühe kaebtuse läbivaatamiseks, mis kaevatav mustaga valge peale selge sõnaga trükkinud oli, enesele 8 kuud aega pidi määrama? ... Kas ta siis ometi sellegipärast selle tarvis enesele lühemat aega ei võinud määrata, et ta selleks kaebtuse läbivaatamise ajaks päratu hea «Sakala» seisma pani, raske kannatuse, karistuse ja teotuse alla? .... «Sakala» ütleb, et ta ilmaski enam välja ei oleks tulnud, kui kaebtused õiged oleksid olnud. Jällegi tubli kavaluse lops riigivalitsusele! Häbenegu «Sakala» ometi natukenegi! Karjapoisidki jäävad selle juurde, mis nad kord eneste vahel maha on teinud või otsuseks võtnud, aga «Sakala» räägib rahvale, et riigivalitsus oma kinnitustest ega otsuseks-tegemistest midagi ei pea.» — Olgu neist «Eesti Postimehe» sõnadest küllalt näituseks, mis ta kõige häbematumal kombel mitukümmend korda ikka edasi korrutab.

Mispärast on «Eesti Postimees» seesugust kirja kirjutanud? Rahvas ju sellest ajalehest midagi lugu ei pea, teda ei usu ja teda ka sugugi ei loe. Seal, kus teda mõisades või mujal loetakse, saab ta ehk mõnes kohas seesuguste ütelustega riigivalitsuse kohta rõõmu sünnitama. Hullemalt ei või ju enam riigivalitsuse tegusid viltu seada, kui seda «Eesti Postimees» oma kirjas jesuiitlikult teeb, kui ta meie eespool ettetoodud kirja peale — kus näituseks oli nimetatud, et «Golos» mullu poole aasta peale kinni oli pandud, aga kuu aja pärast jälle käima

hakkas — ütleb: «Karjapoisidki jäävad selle juurde, mis nad kord eneste vahel maha on teinud või otsuseks võtnud, aga «Sakala» räägib rahvale, et riigivalitsus oma kinnitustest ega otsuseks tegemistest midagi ei pea.» — Võib ka olla, et seda «Eesti Postimehe» kirja tükati ümber tõlgitakse, saksa keele ajalehtedes trükitakse ja siis jälle kaebtuseks «Sakala» vastu tarvitatakse. Aga meie peame «Eesti Postimehele» ütlema, et ta siin tulega mängib. See tuli, mis ta teistele süütab, võib tema enese katusele tagasi karata. Meie kõrge riigivalitsus ei lase oma tegusid mitte seesuguste ajalehtede ässitamistest juhtida, nagu «Eesti Postimees» on, kes ühe uue Balti rahva ja riigi eest võitleb, riigiametnikkusid Venemaal igapidi teotab ja alles paari nädala eest tagasi vene riigiusku «käo-kummardamiseks» nimetas.[10] Et «Eesti Postimees» ja «Sakala» vastalised on, seda teab igamees, kes meie poliitika-asju tunneb, sest mõlemad ajalehed seisavad nii isesugu põhjuste* peal, et sugugi teisiti ei võigi olla. Seesuguses vaenluses on küll ka korras, kui ühte teise kantside kallale nähakse tormavat. Aga et «Eesti Postimees» selle tormijooksmise juures kõrget riigivalitsust seesugusel kombel sekka tõmbab, nagu ta seda eesräägitud kirjas teeb, see on kõlvatu, sest see on riigivalitsuse nime kurjasti pruukimine. Ka ei peaks «Eesti Postimees», kelle redaktor juba kaunis vana mees on, mitte ära unustama, mis iga ajalehe kõige ülem kohus on: rahvast vaigistada ja tema usaldust riigivalitsuse toimetuste kohta kinnitada. «Eesti Postimees» aga teab väga hästi, kuidas kõik asjad on sündinud, tema tunneb ka seda vaimustavat olekut «Sakala» ja rahva vahel, aga siiski julgeb ta kõrge riigivalitsuse nime eesnimetatud kombel oma sopastesse arutamistesse võtta. See on, meie ütleme seda veel kord, riigivalitsuse nime kurjasti pruukimine!

«Sakala» 26. VII 1880, nr. 29.

---

* Põhimõtete.

56

ÜLELIIGA PALJU.

Septembrikuus saab Riias mõisnikkude maapäev kokku tulema, kus teiste asjade kõrval ka politsei-seadmisest maal peab räägitama ja selle kohta otsust tehtama. Võib olla, et siis ka sillakohtu-härrade abilised, mis igasse kihelkonda sooviti, seal kindlaks asjaks tehakse. Sellepärast on siis «Eesti Postimees» õige aja arvanud olevat selle pealkirja all: «Üleliia palju!»[1] meie rahvast ja tema kuritegudest tunnistust anda, mis küll karvad ihu peal püsti ajab, aga mis ju praegusel ajal üks tunnistus on, mille eest temale suurt tänu saab antama. Paneme natukene terasemalt tähele, mis «Eesti Postimees» meie eesti rahvast tunnistab.

«Eesti Postimees» kirjutab: «Üleliia palju, — ma kuulen küll, et sa küsid: mis ehk mida meil siin Balti kodumaal nii üleliia palju on? Oh, Andres, ma pean raske südamega tunnistama: meie ausa elu ja hea käe-käigu (!) kohta on meil liiga palju süüaluseid ja vangisid, kes oma kelmitegude pärast raudristide taga teoväärilist palka ootavad, ja neid on üleliia palju!» Vangihooned olla meil nii täis, et nende ruumid ära puududa, ütleb «Eesti Postimees» ja sellepärast olla vangihooneid liiga vähe. «Eesti Postimees» on siis eesseisvas kirjas tunnistanud, et meil «üleliia» kurjategijaid olla, mis tähendab, et meil neid enam on kui kellelgi muul maal.

Mis aga ütleb statistika siia juurde? Statistika ütleb, et meie maal vähem kuritegusid sünnib kui kellelgi teisel maal. Näituseks oleme ka Pärnu linnas olevast vangihoonest kuulnud, et seal viimase paari aasta sees nii vähe vangisid üles pidada on, et seda juba imeks

pannakse ja linnas selle üle räägitakse. Muidugi, Pärnu Sillakohus vaatab tänuväärt kombel selle järele, et kõrtsid õigel ajal kinni on ja seal kaarte ei mängita. Mitmed kõrtsimehed on kuude kaupa selle eest kinni istunud, et nimetatud tükis käsku ei täitnud, ja sellepärast on seal ka vähem kuritegusid leida. — Meie kodumaal on viimasel ajal küll õige sagedasti inimeste tapmisi olnud, aga suurem jagu neist on kõrtsides ja öösel joobnud peaga riidlemise juures tapetud. Need kuriteod oleksid tegemata jäänud, kui kõrtsides seesugune hea kord valitseks, nagu ta peaks valitsema. Ka loodame, et kui nüüd uue seaduse järgi meie hobusevargad Siberimaale on saadetud, kelle hulk ju ka sugugi väga suur ei ole, et siis meie maa kuritegude poolest teiste seas kõige viimasemas liigis saab seisma.

Sellepärast ei või keegi praegu meie maast õigusega ütelda, et temas üleliia palju kurjategijaid on, aga seda peame küll tunnistama, et meil üleliia palju kõrtsielu on ja meie nurjatu kõrtsielu üleliia palju kurjategijaid sünnitab. Seda peab igamees tunnistama, kes oma ütelusi elu juhtumiste ja tõesti-olnud sündmuste materjali peale põhjendab.

Selle materjaliga ei lähe aga ka mitte sugugi ühte, mis «Eesti Postimees» veel kirjutab, kui ta oma kirjas edasi ütleb: «Inimesed peavad paremaks õpetuse juures saama, — saavad, nagu näitab, ikka pahemaks; neid haritakse ja pestakse, lähevad ikka roojasemaks; neid õpetatakse ja manitsetakse, lähevad aga ikka jõledamaks ja rumalamaks jne.» — Siis ütleb «Eesti Postimees» edasi: «Kui koolis, leeritoas ja kirikus head õpetust antakse, aga kodus jälle kõik maha kistakse ja jalgade alla tallatakse, mis abi või tuge, mis juhatust või kinnitust õige tee peal edasi käia võib sealt noortele südametele tulla!» — Sel kombel siis «Eesti Postimehe» arvamise järgi meie rahva kodune elu nagu üks rõõvliaugu elu, kus kõik maha kistakse, mis õigel kombel koolides, kirikutes ja leeritubades õpetatakse. Kes aga meie talurahva kodust elu tunneb, teab väga hästi, et seal, ehk veel puudusi küllalt on, üht niisugust elu, nagu teda «Eesti Postimees» maalib, mitte ei ole. Kui meie seal ka

peenema hariduse puudust leiame, kurjust ei leia meie sealt mitte. Seda ei ole juba sellepärast meie juures võimalik, et meie rahvas üks nii töökas rahvas on, nagu harva leida, ja aus ja hoolas töö ja kuriteod mitte kokku ei sünni. Kuritegude juurt ei ole sellepärast mitte meie maal-elavate perekondade elust otsida, nagu «Eesti Postimees» näitab, vaid mujalt. Meie ei või mitte kõiki asju siin üles nimetada, kust kuritegusid välja sigineb, vaid tahame paljalt ühte asja lühidalt ette tuua, mida «Eesti Postimees» ka nimetab, aga hoopis teises arvamises, see on — rahvakoolide puudus.

Meie linnade alevikud on praegu täis eestlasi, kes maalt sinna sisse on rännanud ja kes muud keelt ei mõista kui eesti keelt. Aga vaatame järele, kas seal neil inimestel ka eesti keele linnakoolisid on, siis meie neid ei leia. Üksi Pärnu linnas teame ühe seesuguse linnakooli olevat. Meie alevikkude vaesed inimesed saadavad siis oma lapsed paariks aastaks saksa keele elementaarkooli, kus laps selle aja sees vaevalt halba saksa keelt õpib rääkima, aga kõik muu õpetus on temast mööda läinud: tema on südame poolest harimata jäänud, ja kui vanematel kodus võimalik ei ole seda puudust omalt poolt täiendada, siis on ka — kelm pea valmis. Pärige kohtuaktidest järele, siis saate leidma, et suurem jagu meie kurjategijaid seesugusel kombel oma elu on alustanud. Siiski ei ole meil veel üleliia palju kurjategijaid, mis meie rahva vagasest ja jumalakartlikust kodusest elust tuleb, aga meil on üleliia vähe eesti koolisid linnades — seda ei või keegi salata.

Ka meie maakoolidest oleks siin palju rääkida, aga meie jätame seda teiseks korraks. Saksastamise tuju meie maakoolides teeks nimelt palju enam kahju, kui mitte see mõnus pruuk meil ei oleks, et lapsed üksi talvel koolis käivad, aga suvel kodus tööd teevad. See seadelmus* hoiab meie noortsugu maal praegu õige tee peal. Ja vaatame oma tütarlaste kihelkonna-koolide peale, kas see siis meie noorsoole õnnistuseks on, kui seal mõnes kohas saksa keelt ja õlgedest kübaraid punuma õpetatakse, aga kui pärast tüdruk oma sukka tahab nõelutud

* Kord, institutsioon.

saada, siis peab seda linna nõelumiseks viima? Meie leiame palju võõriti asju oma koolides, mida aga meie talurahva kodune vaga ja korralik elu õnne korral jälle ära tasandab.

Aga «Eesti Postimees» ei tunnista mitte üksi, et kuriteod meie rahva kodusest elust välja siginevad, vaid ta näitab seda kodust elu ka selgemini ette. Siin annab ta aga üht täitsa jõuledat tunnistust meie rahva kohta, millel kõige vähemat tõekübet juures ei ole. «Eesti Postimees» kirjutab: «Tõsi küll, ka meiegi maal ähvardab jõle ja uskmata meel maa ja rahva nuhtluseks ja vitsaks saama, et mõistlikumad kohkudes peavad õhkama: Aita jumal, kuhu peab meid niisugune jõle umbusk viimaks viima, kui meile viletsa ja suitseva piirutunglaga kesk heledal päikesevalgusel õiget teed tahetakse õpetada ja juhatada?» Siis kirjutab «Eesti Postimees» edasi: «Hale lugu on küll, et meie päevil asju sünnib, misüle mehed nutavad, aga uulitsapoisid naeravad, ja need ka ühes, kes raudristide takka välja irvitavad ja küsivad: Kus on jumal ja mis on tema seadus ja valitsus? Meie elame ja teeme, mis meie tahame, sööme, joome ja oleme rõõmsad, homme oleme surnud, siis ei haugu enam penigi taga! Jumalast ja tema seadusest räägitakse veel kirikutes ja koolimajades, aga mis see meisse puutub? Mis on au, mis häbi, mis on õige, mis kõver, mis on kohus, mis ülekohus jne.? Aus, õige ja kohus on meile üksi see, mis kasu saadab, kõik muu on vanade inimeste igav jutt, mis meie uuem tarkus tühjaks paneb ja mitte vastu ei võta.» — Nii tunnistab «Eesti Postimees» eesti rahvast. Meie omalt poolt ei ole veel seesugust ütlemata jõuledat ja hukkaläinud inimest näinud, kes sedaviisi räägib, ja meie ei usu ka, et seesuguseid üleüldse meie rahva seas on. «Eesti Postimees» ütleb ju ka ise, et mehed nende asjade üle nutavad, aga uulitsapoisid ja need, kes raudristide tagant välja irvitavad, pidada siin naerma. Nüüd küsiksime heameelega: Missuguses linnas on seesuguseid uulitsapoisse, kes naeravad, kui — ei tea kes? — ütleb: Jumalat ei ole? Kust on need uulitsapoisid seesuguse jõleda küsimise üle naerma õppinud? Misläbi on nad nii madalateks uulitsapoisteks langenud? Ka oleme sagedasti meie maa vangihoonetest mööda minnes seal sees

kirikulaulusid kuulnud laulvat, kas seda tõesti jumala pilkamiseks seal tehti? Ehk saavad meie hingekarjased, kui nad vangidele jumalasõna kuulutama lähevad, tõesti vastuseks: Kus on jumal?! Ausatest inimestest meie ei taha sugugi rääkida, aga «Eesti Postimees» saab ka vaevalt «uulitsapoiste» ja nende seast, kes «raudristide taga irvitavad», vähe seesuguseid täitsa nurjaläinud inimesi leidma, kes nõnda räägivad ja kõige pühamatest asjadest küsivad, nagu ta siin meie terve rahva kohta tunnistab.

Muud otsust meie sellepärast «Eesti Postimehe» eesnimetatud kirja lugedes ei saa kui seda: «E e s t i P o s t i m e e s» o n e e s t i r a h v a s t ü l e l i i a p a l j u l a i m a n u d. Arvas ta ehk meie rahvast seeläbi mõnele uuele õigusele aidata võivat? Või arvas ta selle kirjaga oma uuele balti rahvusele[2] lähemale saavat? Meie ei tea, missugune aus eesmärk temal sealjuures silma paistis, aga seda võime ütelda: kes seesugusel kombel rahva puudusi üles otsib ja neid üleliia suureks teeb, ilma et ta põhjuste järele uuriks ja abi nimetaks, see kõnnib üleliia viltu teede peal, langeb rahva tõsisest elust üleliia palju kõrvale, olgu tema eesmärk ka ei tea kui aus, ning ta ei teeni oma töös mingisugust usaldust päevaliku elu ja toimetuste kohta.

«Sakala» 6. IX 1880, nr. 36.

57

«EESTI POSTIMEES».

I

«Eesti Postimehe» poliitika-seisukoht on igale eesti ajalehelugejale küllalt tuttav. Niisama on ka tuttav, et ta oma pärispoliitika põhjusega mitte ei armasta päeva ette astuda, nagu seda näituseks meie vastalistest «Tallinna Sõber» küll ausal kombel teeb, vaid ta püüab endale rahva ees ka ikka seesugust kuju anda, nagu seisaks ta ka rahva poole. Kui sellepärast «Eesti Postimees» oma poliitika tõsist olekut neis kirjades oli avaldanud, kus ta oma balti rahvast ja Balti maast rääkis[1] — mis ta nii ütlemata vaimustavalt tegi, et igamees elusalt ära tundis, kui väga temal siin tõsi taga oli —, siis nägime natukene hiljem sellessamas ajalehes üht kirja ilmale sündivat,[2] millega ta korraga iseennast nagu pea peale seadis. «Sakala» on aga oma 35. numbris näidanud,[3] kuidas ka seegi kiri mitte rahva kasuks ei ole kirjutatud, vaid tema kahjuks.

Meie ütlesime, et «Eesti Postimehe» poliitika-seisukoht igamehele tuttav on, kes eesti ajalehti loeb. Igast reast, kus meie maa ja rahva õiguste külge puudutatakse, paistab see seisukoht välja. Näituseks tahame paljalt praegust tüli vene ja saksa ajalehtede vahel nimetada,[4] kus vene ajalehed tänuväärt kombel selle meie maa tooruse ja väevõimu vastu võitlevad, mille all iga aus eestlane, kes ülejooksik ja roomaja ei ole, ütlemata valu tunneb. Oma kavalal kombel nimetab «Eesti Postimees» neist võitlemistest oma 37. numbris ka natukene,[5] aga tema otsus on see: «Niisugused tülid algavad ikka esmalt väikeste tühjade asjade pärast ja lähevad aegamööda suuremaks, iseäranis seeläbi, kui vastastikku rahvusega kiusu ja kadeduse pärast seda või teist arvatakse sündinud olevat, mis tihti koguni nõnda ei ole.» — Et üht sõjapealikut tooreste

töömeeste riisumise alla antakse,[6] et vaeseid inimesi metsa puude alla lastega elama saadetakse,[7] et noori inimesi ja lapsi jõleda ihunuhtluse alla selle eest heidetakse,[8] et nad jumalat paluvad — need on kõik «Eesti Postimehe» silmas «väikesed tühjad asjad». Ja et mõned vene, eesti ja läti ajalehed neid asju oma pärisnimega nimetavad, see on «Eesti Postimehe» silmas «kiusu ja kadeduse pärast» laimamine. Seesugune on «Eesti Postimehe» poliitika-seisukoht igas meie koduses poliitika-asjas.

Aga «Eesti Postimees» on suur leht, mille trükkimine palju raha maksab, ja ta tahab ometi ka elada. Kui temale ka ühelt või teiselt poolt abi antakse[9] — paar tuhat rubla ei tähenda veel seesuguse suure lehe kohta midagi, kui temal mitte oma teatav hulk lugejaid ei ole. See lugejate hulk on aga viimastel aastatel nii suurelt kahanenud, et — nagu öeldakse — mõnel mehel karvad ihu peal püsti tõusevad. Praegu on «Eesti Postimehel» seesugune lugu käes, et kui tema lugejate hulk ka tuleval aastal nii väikseks jääb kui tänavu, siis ta enam praeguses suuruses välja ei või tulla, olgu siis, et temale kusagilt mujalt nii palju abi tuleb, et seda seeläbi võimalik on teha. Et tema lugejate hulk nii suurelt kokku on sulanud, arvab ta nimelt ka «Sakala» süüks, kes hoopis teise seisukoha peal seisab ja sellelt seisukohalt igal korral «Eesti Postimehe» vastu välja peab astuma, kui see rahva kahjuks tööd teeb. On siis «Eesti Postimees» juba endistel aastatel igal korral enne uut tellimist «saksu» silmakirjaks natukene vihelnud, siis ei ole ta seda ka tänavu mitte tegemata jätnud, ehk küll seks enam kahekordseid numbreid välja ei ole pruukinud anda, sest et tema seisukoht «sõprade» juures juba liiga tuttav on. Tänavu tuleb aga veel see asi juurde, et ta oma sõprade abiga «Sakalat» tosinate kaupa avaldatud kõige sopasemate kirjade alla ära püüab matta, kirjadega, kus asjalikust seletusest ja vaidlemisest enam juttugi ei ole, vaid kus kõige sopasemaid laimdusi ja mudapildumisi abiks võetakse, nagu seda siiamaale eesti rahva juures veel mitte nähtud ei ole. Meile on nõu antud põlates vaitolemisega neist laimamistest mööda minna, mis meie aga mitte ei arva õige olevat. Kui neid laimdusi ikka edasi ja edasi korrutatakse, sealjuures kõige jõledamaid sõimusõnu tarvitades, siis peame emba-kumba, kas kohtu

teel seesuguste laimduste vastu abi otsima, mis meie mitte teha ei taha, või laimajate sopast tegu avalikult silma ette seadma ja ette näitama.

Oma 39. ja 40. numbris on «Eesti Postimees» jälle ühe kirja «Sakala» väljaandja vastu avaldanud,[10] mille kirjutuse kombest ja sopastest sõnadest kohe ära võib tunda, et ta sealtsamast vabrikust on tulnud, kust esimesed sarnased kirjad, see on — Harry Jannseni sepikojast. Kirja kirjutaja püüab küll näidata, et ta Viljandimaalt on ja ehk ka pealegi veel talupoeg, kes ka sealt Kirjameeste Seltsi koosolekule on sõitnud, aga siis räägib ta jälle sellest, mis «kõik saksa lehed pilgates» pidada rääkima. Kirjutaja oli komödiandi mundri ümber võtnud, aga ära unustanud, et ju mitte igal talupojal ka «kõik saksa keele ajalehed» nii laua peal ei või olla nagu Harry Jannsenil.[11] See kiri on aga nii täis kõiksugu laimdusi ja sõimusõnu, et meie teda natukene lähemalt tähele peame panema.

Eesnimetatud kirjaga ei ole «Eesti Postimees» endale väiksemat püüdmist eesmärgiks seadnud kui seda, et näidata, kuidas «Jakobson sugugi meie eesti rahvale oma «Sakalaga» tõsiseks auks ja kasuks» ei ole, vaid olla «kümne- ja sajakordseks häbiks, teotuseks ja kahjuks». Neist sõnadest näeme kohe ära, kuidas selle kirja kirjutaja hoolega saksa keele ajalehti on uurinud, sest need on seda «Sakalast» ja tema väljaandjast juba mitme kuu eest tagasi nendesamade sõnadega tunnistanud. Aga «Eesti Postimees» ütleb veel edasi, et «Sakala» väljaandja igas numbris avaldada: «niisuguseid tooremeelelisi ässitusi ja üleskihutusi, misläbi Jakobson veel rahvast kõigesuguse nurjatu ja auta meelejärje alla püüab avatleda, ärritada, meelitada ja vedada.» Ja kõik seda teha «Sakala» väljaandja sellepärast, et «tema üksi oma «Sakalaga» kõige ja kõikide üle seda nii palju võtmas ja saamas oleks, mis süda igatseb — raha!»

Need laimdused seisavad esimese poole kirjas nr. 39 sees. Suuremaid ei võiks ju küll mitte enam olla, sest kui üks ajaleht, millele iga aastaga paar tuhat lugejat juurde on tulnud ja mille lugejate arv üleüldse ligi viis tuhat on, kui seesugune ajaleht «häbiks ja teotuseks» rahvale on ja paljalt «raha igatseb kätte saada», siis on sellega ka rahvas hukka mõistetud, kes seesugust ajalehte loeb. Selle-

pärast ütleb «Eesti Postimees» sealsamas kirjas edasi: «Vähem mõistlikud ei ole veel mitte kavalast pettusest täiesti aru saanud.» Meie viis tuhat lugejat on siis need «vähem mõistlikud», kellele «Eesti Postimees» oma mõistlikkude lugejate raha abiga oma suures ajalehes ära tahab seletada, kui vähe mõistlikud mõned inimesed on. Ja kuidaviisi seletab ta seda ära? Missugused on need tunnistused, et «Sakala» «meie rahva häbiks» elab ja tema lugejad, kui «Eesti Postimehe» kaks väljaandjat maha arvame, need «vähem mõistlikud» on? Need peavad ometi hirmsad asjad olema, kust seesugust süüd välja arutatakse!

«Eesti Postimees» ei jäta tunnistust ka andmata. Need kolm temast nimetatud asja, millega «Sakala» nii hirmsasti eksinud on, et ta rahvale «häbiks ja teotuseks» saanud ja tema lugejad «vähem mõistlikkude» nime teeninud, on: Eesti Aleksandri-kool,[12] «Linda» selts[13] ja Tallinna laulupidu.[14] — Meie lugejad kohkuvad ära. On «Eesti Postimees» juba nii raskesti langenud, et ta «Sakala» väljaandja võitlemist nende asjade eest, mis ju meie lugejad kõik tunnevad, rahva teotuseks ja häbiks võib nimetada ja ka rahvast selle eest «vähem mõistlikuks» sõimata, et ta ennast «Sakalast» neis asjades ärksamale tööle on lasknud äratada?! Jah, nii raskesti on «Eesti Postimees» tõesti langenud! Oma vihatujus kõikide nende vastu, kes ennast temast mitte eesti õigete radade pealt kõrvale ei lase vedada, ei näe ja ei kuule ta enam midagi — tema jampsib. Aga ta saab sellest unejampsist pea ärkama — oodaku ta aga veel paar kuud edasi!

Esmalt: Eesti Aleksandri-kool. «Eesti Postimees» ütleb, et igamees selgesti ära võida näha, kuidas «peakomitee eestseisja kõige ausama meelega ja kõige elavama armastusega selle kooli elule-äratamiseks tööd teeb», aga meie olla siiski oma «Sakalaga» Hurta rahva ees «kahjulikuks tunnistanud» ja teda rahva ees «närinud ja pilganud». Mis meil Hurdaga ees on olnud,[15] seda teavad meie lugejad väga hästi. «Sakala» väljaandja kahetseb seda olnud tüli kõige enam, aga ta trööstib ennast selle teadmisega, et tema mitte tüli alustaja ei olnud. Aga mis on sellel tülil Aleksandri-kooliga tegemist? Ega ometi «Eesti Postimees» ütelda ei taha, et peakomitee president Aleksandri-kool on, kelle vastu üles astudes Aleksandri-

kooli teotatakse? «Sakala» väljaandja on niisama peakomitee liige nagu Hurt ja on ka selle kooli kasuks nii palju tööd teinud, kui tema jõud kandis. Tema saab ka edaspidi selle Aleksandri-kooli eest nii palju võitlema, kui jõud annab, sest see kool on ka tükk tema ihust ja verest. Ja kui ta selle kooli au ja vabaduse eest ka terve peakomitee vastu vahel üles peaks astuma, siis ei ole ta sellega mitte eesti rahvale häbiks ja teotuseks, vaid on temale auks olnud.

Teiselt: «Linda» selts. Igamees teab, kuidas «Sakala» väljaandja ise oma kuluga ühe raamatu meie laevameestele ja laevade edenemiseks juba mitme aasta eest tagasi välja andis,[16] aastal 1868, millest ta suurema jao ilma hinnata välja laotas. Kui ta ligi kümne aasta eest tagasi kaks aastat Tallinnas elas,[17] püüdis ta ka siis juba üht laevameeste seltsi elusse kutsuda, mis aga sel korral seal niisama liiga varane ettevõtmine oli nagu põllumeeste seltsi asutamise püüdmine.[18] Rahva poolt oli osavõtmine küll suur, aga põhjuskirjad seisavad sadade nimedega praegu alles seal, kuhu neid sisse anti. Nüüd on asi mitmest tükist paranenud, ja kui «Linda» selts elusse ärkas, võttis ka «Sakala» väljaandja temast elavalt osa. Et ta paaril korral[19] selle seltsi praegusele eestseisusele tema kohust meelde on tuletanud, seda tegi ta üksiainult seltsi kasuks. Ka ministrite tegude üle mõistetakse ajalehtedes kohut, kuidas ei võinud siis «Sakala» «Linda» eestseisusest rääkida, kui ta pealegi seda nende hulga kirjade kohta, mis seltsiliikmete poolt sisse saadeti, väga ettevaatlikult ja pehmesti on teinud. Kui suur «Linda» seltsi usaldus «Sakala» väljaandja vastu on, tunnistab ka see lugu, et selts teda telegraafi teel nädal enne 5. oktoobrit, kus seltsi põhjuskirjad seltsile kinnitamiseks ette pandi, selle päeva koosolekust osa palus tulla võtma. Niisama näituseks olgu, mis meile härra Weizenberg[20] suvel Tallinnast kirjutas, kus üks 600 rubla omanik Tallinnas järele pärinud, millal Jakobson «Linda» seltsi koosolekust osa saada võtma, sest tema julgeda oma raha üksi siis sisse maksta, kui seda Jakobson heaks kiita. Nii on lugu ja nii suur on rahva usaldus «Sakala» väljaandja sisse, mis temale ka kohuseks teeb igapidi rahva eest kosta, kus seda tarvis on. Sellepärast ei saa keegi inimene neist ütelustest aru,

mis «Eesti Postimees» oma lehes avaldab — vist ka mitte nende kirjutaja ise —, kui ta ütleb: «ka see noor «Linda» ei tohi Jakobsoni ega «Sakala» laimu alt pääseda, ja just seepärast mitte, et ta oma tööga rahva kasuks kohe peale hakkas.» See ei ole laimdus ka enam üksi, see on jampsija unistamine.

Kolmandaks: Tallinna eesti laulupidu. Ka seda olla «Sakala» laimanud.[21] Võib olla, et need inimesed, kes «Eesti Postimeest» üksi loevad, seda usuvad. Meie lugejad teavad küllalt, kuidas meie just selle laulupeo auks võidelnud oleme ja et just meile selle eest tänu tuleb anda, et seda pidu eesti mehed juhatasid ja selle peoga osavõtjad enam rahul olid kui Tartu laulupeoga.

Need on nüüd need näited, millest «Eesti Postimees» välja arutab, et «Sakala» väljaandja rahva teotuseks tööd teha, ja mida ta nende sõnadega lõpetab: «Oleks Jakobsonil vähegi õiget rahva- ja isamaa-armastust südames, nõuaks ta vähegi omakasu kõrval ka rahva kasu ja au, rahva tõe-armastuse ja ausa meele edenemist, siis saaks ta küll palju ennemalt oma sule igavesti tulde viskama, kui et sel viisil üht «Sakalat» välja annab, seesugust vaimu rahva sekka puhub, mis rahvale teotuseks ja kahjuks on.» — «Seesugune vaim» — see on see kibe asi, mida «Eesti Postimees» ja tema sõbrad ei salli. Aga «Sakala» väljaandja ei saa oma sulge mitte sugugi «igavesti tulde viskama», vaid saab «seesugust vaimu» ikka edasi eesti rahva seas äratama.

«Sakala» 25. X 1880, nr. 43.

II

Oma viimases numbris näitasime, mis meile «Eesti Postimees» süüks on andnud ja kuidas see «süü» sugugi süü ei või olla. Meie rääkisime seal alles tema kirja esimesest poolest[22] nr. 39 sees, millest ka veel täna edasi peame jutustama. «E. Postimees» paneb seal meie pattudele veel ühe suure süü juurde, see on: «Sakala» olla «sakslaste advokaadiks» heitnud. Meie lugejad saavad imeks pannes küsima: kus seda «Sakala» teinud on? Meie ei oleks seda ka mitte teadnud, kui meile seda «E. Posti-

mees» ära ei oleks seletanud. Asi on nii: «Eesti Postimees» näitab esiti, kuidas «Sakala» igameest laimata, kes Jakobsoni mitte üle kõige ei tõsta. Tema ütleb selle peale: «See on selge minul, see on selge ka sadadel teistel mõistlikkudel meestel.» Siis kirjutab ta aga kohe edasi: «Mis tühja ja häbistavat pärdiku pussi on ta veel hiljuti oma sakslaste advokaadi tükiga ära teinud, et kõik saksa lehed teda pilkavad, kus ta nagu sandim sant nende uste taha kerjama pugenud, ehk küll enne neid alati sõimanud ja süüdanud.» — Siin näeme siis jälle, kuidas «E. Postimees» seda «Sakala» peale tunnistab, mis ta ise on. «Sakala» oli näidanud,[23] kuidas Harry Jannsen eesti rahvast võõriti teede peale avatleda tahtis, selle eest laimab ja sõimab teda nüüd «Eesti Postimees» kõige nurjatumal kombel, kus kohe mitu valet ka appi võtab. Vale on, et «Sakala» sakslasi kunagi sõimanud, sest kui ta üksikute sakslaste nurjatuid tegusid nimetas ja trahvis, siis võib seda üksi «E. Postimehe» seisukohast sõimamiseks nimetada. Vale on ka, et «Sakala» «sakslaste uste taha kerjama pugenud». Kes õiguse eest kostavad, need ei kerja mitte; üksi need kerjavad, kes raha eest seda õigeks käänavad, mis võõriti on. Veel on viimaks vale, et «Sakala» kunagi «sakslaste advokaadiks» heitnud. Kui «Sakala» seda tõesti oleks teinud, siis ei saaks teda mitte saksa ajalehed selle eest pilkama. Sakslaste eest advokaadiks heitmist nimetab «Eesti Postimees» «häbistavaks pärdiku pussiks». Vist laseb ta sellepärast oma ajalehes, kes ju päris sakslaste advokaat on, nii sagedasti oma pärdikut mardikuga «häbistavat» sopajuttu ajada.

Nii ei ole siis «Eesti Postimees» oma esimese poole kirja sees oma kaebtustega muud näidanud kui seda, et ta eesti rahva vastaliste poolt on. Tema sõnad on aga nii jesuiitlikult peenikeselt ära seatud, et kirjutaja osavust selles tükis tõesti imeks peab panema. Ta räägib asjadest, mis ta ise ei usu, nagu räägiks ta kantsli pealt. Viimaks võtab ta ka põrgut ja igavest hukatust appi ja näitab kätega veheldes, kuidas kurat kui möirgaja lõukoer ümber jookseb ja kõiki neelata püüab, sest ta ütleb: «Vähem mõistlikud ei ole veel mitte kavalast pettusest täiesti aru saanud, pettusest, kus ju kavalasti ikka ette maalitakse, et «Sakala» otse eesti rahva elu ja Jakobson ainus eesti

rahva eest võitleja. Aga ka nemad saavad omal ajal aru saama, kuidas «Sakala» meie rahvale kahjuks ja häbiks on ja mis ühe õige ajalehe rahva kasu ja au nõudmine peaks olema.» — Nende vägevate sõnadega lõpetab «Eesti Postimees» oma kirja esimest poolt ja annab siis oma lugejatele kaheksa päeva seedimiseks aega.

Seda vahe- ja ettevalmistamise-aega on neile hädasti tarvis, sest kõik need praegu ettenähtud sõimamised ja laimamised on lastemäng selle vastu, mis kirja teises pooles tuleb. «Eesti Postimehe» lugejatele on küll viimasel ajal õige kanget tubakat antud, mis mõnele mehele juba eemalt hinge kinni pani, sest et seesugust haisu veel oma elu sees nuusutanud ei olnud. Aga see tubakas, mis nr. 40 seest leiame,[24] on nii kangete virtsade seas leotatud, et meie oma lugejatele aga eemalt võime näidata, missugust toitu J. V. Jannsen ja tema kuulus poeg Harry Jannsen eesti rahvale nüüd pakuvad. — Paneme esmalt seda tähele, mis vähegi asjalik on.

Oma kirja teise poole sees annab meile «Eesti Postimees» esmalt süüks, et meie rahvast liiga kõrgele olla tõstnud, nii et «nagu ei oleks meiegi enam rahvas inimestest, vaid rahvas inglitest». Siis olla meie aga jälle sedasama «kõrgesti haritud rahvast», nagu «Postimees» ütleb, pika jutlusega sellepärast «noominud, näägutanud, häbistanud ja haugutanud», et rahvas oma ajalehe tellimiseraha õigel ajal ära ei maksnud. Kes seda «Eesti Postimehe» arutamist loeb, see näeb kohe ära, et see muud ei ole kui üks osav ja kaval rahva pilkamine. Esmalt ei ole meie ilmaski rahvast «ingliteks» teinud, vaid oleme tema headusi ja vigadusi õigusemõõduga ära katsunud kaaluda. Sellepärast ei võinud meie ka tervet rahvast hobusevarasteks teha lasta, kui seda «Eesti Postimees» püüdis,[25] vaid oleme laimajat seal oma õige nimega nimetanud. Teiseks ei ole meie seal kirjas rahvast sugugi laimanud, kus oma lugejatele meelde tuletasime, mis nende kohus teha on. Mitte üht ütelust ei saa «E. Postimees» meie kirjast nimetada võima, millega seda «laimdust» tõeks võiks teha. Meie teame väga hästi, et «Sakala» lugejad mitte nii rikkad ei ole, kellel muud tarvis ei oleks, kui raha välja laduda. Ka ei läinud see terve rahva kohta, kui meie üksikutele tellijatele nende kohuseid meelde tuletasime. Aga

tervele rahvale oleks küll häbiks olnud, kui meie leht nende üksikute tellijate kohuste puuduliku täitmise pärast seisma oleks jäänud. Ja nendele üksikutele võlgnikkudelegi ei ole meie tervet kohuste täitmatajätmist süüks andnud, vaid oleme vabandamiseks mitu süüalust nimetanud ja nende seas ka «Eesti Postimeest». Kui «Eesti Postimees» alles eesti rahva leht oli, siis pidi ta kord ka nimesid ähvardama avaldada, sest et temal kesk aasta sees ikka veel palju raha saada oli. Nüüd ei ole temal seda tarvis, sest nüüd on temal nii rikkad lugejad, kes oma tellimiseraha minupärast kahe tuhande rubla kaupa ette ära võivad maksta.[26] Sellepärast on temal siis ka võimalik oma lehti ilma tellimata inimeste kätte saata, nagu seda meile mitmelt poolt teada on antud. «Sakala» peab aga selle rahaga välja tulema, mis tema lugejad rublakaupa sisse saadavad, ja kui mõned paljutellijad* tellimiserahasid kauem enese käes peavad, kui kohus on, siis on ajalehe väljaandjal küllalt õigust nende kohust neile meelde tuletada. Kes seesugust meeldetuletamist rahvale teotuseks nimetab, see teotab ise rahvast ilmaaegu.

Aga sellest ei ole veel küllalt. Nüüd alles hakkavad «Eesti Postimehe» pärislaimdused tulema. Et teda aga rahvas paremini usuks, ajab ta enne silmad jõlli, võtab ka jumala nime suhu ja teeb sedaviisi palvet: «Oh jumaluke! Kus sa selle küüruga lähed! «Sakala» ainuke eesmärk on aga paljalt omakasu, saagu rahvas sellest ka või kõige suuremat kahju ja häbi.» —Sellest «Eesti Postimehe» palvest saame nüüd ometi ka teada, kus meie maal jumalat pilgatakse. Au «Sakalale», et teda seesugused inimesed teotavad! — Siis laimab «E. Postimees» edasi ja ütleb, et «Sakala» väljaandja sellepärast nii kangesti rahvast teotades raha taga ajada, «et suur mees hästi suurel viisil ka läbi lasta võiks.» — Et rahvas vähe sellest teab, kuidas «Sakala» väljaandja elab, sellepärast arvab «E. Postimees» ka seesugust laimdust endale appi võivat võtta. Mispärast ei jäänud siis aga «Eesti Postimees» mitte taluhurtsikusse elama, vaid rühkis sealt aegamööda linna, kui seesuguses talumajas, kus ju «Sakala» väljaandja nüüd juba seitse aastat elab,[27] nii «suurel viisil»

* Tellimiste vastuvõtjad.

elada võimalik on? J. V. Jannsen on ju oma noores põlves just verst maad sealt eemal talukarjane olnud,[28] kus nüüd «Sakala» väljaandja talus elab, mispärast ei ole ta sinna suurelt elama jäänud? Kui «Sakala» väljaandja Peterburis gümnaasiumide peal õpetaja oli[29] ja 3 kuni 4 tuhat rubla palka aastas sai, siis võis ta küll suurelt elada. Aga talumajas ei või seda keegi inimene, seda teab igamees ära, olgu siis sellel suurelt-elamisel see tähendus, kui rahva kasuks õige palju tööd võimalik on teha, seitse aastat peaaegu igas kuus kord Pärnu, kord Viljandi põllumeeste seltsi juhatada,[30] siis ka vahel Tartu ja Tallinna sõita, kuhu jälle seltside eestseisja kohused kutsuvad, ja nüüd ligi kolm aastat kirjutuselaua taga üksikut mungaelu elada, nii et iga paari nädala pärast paariks päevaks perega võimalik kokku on saada — see on tõesti suurelt-elamine, millest õnne võib tunda. Seesugust «suurelt-elamist» võib aga üksi «Eesti Postimees» rahvale kahjulikuks kiita.

Aga «Eesti Postimees» laimab veel edasi. Tema ütleb, «Sakalal» ei olevat sugugi nii palju raha saada olnud,[31] kuidas ta üles on andnud. Selle laimduse juures unustab ta ennast nii ära, et suu ja silmadega kõige sopasema virtsa sisse heidab ja sõnu tarvitab, mis meie sulg järele ei jõua kirjutada. Jälestusega saab iga aus inimene seesuguseid sõnu lugema, ning kui meie kirjutajat seesuguse laimduse eest kohtu alla annaksime, siis ei saaks ta ilma trahvita jääma. Aga olgu rahva põlgtus tema trahv. Meie ei ole oma tellimiste raamatuid mitte üksi ühele või kahele inimesele, vaid oleme neid enam kui paarikümnele näidanud, kust igamees ära võib näha, kui palju ja kes oma raha võlgu on.

Ehk küll meie kirja avaldamisest saadik nr. 33 sees[32] kolmas jagu võlgujäänud rahast ära on makstud, siiski on meil ka praegu veel mõni hea tuhat saada, nimelt mulluaastaste tellijate käest. Nimesid ei ole meie aga sellepärast nimetanud, et meie ära oleme näinud, et see üks võõriti tee oleks. Üksikuid tellijaid on paljalt paarsada, kelle rahad maksmata; suurem jagu on paljutellijad. Aga ka need on meile osalt kirjutanud ja palunud, et nendega kannataksime, sest neil ei ole kõik raha sisse võetud nne. Kuidas võime nüüd seesuguse mehe nime avaldada, kes

tellimise vaeva enese peale on võtnud, aga ise raha kätte ei ole saanud? See oleks ülekohus. Sellepärast võime üksi seesuguseid paljutellijaid, kes tõesti kerge meele ja paha nõuga mitu aastat võlgu on, kohtu läbi maksmisele sundida. Meie loodame aga, et seesuguseid ei saa olema ja et igamees muidugi vennalikus armastuses oma kohust saab täitma.

«Eesti Postimees» räägib oma laimdusekirjas ka veel «kurjategijatest» ja «rahvalikkudest õpetajatest», aga need arutamised on nii selged aganad ja ilma mingisuguse asjaliku põhjata, et neist midagi ei maksa nimetada. Sellepärast paneme veel ainult tema viimast teotusepunkti tähele, kus ta ütleb, et mis Nalja Mart kord «kuulsa redaktori toa õhu nuusutamise läbi targakssaamisest»[33] ütles, sellega «Sakala» väljaandja ennast ise austada tahtnud. Sealjuures valetab «Eesti Postimees» häbemata julgusega järgmisel kombel: «Et aga igaüks seda ka kindlasti teaks ja usuks, siis laotas ta seda suurt teadust oma sõprade ja iseenese suu läbi laiali, et tõesti tema ise see nii kuulus redaktor olla, kelle toa õhk nii imelikul viisil targaks teeb. Ma olen paari «Sakala» sõbraga kokku juhtunud, kellele Jakobson selle imeteaduse suhu oli pannud ja rahva sekka laiali käskinud laotada.» — Nii kaua kui «Eesti Postimees» mitte nimesid ei nimeta, kes temale seesugust häbemata valet ette on pajatanud, nii kaua kandku ta ise häbemata valetaja nime. Mis seal Nalja Mart ja Kalja Pärt nr. 32 sees räägivad, on nii üleüldse üteldud, et seda küll keegi ühe või teise uue ajalehe väljaandja peale ei või arvata. Et seal nimetatud redaktori tuba aga sugugi «Sakala» toimetuse tuba olla ei või, paistab ju sellest välja, et «Sakala» väljaandja ennast sugugi «redaktoriks» ei nimeta, vaid toimendajaks, ja «Sakala» toimenduses ka seda mitte võimalik ei ole õppida, kuidas «viimsel päeval» ajaleht välja peab antama. Meie tahtsime üleüldse seda pilgata, et praegu mitu meest, kellest enne eesti rahvas midagi ei ole kuulnud, korraga ajalehti välja tahavad anda. Meil on neli seesuguse nõuga meest teadupärast, aga kolm neist ei ole veel ilmaski «Sakala» toimenduses käinud. Et aga «Eesti Postimees» seda väikest Nalja Mardi lugu ka «Sakala» väljaandja teotuseks oma kuulsa vale abil viltu on püüdnud käänata, see tunnistab

selgesti, kui vähe temal üleüldse asja on meie peale rahva ees kaebtust tõsta.

Meie oleme nüüd näinud, kuidas «Eesti Postimees» oma hingeahastuses uute tellimiste eel «Sakalat» ja tema väljaandjat kõige jõledama laimduse sopa alla ära püüab matta. Neid laimdusi on meil väga kerge asi olnud tühjaks teha. «Sakala» väljaandja on juba peale 15 aasta oma rahva kasuks tööd püüdnud teha.[34] Tema kirjad seisavad kõik rahva ees; näidaku «E. Postimees» nende seast ühtainust ütelust ette, kus kirjutaja rahva vastaliste nõus oleks olnud. Ka «Sakala» väljaandja poliitika-tööst on juba rahvale palju teada ja silma ees, aga suurem jagu sellest tööst saab alles siis avalikuks saama, kui ükskord temast enesest kirjutatud elulugu ilmuda võib.[35] Ka on ta igaüht meest, kes tõesti rahva kasuks tööd teeb, ikka oma ajalehes austada püüdnud ja teiste tööd igal korral rõõmuga teretanud, ilma et selle peale oleks vaadanud, kas see mees tema sõber oli või mitte. Kõik tema töö läheb ikka ühe suure eesmärgi poole, ja see on e e s t i r a h v a a u s t u l e v i k. Kes selles töös ligi aitab, see on sõber, kes aga seda tööd olgu mis kuju all tahes takistab, see on vastaline. — Seda pidime siin «Eesti Postimehe» laimduste peale nimetama. Mis «Sakala» väljaandja on, seda teame. Nüüd räägime veel tuleval korral ka «Eesti Postimehest» ja tema pojast natukene.[36]

«Sakala» 1. XI 1880, nr. 44.

58

VAIDLEMISE JA VAIDLEMISE VAHEL ON VAHE.

Kui mõni rahvas hukatuse poole kaalumas on, siis tunnistab ta seda seelãbi üles, et tema tähtsamad mehed mitte enam igas tükis rahva üleüldise kasu ja edenduse peale ei vaata, vaid üksikud parteid elusse ärkavad, kes üleüldist kasu silmast jättes oma erapoliitikat taga ajavad ja oma perekondade või seisuse eest isamaa kulu peale võitlevad. Nii kaua, kuni see erakasu võitlemine üksikute meeste või väikeste salkade vahele ja piiride sisse seisma jääb, ei ole ta veel väga kahjulik tervele rahvale. Püüavad aga need erapoliitika mehed tervet rahvast enesega ühes tõmmata ja lahutada, siis on kahju küll ütlemata suur ja terve rahva heaolu seisab kaalu peal. Lahutus ja riid auahnuse ja erakasu pärast on pika aja peale igale rahvale surmahaiguseks.

Eesti rahvas on praegusel ajal eesti talupojad. Vähe on neid eestlasi, kes ennast teistes seisustes eestlasteks tunnistavad. Missugused meie talupoja-seisuse ja sellepärast eesti rahva poliitika õigused praegu on, seda teab igamees. See olek on meile, eestlastele, teotav ja iga aus eestlane püüab temast välja pääseda, see on: oma rahvast selle teotava oleku seest ausa järje sisse tõsta ja aidata. Meie ei saa mitte aru, mispärast meil, eestlastel, kes meie omaenese maal elame, niisama poliitika-õigust ei pea olema kui sakslastel, kes meie sekka hiljem elama on asunud. Meie vana eesti vaim ei anna meile enne rahu, kuni meil omal maal ühesugused poliitika-õigused teiste rahvustega on. Kui esimesed sakslased meie maale tulid, siis said nad luba rahulisti eestlaste seas elada. Et aga eestlasi pea orjadeks maha rusuti, sellepärast on meie maal seitsesada aastat järjest võitlemine edasi kestnud ja see

võitlemine ei saa enne lõppema, kuni sakslaste ja eestlaste vahel poliitika-õiguse kaalud jälle ühetasa on. Võitlesid aga vanasti toored väed ja käevarre jõud, siis võitlevad nüüd vaimud. Vaimude võitlemiste juures jõuab aga õ i g u s ikka ennemalt aujärjele kui tooreste vägede võitlemise teel.

Siiamaale ei ole eesti rahvast tema elus ja isamaa-töös veel mitte jõutud mitmesse parteisse lahutada. Tema on veel kui üks mees ja see annab meile kindlat võidulootust. Teda on küll mitmel korral katsutud parteidesse lahutada ja püütakse seda praegugi veel, aga siiamaale ei ole sellest püüdmisest midagi välja tulnud.

Nagu vanasti «Eesti Postimees», nii on praegu «Sakala» eesti rahva kodumaa-töö avaldaja ja kandja. Meie oleme juba kümme ja enam korda välja ütelnud, et meie eesmärk see on: eesti rahvale ühesugused õigused teiste rahvustega! Seni kui meie rahvas sellele eesmärgile ei ole jõudnud, ei või meie ilmaski rahust rääkida. Rahu meie armastame, aga üksi seesugust rahu, mis vabade inimeste vääriline on, mitte orjade rahu. See on meie terve rahva seisukoht ja selle seisukoha peal seisab ta nii kindlas meeles ja ühenduses kokku, et kõik muud eluavaldused ennast selle alla peavad heitma. Olgu kirik või Baltia[1] või muud suured vaimuvallad, kõik seisavad nad alama järje peal ja peavad rahva üleüldises elus osakonnad olema. Meie oleme seda mitu korda imeks pannes näinud, kuidas austatud eesti mehed korraga rahva silmas halvaks langesid, niipea kui nad oma era-valdade* poliitikat üle rahvapoliitika tõsta tahtsid.

Seda rahva ühendust ja ühtmeelt, mille peale meie elulootus põhjeneb, on, nagu juba ütlesime, mitmel kombel katsutud ära lõhkuda. Meie jätame oma eesti kiriklased täna täitsa kõrvale, sest meie loodame, et nad oma vibu mitte nii kaua ei saa painutama, kuni ta täitsa katki läheb. Meie tahame täna neist vastalistest rääkida, kelle eestkostjaks «Eesti Postimees» heitnud on.

Kui «Sakala» kolme aasta eest tagasi ilmunud oli, siis hõiskas tõesti terve eesti rahvas. Meie ei pruugigi muud, kui neid laulusid vaadata, mis siis «Sakala» teretamiseks

---

* Eri gruppide, eri kihtide.

avaldati.[2] Kõik see hõiskamine, mis sel korral meie rahva seas nähti, ei tähendanud aga muud kui seda tundmist, et rahvas oma eesmärgile tähtsa sammu lähemale oli jõudnud. Olgu võit nii väike kui ta on, ta on ikka äratav ja vaimustav. Vaimustav lootusevärin käis läbi terve rahva.

«Sakala» tegi oma tööd, nagu rahvas soovis. Kus ülekohut tehti, seal nimetas ta seda ülekohut, ning mis eesti rahva õigused on, sellest rääkis ta ka sagedasti. Vaimustavalt vaatas eesti rahvas tuleviku sisse ja see vaimustus avaldas ennast «Sakalas». Nimetatud ajaleht ei ole ju millaski endale muud au pärinud, kui et ta tööriist eesti rahva käes oli ja on.

Aga seal vaimustaval töö-alustusel astus kohe «Eesti Postimees» tervele eesti rahvale vastu, näidates, kuidas «laste kätte» mitte «tuletikke» ei tohtivat anda.[3] Selle eest soovitas ta eesti rahvale suurel mõõdul rohtu, mis ta «urvaplaastriks» nimetas, ning oma 40. numbris a. 1878[4] avaldas ta ühe alandusekirja Saksa keisrile Villemile, mida üks eesti talupoeg olla kirjutanud, nagu ta ütles. Meie lugejad mäletavad väga hästi, missugust viha need avaldused rahva juures sünnitasid. Meie vana lauluisa dr. Kreutzwaldki ei võinud enam vait jääda,[5] ehk küll vanadus ja haigus tema keha piinasid. Tema, keda rahvas selle eestkostmise eest käte peal oleks kandnud, astus tulises kõnes nagu noor mees ette ja päris otsust selle üle, mis need «Eesti Postimehe» tikud laste käes tähendavad. Andis «Eesti Postimees» asjalikku vastust? Ei, ta püüdis seda tervest eesti rahvast ja Euroopa õpetatud meestest austatud tähte oma sopaste laimamiste-kirjade alla ära matta,[6] nagu ta seda kord ju dr. Kreutzwaldi nooremas põlves oli teinud[7] ja seeläbi selle suurema eesti kirjamehe tööd paarikskümneks aastaks rahvale nagu lukku pannud.

Sellest ajast saadik on suur vahe «Sakala» ja «Eesti Postimehe» vahele jäänud, nii suur vahe «nagu tuli ja vesi». Teisiti ei või sugugi olla. «Sakala» võitleb eesti rahva eest, «Eesti Postimees» eesti rahva vastu. «Eesti Postimees» ütleb oma tänavuses 44. numbris[8] «Sakalast»: «Ta on esimesest algusest saadik kuni siiamaale «Postimeest» truuisti ja väsimata meeles pidanud, südames ja suus kandnud. Olgu tema suu ja käed kinni või lahti olnud, ikka on «Sakala» alati «Postimehest» kõnelnud ja

teda Vändra metsa pätsu viisil silitanud: ja olid tema suu ja käed kord kinni pandud,[9] siis on ta 8 kuud seda lahkemalt «Postimehe» peale mõtelnud ja ennast uute hoopide ja löökide peale valmistanud, mis niipea kui ta suu ja käed jälle lahti pääsesid, sedamaid «Postimehe» peale sadama hakkasid» nne. Mis siin «Eesti Postimees» tunnistab, on ka tõsi ja ei või jälle ka teisiti olla. Nii kaua kuni «Eesti Postimees» eesti rahva kahjuks tööd teeb, nii kaua on rahvalikkude ajalehtede kohus tema kahjulikku tööd avalikuks teha. Seda ei tee mitte üksi «Sakala», vaid seda teeb ka «Pärnu Postimees» ja «Tartu Eesti Seitung».[10]

Kus mitmesugused püüdmised kokku puutuvad, seal ei ole muidu võimalik, seal peab vaidlemist olema. Aga vaidlemise ja vaidlemise vahel on vahe. Vaidlemine peab asjalik olema, peab asja sisse tungima ja teda igapidi nii nähtavale tõmbama, et rahvas teda igapidi läbi võib vaadata ja siis oma otsust anda. Iga vaidlemise otstarve peab see olema, lugejate silmaringi laiendada. Kus «Sakala» «Eesti Postimehega» vaidles, seal on ta ikka niipalju kui võimalik asjalik püüdnud olla. Ilmaski ei ole ta sellest rääkinud, mis «Eesti Postimehe» väljaandjad kodus teevad, kas nad endile majasid ehitavad või õlut ja puntši või vett joovad. Üksi siis, kui «Eesti Postimees» kuidagiviisi meie küsimiste peale vastust ei andnud, vaid selle asemel tagaselja sõimu abil hoopisid püüdis välja jagada, otsisime Nalja Mardi pilkamisekõnedes tema vastu abi. Mis on üleüldse meie isamaa asjadel sellega tegemist, et ühe lehe väljaandja endale maja, teine veskitammi ehitab või üks oma lapsed üleüldisse surnuaeda, teine oma perekonnasurnuaeda matab?[11] Seesuguseid asju asjalikkude seletuste vahele tõmmata on täitsa kõlvatu. Seesugust kõlvatut teed on «Eesti Postimees» järjest käinud. Kus meie ühe või teise isamaa-asja kohta «Eesti Postimehe» käest otsust pärisime, seal ei teinud ta asjast enesest ühtegi seletust, vaid hakkas «Sakala» väljaandjat laimama. «Eesti Postimees» ei seletanud mitte ära, kes need lapsed on, kelle kätte tuletikke ei tohita anda ja mille pärast ta üksi «urvaplaastri» teel eesti rahvast «harida» tahab. Tema rääkis «nihilistlastest»,[12] «tõrvakanast»[13] ja kõiksugustest sopastest asjadest, aga mitte sellest, millest pidi rääkima. Ja kui ta mitme- ja mitmekordse nõudmise peale

viimati oma Baltia poliitikat avaldama hakkas[14] ja terve rahva juures üksiainult pilkamist leidis, seal läks tema viha eesti rahva peale nii suureks, et — «Sakala» väljaandjat ja sellel teel ka seda rahvalikku ajalehte kõige sopasemate sõimukirjade alla ära matma hakkas. Rahvast otsekaudu ta sõimata ei julgenud, aga kui ta «Sakalat» ja tema väljaandjat kõige jõledama laimdusega üle ja üle ära oli pillanud, siis hüüdis ta oma 43. tänavuses numbris[15] ometi viimaks ka veel terve rahva kohta:

«Ta ümber narrid end näitsid
ja tema karmani täitsid
ning hauksid kui karjakrants.»

See on vahe «Sakala» ja «Eesti Postimehe» vahel. «Sakalaga» käib terve eesti rahvas oma ülema eesmärgi poole. Selle tee peal on neil aga kõik need vastalisteks ees, kes oma erapoliitikat taga ajavad. Need vastalised ei ole aga eesti rahvast siiamaale mitte jõudnud mitmesse parteisse lõhkuda ja see ei saa neile ka edaspidi vist mitte korda minema. Meie rahvas teab juba, mis ta tahab, ja sellepärast ei lase ta ennast mitte nii kergelt õigelt teelt rabadesse vedada. Aga seda ei või meie rahvas ka mitte sallida, et teda tema õigel teel kõrvalt keelamata mudaga loobitakse. Sellepärast eksivad need, kes arvavad, et «Sakala» oma vastaliste laimduste peale vait oleks pidanud olema ja ei midagi vastama. See muda, mis «Eesti Postimees» «Sakala» väljaandja peale viskab, ei lange mitte üksi tema, vaid langeb ka tema lugejate peale. Sellepärast pidime oma vastaliste laimdused tühjaks tegema ja neid ennast nende peeglis näitama. Tullakse asjalikult vaieldes meie vastu, siis saame ka ikka asjalikult vastama. Aga tullakse meid mudaga loopima, siis peame oma pilkamise teravad nooled välja tõmbama, kust seesuguste vastaliste vastu üksi abi saame. Seda on ka «Sakala» viimati teinud, aga ka siin ikka parajate piiride sisse jäänud ja üksi seesuguste asjade külge puutunud, mis rahva elu kohta lähevad. J. V. Jannseni ja Harry Jannseni kodustest tegudest või tempudest ei ole meie ilmaski rääkinud ja ei saa seda ka ilmaski tegema, ehk meie küll palju teame, mis oma vastaliste vastu tarvitada võiksime. Olgu meie

vastaliste kodune elu kuidas on, patt näitab meile, kui teda maailma ette kiskuda tahaksime. Aga nii aus ei ole meie vastaline «Eesti Postimees» mitte. Tema kiskus meie laste surnukehad[16] ka veel haua seest välja maailma ette ja tema katsus meie kodust tööd ja elu mitmel ja mitmel korral viltu väänatud pildis avalikult rahva silmade ette kiskuda. Nii kõlvatu kui seesugune püüdmine on, nii selgesti tunnistab ta aga ka üles, et meie vastalised meie poliitika-elu ja -avalduste kallal midagi käsile ei leia võtta.

Niisugune vahe on «Sakala» ja «Eesti Postimehe» vaidlemiste vahel. Teiste sõnadega öeldud: Ühel pool on terve rahvas, ennast kindla õiguste põhja peale seades, millest tervele rahvale kasu peab tulema, teisel pool eraparteid oma erapoliitikaga, mida nad sagedasti avaldada ei julgegi, vaid niipalju kui võimalik katte all püüavad hoida. Et aga asjalik vaidlemine seda erapoliitikat selgesti päeva ette tooks ja nende tööd täitsa võimatuks teeks, sellepärast hoitakse ennast seesugusest asjalikust vaidlemisest eemale ja katsutakse selle asemel mudaloopimisega läbi saada. Rahvaparteil ei ole aga mingisugust asja asjalikku seletust karta. Kui sellepärast meie ajalehtede vaidlemine mõnes tükis õigelt teelt kõrvale on läinud, siis ei ole see mitte «Sakala» või teiste rahvalikkude ajalehtede süü, vaid süü langeb üksi «Eesti Postimehe» ja tema seltsiliste peale. Heitku need viimased ausate ajalehtede piiride sisse tagasi ja neil ei saa midagi selle üle kaevata olema, et neile liiga tehakse. Aga ärgu häbenegu nad ka iseenese tööd, vaid astugu oma töö eest asjalikus vaidlemises välja. Siis saaksid «Eesti Postimehe» soppaloopivad kirjad kaduma ja tema ja «Sakala» vaidlemise vahel ei saaks enam seesugust vahet olema, nagu seda praegu on.

Meie võime oma tänast kirja nüüd selle soovimisega lõpetada, et eesti rahvas ikka üheksainsaks kindlaks rahvuse parteiks kokku jääks ja enese keskel ühelegi erapoliitika parteile asupaika ei annaks. Üksi seesugusel lool saab meie rahvas sellele eesmärgile jõudma, mille poole ta praegu rõõmsas elulootuses tõttab. Neid saab küll ka meil ikka olema, kes oma au ja seisuse erakasu ülemaks seavad kui terve rahva kasu, aga nende voli ei tohi ilmaski nii suureks minna, et nad rahvast lahutavad ja

suurtesse parteidesse lõhuvad. Üks ja seesama armastus ühendagu meid kui meie armulise riigi-isa truusid alamaid, üks ja seesama isamaa-meel ligistagu meid meie suure Vene riigi kodanikkudega ja üks ja seesama rahvuslik rõõm ja kurbtus punugu meid oma kalli Eesti pinnal sellele püüdmisele kokku: mitte mingisugust orjapõlve enam, vaid vaba eesti rahva õigust.

«Sakala» 29. XI 1880, nr. 48.

JAHIÕIGUSEST TALUMAADE PEAL.

Viimasel ajal on sellest mõisnikkude eesõigusest, et talu päriskohtade piirides jahti võivad pidada, palju juttu olnud. Ka meie arvates on hädasti tarvis, et seda seadust muudetaks ja see eesõigus pea ära kaob. Nimelt on meil kaks tähtsat põhjust, mispärast seda hädasti tarvis on. Need põhjused (väiksemad jäägu nimetamata) on järgmised:

1. See eesõigus on looduse majapidamisele kahjulik. Iga põllumees teab, et põlluharimise juures mitte üksi maa ja kliimaga võitlemist ei ole, vaid ka kahjulikkude insektidega, kelle vastu põllumehe nõu üksi midagi ei aita, kui temale mitte selles tükis mõned metsloomad abiks ei ole. Meie eesti põllumeeste seltsides on sagedasti sellest kõnet peetud, kuidas nimelt tulusatele lindudele varjupaigaks väikseid metsikuid* sinna ja tänna põldude vahele tuleb istutada ning kuidas seal, kus uut maad tehakse, ikka tarvis on väikseid metsatukkasid sündsa koha peale seisma jätta, et nende tihkete metsasalkade sees rästad, põldpüüd ja muud tulusad linnud pesitada võiksid ja seal oma vaenlaste eest varjupaika leiaksid. Eestlased on ikka metsa armastajad olnud, ja kus vähegi võimalik, seal hoiavad nad oma väikseid metsasalkasid kõige hoolega. Uuemal ajal on ka päriskohtade peal õige rohkesti, just lindudele varjupaigaks, väikseid metsatukkasid põldude vahele istutama hakatud.

Mis peab nüüd seesuguse peremehe süda ütlema, kui tema väikestesse metsikutesse ja tema lindude sekka koraga mõisa metsavaht püssiga tuleb ja seal tema sõpru,

* Metsasalku.

keda ta rõõmuga tähele on pannud, maha hakkab paugutama. Mõisa metsavahil on aastas nii ja nii palju linde mõisa viia ja ta võtab neid sealt, kust ta saab. Tuleb veel sinna juurde, et metsavaht kuidagiviisi mõne talupoja vihamees on, siis paugutab ta tema nina all nii sagedasti, et vahel peremehe elu ka metsas või põldudel enam julge ei ole. Meil on üks peremees tuttav, kes elusaid põldpüüsid kaugelt ostis, neid talve otsa kanadega seltsis söötis ja kevadel, et nad põldude puhastamises kõige tulusamad linnud on, oma põldude vahele ja karjamaale lahti laskis. Nemad pesitasid ka suvel tema põldude vahel ja peremehel oli sagedasti suvel seda rõõmu, et terve pesakond noori püüsid tema eest üles lendas. Et neid keegi ei hirmutanud, sellepärast olid nad õige julged, nagu pool-koduloomad. Seal tuli sügise poole korraga metsavaht oma koeraga sinna ja ühe poole päevaga oli ta pooled neist maha lasknud ja teised laiali ajanud, nii et kõik sealt ära kadusid. Kas see ei olnud üks looduse majapidamise heakorra rikkumine! — Just selle mõisa jahiõiguse pärast hävitavad mitmed talupojad ka oma metsasalgad täitsa ära, sest et ennemalt ilma metsata elavad, kui et võõraid seal jahti pidada ja igal silmapilgul endale südamevalu teha lasevad.

Peale selle ei ole meie juures sugugi ära määratud, mis jahitavad linnud on, mis mitte. Et kassiliha näituseks süüakse, seda ei ole meie veel kuulnud, aga mõnes kohas on ta ometi söödav mets- või pool-metslind. Pärnu linna metsade üle on üks Saksamaa mees, kes talupoja-kruntides ka kõik kassid maha laseb, mis tema ette puutuvad. Kas see ei ole jälle looduse majapidamise rikkumine? Juba kassi kasvatamine tarvitab kaunis suurt kulu, sest noores põlves ei söö see loom ju muud kui selget piima. Pärast peab ta seda usinal hiirepüüdmisel ära tasuma, aga seal tuleb Saksamaa mees ja laseb ta enesele praeks maha! Nii on Reiu valla peremehed mitu rasvast kassi ära kaotanud, ja kui nad sillakohtusse kaebama läksid, seal naerdi aga nende kaebtust. Aga meie arvame, et kaunis suur rehnung välja tuleks, kui seda kahju järele hakkame arvama, mis Saksamaa mehe kassiküttimisest talupoegadele tuleb. Kassi kasvatamine maksab linna lähedal, kus piim kallis on, vist üks paar rubla ära. Pärast sööb kass

põldude pealt igas päevas oma kaks või kolm hiirt ära ja seeläbi jääb jälle igal päeval nii ja nii palju viljateri hiirtest söömata. Sel kombel läheks kahjurehnung kaunis suureks, kui meie arvame, et uue kassi kasvatamine oma pool aastat ära tarvitab, kuna hiirtel prii voli on sigineda. Ja seda kõik sellepärast, et Saksamaa metsasaksal vahel himu kassiprae järele on! Seesugusel himul ei peaks mitte võimalik olema nimetatud kombel looduse majapidamist rikkuda.

2. Mõisnikkude eesõigus jahipidamises sünnitab palju vihavaenu mõisnikkude ja talupoegade vahel ja rikub leplikku olemist nende juures.

Meie ei taha sellest sugugi rääkida, kui tulivihaseks see peremeest teeb, kui metsasaksad ja metsavahid tema piiride pealt tema kassid, põldpüüd, rästad ja metspartidega ühes ka tema kodupardid maha lasevad. Päris vihavaenu tema ja mõisahärra vahele sünnitab aga see lugu, kui mõisahärra sügisel hobuste ja koertega üle tema rukkiorase kihutab või ka suvel noorelinnu-ajal tema viljapõllud maha tallab. Meie Balti seaduse järgi on talupojal seesugusel lool küll õigus kahjutasumist pärida, aga mis tähendavad selle kahjutasumise paar rubla põllumehe meelehaiguse kohta, kui ta näeb, et tema põld jäädavalt selleks viljakorraks rikutud on! Põllumehele ei ole ju põllusaak iseenesest ilmaski nii palju väärt ja nii rõõmustav kui põllu ja vilja hea olek ja siginemine. See rõõm põllu heast siginemisest ja olekust on sagedasti tema suure mure ja töö ainus palk ja ta ei annaks teda kas saja rubla eest ka mitte ära. Nüüd tuleb korraga võõras ja ajab kõik nurjatu oleku sisse, selle kõlvatu teo eest paar rubla «kahjutasumist» pakkudes. Enamasti on lugu nii, et talupoeg seda kahjutasumist sugugi vastu ei võta ega ei päri, mis temale nagu teotus on, aga tema südamesse jääb vihavaenu tundmine jäädavalt selle vastu elama, kes tema suuremat põllutöö-rõõmu nii kergel meelel rikkus.

Meie võiksime mitu sündinud lugu nimetada, kust välja paistab, kuidas see mõisnikkude jahipidamise eesõigus talumaade peal vihavaenu mõisnikkude ja talupoegade vahel sünnitab. Seal ei ole sugugi tarvis, et talupoja

krundi pealt kiusu pärast metsloomad maha lastakse, kellest ta kasu ja rõõmu tunneb. Aga kus kius ka veel juurde tuleb, seal on muidugi asi veel palju pahem. Või peab see kokkuleppimist mõisnikkude ja talupoegade vahel sünnitama, kui niisuguseid asju juhtub, nagu paari nädala eest siin Viljandi maakonnas! Peremees läheb metsa oma heinakuhja vaatama ja võtab püssi kaasa. Vaevalt saab ta hoovist välja, seal tuleb E. mõisa metsaülem paari mehega mööda, näeb peremeest püssiga ja hakkab püssi tema käest ära võtma. Peremees ei taha anda, seal ähvardab ta teda maha lasta. Selle kisa peale tuleb sulane ka toast välja (kära oli just peremehe hoovi all ja talu omas piiris), ka talu koer jookseb haukudes nende poole. Nüüd laseb metsaülem (ka see mees on Saksamaa mees) peremehe koera maha, annab peremehe käest võetud püssi sulase kätte, keda tuppa käsib viia, ja läheb siis ähvardades minema, peremehele üteldes, et kui teda veel püssiga näeb, siis teda siduda laseb. Peremees on seda asja sillakohtusse kaevanud.

Meie oleme siin paljalt kaks põhjust ette näidanud, kust välja paistab, kui kahjulik see meie mõisnikkude eesõigus on, et nad talumaade peal küsimata jahti võivad pidada. Juba need kaks põhjust näitavad selgesti, et see vana eesõigus pea meie maa põlluharimise heaolekule ja leplikule kokkuelamisele ohvriks peaks langema.

«Sakala» 6. XII 1880, nr. 49.

60

MEIE TÜTARLASTE KOOLITAMISEST.

Niipalju kui meie noorte peremeestega juttu oleme ajanud, igalt poolt on see otsus meile vastu kõlanud, et meie tütarlaste koolitamine maal praegu väga puudulik on ja hädasti abi tarvitab. Selle puuduse üle on ka juba rohkesti nõu peetud, aga abi ei ole veel mitte tema vastu leitud. Palju sellest, mis meie tütarlaste paremaks koolitamiseks maal siiamaale tehtud on, on ennemalt tema kahjuks kui kasuks tehtud. Meie tütarlaste koolitamise järg seisab alles lõpmata madala oleku sees, mis olekust teda pea ja kõigepealt välja peame aitama, kui oma rahvale head soovime.

Niihästi mehel kui naisel on majas oma kindel tööpiir ja talitusevald. Mehe eesmärk on enamasti elutarviduste püüdmistes see, oma varandust suurendada ja üleüldist head korda julgeks teha. Vaimuvallas uurib ta uusi mõtteid ja astub vahvusega ja võideldes isamaa teele. Naise eesmärk on aga see, seda, mis juba on, kokku hoida ja tema abiga elu majas ja perekonnas ilustada ja armsaks teha. Mehe vaimuvõitlemiste juures on ta nagu elustav päikene, kes ise tööd ei tee, aga kelle armsad kiired, kuhu nad paistavad, elu ja sigindust sünnitavad. Igaühel on oma tööpiir, kuhu suurt osavust tarvis läheb. Seda osavust peab ka kool edendama.

Naisterahva vaimuharimisel on üleüldse kolm külge. Kolmest küljest peame ka meie teda tähele panema.

Esmalt peame naisterahva vaimuharimise juures naise loomust tähele panema. Naise loomus on seesugune, et üksi perekonnas ja omas majas ja laste seas oma tegevusevalda leiab ja üksi seal tema ülem õnnetundmine õitseda võib. Sellepärast peab ka naisterahva vaimu-

harimise juures see eesmärgiks olema, teda selles maja- ja perekonnaelus nii osavaks teha, et niihästi tema mees kui kõik teised inimesed, kes sellest perekonnaelust osa võtavad, ütelda võivad: kaunimat kohta ei ole, kui see maja on, ja õnnelikumat elu ei või elada kui selles perekonnas. Et kõik perekonna liikmed ennast nõnda õnnelikuks kiita võiksid, see on suuremalt naise tegemine. Mees võib nii hea ja lahke olla kui tahes, kui temal üks naine on, kellel mitte perekonna-õnne juhtimise osavust ei ole, vaid kes ilma järelemõtlemata nagu üks põlev kadakas järjest ühest kohast teise liigub, seal ei või õnnelikust perekonnaelust juttu olla. Kullaväärt on aga see naine või üleüldse naisterahvas, kes perekonnaelu kaunistada mõistab. Seal võib naisterahvas oma jõudu avaldada, seal on tema käes võimus paradiisi maa peal sünnitada. Õnnelik see maja, kus seesugune naisterahvas valitseb!

Teiselt peame seda tähele panema, et mitte kõik naisterahvad perekondade juhatajateks ei või saada, sest kõikidel ei ole ju seda õnne, et nad «mehele» saavad. Kas peame nüüd selle peale ka vaatama ja neid perekonna vaimust ja kohustest välja kiskudes iseäraliste ametite peale välja koolitama? Ei, vist mitte. Tähtsam on see küsimine küll linnarahvale, aga maal peame iga naisterahvast perekonnaelule kasvatama. Kui ühest ja teisest neiust ka enesest perenaist ehk pereema ei saa, ta elab meie maa seltsliku* elu juures ikka perekonnas ja seal võib ta ikka perekonna õnneks niisama tööd teha kui perenaine ise, olgu ta peale seal paljalt teenija või sugulane. Meie ei või sellepärast oma kooliõpetuses mitte vahet teha, vaid peame kõik neiud perekonna-elule kasvatama.

Kolmandaks peame oma naisterahva-koolitamises selle peale vaatama, et sellele võõriti-püüdmisele mitte maad ei anta, milles rumalat toredust taga aetakse ja ka kõige rumalamaid moodisid riietes ja muidu järele tehakse. Siin võib kool suurt abi saata, kui ta seda õpetab püüdma ja tundma, mis üksi ilus ja mõnus on, ja seda õpetab kalliks pidama, mis kallikspidamise väärt on. Ilusad viisakad riided teevad iga neiut ilusamaks, aga albid ja

* Ühiskondliku.

rumalad riided võivad ka kõige ilusama neiu naeruväärilseks teha. Kooliõpetus peab naisterahvast selles tundmises kasvatama, mis ilus ja sünnis on. Uuemal ajal on meie naisterahva tundmine maal selle poolest täitsa viltu ja võõriti teede peale juhtunud. Vanemal ajal, kus naisterahvad oma riiete kirjadeks ja karvadeks* üksi seda võtsid, mis kõige osavamad meistrid ära olid seadnud ja mis üleüldse igal pool tarvitati, oli lugu hoopis parem kui nüüd, kus iga riidevalmistaja ka ise endale kirja välja mõtleb ja siis oma riide-õmblemist esimese linnast tulnud õmbleja hooleks jätab, keda kätte juhtub saama. Mõnes kohas on sellepärast praegu tõsise ilu tundmine meie talu-naisterahva juures, mida riietes avaldatakse, täitsa kaotsi läinud, ja eemalseisja vaatab põlastusega pealt, kuidas inetult noored naisterahvad ennast riidesse panevad. Siin on aeg, et tütarlaste-koolid puudust parandavad.

Meie tahtsime täna paljalt lühidalt näidata, missugusest seisukohast kooliõpetus meie tütarlaste kasvatamise juures ligi peab aitama. Tuleval korral saame näitama,[1] kuidas seda meie praegused koolid mitte ei tee, vaid kuidas nad meie tütarlapsi ennemalt võõriti teede peale veavad. Siis saame aga ka näitama, kuidas meie tütarlaste-koolid õigusepärast peaksid olema.

«Sakala» 10. I 1881, nr. 2.

---

* Värvideks.

61

* * *

«Revalsche Zeitung» on oma vana tuttavat ässitamisetööd eesti rahva vastu jälle pika aja järel avaldanud.[1] Et tema kiri ka sel korral täis «valet ja tigedust» on, nagu ta ise ütleb, on iseenesest mõista. Võib olla, et ta endale seesuguse ässitava töö läbi mõne sapilise Saksamaa mehe uueks lugejaks saab, aga aus ei ole seesugune töö küll mitte. Seekord räägib «Revalsche Zeitung» ka jahi-õigusest talumaade peal. Tema püüab «Sakala» kirja,[2] mis mullu nr. 49 sees avaldasime, valeks ajada ja tahab näidata, kuidas mõisade jahi-eesõigust veel enam peaks suurendatama ja see õigus talupoegade käest täitsa ära võetama. Siinjuures ei avalda ta aga mingisugust mõistlikku põhjust, vaid laimab paljalt tervet eesti talupoja-seisust ja eesti rahvast kõige jõledamal kombel. Kõigepealt näitab meile see kiri «Revalsche Zeitung'is», et tema kirjutaja vist ka mõni Saksamaalt tulnud metsaülem on, sest kohe eesotsas nimetab ta, et Saksamaa mehed-metsaülemad meie mõisnikkude suguvennad olla, ja kui «Sakala» esimeste vastu kirjutada, siis ühtlasi seeläbi ka teiste vastu rahvast üles püüda kihutada. See ütelus on küll väga kavalasti välja mõeldud, aga suurt tarkust ei avalda ta mitte. Teiselt ei tunne ta eesti rahvast mitte sugugi, vaid mis ta mõne metsavargaga kokku puutudes tähele on pannud, seda arvab ta terve rahva peale. See oleks ju niisama hea, kui meie ütelda tahaksime: Meie majades käib igal päeval Saksamaa mehi kerjamas, sellepärast on terve Saksamaa rahvas üks hulgulaste* rahvas, kes kerjamisest elab. See oleks üks jõle arutamine, aga nõnda arutab «Revalsche Zeitung» oma «saubere» kaas-

* Hulguste.

töölisega,[3] kes oma nime mitte ei ole julgenud nimetada. — Kõigepealt näitab eesnimetatud saksa ajalehe kaastööline, kuidas kirikhärrad ja koolmeistrid küll inimesi loomasid armastama õpetada, aga nemad siiski igal kevadel endile seeläbi nelipühade rõõmu otsida, et mööda metsi ümber luusivad ja kõik linnupesad ja -pojad ära hävitavad ja tapavad. Seda meie talupoegadest lugedes tuleb õige hirm peale, mis hirmus loom ta on, sest kirjutaja ütleb: «Seda teeb ta selgest hävitamise vihast.» Kui meie aga vaatame, kuidas tõesti lugu on, siis tuleb hoopis teine pilt välja. Esmalt ei õpeta meie kirikhärrad ja koolid mitte nõnda looduseõpetust, nagu seda peaksid tegema. Suuremas jaos Tallinnamaa koolides ei saa lapsed muud looduseõpetust kui seda, kuidas iisraeli rahvas kõrbes nii palju vuttisid maha lõi, et nende suud haisema hakkasid, ja kuidas Simson tule rebaste sappa pani. Võib olla, et saksa ajalehe kaastööline ka veel selle koolimaja lähedal elab, kus koolmeister koera ja kassi tagumised jalad laste nähes maha raius,[4] siis on see «looduseõpetus» täielik. Kui Saksamaa mees seesuguse õpetuse järel mõne poisi metsast kätte sai, kes linnupesi lõhkus, siis ei ole seda imeks panna. Aga saksa ajalehe kirjasaatja kirjutab palju veel jõledamaid laimdusi eesti rahvast. Tema näitab, kuidas karjapoisid hauduvad linnuemad pesade pealt maha löövad ja kuidas neid hautud mune siis kodus terve perekond seltsis ära süüa; kuidas siis suvel nende karjapoisside isad püssidega, mis 1 rubla 50 kop. maksavad ja mida nad varastatud püssirohu ja pajatükkidega laadinud olevat, lindude emad poegade pealt maha lasevad; kuidas eesti rahvas — terve eesti rahvas ütleb ta — üksi seesugust metsa armastada, kust ta «öö ja udu ajal võõra piiri sees endale koorma puid peale võib laduda» nne. Kui eesti rahvas tõesti nii hirmus oleks, nagu teda «Revalsche Zeitung'i» kaastööline teeb, siis oleks see küll kõige suuremaks häbiks meie maa sakslastele, et nad seda rahvast 700 aasta sees paremini ei ole mõistnud kasvatada. Et lugu aga nii ei ole, paistab meile juba siis silma, kui oma rahvalaulikute laulusid natukene tähele paneme. Seal meie ei leia mitte üht laulikut, kes metsa või metsaelu oma laulus ei oleks austanud. Ka meie rahvalauludes on ütlemata palju neid, kus metsast nii suure vaimustusega lauldakse,

et kohe ära võib tunda, kui armas mets ja tema lindude ja muude loomade elu tervele eesti rahvale on. Keegi meie maa sakslane ei oleks vist seesugust sopast kirja kirjutada võinud, nagu seda «Revalsche Zeitung'is» leiame. Nimetatud kirja kirjutaja oleks oma valelaimduse eest küll ära teeninud, et teda tahtes või ilmtahtmata üle piiri sinna tagasi aidataks, kus mitte keelatud ei ole talumaade peal kassijahti pidada. Seda enam oleks see mees seda sellepärast ära teeninud, et ta üksi oma metsavahi-ametit mõistab, aga sellest ühtegi ei tea, mis põllutöö-ametisse läheb, ja seeläbi põllumehele, mis ju iga metsaomanik ka on, suurt kahju teeb. Tema ei tea sedagi, et kass põldudele tulus loom on ja et põldpüüd nimelt sügisel ja siis, kui lumi maha tuleb ja alles madal on, kõik umbrohud põldude peal läbi otsivad ja viimse seemnetera sealt seest ära nokivad. Ka ei tea see mees, et põldpüüde pojad suvel enamasti insektidest elavad ja neid loomi sel kombel miljonite kaupa ära hävitavad. — Kui meie «Revalsche Zeitung'i» kaastöölise kirja kaalu peale paneme, siis on ta selge õlg, muudkui laimaja suur lobasuu jääb järele, mis mõne hea saksa naela raske on.

«Sakala» 10. I 1881, nr. 2.

62

ESIMENE PÕLLUTÖÖ-KONGRESS RIIAS.

Riias, 13. veebruaril 1881.

I

Praegu, kus neid ridasid kirjutame, on esimene põllutöö-kongress Riias[1] oma suurema töö ära teinud. Päriskongressi kaks suurt istumist on 9. ja 11. veebruaril kubermangu-palees kubernerihärra parun Uexküll von Güldenbandt'i[2] eesistumise all ära peetud. Vaheajal on üksikud komisjonid nimelt rüütlitemajas rohkesti istumisi ära pidanud ja üksikuid kongressi küsimusi ette valmistanud. Seda on meie eesti saadikud aga kohe esimesel istumisel ära tundnud, et nad õige väikene hulk suure häältepaljuse seas on. Sellepärast on nad kohe omavahel otsuseks teinud üksi seesuguseid asju kongressile ette panna, millega meie maa suuri puudusi ja vastuoksa-olekut avaldada võimalik on, kui ka mitte ettepanemist ennast vastu ei võeta. Eesti saadikuid oli üleüldse viis kongressile tulnud: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt seltsi president M. Mitt[3] ja saadik Dido[4], Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi poolt president C. R. Jakobson ja saadik J. Raudsepp[5] ja Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt saadik J. Toots[6] (presidendi asemik J. Mettus[7] ei olnud oma peremehe poolest luba saanud ja pidanud sellepärast koju jääma). Lätlaste poolt oli paljalt üks saadik, Gail, kongressil, aga eesti saadikute vastu üles astudes nimetas ennast ka parun Hahn Kuramaalt läti väikeste põllumeeste saadikuks. Sellepärast oli siis lugu nii, et kohe esimesel kongressi istumisel, kus uue teede-jaotamise pärast otsust tehti, kas seda küsimust vaidlemise alla võtta, paljalt 9 häält selle küsimuse poolt, aga ligi 50 tema vastu olid. Teised kongressi liikmed olid: Kroonumaade ministee-

riumi poolt salanõunikud parun Lode ja von Peterson, Balti kroonumaade ülem, tõsine riiginõunik Stange, landraat parun Nolken, Kuramaa kreisimaršal parun Behr, Balti ülem metsahärra Jürgenson, riiginõunik Tšernjavski, von Hagemeister, parun Buxhöwden, von Helmersen, A. H. Hollander, konsul von Heimann, Becker, von Pander, E. von Oettingen, N. von Essen Kastrest, E. von Mensenkampff, von Sivers Vana-Kuustest, Rosenpflanzer, riiginõunik Blumenbach, oberst von Pistohlkors, von Stryk, V. von Bock Pornusest, parun Wolff, professor dr. Wolff, parun Sass, Balfaur, parun von der Recke, von Bötticher, K. Freymann, Grünberg, G. von Oettingen, parun Fölkersahm, B. Schacher, von Szytt, vürst Gedroycz, Jelenski, H. von Samson Urvastest, G. von Sivers, konsul Bremer, krahv Platen, linnavanem Taube ja veel mõned mõisnikud Kovno kubermangust.

Kongressi esimene istumine algas 9. veebruaril kella ½ 2 ajal lõuna. Kubernerihärra teretas esiti kongressi liikmeid ja pani siis ette, et iga liige selles keeles rääkida võida, mis temale kõige selgem on. Selle peale näitas kubernerihärra, kui tähtis see on, kui põllutöö tõsiseid tarvidusi tundma õpitakse ja abi üles otsitakse, kuidas neid tarvidusi täita. Ka meie kongress saada selle poolest ligi aitama, kui ka mitte igas küsimuses, mis vastamiseks ette on pandud, siis ometi üksikutes asjades. Peale selle on kongressil veel teine ülesanne. Riigiseltslikul* elul on mitu olemust. Neid seab ühelt poolt riigivalitsus ametisse, teiselt poolt valivad neid kogud ja kolmandad on erapoolikult** töösse astunud. Igaühel on oma talituse piir. Sealjuures on aga kõikidel, igaühel oma piirkonnas, üks ja seesama asi eesmärgiks. Nemad peavad ühenduses tööd tegema. Nende töö peab nõnda kokku minema nagu masinarattad. Meie kongressis olla nüüd kõikidest neist olemustest saadikud koos. Seeläbi, et meie siin otsekaudu üksteisega läbi käime ja ligistame, oma mõtteid suusõnal vastastikku avaldades, on meil võimalik seda vahet kaotada, mis ühendatud tööd segab. Kubernerihärra soovis viimaks, et ka selle poolest meie kongress kasu saadaks.

---

* Administratiivsel.
** Mõeldud: erapooletult.

Selle peale tegi kongress kubernerihärra ettepanemise peale otsuseks kolm komisjoni asutada, kelle vahel kõik küsimused ära jaotati. Need komisjonid pidid igaüks omal ajal ja kohal nõu pidama, nii et need kongressi liikmed, kes kõikidest komisjoni-istumistest osa võtta tahaksid, seda teha võiksid.

Peale selle, kui kongress nüüd ka tunnid ära oli määranud, kunas üksikud komisjonid igaüks kokku saaksid tulema, tehti otsuseks, et peakongressi järgmine peaistumine 11. veebruaril kella 1 ajal lõuna saaks olema. Sellega oli esimene istumine lõpetatud.

Komisjoni-istumistes räägiti siis kõik rääkimise alla antud asjad sügavalt läbi ja tehti nende kohta otsuseid. Need otsused võeti viimaks kokku, et neid peakongressile kinnitamiseks ette panna. Kuidas need otsused olid, sellest saame tuleval korral pikemalt jutustama, kust ka välja saab paistma, et meie eesti saadikud oma kohust nii palju on täitnud, kui seda neil võimalik teha oli.

«Sakala» 21. II 1881, nr. 8.

II

Nagu meie juba mineval korral jutustasime, jaotati kõik kongressi küsimused esimesel istumisel kolme jakku ja iga jagu anti oma komisjoni jaoks arutada. Need komisjonide istumised seati ka nõnda ära, et igast komisjoni-istumisest osa võis võtta, kes tahtis. Et nüüd meie eesti saadikud kusagilt nõupidamisest eemale ei tahtnud jääda, siis oli neil peaaegu hommikust õhtuni tööd, nii et vaevalt paar tundi vahet pidada sai, sest kui ühe komisjoni istumine lõppes, siis alustas kohe pea jälle teise komisjoni nõupidamine.

Meie saadikud täitsid küll oma kohused ära ja rääkisid, kus seda tarvis oli. Siiski oli nende hulk väga väikene suure hulga koosolijate kohta, kellest suurem jagu suured põllumehed* olid. Otsused tehti ikka häältepaljuse järgi ära, kuhu väikeste põllumeeste** soovimisi mitte üles ei võetud, ja nõnda jõudsid need komisjonide otsused

* Mõisnikud.
** Väikemaapidajad, talumehed.

ikka sel kombel päriskongressi ette, nagu neid suured põllumehed heaks arvasid ära määrata. Suurel kongressil oli aga neid komisjoni otsuseid jälle võimata muuta, sest siin võttis neid häältepaljus enamasti kohe muutmata vastu. Sellest näeb igamees kohe ära, kui raske meie eesti saadikute töö Riias oli. Siiski on nad oma kohust niipalju kui võimalik täitnud ja ei ole nende töö ka mitte ilmaaegu olnud, nagu lugejad edaspidises jutustamises ise üles ja ära saavad leidma ja tundma.

Juba 9. veebruaril, peale kongressi esimest istumist õhtul, pidas esimene komisjon oma koosolekut, kus esmalt selle küsimuse üle nõu peeti, mispärast talumaade viljasaagid iga aastaga alanevad ja kuidas põllupõhu ja heina saaki võiks suurendada. Siin näitas suurema hulga koosolijate arvamine see olevat, et Liivimaal põllutöö saagid talumaade peal mitte ei ole alanenud. Selle peale näitasid eesti põllumeeste seltside saadikud, et nad, nagu nimetatud seltsid järele uurinud, küll alanenud olla. Üleüldine maa saak ei ole alanenud, aga ta on alanenud maa laiuse kohta, sest viimaste aastate sees on väiksed põllumehed oma päriskohtade peal kahe- ja kolmekordse jao põldusid sellest juurde teinud, mis neil enne oli. Viljasaak ei ole aga mitte selsamal mõõdul tõusnud, vaid vili annab lõikusel vähem seemet välja kui enne. See tuleb aga sellest, et liiga suured rendid ja rasked võlad talupoegi linadega oma põldusid välja on sundinud kurnama. Nõnda arutasid väiksed põllumehed, aga komisjoni paljus* seletas asja nii, et liiga palju uue maa üleskiskumine viljasaakisid Põhja-Liivimaal olla vähendanud. See ei ole aga sugugi õige, sest just uuest maast tuleb kõige enam vilja, ning kui vanad põllud juba välja on kurnatud, siis on just see uue maa üleskiskumine põllumehe suurem abi. — Väikeste põllumeeste saadikud soovisid ka, et veeloodijad ja põllutöö-koolmeistrid ametisse saaksid seatud nagu Soomemaal, keda iga põllumees ilma hinnata enda juurde võiks viia. Suured põllumehed aga ei olnud mitte seesuguste koolmeistrite (agronoomide) poolt, vaid tegid otsuseks, et üksi sellest abi olla loota, et põllumeeste seltse asutatakse, kus suured ja väiksed põllumehed ühenduses

* Enamus.

ja ühendatud seltsides tööd teevad. Kõige suuremat abi saada aga väiksed põllumehed suurte põllumeeste heast eeskujust ja sellepärast olla nimelt suuri põllumehi niipalju kui võimalik tarvis edendada. Selle asja üle vaidlemise juures tuli aga mitu asja avalikuks, mis näitasid, et suured põllumehed väikestest põllumeestest palju õppida võivad. Nii nimetas professor dr. Wolff, et kui mõisnikud Lõuna-Liivimaa põllumeeste seltsi koosolekutest mitte elavamalt osa ei võta, kes Riias oma koosolekuid peab, siis palju tööd selle seltsi poolt mitte loota ei ole. Sellest ütelusest näeme, et suured põllumehed oma seltsielust vähe osa võtavad, kuna meie eesti põllumeeste seltside koosolekutel sadade kaupa põllumehi koos on, nii et meie enam parajat korterit neile koosolekutele ei leia ja Viljandi selts näituseks endale selle tarbeks tänavu maja suure saaliga üles ehitab,[8] mille juures seltsiliikmed igapidi ligi aitavad. See on ometi kohe tükk, millest näeme, et suured põllumehed ka väikestest õppida võivad.

Nõnda on siis ka otsus selle esimese küsimuse kohta, mis komisjoni häältepaljuse poolt peakongressile ette pandi, hoopis teises meeles maha tehtud, kui seda väikeste põllumeeste saadikud oleksid soovinud. Kongressi ees ei olnud ka enam palju vaidlemist võimalik, vaid häältepaljus võttis siin komisjoni otsuse kohe vastu. Need komisjonidest ettepandud ja kongressist otsuseks tehtud otsused saavad edaspidi kõik vist kubermangu seitungis seisma ja neid saadetakse ka iga seltsi kätte. Siis saame neid ehk ka lisalehes oma lugejate ette panema. Mis saksa keele ajalehed neist siiamaale avaldanud, on osalt õige viltu käänatud, nagu seda parteide olek tarvitab.

Eesseisev asi oli esimene, mis esimeses komisjonis läbi räägiti ja kongressi teisel istumisel 11. veebruaril otsuseks kongressile ette pandi. See kongressi teine istumine alustas nimetatud päeval kella 1 ajal. Teiste küsimuste juures, mis sellel istumisel veel otsuse alla langesid, peale selle kui neid nõnda ette oli pandud, nagu neid enne komisjonid ette olid valmistanud, tulid needsamad näited avalikuks nagu esimese küsimuse juures. Kuidas neid arutati ja mis väikeste põllumeeste saadikud omalt poolt kongressis ette tõid, sellest jutustame tuleval korral edasi.

«Sakala» 28. II 1881, nr. 9.

III

Nagu meie viimati nimetasime, oli kongressi teine üleüldine istumine 11. veebruaril. Esimesest küsimusest, mis seal otsuse alla heideti, rääkisime ka juba mineval korral. Teine küsimus sellel istumisel oli hobuste kasvatamisest. Et meie oma juhtkirjades siinkohal üksi tähtsamaid asju nimetame, sellepärast peavad meie lugejad täie nõupidamise kohta nii kaua ootama, kuni oma põllutöölisalehes kongressi protokolli täielikult avaldame. Hobuste kasvatamise nõupidamises oli see kõige tähtsam, mis meie eesti hobuste kohta räägiti. Tuttav asi on ju, et meie eesti hobused üks kuulus hobuste tõug on, keda ka alles hiljemal ajal Venemaa hobuste parandamiseks (nagu vanal ajalgi) on tarvitatud. Ka suured põllumehed nähti eesti hobuse headusest palju lugu pidavat, sest komisjoni istumisel sooviti mitmelt poolt, et riigivalitsus Tori hobustekoolile[9] nii palju ülespidamist annaks, et sealt terves II kongressi jaoskonnas[10] hobuste parandamist käsile võiks võtta. Meie lugejad ei tea ehk veel, et kroonu juba kahekümne viie aasta eest kaks kroonumõisa, Tori ja Avinurme mõisa, Liivimaa rüütlikogule* Tori hobuste-kooli ülespidamiseks kätte on andnud. Need mõisad toovad aastas 17 000 rubla sisse, nii et kroonu 25 aasta sees 425 000 rubla meie maa hobuste kasvatamiseks ja edendamiseks on andnud, ja nimelt selle tingimusega, et selle rahaga talurahva hobuste kasvatamist ja talurahva hobuseid edendatakse ja parandatakse. Meie maa hobuste kasvatamine keerutab ennast sel kombel Tori hobuste-kooli ümber ning sellepärast ei ole imeks panna, kui meie eesti saadikud kongressi tähelepanemist nimelt selle Tori kooli peale püüdsid pöörata. Viljandi eesti põllumeeste saadik C. R. Jakobson pidas järelseisva kõne kongressi ees:

«Minu härrad! Tori hobuste-koolil on esiotsa see otstarbeks, meie eesti hobusetõugu alal hoida ja edasi harida. Seda otstarvet võis üksi sel kombel täita, et seda tõugu kõige paremad hobused, keda maal üles jõuti leida, üles osteti ja siis seda kogu, kuhu üksi kõige paremad loomad kõlblikud olid, aeg-ajalt suurendati, sel kombel, et näitus-

* Rüütelkonnale.

tel ja laatadel kõige paremad hobused, nimelt märad, välja otsiti ja hobuste-koolile ära osteti. Seda ei ole Tori hobuste-kooli juures mitte tehtud. Kooli asutamisel aastal 1855[11] osteti vähema kui ühe kuu sees, detsembrikuus, kohe 27 mära rutuga kokku, ning märtsikuus 1856 olid juba 50 eesti mära koos ja käes. Kui meie meelde tuletame, et talupoeg mitte naljalt oma head mära ära ei taha müüa, ja ühtlasi ka selle peale mõtleme, et Tori hobuste-kooli märad läbikaudu 65 rubla 50 kopika eest tükk üles osteti, siis on selge ja arusaadav, et Tori hobuste-kool oma tööd väga keskmise materjaliga tegema hakkas ja edasi on teinud. Sellepärast ei või siis ka Toris kasvatatud hobused meie eesti hobuste tõu kohta mitte näituseks ja headuse mõõduks olla. Siiski on Tori hobuste-kool esimesel töö ajal õige tähtsaid hobuseid sünnitanud. Toris kasvatatud eesti täkk Vapsikas on näituseks Riia näitusel 358 puuda ära vedanud ja sai Pariisi maailma-näitusel hõbe-auraha. Araabia-soome täkku Oro'tki peame kõige paremate hobuste sekka arvama ning teda tarvitatakse praegugi veel Toris õige suurel mõõdul sugutamiseks. Et talupoeg neid Tori täkkusid vähe tarvitas, ei tulnud mitte sellest, et ta *suuremaid* hobuseid soovis, vaid sellest, et ta Tori hobuste-koolist ja tema otstarbest midägi ei teadnud. Tori hobuste-kool oli oma esimestel eluaastatel — kuidas pean ma ütlema — nagu meie Liivimaa mõisnikkude maapäeva saladus, sest Tori kool tõusis aastal 1855 elusse, esimene sõnum temast tungis aga alles aastal 1863, see on 8 aastat hiljem, balti saksa keele ajalehtedes ilmsile, ja nimelt neis lehtedes: «Livländische Jahrbücher»[12] ja «Baltische Wochenschrift»[13] aastast 1863. Kui juba lugu saksa keele ajalehtedes nii vaene oli, kust pidi siis liht-talupoeg selles asjas õpetust või juhatust saama! Alles siis, kui eesti põllumeeste seltsid kümne aasta eest tagasi oma tööd alustasid,[14] õppis eesti talupoeg Tori hobuste-kooli tähtsust tundma ja seda kasu, mis temale sealt pakuti, tarvitama. — Aastal 1862 astus Tori hobuste-kool uue siginemise järgu sisse. Härral salanõunikul A. von Middendorfil[15] oli korda läinud rüütlite maapäevale, kelle liikmetest ju suurem osa eesti hobuste headust sugugi ei tundnud, selgesti ette näidata ja rehkendada, kuidas Prantsusmaa (ardenni) hobuste sissetoo-

misega meie maa hobuste üleüldine hind mõne aasta sees mitu miljonit suuremaks saaks tõusnud olema. Rüütlite maapäeva otsuse järgi a. 1862 toodi siis 2 prantsuse täkku ja 10 mära Tori hobuste-kooli. Nende hobuste heaks hakati ühtlasi ajalehtedes kangesti tööd tegema, kuna siiamaale Tori hobuste-koolist ajalehtedes midagi kuulda ei olnud. Mina olen küll kõik selleaegsed ajalehed läbi otsinud, kas kusagilt sõnumeid ei leiaks, aga olen paljalt Peterburi põllutöö-ajakirjas «Mittheilungen der Kaiserlichen freien öconomischen Gesellschaft zu St. Petersburg» aastast 1861 selle Jegor von Sivers'ist[16] kirjutatud sõna leidnud, kus ta Tori hobuste-koolile Inglismaa suurt ja rasket töö-hobust soovitab ja siis sõna-sõnalt juurde lisab: «Embkumba, meie peame oma lõikuse- ja viljapeksumasinad, et nad meie hobusetõu väärilised oleksid, väiksemaks tegema või meie peame endile hobuseid muretsema ja kasvatama, kes neid Inglismaa masinaid käima jõuavad panna.» — Minu härrad, see katse prantsuse hobuseid meie maal kasvatada oli arusaadav, tema ei ole aga katsujate lootusi mitte täitnud. Ma jätan siin täitsa nimetamata, missugusele otsusele meie eesti seltsid selle asja läbirääkimises on jõudnud, üksi nii palju tahan ütelda, et ükski mõistlik talupoeg meie juures enam oma märasid prantsuse täkkude juurde ei vii, sest et viimase aasta tähelepanemised kahju kartma on õpetanud. Aga ka suured põllumehed on aru saanud, et prantsuse hobused meile ei kõlba. Ajalehes «Baltische Wochenschrift» aastast 1876[17] on härra von Brasch[18] Ahjast, ennast ametlikkude sõnumite peale toetades, mõjuvalt ette näidanud, kuidas meie hobuste juures seeläbi, et neid prantsuse verega segati, keha r a s k u s läbikaudu 166 naela suuremaks on tõusnud, eesti hobuste keha j õ u d aga ametlikkudel proovimistel läbikaudu 10 puuda 29 naela suurem on olnud kui prantsuse segaverd hobuste juures. Need ja teised näited tunnistavad, nagu härra von Brasch õigesti ütleb, «et eesti hobune oma jõu, kärmuse ja püsimuse poolest prantsuse segaverd hobusest üle käib ja et sissetoodud prantsuse hobused meie oma maa hobusetõugu tema töövõimu poolest mitte üksi sugugi ülendanud ei ole, vaid nad on tema töövõimu järeltulevates põlvedes vähendanud ja tema tarvitust mitmes tükis kitsendanud.» — Tartu koduloomade näitusest aas-

tal 1876 rääkides kirjutab Tartu saksa keele ajaleht «Neue Dörptsche Zeitung»:[19] «Said viimastes aastates hobuste näitustel nimelt prantsuse hobused auhindasid, siis kukkusid need hobused tänavuse näituse peal teiste tõugude vastu täitsa tühja: prantsuse hobuste mood on otsa lõppenud ja selle asja peale vaadatakse nüüd hoopis teise silmaga.» Siis näitab «Neue Dörptsche Zeitung», kuidas mitmeaastane prantsuse hobuste mood üks kunstlikult tehtud mood olnud ja kuidas ta nagu viirastus põllumehe rinna peal rusunud, «sest et mõjuvate meeste vastu mitte üles ei tahetud tõusta», kuni härra von Brasch temale otsa peale on teinud. — Minu härrad! kuhu oleme nüüd oma hobuste kasvatamisega Toris jõudnud? — — Ma arvan, meie oleksime oma pead veel enam ära kaotanud, kui mitte Tori hobuste-kooli direktor ja ainus kandja, härra von Stael[20] Taalist mitte ikka ja ikka jälle uuesti sinnapoole ei oleks tähendanud, et see meid ainult päästab, kui eesti hobuseid kasvatame. Aga härra von Stael on seda Tori hobuste-kooli juba peale 20 aasta juhtinud ja ta on üks vana härra. Rüütlikogust valitud komisjonis, kes Tori hobuste-kooli peab juhatama, on küll peale direktori ka veel kaks liiget; aga A. von Middendorff kirjutab oma raamatus «Das Landesgestüt»[21] nende liikmete tegevusest Tori hobuste-kooli tööde juures: «Kui Tori kooli aktid läbi vaatame, siis langeb meile pea silma, et alustusest saadik mitme keelduse läbi, nimelt liikmete äraolemise pärast võõral maal harva kõik liikmed täiesti koos on olnud, mõned valitud liikmed sugugi ametisse ei ole astunud, jah mitmel korral president pealegi sunnitud on olnud, et teised komisjoni liikmed täitsa tulemata jäid, muid mehi rüütlite seast abiks ja nõupidamiseks kokku kutsuma.» — Minu härrad! Seesuguse asutuse juures, kellel nii suur tähtsus meie terve maa kohta on ja kelle heaks riigivalitsus nii suured summad on ohverdanud, oleks küll elusamat* juhatust selle asutuse tööde juures soovida. Meie kongressi esimeses komisjonis on mitmed suured põllumehed, kui hobuste kasvatamisest nõu pidasime, ette näidanud, kui tähtis meie eesti hobune mitte üksi Liivi- ja Eestimaale ei ole, vaid kui tähtis ta ka teistele kuberman-

* Elavamat.

gudele II kongressi jaoskonnas hobuste parandamises võiks saada. Meile ei jää nüüd muud teed järele, meie peame kõik oma maa nurgad ja urkad läbi otsima, sealt aeg-ajalt ülesotsitud head eesti hobused oma Tori hobuste-koolile üles ostma ja neid võimalikult ja tarviduse järgi oma hobuste kasvatamise kasuks pruukima. Sinna läheb aga mitut sugu töölisi ja tööjõudu tarvis, keda üksi meie kohalikud põllumeeste seltsid võivad anda. Sellepärast paneb Viljandi Eesti Põllumeeste Selts kongressile järelseisva nõu otsusetegemiseks ette: Esimene kongress teises kongresside jaoskonnas võtku Liivimaa rüütlikogu paluda Tori hobuste-kooli valitsemist ja juhatamist ühe komisjoni hooleks anda, kes seitsmest liikmest kokku on seatud, kuhu peale rüütlikogu järelseisvad seltsid igaüks ühe liikme sisse valivad: Liivimaa Kroonumaade Valitsus, Liivimaa Ökonoomia Sotsieteet, suurte põllumeeste Pärnu-Viljandi Põllumeeste Selts ja Pärnu Eesti, Viljandi Eesti ja Tartu Eesti Põllumeeste Selts.»

Kongress ei võtnud seda ettepanemist mitte vastu, vaid lükkas teda sel põhjusel tagasi, et seesugune ettepanemine mitte kongressi asi ei olevat. Eesti põllumeeste seltside saadikute otstarve oli aga ka täidetud, sest avalikult oli mõne suure puuduse peale tähendatud, mille vastu nüüd vist pea abi saab leitama, mida seda ennemalt loota tuleb, et see kõne ka Peterburi vene ajalehtedes seisis. — Tuleval korral räägime edasi.

«Sakala» 21. III 1881, nr. 12.

IV

Kongressi üleüldisel teisel istumisel 11. veebruaril räägiti ka veiste tõugude parandamisest. Selle küsimuse kohta oli komisjonide istumistes palju läbirääkimist. Eesti põllumeeste seltside saadikud soovisid nimelt (mis meie seltsides ka läbirääkimise all on olnud), et iga elajate pidaja maal üksi seesugust pulli tohib pidada, mis seltsi poolt sugutamiseks kõlblikuks on tunnistatud; kõik muud pullid saavad noorelt ära lõigatud. Ka sooviti külade peale paremat sugu pullide pidamist heaks. Komisjonis räägiti ka palju Vändra tõugu veistest, mis viimasel ajal

kaunis kuulsaks on saanud, sest palju mõisu on, kes endile noori lehmmullikaid ja noori lehmi karjade kaupa Vändrast üles lasevad osta ja neid endile piimakarjadeks tarvitavad. Vändra veised on üks isetõug, see on üks eesti tõug elajaid, kes selle läbi, et umbes 30 aasta eest tagasi nimelt hollandi verd sekka sai, ümberkaudsetest eesti tõugudest natukene kõrvale läheb. Vändra talupoegade laiade piiride ja heade karjamaade juures võiks see tõug veiseid veel mõnusamaks sigineda ja õige tähtsaks ja kuulsaks saada, kui kõik pullid põllumeeste seltside valitsuse ehk ülevaatamise all seisaksid ja üksi häid pullisid sugutamiseks tohitaks tarvitada või üleüldse pullideks jätta. Seesama tee saaks ka mujal karjade sigindusele suureks kasuks olema.

Kui tulekaitsmise seltsidest nõu peeti, pani Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi president M. Mitt eesti keeles otsusetegemiseks ette, et need vallad, kellel omavahel tulekaitsmise seltsid on, mitte sunnitud ei oleks ametlikult valitsuse poolt tulekaitsmise seltsi astuda. Seda ettepanemist võttis ka kongress vastu.

Nüüd peame ka ühest ettepanemisest rääkima, mis mitte enne läbi mõeldud ei olnud ja sellepärast meie eesti saadikute kahjuks on püütud tarvitada, nagu pärast pikemalt näha saame. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi liige Dido pani kongressile ette seaduseks soovitada, et igal külal omad tulepritsid ja selle tarbeks kaevatud veetiigid oleksid. Kui näidatud oli, et veetiikisid sugugi igale poole võimalik ei ole kaevata, võttis Dido oma ettepanemisi veetiikide kohta tagasi, aga tulepritside soovi põhjendas ta uuesti. Kongress tegi siis otsuseks, et soovitav olla, kui vallad ja külad endile tulepritsisid muretsevad, aga et seda seaduseks ja sundimiseks teha, seda ei arvanud kongress mitte kohase olevat. Seda ettepanemist ei olnud Dido enne teiste eesti saadikutega mitte läbi rääkinud, mille pärast teda teised pärast tublisti käsile võtsid ja eneste vahel maha tegid, et keegi ettepanemisi ei tohi avaldada, mis mitte enne läbi ei ole räägitud ja teiste saadikute poolest ka vastu võetud. Meie oleme sellest ettepanemisest siin sellepärast pidanud rääkima, et teda saksa keele ajalehed meie saadikute teotuseks on püüdnud tarvitada, nagu näituseks «Baltische Wochenschrift»

ütleb,[22] et rahva seltside saadikud olla üksikpoolikuid* ja poolküpseid ettepanemisi avaldanud nne., kus siis Dido ettepanemine näiteks antakse. «Balt. Wochenschrift» soovib sellepärast juhataja presidendi kõrvale kongressile üht komiteed, kes iga ettepanemist, mis kirja teel sisse tuleks anda, enne läbi peab katsuma, kas ta kongressile ette panna kõlbab või mitte. Sellest «Baltische Wochenschrift'i» kirjast ja ütelustest saame edaspidi pikemalt rääkima. Siin tahame aga paljalt nii palju ütelda, et ka suurte põllumeeste saadikute poolt mõndagi räägiti, mis mitte küps ei olnud. Kui näituseks kongress selle otsuse tagasi lükkas, mis komisjon põlluriistade kohta oli teinud, seal ütles näituseks von Essen Kastrest: «Meile ei või seda otsust pahaks panna, sest meie oime tõesti liiga vihased oma maa vabrikantide peale.» Ning härra von Essen rääkis siis edasi, kuidas tema sõbral juba nelja aasta eest uue saeveski eest raha välja olla makstud, aga veski veel mitte üht lauda ei ole lõiganud. Nüüd peame küsima: Oli see üks küps ettepanemine, kus ajalikust vihast ennast juhtida lasti ja selle järgi otsust tehti? Sellest näeme, et eksitusi igal pool ette võib tulla, aga igal pool ei seata ennast mitte kohe, teise silmas pinda näidates, nii kõrge hobuse selga, nagu seda «Baltische Wochenschrift» on teinud.

Need olid tähtsamad asjad, mis kongressi teisest peaistumisest jutustada tahtsime. Kongressi kolmas peaistumine oli 15. veebruaril. Siin oli esimene asi, mis läbirääkimise alla langes, järgmine ettepanemine, mis viis eesti saadikut kirja teel sisse andsid: «Seda tähele pannes, et seadusevastaline orjus, mida viimasel ajal Liivimaal paljudes mõisades jälle pruugitavaks tehakse, ja sellest väljasiginev kontraktita olek renditalupoegade juures — meie maa rahulikku tööd ja ühtmeelt lõhuvad ja meie põllutööd kõige kahjutegevamal kombel segavad, sellepärast panevad allnimetatud kongressiliikmed esimesele kongressile teises jaoskonnas otsusetegemiseks ette: Kongress võtku välja ütelda, et kõige kangemat seadusliikku abi seks saaks tarvitatud, seadusevastalist orjust ja sellega ühes käijat renditalupoegade ilma kontraktita ole-

* Ühekülgseid.

kut, kus neid leida on, õige pea ära kaotada.» — Selle ettepanemise peale tuli vaidlus, kus nimelt landraat von Oettingen Kuremaalt näidata püüdis, et seesuguse otsuse tegemine mitte kongressi asi ei ole. Tema ettepanemise peale sai meie ettepanemine siis ka tagasi lükatud, mille vastu eesti saadikud viimaks sellepärast ka enam üles ei tõusnud, et asja ennast mitte valeks ei tehtud, vaid paljalt seda üteldi, et ta mitte kongressi asi ei olevat. Eesti saadikute otstarve oli aga täidetud, sest nemad olid üht laialist seadusevastalist olekut avalikuks teinud, mille kaotamisest meie põllutööle suur kasu välja pidi siginema. Teisel päeval ütles kubernerihärra eesti saadikutele, et nad temale üles peaksid andma, kus orjust veel leida on, ja tema saaks selle eest muretsema, et see orjus kaoks. Sel kombel on siis neil talumaa peremeestel Liivimaal, kes orjusest lahti tahavad saada, tee ette näidatud. Nemad võivad seda meie eesti põllumeeste seltside läbi toimetada. Ühtlasi anname aga ka teada, et meie eesti põllumeeste seltsid üksi seesuguste peremeeste eest välja saavad astuma, kes seltsi liikmed on. Meie seltsid ei arva mingisugusel kombel oma õigust ja kohust olevat terve maailma advokaadiks heita. Aga selle eest saavad meie seltsid nüüd muretsema ja võivad seda ka, et seltsi liikmete pealt seadusevastaline orjus ära kaob.

Tuleval korral jutustame edasi.

«Sakala» 18. IV 1881, nr. 16.

V

Kongressi kolmandast peaistumisest 13. veebruaril võime veel järelseisvaid otsuseid lühidalt nimetada. Tähtis nõupidamine oli p õ l l u t ö ö k o o l i d e s t. Siin langesid hääled kahte liiki. Suured põllumehed soovisid seesuguseid suuremaid põllutöökoolisid, kus õppijad kõiki neid töösid õpiksid tegema, mis suurtes põllutöö-toimendustes tarvitatakse, nimelt masinatega (ka aurumasinatega) ümberkäimist nne. Väikeste põllumeeste saadikud ja ka ministeeriumi asemikud ja teised soovisid aga, et põllutöökoolid päris talukoha-suurused näitetalitused oleksid, kus õppijad ise tööd ligi teeksid ja täitsa nõnda

põldu harima ja maja pidama õpiksid, nagu seda mõistusega toimetatud talutöö tarvitab. Otsus jäi selle peale, et esiti kaks põllutöökooli Liivimaal saaksid asutatud, kellest esimene Eesti ja teine Läti jaoskonnas oleks, pärast aga võimalikult iga maakond endale ühe põllutöökooli saaks. Et aga suurtel põllumeestel Riia juures (Polütehnikumi juhatuse all) juba seesugune põllutöökooli koht on, mida veel mitte täielikult ei tarvitata, siis on loota, et järgmised põllutöökoolid Liivimaal väikeste põllumeeste koolid saavad olema. Siin peame õiendama, mis «Pärnu Postimees»[23] saksa ajalehtede järgi, kes palju kongressi otsustest viltu on käänanud, jutustanud on. Kongressi liige C. R. Jakobson, ütleb «Pärnu Postimees» «Zeitung für Stadt u. Land'i» järgi, olla ette pannud, et iga rahvakooli juurde põllutöökool saaks asutatud. Seesugune ettepanemine oleks nii narrivääriline olnud, et meie aru ei saa, kuidas «Pärnu Postimees» seesugust ütelust saksa ajalehest välja on võinud trükkida, kes paljugi C. R. Jakobsoni ütelusi viltu ja naeruvääriliseks on püüdnud käänata. Kongressi saadik C. R. Jakobson on üksi seesuguste põllutöökoolide eest väikestele põllumeestele võidelnud, millest üleval näitasime.

Kongressi neljandal peakoosolekul 17. veebruaril peeti kõigepealt nõu raudteedest ja veeteedest. Järgmisi otsuseid võime siin lühidalt nimetada: Meie teede parandamise olekut kiideti heaks (ilma et see asi vaidlemise alla oleks tulnud) ja sooviti seda olekut ka teistele kubermangudele. Nõuks võeti riigivalitsust paluda, et neil meestel, kes sildu üle jõgede ehitavad, võimalik oleks kohalikkude ülemate loaga sillaraha teekäijate käest võtta. Meie loodame, et kui seesugune luba tuleb, siis iga sillaehitaja enne ehitamist täitsa oma ehituse ja maksuvõtmise plaani riigivalitsusele kinnitamiseks ette peab panema.

Veeteede läbirääkimise juures pani kongressi liige M. Mitt ette, kui kasulik see oleks, kui Emajõe suus, kus ta Virtsjärvest välja jookseb, jõe põhi saaks kokku-uhetud liivast puhastatud ja laevasõidule sündsaks tehtud. Terve Virtsjärve ümberkaudsed maad ja ka Tartu linn saaks sellest palju kasu. Miti ettepanemine võeti kongressi otsuste sekka üles. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi saa-

diku Dido ettepanemine, et selle jõesuu puhastamise kulud kolmes jaos riigivalitsusest, Tartu linnast ja Viljandi-Tartu maakonna põllumeestest tasutud ja kantud saaksid, lükati sellepärast tagasi, et kongressil mitte õigust ei ole neile, kes ise ligi ei ole, maksu selga panna.

Ka *linaharimisest* räägiti sellel peakoosolekul. Nimelt väikeste põllumeeste saadikute ettepanemise peale oli komisjoni istumistes otsuseks tehtud, et praegu linaharimist veel mitte võimalik ei ole sisse piirata*, sest kui talupojal mitte luba ei saaks olema oma põldu liia linaharimise teel välja kurnata, siis ei oleks temal ka võimalik oma päriskoha suurt hinda kätte saada ja ta peaks pankrotti jääma. Kongressile pandi aga see otsus natukene teisiti ette ja oli seal raudteede puudus süüdlane, et ülemäära linaharimist ära ei võida keelata. — Linade ametlikku praakimist kiideti kahjulikuks, siis aga tehti konsul Bremeri ettepanemise peale otsuseks, et Pärnu linnas jälle ametlik praakimine soovitav olla. Selle otsuse vastu tõusid aga esmalt Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi liige J. Raudsepp ja siis kõik teised väikeste põllumeeste saadikud ja ka mõned muud kongressi liikmed üles. Mis kõikides muudes linnades kahjulik on, kuidas võib see üksi Pärnu linnas kasulik olla? «Pärnu Postimees» arvab, et seesugune ametlik praakimine mitte väikestele põllumeestele kahjulik ei ole. Aga nüüd juba sünnib õige sagedasti, et kaupmees maal linad teatava hinna eest valmis kaupleb, aga kui talupoeg nad linna viib, kistakse hinnast maha, sest sordid ei olla nõnda, kuidas arvati. Mis saab alles siis sündima, kui kaupmees sortide järgi hinda määrab ja iga talupoeg linnas oma linu ametlikult *peab* praakida laskma ja sellega siis peab rahul olema, mis praaker ära määrab! Praakeritel on enamasti väga suur palk ja nad saavad seda palka kaupmeeste käest. Kui ka muud ühtegi ei peaks sündima, siis peavad ometi need praakerite palgad jälle linahindadest välja tulema. Mis sellepärast kord juba kahjulikuks on arvatud ja ära kaotatud, ärgu selle eest enam keegi uuesti võitlema mingu.

«Sakala» 9. V 1881, nr. 18.

* Piirata, vähendada.

63

MEIE LAEVASÕIT JA LAEVAMEESTE KOOLID.

Meie oleme juba mitmel korral sellest rääkinud, kui suur tähtsus laevasõidul meie maa ja rahva edaspidise elu kohta on. Vene riigi suur raudteede võrk, mis iga aastaga ikka täielikumaks ja laialisemaks tehakse, veab suurema jao Vene riigi kaubast, mis väljamaale läheb, meie maa sadamatesse. Ka meie endi kodumaa sünnitab palju linu ja vilja, mis nüüd võõramaa laevad ära veavad, ja võõralt maalt tuuakse palju kaupa sisse, mis jälle siiamaale suuremalt jaolt võõrad laevamehed meie maale toimetasid. Juba nüüd teenivad laevad, mis kõike seda kaupa meie maa sadamatest välja ja sisse toimetavad, sajad tuhanded rublad vooriraha ära, aga see teenistus kasvab veel iga aastaga suuremaks.

Eestlased on ikka kuulsad laevamehed olnud. Sakslaste käreda valitsuse ajal kadus küll laevasõit eestlaste käest suuremalt ära, aga vana meremehe vaimu ei ole möödaläinud rasked ajad mitte meie seast kaotada jõudnud. Uuemal ajal on ta jälle ilmsile tõusnud ja ennast õige vägevalt avaldanud. Eesti meeste laevade hulk on juba õige suur, mis nad kõik mõninga aastaga oma vaimuosavuse läbi endile kätte on jõudnud muretseda. Ka on Tallinnas laevameeste selts «Linda»[1] elusse tõusnud, kes kohe õige tugevasti häält on teinud ja kes tõesti kaunisti saab siginema hakkama, niipea kui tema põhjuskirjad kinnitatud on ja ta oma tööd täielikult alustada võib.

Et meie laevasõit ja laevade ehitus edeneks, seks oli meile kõigepealt õpetust tarvis. Mõnekümne aasta eest tagasi oli eesti mehel väga raske laevakapteniks saada, kuna temale tee sinna nüüd õige kergeks on tehtud. Sellest ajast saadik, kus riigivalitsus laevameeste koolide

asutamist meie maal väga kergeks on teinud ja meil ka juba mitu kooli töös on, on ka laevasõit meie seas edenenud. Nende koolide abiga võib ka liht-laevamehest pärast kapten saada, kui ta hoolega edasi püüab ja temal seks tarvilikke vaimuandeid on. Lätlastel on seesuguseid koolisid juba ligi kümme, aga eestlased on neid alles viimastel aastatel saanud ja nende hulk ei ole mitte väga suur. Aga õppijate hulk neis koolides on iga aastaga tõusmas ja soovida oleks, et neid ka Eestimaal pea rohkesti juurde tuleks. Näituseks oli õppijate arv Eesti jaoskonna laevameeste-koolides:

a.	1877	1878	1879	1880
Paldiskis:	11	11	12	20
Ainastes:	45	55	62	68

Praegu on Ainastes 75 laevameest õppimas.

Meile tuli hilja aja eest tagasi kirju Tallinnamaalt, kus terved külad selle üle kaebtust tõstavad, et neil vist nüüd hirmus häda pea kätte tulemas olla, sest nende siiamaalne teenistus olla kadunud. Nemad olla sellest elanud, et Soomemaalt nimelt sala soola meie maale tõid, aga soola tollimaksu kaotamisega olla see teenistus ka kadunud. Nemad küsivad head nõu, millest nad nüüd peavad elama hakkama, sest nende vaene maa ei jõuda nende suurt renti mitte välja anda, veel vähem neid toita. Nii imelik kui see tunnistus on, nii tähelepanemisväärt on nende inimeste olek. Meie ei tea siin muud abi, kui et ka meie Eesti randade ääres rohkesti laevameeste koolisid asutada, mille läbi palju rannarahvast vaesest olekust nõuka oleku sisse võivad saada. Riigivalitsuse poolest on seesuguste koolide asutamine nüüd õige kergeks tehtud, nagu iga lugeja kahest raamatust ära võib näha, mis selle lehe väljaandja on trükkida lasknud. Neid raamatuid peaks iga rahvasõber, aga ka «Linda» selts nimelt, niipalju kui võimalik rahva sekka püüdma laiali laotada. Nende raamatute pealkirjad on: 1) «Meie kaubalaevavägi Läänemeres.[2] Hea nõu, kuidas teda korda saata. Hind 6 kop.», 2) «Meie laevamehed ja laevameeste koolid.[3] Kutsekiri Eesti rannaäärsele rahvale. Hind 4 kop.» Mida tuttavamaks see asi meie rahvale saab, seda suu-

rem on rahva osavõtmine ja asjade edenemine. Seda peaks nimelt «Linda» selts tähele panema, kelle terve töö seesuguse osavõtmise peal põhjeneb.

Oleme kord ju nii kaugel, et meil küllalt laevameeste koolisid ja laevamehi on, kes oma asja igapidi tunnevad, siis saab ka laevaehitus selsamal mõõdul meie maal edenema. Ka laevaehitusega on hea alustus tehtud, nimelt Tahkurannas ja Ainastes, millest tuleval korral pikemalt saame rääkima.[4] «Linda» seltsi õigus ja kohus on aga kõike seda toimetust oma juhatuse alla võtta, nii et igal pool kohe igapidi kõige paremat ja osavamat teed käima hakatakse ja seesuguses ühendatud töös jälle Läänemere laevasõit täitsa meie rahva kätte langeb, nagu vanal ajal lugu oli.

«Sakala» 28. III 1881, nr. 13.

64

KAHJULIKUD AVALDUSED.

Peale hirmsat tegu Peterburis[1] on meie kantslite peal eesti keeles jutlusi peetud, mis väga palju segadust ja ütlemata palju viha rahva seas on sünnitanud. Meile on õige palju kirju tulnud, kus rasket kaebtust üksikute kirikhärrade peale tõstetakse, kes küll palju paremini teeksid, kui nad mitte poliitikat kantsli pealt ei kuulutaks, vaid selget jumalasõna. Esmalt on juba see väga palju võõriti mõtteid rahva seas sünnitanud, kui kirikus kuulsid, et meie maa ka mitte hirmsast veresüüst puhas ei olla ja meil sellepärast kohuseks olla meelt parandada ja patust pöörata. Teistes kohtades on aga seesugusest üleüldisest seisukohast juba välja astutud ja kantsli peal sõnu räägitud, mis mitte head vilja ei ole kandnud. Nii on kirikhärra W. oma palvepäeva-jutluses ütelnud: «Oh, eesti rahvas, sinu seas on ka Venemaa nihilistlased; need on koolitatud eesti mehed, kellele suureskoolis* ilmlikku tarkust on õpetatud, aga ei mitte jumalakartust. Needsamad kihutavad rumalamat rahvast ajalehtede läbi sessamas kurjuses ülemate vastu panema. Needsamad kisuvad koolisid eneste alla ja tahavad ilmlikku tarkust õpetada, kust ka niisugused mõrtsukad tulevad» nne. Teine kirikhärra W. on sarnast jutlust pidanud, kus ta oma eesti kogudusele on ütelnud: «Teie patu ja ülekohtu pärast on Tema seda timuka hukatust pidanud tundma, aga nüüd on teie tants nutuks muudetud, nüüd on ometigi teie tants otsas ja Aleksander III ajal[2] tulevad teie rasked päevad» nne. Kirikhärra S. on sarnases jutluses ette kuulutanud, et 20 aasta pärast, kui eesti rahvas nõnda edasi läheb kui siiamaale, eesti rahva poolest hirmsam vere-

* Ülikoolis.

valamine saada tulema, kui praegu olla olnud. Sarnaseid ja veel jõledamaid ütelusi võiksime palju nimetada, kui meie ei arvaks, et eesnimetatud näitustest juba liiga küllalt on. Meie peame siin ütlema, et need mehed, kes seesuguseid mõtteid rahva sekka kannavad ja rahvast seesuguse valelaimduse teel vihale ärritavad, tulega mängivad. Sarnased avaldused on juba meie maale palju pahandust toonud ja meie vaikset poliitika-elu enam liikuma pannud, kui seda tarvis oleks. Meie rahvas ei kannata enam seesugust laimdust mitte, ning kui mõned mehed ei taha, et rahvas oma viimast usaldust nende vastu ära ei pea kaotama, siis kaalugu nad oma sõnu enam ära, kui seda siiamaale tegid.

«Sakala» 18. IV 1881, nr. 16.

65

TÜHJAD KAEBTUSED.

Saksa keele ajalehed tõstavad viimasel ajal raskeid kaebtusi meie rahva, tema saadikute ja nimelt tema seltside peale. Meie rahvas ei saanud muidu oma saadikuid valida, kui et seda seltsid tegid;[1] need saadikud ei olnud aga mitte igal pool meele järgi; sellepärast ei ole siis nüüd ka imeks panna, kui tagajärele kardetavaks püütakse teha, mis keelata võimata oli. Meie omalt poolt ei räägiks seesuguste saksa keele ajalehtede avalduste kohta midagi, kui nad mitte tõe näol seda ette ei kuulutaks, mis mitte tõde ei ole. Kui asjad nii oleksid, kuidas neid saksa keele ajalehed püüavad teha, siis oleksid nad küll halvad; aga nad ei ole mitte nõnda.

Mis on nüüd saksa keele ajalehtede suurem ja raskem kaebtus? Meie eesti saadikud, kes terve eesti rahva nimel Peterburis käisid, olid, nagu mõned ajalehed jutustavad, seestpidises ministeeriumis* ka ühe märgukirja sisse andnud,[2] millega meie rahva soovisid avaldasid. Need soovimiste punktid on nüüd, ehk küll vist teisel kujul, ka saksa keele ajalehtedesse tunginud, kus nad ütlemata paksu verd on sünnitanud. Kõike pattu püüavad nad nüüd meie seltside süüks ajada, neid seaduse-üleastujateks tehes, ja ütlevad: «Meie põllumeeste-, kirjameeste- ja lauluseltsides aetakse poliitikat taga ja peetakse poliitika-küsimuste üle nõu.» «Rigasche Zeitung» läheb oma laimamises[3] pealegi nii kaugele, et ta ütleb: «Et eesti seltsid oma koosolekutel küsimuste üle nõu peavad, millel seltsi otstarbega midagi tegemist ei ole, see on üks tuttav asi, mida ka Eesti enese poolt tõeks tunnis-

* Siseministeeriumis.

tatakse, sest et mõned seltsid ennast «poliitika-klubideks» ümber on muutnud.» Peale selle ütleb veel «Rigasche Zeitung», et nende punktide üle, mis saadikud Peterburis sisse andnud, igaühes neist 17-nest seltsist, kelle saadikud Peterburis käinud, nõu olla peetud.

Seda lugedes peame imeks panema, kuidas üks suur ajaleht nagu «Rigasche Zeitung» nii suurelt valet julgeb kuulutada, nagu siin näeme. Esmalt ei ole kusagilt Eesti poolt tunnistatud, et mõni eesti selts ennast «poliitika-klubiks» ümber oleks muutnud. Seda on «Tallinna Sõber» üksi kord ütelnud, aga keegi inimene ei saa ometi arvama, et see, mis «Tallinna Sõber» ütleb, Eesti poolt tuleb. Meie juures teab iga laps, et «Tallinna Sõbral» muud Eestiga tegemist ei ole, kui et ta eesti keeles välja tuleb. Kui keegi mõnd sõimukirja «Rigasche Zeitung'i» üle saksa keeles avaldaks, siis ei saaks ometi see ajaleht ütelda tahtma, et seesugune sõimukiri sakslaste tunnistus «Rigasche Zeitung'i» kohta oleks.

Teiselt ei ole üheski seltsis neist punktidest räägitud, millest «Rigasche Zeitung» jutustab ja mida saadikud ministeeriumile sisse olla andnud. Kõik, mis meie seltsides räägitakse ja nõu peetakse, pannakse protokolli üles. «Rigasche Zeitung» ei saa ühtainust eesti seltsi nimetada võima, kus poliitikat taga oleks aetud. Mis ta oma 161. numbris meie seltsidest jutustab, on sellepärast kõik täitsa s e l g e v a l e. Jah, seda nõu on küll meie seltsid pidanud, meie armastatud riigi-isale üht alanduse- ja truudusekirja saata, mille otstarbeks nad ka saadikuid välja valisid. Meie eesti seltside liikmetel on see alanduse ja truuduse tundmine nii sügavasti südames juurdunud ja juhib meie seltside tööd nii suurelt, et teda igal silmapilgul avaldama peavad. Kui see olek vahest «Rigasche Zeitung'il» mitte meelepärast ei ole, siis ei või meie sinna ühtegi parata. Kui «Rigasche Zeitung» vahest seda olekut üheks kardetavaks poliitika-olekuks nimetab, siis peame meie «Rigasche Zeitung'i» seisukohta hukka mõistma, sest see ajaleht näikse siis nagu ära unustanud olevat, et ta Vene riigis välja tuleb, ja mitte mujal.

Kui meie nüüd selgeks oleme teinud, kuidas saksa keele ajalehed meie eesti seltse täitsa ilma põhjuseta määrida püüavad ja kardetavaks katsuvad teha, siis tahame tei-

selt tähele panna, kas meie eesti saadikutel õigust oli eesti rahva eest tema soovimisi Peterburis avaldada.

Meie 17-nel seltsil,[4] kes oma saadikud Peterburi linna saatsid, on ühtekokku umbes peale 3000 liiget ja need on igast seisusest kõige paremad eesti mehed. Kui need 3000 meest 19 saadikut eneste keskelt välja valisid, siis pidid need valitud mehed seesugused olema, kes igapidi ka teiste usaldust ära teenisid. Need mehed olid siis ka tõesti seesugused, kes meie rahva tarvidusi ja soovisid igapidi tundsid. Nemad ei tundnud neid soovisid mitte üksi ühest maanurgast, vaid igast linnast ja kohast, sest neid oli igalt poolt saadetud, niihästi Tallinna kui Riia kubermangust, nagu ka igast Eesti jaoskonna tähtsamast linnast.

Kui nüüd meie seltsid seesugused mehed välja saatsid, et nad nimelt eesti rahva alandust ja truudust selle rahva nimel Keiserliku Majesteedi ees avaldaksid, siis ei olnud sellega mitte öeldud, et need üksiainult seda pidid Peterburis tegema. Saadikud pidid ise mehed olema, kes teadsid, mis neil teha tuli, ning nemad tegid ka, mis nad eesti rahva tahtmise järgi teadsid tarvis olevat. On nad nüüd oma Peterburis olemise ajal ka ühe märgukirja eesti rahva tarviduste kohta ministeeriumis sisse andnud, siis ei ole nad seda küll mitte seltside läbirääkimiste järgi teinud, vaid nad on seda kui mehed toimetanud, kes teadsid, mis nende kohus tähtsal silmapilgul oli.

Seltsid ei teadnud sellepärast nimetatud märgukirjast ühtegi, vaid kui nende 3000 seltsiliikmest saadetud saadikud seesugust märgukirja Peterburis valmistasid, siis on nad seda täitsa ja üksiainult oma nõuga teinud, mille eest seltsidel mingisugust vastamist ei ole.

«Zeitung für Stadt und Land» arvab, et eesti saadikud oma nõudmisi kohalikkudele ülematele oleksid pidanud avaldama, ja nimetab neid saadikuid «isetehtud saadikuteks», kes oma «rumalate soovimistega» Peterburi läinud, kuna ometi pealinnas väga hästi vahet saada tehtama rahva tõsiste tarviduste ja selle vahel, mis tema saadikud tarviduseks arvavad. Nüüd meie aga tahaksime küsida: kas siis «Zeitung für Stadt und Land'i» partei saadikuid Peterburi linna ei saada? Ehk kas arvab «Zeitung für Stadt und Land», et kui t e m a eesti saadikute

nõudmisi rumalaks arvab, siis seda ka meie tark riigivalitsus saab tegema? Mispärast ei anna need mehed, kellel «Zeitung für Stadt und Land'i» arvamise järgi üksi õigus on Peterburis saadikuks käia, neid asju, mis eesti rahvale tulusaks arvavad, enne pikka teekäiku eesti rahvale ka mitte teada? Ehk on need «Zeitung für Stadt u. Land'i» partei saadikud üleüldse meie terve maa saadikud? Kas ei saaks eesti rahvas sagedasti täiesti tagasi lükkama ja halvaks kiitma, mis need saadikud heaks arvanud ja meie maale soovivad? Ja kui «Zeitung für Stadt und Land'i» seaduslikult valitud saadikud oma tarku soovimisi eesti rahvale enne Peterburi-teekonnale minemist ei avalda, kuidas tahavad nad siis meie «isetehtud» saadikute käest pärida, et need oma «rumalaid» soovimisi neile enne peavad näitama? Mitte eestlased ei ole lahutajad, vaid sakslased on ennast enne eestlastest lahutanud. Eestlased ei taha paljalt enam mitte mütsiga peos sakslaste selja taga edasi kõndida.

Eestlased on needsinatsed meie maal, kes kõigepealt rahu ja kokkuleppimist kõikide rahvastega soovivad, aga nad soovivad ka kõigepealt kokkuleppimist inimlikkudes õigustes. Arvavad aga saksa keele ajalehed täiesti, et eestlaste õigused praegu juba seesugused on, et nendega ausat poliitika-elu võib elada? Seda ei arva nad tõesti mitte. Aga kui nad mitte ei soovi näha, et eestlased enestele seesuguseid õigusi kätte saavad, siis ütelgu nad seda parem kohe ausasti välja, aga ärgu andku endale ausamat nägu, kui neil on, ja ärgu tõstku meie peale nii liiga palju tühje kaebtusi!

«Sakala» 8. VIII 1881, nr. 32.

66

ENAM ÜHENDUST JA ÜHTMEELT ON MEIL TARVIS.

Meie saksa keele ajalehed käivad praegu hirmsal kombel eesti rahva püüdmiste peale. Meie tähtsamaid rahvamehi katsutakse mustaks määrida, meie seltsielu kardetavaks teha ja kõike seda tööd, mis rahvas ise oma koolide ja elu parandamiseks on teinud, vähendada ja tühjaks tunnistada. Selles vaimus kirjutavad kõik saksa ajalehed, suurtest Peterburi päevalehtedest kuni meie oma maa väiksemate nädalalehtedeni. Ka «St. Peterburi Herold»,[1] kes ennast siiamaale parteiolekust eemal hoidnud, kirjutab õpetatud eestlastele ja lätlastele oma 210. numbris pika noomitusekirja, nagu oleksid need sakslaste vastu mässamist sünnitamas ja tahaksid neid ära anda.

Kui meie nüüd nõnda igalt poolt nooli enese peale näeme tungivat, kas meie seal ei peaks õige aja leidma olevat kõike tüli ja parteilikke püüdmisi eneste vahelt kõrvale heita ja rohkes ühendatud meeles oma rahva ja kodumaa kasuks tööd hakata tegema? Et meil mujal palju vastalisi on, see ei tee meile mingisugust kurbtust ega peavalu, vaid ta karastab üksiainult meie vahvust. Aga et meie enese rahva seast mehed üles astuvad, kes meie tööd lõhuvad, ja nimelt praegusel kardetaval ajal meie kodumaa haavu häbemata julgusega laiemaks julgevad kiskuda, sellest lõhkeb meie süda. Metsaloomadki hoiavad kokku ja ühendavad ennast, niipea kui vaenlane kallale tungib. Aga kui meie praegusel ajal esmalt oma ajalehtede peale vaatame, siis leiame, et just nüüd mõnelt poolt kõige suuremat lahutust ja parteilikku olekut maailma ette püütakse kanda. «Tallinna Sõbrast» meie ei

räägi,[2] see on oma terve otstarbega juba ammugi tuttav. Aga «Valgus» tuli Kalevipoja Seltsi nimel välja[3] ja tahtis üks rahvuslik ajaleht olla. Ja mis leiame sealt? Seal leiame ühe kõige sopasema ülekohtuse kirja dr. Veske vastu,[4] seal seletatakse lapsikult rumalal, aga häbemata jõledal kombel ära, et Sakalamaa nimi «hobusevaraste koobast» tähendada,[5] et meie rahvas kõik oma koolid sundimise teel olla asutanud[6] nne. Kõige kavalam vastaline ei võiks osavamalt tööd teha, kui siin oma rahva vastu «eesti» seltsi nimel näeme tegevat. — Või kas teeb «Eesti Postimees» paremini, kui ta oma 30. numbris[7] ühe kirja: «Paar sõna meie ajast ja tema vigadest» avaldab, ilma et selle kirja nurjatuid kõverusi kohe õiendaks. Seda kirja on saksa ajalehed kohe nagu sooja praevaagnat oma lugejate ette kandnud. Kes meie rahvast selles «Eesti Postimehe» pildis näeb, see peab ütlema, et seesugusele rahvale mingisugust õiguste laiendust võimalik ei ole anda. Tehku lugeja ise otsust. «Eesti Postimehe» nimetatud kirjas loeme: «Noorem minevik on seeläbi eesti rahva nime teotanud ja võõraste targemate rahvaste silmas alandanud. Kiusu või kättetasumise pärast elumajade, aitade, küünide, lojuste lautade, heina- ja viljakuhjade, jah, põldudel lõikamata küpse vilja põlema sütitamised, koduelajate vigastamised, püssilaskmised akendesse ja inimeste peale, röövimised ja mõnikord nendega ühendatud inimeste-tapmised on haruldaste juhtumiste piirilt ammugi üle astunud.» — Eks selle «Eesti Postimehe» pildi järgi ei ole meie maa päris röövlipesa! Praegusel ajal on meie vastalistele seesuguseid kirju tarvis, ja vaata, meie eesti ajalehed, kes ennast rahvuslikkudeks ajalehtedeks julgevad nimetada, viskavad neid neile tosinate kaupa rüppe!

Et kõik meie eesti ajalehed ühe mütsi ja vennaliku armastuse voli alla saaksid, seda ei ole mitte loota. Aga praegusel tähtsal ajal tahaksime seda meelde tuletada, et meie eesti seltsid, kus kõige paremad eesti mehed koos on, kõike seda, mis nad teevad, ühes meeles ja ühendatud vennalikus armastuses peaksid tegema. Häbenegu need mehed ennast, kes ka sinna lahutusevaimu püüavad kanda omaenese seisuse või partei kasu taga ajades! Hoidku nad ennast ennemalt meie seltsielust eemale, kui

et nad oma erapüüdmistega sinna sisse tungivad ja meie vastaliste püüdmisi seeläbi edendavad, et meie seltse parteidesse lõhuvad. Seltsi tahtmine on aga ikka see, mis häältepaljus otsuseks teeb. Iga aus isamaa-poeg peab ennast selle häältepaljuse alla heitma, kus pea kõik partei-olek ära saab kaduma. Tehkem seda vastaliste sõna häbiks, mis «Eesti Postimees» oma 30. numbris avaldab, kui ta kirjutab: «Viskame möödaminnes lendlikku vaatust oma armsa sugurahva elu peale, siis näeme, et erajaoskonnad ehk parteid rahvalikkudes seltsides laiemale lähevad. Kus enne kaks või kolm olid, on nüüd juba pool tosinat või rohkemgi, neil jälle igaühel oma kari taga, kes eesmehe või vedaja tooni laulavad» nne. — Hoidkem kokku, et see «Postimehe» tühi laimdus avalikuks tühjaks laimduseks jääks. Et meie seltsides praegu nii palju parteisid oleks olemas, nagu «Eesti Postimees» ütleb, ei ole kõige vähemalt tõsi. Paaris seltsis on küll seda nähtud, et üks väike erakond oma seltsiliste kätte voli on püüdnud tõmmata ja seltside otsuseid seltsi tahtmise vastu viltu juhtida, ehk küll see kõik ilmaaegne töö siiamaale on olnud, aga tosinate kaupa ei ole meie kusagil seltsis parteisid leidnud. See on üks valelaimdus.

Kui meie kõikide nende asjade peale vaatame, siis tuleb meile see soov keele peale: Hoidkem kõik ausad eesti mehed kokku ja näidakem maailmale, et meie seal, kus oma isamaa asjade ja rahva kasu eest välja astume, ühes ja ühendatud meeles mõistame olla. Olgu põlgtuse all kõik need, kes selle ühenduse lõhkujateks püüavad heita, siis ei saa enam keegi seda äraandmise ametit enese peale julgema võtta. Need mehed ei ole midagi väärt, kes liha ega kala ei ole, kes pea siia, pea sinna kaaluvad. Täitsa vale tee oleks see ja viiks meid viimaks hukatuse poole, kui nendega sõprust püüaksime pidada või neid hella hoidmise alla võtta. Kes meie sõber tahab olla, see olgu igas tükis meie seltsis; nurjatu ja kõige kahjulikum on see seltsiline, kes vahel meiega küll on, aga siis, kui seda tema kasu tarvitab, vahel ka vastalise leeri läheb. Kus inimeste seas veel vähegi autundmist on, seal seisavad seesugused «kahe talu koerad» ikka kõige põlatavama nime all.

Meie lugejate süda saab vistist ilma lähema tähenduseta ära tundma, mis meie siin ütelda tahaksime. Iga ausa inimese süda läheb ilma tahtmata täis ja pühas vihas põlema, kui ta näeb, kuidas vägise lahutust tema enese majasse püütakse kanda, kuna need, kes sellest lahutusest kasu tunnevad, juba irvitades väravate taga vahti peavad. Ärgem laskem seda jäledat äraandmise vaimu kaua eneste keskel valitseda, vaid jäägem kõik tõsised eesti lapsed ühendusse ja pidagem igas tükis, kus isamaa asju taga nõuame, ühtmeelt!

«Sakala» 5. IX 1881, nr. 35.

67

KUIDAS MEILE UUSI TAKISTUSI VALMISTATAKSE.

Meie rahvalikule elule on praegu üks tähtis uuendamise aeg kätte tulnud. Igas püüdmises, mis siiamaale rahva kasuks käsile võtsime, avaldasid ennast ikka ka takistajad, kes seisuse või erakasu tagaajamises neid püüdmisi maha püüdsid lõhkuda või tagasi tõrjuda, kus need püüdmised nimetatud kasudega kokku ei sündinud. Pärast hüüdsid siis needsamad mehed, kes tüli tegid ja oma erakasu püüdmises meie rahulikku tööd rikkusid, maailma ees välja, et eesti rahvast parteilik olek lõhkuda, mille läbi üleüldse meie rahvuslikku tööd kõikide väliste silmas ühtlasi halvaks püüdsid teha. Ennemalt võis rahvas teotuse ja häbi sisse langeda, aga oma parteilikku püüdmist ja erakasu ei jätnud nimetatud erakonnalised mitte endile esimeseks eesmärgiks panemata. Mitte üksi avalikult ei teotanud nad neid, kes — rahva üleüldist kasu silmas hoides — nende erakasude vastu panid, vaid nad laimasid ja kaebasid ka salaja seesuguste meeste üle ja nende ülemate ees ja püüdsid neid igapidi hukka saata.

Seesugune kardetav töö ja häbitegu tuli ka meie Eesti Kirjameeste Seltsis sagedasti avalikuks. Seda ausat tööd, mis isamaa ja rahva kasuks käsile oli võetud, takistati viimasel ajal õige sagedasti. Need lõbusad koosolekud, millest alustusel selle seltsi liikmed vaimustavalt osa võtsid, muutsid ennast viimaks riiukohtadeks ümber, kus üks väikene jaoskond ikka uuesti suurele paljusele* mööda silmi jõudis lüüa ja tarvilikku kokkuleppimist

* Enamusele.

võimatuks teha. Need rahurikkujad ei olnud aga sagedasti ise jälle muud ühtegi kui tööriistad teiste käes, kes ennast ise ettevaatlikult varjul mõistsid hoida. Ühe sõnaga: Meie baltlased tegid meile enam südamevalu ja muret, kui seda keegi võõras vastaline kunagi oleks võinud teha. Neid baltlasi tarvitasid aga need, kes otsekaudu ise meie rahvuse kallale ei pääsenud või kes meie rahvast oma era-otstarvete kasuks teoorjusele panna tahtsid.

Viimasel Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul[1] Tartus 28. augustil on nüüd korraga vahe tehtud meie rahvakasu ja erakasu püüdjate vahele. Kui üks väike jagu seltsiliikmeid nägi, et uue eestseisuse valimise juures mitte nende tahtmist ei tehtud, seal ei heitnud nad mitte üksi seltsist ütlemata toorusega välja, vaid nad tegid enesele ka ühes meeles kohuseks seda seltsi ära lõhkuda. Nemad jooksid oma saapatallad alt ära ja rääkisid oma kurgud valusaks, kuni veel paarkümmend seltsiliiget enesega ühes olid välja vedanud.[2] Õpetaja Hurt oli vaevalt Otepääst linna jõudnud,[3] seal olid nad tema kallal, kuni ta ennast ka seltsist tunnistas välja astunud olevat. Siis läksid nad dr. Hermanni juurde,[4] kes seltsi koosolekul oli tunnistanud, et mitte seltsist välja ei saaks astuma, ja uues eestseisuses kassarevidendi ameti vastu oli võtnud, ning sundisid ka seda meest, et ta oma avalikult antud sõna murdis ja ennast ka viimaks seltsist lahti ütles.

Aga võivad kõik need vastalised teod meie seltsi lõhkuda? Ei sugugi! Õhk on paljalt puhtaks saanud ja vahe on nende vahele tehtud, kes rahva kasuks või kes oma erakasuks tööd teevad. Õpetaja J. Hurt on küll seltsist välja astunud, aga õpetaja Hurt, kes ennast täitsa teistest juhtida laseb, on ennast juba tükk aega meie rahvalikkudest püüdmistest lahutanud, mis ta oma viimase avaldusega meie rahva saadikute märgukirja kohta uuesti üles oli tunnistanud.[5]

Need mehed, kes praegu iseenese kasupüüdmises ja märatseva nooruse auahnuse tujus meie rahvast vägise kahte jakku püüavad lõhkuda, need mehed katavad ennast jäädava teotusega. Paneme nende hulka tähele, siis ühendavad ennast seal suuremalt jaolt tühjad pead

ja keskmised vaimuanded, mida üks inetu uhkuse ving liikuma paneb. Nii kaua, kuni seesugused inimesed hoolega neis nendele loodusest ettemääratud piirides tegevaks jäävad, võivad nad rahva üleüldisele elule ka oma kasu saata; aga kui nad enesele suuremat tähtsust hakkavad pärima, kui neil tõesti võib olla, ja kui nad pealegi oma kitsas silmaringis ja puudulikus või võõriti läinud vaimuharimises tervet vaimuharimise käiku juhtida või ära määrata tahavad, siis võivad nad igale rahvaelule ütlemata kahjuks olla ja kõik korralikku ja jõudsat elu takistada või pealegi — kui õigel ajal nende tööd tagasi ei tõrjuta — seisma panna.

Meie Eesti Kirjameeste Selts ei ole seda takistamist ja seismapanemist mitte sallinud. Kui nüüd need mehed, kellest selts oma elu enam juhtida ei tahtnud lasta, ise täitsa sellest elust välja astusid, siis on nad sellega üksiainult iseenesele kahju teinud. Seltsis on nüüd õhk puhas ja selle eest täname väljaastujaid. Üksmeel ja ühendus on enam väärt kui suur hulk.

Aga olgu kuidas on, nii toorel kombel ei oleks need eraparteilised mitte meie seltsist välja pruukinud astuda, nagu nad seda tegid. Kui üks köster Kapp suure seltsi ette astub, kus ligi 200 liiget koos, nende seas palju õpetatud mehi ja naisterahvaid, ja siis 9 mehe nimel, kelle seas mitu noort studenti ja paar köstrit, üht kirja ette hakkab lugema,[6] kus kirja allakirjutajad esmalt ennast ütlemata kõrgete sõnadega kiitma hakkavad ja siis selle iseenese kiituse peale tervet seltsi kõige ropemate sõnadega sõimama, siis on see natukene liiga suur julgus ja ei võinud selts teisiti teha, kui seesuguse kõnepidaja suu korraga kinni panna. Kui siis selle peale needsamad inimesed, keda selts juba sel kombel häbistas, niisamasuguse julge trotsimisega oma väljaastumist uuesti seltsi ette kisendasid ja siis, peale selle kui mõned oma valimisesedelid toore naljaga täis olid täitnud ja ära andnud, mürinal välja kõndisid, siis ei võinud selts muud teha kui seda, mis ta tegi, see on: oma rõõmu seesuguste lahkujate kadumise pärast avaldada.

Aga nende erakonnaliste töö oli sinnamaale paljalt pooleli. Nüüd algab alles nende töö tähtsam jagu, sest nüüd saavad nad oma vahvusetegu saksa- ja balti-eesti ajaleh-

tedes nõnda arutama hakkama, et sellest meie rahvale õige palju kahju tuleks ja meie rahva vastalistele uut julgust. See oli ju kõik selle suure kära otstarve, ehk küll kõik ligikäratsejad isegi ei tea, missugused ja kelle tööriistad ja traadipuped nad on.

Seal peab nüüd eesti rahvas näitama, et eesnimetatud väike erakond oma käratseva teoga mingisugusel kombel meie rahva ühtmeelt ja ühendust igas ausas püüdmises ja sellepärast ka meie Kirjameeste Seltsi töös lõhkuda ei jõua. Meie rahvale oleks ütlemata teotav, kui nende peotäie meeste lahkumine juba meie tööd seisma jõuaks panna. Seda ei või meie ilmaski uskuda ja sellepärast ei karda meie ka sugugi, et nende rõõm kaua kestma saab, kes nüüd nagu hõisates meie lahutust suurendada ja sellest endale kasu välja sigindada püüavad. Ka vaenlane austab seda meest, kes oma ettevõtmises ja eesmärkides viimase elupilguni kindlaks jääb, aga äraandmisetöö häbi ei kata ka mitte sõprus kinni. Ka rahva ühenduse ja au äraandjaid tarvitatakse mõnelt poolt küll, aga neid ei austata mitte. Meie aga tahame kindlaks jääda kõiges ausas püüdmises! Siis on täielik võit viimaks ometi meie pool ja meie võime oma praegust rasket aega julgusega tuleviku kohtumõistmise alla anda.

«Sakala» 12. IX 1881, nr. 36.

68

BALTLASED JA EESTI KIRJAMEESTE SELTS.

I

Kes «baltlased» meie maal on ja mis nad on, seda teab juba iga eesti laps meie juures, sest sellel nimel on üks iseäraline tähendus, mida meie lühikeste sõnadega võimalik ei ole ära seletada. Kui seda nime nimetatakse, siis tuleb kõigepealt Harry Jannsen[1] meelde, kes hea hulga noori mehi enese ümber kogus ja «Eesti Postimehes» oma baltlust sügavamalt põhjendas. Pärast asus stud. theol. R. Kallas[2] oma teoloogide parteiga ka nende meeste sekka ning sellest ühendatud kogust on siis viimaks meie eesti rahva baltlased välja siginenud, nagu nad ennast täna kindlas parteilises ühenduses avaldavad. Oli Harry Jannsen selle partei põhjusõpetuste (teooria) määraja, siis on R. Kallas praegu nende suurte ja kuulsate tegude esimene ja ülem juhtija.

Mis selle partei poliitika ja muud põhjused on, seda ei hakka meie siin üles arutama. Meie tahame aga sellest jutustada, kuidas see partei ennast viimasel ajal väljastpidi avaldanud, nimelt meie Eesti Kirjameeste Seltsis. Nendest tegudest paistab ka selle partei liikmete seestpidine kuju kõige selgemini välja. Palju toredaid sõnakõlksusid ja aupüüdmise kõlinat, erapoolikut kasupüüdmist ja keerulist valet — need on avaldused, mida igal korral, kus selle partei töö päeva ette astub, ilmsile näeme tungivat. Paari aasta eest tagasi nimetati seda parteid ka kiriklaste parteiks, millel aga mitte nii täielik tähendus ei ole kui baltlaste nimel. Kuidas aga eesti rahvas sellest nimest mõtleb ja milles mõttes tema peale vaatab, see paistab kõige selgemini meie silma, kui üht raamatut loeme, mis

selle nime all hilja aja eest tagasi ilmus: «Naljakannel ehk Laulurahe baltlaste lilleaias.»[3]

Kuidas on nüüd need baltlased ennast meie Eesti Kirjameeste Seltsis järjest avaldanud? Nemad on meie Kirjameeste Seltsi oma partei erakasu voli alla ja teenistusse püüdnud rusuda, ja kui seda viimaks täielt ei saanud korda aetud, püüdsid nad seltsi vale abil lõhkuda. Need on rasked ütelused, aga meie ei või neid pehmendada ja saame avalikult õigeks tegema, mis meie oleme ütelnud.

Kõigepealt rikkusid baltlased Eesti Kirjameeste Seltsi rahulikku tööd seeläbi, et seda tüli, mis J. Hurdal ja C. R. Jakobsonil ajalehtedes aastal 1878 oli,[4] seltsi sisse kandsid, kus nad seda püüdsid toime seada, et selts õpetaja Hurdale õigust annaks. See katse läks neil küll tühja, aga seltsisse olid nad nüüd ka parteilikku olekut kandnud, mis sugugi sinna ei kõlvanud. Mis oli seltsil sellega tegemist, et kaks nende liikmetest ajalehtedes tülitsesid? Seltsi eesmärk oli see, eesti kirjandust edendada, kus igamees omast seisukohast hoolimata ühenduses teistega tööd võis teha. Aga baltlastel oli nende parteilik erakasu enam väärt kui seltsi suured eesmärgid ja sellepärast kandsid nad üksikute seltsiliikmete välist tüli seltsi sisse. See oli esimene hoop, mis baltlased meie seltsile andsid. Sellest ajast saadik olid seltsis ka kaks parteid: baltlaste partei (keda esiotsa ka kiriklaste parteiks nimetati) ja eesti rahvapartei (eestlased). Esimesi oli väga vähe, aga suurem jagu eestseisuse liikmeid oli nende seast. Need nimetasid seltsi paljust* ka «Sakala» parteiks, aga nemad ei mõtelnud sugugi selle peale, et seltsi paljus mitte «Sakala» eest välja ei olnud astunud, vaid selle eest, et selts puhtalt ja parteilikust elust segamata kirjanduse ja teaduse elu edendamisele truuks jääks.

Aga selle esimese katsega ei olnud baltlased veel mitte rahul. Nemad tarvitasid seltsi ühtepuhku selleks, oma parteid valitsusele** viia. Kõiki neid, kes nende parteide poolt ei olnud, katsusid nad esmalt igapidi seltsi elus maha rusuda. Nii ei võtnud nad J. Kurriku[5] väga mõnusaid rehkenduseraamatuid seltsi toimetuste sekka vastu, sest selle

* Enamust.
** Valitsemisele, juhtimisele.

põllu peal pidi nende Kallas[6] üksi läikima. Dr. M. Veske[7] keeleuurimise kirjad andsid nad ühe filosoofia studendi (Harry Jannseni) kätte läbi vaadata ja otsusetegemise alla, nii et dr. Veske enam oma kirju Kirjameeste Seltsi toimetuste seas välja ei võinud anda ja seeläbi üks uus raamatute kogu sündis, mis «Eesti Kirjavara»[8] nime all välja tuli. Niisama võtsid ka baltlased dr. M. Veske käest aastaraamatu väljaandmise ameti ära[9] ja andsid selle tähtsa töö ühe teoloogia studendi kätte.[10] Kõik need ülekohtused asjad takistasid meie Kirjameeste Seltsi tööd raskesti ja need olid baltlased, kelle käes eestseisuses häältepaljus või õigem peaaegu terve eestseisus oli, täitsa oma erakasu ja parteiliku voli ülendamiseks ära toimetanud.

Veel enam paha verd sünnitas see nende püüdmine seltsis, kui nad tänavu oma ajalehe «Eesti Postimehe» au seeläbi rahva silmas püüdsid ülendada, et J. V. Jannsenile tema «p o l i i t i k a» tegevuse eest tänuaadressi nõudsid.[11] Selts oleks küll selle poolt olnud, kui J. V. Jannsenile tema «k i r j a m e h e» töö eest eesti kirjanduses õnnesoovituse-kirja saata oleks tahetud, aga baltlased ei olnud sellega rahul, vaid tahtsid seltsi õige tee pealt ära poliitika-tee peale avatleda, mis selts sugugi ei võinud sallida ja mille pärast ta viimati õnnesoovituse-kirja nõu täitsa tagasi lükkas. See ei või ilmaski seltsis maad leida, et ta poliitika-töö pärast õnnesoovitusi avaldab, aga seesugune avaldus oleks «Eesti Postimehe» ajalehele ja seeläbi baltlaste parteile suureks kasuks tulnud ja sellepärast ei küsinud nad seltsi kasust ja aust ühtegi.

Iga Eesti Kirjameeste Seltsi liige teab sellest jutustada, kuidas väikene baltlaste hulk seltsi paljust igal silmapilgul ärritas. Sellel väiksel hulgal olid omad iseäralised otstarbed ja eesmärgid ja neid ajasid nad igal parajal korral tormisel kombel taga, millegi muu peale, ei seltsi ega rahva nime ausa kõla peale vaadates. See ärritas suurema jao seltsiliikmeid ikka enam ja enam nende eraparteiliste vastu vihale, mis juba mitmel korral õige nähtavalt välja paistis, nagu näituseks Eesti Aleksandri-kooli pea- ja abikomiteede koosolekul 27. augustil ka näha oli, kus komisjoni valimise juures kõik baltlastest ettepandud kandidaadid tagasi lükati.[12] «Eesti Postimees» katsub seda vali-

mist nende sõnadega teotada: «kus nad universiteedist läbikäinud mehed kõrvale heitsid ja nende asemele mehed valisid, kes õieti külakooligi pole läbi käinud.» Valitud komisjoniliikmete seas on meie teada 8 õpetatud meest, kellest 6 meest universiteedi peal õppinud. Baltlaste kandidaadid aga, keda tagasi lükati, olid: Kallas,[13] Einwald,[14] Kuppits,[15] Grenzstein,[16] dr. Hermann,[17] Teckel,[18] Niggol.[19] Oleksid valijad neid mehi ka komisjoni valinud, siis ei oleks talupoegadest mitte üht liiget sisse saanud. Kas aga Aleksandri-kooli asutajad seesuguse komisjoniga rahul oleksid olnud? Ei ilmaski. Seda teavad baltlased ka ära, aga nad püüavad valijaid paljalt sellepärast teotada, et baltlasi komisjonist välja jätsid, mis need oma erapüüdmiste läbi ise ära olid teeninud.

Nõnda olid siis baltlased juba pea- ja abikomiteede koosolekul ära näinud, et nad ennast ka Kirjameeste Seltsis häältepaljuse alla pidid heitma ja oma eravoli ja võimuse püüdmist maha jätma ning seltsi paljusega vagusalt tööd tegema või seltsist välja astuma. Aga kuidas võivad baltlased oma erakasu püüdmist maha jätta? Nemad olid juba ammugi otsuseks teinud: ei tee selts meie tahtmist, siis astume välja, lõhume seltsi ära ja asutame uue seltsi, kus meie põhjuskirjade järgi üksi uusi liikmeid sisse kutsume ja nõnda meie selts üks täitsa baltlaste selts võib olla ja selleks jääda. Nõnda ka tehti. Kui baltlased nägid, et nende tahtmist ei tehtud ja häältepaljus eestseisuses nende käest ära kadus, astusid nad tuttaval kombel seltsist välja. Kõik need mehed, kes siiamaale seltsi tööst väsimata hoolega osa võtsid, aga mitte baltlased ei olnud, olid vaikselt kannatades seltsis tööd edasi teinud, sest isamaa au ja rahva kasu oli neil ikka kõrgemal seisnud kui kellegi parteilik erapüüdmine. Nemad kannatasid baltlaste ülekohtulised teod vagusalt ära ja olid õnnelikud, kui seltsile mingisugusel kombel ka vastaliste juhatamise all kasu võisid saata. Aga hoopis teisel kombel avaldasid ennast baltlased, kui nad nägid, et valitsuse-ohjad seltsis nende käest ära hakkasid kaduma. Baltlastele oli nende erakasu ülem kui seltsi kasu, ning kui seda erakasu enam taga ei võinud ajada, tallasid nad rahva au jalgadega ja katsusid seltsi täitsa ära lõhkuda, ilma selle peale vaatamata, et uus president kohe teada

andis, et tema juhatuse all ükski parteilik püüdmine seltsis maad ei tohi leida.[20]

Oli see väljaastumine juba üks inetu tegu, siis olid järgmised püüdmised veel inetumad, millega seltsi lõhkuda püüti, kus kõige põlatavama vale juurest abi otsiti. Seda püüdmist valede teel saame tuleval korral täielikult oma lugejate silmade ette tooma. See asi puutub meie rahva elu kõige hellema soone külge ja meie peame sellepärast temas selgust saama, et surma eest ennast hoida teaksime. Nii palju tahame aga veel juurde lisada, et baltlaste viimastest kirjadest välja paistab, kuidas nad juba seltsi lõhkumise lootust ära on kaotanud, sest et 400 liikmest paljalt 60 siiamaale välja on astunud, kuna meile juba ligi sada uut liiget juurde on tulnud, nende seas mitu tuttavat kirjameest, kes ennast just seltsis olnud parteiliku olemise pärast siiamaale eemale olid hoidnud. Lõhkumise nõu on siis tühine ja baltlased näevad, et nad ennast täitsa ise tuule kätte kuivama on pannud. Nemad kutsuvad nüüd «Eesti Postimehes» C. R. Jakobsoni ja dr. M. Vesket avalikult üles[21] eestseisuse ametit Kirjameeste Seltsis käest ära panema ja seltsist välja astuma. Siis tahavad tuleval koosolekul jälle seltsi tulla ja oma tahtmise järgi uue eestseisuse valida, millega nad rahul võivad olla, ja siis seltsi jääda. Kuidas need baltlased siis häältepaljust eneste poole tahavad saada, on teadmata. Vist tahavad nad siis õige palju urvaplaastrit ja muud sarnast vana-aja vara kaasa võtta, millega paljuse kangekaelust murda tahavad. Vaesed inimesed! Teie lootus on tühine, sest nii vähe kui C. R. Jakobsoni ja dr. M. Veske eestseisuse-ametit nüüd käest ära annavad ja seltsist välja astuvad, nii vähe on teil ka nüüd seltsis tegemist, kus ennast uuesti üles peate laskma võtta, kui jälle sisse tahate astuda. Selts on aga kord juba näidanud, et ta seltsi ja rahva teotajaid mitte enese keskel ei salli, nagu G. Soonseini ettepanemise juures avalikuks sai.[22] Jätke sellepärast parem see uus lootus täitsa jälle maha ja tehke oma lõhkumisetööd edasi, et eesti rahvas oma põues kantud ussi täitsa ära tunneks ja ennast ka edaspidi valesõprade eest hoida teaks, kes kardetavamad on kui avalikud vaenlased.

«Sakala» 26. IX 1881, nr. 38.

II

Viimases kirjas näitasime, kuidas ikka baltlaste püüdmine on olnud meie Kirjameeste Seltsi nende partei ja erakasu teenistusse heita; täna tahame edasi näidata, kuidas need baltlased, kui see püüdmine korda ei läinud, vale laialilaotamise teel meie seltsi ära püüdsid lõhkuda, et selle seltsi varemete peal oma nõuks võetud uut seltsi üles võiksid ehitada.

Meie baltlased olid kõike seda, mis nad Kirjameeste Seltsi viimasel koosolekul ära toimetasid, juba mitme kuu eest tagasi ära määranud ja ette valmistanud.[23] Sellepärast olid ka kõik «rollid» näitemängus ette ära jaotatud ja pähe õpitud, nii et neil mõnigi asi korda läks, mis muidu mitte korda ei oleks läinud. Kõige tähtsamad selles töös olid suur hulk laimajaid, kellest igaüks kohe peale koosolekut oma ohvri, ühe või teise liikme kallale langes, kellel mitte enesel võimalik ei olnud koosolekust osa võtta ja kellel sellepärast selle koosoleku juhtumised tundmata olid. Kui A. Grenzsteini kirja[24] sellest koosolekust «Eesti Postimehes» tähele paneme, siis võime sellest märku saada, missuguseid hirmsaid asju alles suusõnal laiali laotati. «Eesti Postimehe» kiri tehti tuhinal ja ühel nõul läbi ööd valmis, et see kiri oma valedega ruttu trükki saaks ja sealt saksa ajalehtedesse kohe edasi tungiks, mis ka sündis. Neid valesid õiendati pärast küll saksa keele ajalehtedes, aga esimene kole pilt, mis Kirjameeste Seltsi koosolekust anti, pani mõnegi mehe, kes seda asja ise ei olnud näinud, mõtlema ja sundis teda seltsist välja astuma. Nii oli siis võimalik ära toimetada, et dr. Kreutzwald meile pea peale koosolekut teada andis,[25] et ta «Kirjameeste Seltsis aupresidendi ameti maha paneb», millega ta aga mitte veel seltsist välja ei ole astunud, ja et ka akadeemik dr. Wiedemann,[26] nagu «Postimees» kuulutab, seltsi auliikmete seast välja olevat astunud. Nimelt dr. Kreutzwaldile ei või meie seda aupresidendi ameti mahapanemist mitte pahaks panna, kes paraku Tartus oma vanas põlves väga viletsat ja rasket elu elab, nii et ta juba mullu aasta Võru linna tagasi tahtis minna. Meie käes on selle austatud mehe kirjutatud kirju, kust tema elu olek selgesti välja paistab, mis meie aga mitte ei taha

avaldada, olgu siis, et meie vastalised, kes nüüd tema nime eneste kasuks tarvitavad ja teda rahva silmas halvaks püüavad teha, meid seda tegema sunnivad.

Missugust kõlvatut tööd need seltsi lõhkujad teevad, paistab sellest välja, et õp. Hurda nimi ka selle toore kirja all seisab,[27] mis väljaastunud eestseisuse liikmed seltsis ette püüdsid lugeda. Kui Hurt tõesti oma nime selle kirja alla oleks kirjutanud, kuna ta teises kirjas ühtlasi tunnistas: «Kasvagu, õitsegu ja kandku vilja meie Eesti Kirjameeste Selts», kes «muidugi uue presidendi saab valima, nõnda kui kõige kasulikum ja sündsam on» — siis oleks ta ju täitsa kahekeelne olnud. Ühes kirjas ütleb ta peale selle, et ta presidendi-ameti sellepärast maha paneb, et ameti pärast Peterburis mitte «seltsi ja tema eestseisuse koosolekuid juhtida ei või», teises kirjas aga selsamal ajal, ta astuda eestseisusest välja, et «kangekaelus ja inetu ja toores parteituhin» seltsis valitseda ja sinna «nii palju tõsise kirjanduse töö takistajaid ja vastalisi tunginud, et vagane töötegemine ja seltsi eest kostmine otse võimatuks on tehtud». Meie ei või sugugi uskuda, et J. Hurt võiks nii sügavasse langenud olla, et tema juures seesugune kahekeelne olek võimalik oleks. Lugu on nii, et tema nimi vist ilma tema teadmata teise kirja alla kirjutati.[28] Need baltlased on ka mitme muu mehe nime väljaastunute sekka üles pannud, kes ise sugugi välja ei ole astunud, nagu seltsi eestseisusele nimede kandjad teada on andnud.

«Eesti Postimees» ütleb küll oma 35. numbris:[29] «Mõõtku rahvas neid mõlemaid seltskondasid nende töö järgi, aga ka nende lepliku meele järgi üksteise vahel. Meie soovime tungivalt, ja see oleks lahkumise kõige suurematest kasudest, et nüüd kius kaoks.» — Nende ütelustega, mis meie omalt poolt ju ka täitsa alla kirjutame, tahtis baltlaste partei rahvast esiotsa enda poole avatleda ja oma tõsist kuju varjata, aga juba «Postimehe» 37. numbris[30] paistab nende tõsine loomus välja, kus nad kirjutavad: «Kõige selle järgi, mis meie sakalastest näinud» (seal nimetatakse kõiki eestlasi, kes baltlaste parteist ei ole, sakalasteks), «ei või mõistlikust leppimisest nendega sõnakestki juttu ajada ... Edaspidi ei taha meie selle püüdmisega ka mitte enam ruumi raisata.» — Selles-

samas kirjas visatakse siis ka «sakalastele» kui kõige raskemat süüd ette, et nad «ülihüppa* juttusid» laiali laotada, mille järgi «sakslased eestlaste kassisid maha paugutavad ja ühe versta teesillutamine 400 rubla maksab».

Terve protokoll,[31] mis «Eesti Postimees» viimase koosoleku üle avaldas, on vale ja selles vales olekus läks ta kohe järgmistel päevadel saksa ajalehtedesse. Peale selle, kui dr. M. Veske «Neue Dörptsche Zeitung'is» mõned liiga suured valed ära oli õiendanud,[32] on seda ka «Eesti Postimees» ise pidanud tegema.[33] Niisama seisis ka «Revaler Beobachter'is» pikk kiri meie Kirjameeste Seltsi viimasest koosolekust, kus juhtumisi asjalikult nõnda seletati, nagu nad tõesti olid, nii et ka sakslased meie maal väga hästi ära teavad, kuspool ausus seisab. Et saksa keele ajalehed siiski täitsa baltlaste poolt on, seda ei ole imeks panna: tööriistadeks saavad nad neid ikka rõõmuga pidama, aga austama ei saa nad neid mitte. Imeks peame aga panema, kuidas «Eesti Postimees» seesugusel lool veel julgeb kirjutada:[34] «Ka ei ole võimata, et sakalased eestlastele veel mõndagi au ja jõu kahju teevad. On nad ju neil päevil meie kodused asjad sakste ajalehtedesse kandnud, nagu näituseks dr. Veske «Neue Dörptsche Zeitung'isse» ja teised sakalased «Revaler Beobachter'isse» ning seega just n e i d eesti asjade kohtunikkudeks kutsunud, kellest nad muidu mitte palju head ei tea rääkida.» — See on üks täitsa rahvale liiva silma loopimine. Just selle püüdmisega laimas «Eesti Postimees» Kirjameeste Seltsi, et sealt teotav kõla saksa ajalehtedesse ja mujale laiali läheks ja selts ära saaks lõhutud, ja kui seda valet õiendatakse, siis ütleb seesama «Postimees», meie olla sakslasi kohtunikkudeks kutsunud. Meie püüdmine on tõsine ühendus kõikide seisuste ja rahvaste vahel, seesugune ühendus, mis ennast vastastikuse austamise ja ühesuguste õiguste peale põhjendab; sellepärast ei või meie mitte sallida, et need, kes paljad tööriistad teiste käes on, meid oma maa kaaskodanikkude ees laimavad. Kus saksa ajalehed kohtumehe ametit peavad, seal on nad ikka baltlaste poolt olnud, sest meie baltlased on praegu nende poliitika-püüdmistele kõige suuremaks kasuks: aga seda ei või meie sallida, et

* Liialduse.

need baltlased saksa ajalehtedes meie laimamise teel endile kodumaa ees ülemat aujärge kätte püüavad saada, kui nad tõesti väärt on.

Siin kirjas ei ole meil mitte võimalik kõiki valesid avalikuks teha, mis «Eesti Postimees» Kirjameeste Seltsi viimasest koosolekust on jutustanud. Ametliku protokolli avaldamisega saame seda kõige mõnusamalt tegema. Paar asja tahame siin paljalt veel nimetada.

«Eesti Postimees» kirjutab oma 36. numbris:[35] «Praegusel Kirjameeste Seltsil on kirjanikkudest nii suur puudus, et ta oma eestseisuse sisse n e l i meest valis, kes ei eesti keele tundjad ega kirjanikud pole.» Sellest arutab siis «Eesti Postimees» edasi, et «selts oma endise elava tegevuse järel silmad nüüd kinni on vaotanud». Selle peale tahame vastata, et endises eestseisuses ka kolm meest olid, kes mitte kirjamehed ei ole. Esimeses, aastal 1872 valitud eestseisuses oli 5 liiget, kes mitte kirjamehed ei ole,[36] ja teistest kolmest on alles pärast kirjamehed saanud. Teises, aastal 1875 valitud eestseisuses[37] oli pealegi 6 liiget, kes ilmaski kirjamehed ei ole olnud. Sellest paistab vaidlemata kõige selgemini välja, kuidas «E. Postimees» jälle oma lugejatele liiva on silmi puistanud.

Oma 36. numbris jutustab «Eesti Postimees»,[38] nagu ei oleks viimane eestseisuse valimine Kirjameeste Seltsis mitte «kõigiti seaduslik» olnud, sest enne valimist olla veel 49 uut liiget vastu võetud, mida «kunagi ega kuskil enne seda pole kuuldud». See on jälle vale. Rääkimata sellest, et nende 49 liikme seas mitu baltlast olid, siis võtku ometi baltlased meie seltsi aastaraamat 1875. aastast käsile,[39] sealt saavad nad leidma, et selle aasta jaanuari koosoleku protokolli järgi, mida koosolekut J. Hurt juhatas, punkt III all seisab, et selts 33 uut liiget vastu võttis ja siis uut eestseisust valima hakkas. Selles valimises langes C. R. Jakobson eestseisusest välja ja sellepärast oli valimine seaduslik, kuna nüüd, kus C. R. Jakobson presidendiks valiti, sarnane valimine baltlaste silmas «kõigiti mitte seaduslik polnud». Mis «Eesti Postimees» oma arutusel veel «tähendusrikaste kõnede ilmumistest» räägib, see on nii läila, et teda ei julge nimetada. Siin upub «Eesti Postimees» oma väljaandjatega täitsa omaenese sopa sisse ära.

Oma 37. numbris kaebab «Eesti Postimees»,[40] et uutele ajalehtedele ja uutele seltsidele mitte enam luba ei anta. Tema väljaandja jutustab, et ta kui «ajalehe toimetaja juba mõndagi kurba laulu» võida laulda (vist ei ole tema uus «Olevik» kinnitust leidnud)[41] ja nutab siis selle üle, et parun A. v. Mengden saksa keele ajalehte välja tahtnud anda, aga ka mitte luba ei olevat saanud.[42] See on jälle ilmaaegne rahva hirmutamine. Meie tark riigivalitsus teab küll, kellele ta luba anda võib, kellele mitte. Hilja aja eest tagasi on alles kolm uut eesti seltsi kinnitatud, mis endistel aastatel veel nii lühikese aja sees ei ole nähtud, ja need seltsid on: Põltsamaa Eesti Põllumeeste Selts, «Imanta» Lauluselts[43] ja «Linda» Laevameeste Selts.[44] Siin on siis jälle «Eesti Postimees» tühja tuult teinud. Niisama tühi tuul on, kui ta seeläbi meie vastalistele õigust annab, kui ütleb: «Mis siis, kui keegi ülem riigiametnik eestlaste elu ligemalt läbi vaatas ja leidis, et «Sakala» kaebtused ülemäära olnud?» — Mida rohkem riigiametnikke eesti elu ligemalt läbi vaatavad, seda suuremaks kasuks meile, sest seda enam saab avalikuks saama, et «Sakala» midagi ülemäära ei ole kaevanud.

Meie ei ole siiamaale midagi muud teha saanud, kui et neid valesid ja kaebtusi, mis baltlaste partei laiali on laotanud, tagasi tõrjusime. Meie oleksime väga rõõmsad, kui meid need baltlased nüüd rahulikult tööd edasi laseksid toimetada, kui nad oma piirkonna sisse jääksid ja meid meie piirkonnas segamata tööd teha laseksid. Aga seda lootust meil küll palju ei ole. Ilma tahtmata on ehk baltlased oma tüli Kirjameeste Seltsis nagu ajalehtede tüliks teinud seeläbi, et oma väljaastumise kirjas «Sakalat» nimetasid ja seltsi otsuse läbi seda ajalehte hukka tahtsid mõista lasta, millest siis muidugi «Eesti Postimees» kõige suuremat kasu oleks saanud. Nüüd ei saa «Eesti Postimees» juba oma elu pärast rahu andma ning teeb, mis ta võib, et üks jagu rahvast ennast tema ümber koguks. Häbi on näha, kuidas seda kõik Kirjameeste Seltsi ja rahva nime kasu varju all ära toimetatakse. Eesti rahvas peab — olgu kuidas tahes — kahte parteisse langema, muidu ei ole ehk «Eesti Postimehel» tuleval aastal enam kahtsada lugejat ja mis siis?

Siin peame nüüd oma baltlastega ühe tõsise sõna rääkima. Teie olete meie Kirjameeste Seltsi kümme aastat juhtinud ja ei ole mitte sealjuures nii osavad olnud, et parteilikku olekut sellest seltsist kõrvale jõudsite hoida, vaid teie juhatuse all leidis see parteilik olek ikka enam maad ja teie andsite temale igal koosolekul uut toitu. Siiski oli seltsi häältepaljus teiega ikka armuline, kuni viimaks seltsi kannatus otsa lõppes ja ta juhatuse teiste meeste kätte uskus. Seal arvasite oma parteile kasuliku olevat seltsist täitsa välja astuda, ilma et ära oleksite jõudnud oodata, kas ehk uue juhatuse all parteilik olek seltsist ära ei saaks kaduma. Nüüd palume teid, jätke meie selts nüüd rahule. Asutage endile uus selts, nagu teil soov on, aga ärge lõhkuge mitte laimduste ja valede varal teiste meeste tööd maha. Kui teie meiega ühes tööd ei taha teha, siis t e h k e iseenese eraseltsis tööd, aga ärge l õ h k u g e tööd.

Meie saame teid tõesti ka täitsa rahule jätma, kui näeme, et teie talitus rahva kasuks on, aga mitte enam teiste töö õõnestamiseks. Ka võite seda uskuda, et kui praegust lõhkumiseteed maha jätate ja tõesti vaiksel kombel ausat tööd hakkate tegema, teie seeläbi üksi jälle rahva meelest armsaks võite minna, kes nüüd teid täitsa põlgtuse alla heidab. Ärge lubage mitte, et «Eesti Postimees» teie asju veel edasi nagu siiamaale arutab, kus «Eesti Postimehe» jäädav langemine ka teie langemine saaks olema. «Sakala» väljaandja elu põhjussõna on see: «T e e d o n m i t m e s u g u s e d, a g a ü k s a r m a s t u s.» Kus see üks isamaa- ja rahva-armastus üle kõige käib, seal jäägu kõik teised püüdmised ja kasud kõrvale. Loodame, et see «üks armastus» edaspidi üksiainult meie Kirjameeste Seltsis saab elama, olgu muidu ka ühtedel või teistel liikmetel «mitmesugused teed». Kirjameeste Seltsi töö on seesugune, kus õigel juhatamisel seda «üht armastust» küll keegi ei peaks jõudma vigastada või lõhkuda. Seda loodame oma Kirjameeste Seltsist edaspidi aja lennul ka tõesti.

«Sakala» 3. X 1881, nr. 39.

69

AVALIK VASTUSEKIRI MEIE LAULUISALE DR. KREUTZWALDILE.

Kõigepealt pean ma Teile, austatud härra, tunnistama, et ma veel ilmaski nii kurblikul meelel sulge kätte ei ole võtnud kui täna. Aga ärge kartke, et ma samasuguse mõõduga Teile mõõtma hakkan, nagu Teie minule «Eesti Postimehes» nr. 41 olete mõõtnud.[1] Mis Teie kui eesti lauluisa eesti rahvale olete, see seisab minu südames elavamate tähtedega üles kirjutatud kui kellegi muu eestlase südames. Sellepärast võite mind veel kurjemate sõnadega sõimata, kui seda «Eesti Postimehes» teinud olete, ma saan Teie vastu ikka nagu laps olema, keda isa ülekohtusel kombel ja ilmsüüta karistas, aga kes isa käele pärast siiski suud andis.

Aga minul on kui «Sakala» väljaandjal ka omad kohused, mis ma mitte täitmata ei või jätta, kui rahvale sellest kahju ei pea tulema. Sellepärast pean ka Teile siin avalikus kirjas pikemalt vastama. Teie olete rahva ees minu peale kaebtust tõstnud, mina pean ka rahva ees siin vastama, ning rahvas mõistku siis kohut meie üle. Nii palju pean siis ka kohe nimetama, et ma ikka üksiainult austamisega eesti lauluisa dr. Kreutzwaldi peale olen vaadanud ja ka nüüd mitte tema vastaline ei ole. Teie suurt vanadust ja kehanõrkust tähele pannes[2] saan ma ka üksi aupakkumisega Teie ette astuma.

Teie ütlete nimetatud «Postimehe» kirjas, et Teie minu «vastanikkude* esimeses roodus» olete. See ütelus oli minule suur uudis, aga ta seletab minule kõik ära, mis Teie kirjas leian. Tänase päevani ei oleks minule keegi

* Vastaste.

seda tohtinud ütelda, et Teie minu «vastanikkude esimeses roodus» olete, kui seda Teie enese kirjas ei oleks lugenud. See Teie tunnistus trööstib mind aga ka väga, sest temaga mõistate mind kõigest süüst lahti. Minu au on see, et ma sellele põhjusele* kindlaks jään, mis alustuses minu avaliku töö põhjus oli. Ka Teie olete ennast kaua aega selle põhjuse poole tunnistanud. Nüüd olete korraga minu vastaliste «esimesse roodu» astunud. Seal ei ole siis imeks panna, kui neid sõnu, mis enne minu vastaliste kohta tarvitasite, nüüd minu peale ümber pöörate. Teie seisate nende «esimeses roodus» nüüd, siis peate ju ka kui esimene sõjamees seal võitlema. Ma tahan paar sõna Teie kirjadest, mis minule viimase paari aasta sees kirjutanud olete, meelde tuletada, siis saate nägema, et nüüd neidsamu sõnu tarvitate, muudkui teise pealkirja all.

Teie kirjutasite minule 13. mail 1878[3] valesõpradest nõnda: «Jumal kaitsku meid meie s õ p r a d e eest, vaenlastega loodame isegi korda saama. Ma tunnen oma põõsataguseid. Aga ärge laske sellepärast oma hiukseid** veel enneaegu halliks minna.» — Seda Teie sõna olen ma viimse lauseni meeles pidanud ja sellepärast ei ole ehk ka minu juuksed veel mitte täitsa hallid. — Sellessamas kirjas kirjutate «Otepää paavstist»[4] ja lisate siis juurde: «Siiski, unustage juhtumist ja tehke rõõmsalt edasi tööd! Eesti sugu, iseäranis nooremad, võiksid endid õnnelikuks kiita, kui neil rohkem «Sakala»-väärilisi «karjapoisikesi» tagajärele kasvama saaks.» — Ka need Teie sõnad tulid minule meelde, kui nüüd jälle «Eesti Postimehes» Teie suust «karjapoiste» sõna leidsin,[5] ning tahan rõõmsalt edasi tööd teha.

Ma olen ikka Teie hoolas õpipoiss olnud ja tahan Teie kirjadest sellepärast veel mõned sõnad ette tuua, mis minule õige sügavalt meelde on jäänud. Teie kirjutasite minule 1. detsembril[6] 1878: «Naljakas näitab siin, kui palju meie haritud ja koolitatud meeste i n i m e s t e k a r t u s jumalakartusest suurem on, et igal koosolekul kellelgi julgust ei ole ü h t e sõna «Sakala» e e s t kosta; nad usuvad kes teab kui palju tulu meie lehele sel-

* Põhimõttele.
** Juukseid.

lega tuua, kui kahetseva näoga õlanukkasid tõstavad ja sealjuures keele liigutamata jätavad.» — Juba sel korral, kui neid sõnu minule kirjutasite, ei näidanud minule seesugune inimestekartus mitte naljakas, vaid hale meel oli minul lähedamal kui nali. Nüüd on Teie sõnad minule juba mitmel korral meelde tulnud ning ma olen siis ka Jeesuse sõnade peale mõtelnud: «Ja ka sina, Peetrus, saad mind ära salgama.»

Ma olen Teie käest, austatud härra, väga ilusaid kirju saanud, mille seest ka veel tulevik palju kauneid mõtteid välja saab uurima. Nii kuulutate ühes kirjas, et Teid nüüd, kus juba peale 40 aastat rahva kasuks tööd olete teinud ja «ühe jalaga haua serva peal» seisate, Teid veel eksitada tahetakse ja rahvuslikust teest kõrvale pöörata püütakse.[7] Teie antud nimi nende kiusajate kohta on nii tugev, et seda siin ei või nimetada. Neist kirjadest paistab tükk Teie eluloost välja. Siis teises, hiljemas kirjas kaebate,[8] et Teie tükiks ajaks «Sakala» kaastööline ametit maha peate panema, sest muidu võiksite oma peavarju ära kaotada. Viimati saatsite minule veel paar pikemat kirja:[9] «Teadmisest ja uskumisest» ja «Kas inimene tohib oma mõistust tarvitada?» ning soovisite, et neid edaspidi trükiksin, aga mitte Teie nime all, sest Teil olla, nagu jälle ütlesite, peavarju kaotamist karta. Mis see peavari on, seda ma ju ei tea, seda asja saate ise kõige paremini tundma. Sellepärast ei ole minule ka ilmaski meelde tulnud Teid «meelega» Teie «ligemate omastega» vastastikku üles ässitada. Nii palju aga tean, et Teie minule 7. juunikuul 1880 kirjutasite, kus meie kodumaa kevadistest tuultest rääkisite: «mida vanemaks ja nõdremaks meie läheme, seda õrnemaks tunneme keha säherduste tuulte puhumiste vastu minema.» — Silmapisarad tulid minule sellel korral silma seda Teie tunnistust lugedes, mis minule näitas, nagu oleksite juba jäädavalt oma sõjariistad nurka seadnud, millega siiamaale valguse eest võidelnud olite. Et Teie nende sõjariistadega «Eesti Postimehe» leeri saaksite minema, millest Teie minule kord kirjutasite:[10] ««Eesti Postimehe» vana visaks läinud liha, mis ammugi haisema läinud ja üksnes säherdustest maitstakse, kelle ninad haisu ei tunne... Kas ei võiks mõnusam olla, kui niisugust mitte jutustamisevääri ei peetaks,

vaid kas vaikse põlgtusega, või kui ta peale kipub, nuiaga eest kõrvale aetaks»? — ma ütlen, ma ei oleks sel korral ilmaski saanud uskuma, kui keegi minule oleks ütelnud, et ka Teie kord veel selle «haiseva liha» eest saaksite oma ausat nime pandiks panema. Vaadake, nüüd peate minule ometi andeks andma, et sel korral Teie nõu kuulda ei võtnud, sest mõnekümne aasta eest tagasi andsite küll «Postimehele» nuiaga pihta[11] ja trahvisite teda siis «vaikse põlgtusega», aga «Postimeest» jäi rahvas lugema ja Teid unustati ära, kuni «Sakala» Teie nime laiemalt jälle rahva sekka kandis. Minu arvamine on sellepärast see, et meie praegused vaidlemised ajalehtedes just rahva poliitika-silmaringi laiendavad ja teda omaenese jalgade peal õpetavad käima. Sellepärast ei tule ma ilmaski nuiaga, vaid katsun asjalikult arutada. Ka Teie „avalikule kirjale, mis üks nuiahoop on, vastust andes ei või ma sellepärast oma põhjusest kõrvale astuda. Teie olete ülekohtuselt vali isa olnud; ma olen Teie käele aupakkumisega suud andnud, ehk kaob Teie viha.

Sellest kõigest näete nüüd ära: «Sakala» ja tema väljaandja on muutmata ikka sekssamaks jäänud, mis nad alguses olid, aga Teie olete ennast muutnud. Teie ei saa ühtainukest tükki üles näidata võima, kus mina või minu ajaleht ennast muutnud oleksime, olgu siis, et «Sakala» üleüldse mitte enam nii käredalt ei kirjuta nagu esiotsa, mis ta just Teie isaliku nõu peale tegi.[12] Muude punktide poolest on ta kindlaks ja muutmata jäänud ja need punktid on kõik Teie poolt kiitust saanud, nagu ma Teie kirjadest ette võin näidata.

Mispärast mõistate m i n d nüüd hukka? Teie nimetate seda nime «sakslaste õgija». Kui Teie mõnda Harry Jannseni hooplevat kirja mullu aastast läbi loete, siis võite ehk seda nime tarvitada; «Sakalas» ei ole midagi, mis selle nimega võiks tähendada. Teie panete minule seda pahaks, et ma Kirjameeste Seltsi presidendi ameti vastu võtsin. Pidin ma kolmesaja liikmega seltsist välja astuma ja seltsi tülitõstjate kätte jätma? Oodake ometi andeksandlikult enne ära, kuidas selts uue eestseisuse juhatusel tööd saab tegema. Teie soovite rahu. Mispärast astute nüüd siis uut riidu sünnitades ette, kus tuul vaiknemas oli?

Austatud härra ja lauluisa! Ma palun andeks, et Teile seesugused küsimused ette julgen panna. Edaspidi saan tõesti aupaklikum olema. Südamevaluga jätan Teid jumalaga ja soovin, et Teie tõsisele kõrgusele mingisugune tolm kahju ei teeks.

Viljandis, 17. oktoobril 1881. C. R. Jakobson.

«Sakala» 24. X 1881, nr. 42.

70

RASKED AJAD JA ABI.

Neil põllumeestel, kes oma põllutööd linaharimise peale on põhjendanud, on praegu väga rasked ajad. Linad on nii odavad nüüd, et enam seda töökulu ära ei tasu, mis nende valmistamise kallal tehtud. Sellepärast on siis nimelt Viljandi maakonnas ka tänavu jälle suur rahapuudus põllumeeste juures valitsemas. Veel enam aga kui maal tuntakse sellest rahapuudusest linnas valu. Kuna endistel aastatel igal korral kõik poed talupoegi täis olid, kes seda sularaha eest ostsid, mis nad võtsid, siis seisavad nüüd poed tühjad ja mõned kaupmehed kaebavad, et nii palju enam ära ei teeni, kui päevalised tarvidused nõuavad. Sarnast kaebtust kuuldakse ka ametmeeste ja käsitööliste suust. Linnad elavad põllumeestest, nimelt talupoegadest, ning on talupojal hea põli, siis tunneb seda ka linn omas elus. Kui lugu nõnda veel mõni aasta edasi läheks, siis langeks suur jagu meie talu päriskohti enampakkumise-haamri alla. Meil on praegu kaks nõu anda, millel nüüdseist takistustest välja pääseme: Esmalt peavad meie põllumehed oma laialist linaharimist maha jätma ja jälle kõrsvilja peale oma põllutööd põhjendama. Kus viinavabrikuid on, seal võivad ka kartulid lina asemele astuda. Meie tunneme üht valda, kus üks jagu kangesti lina harib, teine aga lina paljalt oma tarviduseks külib, muidu aga põllud kõik kõrsvilja all hoiab. Olid kõrsvilja-harijad juba enne esimestest nõukamad, siis on nüüd linaharijad täitsa vaesuse sisse langenud, kuna kõrsvilja-harijatest mõned mullu ja tänavu raha intressi peale said panna. Põld on põllumehe kapital, millest ta elab, aga linaharija on ka siis, kui linad kõrge hinna sees seisavad, seesugune mees, kes

oma kapitali mitte intresside peale ei ole pannud, vaid kapitali küljest ühe summa teise järel ära võtab ja sellest elab. Kõrsvilja-harija aga, kes, nagu ise mõista, siis ju ka suurem karjapidaja on, suurendab oma kapitali ja elab intressidest, sest kuna linaharija oma põldusid välja kurnas, kasvatab ja suurendab tema oma põllu rammu ja põld annab iga aastaga enam kasu. Liiga suurt linaharimist tuleb sellepärast maha jätta. Teiselt poolt anname aga ka seda nõu, kui linu parajal mõõdul on külima hakatud, siis selle eest hoolt kanda, et neid paremini harida. Meie linad on viimastes aastates liiga halvasti läbikaudu haritud ja sellepärast ei taha neid enam keegi võõral maal osta. Mis meie linade poolest valmistame ja harime, seda peame õige hästi tegema. Siis saab edaspidi meie lina jälle oma väärtuse sisse tõusma. Kui meie sellepärast oma praeguse halva aja peale tagasi vaatame, siis peame küll tunnistama, et ta raske kanda, aga selle läbi, et ta liialist linaharimist ära kaotab ja meid kõrsvilja harimise ja karjapidamise poole juhib, võime tuleviku poole hea lootusega vaadata. Meie ei sea täna meelega laialisemat karjapidamist esimese pulga peale, sest et see paremaid ja suuremaid lautasid, piimatalitusi ja muid asutusi tarvitab, mille kulusid praegu vähe põllumehi kanda jõuavad. Kellel aga kapitali ja nii palju mõistust on, see astugu kohe selle ülema pulga peale. Suuremale jaole põllumeestele annaksime ennemalt nõu kunstliku sõnniku abil oma põldusid, mis liig linaharimine mõnel kohal juba liiga tublisti välja on kurnanud, kõrsvilja harimisele sündsaks teha. Sellepärast saame siis ka pea kunstliku sõnniku rammutamisest pikemalt seletust tegema, ning meie põllumeeste seltsid saavad seda heameelega enese peale võtma, hea kunstliku sõnniku kättesaamist suuremal mõõdul toimetada. Meie väiksed põllumehed peavad praegusest uneolekust üles ärkama, õige osavale ja tegevale uuendatud tööle, kui nad mitte hukka ei taha minna.

«Sakala» 12. XII 1881, nr. 49.

71

VANA AASTA ON LÕPPEMAS, UUS TULEMAS.

Ka meie ajalehe tänavune aastakäik lõpeb tulevase numbriga otsa ja pea saab uus aastakäik algama. Meie eesmärgid on tuttavad, nad saavad ka tuleval aastal needsamad olema. Oma kohust oleme siiamaale nii püüdnud täita, nagu seda vähegi meie jõud lubas, ja ei taha selle poolest ka tuleval aastal teisiti olla. Igas oma toimenduses oleme ikka rahva tarvidusi ja tahtmisi tähele pannud ja sellepärast on ka rahvas meie ajalehega siiamaale igal pool rahul olnud. Teisiti ei saa ka edaspidi ilmaski olema; ennemalt jätaksime oma töö seisma. «Sakala» väljaandja ja omanik ei seisa kellegi käsu all, ei ole kellegi palgaline, ja sellepärast ei ole temal kellegi muu järele küsida kui tõsidust ja oma lugejate soovi ja tarvidusi. Aga tema ei põhjenda ka mitte oma elu ülespidamist selle ajalehe peale. Temal on oma tubli päriskoht suure jahu- ja saeveskiga,[1] mis temale paar tuhat rubla aastas sisse toob. Seeläbi üksi on meil võimalik oma ajalehte tema praeguses suuruses ja hulga kaastööliste palkadest hoolimata vana hinnaga välja anda. Meie oleme oma ajalehte järjest püüdnud täiendada ja tahame seda ka edaspidi teha. Nimelt oleme tulevasele aastale jälle kaks kindlat kaastöölist ametisse võtnud,[2] kellest üks Viljandis elab ja kõik tähtsamad kirjad, mis meie rahvasse ja maasse puutuvad, kohe «Riigivalitsuse Teadustajast»[3] ja «Selski Vestnikust»[4] ümber paneb, ja teine Tallinnas (sealse hulga lugejate pärast), kes igast vähegi tähtsast juhtumisest selles linnas meile kohe teadust annab. Ka oleme nii ära seadnud, et tellitud Tartu ajalehed juba laupäeva hommikul siit pakkides ühe iseäralise postiga ära lähevad ja pühapäeva hom-

mikul Tartus lugejad oma lehed raamatupoodidest kätte võivad saada. Niisama saavad ka Tallinna ajalehed edaspidi laupäeval juba ära minema ja esmaspäeval oma lugejate käes olema. Kui meie lugejate arv tuleval aastal peaks kasvama, mis meie kindlasti loodame, siis saame ka oma lisalehte sagedamini täies poognas välja andma, kui seda siiamaale jõudsime. Nii oleme omalt poolt püüdnud teha, mis meie jõud vähegi kandis. Meie loodame, et tuleval aastal ka rahva poolt osavõtmine veel suurem saab olema kui siiamaale ja et meie ühendatud töö ja tegevus järjest kasvades ikka suuremat kasu meie kodumaale ja rahvale võiks tuua.

«Sakala» 19. XII 1881, nr. 50.

AASTA LÕPETUSEKS.

Jälle on üks aasta ära elatud. See aasta on meie rahva elule oma avaldustes nii lainetav ja tähtis olnud, nagu enne ehk veel kunagi sarnast aastat meie maal ei ole nähtud. Eesti rahvas ei ole mitte üksi isetundlikku* teed oma poliitikas hakanud käima, vaid ta on selle elu seest ka need jaod välja käärinud, mis teda tema kindlalt ettemääratud teel takistada püüdsid. Sel kombel on siis eesti rahvas oma poliitika-elus suurte sammudega möödalainud aastal edasi tõtanud. Paneme selle elu käiku natukene veel tähele.

Kui veebruarikuul Riias ärapeetud põllumeeste kongressi peal[1] eesti põllumeeste seltside saadikud ette panid, et Eesti jagu Liivimaast ühes Saaremaaga kongressi teisest jaoskonnast ära saaksid jaotatud ja kongressi esimese jaoskonna, see on Tallinnamaa külge tõmmatud, siis tundsid kõik terasemad poliitikamehed kohe ära, missugused soovid eesti rahva seas liikuma olid hakanud, ehk küll siin paljalt põllutöö tarvidused ennast avaldavad.

Mis eesti rahva seas kui sügavam elusoov liigub, sellest andis juba eesti rahva saadikute märgukiri[2] selgemate sõnadega otsust, kui seal loeme: «Viimaks peame kahetsema, et vanad poliitika-seadeldused sakslaste heaks Balti kubermangudes, kus maal kaks pärisrahvast, eestlased ja lätlased, elavad, ei ole seda maad mitte rahvaste järgi kahte kubermangu jaotatud» nne.

Olid need soovid ennast siiamaale aralt avaldanud, siis astusid nad nüüd juba pea kindlal sõnal päeva ette. Seda tunnistab «Sakala» 34. numbri juhtkõne**[3] selle

---

* Iseteadlikku, iseseisvat.
** Juhtkiri.

pealkirja all: «Mis Balti kubermangude uuest jaotamisest ja sisseseadmisest räägitakse.» Meie oleme nüüd selgesti välja ütelnud: eesti ja läti rahvas ei taha enam mitte sakslaste kasuks kolmes kubermangus lahutatud olla, vaid tahavad riigi kasuks kahte kubermangu ennast ühendada, nii et meil üks Eesti ja üks Läti kubermang on.

Missugust rõõmu meie rahvas neist tehtud ja praegu näidatud sammudest tunneb ja missugust elustavat jõudu see meie rahvusliku elu kohta on avaldanud, sellest ei või meie praegu veel nõnda rääkida, nagu seda sooviksime. Võib olla, et tuleva aasta lõpetusel seda juba võime ütelda, mis nüüd ütlemata jätame. Nüüd korrutame lühidalt: Meie rahvas on oma poliitika-elus möödaläinud aastal võidusammudel edasi astunud.

Aga kus päikesevalgust on, seal on ka varju. Kus meie rahvas kõige vaimustavamat ja ausamat vaimuelu elas, seal tulid tuuletuuslarid hulgakaupa ja üksikult üles ja püüdsid meie heledat taevast pilvede alla matta. Meie ei taha mitte nendest rääkida, kes meie rahva püüdmiste looduslikud vastalised on. Meie räägime neist oma rahva seast ülestõusnud meestest, kes ennast omaenese vale-au ja kasupüüdmiste orjaks tehes ja hulga noori mehi enesega kaasa vedades meile meelde tuletasid, kuidas seitsmesaja-aastane orjapõli ometi ühe jao meie rahvast tema vaimuvabaduse tundmises vigastanud. Kui meie mitte ei teaks, et nad paljad teadmata või teatavad tööriistad teiste käes või iseenese kasu teenistuses on, siis oleks täitsa arusaamata ja sugugi võimalik selle üle otsust saada, mis need mehed õigusepärast tahavad ja soovivad, kes möödaläinud aastal meie elulained nii kangesti keema panid. Meie eneste aeg on veel liialt nende võitlemiste ja liikumiste sees, et ta täielikku otsust selle liikumise kohta võiks anda. Aga tulevik saab käredat kohut mõistma. Õnnelik see mees, kes nüüd juba ära tunneb, kuidas ta noorusetujus ennast viltu teede peale laskis vedada ja edaspidise parema tööga oma nime tuleviku hukkamõistmise alt päästab.

Meie võime oma möödaläinud aastat rõõmuga lõpetada. Eesti rahvas on ennast oma paljuses* nõnda aval-

* Enamuses.

danud, et ka tulevased põlved veel rõõmuga selle aasta peale tagasi saavad vaatama. Toogu tulevased ajad meile ka mis nad toovad, seda võidutundmist ei saa nad meie rahva südamest mitte kustutada võima, mis möödaläinud aasta sinna südamesse ülema elu seemneks paigale pani. Mitte üksi oma kõige palavamat südame-elu ei ole meie oma kalli riigi-isa ja riigi-ema ees avaldada tohtinud, vaid meie oleme ka oma kalli emakeelega trooni ette tohtinud astuda,[4] mille läbi see keel oma siiamaalse madala seisuse seest teiste riigi austatud keeltega ühe järje peale on tõusnud.

Oleme seesuguse rõõmutundmisega oma vana aastat lõpetanud, siis astume selle soovimisega uue aasta sisse, et see enam kui möödaläinud aasta üks kogumise aasta oleks. Nimelt neile noortele õpetatud meestele, kes praegu — ei tea mispärast! — ennast meie üleüldisest elust ise jaoskondadesse jaotavad, neile meestele soovime, et nad igast sõprusevolist ennast lahti tehes oma südant tõsiselt läbi katsuksid ja siis möödaläinud ajast õpetust võttes selle üle järele mõtleksid, missugusel teel sinna võimalik jõuda, et rahvaga üks elu ja hing võiks olla. Üks võõras valevaim on meie vahele tunginud, kelle püüdmine see on, meid sundida, et õige palju vigasid teeme ja siis nende vigade eest võideldes ennast ise vastastikku surmale lõhume. Missugune see esimene viga ja raske hoop meie kodusele elule oli, seda teab iga laps meie seas: see oli üks avalik kiri,[5] mis meie rahvast leinama ja meie vastalisi hõiskama pani. Pärast tuli veel mitu sarnast hoopi meie rahva elule. Aga meie rahva silmas on see üks põlastav töö ja ta on käärimist meie elus sünnitanud, mille läbi kõiki kõlvatuid jagusid temast välja on hakatud lükkama. Seda ei või keegi salata, ja kes nüüd veel murdmata kangekaeluses seda lõhkumistööd edasi püüaks teha ja oma rahva otsusest midagi ei tahaks hoolida, see ei võiks siis ka muud olla kui üks põlastav äraandja. Jäägu see tulemata ja astume selle lootusega uue aasta sisse, et selle aasta lennul meie rahva õpetatud mehed ka ennast nõnda ühendaksid, nagu meie rahvas üks on.

«Sakala» 26. XII 1881, nr. 51/52.

VEEL NATUKENE PÕLLUTÖÖ-KONGRESSIST, MIS VEEBRUARIKUUL RIIAS ÄRA PEETI.

Aasta esimese poole ajal jutustasime mitmes juhtkirjas nimetatud Riia kongressist,[1] aga siis tulid mitmed hädastlikumad* juhtumised vahele, nii et need jutustamised pooleli jäid. Mitmepoolsete soovimiste peale peame sellest kongressist nüüd veel kord jutustama, ja nimelt sellest ettepanemisest, millega nõuti, et Põhja-Liivimaa, see on neli Eesti maakonda, Tartu, Võru, Viljandi ja Pärnu maakond ühes Saaremaaga II kongressi jaoskonnast välja ja I kongressi jaoskonna külge, see on Tallinnamaaga ühendatud saaks.[2] Viljandi Eesti Põllumeeste Selts oli seda ettepanekut enne kongressipidamist kubernerihärrale avaldanud ja seeläbi oli see küsimine kongressi trükitud programmi sisse üles saanud võetud.

Kui Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi saadik C. R. Jakobson seda ettepanemist ühes kõnes, mis eespool trükime, kongressi ees oli põhjendanud, pandi mõisnikkude poolt teine ettepanemine kongressile otsuse tegemiseks ette, millega ühtlasi Liivimaa lahutamise nõu tagasi lükati, ning seda viimast ettepanemist võttis siis ka kongress, ehk küll väikse häältepaljusega, vastu.

Et Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi otsusest seesugust ettepanemist kongressi ees avaldada omal ajal ajalehed rääkisid, sellest aga, kuidas viimati lugu oli, mitte eesti ajalehtedes pikemalt ei ole räägitud, sellepärast oleme siin seda tagajärele mitmepoolsete soovimiste peale teinud. Kõne aga, millega saadik C. R. Jakobson kongressi ees seda Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi ettepanemist

* Hädavajalikumad.

põhjendas, oli saksa keelest ümber tõlgitud, milles teda peeti, järgmine:

«Eesti põllumeeste seltsid on ühes meeles selle ettepanemise poolt olnud, et Põhja-Liivimaa, see on Võru, Tartu, Viljandi ja Pärnu maakond ja Saaremaa saar esimese kongressi jaoskonna külge saaksid lahutatud. Sellepärast saate minule lubama, et paari sõnaga põhjendan, mis meid sellele ettepanekule sundis. Ma arvan, et mitte laialisemat arutamist selle kohta tarvis ei ole, kuidas Põhja-Liivimaa kliima poolest nagu ka oma ökonoomia oleku ja tarviduste poolest esimese kongressi jaoskonnaga enam ühte läheb kui teise kongressi jaoskonnaga. Liivimaa keskpaigast läheb nagu lahutav joon läbi, mille läbi kaks suurt elutalituse ja põllutöö valda, mis üksteisest lahus seisavad, lahku jaotatakse ja ära piiratakse. Näituseks tahaksin ma siin paljalt nii palju nimetada, et kõik meie maa produktid, mis välismaale viiakse, põhja pool seda lahutavat joont Pärnu ja Tartu-Tallinna kaudu välismaale lähevad, kuna produktide tee lõuna pool seda lahutavat joont Riia kaudu käib. Nõndasamuti on produktidega lugu, mis riigi teistesse kubermangudesse lähevad. Suurem jagu meie otradest läheb näituseks Põhja-Liivimaalt Balti raudtee peal Peterburi linna, ning on meie seltsides seda küsimust juba sagedasti arutamise alla võetud, mil kombel seda kaubavahetust nõnda toimetada võiks, et mitte liiga palju vahemehi tarvis ei oleks tarvitada. Lahutavast joonest lõuna poole on aga kaubavaheldamise teed hoopis teised: siin on Riia linn keskpaik.

Palju on neid põllutöö küsimusi, mille arutamise juures Põhja-Liivimaa kasud ja esimese kongressi jaoskonna kubermangude kasud ühte lähevad. Et lugu nõnda on, selle kohta andsid meile juba eilse istumise nõupidamised tunnistust, kus meie Peipsi järve veepinna alamale laskmisest nõu pidades mingisugusele otsusele sellepärast ei jõudnud, et see asi peale Põhja-Liivimaa ka esimese kongressi jaoskonna kubermangudesse puutub.

Peale selle tahaksin ma teile ka veel seda meelde tuletada, et keelte poolest tulevikus meie kongressidel palju vähem takistusi ees oleks, kui Põhja-Liivimaa esimese kongressi jaoskonnaga ühendatud saaks. Eesnimetatud

lahutav joon on kogemata ka piiriks eesti ja läti keelevaldade vahel. Kui Põhja-Liivimaa esimese kongressi jaoskonda võetakse, siis ei saaks teise jaoskonna kongresside peal enam kunagi tarvis olema üht eesti kõnet ümber tõlkida. See küsimine ei ole sugugi ilma tähtsuseta. Võtame näituseks, et meie kongress tuleval aastal Vilnos või Kovnos kokku tuleks.[3] Seal saaks vist suurem jagu kõnesid vene ja poola keeles peetud. Sinna läheks siis tõlkijaid tarvis, kes neid kõnesid saksa, eesti ja läti saadikutele ümber tõlgiksid. See saaks palju raskusi sünnitama ja ka palju aega ära viitma. Saab aga Põhja-Liivimaa teisest kongressi jaoskonnast lahutatud, siis oleks siin üks keel kohe vähem, kuna esimese kongressi jaoskonnal Tallinna kubermangu läbi eesti keel juba osaks on.

Sellepärast olen ma nii julge seda soovi avaldama, et õige suure häältepaljusega see ettepanemine vastu saaks võetud, Põhja-Liivimaad esimese kongressi jaoskonnaga ühendada.»

Meie ei taha nendele küsimustele täna omalt poolt enam midagi juurde lisada. Arutagu neid iga isamaa-poeg omas meeles ise edasi ja mõtelgu selle üle järele, mis meie kodumaa ja rahva tulevikule õnnistuseks on või mis mitte.

«Sakala» 26. XII 1881, nr. 51/52.

74

IKKA EDASI.

Täna on meil ka Tartust midagi jutustada, mis e d a s i läheb, aga see edasi ei ole paraku mitte edasi heale, vaid on üks edasi kurjuse ja jäleduse poole. Tartu saksa keele ajaleht «Neue Dörptsche Zeitung» on meister siis, kui oma lugejaid eestlaste vastu üles ässitab; aga et ta seesuguse tüki valmis saaks tegema nagu oma 295. numbris,[1] seda ei oleks keegi võimalikuks arvanud: siin on see ajaleht endale krooni pähe pannud.

Selle pealkirja all «Wie man Geister beschwört!»* on «Neue Dörptsche Zeitung» ühe uue tuletungla maasse virutanud, millest meil hale meel oleks, kui ta mitte liiga jäledust ja kurja püüdmist ei avaldaks. Seekord on M. Tõnnissoni «Rahva tähtraamat» seesinane,[2] millest kõige hirmsamat nihilismust välja arutatakse ja kõige koledamat vihavaenu sakslaste vastu. Seda teeb see ajaleht kõik meisterlikult seeläbi valmis, et osalt eesti keele sõnad valesti ümber tõlgib ja osalt ennast rumalaks teeb, nagu ei teaks ta mitte, kuhu kalendri pilkamised lähevad. Sel kombel on siis kõik rikkad, kellest kalender räägib, nimetatud saksa ajalehe seletamise järgi sakslased ja kõik vaesed — talupojad. Hakid pidada kirikhärrasid tähendama nne. Siis jutustab see leht kalendri «Ilmade kuulutajast» mõned tükid, nagu et Peterburi eestlased «Tõpra» Neeva jõkke ära uputavad («Tõbras» ei ole mitte õigesti «Rind» ümber tõlgitud, mis ta tähendab, vaid valesti «Stier», see on «sõnn»); et püssid pauguvad ja kassid praevad; et «Sakala» jahiõigust talupidajatele nõuab ja kasulikumad linnud julgemini võiksid elada nne. ja siis

* «Kuidas vaime välja kutsutakse.»

küsib saksa ajaleht (kuulge!): «Mis tähendab see ettekuulutatud «püssi paukumine», see «kassi praadimine» nne.? Kas ei ole üks neist «tulusamatest lindudest» mitte juba Kanapääs sellest ärritavast ettekuulutusest elavaks tehtud õpetust võtnud?»[3] Saksa keele ajaleht arvab siis, et kõiki neid asju lugedes iga sotsiaaldemokraatlase süda sees rõõmu pärast saada hüppama.

Vist hüppas seda kirjutades «Neue Dörptsche Zeitung'i» väljaandja süda sees, aga meie ei ole kellegi sotsiaaldemokraatlase ega sarnase-lase sõber ja peame sellepärast ka seda saksa ajalehte tema unes nähtud taevast maha kiskuma. «Neue Dörptsche Zeitung» oli seda oma taevast oma vale ja lugejate eksitamise peale põhjendanud ja sellepärast ei või seesugusel taeval mitte kestust olla.

Igamees, kes meie maa kirjandust ja elu vähegi tunneb, teab kohe ära, et M. Tõnnissoni kalendris midagi sakslaste või pealegi saksa kirikhärrade kohta ei ole üteldud, vaid kõik need nimed: hakid, kahepaiksed, kadakasaksad, untshansakad ja baltlased tähendavad üksikuid nurjaläinud mehi ja vaimuavaldusi meie oma rahva seas. M. Tõnnisson on pilkamise teel just omaenese rahvast sugenud, mis ju muidu «Neue Dörptsche Zeitung» ikka ka rahvuslikkude ajalehtede käest nõuab.

Kõiki «Neue Dörptsche Zeitung'i» kõverakskäändusid ei jõua meie õiendada. Ka saab paarist näitusest küllalt olema, et igamees ära näeb, kui kõlvatult see ajaleht oma võli tarvitab ja kui jäledal kombel ilma põhjuseta oma tülekirjasid rahva keskele viskab.

Need, kes eesti ajalehti on lugenud, teavad ära, et kõik pilkamised M. Tõnnissoni kalendri «Ilmade kuulutajas» mineviku juhtumiste kohta lähevad. Näituseks: «Peterburi eestlased topivad kahjuliku tõpra kotti, kõidavad kotile suure kivi külge ja uputavad Neeva jõkke ära.» Mis see tähendab? Et üht eesti keeles väljatulevat ajalehte rahvasuus läbikaudu «tõpraks» nimetatakse, seda teab iga laps meie maal.» Kui see ajaleht kord liiga häbematul kombel eesti rahvuse püüdmiste vastu kirjutas, olid mõned Peterburi eestlased nii vihaseks selle üle läinud, et kõik selle ajalehe numbrid kotti panid ja kiviga Neeva põhja lasksid, mis nad ka ajalehe väljaandjale teada andsid ja

teda palusid mitte enam oma ajalehte neile saata. See juhtumine seisis mullu aasta ka ühes Tartu eesti ajakirjas.[4]

Teine näitus: «Ilmade kuulutajas» seisab: «Püsside paukumine ja kasside praadimine. «Sakala» nõuab jahiõigust talupidajate kätte, et kasulikumad linnud julgemini võiksid elada. Mõned kohkuvad kõhust lahti. Lund sajab.» — Mis need sõnad tähendavad? Igamees, kes ajalehti loeb, mäletab, kuidas enam kui aasta eest tagasi üks Saksamaa metsaülevaataja Pärnumaal talupoegade maa pealt kassid ühes teiste aetavate* lindudega maha laskis,[5] millest talupojad arvasid, et ta neid kasse endale praeks tarvitaks. Selle järel tuli «Sakalas» ja teistes ajalehtedes vaidlemine jahiõiguse kohta talumaade peal,[6] ning «Sakalas» näitas üks talupoeg selge sõnaga ette, kuidas tulusad jahiloomad just siis enam saaksid siginema, kui talupoegadel nende maade peal ise jahiõigus oleks. Seda jutustab nüüd M. Tõnnisson oma «Ilmade kuulutajas» ja temast juurdelisatud pilkamisesõna on paljalt see, kui ta ütleb: «Mõned kohkuvad kõhust lahti!» — Mis on nüüd neil asjadel sotsiaaldemokraatlaste ja Kanapää mõrtsukatööga tegemist? Sel kombel, nagu seda «Neue Dörptsche Zeitung» siin M. Tõnnissoni kalendriga teeb, võiksime sellesama ajalehe seest iga külje pealt kõige koledamaid sotsiaaldemokraatlaste mõtteid välja arutada.

Näitavad need näitused juba, kuidas «Neue Dörptsche Zeitung» jõledal kombel oma lugejaid eksitab, siis tunneme tema kurja ässitamise tahtmist järgmisest tõlkest selgesti ära. M. Tõnnissoni kalendris on lühikene rahvalaul ära trükitud: «Vanaaegne palju». See laul lõpetab nende lihtlabaste sõnadega: «Pere parsil peerga palju, kambre otsas kassa palju.» — «Neue Dörptsche Zeitung'il» oli oma ässitamisekirja lõpetusel üht tükki Tõnnissoni kalendrist tarvis, kus rahvast nagu mässamisele juba üles kutsutakse, ning ta teeb selle meistritüki valmis ja tõlgib need laulusõnad järgmisel valel kombel ümber:

«Zu viel Pergel bei den Bauern,
Und im Hinterstübchen stecken
Allzuviel der reichen Schätze.»

* Jahitavate.

Sinna juurde lisab siis nimetatud ajaleht veel selle seletuse, kuidas see laulu lõpetus nagu tähendada, et — tants võida alustada. Et siin saksa ajaleht sõjariistade tantsu arvab, paistab igamehe silma. Aga kuidas on see võimalik? küsib meie lugeja, kes saksa keelt ei mõista ja sellepärast laulu tõlkest aru ei saa. Esmalt ei ole saksa ajaleht eesti laulusõna «palju» mitte «viel» ümber tõlkinud, vaid «zu viel» (see on: «liiga palju»), mille läbi laulul hoopis teine tähendus on. Teiselt on need sõnad:

«Kambre otsas kassa palju»,

mis: «An dem Hausend' viele Katzen» ümber võiks tõlkida, saksa tõlkes «Neue Dörptsche Zeitung'is» nõnda ümber muudetud:

«Tagakambris aga peidul
on liig palju rikast vara.»

Iga lugeja näeb ära, et siin «Neue Dörptsche Zeitung» ühe tüki valmis on teinud, mille sarnast temale kergelt keegi järele ei saa tegema.

See «Neue Dörptsche Zeitung'i» tuletungal on nüüd ju kõikides, ka Peterburi saksa ajalehtedes seisnud, nende lugejad on vist käed ringutades pea peal kokku löönud, ja viimane ots on — uued tagakiusamised ja segadused. Seda näikse mõned saksa ajalehed tahtvat. Rahulik töö ja edenemine ei ole mitte nende meele järgi, seal nad kaotavad järjest maad. Sellepärast katsutakse vihavaenu, tagakiusamist ja mis nende jälgedel käivad elusse sünnitada, sest sogasel veel on mõnel mehel üksi veel seda võimalik kätte saada, mis ta endale poliitika-elu ülemaks eesmärgiks on seadnud.

Nii läheb see metslik jaht järjest edasi, kus üks leht alustab ja teine lõpetab, nagu oleks suur masin paljude ratastega töös, millest üks teist käima kihutavad. Suure väntratta peal aga, mis kõik teised liikuma paneb, loeme neid sõnu: Saksastamine. Kes meie rahva saksastamise vastu räägivad ja kirjutavad, need astuvad meie maa «autoriteetide» vastu üles, need on «sotsiaaldemokraatlased». Seda teeb ka M. Tõnnisson oma kalendris, kus ta käredasti «untsantsakaid», «kadakasaksu» ja sarnaseid pilkab, mille nimedega meie maal poolsaksastatud

eestlasi nimetatakse, ja — tema on «sotsiaaldemokraatlane».

Selles ikka edasi minevas tuhinas ja vales näitab, nagu usuks mõni mees ise juba, mis ta teistele ette valetab. Aga igal asjal — ka valel — on oma piir, millest ilma trahvita mitte üle ei tohita astuda. Vaadaku sellepärast need osavad kirjamehed ette, et nende siiamaalne «ikka edasi» asemel nende tööle «ikka tagasi» ajad kätte ei hakka tulema, mis ka nende saksastamise väntratast natuke pikalisemalt liikuma võiks panna!

«Sakala» 9. I 1882, nr. 2.

75

«EESTI POSTIMEES».

Dr. K. A. Hermann,[1] keda riigivalitsuse poolest «Eesti Postimehe» vastutajaks toimetajaks on kinnitatud, on oma esimese numbriga ka oma edaspidisest programmist arutust teinud. Meie peame tunnistama, et meie seda programmi ja üleüldse seda esimest numbrit (proovinumbrit) rõõmuga oleme lugenud. Kui K. A. Hermann selle põhjuse* peale kindlasti seisma jääb, mis ta selles numbris on avaldanud, siis ei tea meie mingisugust asja, mille pärast temaga edaspidi käsikäes ja sõpruses edasi ei või käia. Tema kirjutab oma teretuses: «Selle lehe nimi on «Eesti Postimees». Esimene sõna tema pealkirjas on Eesti nimi. Juba see näitab, missugust teed ta peab käima. «Eesti Postimees» saab minu juhatusel täiesti ja igapidi Eesti teed kõndima ja sellega oma nime tõendama. Tema saab täiesti ja igapidi eesti rahva poole hoidma. Tema saab kõigest oma jõust ja nõust eesti rahva kasu püüdma. Mina, «Eesti Postimehe» toimetaja ja kirjutaja, luban nii kaua, kui ma «Eesti Postimeest» või ükskõik mis kirja kirjutan, nii kaua, kui ma elan ja hingan, täielikus ja palavas armastuses ja vankumata ustavuses ja truuduses oma kallist eesti rahvast ja isamaad teenida. See on minu puhas ja kõrge siht, eesmärk ja paleus. Eesti rahva rõõm on minu rõõm, eesti rahva kurbtus on minu kurbtus, eesti rahva sõber on minu sõber, eesti rahva vaenlane on minu vaenlane. Iga asja juures saan ma küsima: Mis kasu on sellest eesti rahvale?» nne. Need on ilusad sõnad. Kui K. A. Hermann nende sõnade järgi ikka tahab teha, siis võib ta küll vahel eksida, aga ta ei saa mitte meelega või

* Põhimõtte.

jesuiitlikult Eesti nime all erapüüdmisi taga ajama, nagu seda mõne muu Eesti nime suus kandja juures järjest näeme. Meil ei ole praegu mingisugust asja K. A. Hermanni sõnade kohta kaksipidi mõtelda, vaid peame oma rõõmu selle kohta tunnistama, et ta ennast nõnda lihtlabaste, aga südamlikkude sõnadega meie kaastööliseks isamaa pinnal on tunnistanud. See on juba üks hea märk, kui inimene oma vigasid ära tunneb ja üles tunnistab. K. A. Hermann kirjutab oma väljaastumise kohta Eesti Kirjameeste Seltsist:[2] «Mina lubasin esiti liikmeks jääda ja astusin pärast ometi välja. Sellepärast on «Sakala» mind paar korda sõnamurdjaks nimetanud. Omajagu õigust on tal ka selle juures. Aga mina arvan, et see patt mul nii suur ei ole, et teda ei või andeks anda.» Siis avaldab K. A. Hermann oma tagasiastumise soovi ja ütleb vaidluste kohta, mis mõned väljaastunutest sünnitasid: «Et tülid ja vaidlemised, mis Eesti Kirjameeste Seltsi asja pärast tulid, aega ega elu selgemaks ega lõbusamaks ei teinud, see on iseenesest mõista.» Meie arvame, et see selgemaks saamise sõna üksi sakslaste ja nende ajalehtede kohta läheb, sest eesti rahva juures on need vaidlused ja laimamised, mis maru kombel meie vastaliste poolt välja käisid, õige palju selgust toonud. Need marud olid meil omal ajal rasked ära kanda, aga nad on meie õhku puhastanud ja seda sündmust saab ka «Eesti Postimees» edaspidi tõeks tunnistama, kui elav liige meie rahva elus tahab olla. — Loodame siis, et K. A. Hermann edaspidi «Eesti Postimeest» tema praegusest madalast olekust seesuguse järje sisse tõstab, kus rahvas selle ajalehe kohta antud «haiseva liha» nime ära unustab. Seda nime ei ole mitte «Sakala» «Eesti Postimehele» andnud, vaid dr. Kreutzwald,[3] keda K. A. Hermann niisama austab nagu «Sakala» väljaandja. K. A. Hermann saab vist ära tundma, et seesugusel olekul iga väikest eksitust terasemalt tähele pannakse kui mõnel muul tööpõllul rahva kasuks. Aga «Eesti Postimehe» uus juhataja saab tõesti näidatud eesmärgile püüdma, kui ennast neist eemale hoiab, kes oma erakasu püüdmises siiamaale juba nii ütlemata palju pahandust meie rahva asjadesse on kandnud.

«Sakala» 9. I 1882, nr. 2.

76

ALEKSANDRI-KOOLI ASJADEST.

Tartus olid 21. detsembril mõningad abikomiteed ja mõned peakomitee liikmed hr. Blumbergi[1] koolimajas koos ühe tarviliku ja hädaliku asja üle nõu pidamas, nagu peakomitee poolt seal teatati. Ka põhjuskirjade ja kooliplaani valmistaja komisjon, kes ju päev enne seda Tartusse dr. Veske poolest oli kokku kutsutud, võttis 21. koosolekust osa ja luges oma plaanist mõnd osa, mis valmis oli saanud, koosolijatele ette. Komisjon ja kokkutulnud abikomitee liikmed tunnistasid pärast seda, kui peakomitee president Hurt koosolekut oli alanud, koosolekut mitte korraliseks, sest et abikomiteed kaugemalt oma saadikuid ei olnud võinud saata, kuna peakomitee president kokkukutsumise kuulutust liiga hilja oli ajalehtedesse saatnud ega ka muul teel abikomiteedele kokkukutsumist ei teatanud. Nimelt oli kokkukutsumise kuulutus «Sakalale» reedeks Viljandisse saadetud, kuna ju leht trükitud oli; ja järgmine number, mis laupäeval ilmus, kuna esmaspäeval ju Tartus koosolek pidi olema, ei võinud enam asja parandada. Sellepärast olid ka kolm peakomitee liiget, C. R. Jakobson, Henno[2] ja Tamman[3], «Sakalas» selle koosoleku vastu protesteerinud[4] ja nõndasamuti ka professor Koeler Peterburist kirjalikult oma protesti peakomiteele sisse saatnud. Imeks oli panna, kuidas mõnel peakomitee liikmel, nagu nimelt härra G. Blumbergil, tahtmine näitab olevat Eesti Aleksandri-koolist aina põllumeeste- või õigemini ütelda põllutöö-kooli püüda teha, nagu mõne aasta eest ju Suia Pärt[5] ja mõned muud, kelle vastu õp. Hurt välja astus, olid soovitanud, kuna ometi kooli asutajad ja kõik tema praegused rahakorjajad-liikmed ühes kõigega eesti rahvaga Aleksandri-koolist üht kõrgemat vaimuhariduse kooli taha-

vad teha ja paljalt Aleksandri-kooli kõrvale üht põllumeestekooli nõuavad asutada, kui seks koolile mujalt abi tuleb. Blumberg luges oma plaani ette, aga kõik koosolijad komisjoni liikmed ja abikomiteed olid sellele plaanile täiesti vastu. Imeks pannes oli pealt kuulda, kuidas nimetatud härra meie Eesti Aleksandri-kooli soovib pidada, nõnda et õppijad esimesest maist kuni septembri lõpuni kooli vaheaega peaksid pidama ja siis oma koolmeistriga mööda mõisasid tööd õppimas ümber käima. Ühes põllutöö-koolis oleks ehk sedasarnast käiku ja õpetusereisisid küll väga kiita, aga mitte ühes vaimuhariduse koolis, kus ainult kaks kuud suveajal õppijatele priiaega saab olla. Koosolekul räägiti, iseäranis komisjoni liikmete poolt, selgete näitustega niisugusele nõudele ja püüdmistele vastu ja tehti selgeks, et niisugune plaanitamine Aleksandri-kooli ümbermuutmiseks täitsa rahva pettus oleks, kui ehk veel mitte pahem. Ühes seega avaldas komisjon, et teda abikomiteed valinud ja selle juures otsuseks teinud olid, et jaanuarikuul, päev pärast Kirjameeste Seltsi koosolekut, oma tehtud kooliplaani ja põhjuskirjad pea- ja abikomiteede koosolekul täiesti ette peab panema ja seda tööd siis Aleksandri-kooli ühiste asutajate poolt otsuseks võetakse ja riigivalitsusele sisse saadetakse ning kinnitamist palutakse. Et aga peakomitee president pea- ja abikomiteede koosolekut jaanuaris ei arvanud pidada võivat, on imelik, ja sellepärast jääb siis, kui president oma otsust üleüldise soovi peale ei muuda, komisjoni töö ettepanemine ka edaspidise üleüldise koosoleku peale, sest komisjonil ei ole muudega tegemist kui nendega, kes teda on valinud, ja sellepärast trükib ka komisjon oma töö ära ja saadab igale abikomiteele ja peakomitee liikmele kätte, et tähtsat plaani enne üleüldist koosolekut võivad tundma õppida ning tema üle koosolekul lõppotsust teha. Väga kahetseda on, et mõned meie Aleksandri-kooli peakomitee liikmetest ennast on lasknud kõikuma panna, oma endist eesmärki silmist lasevad kaotada ja nüüd võõriti teesid tahavad käia. Vistist on Aleksandri-kooli vastaste meelitus ja kutsumine neile nii armsaks läinud, et rahva ja rahakorjajate tahtmisest hoolimata meie koolile põllumeeste-kooli programmisid ja klassisid kujutavad. — Tartus, koosolekul 21. detsembril, oli minul iseäranis nalja-

kas kuulda, kui härra Blumberg[6] saksa mehi, kellega tema viimasel ajal rohkesti olla läbi käinud, meie kooliplaani suurematekš nõumeesteks näitas soovitada tahtvat. Kui ma mitte ei eksi, olid tema ütlemise järgi nende hulgas härra von Sievers Kuustest, akadeemik härra von Middendorff[7] Pööraverest, keda Blumberg pealegi eesti verd mehe ütles olevat, jm., kellega ühes ta selle plaani oli valmistanud, mille järgi meie Aleksandri-kool põllumeeste-kooliks peaks saama. Õnneks ei ole härra Blumberg minu teada mitte riigivalitsuse poolt asutajate komiteesse kinnitatud meeste seas, muidu ehk võiksime karta, et tema nende nimetatud härrade nõu peale kes teab mis kõik veel üles ei looks, et koolist aina põllumeeste-kooli teha, kust rohkesti odavaid saksa «opmannisid» välja tuleks, nagu pühapäeva-leht ütleb.

«Sakala» 9. I 1882, nr. 2.

77

VEEL KORD HURT.

Mullu aasta jutustas «Eesti Postimees»,[1] «Sakala» väljaandja olevat õpetaja Hurdale mullu suvel enne Tartu koosolekut kirjutanud, et kui Hurt mitte kohe tema kaastööliseks või sõbraks ei heida, siis tema ka Tartus sellest asjast enam ühtegi ei taha rääkida. Meie nimetasime seda ütelust valeks,[2] mis ta ka on. «Eesti Postimees» aga toob oma 50. numbris[3] meie kirjast Hurdale paar lauset ette ja tahab sellega oma ütelust tõendada; nimelt olla meie kirjutanud: «Ma palun Teid, andke minule luba, et ma teada võin anda, et juhtkirja «Sakala» viimastes numbrites «meie austatud kaastööline õp. J. Hurt on kirjutanud». Ma ei soovi muud kui seda tähendust ning selle ühenduse põhja peal võime siis edasi tööd teha. Kui seesugust ühendust enne ei ole, siis ei või ma ka millegi lepingu nõupidamisest augustikuul osa võtta.» — Kus on nüüd nendes «Sakala» väljaandja sõnades üteldud, et kui Hurt mitte kohe meie kaastööliseks või sõbraks ei heida, siis meie Tartus sellest asjast enam ühtegi ei taha rääkida? Sinnamaale, kus Hurt tuttaval kombel oma avaliku ülesarutamisega Eesti saadikute märgukirja vastu[4] meie rahva põlgtust enese peale tõmbas, oleme ikka temaga lepitust püüdnud teha, ehk küll kõik meie katsed ikka tühja läksid. Seda ühenduselepingut katsusime ka Peterburis edasi korda saata, kui seltsis seal saadikud olime. Õp. Hurt on aga kõiki neid katseid ikka tagasi lükanud, «Sakala» väljaandja võis nii palju järele anda, kui tahtis. Õp. Hurt ei tahtnud mitte käsikäes-käimist, vaid tema ainus soov oli ikka see, seda meest, kelle vastu ta kord avalikult surmahoobi katsega välja oli astunud,[5] jäädavalt maha rusuda. Selles erakasu ja seisusevõimuse püüdmises toetasid teda mitu sõpra, kes temaga ühe vaimu lapsed olid, ning neist püüdmistest keesid siis ka kõik

need tülid välja, mis meie Kirjameeste Seltsis ja mujal nägime. Viimati oli õpetaja Hurt nagu oma sõprade sulane, ilma kelleta ta enam midagi ei tahtnud teha. Sellepärast nägime teda mitmel korral nii imelikul kombel avalikult kahele poole kõikuvat, et juba ühestainsast seesugusest avaldusest küllalt oleks olnud haledat meelt mehe kohta sünnitada, kes teiste esimees tahtis olla, aga ühel joonel külma ja palavat suust välja ajas. Selles kahevahel kaalumises ja oma sõprade juhtimise all seistes ei võinud siis ka Hurt Peterburis mitte «Sakala» väljaandjaga lepingut teha, vaid trööstis teda sellega, et Tartus õp. Hurda ja tema sõprade vahel ühelt poolt ja «Sakala» väljaandja vahel teiselt poolt läbirääkimisi augustikuul ära saaks peetama, kus siis «Sakala» väljaandja teada saaks saama, missuguste tingimistega õp. Hurt ja tema sõbrad temaga käsikäes saaksid käia tahtma. Et seesugustest koosolekutest midagi head välja ei saaks tulema, seda teadis «Sakala» väljaandja ette ja sellepärast kirjutas ta pikemas kirjas ka neid sõnu, mis nüüd «Eesti Postimees» avaldab. Need sõnad ei ütle muud, kui et «Sakala» väljaandja Tartu lepingu nõupidamistest osa ei taha võtta, kui mitte enne tema ja Hurda vahel ühenduse põhi üles ei ole leitud. Ühest nõupidamisest mitte osa tahta võtta või sellest asjast enam «ühtegi rääkida» tahta — need on täitsa kaks ise asja, mille pärast meie ka nüüd veel edasi peame tunnistama, et «Eesti Postimehe» ütelused «ühtegi rääkimisest» valed olid. Meie loodame, et nüüd kord ka ju õp. Hurda poolest rahu võiksime saada, kes meie kodumaalt ära on läinud[6] ja ka osalt meie rahva tähtsamate tööde kallalt eemale astunud. Nagu õp. Hurt ennast siiamaale avaldanud on, ei või ta enam kusagil meie rahva püüdmiste juhataja olla, sest kus ta seda siiamaale oli, ei ole ta kusagil kokkuleppimist ja rahu jõudnud alal hoida, vaid on igal pool tüliga ja vendade kokkuässitamisega lõpetanud ja siis ise häbiga taganenud. Kui ta edaspidi veel mõne kirjaga meie rahva kirjandust tahab rikastada, siis saame tema vastu tänulikud olema, aga juhataja ametitest võib ta ennast küll edaspidi eemal hoida, see ei too meile ja meie kodumaale mitte õnnistust ja rahu.

«Sakala» 9. I 1882, nr. 2.

78

A. GRENZSTEINI «OLEVIKU» ESIMENE NUMBER[1]

on nüüd ka juba meie silma puutunud. Ka see number on seda tõendanud, mis meie juba viimati selle mehe tööst ütlesime; ka selles numbris on palju valju kellakõlinat ja tühja tuult. Meie sooviksime küll igaüht uut ajalehte rõõmuga teretada, aga «Oleviku» juures ei või meie seda mitte teha, sest see leht saab seesamasugust hullu möllu meie ajakirjandusse tooma nagu tuttav «Valgus».[2] M. Lindenberg[3] ja A. Grenzstein[4] on täitsa ühevääriliſed mehed, muudkui see vahe on, A. Grenzstein on enam kooliõpetust saanud, millest aga tema süda mitte haritud ei ole, vaid mille läbi paljalt tema kavalus kõige ülema jesuiitliku pulga peale on jõudnud. Tema räägib oma ajalehes küll ilusaid rahusõnu,[5] nagu: «Eestlaste ajalehed ei pea mitte kiusukirjade tallermaa, vaid rahva mõistlikud juhatajad olema ... Ärgu tehku eestlaste headele püüdmistele keegi takistust, siis ei saa nurisemist kuskil kuulda olema ... Nüüd on uute seaduste andmise aeg ja mina soovin südamest, et eestlased eesti rahva heaks käsikäes käiksid! ...» ja palju sarnaseid sõnu. Sealjuures aga ei jõua ta sugugi ära kannatada, kuni eesti rahvas A. Grenzsteini esimeseks eesti meheks ja tema ajalehe esimeseks ajaleheks saaks tunnistama, vaid ta teeb seda juba esimeses numbris ise. Tema näitab, nagu oleks riigivalitsus temale kõik oma poliitika-saladused üles avaldanud, ja ütleb siis naeruväärt untsak-olemises: «Seda Vene valitsuse püüdmist Saksa ja Austria poliitikaga kõrvu pannes pean ma tunnistama, et meie eesti poliitikale paremat jõulusõnumit sugugi võimalik ei ole soovida.» — Vaat kus mees, kes esimest korda eesti rahvale Vene poliitikast jõulukingitu-

seks sõnumeid toob! Kas siin ei ole uus M. Lindenberg välja tulnud! Missuguste põhjuste peal aga, neist rahusõnadest hoolimata, A. Grenzstein siiski seisab, seda näitab tema kiri: «Aasta lõpetuseks».[6] Tema kirjutab: «Eestlaste seas on kaks erakonda:... Kus üks paremale ja teine pahemale poole kisub, seal ei ole võimalik edasi saada. Sellepärast on parem, et nad lahkuvad ja igaüks oma teed käivad. Lahkumine pidi tulema, see on tõsi, aga ta ei oleks mitte nii palju pahandust pidanud sünnitama, see on ka tõsi. Ehk küll meile ja neile, kes meiega Eesti Kirjameeste Seltsist välja astusid, kibedat ülekohut tehtud, siiski loodame meie, et aeg kõik haavad parandab» nne. Siin ütleb siis A. Grenzstein selgesti välja, missugusel seisukohal ta seisab. Tema kiidab lahutust, aga tunnistab ennast nende liiki, kes Kirjameeste Seltsist välja astusid, kellele rasket ülekohut olla tehtud. Sellest näeme juba selgesti ära, mis meil «Olevikust» loota on. See on hoopis teine laul, kui dr. K. A. Hermanni sõnad.[7] Hermann kahetses oma väljaastumist, teda pätuks nimetades, ja lubab seda heaks teha. A. Grenzstein aga tunnistab oma ajalehe väljaastunud erakonna ajaleheks. Kuidas seesugusel lool A. Grenzstein veel loota võib K. A. Hermanniga käsikäes käia, seda meie ei mõista. A. Grenzstein võib uskuda, et Hermann mitte jesuiitlane ei ole, kes teisiti räägib ja teisiti teeb. — Väga tähtsad on need A Grenzsteini sõnad: Tema räägib ajalehtedest ja nimetab, kuidas uus ajaleht «Valgus» oma tööd ruttu pidi lõpetama, ning ütleb: «Kui see ka pealiskaudu vaadates kurb näeb olevat, siis on ta ometi sellepärast õpetlik, et eesti rahvas juba ise ajalehtede üle otsust teeb ja neile selga pöörab, kes seda ära teeninud... Rahvas ise on seega meie ajakirjanduse parandamisele välja astunud ja meie soovime talle seks agarust, sest et tal seal veel hea jagu tööd ees seisab. Rahva avalik hääl ei ole mitte mänguasi, vaid ta peab pühaks peetud saama. Kes seda segada või kurjasti pruukida püüab, saab oma palga kätte.» — Need on need kõige mõistlikumad sõnad, mis meie iial A. Grenzsteini sulest oleme lugenud, ehk küll meile siin niisama vastu kõlavad, nagu kiriku lauluviis inimese suust, kes kurja tee peale läheb ja oma lauluga inimesi eksitada püüab. A. Grenzstein olla oma lehest

«Olevikust» 15 000 eksemplari trükkida lasknud ja on neist nimelt suured pakid mõisadesse saatnud. Meie soovime nüüd, et kui ta näeb, kui vähe lugejaid temal eestlaste seast saab olema, tema siis rahva häält pühaks peaks ja oma eeskäija M. Lindenbergi jälgedesse astuks.

«Sakala» 23. I 1882, nr. 3/4.

79

MEIE AEG.

Möödalãinud aasta oli eestlaste poliitika-elus üks õige liikuv aasta. Ei ole küll vist mitte ühtainust majahurtsikut meie maal, kus mitte neist juhtumistest, nagu eesti saadikute vastuvõtmine kõigekõrgemal kohal,[1] nende märgukiri, Eesti Kirjameeste Seltsi tülid[2] ja muud, suure osavõtmisega ei oleks räägitud. Terve eesti rahva keha nagu värises neid juhtumisi tähele pannes ja toetades ning rahva seas oli elav tundmine, nagu tahaks jäätusekate maapinna ja jõgede pealt sulama hakata ja kevade juba õitsemisega alustust teha.

Meie eesti rahvas oli ennast elavalt küsima hakanud: Kes ma olen? Mis ma olen? Meie päriskohtade omanikud olid ennast aastate jooksul omaenese palehigiga päriskohtade omanikkudeks teinud, meie koolmeistrid pidid nende päriskohtade omanikkude poegi paremale põlvele kasvatama, meie õpetatud mehed pidid oma rahva iseloomu kosutama ja nende kirjavara suurendama, aga kui meil sagedasti hing kinni tahtis jääda, siis küsisid nad: Kes meie oleme? Mis meie oleme? Nemad nägid, et mitmed asjad tagasi läksid, mis rahvas edasi püüdis ajada, et meil palju puudusi oli, aga nemad ei võinud oma häält kusagil avaldada ja seda tähelepanemiste rikkust, mis elu õpetab ja annab, rahva kasuks ja uute seadelduste parandamiseks avaldada. Selle elu-tähelepanemiste seisukohalt nägid nad ette ära, et mõned asjad sugugi paraneda ei võinudki, vaid ennemalt veel tagurpidi hakkasid minema, sest et nad tulevikus veel enam võõriti püüdsid minna kui enne. See pani neid kohkuma ja nemad küsisid jälle: Mis meie oleme? Kes meie oleme?

Seal astus terve eesti rahvas oma saadikute läbi kõige-

kõrgema trooni ette oma truudust ja alandust avaldama. Kui eesti mehe mõtted sinna trooni ette lendavad, siis põleb tema süda armastuses ja igavese truuduse tundmises. Seal kõrge trooni ees saime kõige suuremat armu tunda, mis meie ilmaski ette ei arvanud. Eesti rahvale oli tõesti kevade kätte tulnud ja tema laulikud laulsid lõokestega võidu, ning need laulud tõusid nagu lõokesed kõrgesse taeva poole ja rahva vaimustus tõusis ühes kõrge trooni ette. Meie tundsime oma väärtust ja teadsime nüüd, kes meie oleme.

Aga nüüd algasid tagakiusamised ajalehtede poolt. Kõik saksa keele ja ka paar eesti keele ajalehte hakkasid eesti rahvast ja nende esimehi nii koledal kombel laimama, et meie rahvas oma vaimustusest nagu pori sisse maha sai tõmmatud. Kõik käänati viltu, mis vähegi käänata ja väänata andis, meie rahvuslikud ajakirjad tehti kardetavaks, meie seltsid, kes praegu oma truudust ja alandust kõigekõrgema trooni ees olid avaldanud, tehti mässajateks, ja et siiamaalne vabadus meie ajakirjades ja kirjanduses kaoks, võeti üks väike süüta kalender käsile[3] ja tehti seda valede teel sotsiaaldemokraatlaste kirjaks. Meie saadikud tundsid tagakiusamisi, koolmeistrid, kes meie eesti seltsides edasi julgesid käia või rahvuslikke ajakirju lugeda, lasti ametist lahti. Viimaks põlesid mõned vanad mõisaküünid ära, mida ka veel meie ajakirjade ja seltside süüks aeti. Kõige kurvem lugu oli veel see, et vastalistel korda läks ka eestlaste eneste seast endile tööriistu leida, kes sellel ajal, kus kõik nagu üks mees kokku oleksid pidanud hoidma, saksa ajalehtedes ja seltsides ligi aitasid vastaliste hävitamise ja lõhkumise tööd edasi teha.

Aga meie eesti rahvas tunneb juba, kes ja mis ta on. Rahva silmas on need mehed jäädava põlgtuse sisse langenud, kes tema ausaid püüdmisi reostasid ja rahvast hädaajal ära püüdsid anda. Kui meie Eesti Kirjameeste Seltsile surmahoopi anti, astusid korraga 400 liiget sisse, kui meie tublid koolmeistrid lahti lasti, toetas neid rahvas igapidi, kui meie ajakirju laimati ja kardetavaks tehti, siis näitas rahvas suurelt ja ilma kartuseta, kuhupoole ta hoiab.

Meie eesti rahvas tunneb iseennast ja sellepärast teevad need, kes tema ausaid püüdmisi takistada katsuvad,

iseenese kahjuks tööd. Meie ei käi ilmaski oma saksa kaaskodanikkude peale, meie ei päri midagi ülemäära; kõik, mis meie pärime, on see: ühesuguseid õigusid. Selles püüdmises on meie rahvas kui üks mees kindel, ja niisama kindel on tema lootus, et ta tõesti sellele eesmärgile jõuab. Jumal vaatab iga õiglase püüdmise peale heldusega maha ja meie riigi-isa, kelle eest meie heameelega oma elu jätame, on meie vastu armuline.

«Sakala» 30. I 1882, nr. 5.

80

RASKED AJAD.

Viljandi linn õitses kuni viimase paari aastani oma kauplemises ja muudes toimetustes kaunisti, aga ülemullu ja mullu aastaga on asjad siin hoopis ennast muutnud. Meie linna kaupmeestest on mullu aasta üksi, nagu «Felliner Anzeiger» jutustab,[1] 9 pankrotti jäänud, ja kui meie siinseid suuremaid kaupmehi küsime, kuidas jõuluajal kaup olnud, siis tunnistavad nad, et nii halba aastat veel ei olla olnud. Terve linn kaebab: igal pool on tulekud* väiksed, aga minekud** vanad. Kui meie küsime, kust see vaene olek tuleb, siis teab igaüks vastust anda, et see ainult talupoja praegusest vaesest olekust on tulnud, kellest ju ka suurem jagu linnarahvast elab. Meie talupojad ägavad suure võlakoorma all, mille intressid nii kaua kerged maksta olid, kuni linad head raha sisse tõid, millega iga aasta kolmas jagu põldu täis küliti. Nüüd on aga põllud seesugusel harimisel välja kurnatud, nemad ei kasvata enam häid linu ja linahinnad on suurelt alanenud. Seal on nüüd häda käes: suured võlad on kaelas, aga raha tulekut ei ole enam. Põllud nõuavad kunstliku sõnniku ja muul teel parandamist ja selle tarvis ei ole ka raha. Juba hakkab ka õige palju talukohti konkursi*** alla langema. Meie ei või mitte ütelda, et meil mullu aasta liiga halvad viljasaagid olid või et meie edaspidi paremaid loota tohime. Aga häda on suur ja meie põllumeeste olek langeb tagurpidi, kui mitte kusagil kombel abi ei leita. Meie talupoja-seisusega ühtlasi aga langevad ka meie linnad, nimelt meie kaupmeeste seisus.

«Sakala» 30. I 1882, nr. 5.

---

* Sissetulekud.
** Väljaminekud.
*** Oksjoni.

81

MÕNI SÕNA TOIMETAJA POOLT.

Selle pealkirja all avaldab «Eesti Postimehe» uus toimetaja,[1] kuidas tema seisukoht edaspidi eesti rahva parteide kohta saada olema. See pikk kiri on muidu väga ilus, aga põhjusmõte, millest ta välja läheb, on täitsa vale, ja sellepärast ei või meie ka terve kirja enesega midagi suurt teha. Valemõte aga, millest «Eesti Postimees» välja läheb, on see, et eesti rahvas kahte parteisse langeda, kes nagu sikud purde peal teineteise vastu seisavad, kuni mõlemad vette kukuvad. Lugu ei ole sugugi nõnda. Meie eesti rahvas ei lange sugugi kahte parteisse, vaid meie terve rahvas on üksainus ühendatud terve eesti partei. Aga selle ühendatud rahva ainsast parteist on üksikud mehed välja astunud, kes ennast teiste tööriistaks on andnud — olgu meelega või teadmata —, ja nende vastu on meil kibedat võitlemist tarvis. Senimaani nimetati neid baltlasteks, võib olla, et neid edaspidi kolevlasteks nimetatakse.[2] Meil on sellepärast ainult üksikuid parteimehi, aga rahvas on üks. Kui «Eesti Postimees» edasi Soomemaad nimetab ja ütleb, et seal soomlaste eneste vahel mingisugust parteivahet ei olla, siis ei ole see ka mitte õige. Seal on küll kaks parteid,[3] aga need parteid on vaenlaste vastu igal korral ikka jälle üks. Ühes tükis on aga Soomemaal küll parem lugu kui meil: Soomemaal ei ole ilmaski pärisorjust olnud ja sellepärast ei ole seal ka pärisorjusest järelejäänud lipitsejaid, kes võõra isanda tüki leiva eest omaenese majarahvast hammustavad. Kolevlasi ei ole neil, ja kui «Eesti Postimees» eesti rahva leht tahab olla, nagu soome ajalehed soome rahva lehed on, siis ei tohi ta mitte nii kaua oodata, kuni ta purde peal vastalisega kokku puutub, vaid ta peab selle eest hoolt

kandma, et kolevlaste sikk sugugi purde peale ei saagi. Kes arvab, et meie ajalehed ilma võitlemata läbi saavad, see võtku sukavardad kätte ja laulgu «vanamemme» või muud laulu. See laul saab omal kohal ilusasti kõlama, aga meie põldusid ei saa ta mitte kividest ja mätastest puhastama, kuhu tugevat kündmist ja käerammu tarvis läheb. Meie loodame, «Eesti Postimees» saab oma uue juhataja all pea ka ära nägema, et leige olek kusagil kohal ei kõlba, kus rahva asju edasi tahetakse ajada, ja et lipitsejatel üksi siis korda läheks rahvast tõesti kahte parteisse lõhkuda, kui neid pehme käega paitama hakatakse.

«Sakala» 6. II 1882, nr. 6.

82

POPSIDE ELUST.

Meie rääkisime hilja aja eest[1] tagasi meie taluperemeeste elust, kuidas sellel elul läikiv koor, aga mõru sisu on. Meie talud on seesugusel ajal müüdud, kus linahinnad kunstlikul kombel liiga kõrgele olid kruvitud, mis väga kaua kesta ei võinud. Selle ajaliku* suure sissetuleku järgi osteti siis talud võla peale ära, ning tõid siis sel korral ka linad võla-intressid ja võlast enesest aegamööda ühe jao sisse. Nüüd on aga linade hinnad oma pärishinna sisse tagasi vajunud ja talukohad annavad peremeestele vaevalt nende elu ülespidamise ja sulaste palgad kätte. Nüüd on sellepärast peremeestel häda ja puudus suur ja see häda avaldab ennast meie terve maa elus üles. On aga praegu meie maal peremeeste elu raske, siis on ta popsidel või sulastel veel raskem. Ma ei räägi mitte neist sulastest, kes aastakaupa kui lahtised inimesed peremehi teenivad. Nende elu on praegu kõige lahedam meie maal ja seda tuleks aga nende kohta soovida, et nad oma suurt praegust palka pahema aja peale tagavaraks paneksid, kus enam mitte nii palju palka sulastele ei maksta, mis õige pea võib tulla. Ei, neist sulastest ma ei räägi, vaid neist inimestest, kes popside nime all peremeeste maa peal oma väikses hurtsikus elavad ja seal oma perekat lapsekarja peavad toitma. Need inimesed on praegu õige viletsas korras. Et nende hurtsik peremehe maa peal seisab, selle eest peavad nad sagedasti peremeest õige nagu pärisorjad orjama, sest muidu öeldakse: Kasi oma saunaga minu maa pealt minema! Sagedasti on näha, et seesugune pops oma väikse elumajaga iga kahe või kolme aasta pärast

* Ajutise.

teise kohta rändab, kuni seda raha, mis ta ehk oma noores põlves oli korjanud, ära oli raisanud ja nüüd vaesuse pärast kõik tingimised vastu pidi võtma, mis temale peremees selga pani. Ta on ja jääb ikka nagu lind oksa peal, sest kui temal ka noores põlves nii palju raha korjatud oleks, et vakamaa või kaks maad osta võiks, meie maaseadus ei luba seesugust väikeste tükkide müümist. Sellepärast oleks küll soovitav, et seesugune seadus tuleks, mille järgi igast kümnest taalrist talumaast nii ja nii palju vakamaid kas peale või vakamaa-kaupa ise kohtadeks luba oleks ära päriseks müüa. Maksku siis seesugune väike vakamaa-koht ka sada või enam rubla, ta on sellele, kes noores põlves teise sulane olles natukene raha kogus ja viimati naise võttis ja iseenesele perekonda asutada tahtis, kindel elupaik, kust teda keegi oma majaga ära ei või ajada, vaid kust ta endale leiba teenimas võib käia, kus tahab. Seesugune väikeste kohtade müümine oleks ka meie peremeestele abiks, kes nüüd raske võlakoorma all ägavad ja kellel mitmed maalapid eemal mingisugust suurt kasu ei või tuua, kuna nad, kui neid mõni pops endale päriskohaks ära ostaks, pea õitsevaks eluasemeks ümber muudaksid. Kuna nüüd ka taluperemehel oma laialiste põldude harimisel mitte nii palju aega järele ei jää, et viljapuu harimise peale võiks mõtelda või muud sarnast tööd käsile võtta, siis saaks nende väikeste kohtade peale ka seesuguseid kärneritöö tundjaid mehi elama asuma, kes oma väikest maatükki viljapuu-koolideks teeksid, kust noori õunapuid müüvad ja neid ka istutama ja harima õpetaksid nne. Nagu meie maa olek praegu on, ei saa meie küll mitte teist nõu leidma oma vaesest olekust välja pääseda kui seesuguste väikeste kohtade asutamise seadusega. — — Meile on viimasel ajal «popside» käest õige rohkesti kirju tulnud, kus kirjasaatjad õige osava sõnaga oma elust aru annavad. Mõnda kirja oleme õige imeks pannes lugenud ning oleksime rõõmsad, kui meie peremehed oma elu üle ka niisamasuguse vaimuteravusega järele mõtleksid nagu need «popsid». Ühest seesugusest kirjast, mis meile Suure-Jaani kihelkonnast tuli, tahame järelseisva koha oma lugejatele veel lõpetuseks ette panna! «Tihti ja tihti olen mina teie lehest lugenud, et talupoegade elu kergitatud ja parandatud saab.

See rõõmustas mind ka; aga kui ma saunamehe seisuse peale mõtlen, millede seast mina ise ka olen, siis tuleb küll mitu korda vesi silma. Siis ohkan: Millas tuleb see aeg, kus ka meie elu parandatakse! Talupojad on küll orjapõlvest lahti, aga saunameeste orjapõli läheb aegajalt raskemaks. Saunameeste käes on küll kõik alamad põllutükid ja liivakingud, aga nende eest makstakse suurt renti ja tehakse palju päevi peremehele. Mida halvemad ajad peremehel, seda enam pitsitab ta ka oma saunamehi, sest siin ei määra seadus mingisugust piiri ära. On küllalt ausaid peremehi, kes oma saunameestele liiga ei tee, aga see on kõik armuasi. Peremehi on aga ka küllalt, kelle käe all saunamees raskemat kui vana orjaelu elab nne.»

«Sakala» 20. II 1882, nr. 8.

Följetonid

1

N a l j a M a r t: Kas tead, Pärdike, et meile tänavu jälle üks uus ajaleht välja saab tulema?

K a l j a P ä r t: Tohoo! Kustpoolt siis jälle?

N a l j a M a r t *(kisendab teise kõrva sisse)*: Viljandist, nimi Sa-ka-la!

K a l j a P ä r t: Püha Taadike! — Võtku pagan seesuguse nime, käis just kui püssipauk läbi kopsu-maksa! Mis niisugune hull nimi tähendab?

N a l j a M a r t: See nimi tähendab Kalja Pärtide kohta, et: ei saa kal-la-le! Eks ep ole ka ilus Kaljalaste riim?

K a l j a P ä r t: Sa-ka-la — ei saa k a l - l a - l e; ilus küll! Aga kas ta siis mõni mesilane on, et tal nõel taguotsas, millega torkab? Katsugu, et Kalja Pärdid temale tina jalga ei sulata, vot siis: Sa-ka-la — ei saa kau-ge-le!

N a l j a M a r t: Noh siis tinutage aga ennemalt enne oma silmad ära, sest selle «mesilase» jalad on ju rautatud ja lendab siiski mis vuhiseb.

«Sakala Lisaleht» 10. III 1878, nr. 1.

2

«SAKALA» VÄLJAANDJA KIMBUS.

Oi, armas külavader, küll olid viimasel ajal «Sakala» väljaandjal rasked päevad! Kes seda ette võis teada, et nii palju aega ära saaks kuluma, enne kui kõik asjad korrale jõudnud. Olime lubanud kesk jaanuarikuud teele astuda,[1] aga saapad ei saanud sinnamaale valmis, ja kes nüüd talveajal palja jalu teele tohib minna! Olime saapad kätte saanud, seal ei toonud rätsep, pärgel, kuube ära, ütles, et Sakala mehed ilma kirjute nööorideta kuube ei kanna[2] ja nende tikkimine tarvitada palju aega. Küll oli raske oodata!

Viimati olid kõik hilbud käes ja «Sakala» väljaandja pealaest kuni jalatallani toredas riides nagu teisedki mulgid. Noh, aitäh Taadile! Nüüd astume teele! Paneme oma kirjute nööridega kuue selga, Nalja Mardist ilusasti äraviksitud saapad jalga, võtame pauna kaela ja hakkame minema. Inimesed juba laiade silmadega vahivad: nüüd ta tuleb!

Hakkame juba õuest uulitsale astuma, seal hüüab väravavaht: «Pastoi, vana prat! Majaperemees ei ole minule veel ühtegi nimetanud ja muidu ei tohi ma kedagi välja lasta!» Oh sa tuline silk, mis nüüd jälle tahad teha! Mis muud, kui astu aga tuppa tagasi ja tantsi seal mööda põrandat edasi-tagasi, et Nalja Mardist viksitud saapad kääksuvad jalgade otsas.

Seal teeb ukselink kõlks! Võtame ukse lahti, külamees astub tuppa. «Kas teie olete see «Sakala» andja?» — «Jah olen!» — «Noh, tere ka, saan teid ka silmast silma näha. Õige noor mees veel, mõtlesin palju vanema olevat; olete vara kuulsaks saanud. Ootame õige tulega — millal ta siis tuleb?»

Noh, mehel on õigus küsida, mõtleme. Seletame lah-

kesti kõik jutud Riia paberivabrikutest ja Peterburi piltidetegijatest,[3] riigivalitsuse loast ja muudest lubadest ära jne. Mees saab aru küll ja vastab: «Eks suured asjad ikka palju tööd ja talitust tarvita, kuni korda lähevad. Ega me seda pahaks pane, kui ta aga kord tuleb! Aga küll on ilma seitungita igav elada, kui inimene temaga õppinud. Kuidas siis nüüd sõjaga lugu on?»[4]

Mõtleme: mehel on jälle õigus küsida, ega tema süüdlane ole, et ajaleht ju tema kätte ei ole jõudnud, kust ise võiks lugeda. Seletame siis lühidalt sõja loo ka ära. Aga kas mees sellega rahul on! Ta küsib kõik ilmad ja maad läbi: mis selle maa minister on ütelnud ja mispärast teise maa minister seda ei ole ütelnud? Tont teab, kust ta selle tarkuse kõik on võtnud! Ja ega me seda pahaks tohi panna, sest mees on oma raha seitungi eest ära maksnud, ja mispärast ta juba seitungi ei ole saanud — muudkui vasta!

Noh, viimaks tuleb ometi lahkumine. Mees oli tõesti meie meele järgi ja me saadame veel palju tuhat tervist tema naisele ja lastele ka kaasa. «Sakala» väljaandjal on hea süda, mis üksi siis pahaseks läheb, kui ta midagi tigedust näeb.

Istume siis naerunäol jälle laua juurde ja tahame paberi peale pista, mis va Nalja Mart meile jutu ajal kõrva sosistas. Aga vaevalt oleme selle kalli mehe nimest esimese poole üles kirjutanud, seal kõlksub ju jälle uks ja uus külaline astub sisse. Noh, meie tunneme oma võõraid: kõik on nad ühe vee ja vaimuga ristitud ja endine jutt tuleb uuesti käsile.

Oleme ka selle hea sõbra palju tuhat tervistega välja saatnud, seal on ju kaks uut külalist ootamas, kes tagauksest sisse tulnud. Jälle seesama jutt! Oh sa helde müristaja, anna kannatust! Nii hommikust õhtuni iga päev! Aga viimaks ka «Sakala» väljaandja enam telegrahvitraadile aega ei andnud, kuni lõpuks väravavaht võis hüüda: «Nüüd võid minna!»

Oh sa heldekene, kuidas nüüd lumi Nalja Mardist viksitud saabaste all tolmas! «Sakala» väljaandja oli aga ise korraga nagu paarkümmend aastat nooremaks läinud: tema kimbatuste ja kannatuste prooviaeg oli lõppenud.

«Sakala» 18. III 1878, nr. 3.

3

N a l j a M a r t: Täna võin sinule jälle uudist kuulutada. Ära sa aga ehmata!

K a l j a P ä r t: Vist jälle ilmalapsed mõne jõleda tüki teinud?

N a l j a M a r t: Tuleval suvel tuleb taani mees Clausson-Kaas[1] Tartu, kus koolmeistreid välja õpetatakse, ja siis hakatakse ka rahvakoolides käsitööd õpetama.

K a l j a P ä r t: No jah, seda ma arvasin! Enne kooli lugemise-raamat, siis geograafia, siis looduseõpetus ja nüüd ka veel käsitöö! Mõne aasta eest tagasi õppis minu poeg 50 piiblisalmi nädalas pähe, viimaste uuenduste järel sai ta paljalt 25 tükki, ja kui nüüd ka veel käsitöö tuleb, siis ta vist enam 5 salmi nädalas pähe ei õpi. Ei! seesugusesse kooli mina oma poega ei saada! On nüüd ju üleannetu küll, mis ta siis alles teeb, kui enam piiblisalmide orjust ei ole!

«Sakala Lisaleht» 8. IV 1878, nr. 6.

4

K a l j a P ä r t: Kas sa minu õnnetusest, mis minul eile oli, ju oled kuulnud?

N a l j a M a r t: Ei ole; räägi!

K a l j a P ä r t: Nädala eest tagasi ostsin ma oma naisele sündimisepäevaks Viljandi linnast tanu — hakkavad ju meie nurgas moeks saama —, maksin tühja eest 3 rubla, aga oli ka vist terve küna täis orjavitsa õisi, kanapersse lällesid ja muud heina talle peale õmmeldud. Nüüd läheb naine eile uue tanuga lehmi lüpsma, aga vaevalt istub ta maha, seal tulevad kõik teised lehmad tema ümber, röögivad ja kargavad tanu peale vahtides nagu hullud, kõik naise kallale tulemas, nii et see surma-ahastuses muud ei saa, kui võtab kalli tanu peast, pistab ruttu sõnniku sisse, annab veel jalaga peale ja nüüd alles jätavad teda elajad jälle rahule. Aga kallis tanu oli valmis — minu kolm rubla!

N a l j a M a r t: Asi on selge! Vanasti, kui lehmad kevadel karja lasti, nagu ka pühade ajal, pandi neile rohuja lillepärjad sarvede ümber. Nüüd on mõned naised ka tanu nime all seesuguseid pärgasid peas hakanud kandma. Eks siis lehmad ennast see-üle ei või rõõmustada, et mõned emased kahejalgsed nende sarnaseks saanud ja oma moe veiste käest võtnud. Lehmade röökimine ja kargamine oli selge rõõm, muud midagi!

«Sakala» 29. IV 1878, nr. 10.

5

Nalja Mart: Kuule, Pärt, kas sinul ka usku on?

Kalja Pärt: Mis sa rumalasti küsid! Kui minul teda ei ole, kellel teda siis veel peab olema!

Nalja Mart: Aga kuidas sa oma usku avaldad!

Kalja Pärt: Kõigepealt selle läbi, et ma «Sakalat», seda sinu ilmalikku sõpra, igapidi inimeste ees maha kisun ja teotan. See on meie rahva uss[1]!

Nalja Mart: Siis on ju sinu usk üks õige ussitanud usk!

«Sakala» 19. VIII 1878, nr. 27.

6

Nalja Mart: Mis sa arvad, Pärt, mis on «vennalik armastus»?

Kalja Pärt: Kui vanema venna käes maja ja koht on, siis peab teda noorem vend orjama ja tema sulane olema.

Nalja Mart: Aga kui noorem vend tõeks teeb, et poole koha õigus tema päralt on?

Kalja Pärt: Ole vait, see ei ole kellegi vennalik armastus, see on ainult vale vaim, kes lahutab![1]

«Sakala» 14. X 1878, nr. 36.

7

Nalja Mart: Kuule, usuvend, ma arvan, et sa üks nõukas mees oled, kelle käsi ilmaliku elu poolest hästi käib, sest sa sõidad ju igal pühapäeval kahe hobusega kirikusse ja sinu vanker on ka ju pool tõlda, mis minusugune enesele siiamaale mitte ei ole jõudnud muretseda?

Kalja Pärt: Ole terve küsimast! Jumal on mind õnnistanud, nii et mul kellegi tükis puudust ei ole. Minul on tubli ja rammus söök laua peal ja ka nii palju joodavat marjaviina, kui ihu parajasti tarvitab. Marjaviin on üks kaunis joomaaeg, sest ta on isa Noa leidis*; aga kõik teised kanged joogid on patt ja kuradist, nagu nimelt Viljandi linnas müüdavad «Kalevipoja» ja «Vanemuise» napsid nne.

Nalja Mart: No jah, sina oled rikas ja sinu käsi käib hästi. Aga kuule, see ei ole mitte õige, et sa oma vaese venna käest selle eest 10 kopikat oled võtnud, et temale, kes ise kirjutada ei mõista, vanadusesedelikese välja oled kirjutanud!

Kalja Pärt: Vaata, Mart, sina ei saa seesugustest asjadest mitte aru. Loe ometi, kuidas Rooma paavstile «Peetri penningute» nime all miljonid rublad rüppe sajavad ja missugused suured asjad ei sünni nende penningute läbi jumala auks! Kümme kopikat ei tapa kedagi vaest ära. Ka annavad kümme kord kümme kopikat ju pudel marjaviina ja vaeste juures jäävad 20 napsi joomata. Ka oma 10 kopika võtmisega olen ma sellepärast ainult jumalariiki püüdnud kasvatada.

«Sakala Lisaleht» 11. XI 1878, nr. 41.

---

* Leiutis.

8

Nalja Mart: Mis kiri see on, mis sa seal majast majasse kannad? Kas sa mõni uus hingekirjutaja oled või mes? ae!

Kalja Pärt: See on üks tänukiri minu onupojale,[1] et ta oma suure Holsteini kahehobuse-vankriga sõnniku laudast välja aitas vedada.

Nalja Mart: Mis seal kirja sees siis seisab?

Kalja Pärt *(loeb)*: «Aus suguvend! Armastus on usuelu rist. Teie olete tänavu mitu korda seda risti oma suure koorma peal kandnud ja meie oleme sellepärast kokku seotud, ilma et Teile mingisugust kasu sellest oleks saanud. Ja kui Teie oma püha elu läbi vihma laksite sadada ja vilja põllul kahe sülla kõrguseni kasvada, siis laimati Teid pealegi ja üteldi, et Teie seda oma kasu pärast tegite. Teie aga ei kuulnud sellest ühtegi, vaid võtsite kõik meie valla rinnalapsed oma hõlma ja imetasite nad oma karja piimaga suureks. Aga kas meie emad Teid selle eest oma kaissu on võtnud? Ei sugugi! Kes on nad nii pimedaks teinud, et nad oma meeste poole hoiavad ja Teist lugugi ei pea? Kes on nende südametest kõige kallimad ja õrnemad tundmised välja kiskunud? Aga meie, mehed, kes meie oma nimed siia alla paneme, oleme tublid, mõistlikud ja teravad, meie paneme Teid igal koormaveol julgesti oma hobuste selga, anname ohjad Teie kätte, hoiame Teid jalgupidi kinni ja hõiskame, ning vaata, ratas ei lähe ilmaski roopast välja! Kui ka terve maailm Teie sõitu naeruks peaks arvama, meie teame, mispärast meie Teid täname ja austame. Võtke siis meie austamist lahkesti vastu ja hoidke oma suur vanker valmis määritud, kui õige aeg on!» — Vaata, nii on meie kiri, ja et ta õige mõjuks, oleme teda kana verega kirjutanud.

Nalja Mart: Aga see tänukiri näitab minul natukene veider välja. Kas siis sinu onupoeg vihma ja vilja tegija on?

Kalja Pärt: Seda olen ma nõnda tema soovimise peale sekka võtnud, sest muidu kirja trükki ei panda. Seitungid jutustavad üksi seesuguseid suuri tegusid, mis kõik inimesed mitte teha ei või.

Nalja Mart: Ah so, sina tahad oma onupoega kuulsaks teha! Anna oma kiri siia, va Nalja Pärt — nõnda võin sind täna nimetada. Et nali suuremaks läheks, kirjutan ma oma tumma sulase nime ka sinna alla, aga üksi selle tingimisega, et kiri vastlapäevaks tõesti trükitud on![2]

«Sakala» 10. II 1879, nr. 6.

9

Nalja Mart: Kas see tõesti tõsi on, et «Sakala» toimendus* jaanuarikuu sees ühe kuulutuse «Ristirahva Pühapäeva-lehele» saatnud, see seda aga vastu ei ole võtnud ja raha tagasi läkitanud?

Kalja Pärt: Tõsi jah? «Ristirahva Pühapäeva-leht» on jumalasõna, mida juudid oma pakkide ümbergi ei tohi mässida, kuidas võib see leht «Sakala» kuulutust trükkida, mis muud ei ole kui üks viimsepäeva vits. «Ristirahva Pühapäeva-lehes» ei seisa muud kui selged jumalasõna tilgad.

Nalja Mart: Vai nii! Seal leian kuulutustest «head piiritust», «baieri õlut», «mitut seltsi äädikat», «head kanget tubakat»,[1] siis on need kõik jumalasõna tilgad?

Kalja Pärt: Muidugi on need ka jumala viljast tehtud ja head jumala annid, mida meie parajal mõõdul peame tarvitama. «Sakala» ei ole aga muud kui üks põrgu tõrvatilk ja sellepärast ei või «Ristirahva Pühapäeva-leht» tema nime mitte oma kuulutuste sekka lasta.

«Sakala» 24. II 1879, nr. 8.

---

* Toimetus.

10

Kalja Pärt: Tallinnas on laulujuhatajate koosolekul,[1] kui need «Sakala» väljaandjat auvõõraks valida tahtsid,[2] isand Grohmann[3] ütelnud: «Mõtelge, mis Teie teete! Au sellele, kellele au tuleb anda. Kelle ajaleht ära keelatud saanud,[4] kuidas võib see üks aus mees ja pidu auvõõras olla?» — Vat kus lops!

Nalja Mart: Lops küll, aga kellele? — Maailmas on kahte seltsi inimesi: Ühed arvavad, et see juba inimese autuks teeb, kui temale mõni kivi katuselt kogemata pähe kukub, mõni nägemata auk tema jalga nikastab või mõni äkiline tuulehoog tema kuue seljast maha viskab. Neil on siis asja oma ligimest hammaste vahele võtta. Teised aga arvavad, et üksi see inimene auta on, kelle süda tigedust täis, kes oma kurjuses ligimese au rikub ja temale kahju teeb, see on: kes petab, valetab, varastab, laimab või kõike seda teeb, mis jumala kümme käsku keelavad. — Mina arvan ennast nende teiste liiki ja sellepärast ei või ühe ajalehe ajalik keeldus tema väljaandjat mitte autuks teha.

Kalja Pärt: Sinu silmas on siis isand Grohmann —?

Nalja Mart: Iga laimaja on üks auta ja põlatav inimene!

«Sakala Lisaleht» 12. I 1880, nr. 2.

II

Nalja Mart: Kust sa selle hullu vasika oled ostnud, see kargab ja möögib ju, nagu oleks ta pool toopi viina nahka pannud?

Kalja Pärt: Ostsin ta Tallinnast, maksab üks rubla ja mõnikümmend kopikat.

Nalja Mart: Küll on aga see Tallinna tõbras odav![1] No jah, mis odav, see mäda. Mädakartulitest tehtud viin ajanud vist peaajud lõhki, et nii hullusti hüppab.

Kalja Pärt: Andsin müüjale ka veel paar kortnatäit* liiguks pealekauba ja sain selle eest raudahela ühes, mis vasika kaelas.

Nalja Mart: Tohoh! see on ju üks vana maamõõduahela ots.[2] Vaata, kui targad, ei kõlba enam maamõõduks, hakatakse temaga vasikaid lõõga panema.

Kalja Pärt: Vasikatele seesugune hea küll!

«Sakala Lisaleht» 26. I 1880, nr. 4.

---

* Korten, kortel — tolleaegne viinamõõt.

12

N a l j a M a r t: Mis sa seal nii kangesti uurid, Pärt, et minu teretamistki tähele ei pannud?

K a l j a P ä r t: Ah so, tere õigel ajal tulemast! Mina studeerin siin seda «võidu-mõistatust» «Eesti Postimehe» tänavuses kalendris,[1] aga ei saa ja ei saa otsusega järjele.

N a l j a M a r t: Mis mõistatus see siis on ja mispärast sa teda «võidu-mõistatuseks» nimetad?

K a l j a P ä r t: Vaata, seal on üks pilt, üks suur toober, ja toobri sees on hulk mehi, üks talumoodi mees on natukene kõrgemal ja teised saksamoodi mehed on ümberringi. Talumoodi mehel on müts peas ja piip suus, aga saksamoodi mehed on ilma mütsata. See on see m õ i s t a t u s. Kes välja arvavad, mis see mõistatus tähendab, annavad seda «Eesti Postimehele» teada, see tõmbab loosi, ja kelle peale loos langeb, saab ühe päevapildi võiduks. Sellepärast on ta v õ i d u-mõistatus.

N a l j a M a r t: So, so! *(Vaatab raamatusse.)* Noh, seda võidu-mõistatust välja arvata on ometi kergem kui kerge asi. Eks sa siis ei näe, et talumoodi mees toobris «Eesti Postimees» ise on, nagu ta vanasti oma postipaunaga kelgu otsa peal istus, ja mehed ümberringi on muidugi tema lugejad.

K a l j a P ä r t: Ah, pagana päralt, jah õige! Aga mispärast «Postimehel» müts peas ja teised ilma mütsata on?

N a l j a M a r t: Sellepärast, et nad teda nii väga austavad, et ilma mütsita tema ees seisavad.

K a l j a P ä r t: Aga mispärast nad kõik üheainsa toobri sees seisavad?

N a l j a M a r t: Sellepärast, et «Eesti Postimehel» tänavu nii vähe lugejaid on, et ühe hea suure toobri sisse

mahuvad, nii et kui va Kadri pahas meeles veel paar pangetäit vett peale valab, neist mitte ühtainust järele ei jää.

Kalja Pärt: Tõesti, sul on õigus! Vaata, mis sügav mõistatus. Tahan kohe Postipapale kirjutada, et otsus käes on.

«Sakala Lisaleht» 1. III 1880, nr. 9.

13

Nalja Mart: «Eesti Postimees» ütleb, et ta baltialane on,[1] ja nimetab ennast ometi «Eesti Postimeheks». Kuidas see tuleb?

Kalja Pärt: Selle üle oleme juba ka nõu pidanud, sest Eesti on niisama üks vana pagana-aja nimi nagu Sakala ja ei kõlba enam sugugi meie kristlikku ajasse. «Eesti Postimees» saab seda vanal pimedal ajal võetud nime pea muutma ja ennast Baltia paapaks nimetama ehk tervelt: «Baltia paapa, üleüldine ajaleht Baltia maa ja linna rahvale.» Paapa on itaalia keeles isa ehk eesti keeles paavst, ning et «Eesti Postimees» baltia rahva nime sünnitanud on, on ta selle rahva isa ja saab sellepärast Baltia paapa nimi temale ühtlasi aunimeks olema.

Nalja Mart: No jah, sellepärast sunnivad saksa keele ajalehed oma lugejaid tema pantuhvlile nii sagedasti suud andma.

«Sakala Lisaleht» 11. VI 1880, nr. 24.

14

Kalja Pärt: Kulla Mart, anna minule head nõu, mina olen oma va teisepoolega õige takus.

Nalja Mart: A, näe! Kas ta ehk jälle piiblipühal neljandat piiblit majasse osta tahab, et seega õpetajale näidata, kui vaga loom ta on?

Kalja Pärt: Eile, kui ma kiriku sõitsin, jäi ta koju, sest et tema «saksa tanul» uusi õisi peal ei olla, ning on siis oma neljast piiblist välja veerinud, et: «lilled olevat ilusamad kui Salomoni tempel» ja tütar ei pruukida «tööd teha ega kedrata». — Nüüd on vanamoor kui poolhullu, tahab vägise üht uut lillekimpu oma tanu peale ja tütre undrukule ja jakile siidiriiet.

Nalja Mart: Sa oled ju ka ettelugeja*, eks sa siis oma tunnis** ära ei või seletada, kuhu need piiblisõnad lähevad!

Kalja Pärt: Kas sa hull oled! Ta tutistaks peale tundi mu karvad kõik peast ära. Ka on meil nüüd nii palju viimsepäeva tähtedest ja lendavast maost ja tema suurest sabast seletada,[1] et meil sugugi aega ei ole lilledega tegemist teha.

Nalja Mart: Pane oma tütar tütarlaste kooli, see ehk aitab vanamoori kohta ka.

Kalja Pärt: Mine metsa, seal nad just hulluks tehakse, sest sealt välja tulles ei pista nad sõrme kuhugi töö külge, kannavad pika sabaga kleitisid ja laiu kübaraid suurte õitega peas ja ei räägi muud kui baltia keelt.[2] Seesugune teeks mu silmapilgul pankrotti.

Nalja Mart: Kulla Pärdike, siis kanna heaga oma risti, kuni paremad ajad paremaid koolisid meie tütar-

* Ettelugeja palvemajas.
** Palvetunnis.

dele toovad, kust nad mitte selle arvamisega välja ei tule: «Pangem lilled pea otsa ja ärgem tehkem tööd ega kedrakem ega kudugem, sest meie isad ja mehed ehivad meid siiski uhkesti», — vaid kus neid nii õpetati, et nad ütlevad: «Töö on inimese au ja töö ja osav majatalitus ehivad naisterahvast enam kui keegi välispidine ehe.»

«Sakala Lisaleht» 13. IX 1880, nr. 37.

15

Kalja Pärt: Kas sa «Eesti Postimehe» 34. numbrit oled lugenud, kus kuulus Harry Jannsen tunnistab,[1] et ta juba 30 aastat vana olla. Sellest võid sa ise ära tunda, kui tark see mees on, sest oma 8. aastaga hakkas ta koolis käima ja alles aasta eest tagasi jättis ta koolipingid maha. Kes 22 aastat koolis käib, sellel peab midagi nodi peas olema. — Aga vaata sellevastu «Sakala» väljaandja peale! See on juba oma 25. eluaasta sees oma gümnaasiumi-kooliõpetaja eksami ära teinud,[2] ning kui meie selle peale mõtleme, et teda selle järel elutormid juba viisteistkümmend aastat edasi-tagasi vintsutanud, siis ei või temal koolitarkusest enam mitte palju tagavaraks olla, kuna Harry Jannseni juures kõik värske on nagu käärivas õlletõrres.[3]

Nalja Mart: Vaata, sellega annad sa ju ise «Sakala» väljaandjale õigust, kes Harry Jannsenit «haljasnokaks» poliitika-asjades nimetas. See mees, kes ühe rahva või partei poliitika kandja tahab olla, ei tohi mitte värske kääriva õlle sarnane olla, mis sagedasti vaadid ja pudelid lõhki ajab, vaid temaga peab lugu olema nagu vana joodava viinaga: mida kaugemal käärimise-ajast eemal, seda parem. Sinu Harry Jannsen on sellepärast oma halja noka liiga vara «Sakala» viinatonni sisse pistnud: mees on purju jäänud ja ei tea nüüd isegi, mis või kuidas ta rahva ees jampsib.

«Sakala Lisaleht» 20. IX 1880, nr. 38.

16

Nalja Mart: Kuule, sinu sõber Nälja Mart[1] ei peaks mitte oma kirjades nii väga ropp olema ja nii kangesti sõimusõnadega «Sakala» peale käima.

Kalja Pärt: Ole vait, sina ei tea seesugustest kõrge poliitika teedest ühtegi. Kõik meie parteimehed on konverentsil koos käinud,[2] kus otsuseks tehti, et nüüd enne vana aasta lõpetust tarvis on sellele «Sakalale» nii palju pihta anda, kui vähegi võimalik. Seisma ei jõua teda enam keegi panna, sellepärast peame rahvast tema juurest ära petma, sest kui tema lugejate hulk ka tuleval aastal kasvab ja mitte ei vähene, siis jumalaga — Baltia![3] Sellepärast on iga konverentsi liige kolm «soolast pärdikut», kaks «hapu mardikat» ja ühe «pipardatud sitika» (nõnda nimetasid nad naljatades oma kirju) lubanud ligi anda. Kontrakti mehed lubasid veel, et silmakirjaks ka Baltia ja Sandimaa suurtele loomadele natukene pipart peale võib puistata, sest küll pärast saksa suhkur selle vihaduse jälle tasa teeb. Nii on meie konverentsi otsus ja ma hakkan ennast ka jälle Nälja Mardiga ära lepitama, sest ma näen ära, et ta teisiti praegu ei või kirjutada, kui täitsa baltlastele üksi lugeda ei taha jääda.

Nalja Mart: Või see ongi teie ussikavalus! Aga kus on siis teie tuivagadus?

Kalja Pärt: Meie tuivagadus on see, et heaks otstarbeks seda «Sakalat» ohverdada tahame. Altar on valmis ja tuld süütame nüüd kõigest väest, kuni rahvas oma armsa talle meie kätte jätab.

Nalja Mart: Sellel «tallel» on aga pagana tugevad sarved peas, ärge neid uskuge. Ta «ei pelgä» ka

sugugi, vaid annab teile viimati seesugused vunnid «selgä», et teie enam ei tea, kus üleval või all on. Ärge ka süüdake oma altarituld liiga suureks, et tuli teid ennast pärast kõige oma mardikate ja sitikatega ära ei kõrveta.

«Sakala Lisaleht» 18. X 1880, nr. 42.

17

EESTIPOIGA JA BALTIPAPA.

Eestipoiga: Mes olet sina Baltipapa tennü,[1]
et lugeja sust põlgden ära lännü?
Tõest suur ja rasse süüd om see küll ollu,
kost see om tullu?

Baltipapa: Kats tuhat, mis ma aastan vasta võtse[2]
ja paar kõrd sala Saksamaale tõtse
sääl Villemiga ennast tutvustada,[3]
teid saksastada.

Eestipoiga: Hää karjatse nüüd sino poole hoitva[4]
ja herrad raske rahaga sind toitva,
uut trükimasinat sull' tenos tõiva,
kaastööle lõiva.

Baltipapa: Tost ülekohtu kasust kõtt mul paisu,
ehk küll mo nimi rahva man läts haisu,
ma tõstse siiski uhkest oma hääle,
kai raha pääle.

Eestipoiga: Et «Sakala» om rahval' truuis jäänü,
kolm tuhat säitsesada sinust läänü.[5]
Ei teda jõvva miljoniga osta,
ta mõistab kosta.

Baltipapa: See «Sakala» om minost palju targem
ja rahvast voorusele sundma virgem.
Küll tahtsin tälle anda surmapalka —
sain esi malka!

(Rahva suust.)

«Sakala Lisaleht» 22. XI 1880, nr. 47.

18

II

Kalja Pärt: Mis see «Otepää lesk» seal Tartumaal nii kangesti nutab,[1] et pisaraojad juba Tartusse ulatavad, kus muidugi juba kringlisõda, rõugehaigus, Emajõe suur vesi[2] ja muud õnnetud juhtumised inimeste elu mõrudaks teevad?

Nalja Mart: Eks ta ei nuta ikka ka nagu kõik lesed: ühe silmaga sünnitab pisaraid, teisega vahib uut peigmeest.

Kalja Pärt: No jah, eks need lesed ikka kõik tänamatud ei ole. Kui kõik hästi ei ole läinud, siis on ikka õnnis mees süüalune.

III

Kalja Pärt: Mis sa sellest, Mart, arvad, et «Eesti Postimehe» järgi J. Jung «Eesti vanaaegse pealiku ehk kuninga Lembitu kindluse ehk linnamäe» üles on leidnud?[3] Kas see mees ei ole üks suur auväärt eesti vanaaja uurija, nagu «Eesti Postimees» ütleb? «Selle uurimise järgi on Lembitu linnamäe hooned tahumata palkidest ehitatud olnud, seest- ja väljastpidi saviga kinni määritud, lae peale mättaid pandud 2—3 jalga paksult», nagu «Eesti Postimees» kirjutab. Vaata kui toored need vanad eestlased on olnud! Kui juba nende kuningas nii ropusti ja vaeselt elas, mis tegi siis alles rahvas?

Nalja Mart: Kui vanad eestlased Rootsimaa vana Sigtuuna kantsi ära mõistsid lõhkuda[4] ja võita, mille varemeid nüüd veel imeks pannes vaadatakse; kui nad oma laevadega rikkust ja vara ka muudelt maadelt oma koju tõid, nii et sakslastel eestlaste hõbedat ja kulda

koormate kaupa ära sai vedada, kuidas pidi siis kuningas Lembitu nii vaeses onnis elama, mis tahumata palkidest üles oli tehtud ja saviga ära määritud?

K a l j a P ä r t: See on kõik vale, seda ei ole olnud, seda on nüüd kuulsad J. Jung ja Harry Jannsen[5] välja uurinud.

N a l j a M a r t: Kuule Pärt, ütle oma nimetatud sõpradele, et nad mitte eesti vana-aja u u r i j a d ei ole, vaid paljalt eesti vana au nime maha k ü ü r i j a d. Lehova mägi võib küll vanal ajal ümberkaudsetele küladele varjupaigaks olnud olla, kuhu nad oma asju ja naisi varjule viisid, kui naabrid riisuma tulid, aga mitte vanema Lembitu kants.

K a l j a P ä r t: No jah, sina räägid ikka seesugust juttu. Aga ma ütlen sulle, et J. Jung üks kuulus uurija on, ja selle eest paneme teda Eesti Aleksandri-kooli direktoriks.[6]

N a l j a M a r t: Sinna ta küll ei saa, see amet on tema «suuruse» kohta liiga väike, aga ehk ta saab viimaks ometi Berliini universiteedi peale professoriks. Seal saavad teda sakslased õige veel kiitma, kui ta eesti rahva vana aega «uurides» selle rahva au veel edasi maha küürib.

«Sakala Lisaleht» 13. XII 1880, nr. 50.

19

Nalja Mart: Kuule, vana kaim, teie partei on ju nüüd õige hädas, «Eesti Postimees» näitab teist lahkuda tahtvat.[1]

Kalja Pärt: Ära vihasta mind selle nimega. Ma ei ole ilmaski palju kasu sellest ilmalapsest lootnud, kes vagade kartulikoorijate seast kaugele maailma sisse julges tormata. Aga meil on nüüd üks uus leht «Valgus»,[2] kes alles oma 8. numbris jälle tunnistab,[3] et ta usupõhja peal seisab ja sellepärast «Sakalale» hästi pihta annab, kes oma lehes uskmata lauliku Reinvaldi[4] salmikesi trükkida julgeb. Meie ülem eesmärk on esmalt see, et «Sakala» kaoks, ja selles tükis oleme endile «Valgust» vahvaks abimeheks võitnud.

Nalja Mart: Ma olen aga kuulnud, et selle «Valguse» väljaandjal[5] mõnikord üksikud kruvid tema tagavara kehvas kambris natukene lõdevil peavad olema. Tema pidada vahel valge paberi poogna, kuhu kärbsed mõned märgid peale teinud, oma nina peale kaaluma panema ja nõnda nina peal seisvat poognat kaaludes ühtepuhku hüüdma: «Hoidke eest! sest kui see valgus minu nina pealt maha kukub, siis läheb maailm hukka!» — Kuidas teie oma lootust siis nüüd seesuguse lõtvade kruvide mehe peale olete pannud? Kas teie teda sugugi ei karda?

Kalja Pärt: Mis sina seesugustest asjadest tead! On ta oma valgusega meie vastalist mustaks määrinud, nii et küll on, siis pistame teda ennast Tartu hullude-majasse.

Nalja Mart: Küll te olete aga kõik ühed osavad kanneldajad![6]

«Sakala Lisaleht» 2. II 1881, nr. 8.

20

Nalja Mart: Kuule, härra Mart, mispärast seisab «Eesti Postimehe» peas A. Grenzsteini nimi,[1] aga Harry[2] ja Eugen Jannseni[3] nimed seisavad tema sabas?

Kalja Pärt: A. Grenzsteini nimi on sellepärast «Eesti Postimehe» peas, et rahvas ikka kõigepealt pea peale vaatavad ja selle järel looma takseerivad.

Nalja Mart: Ah soo! Aga Harry ja Eugen Jannsen seisavad siis vist sellepärast looma saba peal, et ta oma tulise peaga liiga ruttu edasi ei tormaks.

Kalja Pärt: Mine metsa! Need kõrgemad baltlaste nimed[4] seisavad sellepärast sabas, et kui revident vaatab, ta neid ei näe ja nende kõrgema oleku pärast esimese gildi patenti lunastada tarvis ei oleks.[5]

Nalja Mart: Vaata, mis targasti igapidi ära seatud!

«Sakala Lisaleht» 11. IV 1881, nr. 15.

Kalja Pärt *(hüpates)*: Uhtsaasa, uhtsaasa!

Nalja Mart: Mis tantsu sa nüüd tantsid, Pärt?

Kalja Pärt: See on üks balti rõõmutants. Tulevik on meie käes! See oli üks võit!

Nalja Mart: Kuspool teie siis nii suurelt võitsite?

Kalja Pärt: Ikka Tallinnamaal, kuid Peipsi pool küljes. Aga see oli üks võit! Küll seal olid rõõmsad talupoja pulmad ja rahvapartei sai täiesti löödud.[1] Meie balti keel ja meel võidab, hurraa!

Nalja Mart: Jää ometi paigale ja räägi, mis sa nii hüppad, nagu köstri vasikas, kes viis päeva enne vihma koju tuli!

Kalja Pärt: Meie ei hõiska enne vihma, meil on kosutav vihm juba käes. Vaata, Tallinnamaal olid ühe peremehe juures pulmad. Minu poeg, kes kreiskooli läbi on teinud, oli peiupoisiks, ja mina oma va Kadriga ja tütrega olime ka pulmas. Meie, vanad, oleme saksa keele õppimisega küllalt vaeva näinud ja tütar oli õmblusekoolis, kus ta ka selle kõrge keele kätte sai.

Nalja Mart: No jah, need olid kõik suured võidud, aga mis sa seal pulmas nägid?

Kalja Pärt: Peretütar oli pruut ja paistis kui koidutäht valge siidišlepi alt välja. Õpetajagi oli nii vaimustatud, et pruudi käest küsides, kas ta tahab, «Sie»* ütles. Majas ei tohtinud keegi mitte sõna «maakeelt» rääkida. Peigmees ei olnud ise küll väga rikas saksa keele poolest, aga ütles siiski õigel ajal oma «ja» ja «nei» (nein) vahele, nii et see kehvus suuremalt välja ei paistnud.

Nalja Mart: Siis teie sõite ja jõite vist ka saksa keeles?

---

* Tõlkes siin: Teie.

K a l j a P ä r t: Muidugi. Kõike oli küll, aga kes saksa keelt ei osanud, ei saanud rüümi ega raasu suhu ega silma. Kes saksa keelt oskas, sellele anti teepreti pealt (rumalad Viljandi mehed ütlevad prostoi viisil teepretti «kandikuks»), aga kes «maakeelt» üksi oskas, see jäi ilma ja teeprett viidi temast mööda. Saksa õlut sai üksi üks «maamees», kes kogemata oskas ütelda: «Jeeben sii piiren sii!»* Küll meie, baltlased, seal aga tantsisime. Mis Kirjameeste Seltsis kaotanud oleme,[2] seda oleme seal talupulmas võitnud!

N a l j a M a r t: Kas siis niisugune rahvas, nagu seal pulmas oli, baltlaste rahvuslik ülem eesmärk on.

K a l j a P ä r t: Miks mitte! Kui nõnda igal pool tehakse, siis hakkab igamees pea saksa keelt õppima. Meie vennalik armastus aga avaldab ennast selles, et «maamees» keelamata pealt võib vaadata, kuidas saksad ennast rõõmustavad, ja nõnda nende rõõmu osaline olla.

N a l j a M a r t: Ma kardan väga, et siin ka taluvasikad viis päeva enne vihma koju on tulnud. Üks talu ei tähenda veel terve eesti rahva kohta midagi. Aga et teil nii palju balti vennalikku armastust on, mis armastust eesti rahvas juba selle nime pärast mitte väga suurelt ei salli, siis annaksin ma teile nõu seda armastust sisse soolata ja suuremal mõõdul väljamaale välja hakata vedama. Seisab ta võõral maal hea hinna all, siis saaksime temast heaga ja kasulikult lahti ja võõralt maalt voolaks rohkesti raha meie maale tagasi, kus linad muidugi juba meie põllud liialt välja on kurnanud.

K a l j a P ä r t: No jah, ega sina muud ei mõista, kui pilgata. Aga vaata järele, need, keda sa nüüd vasikateks nimetad, saavad kord härjad olema ja siis katsu, kuidas nad oma tahtmise järgi sahka läbi mulla saavad vedama.

N a l j a M a r t: Nende tahtmine ei saa palju tähendama, sest kui nemad härjad saha ees on, siis saame meie juhtijad saha taga olema. Hüpake siis veel, kui tahate!

«Sakala Lisaleht» 23. V 1881, nr. 20.

---

* Tõlkes: «Andke õlut!»

22

N a l j a M a r t: Tartus olla jälle suur koosolek ära peetud,[1] kus ka «nihilismust» meie maal taga otsitud. Kas sa ka seal Hollandi konverentsil käisid?

K a l j a P ä r t: Miks ei käinud! Maha sai paljalt tehtud, et kõik need koolmeistrid nihilistlased on, kes oma koolis keppi ei tarvita. Sellepärast saab nüüd peks jälle suurel mõõdul koolides pruugitavaks tehtud.

N a l j a M a r t: Siis võiks teie konverentsi ju nüüd «urvaplaastri tegijate konverentsiks» nimetada.

«Sakala Lisaleht» 25. VII 1881, nr. 30.

23

Kalja Pärt: Vaata, «Tallinna Sõber» on teile jälle ühe hea lopsu andnud. Tema ütleb õpetatud eestlastele oma 23. numbris:[1] «Kirjades ja seltsides on nemad ainaüksi eestlased, aga vaadake nende majadesse, nende koduelu sisse. Leiate meie rahvakombeid rahvameeste majades, istuvad nemad oma teenijatega ühes lauas?[2] On ainud eestlaste nimed Jüri ja Aadu, Mari, Mai ja Liisu? Oodake!»

Nalja Mart: Mis teab «Tallinna Sõbra» väljaandja õpetatud eestlaste kodusest elust jutustada, kuna ta muud eestlaste elu üleüldse ei tunne kui seda, mis kõrtsi leti ees nägi. Ma tunnen palju õpetatud eestlasi, kes oma lastele Linda, Salme ja muid eesti nimesid on andnud.[3] Nimi iseenesest ei tähenda aga veel ühtegi, vaid vaim on, kes elavaks teeb.

Kalja Pärt: Aga mispärast ei tee neid vaim nii elavaks, et oma teenijatega ühes lauas söövad, nagu seda lihtlabaste talupoegade juures leiame?

Nalja Mart: Kus rahva juures leiame siis seda, et õpetatud inimesed oma teenijatega ühes lauas söövad? Ei kusagil! Ehk teeb seda «Tallinna Sõbra» väljaandja oma teenijatega?

Kalja Pärt: See alandlik rahvamees teeb veel enam (teenijaid temal ju ei ole): Tema joob sagedasti laua all, kui külataadid alles laua peal joovad.

Nalja Mart: Ah soo! Noh, seesugust «vennalikku kokkuleppimist ja armastust» õpetatud eestlaste majades küll mujal ei leita kui mõnes väikses kõrvalises kambris, mis röhkijate laudaks nimetatakse. Sinu rahvamehe süda hüppaks rõõmu pärast, kui ta näeks, kuidas seal suguven-

nad, kui neile küllalt paksu ja vedelat ette anti, pärast sõbralikus armastuses pahnas painutavad. See oleks temale tõesti üks paleustav pilt*, mis tema kõrges vaimus kümme uut kirja elusse ärataks!

«Sakala Lisaleht» 1. VIII 1881, nr. 31.

---

* Ideaalpilt.

24

Kalja Pärt: Mina olen nüüd üks suur mees! —

Nalja Mart: No jah, eks sul ikka ka oma suurus ei ole, nimelt paksuse poolest!

Kalja Pärt: Ei, mina olen kuulus mees!

Nalja Mart: Oi jah, Kalja Pärt on küll õige kuulus meie maal.

Kalja Pärt: Sina ei saa ikka veel aru. Mina olen kuulus kirjamees, sest mina olen nüüd kirjameheks heitnud.

Nalja Mart: Ah soooo! Mis sa siis kirjutad?

Kalja Pärt: Minul on juba 312 raamatut ja 2731 laulu käsikirjas valmis[1] ning igal tunnil teen veel uusi juurde.

Nalja Mart: Hea hulgakene! Mis sa siis nende raamatutega tegema hakkad?

Kalja Pärt: 100 tükki annan Aleksandri-kooli peakomiteele kingituseks, et neid kooli kasuks ja kooli kulu peal trükkida lasevad, 1000 laulu soovitan soome rahvale,[2] et nad neid oma suguvendade au kõrgenduseks oma markade eest välja annavad; siis olen ma laialt tuttav kirjanik ja müün järelejäänud käsikirjad viiesaja rubla eest ära ja panen raha panka intressi peale.[3]

Nalja Mart: Sina püüad siis kuulsaks saada, et viissada rubla võid teenida?

Kalja Pärt: Kuulsus on üksi siis midagi väärt, kui ta taskus raske on.

Nalja Mart: Oo, Kalja Pärt, sina oled tõesti igas tükis ja igal kohal ikka seesama suur Pärt!

«Sakala Lisaleht» 12. IX 1881, nr. 36.

25

I

Kalja Pärt: Vot paras! See Eesti Kirjameeste Selts puikles ikka nende meeste käskude vastu, kes neile eestseisjateks olid loodud, nüüd on ennast suured mehed vihastanud ja on seltsist välja astunud.[1]

Nalja Mart: Kahju küll, et meie rahva au sel kombel maailma ees lõhutakse! See lõhkumise aukroon jääb neile väljaastujatele.

Kalja Pärt: Ma ütlen, paras! Oleksin mina oma äiataadiga ka seltsiliige olnud,[2] ma oleksin ka kõige oma äiataadiga ja mutriga välja astunud. Vot, siis oleksid nad õige näinud, mis vingerpuss on!

Nalja Mart: No jah, sind oleks kohe kõnetooli peale teiste nimel saadetud.[3]

Kalja Pärt: Seda ma ütlen, mina ei oleks sealt mitte maha läinud, nagu Suure-Jaani köster,[4] vaid oleksin põrutanud: «Vait, teie toored ja tigedad südamed!» Ja kui see ei oleks aidanud, siis oleksin ka urvaplaastri isandad appi kutsunud, aga võit oleks minu poole pidanud jääma, ehk ma ei tahaks enam Kalja Pärdi nime kanda.

Nalja Mart: Väljaastunud liikmed pidada uut seltsi tahtma asutada,[5] seal võid ennast aupresidendiks teha lasta.

Kalja Pärt: No jah, lasen kah, jah! Seda sa saad veel nägema, ja urvaplaastri isandad saavad seal vanavara hoidjaks,[6] jah!

II

Nalja Mart: Kirjameeste Seltsist lahkunud liikmed pidada üht uut seltsi tahtma asutada,[7] kuhu üksi need

liikmeteks saavad, keda seks välja valitakse ja kutsutakse.

K a l j a P ä r t: See on tõsi, kui luba saavad. Nii kaua aga ehk kui seda mitte ei peaks olema, on nad õp. Eisenschmidti juures[8] «Jünglings-Verein'i» seltsis[9] oma suurele tulevikule ette valmistamas.

N a l j a M a r t: Mis selles «Jünglings-Verein'is» siis tehakse?

K a l j a P ä r t: Seal räägitakse peenikest saksa keelt ja lauldakse: «Deutschland über Alles.»[10]

N a l j a M a r t: Ja Venemaa?

K a l j a P ä r t: Mine metsa! Sina oled täitsa vanaaegne inimene, sinuga ei maksa neist asjadest midagi enam rääkida!

«Sakala Lisaleht» 19. IX 1881, nr 37.

26

N a l j a M a r t: Mis see nimi *Oleviik* teie sõnaraamatus õigusepärast tähendab?[1]

K a l j a P ä r t: Seda saad sa kõige paremini meie kõige targema õpetatud mehe Wiedemanni sõnaraamatust teada.[2] *Oleviik* on kahest sõnast kokku pandud: *ole* ja *viik*. *Ole* — see tähendab käskijat kõneviisi, näituseks: O l e baltlane![3] O l e alandlik! O l e kaval! O l e vait, kui paha näed! nne. *Viik* tähendab üht kõikuvat olekut, nagu kiigu peal ja kaalu juures näha. Näituseks: inimesed on v i i g i peal, tähendab: nemad on kahevahel, kas peavad edasi minema või tagasi tulema; redaktor on v i i g i peal, see on: redaktor on oma mõtetega ikka kõrge kaalu peal, kas peab pahemale või paremale poole vaatama nne. *Oleviik* on ühenduses sellepärast tähtis ja sügava tähendusega sõna.

N a l j a M a r t: Aga seesugune kõikuv olek on ometi väga kardetav, nimelt veel, kui pea sagedasti ümber käib.

K a l j a P ä r t: Jah, muidu ei lähe. Kes kiigu peal on, sellest ei tea keegi, kus tema seisukoht on.

N a l j a M a r t: Noh, jääge siis peale oma kõikuvasse olekusse, kus keegi teie seisukohast aru ei saa. Ega teie ometi rahvast enesega ühes kõikuma ei jõua panna!

K a l j a P ä r t: Ära meid usu. Sa ise ütlesid, et meie lugejaid nagu liiva olgu. Liiva paneb iga väike tuulehoog tuiskama.

N a l j a M a r t: Siis läheb see liiv merre, sest meie maa tugevad hommikused tuuled teda ometi meie põldude peale tuisata ei lase.

«Sakala Lisaleht» 9. I 1881, nr. 2.

Nalja Mart: Ikka taga hullem, nüüd pidada ka veel Riias eesti ajaleht välja tulema.

Kalja Pärt: Mida enam, seda parem! Meie uue ajalehe nimi on «Kündja».[1]

Nalja Mart: Õige naljakas nimi! Mis teie siis selle «Kündjaga» kündma hakkate?

Kalja Pärt: Sellega künname kõik ümber — rabad ja sood, liivakünkad ja kadakametsad, jõepõhjad ja taevapilved ja Saksamaa kunstliku sõnniku künname ka minupärast süld maad mulla alla, et võsa käriseb.

Nalja Mart: Tohoh, tujulised, siis olete jälle vist mõne uue masina või aurukatla üles leidnud ja jälle uurinud?

«Sakala Lisaleht» 30. I 1882, nr. 5.

Kommentaarid

ARTIKLID.

1

[1] *Rahvas ja seisus* — artikli sissejuhatavates ridades ütleb J. V. Jannsen, et käesolev artikkel ja veel 3 artiklit olevat 1865. a. lõpul toimetusele saatnud «üks Peterburgi sõber», s. o. C. R. Jakobson.

[2] *ehk küll koolmeister linna kooli peal* — C. R. Jakobson oli tol ajal Peterburis gümnaasiumi-õpetajaks.

[3] *et meie rahvas 47 aasta eest veel pärisorjad olid* — eestlased vabastati pärisorjusest Eestimaal 1816. ja Liivimaal 1819. aastal

[4] *armulise keisri Aleksander II valitsuse all* — C. R. J. ülistas sagedasti keiser Aleksander II liberaalsust ja «heategevust» eesti rahvale, kuid tõeliselt sümpatiseeris vabariiklikule demokraatiale; tsarismi ülistamine osutus vajalikuks võitluses poolfeodaalse Baltimaade erikorra vastu. (Vt. L. Loone, Jooni C. R. Jakobsoni poliitilise võitluse taktikast. Koguteoses «C. R. Jakobson ja tema ajastu» (1957), lk. 73—104.)

2

[1] *kuidas «Perno Postimees»... võib ütelda* — «Pärnu Postimehes» 29. IX 1865, nr. 39 ilmus juhtkiri «Mõni sõna lastevanematele», millega C. R. J. polemiseerib.

[2] *kui lõbus ohvrisuits ülesse tõusevad* — sellele artiklile vastas «Eesti Postimehes» 16. II 1866, nr. 7 Pärnu pastor W. Bergwitz artikliga «Vastus Peterburgi kirja peale: Kuidas teeme rahvale kooliasjad armsaks?» C. R. Jakobsoni artikkel näivat «meie rahvast enam jumalasõna ikke alt päästa püüdvat» ja autorit nimetatakse «maailmaparandajaks», kes usaldab liialt oma tarkust ja «julgeb jumalat karjapoisiks sõimata». Noomitakse ka Jannsenit, kes lubab ajalehes säärast «suurelise vaimu» esinemist. «E. P.» ei sobivat «selle suurelinna mehe sõbraks». Usk olevat minevikus teinud eestlased «Issanda rahvaks», kuid «füüsika ja keeletundmised seda küll ei oleks mitte võinud». Eesti rahvale olevat õpetust vaja, kuid külakoolides olevat tarbetu «kes teab mis ilmatarkust seal õpetada». Rahvas ei vajavat muud kui usuõpetust; artikli autor soovivat oma lapsele

ennemalt surma, «kui et temast peaks üks uskumata ja uhke, olgugi kuigi tark mees saama». Olevat tarvis ka rahvajuhte, kuid need ei saavat «veel mitte igas pooles nii kaugele karata». Jannsen pidas küsimuses erapooletust ja soovitas lugejal endal tõde välja valida.

3

[1] *Armastus jumala vastu* — kuna Baltimaade rahvakoolid olid tol ajal rohkem kiriklikud asutused, mille peamiseks ülesandeks oli leeriõpetuse ettevalmistamine, siis pidi Jakobsongi usulist kasvatust nimetama esikohal.

4

[1] Augustinus (354—430), «kirikuisa» — süvendas oma kirjatöödega ristiusu õpetust ja võitles kiriklike erivoolude vastu.
[2] *mis ruumiarvamisest «kooliraamatus» seisab* — Põlva pastori J. G. Schwartzi (1793—1874) toimetusel ilmus 1852. aastast alates 8-köiteline «Koli-ramat», mille 2. osa lisas «Arvamisseramato lissa. Välja-möödust ehk Ma-möötmissest ja Ma-arvust» (1852) käsitellakse veidi ka geomeetriat.
[3] Hegel, Georg W. Fr. (1770—1831), filosoof, saksa idealistliku filosoofia koolkonna tähtsamaid esindajaid 19. saj. esimesel poolel, kelle dialektika on mõnevõrra üle kandunud marksismi materialistlikku dialektikasse.
[4] *paari aasta eest tagasi Tormas ja Laiuses* — Tormas töötas kihelkonna-koolmeistrina aastail 1859—1861 C. R. J. ise ja õpetas vene keelt, samuti tegi Laiuse kihelkonna-koolmeister H. Nielländer (1815—1905).
[5] *Valga seminari läheksid ennast koolmeistri-ameti peale valmistama* — Valgas töötas 1839. aastast alates läti ja eesti kihelkonna-koolmeistrite ja köstrite seminar lätlasest pedagoogi J. Cimze (1814—1881) juhtimisel; seal õppis ka C. R. Jakobson aastail 1856—1859 ja sai tubli pedagoogilise hariduse.
[6] *Põltsamaal või mujal kokku tulevad* — 1860-ndail aastail korraldati maakonniti, peamiselt Viljandimaal, koolmeistrite konverentse, mis aga lõpetati 1870-ndail aastail, kuna koolmeistrid hakkasid nendel liiga julgelt esinema ja koolidele reforme nõudma.

5

[1] *Uraal-altai keeleselts* — käesolevast artiklist on toodud ainult teine pool, kuna algusosa on oma keeleteaduslike arutluste poolest täiesti vananenud.
[2] *kui kõik teised altai seltsi keeled* — altai keelkond hargneb kolmeks haruks: turko-tatari, mongoli ja tunguusi. Varem peeti võimalikuks selle keelkonna algsugulust ka uraali (soome-ugri ja samojeedi) keeltega, kuid praegune teadus jätab küsimuse lahtiseks.

[3] Timur (Tamerlan; 1336—1405), Kesk-Aasia väejuht, vallutas laialdaselt maa-alasid Afganistanis, Turkestanis, Pärsias, Indias jne., hävitades rohkesti kohalikke elanikke.

[4] *moguli ja seltšuki vürstid* — türgi soost mogulid vallutasid 16. saj. alguses suurema osa Indiast ja avaldasid selle kultuurile tunduvat mõju. Nende võimu lõpetasid inglased aastal 1803. Nende tähtsamad vürstid olid Akbar, Aurangzeb ja Babur.

[5] Tšingis (Džengis; umb. 1155—1227), mongoli väejuht, suure Mongoolia impeeriumi rajaja, tungis Kesk- ja Lääne-Aasiasse ja üle Kaukaasia Ida-Euroopasse; tema väed purustati aastal 1223 Lõuna-Vene vürstide liidu poolt.

[6] Kubilai (Hubilai; 1260—1294), mongolite valitseja, viis lõpule Hiina vallutamise 1280. aastaks ja rajas Hiinas Jüan'i dünastia.

[7] Galdan — mongoli valitseja; lähemaid andmeid ei leidu.

[8] *Hiina aujärje peal istusid* — 12. saj. vallutas Mandžuurias asetsev tunguuside Kin'i (Tsin'i) riik Põhja-Hiina ja valitses seal üle saja aasta.

[9] *Eesti põlve uueks looma* — F. R. Kreutzwaldi «Kalevipoja» lõppvärsid.

[10] *uues kirjutuseviisis on kirjutatud!* — C. R. Jakobson pooldab selles kirjutises veel vana kirjaviisi, kuid juba samal sügisel, vist F. R. Kreutzwaldi mõjul, esineb ta ägedalt uue kirjaviisi kaitseks; vt. artikkel 6.

6

[1] Witte, Franz, vanemaid eesti kirjamehi 16. sajandil; tema tõlgitud Lutheri katekismus ilmus eesti keeles 1553. või 1554. aastal, kuid pole säilinud üheski eksemplaris.

[2] Weltherus, Joannes (1547—1619), jesuiit, varasemaid eesti kirjamehi; on avaldanud 16. saj. lõpul ja 17. saj. algul vaimulikke teoseid eesti keeles, kuid need pole tänapäevani säilinud.

[3] Stahl, Heinrich (surn. 1657), eesti vanema kirjakeele looja oma käsi- ja koduraamatuga (1632—1638) ning grammatikaga (1637).

[4] *hakati siis ka piiblit eesti keelde ümber tõlkima* — piibli tõlkimiseks eesti keelde tehti katseid juba 17. saj. lõpul, kuid lõplikult ilmus teos 1739. aastal A. Thor Helle (1683—1748) tõlkes.

[5] Faehlmann, Friedrich Robert (1798—1850), eesti soost arst, kirjanik ja keeleteadlane, julge feodalismivastane võitleja; käesolevad read on võetud tema teosest: «Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen». Dorpat, 1842, lk. 8.

[6] *meie uue kirjutuseviisi üle teada andsid* — suurem poleemika uue kirjaviisi kohta ilmus «E. Postim.» 12., 26. V, 2. ja 30. VI 1865, nr. 19, 21, 22 ja 26; selles esitatakse terve rida lugejate kirju, kusjuures enamus pooldab vana ortograafiat; J. V. Jannseni seisukoht on kõikuv.

[7] *Nõnda räägib seal üks mees* — vt. «E. Postim.» 2. VI 1865, nr. 22.

[8] *Ma ütlesin mõne aja eest* — vt. art. 5, viide 10.
[9] *viimase suure eesmärgi poole tõtates* — oma järelsõnas kiidab J. V. Jannsen heaks C. R. Jakobsoni esitatud seisukohad ja laidab uue kirjaviisi vastaseid. «Seda pattu oleme ise ka teinud, mis juba mõnda aega kahetseme.» Kuid ajalehes lubab ta ometi jääda vana kirjaviisi juurde, kuni rahvas ise «paremat hakkavad nõudma».

8

[1] *kilplasekeel* — nõnda nimetati vastaste poolt uut kirjaviisi, mida pooldas eriti F. R. Kreutzwald.
[2] Gutenberg, Johann (umb. 1400—1468), trükikunsti leiutaja.
[3] Luther, Martin (1483—1546), juhtiv reformatsioonitegelane Saksamaal, protestantliku ehk luterliku kiriku rajaja.
[4] Masing, Otto Wilhelm (1763—1832), kirjamees ja keeleuurija, nõudis eesti keelele suuremaid õigusi ja arendas kirjakeelt, rikastades teda rahvakeelsete väljendustega ning püüdes parandada ortograafiat.
[5] Ahrens, Eduard (1803—1863), keeleteadlane, kelle teos «Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes» (1. osa 1843, 2. osa 1853) pani aluse eesti keele uuele, soomepärasele ortograafiale, mis on praegugi kehtiv.
[6] Faehlmann, Fr. R. — vt. art. 6, viide 5.
[7] Kreutzwald, Fr. R. — vt. art. 15, viide 3.
[8] Wiedemann, Ferdinand Johann (1805—1887), keeleteadlane, akadeemik, uuris kaugemate soome-ugri keelte kõrval ka eesti keele murdeid ja grammatikat. Tähtsamad teosed: kapitaalne sõnaraamat «Ehstnisch-deutsches Wörterbuch» (1869) ja eesti keele teaduslik grammatika «Grammatik der Ehstnischen Sprache» (1875).
[9] *kui mind «Postimees» oma 42. numbris, 1. tükis ajas kaksipidi mõtlema* — mõeldakse C. R. Jakobsoni artiklit «Mis meil hädasti tarvis tähele panna» («E. Post.» 19. X 1866, nr. 42), mille järelsõnas Jannsengi tunnistas ennast uue kirjaviisi põhimõtteliseks pooldajaks ja seda kinnitas veel kord käesoleva artikli lõppsõnas. (Vt. art. 6.)

Jakobsoni artiklile järgnes koolmeistri M. M. vastus «Võitlemine uue kirjaviisi vastu» («E. Post.» 22. III 1867, nr. 12). Vana kirjaviis ei olevat eriti halb, seda võivat parandada ka ilma suurema muutmiseta. Just uuel kirjaviisil polevat seda «magu» kui vanal ja see võivat ka piibli rahvale tuimaks teha. Kui «Eesti Postimees» üle läheks uuele kirjaviisile, «siis suuremal jaol sõpradel uksed kinni jäävad». Lõpuks hoiatatakse «ilmatarkade» eest, mis viitab Jakobsonile. Kirjutis on omajagu ähvardavas toonis ja selle taga võib oletada mõnd pastorit. — Vastuseks M. M-ile kirjutas Jakobson uue artikli «Veel mõni sõna uuest kirjutamise viisist» («E. Post.» 5. IV 1867, nr. 14), milles ta käsitleb peamiselt konsonantide *p, t, k* õigestikirjutamist. Poleemikat jätkas veel W. A...hn «E. Post.» 12. ja 19. IV 1867, nr. 15 ja 16.

[1] *«Emajõe ööbik»* — Koidula luuletuste kogu, ilmus aastal 1866.
[2] *«Aga kes on see «Emajõe ööbik ?* — samal leheküljel vastab Jannsen kirjavastuses Jakobsonile: «Oleme kätte saanud ja pruukinud, aga lõpetuses vastu oma tahtmist natuke muutnud.» Nähtavasti käib see märkus esitatud küsimuse kohta luuletaja isikust, millele ei anta vastust, sest Jannsen ei soovinud Koidula isikut avalikkuse ette tuua. Kirjas C. R. Jakobsonile 20. II 1867 ütleb ta: «oma tõelist nime nimetada — ei, selleks pole tal julgust, see oleks liiga ninatark, upsakas, julge», mis vastab vist rohkem Jannseni enda vanameelsetele seisukohtadele.

10

[1] *mis «Kasuline Kalender 1868» ühte seltsi raamatutest... ütleb* — nimetatud kalendris lk. 50; see on katkend Fr. R. Kreutzwaldi pikemast jutustusest.
[2] Luce, Johann Wilhelm Ludwig v. (1750—1842), kirjanik; tema raamatu pealkirjaks on «Sarema Jutto ramat...» (1. osa 1807, 2. osa 1812).
[3] Masing, O. W. — vt. art. 8, viide 4.
[4] Ahrens, Ed. — vt. art. 8, viide 5.
[5] «Villem Molnau, temma hirmsad teud, ello ja surm». Tõlkinud J. Jobso. Tartu, 1867.
[6] «Martin Braun ja temma tru pudel ehk veuputus Reini jõe ääres». Tõlkinud J. Jobso. Tartu, 1867.
[7] «Viis kenna jutto». Tartu, 1867.
[8] Grimm, vennad Jakob (1785—1863) ja Wilhelm (1786—1859), saksa filoloogid-germanistid, andsid koos välja saksa muinasjuttude kogu «Kinder- und Hausmärchen» (1812—1814), mis on saanud populaarseimaks muinasjuttude koguks maailmas.
[9] «Peruamaa viimane Inka, mis Eestirahva rõmuks ja õppetusseks vannast aearamatust väljakirjutanud Johann Jannsen». Tartu, 1866. Teose tegelikuks tõlkijaks oli L. Koidula.
[10] *Maa ja mere pildid»* — Fr. R. Kreutzwaldi teos, ilmus 3 andes aastail 1850—1861.
[11] *«Kooli lugemise-raamat»* — C. R. Jakobsoni teos, 1. osa ilmus 1867. aastal.
[12] *«Kalevipoja laul»* — Fr. R. Kreutzwaldi eepos «Kalevipoeg» ilmus aastail 1857—1861.
[13] *«Maailm ja mõnda, mis seal sees leida»* — Fr. R. Kreutzwaldi toimetatud ajakirja-taoline populaarteaduslik väljaanne, ilmus viies vihus aastail 1848—1849.
[14] *«Eesti rahva ennemuistsed jutud»* — Fr. R. Kreutzwaldi teos, ilmus Soome Kirjanduse Seltsi väljaandena 1866. aastal.

11

[1] *nimetatud linna kroonu madrustekoolis nägin* — 1867. aastal alustas Vene admiral G. I. Butakov Kroonlinnas Balti mere laevastiku ohvitseride ja madruste süstemaatilisemat väljaõpet, milleks loodi vastavad õppeasutused.

[2] *ühele pealikuhärrale Mereministeeriumis tänu olla anda* — see oli Aleksander Jürjev (sünd. umb. 1834, surn. 1878), kõrgem Vene mereministeeriumi ametnik; sünnilt eestlane, toetas ta eesti rahvuslikku liikumist ja eriti C. R. Jakobsoni. Jürjevi nekroloogi avaldas C. R. J. «Sakalas» 11. III 1878, nr. 1.

[3] *kes parajalt «Peruamaa viimast Inkat» luges* — vt. art. 10, viide 9.

[4] *Kui kord meie Aleksandri-kool kümnes jagu sellest oleks* — vt. art. 30, viide 1.

[5] *Ehk küll vene rahva priius paljalt 6 aastat vana on* — vene talurahvas vabastati pärisorjusest 1861. aastal.

[6] *Uhke Ermitaaži uksed... on iga päev lahti* — Ermitaaž on maailma suuremaid kultuuriloo ja kunsti muuseume Leningradis, rajatud 18. sajandil ja 1852. aastal avatud rahvale vaatamiseks.

[7] *ja nimelt zooloogiamuuseum ühel kinnitatud päeval rahvale lahti seisaks* — Tartu ülikooli juures 1822. aastal asutatud zooloogiamuuseum oli üldsusele tol ajal raskesti kättesaadav.

12

[1] *mis mõne nädala eest tagasi «Postimehes» lugesime* — lause on võetud «E. Postim.» 1. V 1868, nr. 18 juhtkirjast «Jüripäev 1868».

[2] *kuni meie Aleksandri-kool elusse ei ole tõusnud* — vt. art. 30, viide 1.

[3] Philippos II, Makedoonia kuningas a. 359—336 e. m. a., laiendas oma riigi võimu peaaegu üle Balkani poolsaare, vallutades muuseas ka Kreeka linnriigid, ja pani aluse Makedoonia maailmariigile.

13

[1] Simon, Jules (1814—1896), prantsuse poliitik ja kirjanik, kirjutanud filosoofilisi, poliitilisi, ajaloolisi ja kriitilisi töid.

[2] Penn, William (1644—1718), Pennsylvania koloonia asutaja Põhja-Ameerikas, viis kveekeri usulahu pooldajad Inglismaalt sinna ja rajas uue koloonia, millele ta andis 1683. aastal liberaalse põhiseaduse.

[3] Washington, George (1732—1799), poliitiline tegelane, esimene Ameerika Ühendriikide president, juhtis võitlust Inglismaa vastu Ühendriikide iseseisvuse eest.

[4] Ifferson — õieti Jefferson, Thomas (1743—1826), Ameerika Ühendriikide president, arendas riigikorda lihtsuse ja rahvapärasuse suunas.
[5] Lincoln, Abram (1809—1865), Ameerika Ühendriikide president kodusõja perioodil (1861—1865), võitles demokraatia eest ja orjade vabastamise eest.
[6] Johnson, Andrew (1808—1875), Ameerika Ühendriikide president a. 1865—1869, õppis noorena rätsepaks.

14

[1] Ingvar — svealaste (rootslaste eelkäijate) kuningas, kes vanade saagade järgi olevat langenud sõjaretkel Eestis.
[2] Theoderich (Theodorich), idagootide kuningas, valitses Itaalias Bütsantsi keisri asehaldurina.
[3] *Ongi ka mõned õpetatud mehed «korsari» nime* — «Kuresaare» nime sõnast «korsar» tuletada on ebateaduslik ja ammu kõrvale jäetud; «Kuresaare» on seotud muistse läänemere-soome rahva «kurelastega», millest tuletub ka sõna «Kuramaa».
[4] Valdemār (Woldemar), Krišjānis (Christian) (1825—1891), läti rahvusliku liikumise tegelane ja publitsist, kellega C. R. Jakobsonil oli tihedaid kokkupuuteid juba 1860-ndaist aastaist alates Peterburis. Tema teose tõlkimise kohta vt. art. 35, viide 5.
[5] *Ajaraamatu kirjutaja Läti Hindrik jutustab ühest sõjast* — Läti Hendriku kroonika XIX, 8.

15

[1] *Seda on ju umbes kolmkümmend aastat tagasi* — mõeldakse 1838. aastal asutatud Õpetatud Eesti Seltsi keelealast tegevust, mille eesotsas seisid Fr. R. Faehlmann ja Fr. R. Kreutzwald.
[2] Ahrens, Eduard — vt. art. 8, viide 5.
[3] Kreutzwald, Fr. R. — ta alustas eesti keele ortograafia parandamist juba 1840. a. paiku, kuid suhtus Ahrensi grammatika ettepanekuisse esialgu tagasihoidlikult; alles 1851. aastal hakkas ta uut kirjaviisi tõeliselt pooldama ja oma teoseid avaldama Ahrensi poolt soovitatud ortograafias.
[4] *sellepärast kirjutas ta selgete sõnadega* — Fr. R. Kreutzwald kirjutab seda oma teose «Sipelgas» (1861) 2. osas, lk. 7—8, sissejuhatavas artiklis.
[5] Hurt, Jakob — vt. art. 28, viide 6; avaldas 1864. aastal Õpetatud Eesti Seltsi väljaandel brošüüri «Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi», mis tähendas olulist sammu edasi uue kirjaviisi läbiviimiseks.
[6] Hasselblatt, Friedrich W. A. (1815—1871), Karuse pastor ja kirjamees; andis välja uues kirjaviisis luuletuste kogu «Lääne lauliku laulud» (1861) ja toimetas koos Pärnu pastori W. Schultziga ajakirjatoalist väljaannet «Leivakorvikene» (1849). C. R. Jakobson hindas teda kõrgelt ja avaldas «E. Postim.» 1. VII

1870, nr. 26 tema nekroloogi, milles seadis H. tegevust eeskujuks teistele pastoritele.

[7] Weitzenberg, Juhan (1838—1878), luuletaja, kelle satiiriline värssteos «Vana hopmanni Nutu-Laul Mõisavalitsust käest ära andes» (1864) oli kirjutatud uues kirjaviisis.

[8] Malm, Carl Eduard (1837—1901), pastor ja luuletaja; andis uues kirjaviisis välja teose «Rapla kirik Harju maal» (1868).

[9] *minu «Uus aabitsa-raamat»* — see C. R. Jakobsoni teos ilmus tegelikult 1866. a. lõpul, kuid kannab tiitellehel aastaarvu 1867.

[10] *minu «Kooli lugemise raamat»* — ilmus 1867. aastal.

[11] *M. Jakobsoni «Koolilaste raamat»* — ilmus 1868. aastal 2. trükis.

[12] *Kuhlbarsi mõnus «Laulik koolis ja kodus»* — luuletaja Fr. Kuhlbarsi (1841—1924) lastelaulude kogu nootidega, ilmus 1868. aastal.

[13] *minu «Väikene geograafia»* — ilmus 1868. aastal.

[14] *«Eesti Postimehe õhtukõned»* — J. V. Jannseni poolt 1869. aastal väljaantud «Eesti Postimehe» lisa.

16

[1] Katariina II (1729—1796), Vene keisrinna, esindas «valgustatud absolutismi», kuid surus maha kõik Prantsuse revolutsiooni ideede avaldused Venemaal; Baltimaadel viis läbi uue administratiivse jaotuse, mille põhjal asutati Võru ja Paldiski linn.

[2] *Nende linnade seas on ka kaks meie maal: Võru ja Paldiski* — asehalduskorra maksmapanekul asutati uute maakondade halduskeskustena Paldiski (1783) ja Võru linn (1784).

[3] *Raudtee peale, mida praegu Peterburist Tallinna kaudu Paldiskisse ehitatakse* — Peterburi—Tallinna—Paldiski raudtee ehitati 1870. aastal.

17

[1] *Fr. R. Kreutzwaldi «Viina katk»* — varasemaid karskussisulisi teoseid eesti keeles, ilmus 1840. aastal.

[2] *P. v. Manteuffeli «Villem Naavi elupäevad»* — karskussisuline jutustus, ilmus 1839. aastal.

[3] *noored mehed kasinuse-seltsidesse kokku* — 1840. a. paiku kujunesid mõnes paigas, näit. Põlvas pastor J. G. Schwartzi juhtimisel, poolkiriklikud karskuseringid eesti talupoegade jaoks.

[4] Hufeland, Chr. W. (1762—1836), saksa arst, populaarsete arstiteaduslike ja pedagoogiliste teoste autor.

[5] *laadalaulik Kusta Väänjas* — järgnevad värsid on võetud raamatust: Gustav Vänjast, Laulo-Räästas ehk Lada Laulud. Tallinn, 1867, lk. 14.

[6] *krahv Browne kantseleist välja läks* — G. v. Browne (1698—1791), Liivimaa kindralkuberner, teostas keisrinna Katariina II ülesandel mõningaid reforme Liivimaa talupoegade olukorra kergendamiseks.

[1] *nagu «Eesti Postimehes» 1869, nr. 3 loeme* — ilmunud 15. I 1869 sõnumis Tallinnast.

[2] *et lugemist «Kooli lugemise raamatust» õpetatakse* — Jakobsoni enda lugemik, ilm. 1867. aastal.

[3] *ja kus rohkesti «püha rahvast» elab* — sellega mõeldakse vennastekogudust, kelle liikmed eraldusid teistest ja nimetasid endid «pühaks rahvaks».

[4] *ja sinna ju paari päevaga esile jõudvat* — see artikkel tekitas ägeda poleemika: «E. Postim.» 24. VI 1870, nr. 25 vastas C. R. Jakobsonile Simuna köster ja kihelkonna-koolmeister V. N[ormann] artikliga «Vastus «C. R. J.» kirja peale, rahva väljarändamise pärast», milles ta hurjutas Jakobsoni kirikuvastases väljaastumises, kuna see leidvat rahva väljarändamise hullus tuhinas süüdi olevat liiga suure usklikkuse. Jakobson ründavat ka usuõpetust koolides, kuigi sel ei olevat enam ülekaalukat osa. Normann vaidleb vastu väitele, et väljarändajaid olevat kõige rohkem usklike seast. Ta annab lõpuks mõista, et Jakobson tundvat halvasti meie maa ja eriti koolide olukorda ning hoiatab edaspidiseks sääraste kirjutiste eest. J. V. Jannsen oma järelsõnas ei poolda eriliselt ühe ega teise seisukohta, vaid rõhutab oma kokkuleppe vaimule omaselt, et «kuldne tõetee ikka kesk vahepaikas seisab». — Artiklile vastas Jakobson väikese õiendusega «E. Postim.» 1. VII 1870, nr. 26.

Sellele järgnes Viljandi kihelkonna vallakoolmeistrite kollektiivne artikkel «Teine vastus C. R. J. kirja peale, rahva väljarändamise pärast. (Koolidest.)», «E. Postim.» 8. VII 1870, nr. 27. Nende eesotsas seisis Viljandi maakoguduse pastor F. Hoerschelmann, kes tegelikult oligi vastuaktsiooni organiseerijaks. Artikkel puudutas eriti koolide küsimust, mida C. R. Jakobson oli teravalt arvustanud; väidetakse, et lapsed loevad koolis arusaamisega ja õpivad enamasti ka kirjutamist; C. R. Jakobsoni väide usuõpetuse tundide ülirohkusest olevat ekslik; koolides tarvitatavat C. R. Jakobsoni enda lugemisraamatut, õpetatavat ka ajalugu ja geograafiat; koolid polevat puudusteta, kuid neid arvustades olevat vaja t õ d e esitada ja muulgi viisil kaasa aidata kooliolude parandamiseks.

Samas «E. Postim.» numbris vastas C. R. Jakobson ka V. Normanni artiklile («Vastus «V. N.» vastuse peale»). Ta kinnitab, et tema kirjeldus koolioludest vastavat tõsioludele, «sest kuu aja eest tagasi olen ma terve Eestimaa Narvast saadik Rakvere ja Paide kaudu kuni Haapsalu ligidale läbi käinud ja oma silmaga näinud, missugune seal rahva seisus on ja kuidas koolidega lugu». Seega olevat väljarändamise põhjuseks ikkagi majanduslik kitsikus ja haridusepuudus. Kuna Jakobson tegi teravaid märkusi ka «püha rahva» ehk vennastekoguduse kohta, siis pidi ta oma vastuses seda küsimust printsipiaalsemalt käsitlema. Ta toonitab katoliku ja luteri kiriku eemalseismist eesti rahva vajadustest; alles vennastekogudus pannud rahva [4] tõeliselt liikuma ja selle mõju kestvat edasi kaasajalgi — «sest

eks veel uuemal ajal suur jagu neid mehi, kes meie rahva vaimu kui ka ihu priiuse eest hoolt on kandnud, vennastekoguduste liikmed või nende pojad ja kasvandikud ei ole?» Ta arvustab ka usuliialdajaid, kes kogu maist elu põlgavad ja seda «porioiduks» või «hädaoruks» sõimavad, olles seega kahjulikud meie rahva arengule. Ta kiidab paljusid agaraid vennastekoguduse tegelasi, muuhulgas oma isa Adam Jakobsoni, nende haridusesõbralikkuse pärast. See vastab C. R. Jakobsoni kavatsusele neil aastail: tõmmata vennastekoguduse laialdased ringkonnad kaasa rahvuslikule liikumisele, mis kahtlemata oleks selle rinnet tunduvalt kõvendanud.

Vastuseks F. Hoerschelmanni ja tema koolmeistrite kallaletungile kirjutas C. R. J. alljärgneva artikli (nr. 19).

19

[1] *Vastuseks õp. Hörschelmanni kirja peale «Postimehes nr. 27* — see on jätkuks eelmise artikliga alustatud poleemikale; F. Hoerschelmanni kirjutise kohta vt. eelm. art., viide 4.

[2] *et meie kirikukonvendid väga korralised olla* — kirikukonventide struktuuri muutmisest neil aastail vt. «E. Postim.» 26. VIII 1870, nr. 34.

[3] *seda meie koolide kohta valeks ajada* — mõeldakse «E. Postim.» 8. VII 1870, nr. 27 Viljandi pastori F. Hoerschelmanni ja tema koolmeistrite ühist artiklit «Teine vastus C. R. J. kirja peale, rahva väljarändamise pärast. (Koolidest.)» Vt. art. 18, viide 4. Hoerschelmanni kirjutis ilmus ka «Dörptsche Ztg-is»; vt. siinsamas viide 8.

[4] Hansen, Woldemar Adolf (1823—1881) — Paistu pastor, C. R. Jakobsoni, Eesti Aleksandri-kooli ja kogu rahvusliku liikumise õelam vastane.

[5] *Peremees A.* — arvatavasti taluomanik Peeter Ainson (1850—1922), aktiivne rahvusliku liikumise tegelane, C. R. Jakobsoni isiklik tuttav ja pooldaja.

[6] *Moskva saksa keele tseitungi* — «Moskauer Deutsche Zeitung», mille eesotsas seisis radikaalne läti rahvuslane C. Valdemär.

[7] *sellepärast läksin ühe Peterburi kirikuõpetaja juurde* — arvatavasti Peterburi eesti Jaani koguduse pastor J. Fr. Cornelius Laaland'i (1824—1891) juurde, kes sünnilt eestlasena tundis huvi eesti rahvusliku liikumise vastu ja oli isiklikult tuttav Jakobsoniga.

[8] *pikk kiri... esiti saksa tseitungites, siis «Postimehes» välja* — vt. siinsamas viide 3 ja eelm. artikli viide 4. Saksa keeles ilmus sama kirjutis «Dörpt. Ztg.» 29. VI 1870, nr. 146 pealkirjaga «Ueber estnische Volkslandschulen».

[9] *olen ise ka ühes kihelkonnas Tartumaal külakoolisid katsumas käinud* — C. R. J. oli aastail 1859—1861 Tormas kihelkonnakoolmeistriks ja revideeris vallakoole.

[10] *avaliku konverentsi peal laita ja puhtast hukka mõista* — «E. Postim.» 1. VII 1870, nr. 26 avaldatud õienduses teatab

C. R. J., et Viljandis peetud koolmeistrite konverentsil arvustasid maksvat tunniplaani Suure-Jaani koolmeister Augsmann ja Viljandi koolmeister Lellep.

[11] *Helme koolmeistri väikese raamatukese järgi* — vt. art. 15, viide 11.

[12] *Siiski soovib meile «Postimehes» nr. 26 üks mees seda seadust* — «E. Postim.» 1. VII 1870, nr. 26 avaldatud kooliõpiku «Väike külvimees» arvustuses väidab autor P. G., et kui meie maal kehtiks Preisimaa karm kooliseadus, siis oleks kooliõpetus kohe «see, mis ta siis p e a k s olema».

[13] *et meie rahvas praeguses priiuses kaua saab jõudma püsti seista* — neile vaidlustele järgnes veel kellegi T. T. kirjutis «Kolmanda mõtted kahe vaidlemise juurde» («E. Postim.» 22. VII 1870, nr. 29), mis püüdis segastes targutustes leida mingit keskteed, vastates rohkem J. V. Jannseni seisukohtadele.

«E. Postim.» 29. VII 1870, nr. 30 vastas V. Normann veel kord Jakobsonile, püüdes arvustada peamiselt vastase ägedat vaidlemistooni, ja soovis, et edaspidi C. R. J. «mõistlikumal viisil armastuse-vaimuga püüaks õiendada ning parandada, ja mitte nii vägivaldsel viisil otsegu peaga püüda seinast läbi tungides rahvale appi jõuda».

«E. Postim.» 5. VIII 1870, nr. 31 võttis uuesti sõna F. Hoerschelmann; ta pahandas ajalehe toimetusega, et see ei trükkivat ära teiste lugejate kirju, mis kõnelevat C. R. Jakobsoni väidete vastu; vastane ei olevat tema seisukohti ümber lükanud, «vaid on aga täie suuga teotanud ja ähvardanud», seepärast ei sobivat Hoerschelmannil enam vaidlust jätkata. — Jannseni järelsõna mainib, et trükkimata olevat jäänud hoopis Jakobsoni seisukohti pooldavad lugejate kirjad ja et Hoerschelmann opereerivat mitteõigete andmetega. — Sealsamas järgneb J. Tõnnsohni kiri teiste Viljandi kihelkonna koolmeistrite nimel, milles ta lükkab tagasi kahtluse, nagu oleksid koolmeistrid esinenud pastori surve all, ja ülistab pastoreid, kes olevat «igapidi nõudnud neid valgusetee peal edasi saata»; koolmeistrite kiitmine olevat liigne meelitus.

«E. Postim.» 11. VIII 1870, nr. 32 tuuakse C. R. Jakobsoni «Viimane vastus V. N. kirjade peale», milles märgitakse peamiselt vastase isiklikku ja ebaasjalikku vaidlusviisi. Ta soovitab Normannil jääda «vaikse rahulise elu juurde», kuid enda kohta ütleb: «mina sest üksi meie rahvale veel küllalt ei arva ja pean sellepärast ka edaspidi oma raskemat võitlemiseteed edasi käima, olgu mul küll seal mõnikord enam vaenlasi ees kui kive katuste peal.»

«E. Postim.» 19. VIII 1870, nr. 33 esines Tartumaa koolide revident P. E. Hirsch väikese õiendusega, milles ta märkis, et koolmeistrid ei õpetavat üheski koolis rohkem, kui kavades ette nähtud. — «E. Postim.» 2. IX 1870, nr. 35 jätkab vaidlust Jakobsoni pooldav koolmeister A. H. («Jälle natuke meie koolidest»), kes soovitab tõsta koolmeistrite taset, parandada külakoolide õppekava, vähendada kihelkonnakoolides saksa keele õpetamist muude õppeainete kasuks ja kasvatada koolmeistrites rahvuslikku vaimu.

Koolirevidendile P. E. Hirschile vastas C. R. J. järgneva artikliga (nr. 20).

20

[1] *Üks sõna vallakoolidest* — see on vastuseks eelm. artikli viites 13 mainitud Tartumaa koolirevidendi Hirschi artiklile. «E. Postim.» 14. X 1870, nr. 41 võtab koolirevident Hirsch viimast korda sõna ja kinnitab, et tema aitavat kaasa C. R. Jakobsoni lugemiku ja muude heade raamatute koolidesse sisseviimisele, mida Jakobson oma artiklis eitavat.

[2] *aga mitte avalikus ajalehes* — poleemika jätkus veelgi ja sellel tekkisid koguni kõrvalharud: keegi M. B. vastas «E Postim.» 9. IX 1870, nr. 36 J. Tõnnsohnile, kaitstes C. R. Jakobsoni seisukohti ja naeruvääristades tema vastase liigset agarust sakslaste kaitsmisel.

21

[1] *Üks vastus mitmele vastalisele* — see on C. R. Jakobsoni vastus laiaks läinud «sulesõja» kõigile vastaspoole autoritele.

[2] Bazaine, Fr. A. (1811—1888), Prantsuse marssal, Reini armee ülemjuhataja Saksa-Prantsuse sõjas; suurtes lahingutes 18/0 a. augustis püüdis ta marssal Mac Mahon'i vägedega ühineda, kuid suruti Metzi kindlusse, kus pidas vastu oktoobri lõpuni; Mac Mahon sai lüüa Sedani lahingus, andis seal haavata saades ülemjuhatuse üle kindral Wimpffen'ile, kuid viimane alistus kiiresti sakslastele.

[3] *on õpetajal Hörschelmannil kaks kantsi olnud* — Hoerschelmanni artiklite kohta vt. art. 19, viide 13.

[4] *olen ma ka ju oma teises kirjas* — vt. art. 19.

[5] *et kaks koolmeistrit seal teravaid sõnu saanud* — vt. art. 19, viide 10.

[6] *Teie koolmeister Tõnnsohn räägib ju hoopis teisiti* — vt. art. 19, viide 13.

[7] Einhorn, Paul, Kuramaa superintendent, kirjutas teose «Reformatis Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae» (1636), milles ta ründab rahva ebausku.

[8] *Ria saksa tseitungki* — kirjutis tundmata.

[9] *mis muidu ehk mitte nii ruttu päeva ette ei oleks jõudnud tulla* — Jakobsoni äratatud poleemika ei tahtnud kuidagi vaibuda ja põhjustas aina uusi sõnavõtmisi. Pikema kokkuvõtliku artikli «Kas meie oma eesti rahva kooli- ja muid asju mitte ilma purelemiseta ei võiks läbi rääkida?» avaldas J. V. Jannsen «E. Postim.» 16. ja 23. IX ja 8. X 1870, nr. 37, 38, 40, kus ta püüdis leida temale omast kokkuleppelist «keskkteed». Talle olevat poleemika eest palju etteheiteid ja ähvardusi tehtud, «osast ka üsna pesemata rusikatega». Ta püüab siiski õigustada avalike vaidluste vajalikkust ajakirjanduses, kuigi meie lugejad ei olevat sellega veel harjunud. Ta tõrjub tagasi «E. Postim.» kohta tehtud etteheiteid — ühelt poolt selle radikaalsuse, teiselt poolt

saksasõbralikkuse pärast. Jannsen lükkab vastutuse C. R. Jakobsoni artiklite eest nende autorile, kuigi ta peab tunnistama, «et kellegil kirjasaatjal nii palju asja ei ole meie üle pahandada kui just C. R. J . . . l, sest et kellegi kirjadest nii palju lühendatud ja muudetud ep ole saanud ega trükkimata jäänud kui temal.» Ta mõistab siiski hukka vaidlejate liiga käredat tooni ja soovitab suuremat mõõdukust. Lõpuks kaitseb Jannsen oma ajakirjaniku-positsiooni ja otsib vabandavaid põhjusi oma vähesele haridusele, mille pärast vastased on sagedasti etteheiteid teinud.

Poleemika jätkub ka järgnevates artiklites (nr. 22—24).

22

[1] *Lisaks koolmeistri E. kirjale* — «E. Postim.» 8. X 1870, nr. 40 ilmus kellegi E. artikkel «Mis ennem tarvis, seda hakakem ennem peale. Vastus A. H. kirja peale «Eesti Postimehes» (nr. 35)»; E. artiklis püüti kaitsta koolmeistreid nende õppetegevuses: puuduvat vajalikud õpperaamatud, viletsad palgatingimused takistavat koolmeistrite edasiõppimist, saksa keele õpetamine kihelkonnakoolides olevat eestlase haridusele vajalik, eesti keele arengule ei olevat see takistuseks; olukorra parandamiseks olevat vaja koolmeistrite palgaolusid parandada ja kooli õppeaega pikendada. Artikli autoriks näib olevat Vändra kurttummade kooli juhataja J. Eglon (1836—1908), C. R. Jakobsoni koolivend Valgast J. Cimze seminarist, kes hiljem kaldus Jakobsoni vaadetest kõrvale ja pooldas klerikaalsete ringkondade seisukohti.

[2] *mille üks koolmeister J. E. mulle mõne aasta eest tagasi saatis* — C. R. J. tsiteerib J. Egloni kirja 14. aug. 1865. a., mille E. kirjutas töötades Kanepi kihelkonnakoolis; C. R. J. seab siin oma koolivenna varasemad vaated vastuollu tema praeguste seisukohtadega.

[3] *see lugegu minust Tartumaa põllumeeste seltsis peetud kõnet* — C. R. J. pidas 30. IX 1870 Tartu E. Põllumeeste Seltsis kõne «Mis Ruhja teekonnal nähtud ja tähele pandud», mis ilmus «Eesti Põllumehes» 1870, nr. 9.

23

[1] *Vastus koolirevidendi C. E. H. kirja peale (nr. 41)* — Tartumaa koolirevidendi C. E. Hirschi kirjutise kohta vt. art. 20, viide 1.

[2] *oma kirjas «Postimehes» nr. 36 seda ei võida tõeks teha* — see on C. R. Jakobsoni esimene vastus P. E. Hirschile, vt. art. 20.

[3] *vaid Geograhvi raamatust laseb õpetada* — mõeldakse Põlva pastori J. G. Schwartz'i (1793—1874) väljaantud «Koli-ramatut», mille 5. osa moodustas W Mickwitzi kirjutatud «Keokrahvi, ehk õppetus Ma-ilma surussest ja Ma-ilma madest»; ilmus Tartus 1854, pärast oli rohkesti uustrükke, mis võistlesid C. R. Jakobsoni geograafiaõpikuga.

[4] *ja ükski puu Teile kosutavat varju andmas* — sellega lõpeb

C. R. Jakobsoni ajakirjanduslik poleemika, mis kestis ligi pool aastat ja kujunes ägedamaks, kui seni oli eesti ajakirjanduses kunagi olnud. Vaidluste mõju kestis siiski edasi ajalehe järgnevates numbrites, kus korduvalt viidatakse C. R. Jakobsoni esitatud väidetele. Kuna Jakobson oli halastamatult paljastanud meie maal valitsevaid pahesid, eriti puudujääke koolitöö alalt, siis äratas see valitsevates balti-saksa ringkondades tõsist pahameelt ja aitas oluliselt kaasa Jannseni lõplikuks üleminekuks balti-saksa huvide teenistusse. Rahvas nimetas poleemikat «suureks sulesõjaks» ja kasutas selle temaatikat ka satiirilistes rahvalauludes. — Vt. Ü. Tedre artiklit «C. R. Jakobson ja rahvaluule» ja E. Janseni artiklit «Väljarändamisliikumisest 1860-ndate aastate lõpul ja selle peegeldumisest erinevate ideoloogiliste suundade võitluses Eestis», mõlemad koguteoses «C. R. Jakobson ja tema ajastu», Tallinn, 1957.

24

[1] *«Eesti Postimees» nr. 2 annab meile «Kaks kirja maalt» lugeda* — esimene kiri ründab C. R. Jakobsoni artiklit «Natukene Saksa- ja Austriamaa rahvakoolide olekust» («E. Postim.» 29. VII 1870, nr. 30), teine kiidab Ruhja kihelkonnakooli kõrget taset, vastupidi C. R. Jakobsonile, kes artiklis «Mis Ruhja teekonnal nähtud ja tähele pandud» («E. Põllumees» 1870, nr. 9) arvustas teravalt kooli saksastamistendentsi.

[2] *et mina mullu aasta Preisimaast tunnistasin* — C. R. Jakobsonil ilmus «E. Postim.» 29. VII 1870, nr. 30 artikkel «Natukene Saksa- ja Austriamaa rahvakoolide olekust».

[3] Babrovski — vene ajakirjanik, lähemad andmed puuduvad.

[4] Krüdener, Arthur (sünd. 1834), mõisaomanik Ruhjas, hiljem Koikülas ja Palamõisas.

[5] *meid tõesti millaski nii raskesti ei saaks nuhtlema* — C. R. Jakobsoni artiklile järgneb sealsamas kellegi U. S. üsna terav sõnavõtt, milles kaitstakse jällegi saksa keele õpetamise tähtsust eesti koolides, sest ilma saksa keeleta ei jõudvat eestlased parema hariduse juurde. Seepärast polevat hea «rahvast tontide läbi eksitada ja hirmutada», nimelt maarahva «saksastamise» pärast häält tõsta. «See rikub rahu, hoiab tööst tagasi ja ei too mingisugust kasu.» Hoidugu eestlased ja lätlased oma «pimedate sõprade eest» ja saagu «neid kahjutuks tegema õppima»! — Sellele kirjutisele järgnes veel teine, võrumurdeline («E. Postim.» 14. IV 1871, nr. 15), milles püüti näidata, et C. R. Jakobsoni poolt laidetud Preisi kooliseadus avaldab ikkagi head mõju luteriusulistes koolides, kuna katoliku usu koolidel puuduvat see seadus ja need seisvat nõrgal järjel. Lõpuks avaldatakse kahtlust C. R. Jakobsoni kohta, «kas tema neid laidetud regulatiive vast esi ei ole nännuge?» Preisimaa koolidest kõnelemine olevat C. R. Jakobsonil üldse suitsukatteks, parem õelgu avalikult: «Eesti vennad, kiskuge ommi koolisid kirikuvalitsuse ja õpetajide ülekaemise alt vallale, sis na läeva häste häitsemal» Preisi

koolide kohta õeldakse lõpuks, et need olevat heal järjel säärastes paikades, kus elab ainult saksa rahvas, ja halvad seal, kus sakslased elavad segi poolakate ja leedulastega.

26

[1] *«Neue Dörptsche Zeitung'i» eelmise aasta 231. numbris* — selles ajalehes ilmus 1874. aastal C. R. Jakobsoni artikkel «Estnisches Vereinwesen».

[2] *sama ajalehe 3., 45. ja 56. käesoleva aasta numbris* — «Neue Dörptsche Zeitung'is» 1875. a. ilmusid C. R. Jakobsoni kirjutised: «Der vierte Jahrestag des Pernauschen estnischen landwirtschaftlichen Vereins» (4. I, nr. 3), «Verschiedene Bestrebungen in Bezug auf Viehzucht und Landwirtschaft» (22. II, nr. 45) ja «Aus dem Pernauschen Estnischen Landwirtschaftlichen Verein» (8. III, nr. 56).

[3] Middendorff, A. v. (1815—1894), akadeemik ja põllumajandusteadlane, Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Sotsieteedi president.

[4] *«Baltische Wochenschrift'i» 12. numbris* — A. v. Middendorfi artikkel «Die Berichte über den Pernauschen estnischen landwirtschaftlichen Verein in der neuen Dörptschen Zeitung Nr. 3, 45, 56 d. J.» ilmus ajakirjas «Baltische Wochenschrift» 1875, veerg 173—179.

27

[1] *Selle lehe 49. numbris on härra -e* — «Neue Dörptsche Zeitung'is» 28. II 1876, nr. 49 ilmus M. Veske kirjutis pahede kohta, mis ilmnesid valla-ametmeeste valimistel. Autor arvustas eriti viinajoomise mõju ametmeeste määramisel ja soovitas korrapidamist valimiskoosolekutel panna kirikueestseisja või kihelkonnakonvendi liikmete, s. o. mõisnike peale. Sellele seisukohale vaidles C. R. Jakobson vastu samas lehes 3. III 1876, nr. 52, veeretades süü korrarikkumistes rohkem kehtivale valimissüsteemile. Ta ei pooldanud ka Veske seisukohta kirikueestseisja seadmises korrapidajaks, kuna see pidi ohustama vallavalitsuste iseseisvust. Ta jätkas vaidlust käesolevas kirjutises.

[2] *Mitte arvestades «Postimehe» koolivanemat* — «E. Postim.» 18. II 1876, nr. 7 avaldati J. M. kirjutis «Kogukonna ametnikkude valimisest», milles kõneldakse liialdusega väärnähtustest valla-ametmeeste valimisel.

[3] *kogutakse mitmesugust statistilist materjali meie talurahva kohta* — säärast kogumistööd tegi 1873. aastast alates dr. M. Veske, kes saadud andmete põhjal pidas ettekandeid ja avaldas kirjutisi. Vt. lähemalt: A. Viires, Mihkel Veske etnograafia-alasest tegevusest. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnatead. seeria. 1956, lk. 297—305.

[4] *et oma vallaasju jälle korda seada* — sekeldusi valla rahaasjade

kordaseadmisega oli C. R. Jakobson ise küllalt läbi teinud, kui ta 1872. aastal asus Vändrasse vallakirjutajaks. Vt. A. Jürgenstein, Carl Robert Jakobsoni elu ja töö (1925), lk. 68 jj.

28

1 *Meie tahtmised ja eesmärgid* — see on «Sakala» avaartikkel ning esitab uue ajalehe tegevusprogrammi.
2 *ajaleht käib selle koha pealt* — «Sakala» ilmus Viljandi linnas.
3 *meid jälle vabade inimeste liiki seada* — mõeldakse Vene keisrit Aleksander I, kelle valitsuse ajal vabastati eesti talupojad pärisorjusest: Eestimaal 1816. ja Liivimaal 1819. aastal.
4 Kreutzwald, Friedrich Reinhold (1803—1882), arst, kirjanik, rahvaeepose «Kalevipoeg» autor; pooldas C. R. Jakobsoni poliitilisi vaateid ja toetas «Sakalat» sisuka ning rohke kaastööga. Alles 1881. a. teisel poolel suurtes parteitülides lõi ta, osalt välisel survel, C. R. Jakobsonist lahku. Vt. art. 69.
5 Veske, Mihkel (1843—1890), keeleteaduse doktor, luuletaja, rahvusliku liikumise tegelane, eriti juhtivas osas pärast C. R. Jakobsoni surma, jätkates tema alustatud kodanlik-demokraatlikku suunda.
6 Hurt, Jakob (1839—1907), pastor, keeleteaduse doktor, rahvaluule kogumise organiseerija, rahvusliku liikumise kodanlik-klerikaalse suuna juht; esialgu töötas kaasa «Sakalale», kuid peatselt sattus C. R. Jakobsoniga teravasse vastuollu. Vt. art. 37—38.
7 Jürison, J. — eestlasest mereväelane Kroonlinnas, kes oli a. 1865—1867 kaasa teinud Vene mereväe reisi Kroonlinnast Vladivostokki ja kirjeldas seda pikemalt «Eesti Postimehes».
8 *Praegusel sõja ajal* — oli käimas sõda Venemaa ja Türgi vahel Balkani riikide vabastamiseks Türgi ikke alt.
9 *niihästi «Jutututba» kui «Põllumees»* — «Sakala Lisaleht» ilmus vahelduvalt põllumajandusliku ja kultuurilis-kirjandusliku sisuga, mida väliselt tähistas erinev tiitlipilt.

29

1 Lodbrok, Ragnar — kangelane muinas-islandi IX sajandi kangelaslaulust «Bjarkomál».
2 Topelius, Zachris (Sakari) (1818—1898), soome-rootsi kirjanik, ajaloo professor Helsingi ülikoolis, esindab oma loomingus romantilist idealismi.

30

1 *Eesti Aleksandri-kool* — eestikeelne kõrgem kool (umbes kreiskooli programmiga), mis kavatseti asutada eesti rahvast pärisorjusest vabastanud keisri Aleksander I mälestuseks; mõte tekkis juba a. 1860, toodi avalikkuse ette a. 1863 ja rahakorjamise

alustamiseks saadi keisrilt luba 1869. aastal; kooli peakomitee ja kohalikud abikomiteed etendasid tähtsat osa rahvusliku mõtte propageerimisel; 1883. aastal said organisatsioonis ülekaalu C. R. Jakobsoni pooldajad, kuid peakomitee president J. Hurt kandis konflikti ametivõimude ette, millele järgnes rahakorjamise organisatsiooni likvideerimine; 1888. aastal asutati kogutud kapitaliga Põltsamaa lähedal vene õppekeelega Aleksandri linnakool, mis suleti 1906. aastal ühenduses revolutsiooni likvideerimisega. Vt. H. Kruus, Eesti Aleksandri-kool. Tartu, 1939.

31

[1] *mis kõik Riia maapäeva peal* — maapäev oli rüütelkonna ja kohaliku omavalitsuse põhiliseks organiks Eesti-, Liivi- ja Saaremaal; sellesse kuulusid kõik rüütlimõisa omanikud nn. immatrikuleeritud aadlist; korralisi maapäeva koosolekuid peeti iga 3 aasta tagant, erakorralisi vajaduse järgi.

[2] *häälteõigust maapäeva peal on lubatud* — maapäeva istungitest võisid osa võtta ka teised rüütlimõisa omanikud nende seisusele vaatamata, kuid neil puudus õigus kaasa hääletada ja olla valitav teatavaisse ameteisse.

[3] *«Zeitung für Stadt und Land» kirjutab* — Riias ilmunud baltisaksa ajaleht, asutatud 1866. aastal; enne vabameelse kallakuga, hiljem «Sakala» vastane.

[4] *nagu Saisi kuju* — Sais oli Vana-Egiptuse linn, kus asus sõjajumalanna Neith'i kultusekoht; muistendit Saisi kaetud näoga jumalakujust on ühes luuletuses käsitlenud Fr. Schiller.

32

[1] *Catti M-t ja Julie B-g Peterburis* — eesti neiud Catti Mohrfeldt ja Julie Brunberg.

[2] *esimese saatja venna* — kirja saatis «Sakalale» edasi üliõpilane Aleksander Mohrfeldt (1857—1938), pärastine pastor ja kirjamees.

33

[1] *Meie lugesime ajalehtedes* — Soome rahvariiete väljapanekutest näitustel kõneleb ka C. R. J. ise «Sakala Lisalehes» 1. IV 1878, nr. 5.

[2] *«Uued kandlekeeled»* — luuletustekogu «Ued Kandlekeled» (Tallinn, 1854) autoriks on N. Fr. Russow (1828—1905), kes püüdis mõnes luuletuses juba enne «Kalevipoega» regivärsilist rahvalaulu jäljendada.

34

[1] *«Pärnu Postimehele» kirjutab* — «Pärnu Postimehes» 14. IV 1878, nr. 15 ilmunud A. K. kirjutis «Noorte inimeste elust».
[2] *Aga kui «Eesti Postimees»... ära trükib* — ilmus «E. Postim.» 26. IV 1878, nr. 17.
[3] *«Suomen Kansanvalistus-seura»* — ülemaaline kultuurhariduslik organisatsioon Soome Rahvavalgustuse Selts asutati 1872. aastal, laialdasem tegevus algas aga a. 1874; selts korraldas soome laulu- ja mängupidusid, kirjastas rahvavalgustuslikke raamatuid, näit. kalendreid, korraldas koole jne.

35

[1] *uue vallavalitsuse seadusega* — valla omavalitsus püsis XIX sajandi 1. poolel mõisa eestkoste ja järelevalve all, kuid vabanes sellest 1866. a. talurahva kogukonna-seadusega, mis andis võimu talurahva enda poolt valitud vallavolikogule ja vallavanemale.
[2] Meinhard (1124—1196) — katoliku munk, tuli 1184. aastal kaupmeestega koos Väina jõe suudmesse, hakkas liivlasi ristima, ehitas Üksküla kiriku ja pühitseti 1186. aastal piiskopiks.
[3] *tulid... Taanimaa sõjamehed* — Taani feodaalid korraldasid XII saj. teisel poolel korduvalt röövvallutusretki Eesti alale, kuid neil polnud suuremat edu.
[4] *põletasid pereka Sigtuuna linna ära* — Sigtuuna linn Mälari järve ääres Rootsis oli asutatud XI saj. algul; hävitati eestlaste poolt 1187. aastal, ei kosunud enam, vaid jäi alla Stokholmile jt. linnadele.
[5] *«Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres»* — lätlase Kr. Valdemāri (1825—1891) brošüüri «Aufruf zu praktischer Thätigkeit zur Hebung unseres Seewesens namentlich im baltischen Meere» lühendatud tõlge C. R. Jakobsoni poolt (ilmus Tartus 1868), mida levitati tasuta rannaäärsetes eesti kihelkondades.

36

[1] *keda sotsiaaldemokraatlasteks nimetatakse* — sotsiaaldemokraatlik töölisliikumine avaldus esmakordselt 1848/9. a. revolutsioonis Saksamaal. 1869. aastal loodi Saksa sotsiaaldemokraatlik töölispartei ja sellele järgnesid vastavad parteid teistes riikides. Algul etendasid need positiivset osa töölisliikumises, levitades laiades hulkades sotsialismi ideid ja organiseerides massilisi töölisorganisatsioone. Hiljem asusid s.-d. parteid oportunismi teele, eitades proletaarset revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri. C. R. Jakobsoni eitav seisukoht seletub tema vaadete piiratusega, tõusva proletariaadi tähtsuse alahindamisega ja osalt taktiliste kaalutlustega, kuna sotsiaaldemokraatidel ei olnud Vene tsaaririigis veel legaalse tegevuse võimalust ja kahtlustus selles oleks ka C. R. Jakobsoni tegevuse lõpetanud.

[2] Most, Johann (1846—1906) — anarhistliku liikumise alustaja Saksamaal, heideti 1880. aastal sotsiaaldemokraatlikust parteist välja, siirdus hiljem Inglismaale ja Ameerikasse.

[3] Stöcker, Adolf (1835—1909) — saksa pastor ja poliitikamees, asutas sotsiaaldemokraatliku partei mõju vähendamiseks ja kiriku osatähtsuse suurendamiseks 1878. aastal «kristlik-sotsiaalse partei», mis tegutses lähedas ühenduses konservatiivsete parteidega.

37

[1] *Teie olete «Eesti Postimehes»* — J. Hurda «Kiri «Sakala» väljaandjale» ilmus «E. Postim.» 26. VII 1878, nr. 30. Hurt saatis selle kõigepealt «Sakalale», kuid C. R. J. ei avaldanud seda. Käesolev C. R. Jakobsoni vastus ilmus ka «E. Postim.» 23. VIII 1878, nr. 34.

38

[1] *«Sakala» väljaandja avalik vastus* — J. Hurt jätkas poleemikat pikema artikliga «Tõine kiri «Sakala» väljaandjale» («E. Postim. Lisaleht» 20. IX 1878, nr. 38), milles ta pidas lubatuks «Sakala» kirikuarvustamist, kuid heitis ette liialdusi sel alal, mis kahjustavat ristiusku. Ta süüdistas C. R. Jakobsoni usuvastases propagandas, kuid avaldas lootust, et suudab teda tagasi juhtida «õigele teele». Hurt väitis, ta ei kartvat kõrvalesurumist rahvusliku liikumise juhi kohalt, sest ta leidvat ka muud tegevust. Hurt tõrjus tagasi kahtlustuse, et ta olevat väljastpoolt mõjutatud. — Käesoleval poleemikal on suur ajalooline tähtsus: sellest hakkas lagunema koostöö kodanlik-demokraatliku ja kodanlik-klerikaalse tegelasgrupi vahel ning see kandus varsti ka rahvusliku liikumise suur-üritustesse — E. Kirjam. Seltsi ja E. Aleksandri-kooli rahakorjamise organisatsiooni, kus mõne aasta kestel C. R. Jakobsoni pooldajad saavutasid täieliku ülekaalu. J. Hurda kirjad on ära trükitud teoses «Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad», toim. H. Kruus (1939), lk. 201—210.

[2] *J. Hurt Pärt Suijale* — 1877. aastal panid E. Aleksandri-kooli vastased selle tähtsa rahvusliku ürituse vastu tegutsema eestlase, Karula koolivanema Pärt Suija, kes esines korduvalt ajakirjanduses sakslaste poolt valmiskirjutatud poleemiliste artiklitega Aleksandri-kooli vastu. Tema kahjulikkudele esinemistele vastas J. Hurt mitmel puhul («E. Postim.» 16. XI 1877, nr. 45; 22 II ja 1. III 1878, nr. 8—9 ja «E. Postim. Lisalehes» 7. VI 1878, nr. 23); viimasest on võetud käesolev tsitaat.

[3] *Ka minu käe... olete tagasi lükanud* — C. R. J. kirjutas Hurdale leppimise võimalustest.

[4] *Teie olete minule 4. mail kirjutanud* — oma kirjas C. R. Jakobsonile 4. V 1878 arvustab J. Hurt 4 punktis «Sakalat»: sõnumid olevat toodud plaanitult, lisalehes vajavat «õpetused» liigendamist lühematesse peatükkidesse, võõrsõnu vaja kirjutada reeglipärasemalt ja mitte teotada ristiusku.

[5] Augustinus — vt. art. 4, viide 1.
[6] *Ja K., meie vend, on MEES* — siin kõneldakse pastor Andreas Kurrikoff'ist (1848—1904), kes avaldas E. Kirjameeste Seltsi Aastaraamatus IV (1876), lk. 28—42 artikli «Aurelius Augustinus»; K. tegeles juhtivalt E. Kirjam. Seltsi ja Aleksandri-kooli peakomitees, kuuludes Hurda pooldajate hulka.
[7] *vastasin ma kirjavastuses (nr. 94) lühidalt* — C. R. Jakobsoni kirjavastus ilmus «Sakalas» 27. V 1878, nr. 14/15; selles pahandatakse iroonilisel E. Kirjam. Seltsi üle, et see tegeleb keeleküsimustega. «Parem võiksid suuremal möödul rääkida vanadest prohvetitest, Augustinusest, inimese pärispatust ja muudest pühadest asjadest.»
[8] *5. lisalehes* — ilmus «Sakala Lisalehes» I. IV 1878, nr. 5.
[9] *vallatuks poisikeseks sõimas* — kirjas C. R. Jakobsonile 4. V 1878 lausub Hurt: «Kui Teie oma lehes Augustinuse pääle jälle pilgates vaatate ja sellega ka üht truud venda meie seas torkate, siis on see otse poisikese, vallatu poisikese tegu.»
[10] *ütles minule õpetaja L. Peterburis* — siin kõneldakse Peterburi eesti Jaani koguduse pastorist J. F. C. Laalandist (1824—1891), kellega C. R. Jakobsonil oli Peterburis elades kokkupuuteid.
[11] *Kirjameeste Seltsi koosolekul* — E. Kirjam. Seltsi ja Aleksandri-kooli peakomitee koosolekud peeti 27. ja 28. VI 1878 Viljandis.
[12] *oma kirja peale Soome maapäevast* — mõeldakse sõnumit «Soome maapäeva koosolemiste lõpetus» «Sakalas» 18. III 1878, nr. 3.
[13] *Õpetaja K. vastas* — pastor A. Kurrikoff, vt. siinsamas viide 6.
[14] *Jakob Jaani poeg* — Hurt.
[15] *Andrest Hansu poega* — Kurrikoffi.
[16] *«Sakala» kirjavastustes nr. 20 sees* — ilmusid «Sakalas» 1. VII 1878, nr. 20.
[17] *saatsite ta «Eesti Postimehe» kätte* — kõneldakse J. Hurda 1. vaidluskirjast, vt. art. 37, viide 1.
[18] *«Zeitung für Stadt und Land»* — vt. art. 31, viide 3.
[19] *et üht uut ajalehte välja võiksite anda* — Hurda katseid neil aastail ajalehe loa saamiseks pole teada.
[20] *aga Teie «Mesilane»* — ajalehe «Mesilane» väljaandmist taotles J. Hurt 1860-ndate aastate lõpul, kuid tulemusteta.
[21] *viimase Aleksandri-kooli peakomitee istumisega* — Aleksandri-kooli peakomitee istung toimus 12. sept. 1878 Tartus.
[22] *on sõnad lisalehe nr. 4 seest* — mõeldakse C. R. Jakobsoni kõnet «Kuidas inimene kaua võib elada», mis ilmus «Sakala Lisalehes» 25. III ja 1. IV 1878, nr. 4 ja 5.
[23] *Kalja Pärt on lisalehes nr. 6* — «Sakala Lisalehes» 8. IV 1878, nr. 6 kõnelevad Nalja Mart ja Kalja Pärt kavatsetavast käsitöö-õpetuse sisseviimisest rahvakoolidesse, mille arvel «piiblisalmide orjus» võivat väheneda; vt. följet. 3.
[24] *et üks nõrk kiri* — kõneldakse A. Kurrikoff'i kirjutisest, vt. siinsamas viide 6.
[25] *et Pärt Suija* — vt. siinsamas viide 2.

[26] *«Daheim»* — 1864. aastal asutatud Leipzigis ilmunud kristliku maailmavaatega perekonnaleht.
[27] P i u s IX (1792—1878), reaktsiooniline Rooma paavst, uueaegsete maailmavaateliste õpetuste vastane.
[28] S t ö c k e r — vt. art. 36, viide 3.
[29] *üks kirikhärrade partei* — vt. art. 36, viide 3.
[30] *«Ristirahva Pühapäeva-leht»* — tagurliku balti-saksa orientatsiooniga kiriklik ajaleht, ilmus Tallinnas aastail 1875—1919.
[31] *«Sakala» pealehes nr. 17 ringvaatuses* — «Poliitika ringvaatus» «Sakalas» 10. VI 1878, nr. 17.
[32] *Narvast «Ilmarine» seltsimajast* — selts «Ilmarine» asutati Narvas 1874. aastal.

39

[1] *surmab oma rahvast* — artikli teravik on suunatud J. Hurda vastu, kuna samas ajalehe numbris ilmus ka C. R. Jakobsoni ulatuslik vastus Hurda teisele vaidluskirjale.

40

[1] *kus meie vallad priid on* — mõeldakse uut talurahva kogukonna-seadust 1866. aastast, vt. art. 35, viide 1.
[2] *meie juures kaks suurt parteid* — mõeldakse balti-saksa aadli jagunemist konservatiivsesse ja liberaalsesse parteisse, kellest viimane oli talurahva olukorda mõningaid parandusi toonud.

41

[1] *«Semkopis»* — Juris M a t e r'i poolt asutatud lätikeelne ajaleht «Baltijas Semkopis», mis astus ka Balti olude suhtes teiste ajalehtede vastu teravasse opositsiooni.

42

[1] *meie tulevane laulupidu* — teine üldlaulupidu oli mitmesuguste takistuste tõttu korduvalt edasi lükkunud ja peeti ära alles 19.—22. VI 1879 Tartus «Vanemuise» seltsi korraldusel.

43

[1] *Eesti Aleksandri-kool* — vt. art. 30, viide 1.

44

[1] *tsentrumi-partei* — saksa poliitiline partei, tekkis 1852. aastal Preisi saadikutekojas, võitles eriti katoliku kiriku võimusäilitamise eest.
[2] *nagu sotsiaaldemokraatlased* — vt. art. 36, viide 1.

[3] *Korraga tuli kiri välja* — Hurda ja Jakobsoni poleemikast vt. art. 37—38.

[4] *Oleks «Eesti Postimees» meie vastust ... ära trükkinud* — J. Hurda vastused C. R. Jakobsonile trükiti ära ka «Sakalas», kuid C. R. Jakobsoni teist, pikemat kirja pole «E. Postimehes» trükitud.

[5] *Meie Eesti Kirjameeste Selts pidi ... otsust ... tegema* — E. Kirjam. Seltsi peakoosolekul 3. I 1879 tegid Hurda pooldajad ettepaneku talle tänu avaldada ja C. R. Jakobsoni vaidlust laimamiseks tunnistada, kuid hääletamisel jäeti viimane osa välja. Samal koosolekul valiti suure häälteenamusega — 91-st häälest 70 — ka C. R. J. seltsi teiseks abipresidendiks (Vt. F. Tuglas, Eesti Kirjameeste Selts, 1958, lk. 98 jj.)

[6] *ühe peakomitee* — Aleksandri-kooli kohta vt. art. 30, viide 1.

[7] Rosenthal, Heinrich (1846—1916), arst, J. V. Jannseni väimees, oli Aleksandri-kooli peakomitee liikmeks a. 1877—1884 ja tegeles Tallinnas peakomitee volinikuna; pooldas J. Hurda suunda.

[8] *«laudapõletamised ja tõrvakanad»* — J. Hurdal pandi Otepääl põlema laut ja J. V. Jannseni maja seinale maaliti tõrvaga kana, milliseid tegusid taheti lükata C. R. Jakobsoni pooldajate kaela.

[9] *mitte õiget vastust dr. Kreutzwaldile* — «E. Postim.» 22. III 1879, nr. 12 arvustati Liivimaa maapäeva istungit ja avaldati kahetsust, et vabameelse partei mitmed vajalikud ettepanekud läbi kukutati. Samas lehes 12. IV 1879, nr. 15 tehakse tagasivõtmisi; leht ei pooldavat liberaalide kõiki nõudmisi ega pidavat sobivaks «tuletikkude ja teravate riistade» andmist laste kätte. Sellele tagurlikule väljaastumisele reageeris Kreutzwald «Sakalas» 13. V 1879, nr. 12 nöökavalt ja «E. Postim. Lisalehes» 31. V 1879, nr. 22 esitas Jannsenile kaks küsimust: kes on tuleriistade andjad ja kes on need, kellele ei või anda tuleriistu? «E. Postim.» vastas sealsamas numbris: pahategija olevat Tartu ülikooli professor M. J. Schleiden, kes püüdnud oma loengutes ristiusku «keskaja kolikambrisse» visata; teise küsimuse vastamisest põikles Jannsen kõrvale. Kreutzwald vastas talle «Sakalas» 21. X 1879, nr. 37, kus ta avaldas põlgust «E. Postim.» alatule väljaastumisele.

[10] *Nende «tänukirjade» sõnad* — «Tänutunnistus õpetajahärra J. Hurtile» ilmus paljude allkirjadega «E. Postim.» 14. II 1879, nr. 7.

[11] *ei ole mitte «doktor»* — H. Rosenthal lõpetas Tartu ülikooli 1871. aastal ilma doktorikraadita.

[12] *suurel mõõdul tänu avaldatud* — vt. siinsamas viide 5.

[13] Albedinski, Peeter (1826—1883), oli Balti kindralkuberneriks aastail 1866—1870.

[14] *paar raamatut vanu laule* — J. Hurt avaldas rahvalaulude kogu «Vana kannel» I osa vihkude kaupa aastail 1875—1886.

[15] *dr. Kreutzwaldi 75-aastast sündimisepäeva pühitseti* — «Sakalas» 16. XII 1878, nr. 46/47 kirjeldatakse F. R. Kreutzwaldi 75 aasta sünnipäeva pühitsemist, millest võtsid osa paljude eesti seltside saadikud.

[16] *avalikult «Sakala» peale tunnistada* — vt. siinsamas viide 10.
[17] Adamson, Jaan (1824—1879), Holstre valla Pulleritsu koolmeister, C. R. Jakobsoni parim sõber ja usaldusmees.

46

[1] *Mulluaastase «Sakala» nr. 17-ne sees* — «Sakalas» 28. IV 1879, nr. 17 kirjutatakse Riia eestlaste elust ja kiidetakse «Sakalat».
[2] *kaks väiksemat ajalehte sedasama teed katsunud käia* — C. R. Jakobsoni vaimus ilmusid tol ajal «Pärnu Postimees» Lilli Suburgi (1841—1923) ja «Tartu Eesti Seitung» A. Ainti (1843—1898) toimetamisel.
[3] *«Saab «Sakala» jälle välja tulema?»* — «Sakala» oli baltisaksa reaktsiooniliste ringkondade pealekaebuste alusel suletud 1879. a. mai algusest kuni aasta lõpuni.
[4] *See kurvastus, mis «Sakalal» on olnud* — vt. eelmine viide.
[5] *«Tallinna Sõber»* — Tallinnas aastail 1879—1895 Eestimaa mõisnikkude toetusel ja W. Fr. Eichhorni (1827—1896) toimetamisel ilmunud ajaleht, mis kaitses balti mõisnikkude huvisid ja suhtus eitavalt eesti rahvuslikesse püüdlustesse.
[6] *ühe summa raha kokku pannud* — korjandusraamat annetajate sissekannetega on säilinud C. R. Jakobsoni Kurgja fondis.

47

[1] *Selle pealkirja all «Tüli ja rahu»* — «Tallinna Sõbras» 8. II 1880, nr. 6 ilmus pikem artikkel, mis kritiseeris teravalt «Sakalat».
[2] Eichhorn, W. F. — vt. art. 46, viide 5.
[3] *«Ristirahva Pühapäeva-leht»* — vt. art. 38, viide 30.
[4] *«Tartu Eesti Seitungi» ja «Pärnu Postimeest»* — need lehed pooldasid C. R. Jakobsoni poliitilisi seisukohti; vt. art. 46, viide 2.
[5] *Kuule, mis Papa kõneles!* — Papana mõeldakse C. R. Jakobsoni kui radikaalsema suuna vaimset juhti.
[6] *et teda Tallinna laulupeole auvõõraks ei ole valitud* — 3. üldlaulupeo Tallinnas korraldasid kodanlik-klerikaalsed tegelased eesotsas H. Rosenthaliga. Seetõttu jäi C. R. J. peost kõrvale — ei võtnud isiklikult osa ega avaldanud «Sakalas» pikemat ülevaadet peo käigust. Auvõõrasteks olid palutud dr. Ph. Karell ja F. R. Kreutzwald, kuna C. R. Jakobsoni ei valitud selleks «kui parteimeest». C. R. Jakobsoni suhtumist laulupeosse vt. «Sakala» 7. VI 1880, nr. 23, kirjutises «Üleüldine Eesti tänulaulupidu».
[7] *Mis Nalja Mart «Sakala» 2. numbri sees laitis* — «Sakala Lisalehes» 12. I 1880, nr. 2 Nalja Mardi ja Kalja Pärdi vestluses arvustatakse motiive, mille alusel ei peetud sobivaks C. R. Jakobsoni paluda 3. laulupeole aukülaliseks; vt. följeton 10.

[8] *et J. Hurt ja J. V. Jannsen auvõõrasteks said valitud* — «Tallinna Sõbras» 8. II 1880, nr. 6 kirjutatakse, et auvõõrasteks paluti ainult Ph. Karell ja F. R. Kreutzwald, muud andmed puuduvad.

[9] *«Kalevipoja napsi» olla soovitanud* — «Sakala Lisalehes» 2. II 1880, nr. 5 ironiseerivad Nalja Mart ja Kalja Pärt selle üle, et Rosenbergi napsivabrik Viljandis valmistavat «Kalevipoja napsi», ja pilkavad samuti «Ristirahva Pühapäevalehte», et see kuulutavat napse ja muid «joomaaegu». Vt. följeton 9.

[10] Bismarck, Otto v. (1815—1898), reaktsiooniline Saksa riigimees, Saksa keisririigi looja.

[11] Moltke, H. (1800—1891), Saksa sõjaväelane, Preisi militarismi väljakujundaja.

[12] *nõmme papal* — mõeldakse «Tallinna Sõbra» toimetajat W. Fr. Eichhorni, kes elas tol ajal Nõmme mõisas; vt. art. 46, viide 5.

49

[1] *kalli riigi-isa juubeliaastal* — 1880. aastal pühitseti Vene keisri Aleksander II 25-aastast valitsemise juubelit.

50

[1] *«Eesti Postimehes» tema 14. numbris* — «E. Postim.» 2. IV 1880, nr. 14 ilmus Harry Jannseni «Kiri «Sakala» toimetajale».

[2] *mis meie oma 3. numbris* — «Sakalas» 19. I 1880, nr. 3 ilmunud artiklis «Uued eesti ajalehed ja vanad muudatused» arvustatakse «Eesti Postimehe» uut kaastoimetajat Harry Jannsenit.

[3] *oma 10. numbris «Tallinna Sõbrale»* — vt. art. 47.

[4] *kirjutas ta oma 38. numbris* — «E. Postim.» 17. IX 1880, nr. 38 ilmus juhtkiri «Jälle tükike Viljandi tülilehest», milles arutletakse kuritegevuse suurenemise küsimust.

[5] *Tema kirjutab oma 35. numbris* — «E. Postim.» 29. VIII 1879, nr. 35 ilmus artikkel «Vaesed baltlased ja vene ajalehed».

51

[1] *«Ristirahva Pühapäeva-lehe» avaldused* — selles lehes leidub 24. II 1880, nr. 8 artikkel «Ristiinimese elu jumala sõna valguses», milles manitsetakse mitte abielluda teiseusulistega, meie oludes siis kreeka-katoliku-usulistega. Ilmne kallaletung «Sakalale» leidub samas lehes 13. IV 1880, nr. 15 — «Paar südamelikku sõna Eesti rahvale», mis sundis C. R. Jakobsoni reageerima käesoleva artikliga. — Käesolevas valimikus on ära toodud ainult artikli I osa, kuna II osa («Sakala» 9. VIII 1880, nr. 32) sisaldab väheütlevat poleemikat ja usulist arutlust.

52

[1] *meie praegune kogukonna-seadus* — uus talurahva kogukonnaseadus pandi maksma 1866. aastal. Vt. art. 35, viide 1.
[2] *ülevaataja-kohtute* — mõeldakse rahukohtute institutsiooni, mida valitsuse ringkondade poolt soovitati Baltimaadel sisse seada, kuna see reform oleks vähendanud Baltimaade kohtusüsteemi erilaadsust.
[3] *Riiksraadile kinnitamiseks ette pannud* — C. R. J. tarvitab siin skandinaaviapärast terminit riiginõukogu (Reichsrat) kohta.
[4] *läti keele ajalehe «Balss'i» järgi* — A. Waeberi poolt asutatud läti ajaleht «Balss» asus «Sakalaga» enam-vähem samasel poliitilisel positsioonil.
[5] *«Neue Dörptsche Zeitung» on pealegi* — vt. «Neue Dörptsche Zeitung» 17. IV 1880, nr. 90.
[6] *Aga mis ütleb ... «Eesti Postimees»* — «E. Postimehes» 30. IV 1880, nr. 18 ilmus juhtkiri «Rahukohtud ja maa kogukondade säädus».

53

[1] *temaga ühendatud laulupeod* — Riias peeti 1880. a. juuni keskpaigas Baltimaade üldine põllutöö-näitus ning läti ja saksa laulupeod, millest C. R. J. isiklikult osa võttis; läti laulupidu ta kirjeldab «Sakalas» 28. VI 1880, nr. 26.
[2] Uexküll von Güldenband, Alexander (1840—1911), oli Liivimaa kuberneriks aastail 1874—1884, hiljem siseministri abi ja riiginõukogu liige
[3] Middendorff, Alexander Th. v. (1815—1894), zooloog ja põllumajandustegelane, akadeemik, tuntud hobuse- ja veisetõugude aretajana.
[4] *kirjutas ... nende seltside vastu* — vt. A. v. Middendorfi artikkel «Die Berichte über den Pernauschen estnischen landwirtschaftlichen Verein in der neuen Dörptschen Zeitung Nr. 3, 45, 56 d. J.» ilmus ajakirjas «Baltische Wochenschrift» 1875, veerg 173—179. Kirjutised, millega artikli autor polemiseerib, kuuluvad C. R. Jakobsonile.
[5] *vastas sel korral «Neue Dörptsche Zeitung»* — selles ajalehes 26 V 1875, nr. 96 ilmus artikkel «Die estnischen landwirtschaftlichen Vereine und die «Baltische Wochenschrift»», mille autoriks oli C. R. Jakobson ise. Vt. käesolevas väljaandes art. 26.
[6] *von Middendorff Pööraverest* — akadeemik Middendorfile kuulusid Pärnumaal Pööravere ja Tartumaal Hellenurme mõis; vt. siinsamas viide 3.
[7] *raamatut «Edasi» tähele panna* — C. R. Jakobsoni brošüür «Edasi. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi viies aastapääv ja mis seal tehtud ja nõuu peetud» (1876).

[1] Jannsen, H. W. A. (Harry) (1851—1913), ajakirjanik, õppis Tartu ülikoolis filosoofiat, abistas isa J. V. Jannsenit «E. Postimehe» toimetamisel, kus alustas teadlikku võitlust C. R. Jakobsoniga. Hakkas propageerima kokkuleppelist «baltlase» poliitikat, millega tahtis leevendada Baltimaade rahvuslikke ja sotsiaalseid vastuolusid. Ta asutas selleks 1882. aastal Tallinnas saksakeelse ajalehe «Heimath», kuid ei leidnud sellele sakslaste ega eestlaste toetust ja ettevõte nurjus peatselt. Hiljem tegeles ajakirjanikuna välismaadel ja mitmes ametis Peterburis, lõpuks tsensorina Tallinnas.

[2] *Sancho Pansa* — Don Quijote terava keelega kannupoiss M. Cervantese romaanist «Don Quijote», siin mõeldud kui J. V. Jannseni käsutäitjat.

[3] *Don Quijote* — peategelane M. Cervantese kuulsas samanimelises romaanis, karikeeritud rändrüütel, hiljem tõe ja õiguse eest võitlev seikleja-tuuletallaja.

[4] *Dulcinea* — samas romaanis nimikangelase idealiseeritud armsaim, tõeliselt aga labane taluneiu, unistustele mittevastav naiskuju.

[5] *uues mõõkakõlistavas kõnes* — «E. Postimehe» abitoimetaja Harry Jannsen esitas oma ajalehes 2. IV 1880, nr. 14 «Kirja «Sakala» toimetajale», millele C. R. J. vastas artikliga ««Eesti Postimehele» vastus ja seletus» (vt. art. 50). H. Jannsen reageeris C. R. Jakobsonile 4 numbrit läbiva traktaadiga «Baltlased ja eestlased. «Sakalale» vastuseks ja asja seletuseks ...» («E. Postim.» 21. ja 28. V, 4. ja 11. VI 1880, nr. 21, 22, 23 ja 24), millele vastuseks on kirjutatud käesolev C. R. Jakobsoni artikkel.

[6] *oleme oma 26. numbris* — artiklis «Meie kogukonna-seadus ja tema muudatused», vt. art. 52, III osa.

[7] *oma vastuses Harry Jannsenile* — ««Eesti Postimehele» vastus ja seletus», vt. art. 50.

[8] *vastusekirja teises jaos* — «E. Postim.» 28. V 1880, nr. 22.

[9] *kui «Eesti Postimees» seda ütelust kirjutas* — «E. Postim.» 22. IX 1879, nr. 38 juhtkiri «Tulekahjud ja vargused».

[10] *Oma kolmandas ja neljandas kirjas* — «E. Postim.» 4. ja 11. VI 1880, nr. 23 ja 24.

[11] *Pariisi kommunaarlaste* — pärast Prantsusmaa lüüasaamist Saksa-Prantsuse sõjas loodi Pariisi tööliste poolt 1871. a. märtsis revolutsiooniline valitsus nn. Pariisi kommuun, mis kestis veidi üle kahe kuu ja hävitati verise tänavavõitluse järel kodanliku valitsuse vägede poolt; kommunaarideks nimetati relvastatud võitlejaid kommuuni poolel.

[12] *vene nihilistlaste* — nihilist eitab ühiskondlikke norme ja printsiipe; XIX saj. teisel poolel tarvitasid seda sõna vene reaktsioonilised publitsistid laimavalt revolutsioonilise demokraatide kohta, kes eitasid ainult feodaalset pärisorjuslikku ühiskonnakorda ja võitlesid töötajate parema tuleviku eest; balti-saksa tagurlikud ringkonnad püüdsid ka C. R. Jakobsoni, muidugi aluseta, teha nihilistiks.

55

[1] *oma 26. numbris* — vt. art. 52, III osa.
[2] *baltlane* — Harry Jannsen, vt. art 54, viide 1.
[3] *Ka Tallinna laulupeo ajal* — Tallinnas korraldatud 3. üldlaulupeol 1880. a. juunis olid juhtivalt tegevad C. R. Jakobsoni vastased ja C. R. J. ei võtnud peost osa.
[4] *mis «Eesti Postimees» oma 27. numbris* — «E. Postimehes» 2. VII 1880, nr. 27 kirjutab keegi A. P. artiklis «Kõige vägevam «Sakala»» provokatsiooniliselt «Sakala» kinnipanemisest eelmisel aastal ja püüab C. R. Jakobsoni seletusi selles asjas teha riigivastasteks.
[5] *Et «Sakala» mullu aasta 8 kuud kinni seisis* — vt. art. 46, viide 3.
[6] *nihilistlane* — vt. art. 54, viide 12.
[7] *vastasime oma 19. numbris lühidalt* — «Sakalas» 10. V 1880, nr. 19, artikkel ««Eesti Postimehe» 15. numbri tülinurgas...».
[8] *vene ajaleht «Golos»* — kodanlik-liberaalne mõjukas ajaleht Peterburis aastail 1863—1884, toetas tsaristliku valitsuse reforme; C. R. J. tegi lehele mõnevõrra kaastööd.
[9] *hirmsad nihilistlaste kuriteod* — 19. XI 1879 korraldati keiser Aleksander II-le raudteesõidul Peterburist Moskvasse atentaat, kuid keiser pääses sellest veatult.
[10] *vene riigiusku «käo-kummardamiseks» nimetas* — «E. Postim.» 26. VI 1880, nr. 26 kirjutab G. Soonsein artiklis «Samaara eestlased»: «Venelased sõimavad eestlasi ristimata inimesteks, sest et eestlased risti ette ei löö ega kägu ei kummarda, nõnda kui nemad teevad.»

56

[1] *selle pealkirja all «Üleliia paljul»* — artikkel ilmus «E. Postim.» 13. VIII 1880, nr. 33.
[2] *oma uuele balti rahvusele* — vt. art. 54, viide 1.

57

[1] *kus ta oma balti rahvast ja Balti maast rääkis* — Harry Jannseni pikem juhtkiri «Baltlased ja eestlased» — vt. art. 54, viide 5.
[2] *üht kirja ilmale sündivat* — «E. Postim.» 30. VII ja 6. VIII 1880, nr. 31 ja 32 ilmus juhtkiri «Eestlased ja sakslased», milles kurdetakse, et balti sakslased ei taha loobuda oma eesõigustest ega kaasa töötada maa pärisrahvaste arengule, vaid lootvat ikka eestlaste ja lätlaste saksastumisele.
[3] *on aga oma 35. numbris näidanud* — «Sakalas» 30. VIII 1880, nr. 35 vastatakse «E. Postim.» ilmunud, eelmises viites mainitud juhtkirjale artikliga «Mis üks sakslane «Eesti Postimehes» kirjutab», milles hoiatatakse üleliigse ässitamise eest sakslaste vastu, kuna see rikkuvat koostööd ka eestlastesse positiivselt suhtuvate sakslastega.

[4] *tüli vene ja saksa ajalehtede vahel* — vene ja balti-saksa ajalehtede vahel käis terav poleemika balti mõisniku Rautenfeldi ja vene sõjaväelase Žukovski kokkupõrke pärast jahil, mis võttis poliitilise ilme ja kandus keisrini. Tülist kõneldakse balti-saksa ajakirjanduses augustist kuni oktoobrini 1880. aastal.

[5] *oma 37. numbris ka natukene* — «E. Postim.» 10. IX 1880, nr. 37 puudutab Riia sõnumite osas mainitud tüli mõisniku ja ohvitseri vahel; vt. eelmist viidet.

[6] *töömeeste riisumise alla antakse* — mõeldakse viites 4 mainitud tülilugu.

[7] *puude alla lastega elama saadetakse* — ajakirjanduses tekitas rohkesti kõmu Laagna mõisaomaniku Krameri tegevus: ta ajas oma popsid majast välja ega lubanud neile taludes öömaja anda.

[8] *ihunuhtluse alla selle eest heidetakse* — vene ajaleht «Golos» avaldas Läänemaalt Vanamõisa omaniku Budbergi vastu sõnumi, mille järgi B. andis ihunuhtlust lahkusulistele, muuseas ka 15-aastasele tütarlapsele; vt. «Sakala» 20. IX 1880, nr. 38.

[9] *ühelt või teiselt poolt abi antakse* — vihje J. V. Jannseni «müüdavusele», s. o. Liivimaa rüütelkonna pidevale toetusemaksmisele «Eesti Postimehe» tasuvuse kindlustamiseks, millest C. R. J. näis ammu teadlik olevat. (Vt. V. Miller, Eesti kodanlik ajakirjandus Balti saksluse teenistuses. «Eesti Kirjandus» 1940, lk. 313—325 ja «Eesti Keel ja Kirjandus» 1941, lk. 25—46.)

[10] *ühe kirja «Sakala» väljaandja vastu avaldanud* — ilmus «E. Postim.» 24. IX ja 1. X 1880, nr. 39 ja 40: -k, «Mõni sõna «Sakalast».»

[11] Jannsen, Harry — «Eesti Postimehe» kaastoimetaja; vt. art. 54, viide 1.

[12] *Eesti Aleksandri-kool* — vt. art. 30, viide 1.

[13] *«Linda» selts* — 1879. aastal asutatud ja 1881. aastal lõplikult kinnitatud aktsiaselts eesti laevanduse edendamiseks; juba 1880. aastal kuulus seltsi 600 liiget 125 000-rublase osakapitaliga. Asjatundmatu juhtimise ja kuritarvituste tõttu läks selts pankrotti ja likvideeriti 1893. aastal; seltsi juhtkonda haaras varakult ka parteiline võitlus ja C. R. Jakobsoni pooldajad said seal peatselt ülevõimu.

[14] *Tallinna laulupidu* — mõeldakse 3. eesti üldlaulupidu, mis peeti 1880. a. juunis Tallinnas.

[15] *Mis meil Hurdaga ees on olnud* — J. Hurda ja C. R. Jakobsoni poleemikast vt. art. 37—38.

[16] *ühe raamatu ... välja andis* — C. R. Jakobsoni poolt tõlgitud ja kirjastatud lätlase Kr. Valdemāri teos «Meie kaubalaevavägi Läänemeres» (Tartu, 1868).

[17] *kaks aastat Tallinnas elas* — C. R. J. elas Tallinnas aastail 1871—1872.

[18] *põllumeeste seltsi asutamise püüdmine* — C. R. Jakobson püüdis Tallinnas elades asutada Harjumaa põllumeeste seltsi, kuid ei saanud selleks luba. (Vt. R. Kenkmaa, Carl Robert Jakobson Tallinnas 1871/72. Vana Tallinn III (1938), lk. 89.)

[19] *Et ta paaril korral* — «Linda» seltsi kohta vt. kirjutisi «Sakalas» 14. VI ja 2. VIII 1880, nr. 24 ja 30.

[20] Weizenberg, Peeter (1851—1924), Vene mereväe ohvitser, töötas mõne aasta «Linda» seltsis.

[21] *Ka seda olla «Sakala» laimanud* — C. R. Jakobsoni suhtumisest 1880. aastal peetud üldlaulupeosse vt. art. 47, viide 6.

[22] *tema kirja esimesest poolest* — vt. siin viide 10.

[23] *«Sakala» oli näidanud* — vt. siin viide 3.

[24] *mis nr. 40 seest leiame* — vt. siin viide 3.

[25] *kui seda «Eesti Postimees» püüdis* — vt. art. 56.

[26] *ette ära võivad maksta* — viide J. V. Jannseni müüdavusele; vt. siin viide 9.

[27] *«Sakala» väljaandja nüüd juba seitse aastat elab* — C. R. J. ostis endale 1874. a. algul Vändra vallas Kurgja talu, mis sai talle elukohaks kuni surmani.

[28] *J. V. Jannsen on ... talukarjane olnud* — J. V. Jannsen jäi varakult vaesekslapseks, ja kui ta ema uuesti abiellus, anti poiss karjaseks Särghaua tallu, mis asub C. R. Jakobsoni Kurgja talu lähemas naabruses.

[29] *Peterburis gümnaasiumide peal õpetaja oli* — C. R. J. elas Peterburis aastail 1864—1871 ja töötas sellest ajajärgust 2—3 aastat gümnaasiumiõpetajana, kuna ta oli 1865. aastal teinud vastavad eksamid Peterburi ülikooli juures.

[30] *kord Pärnu, kord Viljandi põllumeeste seltsi juhatada* — C. R. J. oli nendes seltsides pikemat aega esimees ja pidi väheharitud liikmeskonna tõttu suure osa seltside tööst ise ära tegema.

[31] *ei olevat sugugi nii palju raha saada olnud* — «Sakalas» 16. VIII 1880, nr. 33 kõneldakse juhtkirjas, et ajaleht «Tartu Eesti Seitung» olevat seisma jäänud tellimisrahade mitte-kättesaamise tõttu, ja manitseb oma tellijaid, et nendelgi olevat 3 aasta jooksul tellimisrahasid võlgu jäänud 7000 rubla ulatuses.

[32] *nr. 33 sees* — vt. eelmist viidet.

[33] *kuulsa redaktori toa õhu nuusutamise läbi targakssaamisest* — «Sakala Lisalehes» 9. VIII 1880, nr. 32 leidub Nalja Mardi ja Kalja Pärdi följeton, milles kõneldakse, et tuntud eestlaste reetur Pärt Suija (vt. art. 38, viide 2) hakkavat uut ajalehte «Kodumaasaun» välja andma, kuna ta olevat kahel aastal viis korda ühe kuulsa redaktori toa õhku nuusutanud; sellega võidi mõelda «E. Postimeest», kus ilmusid Suija kirjutised, mitte «Sakalat», nagu väidetakse «E. Postimehes».

[34] *peale 15 aasta oma rahva kasuks tööd püüdnud teha* — C. R. J. alustas rahvuslikku tegevust 1865. aastal kaastööga «E. Postimehele» ja oma «Kooli lugemise raamatu» I osa koostamisega.

[35] *temast enesest kirjutatud elulugu ilmuda võib* — säärast teost pole C. R. Jakobson suutnud kirjutada vist enneaegse surma tõttu; selle alguseks võib arvata säilinud käsikirja C. R. Jakobsoni Kurgja fondis, saksakeelset «Ideal und Leben», mis sisaldab mõningaid andmeid autori lapsepõlve kohta. Vt. I köites, lk. 160—168.

36 *ka «Eesti Postimehest» ja tema pojast natukene* — säärast artiklit pole ilmunud, sest «Sakalas» 22. XI 1880, nr. 47 on toodud ««Sakala» toimenduse otsus «Eesti Postimehe» kohta: «Meie ei saa enam ühtegi «Eesti Postimehe» sopase kirja peale vastust andma, vaid mis «Eesti Postimees» veel meie kohta kirjutab, see on niisama hea, nagu sõimaks mõni kõlvatu, ausate inimeste seltsist välja lükatud loom tee ääres.»»

58

1 *Olgu kirik või Baltia* — mõeldakse Harry Jannseni ja «E. Postimehe» nn. baltluse poliitikat; vt art. 54, viide 1.
2 *mis siis «Sakala» teretamiseks avaldati* — «Sakala» tervitamiseks ilmus luuletusi «Sakala Lisalehes» 15. IV 1878, nr. 8 (A. Reinvald); 29. IV 1878, nr. 10 (J. Järv); 27. V 1878, nr. 14 (J. K[under]).
3 *«tuletikke» ei tohtivat anda* — vt. art. 44, viide 9.
4 *ning oma 40. numbris* — «E. Postim. Lisalehes» 4. X 1878, nr. 40 ilmus «Haruldane sõnumik», milles üks eesti talupoeg avaldab Saksa keisrile oma poolehoidu ja kaastundmust toimunud atentaadi puhul.
5 *Kreutzwaldki ei võinud enam vait jääda* — vt. art. 44, viide 9.
6 *laimamiste-kirjade alla ära matta* — «E. Postimehe». poleemikast Kreutzwaldiga vt. art. 44, viide 9.
7 *dr. Kreutzwaldi nooremas põlves oli teinud* — 1857. aastal ilmus Kreutzwaldi teos «Kilplased» uues kirjaviisis ja leidis J. V. Jannseni hukkamõistmist.
8 *oma tänavuses 44. numbris* — kellegi -p juhtkiri «E. Postim.» 29. X 1880, nr. 44: «Tänu, kellele tänu tuleb anda.»
9 *ja olid tema suu ja käed kord kinni pandud* — viide «Sakala» suletusele 8 kuu kestel 1879; vt. art. 46, viide 3.
10 *«Pärnu Postimees» ja «Tartu Eesti Seitung»* — need lehed toetasid «Sakala» poliitilist suunda.
11 *teine oma perekonna-surnuaeda matab* — C. R. J. alustas tol ajal oma talus Kurgjal uue, suure elumaja ja veskitammi ehitamist; ta mattis oma 3 last perekonna-surnuaiale Kurgja talu maal.
12 *«nihilistlastest»* — vt. art. 54, viide 12.
13 *«tõrvakanast»* — vt. art. 44, viide 8.
14 *Baltia poliitikat avaldama hakkas* — vt. art. 54, viide 1.
15 *oma 43. tänavuses numbris* — «E. Postim.» 22. X 1880, nr. 43 on ilmunud följeton ««Sakala» krantsid», milles parodeeritakse C. R. Jakobsoni luuletusi.
16 *kiskus meie laste surnukehad* — vt. siin viide 11.

60

1 *Tuleval korral saame näitama* — artiklile ei ilmunud järge.

61

[1] *pika aja järel avaldanud* — «Revalsche Zeitung», saksakeelne ajaleht Tallinnas, asutati N. F. Russowi jt. progressiivselt mõtlevate haritlaste poolt, kuid mõne aasta pärast muutus reaktsiooniliseks.

[2] *Tema püüab «Sakala» kirja* — vt. art. 59.

[3] *oma «saubere» kaastöölisega* — viide artikli autori varjunimele.

[4] *laste nähes maha raius* — «Sakalas» 20. X 1880, nr. 51 kõneldakse sõnumis «Veel üks nurjatu koolmeister» kellestki koolmeistrist M. B-st Koeru kihelkonnas, kes peksvat koolilapsi ning raiuvat koertel ja kassidel sabad ja jalad maha.

62

[1] *esimene põllutöö-kongress Riias* — kongress peeti 9.—17. II 1881 Riias Liivimaa kuberneri parun A. v. Uexküll-Güldenbandi juhatusel; kongress korraldati Vene riigimaade ministri ülesandel ja sellest võtsid osa kolme Balti kubermangu kõrval ka mõned lähedased Vene kubermangud. Kongressi koosseisu kuulusid mõisnike kõrval põllumeeste seltsid, mille kaudu said osa võtta ka talurahva esindajad. Kolme eesti põllumeeste seltsi (Viljandi, Pärnu ja Tartu) esindasid 5 saadikut eesotsas C. R. Jakobsoniga, kes äratasid oma opositsiooniliste seisukohtadega laialdast tähelepanu ja mõisnike pahameelt.

[2] Uexküll von Güldenband, A., Liivimaa kuberner, vt. art. 53, viide 2.

[3] Mitt, Mart (1833—1912), põllumees ja rahvusliku liikumise tegelane, Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimees 1875—1883, C. R. Jakobsoni agaram poolehoidja.

[4] Dido (Tiido), Andres (1855—1921), C. R. Jakobsoni pooldaja, hiljem poliitiline pagulane Pariisis.

[5] Raudsepp, J., Holstre vallakirjutaja, ametis aastail 1865—1917.

[6] Toots, J., põllumees Pärnumaalt, juhtiv tegelane Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis.

[7] Mettus, J., tegelane Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis.

[8] *Viljandi selts ... maja suure saaliga üles ehitab* — C. R. J. oli Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi presidendiks aastail 1876—1882 ja alustas ruumika seltsimaja ehitamist 1881. aastal, milleks ta tegi rohkesti võlgu ja sattus seetõttu raskustesse.

[9] *Tori hobuste-koolile* — Tori hobusekasvandus asutati Liivimaa maapäeva poolt 14. XI 1855. aastal tehtud otsuse järgi ja alustas tegevust 1856. aastal, seades endale ülesandeks eesti hobusetõu väljaaretamise kohalike ja väljast toodud hobusetõugude ristamise teel.

[10] *II kongressi jaoskonnas* — kongress jagunes sektsioonidesse kubermangude kaupa; II jaoskonna moodustasid Liivimaa kubermangu saadikud.

11 *Kooli asutamisel aastal 1855* — Tori hobusekasvanduse asutamine otsustati küll a. 1855, kuid tegelik asutamine toimus 1856. aastal.

12 *«Livländische Jahrbücher»* — «Livl. Jahrb.» XVI (1863), lk. 175—176 ilmus koosolekuteates lühike märkus Tori hobusekasvanduse kohta.

13 *«Baltische Wochenschrift»* — selles ajakirjas ilmus a. 1863, lk. 159 märkmeid hobuste tõuaretamisest.

14 *eesti põllumeeste seltsid ... oma tööd alustasid* — eesti põllumeeste seltsidest asutati Tartu oma 1870, Pärnu — 1870 ja Viljandi — 1871. aastal.

15 Middendorff, A. v. — vt. art. 53, viide 3.

16 Sivers, Jegor v. (1823—1879), balti-saksa ajakirjanik ja poliitikamees, professor Riia polütehnikumis.

17 *«Baltische Wochenschrift» aastast 1876* — v. 49—53 ilmus C. v. Braschi artikkel «Die Ardennensprösslinge».

18 Brasch, C. A. (1820—1884), Ahja mõisnik.

19 *kirjutab ... «Neue Dörptsche Zeitung»* — C. R. Jakobsoni enda artikkel «Die diesjährige Dorpater Thier-und Gewerbe-Ausstellung», «Neue Dörptsche Ztg.» l. IX 1876.

20 Stael-Holstein, Heinrich v. (1811—1896), Taali mõisaomanik, Liivimaa maanõunik.

21 *oma raamatus «Das Landesgestüt»* — A. v. Middendorfi teos «Das Landesgestüt der Livländischen Ritterschaft zu Torgel», Dorpat, 1872.

22 *«Baltische Wochenschrift» ütleb* — «Balt. Wochenschr.» 1881, v. 233—243 ilmus kirjutis «Zur Charakteristik des vom 9.—17. Februar 1881 in Riga abgehaltenen Landwirtschaftlichen Regional-Congresses».

23 *mis «Pärnu Postimees» ... jutustanud on* — «P. Postim.» 13. ja 27. III 1881, nr. 11 ja 13 ilmus ülevaade «Põllumeeste kongress».

63

1 *laevameeste selts «Linda»* — vt. art. 57, viide 13.

2 *«Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres»* — vt. art. 35, viide 5.

3 *«Meie laevamehed ja laevameeste koolid»* — lätlase Kr. Valdemäri brošüüri tõlke äratrükk ilmus ka «Sakala Lisalehes» 23. ja 30. XII 1878, nr. 48/49 ja 50/51/52.

4 *millest tuleval korral pikemalt saame rääkima* — artiklil ei ilmunud järge.

64

1 *Peale hirmsat tegu Peterburis* — 1. III 1881 tapeti atentaadi teel Vene keiser Aleksander II Peterburis.

2 *Aleksander III ajal* — keiser Aleksander III astus troonile pärast oma isa surma 1881. aastal ja valitses 1894. aastani. tema püüdis politseilise survega kindlustada vankuvat isevalitsust ja

kärpis tunduvalt Aleksander II poolt teostatud uuendusi; homogeense Venemaa loomiseks teostas ta ääremaadel äärmuslikku venestamist.

65

1 *kui et seda seltsid tegid* — keiser Aleksander II tapmise ja Aleksander III troonileastumise puhul saatsid 17 eesti seltsi juunikuu keskel 1881 oma saadikud uue keisri juurde eesti rahva truudust avaldama, millisest ettevõttest kujunes efektne demonstratsioon; saatkond esitas siseministrile 9-punktilise märgukirja, millesse olid kokku võetud rahvusliku liikumise radikaalse tiiva olulisemad poliitilised nõudmised.

2 *ühe märgukirja sisse andnud* — keisrile esitatud märgukirja tekst on tervenisti ära trükitud «Sakalas» 15. VIII 1881, nr. 33; selles nõuti radikaalseid uuendusi: talude müügihinna fikseerimist, kroonu- ja maamaksude ühtlast jaotamist mõisade ja talude vahel, talupoegade osavõttu maaomavalitsusest, vene keele õpetamist rahvakoolides, kiriku patronaadiõiguse kaotamist ja mitmesuguseid uuendusi kohtu alal.

3 *«Rigasche Zeitung» läheb oma laimamises* — artikkel pole olnud kättesaadav.

4 *Meie 17 seltsil* — saatkonnas keisri juurde olid esindatud alljärgnevad seltsid ja nende saadikud: Aleksandri-kooli peakomitee ja Tartu Eesti Põllumeeste Selts — ühine saadik J. Köler, Eesti Kirjameeste Selts ja Aleksandri-kooli peakomitee — J. Hurt, Viljandi ja Pärnu Eesti Põllumeeste Selts, Viljandi «Koidu» lauluselts ja E. Kirjam. Selts — C. R. Jakobson, Pärnu «Endla» ja Paide «Ühenduse» lauluselts — M. Veske, Tartu Eesti Põllumeeste Selts — M. Mitt, P. Suuk ja M. Elmik, Põltsamaa Eesti Põllumeeste Selts — K. A. Hermann ja R. Jürmann, Tartu maakonna vallavanemate esindajad J. Luha ja P. Luik, «Linda» laevaselts — K. Kuusmann, C. Romm ja M. Lõõtsmann, «Linda» lauluselts Rakveres — G. Hagedahl, «Ilmarise» selts Narvas — J. Wilhelmson, «Vanemuise» selts — A. Müller, «Lootuse» ja «Estonia» selts Tallinnas — Th. Jakobson, Peterburi Heategev Selts — P. Kebi.

66

1 *«St. Peterburi Herold»* — Peterburis ilmunud vabameelsem saksakeelne ajaleht «St. Petersburger Herold».

2 *«Tallinna Sõbrast» meie ei räägi* — «Tallinna Sõber» oli müüdav sakslaste häälekandja; vt. art. 46, viide 5.

3 *Aga «Valgus» tuli Kalevipoja Seltsi nimel välja* — «Kalevipoja» selts asutati M. Lindenbergi (1850—1919) eestvõttel Rakveres; selts asutas 3-aastase kursusega samanimelise kooli ja a. 1880 nädalalehe «Valgus», mille toimetajaks sai Lindenberg; ta pooldas varem C. R. Jakobsoni vaateid, kuid oma ajalehega asus viimase suhtes opositsiooni; 1881. aastal tagandati L. seltsi

poolt toimetaja kohalt, mistõttu leht jäi juulis seisma ja hakkas 1882. aastal uuesti ilmuma J. Kõrvi toimetamisel.

4 *ülekohtuse kirja dr. Veske vastu* — «Valguses» 17. VI 1881, nr. 26 ilmus Adam Petersoni «Järelküsimine», milles ta teatab, tema olevat eelmisel aastal saatnud M. Veske kätte oma luuletuste kogu tsenseeritud käsikirjas kingitusena E. Aleksandri-koolile; kuid et V. ei reageerivat tema järelepärimistele, palub A. P. avalikult andmeid oma käsikirja saatuse kohta, kahtlustades Vesket aususes.

5 *et Sakalamaa nimi «hobusevaraste koobast» tähendada* — «Valguses» 22. VII 1881, nr. 31 kirjutab Adam Peterson artiklis «Sakala nime tähendus», et see «selge läti sõimunimi on, mis vargakoobast ehk -pesa tähendab», kuna vanas läti-leedu keeles tähendavat «sakalis» või «saklis» varast, «ala» aga koobast, pelgupaika; artikkel püüab näidata ka C. R. Jakobsoni puudulikku ajaloo, eriti vene allikate tundmist.

6 *koolid sundimise teel olla asutanud* — «Valguse» juhtkirjas 8. VII 1881, nr. 30 kõneldakse eesti koolide viletsast olukorrast ja rahva vähesest initsiatiivist nende parandamisel: «Suurem hulk koolisid — enamiste kõik — on suuremate sundimisega asutatud ja targemate tahtmisega toimetatud.»

7 *kui ta oma 30. numbris* — «E. Postim.» 29. VII 1881, nr. 30 ilmunud, toimetusele väljastpoolt saadetud artiklis «Paar sõna meie ajast ja tema vigadest» peetakse kuritegevuse, muuseas ka keiser Aleksander II tapmise põhjuseks rahva liigset jagunemist vaenulikkudesse gruppidesse, mida põhjustavat üksikute juhtide auahnus ja enese ülehindamine, viidates sellega ilmsesti C. R. Jakobsonile.

67

1 *Viimasel Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul* — koosoleku kirjeldus leidub «Sakalas» 12. IX 1881, nr. 36.

2 *paarkümmend seltsiliiget enesega ühes olid välja vedanud* — C. R. Jakobsoni pooldajate mõju kasvamine Eesti Kirjameeste Seltsis sundis nende vastaseid, J. Hurda ringkonda, paratamatult taganema võimupositsioonilt seltsi juhatuses; 28. augusti koosolekul teatas J. Hurt oma tagasiastumisest seltsi presidendi kohalt, põhjendades seda sammu oma seotusega uues ametis Peterburis. Sellele järgnes teine teadaanne, et juhatusest lahkuvad ka teised liikmed peale C. R. Jakobsoni ja M. Veske. Kui koosolek valis uueks presidendiks C. R. Jakobsoni, siis astus 52 liiget, J. Hurda pooldajat, seltsist hoopis välja. (Vt. F. Tuglas, Eesti Kirjameeste Selts, 1958, lk. 140 jj.)

3 *Õpetaja Hurt oli vaevalt Otepääst linna jõudnud* — J. Hurt töötas tol ajal juba Peterburis pastorina, kuid käis samal päeval Otepääl oma tütart matmas.

4 *Siis läksid nad dr. Hermanni juurde* — dr. K. A. Hermann seati J. Hurda pooldajate poolt C. R. Jakobsoni vastaskandidaadiks seltsi presidendi kohale, kuid ta sai vähem hääli ja valiti C. R. Jakobson; Hermann ei astunud sel koosolekul seltsist

välja, vaid valiti koguni juhatuse liikmeks. Ta astus välja järgneval päeval, nähtavasti teiste mõjul.

5 *uuesti üles oli tunnistanud* — eesti seltside esindajate märgukirja esitamisest keisrile vt. art. 65; hiljem avaldas J. Hurt «St. Petersburger Zeitung'is» kirjutise, milles ta püüdis vähendada oma suhet märgukirjaga ja selle üldrahvalikku tähtsust; tema ainsana ei kirjutanud ka märgukirjale alla.

6 *üht kirja ette hakkab lugema* — E. Kirjameeste Seltsi koosolekul 28. VIII hakkas J. Kapp (1833—1894), Suure-Jaani köster ja kihelkonna-koolmeister, ette lugema seltsiliikmete kirja kollektiivse väljaastumise kohta seltsist, kuid et kiri oli koostatud väga teravas toonis, siis ei lasknud koosolijad seda lõpuni ette kanda.

68

1 Jannsen, Harry — vt. art. 54, viide 1.

2 Kallas, Rudolf (1851—1913), rahvusliku liikumise tegelane ja pastor; näitas üliõpilasena suurt aktiivsust rahvuslikes ettevõtetes, eriti E. Kirjameeste Seltsis, kuid pärast pastorina kaldus kitsarinnalisse klerikaalsusse, tegeldes rohkem vaimulike raamatute kirjutamisega.

3 *«Naljakannel ehk Laulurahe baltlaste lilleaias»* — Ado Reinvaldi pilkelaulude kogu, ilm. 1881.

4 *et seda tüli, mis... aastal 1878 oli* — J. Hurda ja C. R. Jakobsoni vahelisest tülist vt. art. 37—38.

5 Kurrik, Juhan (1849—1922), rahvusliku liikumise tegelane ja koolikirjanik Tartus; kirjutas mitu head matemaatika õpperaamatut («Arvuvald», «Laste arvuvald» jt.), mis võeti ka venekeelses tõlkes koolides tarvitusele.

6 Kallas, Rudolf — vt. siin viide 2; tegeles ka matemaatikaga ja andis välja mitu õpperaamatut E. Kirjameeste Seltsi toimetistena («Mõistlik rehkendaja», «Ülesannete kogu» jt.).

7 Veske, Mihkel — vt. art. 28, viide 5.

8 *«Eesti Kirjavara»* — M. Veske asutas uue teosteseeria «Eesti Kirjavara», mis siiski kaudselt oli seotud Kirjameeste Seltsiga; seerias ilmus rida ilukirjanduslikke ja populaarteaduslikke teoseid, muuseas M. Veske «Eesti rahvalaulud».

9 *aastaraamatu väljaandmise ameti ära* — E. Kirjameeste Seltsi juhatus otsustas 4. II 1880 dr. M. Veske kõrvaldada Kirjameeste Seltsi Aastaraamatu toimetaja kohalt, kuna viimane vihk sisaldanud palju trükivigu ja ühe usuvastase luuletuse.

10 *ühe teoloogia studendi kätte* — tõeliselt pandi Veske asemele kaks toimetajat: J. Bergmann ja G. Blumberg.

11 *tänuaadressi nõudsid* — E. Kirjameeste Seltsi juhatuse poolt esitatud ettepanek — J. V. Jannsenile tema 25-aastase ajakirjanikutegevuse juubeli puhul tänu avaldada — kukutati läbi 15. aprilli 1881. a. peakoosolekul.

12 *baltlastest ettepandud kandidaadid tagasi lükati* — Aleksandrikooli abikomiteede koosolekul 27. VIII 1881 valiti 11-liikmeline komisjon kooliplaani, kuratooriumi põhikirja koostamiseks jne.,

seejuures olid valitavad peaaegu eranditult C. R. Jakobsoni pooldajad.

[13] Kallas, Rudolf — vt. siin viide 2.

[14] Einvald, August (1854—1889), kohtuametnik, tegev eesti rahvuslikes organisatsioonides Tallinnas, üks 1880. a. üldlaulupeo korraldajaid.

[15] Kuppits, J., mõisarentnik Nõo kihelkonnas.

[16] Grenzstein, Ado (1849—1916), ajakirjanik ja poliitikategelane, oli 1881. aastal «E. Postimehe» toimetaja, asutas 1882 J. Hurda grupile lähedase ajalehe «Olevik», millega ta hiljem kaldus venestamise teele.

[17] Hermann, K. A. (1851—1909), ajakirjanik, keeleteadlane ja muusikamees, hiljem «E. Postimehe» toimetaja.

[18] Teckel, Paul, Pilistvere kihelkonna-koolmeister ja köster.

[19] Niggol, C. H. (1851—1927), pedagoog, tegev rahvuslikes organisatsioonides, vene keele õpperaamatute väljaandja.

[20] *parteilik püüdmine seltsis maad ei tohi leida* — kui 28. augusti 1881. a. koosolekul C. R. J. valiti E. Kirjameeste Seltsi presidendiks, ütles ta: «Parteilik olek saab edaspidi kaduma.»

[21] *C. R. Jakobsoni ja dr. M. Vesket avalikult üles* — «E Postim.» 9. IX 1881, nr 36 ilmunud juhtkirjas «Eestlased ja sakalased Eesti Kirjameeste Seltsis» öeldakse: «Meie kutsume seeläbi Carl Robert Jakobsoni ja dr. Mihkel Vesket avalikult üles, et nad oma presidendi ja abipresidendi ameti maha paneksid ja Eesti Kirjameeste Seltsist välja astuksid.»

[22] *G. Soonseini ettepanemise juures avalikuks sai* — G. Soonsein oli agar «E. Postim.» kaastööline; tema osa E. Kirjam. Seltsi tülides on tundmata.

[23] *ette valmistanud* — mõnesugust ettevalmistust juhatusest äraastumiseks oli tõepoolest tehtud; vt. F. Tuglas, E. Kirjam. Selts, 1958, lk. 138 jj.

[24] *A. Grenzsteini kirja* — vt. «Toimetuse järelkiri» «E. Postim.» 2. IX 1881, nr. 35; lehe toimetajaks oli tol ajal A. Grenzstein.

[25] *et dr. Kreutzwald meile... teada andis* — Kreutzwaldi «Avalik läkituskiri «Sakala» toimetajahärra C. R. Jakobsonile» ilmus «E. Postim.» 14. X 1881, nr. 41, milles Kr. selgitab Kirjameeste Seltsist väljaastumise põhjusi; ta lükkab tagasi kahtlustuse, et temale olevat perekondlikku survet avaldatud.

[26] Wiedemann, F. J. (1805—1887), keeleteadlane, akadeemik; tema väljaastumise kohta Kirjameeste Seltsist vt. «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37 juhtkirjas «Eestlased ja «sakalased»».

[27] *Hurda nimi ka selle toore kirja all seisab* — E. Kirjameeste Seltsi juhatuse liikmete ühisele lahkumisteadaandele oli alla kirjutanud ka J. Hurt, kuid kiri jäi koosolekul 28. VIII lõpuni ette lugemata, mistõttu see asjaolu jäi esialgu üldsusele teadmata; teadaande toon oli palju ägedam ja süüdistavam kui Hurda enda soliidne lahkumisteade.

[28] *ilma tema teadmata teise kirja alla kirjutati* — see kahtlustus on siiski aluseta; avaldused olid ainult omavahel kooskõlastamata; vt. F. Tuglas, E. Kirjam. Selts, 1958, lk. 144 jj.

[29] *oma 35. numbris* — vt. siin viide 24.

30 *«Postimehe» 37. numbris* — «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37 juhtkirjas «Eestlased ja «sakalased»».

31 *Terve protokoll* — kõnesolev E. Kirjameeste Seltsi 28. augustil peetud koosoleku protokoll ilmus «E. Postim.» 2. IX 1881, nr. 35.

32 *liiga suured valed ära oli õiendanud* — M. Veske õiendus ilmus «Neue Dörptsche Zeitung'is» 5. IX 1881, nr. 205.

33 *ka «Eesti Postimees» ise pidanud tegema* — «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37 ilmus «Eesti Kirjameeste Seltsi protokolli asjust. Oiendus».

34 *kuidas «Eesti Postimees»... julgeb kirjutada* — artiklis «Eestlased ja «sakalased»», ilmunud «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37.

35 *kirjutab oma 36. numbris* — «E. Postim.» 9. IX 1881, nr. 36 juhtkirjas «Eestlased ja sakalased Eesti Kirjameeste Seltsis».

36 *Esimeses eestseisuses oli 5 liiget, kes mitte kirjamehed ei ole* — E. Kirjameeste Seltsi esimesse juhatusse olid valitud: J. Hurt, V. Eisenschmidt, C. R. Jakobson, R. Kallas, H. Wühner, C. Niggol, H. Beckmann, B. Stern, F. Kuhlbars, G. Blumberg, T. Pekk ja J. Kapp; nendest mitmed, näit. V. Eisenschmidt, olid tõesti tundmatud «kirjameestena».

37 *Teises, aastal 1875 valitud eestseisuses* — selle koosseis oli peaaegu endine, ainult C. R. Jakobsoni asemele oli valitud M. Veske ja F. Kuhlbarsi asemele üliõpilane J. Kerg.

38 *Oma 36. numbris jutustab «Eesti Postimees»* — «E. Postim.» 9. IX 1881, nr. 36 juhtkirjas «Eestlased ja sakalased Eesti Kirjameeste Seltsis».

39 *seltsi aastaraamat 1875. aastast käsile* — E. Kirjam. Seltsi Aastaraamat 1875, lk. 93.

40 *kaebab «Eesti Postimees»* — «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37 juhtkirjas «Eestlased ja «sakalased»».

41 *vist ei ole tema uus «Olevik» kinnitust leidnud* — 1881. a. suvel taotles A. Grenzstein, tol ajal «E. Postim.» toimetaja, Liivimaa kubernerilt luba uue ajalehe «Oleviku» asutamiseks, kuid leidis esialgu rüütelkonna vastuseismist. (Vt. H. Kruus, Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel, Tallinn 1957, lk. 188 jj.)

42 *aga ka mitte luba ei olevat saanud* — A. v. Mengden kavatses asutada saksakeelse ajalehe «Wendensche Zeitung», kuid ei saanud ülemalt trükivalitsuselt luba. (Vt. «E. Postim.» 16. IX 1881, nr. 37.)

43 *«Imanta» Lauluselts* — «Imanta» selts oli Riia eestlaste organisatsioon.

44 *«Linda» Laevameeste Selts* — vt. art. 57, viide 13.

69

1 *nagu Teie minule «Eesti Postimehes» nr. 41 olete mõõtnud* — F. R. Kreutzwald avaldas «E. Postim.» 14. X 1881, nr. 41 kirjutise «Avalik läkituskiri «Sakala» toimetajahärra C. R. Jakobsonile», millele C. R. J. vastas käesoleva artikliga.

2 *Teie suurt vanadust ja kehanõrkust tähele pannes* — 77-aastane

Kreutzwald elas tol ajal pensionärina Tartus ja suri järgneval suvel.

[3] *Teie kirjutasite minule 13. mail 1878* — F. R. Kreutzwaldi ja C. R. Jakobsoni kirjavahetusest on avaldatud 9 kirja «Eesti Kirjanduses» 1910, lk 92—106; neile lisandub mõni kiri C. R. Jakobsoni Kurgja fondis.

[4] *kirjutate «Otepää paavstist»* — nõnda nimetati J. Hurta, kuna ta oli aastail 1872—1880 Otepääl pastoriks.

[5] *Teie suust «karjapoiste» sõna leidsin* — Kreutzwald lõpetab oma «läkituskirja» värssidega:

> «Teid, hiilgav päike, püütaks mustaks teha:
> Kas v õ l s i k õ r g u s t jõuab katta tolm?
> Kui maailm lõpeb, saavad inglid näha,
> et Eestis jäävad kadumata kolm:
> Kes Kirjameeste Seltsi viimast eha
> meil karjapoisi kurnil kustutand.»

[6] *Teie kirjutasite minule 1. detsembril* — C. R. Jakobson eksib kuupäevas: kiri on dateeritud 6. detsembril.

[7] *rahvuslikust teest kõrvale pöörata püütakse* — kirjas C. R. Jakobsonile 10. II 1879 teatab Kreutzwald: «teiselt poolt jälle ähvardatakse mind katuse varju alt õue ajada, kui «Sakalast» ei lahku, aastaaeg aga veel külm on, kus inimene õues varjuta võiks elada.»

[8] *hiljemas kirjas kaebate* — säärast kirja pole, vist mõeldakse sama kirja 10. II 1879; vt. eelmist viidet.

[9] *Viimati saatsite minule veel paar pikemat kirja* — need jäid «Sakalas» avaldamata, kuid käsikirjad on C. R. Jakobsoni Kurgja fondis säilinud.

[10] *millest T(ie minule kord kirjutasite* — Kreutzwaldi kirjas C. R. Jakobsonile 6. XII 1878 öeldakse: «Esiteks palun «Nalja Mardi» ja «Kalja Pärdi» suhu midagi paremat närimist anda kui «Eesti Postimehe» vana visaks läinud liha» jne.

[11], [12] *andsite küll «Postimehele» nuiaga pihta* — Kreutzwald manitseb C. R. Jakobsoni kirjas 7. VI 1880 oma vastaste suhtes mõõdukamale toonile avalikes sõnavõttudes: «Katsuge tugevama tahtmise väega kõik avalikud riidlemised ja võitlemised maanteedel ja turu peal endist eemal hoida, kui neid parteide ja nende vedajate keskel juhtub tulema.» Omavahel võivat kõike ütelda, «aga mitte rahva silmade ees, kus uulitsapoisid naeravad ja pori Teie peale loobivad!»

71

[1] *Temal on oma tubli päriskoht suure jahu- ja saeveskiga* — C. R. J. ostis endale 1874. aastal Vändras Kurgja talu, kuhu ta ehitas varsti veepaisu ja veski.

[2] *kaks kindlat kaastöölist ametisse võtnud* — 1882. aastal töötasid «Sakala» toimetuses palgalistena Jaak J ä r v (1852—1920) ja Ja-

kob Kõrv (1849—1916), kes pärast C. R. Jakobsoni surma said mõlemad iseseisvateks ajalehetoimetajateks.

3 *«Riigivalitsuse Teadustaja»* — «Правительственный Вестник», 1869. aastast peale trükiasjade peavalitsuse poolt Peterburis väljaantud ametlik ajaleht, valitsuse häälekandja.

4 *«Selski Vestnik»* — «Сельский Вестник», nädalaleht, anti 1881. aastast peale Peterburis välja eelmise ajalehe juures, sisaldas peamiselt valitsuse ametlikke teadaandeid.

72

1 *Riias ärapeetud põllumeeste kongressi peal* — vt. art. 62, viide 1.

2 *eesti rahva saadikute märgukiri* — vt. art. 65, viide 2.

3 *«Sakala» 34. numbri juhtkõne* — «Sakala» 22. VIII 1881, nr. 34 juhtkiri «Mis Balti kubermangude uuest jaotamisest ja sisseseadmisest räägitakse» refereerib peamiselt lätikeelse ajalehe «Balt. Wehstn.» seisukohti.

4 *ka oma kalli emakeelega trooni ette tohtinud astuda* — 19. juunil 1881 võeti eesti seltside saadikud vastu keiser Aleksander III juures Peterhofi lossis, kus keisrile esitati «eesti rahva alanduse- ja truudusekiri», mille tekst oli paralleelselt eesti ja vene keeles.

5 *see oli üks avalik kiri* — mõeldakse J. Hurda kirja C. R. Jakobsonile, millega ta ütles enda lahti kaasa töötamast «Sakalale»; vt. art. 37—38.

73

1 *mitmes juhtkirjas nimetatud Riia kongressist* — vt. art. 62, viide 1.

2 *see on Tallinnamaaga ühendatud saaks* — kongress töötas sektsiooniti kubermangude kaupa; eesti saadikud nõudsid senise administratiivse jaotuse asemel rahvuslikku.

3 *Vilnos või Kovnos kokku tuleks* — praeguses Vilniuses või Kaunases; kongressist võtsid osa peale Baltimaade ka mõned lähedased Vene kubermangud.

74

1 *nagu oma 295. numbris* — «Neue Dörptsche Zeitung'is» 19. XII 1881, nr. 295 ilmus artikkel «Wie man die Geister beschwört», millele järgnes pikem poleemika.

2 Tõnnisson, Mats (1853—1915), kirjastaja ning kirjamees, andis välja kalendri «Rahva Tähtraamat 1882. aasta jaoks», mis tekitas rohkesti vaidlusi ajakirjanduses ja seetõttu politsei poolt müügilt ära korjati. Hiljem jätkas T. kalendri väljaandmist ja see sai ülipopulaarseks, osalt ka kõnesoleva poleemika tõttu.

3 *mitte juba Kanapääs... õpetust võtnud* — 1881. a detsembris tõid Riia saksa ajalehed kõmulise teate Kanepi pastori G. v. Holsti haavamisest püssiga tundmatute isikute poolt; süütegu aeti eestlaste kaela, kuna seda olevat põhjustanud «seltsides ja

ajalehtedes rahvuse lipu all toimetatud üleskihutamised». Sel puhul hakati politsei poolt kimbutama kohalikke rahvuslikke tegelasi M. Mitti, M. Varest jt., kuni selgus, et Holsti atentaadilugu oli hoopis aluseta.

4 *seisis mullu aasta ka ühes Tartu eesti ajakirjas* — artikkel on jäänud leidmata.

5 *kassid ühes teiste aetavate lindudega maha laskis* — vt. art. 59.

6 *vaidlemine jahiõiguse kohta talumaade peal* — «Sakalas» ilmus selle kohta juhtkiri «Jahiõigusest talumaade peal»; vt. art. 59.

75

1 Hermann, Karl August, vt. art. 68, viide 17; H. toimetas «Eesti Postimeest» aastail 1882—1886; ta püüdis rahvusliku tegevuse alal oma ajalehes hoida mingit tsentristlikku, kahe partei vahepealset joont.

2 *oma väljaastumise kohta Eesti Kirjameeste Seltsist* — vt. art. 67, viide 4.

3 *vaid dr. Kreutzwald* — vt. art. 69, viide 10.

76

1 Blumberg, Gustav (1834—1892), koolitegelane, juhtivalt tegev E. Kirjameeste Seltsis selle asutamisest peale ja eriti tülide perioodil J. Hurda tiiva pooldajana.

2 Henno, Hain (1836—1922), põllumees ja vallavanem Holstre vallas; rahvusliku liikumise aktiivne tegelane juba 1864. a. palvekirjade-aktsioonist alates, hiljem tegev E. Kirjameeste Seltsis ja Aleksandri-kooli peakomitees; C. R. Jakobsoni pooldaja.

3 Tammann, Jaan (1832—1890), põllumees ja majandustegelane Toris, tegeles ka kirikute ehitamisega; C. R. Jakobsoni vastane.

4 *selle koosoleku vastu protesteerinud* — «Sakalas» 19. XII 1881, nr. 50 protesteerivad nimetatud isikud Aleksandri-kooli peakomitee ja abikomiteede kokkukutsumise vastu 21. XII 1881 ja nõuavad koosoleku pidamist 1882. a. jaanuaris.

5 *nagu mõne aasta eest ju Suia Pärt* — vt. art. 38, viide 2.

6 Blumberg, G., — vt. siin viide 1.

7 Middendorff, Alex. Th. v. — vt. art. 53, viited 3 ja 6.

77

1 *Mullu aasta jutustas «Eesti Postimees»* — «E. Postim.» 11. XI 1881, nr. 45 juhtkirjas «Õigus õitsegu!»; Tartu koosoleku all mõeldakse 28. aug. peetud E. Kirjam. Seltsi üldkoosolekut, mis loodetud lepituse asemel andis hoopis seltsi täieliku lõhenemise; vt. art. 67, viide 2.

[2] *Meie nimetasime seda ütelust valeks* — «Sakalas» 5. XII 1881, nr. 48.
[3] *oma 50. numbris* — «E. Postim.» 16. XII 1881, nr. 50; aluseks on C. R. Jakobsoni kiri J. Hurdale 22. VI 1881.
[4] *Eesti saadikute märgukirja vastu* — J. Hurt ei kirjutanud eesti seltside saatkonna märgukirjale alla, kuigi oli saatkonna liige; vt. art. 65.
[5] *surmahoobi katsega välja oli astunud* — mõeldakse Hurda kirja «Sakala» kaastööst loobumise ja C. R. Jakobsoni «kirikumüüride lõhkumise» kohta; vt. art. 37 ja 38.
[6] *kes meie kodumaalt ära on läinud* — J. Hurt lahkus 1880. a. sügisel Otepäält ja asus Peterburisse eesti Jaani koguduse pastoriks; lahkumise põhjuseks olid osalt ka järjest kasvavad parteitülid, milles Hurt vahel oli sunnitud tegutsema oma veendumuste vastaselt.

78

[1] *«Oleviku» esimene number* — nädalaleht «Olevik» hakkas A. Grenzsteini toimetamisel ilmuma 1882. a. (proovinumber 1881. a. lõpul).
[2] *nagu tuttav «Valgus»* — nädalaleht «Valgus» asutati 1880. a. lõpul Rakveres «Kalevipoja» seltsi poolt, kusjuures esimese toimetajana tegutses M. Lindenberg. Leht lubas algul pidada erapooletut joont, kuid läks varsti teiste ajalehtedega teravalt vastuollu ja võttis lõmitava hoiaku Vene tsarismi ees, kuni «Kalevipoja» seltsi juhatus tagandas Lindenbergi 1881. a. augustis lehetoimetaja kohalt.
[3] Lindenberg, M. (1850—1919), «Valguse» toimetaja; vt. eelmist viidet.
[4] Grenzstein, Ado (1849—1916), ajakirjanik ja poliitikamees, õppis Viini pedagoogiumis; 1881. aastal toimetas «Eesti Postimeest», asutas 1882. aastal uue ajalehe «Olevik», mis pärast C. R. Jakobsoni surma tõusis oma tuumaka sisuga juhtivaks eesti ajaleheks, kuid 1890-ndail aastail kaldus venestamise teele ja kaotas rahva poolehoiu.
[5] *ilusaid rahusõnu* — järgnevad väljavõtted on «Oleviku» avanumbrist 23. I 1882, nr. 1 mitmest artiklist.
[6] *«Aasta lõpetuseks»* — mainitud artikkel on jäänud leidmata.
[7] *kui dr. K. A. Hermanni sõnad* — vt. art. 67, viide 4.

79

[1] *eesti saadikute vastuvõtmine kõigekõrgemal kohal* — eesti seltside saadikute vastuvõtust keisri juures vt art. 65, viide 1.
[2] *Eesti Kirjameeste Seltsi tülid* — vt. art. 67.
[3] *võeti üks väike süüta kalendr käsile* — mõeldakse Mats Tõnnissoni «Rahva Tähtraamatut», mis sattus balti-saksa ajakirjanduse kahtlustuste alla; vt. art. 74, viide 2.

80

[1] *nagu «Felliner Anzeiger» jutustab* — «Felliner Anzeiger» 30. XII 1881, nr. 50, artiklis «Zum Jahreswechsel».

81

[1] *Selle pealkirja all avaldab «Eesti Postimehe» uus toimetaja* — «E. Postim.» 13. I 1882, nr. 2, artiklis «Mõni sõna toimetaja poolt» avaldab ajalehe uus toimetaja K. A. Hermann oma toimetamistöö põhimõtteid.

[2] *edaspidi kolevlasteks nimetatakse* — viidatakse uuele ajalehele «Olevikule», mille toimetaja A. Grenzsteini poliitika seisis lähedal «Eesti Postimehele».

[3] *Seal on küll kaks parteid* — tol ajal tegutses Soome riigipäeval 2 parteid: konservatiivsem rootsi ja radikaalsem soome partei; nende vahel eksisteeris lühikest aega ka liberaalne partei, kuid sulas varsti ühte rootsi parteiga.

82

[1] *Meie rääkisime hilja aja eest* — juhtkiri «Rasked ajad»; vt. art. 80.

FÖLJETONID.

2

[1] *Olime lubanud kesk jaanuarikuud teele astuda* — «Sakala» pidi ilmuma hakkama 1878. a. algusest peale, nagu nähtub C. R. Jakobsoni eelteadetest oma sõpradele ja kaastöölistele.

[2] *et Sakala mehed ilma kirjute nööritleta kuube ei kanna* — C. R. Jakobson propageeris eesti rahvariiete uuestielustamist (vt. art. 33) ja kandis ise vahel eeskujuandvalt musta, punaste nöör-ilustustega Viljandimaa mehe üleriiet, nn. mulgikuube.

[3] *Peterburi piltidetegijatest* — C. R. Jakobson kasutas oma teoste ja «Sakala» illustreerimiseks oma venna Eduard Magnus Jakobsoni (1847—1903) puulõikelisi illustratsioone; E. M. Jakobson elas ja töötas tol perioodil Peterburis.

[4] *Kuidas siis nüüd sõjaga lugu on?* — Oli parajasti lõppenud Vene-Türgi sõda, mille kohta C. R. Jakobson tõi «Sakala Lisalehes» veel tagantjärele laiemat informatsiooni.

3

[1] *taani mees Clausson-Kaas Tartu* — taanlane Clausson-Kaas korraldas 1879. aastal Tartus käsitöökursused, kus õppis muu-

seas ka C. R. Jakobsoni õde Natalie ja sai esimeseks eesti naiskäsitöö-õpetajaks.

5

[1] *See on meie rahva uss!* — sõnademäng: tol ajal tarvitati tähenduses rahvus, rahvuslus sõna «rahvaus», sellest siis tuletatud «rahva uss».

6

[1] *vale vaim, kes lahutab!* — paroodia «Eesti Postimehele» jt. konservatiivseile ajalehtedele, kes propageerisid koostööd balti mõisnikega.

8

[1] *See on üks tänukiri minu onupojale* — fõljeton parodeerib H. Rosenthali poolt organiseeritud Aleksandri-kooli Harjumaa abikomiteede tänukirja koostamist ja saatmist J. Hurdale; vt. art. 44, viide 10.
[2] *et kiri vastlapäevaks tõesti trükitud on!* — tänukiri J. Hurdale ilmus «E. Postim.» 14. II 1879.

9

[1] *«head kanget tubakat»* — säärased kuulutused leiduvad «Ristirahva Pühapäevalehes».

10

[1] *laulujuhatajate koosolekul* — koorijuhtide koosolekul Tallinnas arutati 1880. aastal korraldatava üldlaulupeo küsimusi.
[2] *auvõõraks valida tahtsid* — C. R. Jakobsoni ei valitud laulupeo auvõõraks; vt. art. 47, viide 6.
[3] Grohmann, K. W. E. — Tallinna Jaani koguduse pastor, oli 3. eesti üldlaulupeo korraldava komisjoni esimees.
[4] *Kelle ajaleht ära keelatud saanud* — 1879. a maist kuni aasta lõpuni oli «Sakala» valitsusvõimude poolt suletud.

11

[1] *Küll on aga see Tallinna tõbras odav!* — «Tallinna tõpraks» nimetati saksameelset ajalehte «Tallinna Sõber»; vt. art. 46, viide 5.
[2] *üks vana maamõõdu-ahela ots* — «Tallinna Sõbra» väljaandjaks oli maamõõtja W. Fr. Eichhorn; vt. art. 46, viide 5.

12

[1] *«võidu-mõistatust» «Eesti Postimehe» tänavuses kalendris* — «Eesti Postimehe Kalender ehk aasta raamat 1880 aasta pääle» (ilm. 1879) sisaldab lõpus säärase pildi, nagu följetonis kirjeldatud, ja lk. 49 kuulutatakse see välja «Võidumõistatusena», mille lahendajate vahel loositavat välja «Tartu linna üleüldine päevapilt». Mõistatuse õige seletus on teadmata.

13

[1] *et ta baltialane on* — «E. Postim.» baltlusepoliitikast vt. art. 54, viide 1.

14

[1] *tema suurest sabast seletada* — följeton pilkab tol ajal Lääne-Eestis arenenud lahkusuliste liikumist, mis võttis äärmusliku, usumäratsusliku ilme.
[2] *ei räägi muud kui baltia keelt* — s. o. saksa keelt; följeton pilkab tolleaegseid tütarlaste kihelkonnakoole, mis saksastasid oma õpilasi.

15

[1] Jannsen, Harry — vt. art. 54, viide 1.
[2] *oma gümnaasiumi-kooliõpetaja eksami ära teinud* — C. R. J. sooritas gümnaasiumiõpetaja eksamid Peterburi ülikoolis 5. IX 1865.
[3] *kõik värske on nagu käärivas õlletõrres* — H. Jannsen õppis Tartu ülikoolis aastail 1874—1878 ja täiendas end pärast välismaal.

16

[1] *sinu sõber Nälja Mart* — «E. Postim.» följetonide ühe tegelase nimi oli Nälja Mart, millega parodeeriti «Sakala» följetone.
[2] *Kõik meie parteimehed on konverentsil koos käinud* — kõnesolev konverents on tundmata.
[3] *siis jumalaga — Baltia!* — H. Jannseni baltlusepoliitikast vt. art. 54, viide 1.

17

[1] *Mes olet sina Baltipapa tennü* — «Balti papana» mõeldakse J. V. Jannsenit tema poja Harry Jannseni baltlusepoliitika pärast; vt. art. 54, viide 1.
[2] *Kats tuhat, mis ma aastan vasta võtse* — viide J. V. Jannseni müüdavusele; vt. art. 57, viide 9.

[3] *sääl Villemiga ennast tutvustada* — J. V. Jannsen oli «Eesti Postimehes» ära toonud ühe eesti talumehe tänukirja Saksa keisrile; vt. art. 58, viide 4.

[4] *Hää karjatse nüüd sino poole hoitva* — karjastena mõeldakse «hingekarjaseid», s. o. pastoreid.

[5] *kolm tuhat säitsesada sinust läänü* — viide «Sakala» tellijate arvu kasvule ja «Eesti Postimehe» lugejate arvu vähenemisele.

18

[1] *Mis see «Otepää lesk» seal Tartumaal nii kangesti nutab* — kui pastor lahkus oma ametikohalt, siis nimetati mahajäänud kogudust kiriklikus keeles «leseks»; nõnda tehti ka J. Hurda lahkumise puhul Otepää pastorikohalt 1880. a. sügisel: «E. Postim.» avaldas sel puhul 19. ja 26. nov. 1880, nr. 47 ja 48 artikli «Otepää lesk».

[2] *kringlisõda, rõugehaigus, Emajõe suur vesi* — jooksvad päevauudised tolleaegses ajakirjanduses.

[3] *kuninga Lembitu kindluse ehk linnamäe üles on leidnud?* — «E. Postim.» 19. XI 1880, nr. 47 teatab, et asjaarmastaja arheoloog Jaan Jung (1835—1900) on pidanud 1. okt. ettekande Õpetatud Eesti Seltsis, milles ta seletanud, et arheoloogiliste kaevamiste põhjal olevat tema kindlaks teinud muistse vanema Lembitu maalinna, mis asuvat Leholas (Lõhaveres). C. R. Jakobson püüdis Jungi oletust naeruvääristada, kuid tänapäevane teadus kinnitab selle õigsust.

[4] *vana Sigtuuna kantsi ära mõistsid lõhkuda ja võita* — Sigtuuna linn Rootsis, Mälari järve ääres, oli tähtsaks kaubanduslikuks keskuseks, kuid hävitati 1187. aastal eesti sõjavägede poolt.

[5] Jannsen, Harry — «Eesti Postimehe» toimetaja; vt. art. 54, viide 1.

[6] *Eesti Aleksandri-kooli direktoriks* — 1880. a. lõpul oli Aleksandri-kooli kuratoorium loomisel ja sel puhul mõeldi ka tulevase koolidirektori kandidaadile.

19

[1] *«Eesti Postimees» näitab teist lahkuda tahtvat* — pärast J. V. Jannseni haigestumist 1881. aastal asus «E. Postimehe» toimetajaks Ado Grenzstein, kes püüdis alguses C. R. Jakobsonile läheneda. Jakobson, Grenzstein ja «Pärnu Postimehe» toimetaja J. Lipp pidasid 1881. a. jaanuaris koosoleku, kus nad otsustasid, et nad edaspidi «mingisugust viha ega paha eneste vahel ei salli» («E. Postim.» 28. I 1881, nr. 4). Kuid see liit ei kestnud kaua: 1881. a. sügisel puhkenud tülid E. Kirjam. Seltsis viisid Grenzsteini vastuollu Jakobsoniga ja see süvenes 1882. aastal «Oleviku» asutamisega.

[2] *Aga meil on nüüd üks uus leht «Valgus»* — vt. art. 66, viide 3.

[3] *kes alles oma 8. numbris jälle tunnistab* — mõeldakse vist «Valguses» 29. I 1881, nr. 7 (mitte 8) juhtkirja «Südamelik soov isamaale».
[4] Reinvald, Ado (1847—1922), luuletaja, C. R. Jakobsoni pooldaja; «Sakala» kaastööline, avaldas seal ka oma luuletusi.
[5] *et selle «Valguse» väljaandjal* — M. Lindenbergil (1850—1919), vt. art. 66, viide 3.
[6] *ühed osavad kanneldajad* — M. Lindenberg avaldas «Valguses» rohkesti oma viletsaid luuletusi «Kanneldaja» varjunime all.

20

[1] *mispärast seisab «Eesti Postimehe» peas A. Grenzsteini nimi* — 1881. aastal märgiti «E. Postim.» tiitlis A. Grenzstein vastutava toimetajana ja lehe lõpus joone all Harry ja Eugen Jannsen väljaandjatena, s. o. lehe omanikkudena.
[2] Jannsen, Harry — vt. art. 54, viide 1.
[3] Jannsen, Eugen (1853—1930), J. V. Jannseni kõige noorem poeg, arst ja tsensor Tartus.
[4] *Need kõrgemad baltlaste nimed* — vt. art. 54, viide 1.
[5] *esimese gildi patenti lunastada tarvis ei oleks* — ajalehtede patendi küsimus tol ajal on selguseta.

21

[1] *rahvapartei sai täiesti löödud* — C. R. Jakobsoni kodanlik-demokraatliku suuna pooldajaid nimetati ka «rahvaparteiks», peamiselt nende endi poolt.
[2] *Mis Kirjameeste Seltsis kaotanud oleme* — mõeldakse E. Kirjam. Seltsi koosoleku otsust 15. apr. 1881 mitte saata J. V. Jannsenile «tänukirja» tema 25 aasta ametijuubeli puhul, mis tähendas Jannseni ja tema pooldajate autoriteedi langust seltsi liikmeskonnas.

22

[1] *Tartus olla jälle suur koosolek ära peetud* — mõeldakse arvatavasti mõnede saksa pastorite nõupidamist Tartu pastori V. Eisenschmidt'iga (1839—1922), kus püüti tihedamat kontakti luua eesti ja saksa kiriklike ringkondade vahel. (Vt. F. Tuglas, E. Kirjam. Selts, 1958, lk. 129.)

23

[1] *Tema ütleb õpetatud eestlastele oma 23. numbris* — «Tallinna Sõbras» 5. VI 1881 ilmunud artikkel «Eestlased ja — vaenlased».
[2] *istuvad nemad oma teenijatega ühes lauas?* — vihje C. R. Jakobsoni Kurgja suurtalule, kus teenijatega ühes lauas ei söödud.
[3] *ja muid eesti nimesid on andnud* — C. R. Jakobson pani oma noorematele lastele eestikõlalised nimed: Elsa, Ida ja Linda.

24

[1] *Minul on juba 312 raamatut ja 2731 laulu käsikirjas valmis* — följetoni aluseks on M. J. Eiseni (1857—1935) poolt koostatud luulevalimiku «Eesti luuletused» (1881) puhul tekkinud poleemika ajakirjanduses. Teose koostaja oli erapoolikult valimikku võtnud vähe Fr. R. Kreutzwaldi, C. R. Jakobsoni, M. Veske jt. demokraatlike luuletajate töid, sellevastu rohkesti oma sõbrameeste ja enda väheväärtuslikke luuletusi; sellepärast pilkavad Nalja Mart ja Kalja Pärt M. J. Eiseni erakordselt suurt produktsiooni kergete rahvaraamatute väljaandmise alal.

[2] *1000 laulu soovitan soome rahvale* — M. J. Eiseni antoloogia «Eesti luuletused» oli koostatud Eesti Kirjameeste Seltsi ülesandel kingitusena üleandmiseks Suomalaisen Kirjallisuuden Seurale tema 50 aasta juubeli puhul.

[3] *ja panen raha panka intressi peale* — M. J. Eisen teenis populaarsete rahvaraamatute väljaandmisega küllalt korralikke honorare.

25

[1] *ja on seltsist välja astunud* — J. Hurda pooldajate väljaastumise kohta E. Kirjam. Seltsist vt. art. 67, viide 2.

[2] *Oleksin mina oma äiataadiga ka seltsiliige olnud* — pilgatakse H. Rosenthali, kes 28. aug. 1881 E. Kirjam. Seltsi dramaatilisel koosolekul teatas, et ka tema «oma äiataadiga», s. o. J. V. Jannseniga, seltsist lahkuvat. (Vt. F. Tuglas, E. Kirjam. Selts, 1958, lk. 147.)

[3] *sind oleks kohe kõnetooli peale teiste nimel saadetud* — 28. aug. 1881 peetud E. Kirjam. Seltsi koosolekul astusid kodanlik-klerikaalsesse tiiba kuulunud juhatuseliikmed seltsist välja; ühise lahkumisteadaande luges kõnetoolilt ette Suure-Jaani köster ja kihelkonnakoolmeister Joosep Kapp (1833—1894).

[4] *mina ei oleks sealt mitte maha läinud, nagu Suure-Jaani köster* — lahkumisteadaande terava tooni pärast ei lasknud koosolijad Kappi lõpuni lugeda ja ta pidi poole pealt katkestama.

[5] *Väljaastunud liikmed pidada uut seltsi tahtma asutada* — E. Kirjam. Seltsist väljaastunud liikmed kavatsesid asutada uut seltsi — Õpetatud Eestlaste Seltsi, kuid kavatsus ei teostunud. (Vt. F. Tuglas, E. Kirjam. Selts, 1958, lk. 162 jj.)

[6] *urvaplaastri isandad saavad seal vanavara hoidjaks* — «urvaplaastri isandaiks» nimetab Jakobson «E. Postimehe» lähemaid kaastöölisi, kuna ajaleht soovitas sagedasti karistusvahendina tarvitada «urvaplaastrit», s. o. ihunuhtlust.

[7] *pidada üht uut seltsi tahtma asutada* — vt. siin viide 5.

[8] Eisenschmidt, Villem (1839—1922), Tartu Peetri koguduse pastor, kodanlik-klerikaalse suuna aktiivsemaid esindajaid E. Kirjam. Seltsis ja Aleksandri-kooli peakomitees.

[9] *«Jünglings-Verein'i» seltsis* — heategev saksa selts Tartus, millest ka saksameelsed eesti haritlased (V. Eisenschmidt jt.) osa võtsid.

[10] *«Deutschland über Alles»* — tol ajal saksa natsionalismi sümboliseeriv laul (H. v. Fallersleben'i sõnad, Jos. Haydn'i viis), hiljem saksa rahvushümnina tarvitatud.

26

[1] *Mis see nimi Oleviik teie sõnaraamatus õigusepärast tähendab?* — följeton on kirjutatud uue ajalehe «Oleviku» kohta, mis 1882. aastal alustas ilmumist A. Grenzsteini toimetamisel ja püüdis esialgu parteivõitluses erapooletust pidada.

[2] *Wiedemanni sõnaraamatust teada* — akadeemik F. J. Wiedemanni (1805—1887) sõnaraamat «Ehstnisch-deutsches Wörterbuch» (1869) sisaldab väga ulatuslikult eesti murrete ja kirjakeele ainestikku.

[3] *Ole baltlane!* — baltlase kohta vt. art. 54, viide 1.

27

[1] *Meie uue ajalehe nimi on «Kündja»* — 1882. aastal hakkas J. Nebocat (1844—1908) Riias eestikeelset ajalehte «Kündja» välja andma. Lehte toetas mõisnikkond, kelle huvisid ta püüdis kaitsta.

R. Põldmäe

NIMEDE JA AINE-
REGISTER

Registrisse on võetud isikute, asutuste ja seltside nimed, samuti ajakirjade, ajalehtede ja teoste tiitlid, kui neist on kõneldud sisuliselt, mitte ainult kui allikaist. Välja on jäetud ilukirjanduslikes palades esinevad tegelasnimed, piiblinimed ning kohanimed, kuna neil pole olulist sisulist tähtsust. Paksem trükikiri näitab, kus nime kohta on toodud põhilisi andmeid. Numbrid I ja II näitavad käesoleva teose köiteid, kuna register on neile tehtud ühine.

Adamson, J. — I: 15, 18, 24, 25, 33, 34; II: 209, 213, **442**
Ahrens, Ed. — I: 305, 312, 313, **482**, 485; II: 30, 39, 44, 63, 424, 425, 427
Ainson, P. — II: **430**
Aint, A. — I: 40; II: **443**
Akbar — II: 423
Ako (rahvavanem) — I: 289, **480**
Albedinski, P. — I: 32; II: 206, **442**
Albert (piiskop) — I: 296, 297, 298, 480, **481**
Aleksander I (keiser) — I: 407, 414, 415, **495—496**; II: 436
Aleksander II (keiser) — I: 319, 364, 380, 407, 417, 419; II: 9, 228, 421, 444, 447, 452, 453, 454
Aleksander III (keiser) — II: 317, 452, 459
Aleksander IV (paavst) — I: 327
Alfred (kuningas) — I: **284**
Alo (rahvavanem) — I: 289
Andreas (paater) — I: 338
Anna («nõid») — I: 346
Anno (rahvavanem) — I: 289
Aristoteles — I: 264, **478**
Arvelius, Fr. G. — I: 311, 410, **484**, 496
Assafrey — I: 423
Asse (rahvavanem) — I: 289
Atso (rahvavanem) — I: 289
Augsmann — II: 431
Augustinus («kirikuisa») — II: 21, 167, 174, **422**, 440
Aurangzeb — II: 423

Babel, S. («nõid») — I: 337
Babelin, G. («nõid») — I: 337
Babrovski — II: 102, 434
Babur — II: 423
Bach, J. S. — I: 164, **475**
Baer, K. E. v. — II: 113, 114
Bagge, N. — I: 309, **484**
Balfaur — II: 300
«Balss» (ajaleht) — II: 240, 445
«Baltische Wochenschrift» — II: 110, 113, 114, 249, 305, 306, 309, 310, 452
Bazaine, Fr. A. — II: 92, 432
Bathory, St. — I: 402—404, 409, **495**
Becker — II: 300
Beckmann, H. — II: 457
Behr, parun — II: 300
Bekker, B. — I: 341, 342, **488**
Bellingshausen — I: 346

Benno (paater) — I: 343
Bergmann, J. — II: 455
Bergmann, P. — I: 490
Bergwitz, W. — II: 421
Berquin, L. — I: 340, 488
Berthold (piiskop) — I: 296
Beth — I: 23, 477
Betz («nõid») — I: 337
Binsfeld, P. — I: 338, 488
Bismarck, O. v. — I: 31; II: 222, 444
Blankenhagen, S. — I: 309, 483
Blumberg, G. — I: 40; II: 364—366, 455, 457, 460
Blumenbach — II: 300
Bock, W. v. — I: 356, 409, 490, 496; II: 300
Boecler, J. W. — I: 489
Bogislavski — I: 402, 403, 495
Bohl — II: 161
Boubrig, J. S. Fr. — I: 305, 312, 482, 485
Brandenburg, A. v. — I: 338, 488
Brasch, C. A. v. — II: 306, 307, 452
Brasch, C. v. — II: 452
Bremer — II: 300, 313
Brockmann, R. — I: 309, 310, 409, 483, 496
Browne, G. v. — I: 404, 495; II: 78, 79, 428
Brunberg, J. — II: 143, 437
Budberg — II: 448
Bulwer, E. L. — I: 313, 486
Butakov, G. I. — II: 426
Buxhöwden, parun — II: 300
Bötticher, v. — II: 300

Cassiodorus, F. M. A. — I: 287, 480
Castelnau, P. v. — I: 327
Cervantes, M. — II: 446
Cimze (Zimse), J. — I: 12, 21, 486; II: 422, 433
Clausson-Kaas, A. — I: 498; II: 386, 462
Columbus, Chr. — I: 321, 322, 487
Como, B. v. — I: 328, 487
Cooper, J. F. — I: 313, 486
Cornelius, N. — I: 287, 480

«Daheim» (ajakiri) — II: 174, 441
Dankmann, Fr. — I: 23
Dehn — II: 205
Delrio, M. — I: 336—338, 488
Dido (Tiido), A. — I: 43; II: 299, 309, 310, 313, 451
Dietrich (munk) — I: 282, 283, 479
Don Quijote — I: 195; II: 253, 257, 258, 446
Dulcinea — II: 253, 258, 446

Edelin, V. — I: 340, 488
Eesti Aleksandri-kool — I: 24, 28, 33, 34, 42, 420, 425, 445, 493; II: 49, 52, 53, 165, 167, 172, 178, 197, 203, 205—209, 212, 213, 227, 230, 273, 274, 333, 334, 364—366, 406, 414, 426, 430, 436, 437, 439, 440, 442, 443, 453—455, 460, 463, 465, 467
Eesti Kirjameeste Selts — I: 24, 32, 33, 42, 378, 425, 466—468, 499; II: 167, 168, 174, 197, 203, 206, 207, 272, 327—341, 345, 363, 365, 368, 370, 372, 373, 415, 416, 439, 440, 442, 453—457, 460, 461, 465, 466, 467
«Eesti Kirjavara» — I: 499; II: 333, 455
«Eesti Postimees» — I: 6, 15, 17, 20, 22, 31, 33, 40, 390, 477, 484, 491; II: 29, 39, 48, 51, 61, 74, 80, 85, 87, 89, 90, 93—95, 99, 100, 103, 117, 151, 153, 162, 167, 169, 175, 178, 202—209, 229—232, 247, 253—255, 259—281, 283—287, 324, 325, 331, 333, 340—345, 362, 363, 367, 368, 376, 377, 396—398, 401, 404, 405, 407, 408, 424, 436, 446, 448—450, 456—458, 460, 462, 464—467
«Eesti Postimehe Kalender» — II: 464

«Eesti Põllumees» — I: 33, 477; II: 97, 103, 105
Eglon, J. — I: 25, 391, **494**; II: **433**
Eichhorn, W. Fr. — I: 17; II: 220, 222, **443**, 449, 463
Einhorn, P. — I: 304, 305, **482**; II: 94, **432**
Einwald, A. — II: 334, **456**
Eisen, M. J. — II: **467**
Eisenschmidt, V. — I: 30, 40, 42; II: 416, 457, 466, **467**
Elmik, M. — II: 453
«Emajõe ööbik» — vt. Koidula
«Endla» (selts) — II: 453
Engelbrecht — I: 423
Ermitaaž — II: 50, 426
Essen, N. v. — II: 300, 310
«Estonia» (selts ja teater) — I: 21; II: 453
Eymericus, N. — I: 328, 487

Fabricius, P. M. — I: 309, 484
Faehlmann, Fr. R. — I: 284, 285, 292, 293, 311, 312, 350, 355, **479**, 481, 485, 489, 490; II: 29, 39, **423**, 424
Fallersleben, H. v. — II: 468
Fellenberg, Ph. E. v. — I: 236, **478**
«Felliner Anzeiger» — II: 375
Fontaine (piiskop) — I: 332
Forselius, B. G. — I: 309, **483**
Forselius, J. — I: 489
Forster — I: 284
Frank — I: 344
Franz I (kuningas) — I: 340
Freymann, K. — II: 300
Friedrich (keiser) — I: 298
Friedrich I (kuningas) — I: 343, **488**
Friedrich Wilhelm I (kuningas) — I: 343, **488**
Fölkersahm, parun — II: 300

Gail — II: 299
Galdan — II: 24, 423
Galilei, G. — I: 32
Gama, Vasco da — I: 321, 487
Ganander, Chr. — I: 479
Gandolph, M. — I: 338
Garibaldi, G. — I: 250, **478**
Garinet — I: 488
Gedroycz, vürst — II: 300
Gehewe, C. H. C. — I: 305, 312, **482**, 485
Gilsen, H. v. — I: 299
Goethe, J. W. v. — I: 20
«Golos» (ajaleht) — I: 32; II: 261, 263, 447, 448
Grenzstein, A. — II: 334, 336, 369, 370, 408, 456, 457, **461**, 462, 465, 466, 468
Grimm, J. ja W. — II: 46, **425**
Grohmann, K. W. E. — II: 394, **463**
Grünberg — II: 300
Gustav III — I: 414
Gustav Adolf — I: 403, 404, 406, 409, 414, **495**
Gutenberg, J. — I: 321, 322, **487**; II: 37, 38, **424**
Gutsleff, J. — I: 309, **483**
Göldi, A. («nõid») — I: 343
Göseken, H. — I: 309, 410, **483**, 496

Haartmann — I: 14
Hagedahl, C. — II: 454
Hagemeister — II: 300
Hahn — II: 299
Hansen, A. H. — I: 311, **485**
Hansen, W. A. — I: **486**; II: 86, 87, **430**
Hanson (Anson), A. — I: 391, **494**
Hardnungen (Hardnung, Hardung) — I: 309, **483**
Harjuke, H. — vt. Maasikmäe Hans
Hartknoch, Chr. — I: 291, **481**
Hasselblatt, Fr. W. A. — II: 65, 427, 428
Hasselblatt, G. — I: 489
Haydn, J. — II: 468
Hegel, G. W. Fr. — II: 22, **422**
Hehn, J. M. — I: 410, **496**
Heimann — II: 300
«Heimath» (ajaleht) — II: 446
«Heimskringla» — I: 287, 480
Heine, H. — I: 20, 61, 66, 69, 70, 93

Heller, J. Fr. — I: 305, 312, **482**, 485
Helmersen — II: 300
Henckel, J. Chr. — I: 410, **496**
Henno, H. — II: 364, **460**
Herder, J. G. — I: 398, **494**
Hermann, K. A. — I: 36; II: 328, 334, 362, 363, 370, 453, 454, **456**, 460—462
Herzen, A. I. — I: 11.
Hirsch, P. E. — II: 431—433
Hjärne (Hiärne), Th. — I: 291, **481**
Hollander — II: 300
Holst, G. v. — II: 459, 460
Homeros — I: 264, **478**
Horn — I: 336
Hornung, J. — I: 309, 312, 410, **483**, 496
Horst — I: 333, 336, **488**
Hueck, A. v. — I: 311, 312, **485**
Hufeland, Chr. W. — II: 71, **428**
Hupel, A. W. — I: 311, 410, **484**, 496
Hurt, J. — I: 23, 24, 27, 32—35, 40—42, 391, 474, 490, 492, **493**, 499; II: 65, 123, 162, 165—167, 171, 178, 179, 203—209, 222, 273, 328, 332, 337, 339, 343, 364, 367, 368, 391, 392, 405, 427, **436**, 437, 439—442, 448, 453—461, 463, 465, 467.
Hus, J. — I: 337, **488**
Hödere Mai (Mari) — I: 347, 348
Hödere Peep — I: 347, 348
Hörschelmann, F. D. N. — II: 85, 86, 92, 429, 430

Ifferson — vt. Jefferson, Th.
Ilmarine — I: 284, 285
«Ilmarine» (selts) — II: 178, 441, 453
Imant — I: 290
«Imanta» (selts) — II: 340, 457
Ingvar — I: 286, 287, **480**; II: 59, 427
Innocentius IV — I: 326, **487**
Institoris, H. — I: 328, 487

Jakobson, A. (isa) — I: 12, 164—167, **476**, 482; II: 430
Jakobson, C. R. — I: 5—7, 11—46, 261, 370, 471—479, 481, 482, 486, 490—499; II: 222, 253, 272, 274, 276, 280, 299, 304, 312, 332, 335, 339, 354, 364, 394, 421—427, 429—451, 453, 454, 456—463, 465—467

ajalookäsitlust — I: 16, 17, 230, 231, 234, 235, 279—355, 360, 395—411, 481, 495, 496; II: 22, 23, 52, 53, 156, 157, 257, 405, 406
baltlusest ja baltlastest — II: 219, 229—233, 247, 253—258, 269, 270, 286, 328, 331—341, 376, 398, 402, 404, 408, 410, 446, 450, 455, 463, 464, 466, 468
eestlaste saksastamisest — I: 271, 272, 313—318, 408, 409, 423, 424, 485, 486; II: 7—10, 27, 89, 100, 101, 105, 130—132, 134, 135, 211, 212, 219, 220, 267, 268, 360, 361, 409, 410, 434, 447, 464
eluloolist — I: 12—15, 25—28, 43, 44, 160—168, 370, 371; II: 278, 279, 285, 349, 401, 412, 430, **436**, 449, 450, 458, 464, 466
etnograafilist — I: 36, 235, 432, 457, 458, 468, 481; II: 132, 146—148, 294, 295, 387, 399, 462
filosoofilist — I: 372—375, 466; II: 195
isamaa-armastusest — I: 413, 426; II: 18, 19, 181—183, 195, 196, 214, 227, 255
jahindusest — II: 289—292, 296, 359, 460
kalandusest — II: 111, 113, 114
karjakasvatamisest — I: 259—273, 392, 393; II: 110, 111, 308, 309
kaubandusest — I: 232, 233, 393; II: 62, 155, 156, 314, 375

keelest — I: 7, 21, 234, 235, 264, 265, 292—294, 313—318, 423, 424, 467, 477, 482; II: 24—26, 28—30, 36—41, 63—66, 422, 424, 425
kiriku- ja usuküsimustest — I: 304, 305, 324—326, 329, 339, 340, 344, 349, 350—352, 467; II: 17, 18, 21, 22, 83, 84, 162—164, 166—170, 172—180, 182, 193, 200, 201, 234—237, 268, 269, 317, 318, 386, 388, 390, 399, 421, 422, 429—431, 439, 440, 442, 444, 447, 464, 465
kirjandusest — I: 307—312, 319, 320, 351, 388, 409, 410, 468; II: 28, 29, 42—47, 414
kohtutest — II: 108, 109, 135—138, 187, 188, 231, 238, 244—246, 445
kommunismist — II: 251
koolidest ja kasvatusest — I: 12—16, 228, 238, 239, 241, 242, 271—273, 318, 366, 367, 378, 388, 409, 420, 421, 425, 429—431, 467; II: 8, 9, 11—23, 31—35, 48—50, 55—58, 82—105, 108, 111, 125—135, 173, 212, 267, 293—295, 297, 386, 399, 400, 422, 429, 431—435, 440, 454, 464
kuritegevusest — I: 20, 21; II: 106—109, 133—138, 231, 255, 265—269
laulupidudest — I: 21, 22, 36, 378, 425, 426, 497; II: 197, 216, 222, 248, 259, 273, 275, 394, 441, 443—445, 447—449, 456, 463
linakasvatamisest — I: 227, 259—261, 391; II: 53, 313, 347, 348, 375
linnadest — II: 67—69, 133—135, 267, 268
loodusekaitsest — I: 461—465; II: 289, 297
maaomavalitsusest — II: 141, 191—194
maapäevast — I: 379, 409; II: 139—141, 265, 437, 442
merendusest ja laevandusest — I: 15, 16, 232, 291; II: 59—62, 68, 69, 155—158, 274, 314—316
metsandusest — I: 433—435, 460—465
muuseumidest — I: 432; II: 50, 426
muusikast ja muusikaseltsidest — I: 21, 393, 476, 490; II: 150, 153
mõisadest ja mõisnikest — I: 380, 421
naisküsimusest — II: 125—132, 293—295, 399, 400
natsionalismist — II: 256
nihilismist — II: 249, 256, 260, 262, 285, 317, 357, 411, 446, 447, 450
nõiaprotsessidest — I: 17, 321—352, 487—489
näitustest — I: 354; II: 110, 111, 248
orjusest — I: 303—305, 361, 377, 378, 396—407, 428; II: 9, 193, 194, 310, 311
Pariisi kommuunist — II: 256, 446
parteidest — II: 139, 187, 191, 195, 196, 199, 201—203, 207, 227, 229—231, 255, 282, 283, 303 376, 441, 442, 462, 466
poliitikast — I: 390, 395, 408—410; II: 55, 120—124, 159—161, 195—199, 201, 202, 205, 208, 209, 215, 220, 221, 255—257, 300, 351—353, 369, 370, 372, 373, 401
politseist — II: 244, 265
popsidest — II: 378—380
põllumajandusest — I: 15, 26—30, 227—259, 353, 354, 376, 377, 383—388, 390—392, 427, 437, 439—443, 447, 459, 477—479, 490; II: 51—54, 110, 111, 302, 347—348, 375
põllumeeste seltsidest — I: 31, 32, 34—36, 42, 43, 228, 232, 246, 247, 256—258, 353—357, 368, 369, 378, 389—394, 425, 460, 461, 489, 493, 494; II:

110, 113—115, 197, 249, 250, 302, 303, 305, 311, 448
põllutöö-kongressist 1881. a. — II: 299—313, 351, 354—356, 451
põllutöökoolidest — II: 51, 52, 311, 312, 365, 366
raamatukogudest — II: 153, 154
rahvaluulest, -kommetest ja -usundist — I: 21, 281—286, 303, 350—352, 467, 468, 474; II: 25, 26, 106—109, 128, 129, 150—154, 206, 207, 297, 298
rahvuspoliitilistest küsimustest — I: 25, 32—34, 304—308, 356—362, 364, 365, 368—371, 377—382, 390, 391, 395—398, 401, 402, 407—410, 414, 418, 422—425, 428, 429, 450—452, 467, 468; II: 7—10, 18, 19, 27—30, 37—41, 55—58, 73, 74, 82, 100, 101, 111, 112, 120—124, 129—132, 144, 145, 164, 165—172, 174—180, 181—183, 196—210, 214—218, 229—233, 256, 276, 281—288, 351—353, 362, 363, 369, 370, 372—374, 388, 412, 413, 430, 439, 453, 463
raudteedest — II: 62, 68, 314
saatkonnast keisri juurde 1881. a. — II: 319—322, 367, 372, 373, 455, 459, 463
seltsidest — I: 390; II: 224, 225, 230, 231, 319—322, 453
Soome ajaloost ja oludest — I: 25, 27, 35, 264, 265, 272, 273, 358—367, 390, 412—459, 490—493, 496—498; II: 24—26, 28, 376
soome-ugri rahvastest — I: 390, 431, 432; II: 24, 25, 27, 127, 129, 422
sotsialismist — II: 159—161, 199, 248, 249, 251, 358, 360, 438, 439, 441
suhted venelastega ja valitsusega — I: 30, 31, 298; II: 231, 232, 259—264, 270, 271
sõbrad, kaastöölised — I: 23—25
taludeostust — II: 211, 249, 378
talupojaseisusest — I: 236—242, 249, 250, 381—384, 388; II: 111, 112, 141, 192—194, 200, 201, 212, 248—252, 266, 267
teedest — II: 312, 313
tsensuurist — I: 17, 20, 22, 23, 473, 474, 476, 477, 479, 481; II: 261
tuletõrjest — II: 309
tõlkimisest — II: 44—47
tööstusest — I: 231, 232
tülidest rahvuslikes organisatsioonides — I: 466—468; II: 171, 172, 202—210, 224, 225, 323—341, 352, 353, 363—368, 370, 373, 376, 377, 389, 402, 403, 415, 416, 454, 455, 457, 458, 461, 465, 466, 467
vallaasjadest — I: 378—380, 390, 414, 486, 497; II: 116—119, 136—138, 184—190, 191, 192, 201, 226—228, 231, 238—247, 435, 438, 441, 445
vangidest — II: 265, 268, 269
vennastekogudusest — I: 13, 165, 166, 304, 305, 476, 482; II: 429, 430
viinajoomisest ja kõrtsidest — I: 444—447; II: 70—79, 266
väljarändamisest — II: 80—84, 429
ühiskondlik tegevus — I: 30, 31, 36—46

teosed, kirjanduslik ja ajakirjanduslik tegevus
ajakirjanduslik tegevus — I: 6, 15—18, 30—32, 491; II: 433, 434
«Anid» — I: 30
«Arthur ja Anna» — I: 13, 14, 20—23, 171—224, 475—477
«Edasi» — I: 18, 30, 32, 459, 498; II: 445
«Eesti hobused» — I: 29

«Galileo .Galilei» — I: 32
«Helmed» — I: 19, 20
«Ideaal ja elu» — I: 160—168, 475—476; II: 449
jutud — I: 6, 117—167, 474—476
«Kes tahab, see mõistab» — I: 29, 32
kirjanduslik tegevus — I: 13—16, 19—22, 25—26, 471—477
«Kolm isamaa kõnet» — I: 16—17, 23, 277—352, 479—489
«Kooli atlas» — I: 19
koolikirjanduslik tegevus — I: 18—19
«Kooli lugemise raamat» I — I: 18; II: 47, 65, 83, 88, 90, 93, 99, 100, 425, 428, 429, 432, 449
«Kooli lugemise raamat» II — I: 18, 19, 23
«Kooli lugemise raamat» III — I: 18, 19, 23
«Kooli lugemise raamat» (kõik osad) — I: 18, 19, 22, 26; II: 173
«Kuidas karjad ja nende saagid . . .» — I: 29, 259—273
«Kuidas põllumees rikkaks saab» — I: 29, 261
kõned — I: 6, 16—17, 277—468, 479—499
«Lauliku C. R. Linnutaja laulud» — I: 20
luule — I: 6, 14, 19, 20, 22, 49—114, 471—474; II: 450
«Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres» — I: 16, 22; II: 61, 68, 157, 274, 315, 438, 448
«Meie laevamehed ja laevameeste koolid» — II: 315, 452
«Natukene meie kevadisest rõõmust» — I: 30, 376—380
«Rõõmus laulja» — I: 21
«Sakala» — I: 6, 20, 21, 24, 29, 35—42; II: 121—124, 142—145, 162, 164—171, 175—180, 192, 200, 202, 204, 206, 208, 209, 214—218, 219, 220—222, 229, 253, 254, 259—264, 270—281, 283—287, 296, 340—345, 349—351, 359, 363, 364, 367, 368, 383—385, 388, 393, 398, 401, 402, 404, 407, 436, 439, 443, 445, 447, 449, 450, 454, 458, 461—465
«Saksa keele õppimise raamat koolidele» — I: 19
«Teadus ja Seadus põllul» I — I: 22, 28, 29, 227—245, 478, 498
«Teadus ja Seadus põllul» II — I: 29, 246—258, 478
«Uus Aabitsa raamat» — I: 18; II: 65, 428
«Vanemuine kandle healed» I — I: 21, 22
«Vanemuine kandle healed» II — I: 21
«Väikene Geograafia» — I: 19, 22; II: 65, 90, 99, 428, 433
«Üks kõne Pärnu maakonna Eesti põllumeeste seltsis» — I: 30

*

Jakobson, Ed. M. (vend) — I: 13, 14, 27, 476; II: 462
Jakobson, Elise (ema) — I: 164—167, 476
Jakobson, Fr. C. (vend) — I: 14, 26, 27, 476
Jakobson, I. (õde) — vt. Thomson, I.
Jakobson, M. — II: 65, 88, 428
Jakobson, N. — vt. Pärna, N.
Jakobson, R. (õde) — I: 27, 476
Jakobson, Th. — II: 454
Jannau, H. G. v. — I: 305, 312, 482, 485
Jannsen, E. — II: 408, 466
Jannsen, H. — II: 229, 253—258, 272, 276, 277, 279, 280, 286, 331, 333, 345, 401, 406, 408, 421, 444, 446, 447, 455, 464, 465, 466
Jannsen, J. V. — I: 15—17, 21—24, 33, 35, 311, 473, 474, 477, 484, 490, 491; II: 11, 23, 65, 86, 108, 204, 222, 264, 277, 280, 284, 286, 333, 415, 421—425,

428, 429, 431—433, 442, 446, 448, 449, 455, 464, 465, 467
«Eesti Postimehe õhtukõned» — II: 65, 428
Jansen, E. — I: 46; II: 434
Jaquier, N. — I: 328, **487**
Jefferson, Th. — II: 55, **427**
Jelenski — II: 300
Johann (piiskop) — I: 289; II: 156
Johanson-Pärna, J. — I: 27, 28
Johnson, A. — II: 57, **427**
Johnson, J. — I: 354, **490**
Juan (dünastia) — II: 424
Jung, J. — II: 405, 406, **465**
Jussilainen — I: 366, 491
Järv, J. — II: 450, **458**
«Jünglings-Verein» — II: 416, 467
Jürgens, M. — I: 43
Jürgenson — II: 300
Jürgenson, D. H. — I: 311, 312, **485**
Jürgenstein — I: 423
Jürgenstein, A. — II: 436
Jürison, J. — II: 123, **436**
Jürjev, A. — I: 23; II: **426**
Jürmann, R. — II: 453

Kakenvald (Kaikkivalta), P. — I: 297, **481**
Kalev(id) — I: 285, 286, 448
Kalevipoeg (hiid-vägilane) — I: 13, 286, 395, 479, 480
«Kalevipoja» selts — II: 324, 453, 461
Kaliuve (Kaljuvald) — I: 285
Kallas, R. G. — I: 391, **493**; II: 331, 333, 334, **455**, 457
Kant, I. — I: 398, **494**
Kapp, J. — I: 12; II: 329, 415, **455**, 457, 467
Karell, Ph. — II: 443, 444
Karl XI (kuningas) — I: 404, 410, **495**
Karl Theodor (suurvürst) — I: 343, 344, 488
«Kasuline Kalender» — II: 44, 425
Katariina II — I: 404, 406, 410, **495**; II: 67, **428**
Kaupo — I: 289, **480**
Kebi, P. — II: 453
Kenkmaa, R. — II: **448**
Kerg, J. — II: 457
Kettler, G. — I: 351, 402, **489**, 494, 495
Kin (Tsin) — II: 423
Knoch, dr. — II: 114
Knüpffer, A. Fr. J. — I: 312, **485**
Koidula — I: 16, 19, 22, 28, **295**, 307, 481, 486; II: 425
«Emajõe ööbik» — II: 42, **43**, 425
«Peruamaa viimane Inka» — I: 208, 477; II: 47, 49, **425**, 426
«Saaremaa onupoeg» — I: 476, 486
«Koit» (selts) — II: 453
Koort, J. — I: 44
Kramer — II: 448
Kressdorp, Fr. v. — I: 299
Kressdorp, W. v. — I: 299
Kreutzwald, Fr. R. — I: **11**, 20—22, 24, 28, 32, 311, 350, 410, 474, **484**, 485, 486, 489, 497; II: 30, 63—65, 123, 204, 207, 284, 336, 342—346, 363, 423, **424**, **427**, **436**, 442—**444**, 450, 456—458, 460—467
«Eesti rahva ennemuistsed jutud» — I: 484; II: 47, 425
«Kalevipoeg» — I: 20, 21, 192, 193, 219, 220, 293, 395, 453, 467, 477, 484, 485, 491; II: 26, 30, 39, 47, 128, 129, 207, 222, 390, 423, 425, 437
«Kilplased» — II: 450
«Maa- ja merepildid» — II: 47, 425
«Maailm ja mõnda» — II: 47, 425
«Sipelgas» I — I: 216, 477; II: 63, 427
«Viinakatk» — II: 70, 76, **428**
Kruse, Fr. K. H. — I: 311, **485**
Kruus, H. — I: 490, 494; II: 437, 439, 457
Kruusberg, A. — I: 490
Krüdener, A. v. — II: 104, **434**
Kubilai — II: 24, **423**

Kuhlbars, Fr. — I: 22, 362, 491; II: 65, **428**, 457
Kunder, J. — I: 473; II: 450
Kunileid, A. — vt. Saebelmann, A.
Kuppits, J. — II: 334, **456**
Kurrik, J. — II: 332, **455**
Kurrikoff, A. — I: 33, 40; II: **440**
Kuulevene (rahvavanem) — I: 290
Kuusmann, K. — II: 453
Kõrv, J. — II: 453, **458**
Köler, J. — I: 6, 15, 17, 23, 31, 32, 391, 492, **494**; II: 364, 453
«Kündja» (ajaleht) — II: 417, 468

Laakmann, H — I: 18, 19, 26; II: 68
Laaland, J. Fr. C. — II: **430, 440**
Laidvee, H. — I: 5
Lamberg, G. v. — I: 336
Landesen, C. — I: 13
«Landwirtschaftliche Zeitung» — I: 270
Langebraun, C. — II: 204
Laokoon — I: 402, **494**
Lavrences — I: 439
Leichtfuss («kurat») — I: 330
Lellep — II: 431
Lembitu (rahvavanem) — I: 290; II: 405, 406, 465
Lepik, M. — I: 489
Lessing, G. E. — I: 321, 487
Liivimaa Keiserlik Ökonoomiline ja Üldkasulik Sotsieteet — I: 32; II: 111, 113—115, 308, 435
Lincoln, A. — II: 57, **427**
«Linda» (lauluselts) — II: 453
«Linda» (laevaselts) — II: 273—275, 314—316, 340, 448, 449, 452, 453, 457
Lindenberg, M. — II: 369, 371, **453, 461**, 466
Linnutaja — vt. Jakobson, C. R.
Liphart, O. v. — I: 13, 20, 23, **475**, 476
Lipp, J. — I: 40; II: 465
Lipp, M. — I: 40
Lithander, J. — I: 410, **496**
«Livländische Jahrbücher» — II: 305, 452
Lodbrok, R. — II: 126, **436**
Lode, parun — II: 300
Loone, L. — II: 427
«Lootus» (selts) — II: 453
Luce, J. W. L. — II: **44, 425**
Luha, J. — II: 453
Luik, P. — II: 453
Luther, M. — I: 308, 332, **482**, 488; II: 37, 175, 423, **424**
Lõõtsmann, M. — II: 453
Lämmeküne — I: 284, 285
Läti Hendrik — I: 281, **286**, 289—291, 296—298, **479, 480**, 481; II: 61, 427
Lükke (Lücke), A. H. — I: 309, 310, 410, **484**, 496

Maasikmäe Hans (Harjuke) — I: 267—269, 439, 478, 479, **498**
Machleid («kurat») — I: 330
MacMahon — II: 432
Maldonatus, J. — I: 336, **488**
Malm, C. E. — II: 65, 428
Manteuffel, P. — I: 311, **484**; II: 428
«Villem Naavi elupäevad» — II: 70, 76, 77
Marburg, K. v. — I: 327
Marcel — I: 452
Maria Renata — I: 343
Maria Theresia — I: 343, **488**
Marpurg, G. G. — I: 410, **497**
«Martin Braun» (teos) — II: **44**, 425
Martin, Rossleini («nõid») — I: 337
Masing, O. W. — I: 305, 311, **482**, 484; II: 38, 39, **44, 424**, 425
«Marahva Näddala-Leht» — I: 482
«Originaalblätter» — II: 33
Mater, J. — II: 441
Mattiesen, C. — I: 19
Maydell, F. L. v. — I: 311, 312, **485**
Meiendorf (Meidorp), K. v. — I: 291, 481

Meinhard (piiskop) — I: 289, 295, 296, 351, **480**, 489; II: 156, **438**
Mengden, A. v. — II: 340, 457
Mensenkampff, E. v. — II: 300
Merkel, G. H. — I: 398, **494**
«Mesilane» (kavatsetud ajakiri) — II: 171
Mets, P. — I: 38
Mettus, I. — II: 299, **451**
Meyer — I: 423
Meyer, Ed. — I: 313, 314, 316, 486
Mickwitz, C. — I: 22, 23, 473
Mickwitz, W. — II: 433
Middendorff, A. v. — I: 30, 32; II: 111—113, 115, 248—251, 305, 307, 366, **435**, **445**, 452, 460
Miller, V. — II: 448
Mitt, M. — I: 35, 43; II: 299, 309, 312, **451**, 453, 460
«Mittheilungen der Kaiserlichen freien öconomischen Gesellschaft zu St. Petersburg» — II: 306
Mohrfeldt, A. — II: **437**
Mohrfeldt, C. — II: 143, 437
Moller, L. — I: 309, **483**
Moltke, H. — II: 222, 444
«Morgenbladet» — I: 428
Mosen, J. — I: 85
«Moskauer Deutsche Zeitung» — II: 430
Most, J. — II: 159, **439**
Mühlen, H. zur — I: 309, **483**
Müller, A. — II: 453
Müller, G. — I: 309, **483**
Münster, S. — I: 302, 482

Nebocat, J. — II: 468
Neidecker («nõid») — I: 336
Neith (jumalanna) — II: 437
«Neue Dörptsche Zeitung» — I: 6, 31, 36, 492; II: 110, 114, 247, 249, 307, 338, 357, 360, 435
Neus, A. H. — I: 312, **485**
Nider, J. — I: 328, 337, **487**, 488
Nieländer, H. — II: **422**
Niggol, C. H. — II: 334, **456**, 457
Nolken, parun — II: 300
Normann, V. — II: **429**, **431**
Nunnus (rahvavanem) — I: **290**

Olaus, P. — I: 289, **480**
«Olevik» — II: 340, 369—**371**, 417, 456, 457, 461, 465, 468
Oro (täkk) — II: 305
Osenbrüggen, Ed. — I: 489
Othere — I: 284
Otsa Hans — I: 346

Pander — I: 300
Paul I (keiser) — I: 406, **495**
Peeter I (keiser) — I: 404, **495**
Pekk, T. — II: 457
Penn, W. — II: 55, **426**
Pestalozzi, J. H. — I: 164, **475**, 486
«Peterburgas avišas» — I: 17
Peterburi Heategev Selts — II: 453
«Peterburi patrioodid» — I: 15, 23
Peterson — II: 300
Peterson, A. — II: 454
Peterson, K. J. — I: 479
Petronius — I: 323, **487**
Philippos II — II: 53, **426**
«Pietarin Sanomat» — I: 498
Pistohlkors — II: 300
Pius IX — II: 174, **441**
Platen, krahv — II: 300
Plato — I: 478
Plinius — I: 264, **478—479**
Pratz, Ed. — I: 29
Preller, L. — I: 31, **485**
Põldmäe, R. — I: 46, 475, 476, 490, 498
Põltsamaa Eesti Põllumeeste Selts — II: 340, 453
Pärna (Peerna, Pehrna), J. — vt. Johanson-Pärna, J.
Pärna, N. (C. R. J. õde) — I: 27, 430, 476, 498; II: 463
Pärnu Eesti Põllumeeste Selts — I: 27, 29, 30, 35, 36, 42, 228, 258, 356, 389—394, 412, 437, 460, 477, 490, 491, 493, 494, 497, 498; II: 110, 111, 113, 114, 155, 156, 279, 299, **308**, **449**, 451, 452, 453

«Pärnu Postimees» — I: 40; II: 11, 12, 150, 151, 220, 221, 285, 312, 313, 427, 443, 450, 465
Pärnu-Viljandi Põllumeeste Selts (saksa) — II: 308

Rameko (rahvavanem) — I: 290
Raudjall, A. — I: 309, 410, **484**, 496
Raudsepp, J. — II: 299, 313, **451**
Rautenfeld — II: 448
Recke, von der — II: 300
Reinthal, C. G. — I: 311, **485**
Reinvald, A. — I: 18, 492, 497, 498; II: 332, 407, 450, 455, **466**
«Revaler Beobachter» — II: 338
«Revalsche Zeitung» — II: 247, 249, 251, 319, 320, 451
«Rigasche Zeitung» — II: 247, 249, 251, 319, 320
«Riigivalitsuse Teadustaja» — II: 349, 459
Ringenfeld — I: 423
Rintelen (Rentelen), E. v. — I: 309, **484**
«Ristirahva Pühapäeva-leht» — I: 38, 40; II: 174, 177, 220, 236, 393, 441, 443, 444, 463
Romm, C. — II: 453
Rosenberg, J. — I: 25, 32; II: 444
Rosenpflanzer — II: 300
Rosenplänter, J. H. — I: 311, 479, **484**
Rosenthal, H. — I: 33; II: 204, 205, 207, 208, **442**, 443, 463, 467
Rosenthal, M. — I: 13, **475**
Rossinius, J. — I: 309, **483**
Roth, L. — I: 337
Rousseau, J. J. — I: 11, 398, **494**
Runeberg, L. — I: 62
Russov, B. — I: 299, 300, 302, 303, **482**
Russov, N. Fr. — I: 15, 23; II: 437, 451
Ruthenberg, O. v. — I: 297, **481**
Sais — II: 141
Salemann, G. — I: 309, 409, **410**, **484**, 496
Samson, H. — I: 345, **488—489**
Samson, H. v. — I: 434, 498; II: 300
Sancho Pansa — II: 253, 254, 257, 258, 446
Sass, parun — II: 300
Schacher, B. — II: 300
Schiller, J. Fr. — I: 20, 71, 164, **475**; II: 437
Schirren, C. v. — I: 312, 317, **485**, 486
Schleiden, M. J. — II: 442
Schmoller, G. v. — I: 270, **479**
Schoultz, C. F. v. — I: 404, 405, **495**
Schröder, G. — I: 305
Schuhfleck («kurat») — I: 330
Schultz, W. — I: 318, 319, **486**
Schultz, W. (pastor) — II: 427
Schultz-Bertram, G. — I: 19, 22, 23, 474
Schuvalov — I: 18
Schwartz — I: 478
Schwartz, J. G. — II: **422**, 428, 433
Schütz, M. — I: 309, **483**
Seidlitz, G. v. — II: 113
«Selski Vestnik» — II: 349
«Semkopis» (ajaleht) — II: 192, 441
Simon, J. — II: 55, **426**
Sivers, v. — II: 300, 366
Sivers, Fr. W. v. — I: 406, **495**; II: 113
Sivers, G. v. — II: 300
Sivers, J. v. — II: 306, 452
Sokolovski, E. — I: 492
Soome Kirjanduse Selts (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) — I: 425, 497; II: 425, 467
Sooni (Soini) — I: 286, 479, 480
Soonsein, G. — II: 335, 447, 456
«Sotsieteedi maja» (Helsingis) — I: 449, 450, 454
Spee, Fr. — I: 333, 340, **488**
Sprenger, J. — I: 328, 337, **487**, 488
«Staatssozialist» — II: 160

Stael-Holstein, H. v. — II: 307, 452
Stahl (Stahlen), H. — I: 309, 409, 483, 484, 489, 496; II: 29, 423
Stange — II: 300
Stein, K. v. — I: 378, 492
Stella, Erasmus — I: 291, 481
Stern, B. — II: 457
«Storfursten» (aurulaev) — I: 449, 450
«St. Petersburger Herold» — II: 323, 453
Straubing — I: 343
Strieck, H. — I: 346
Stryk — II: 300
«Sturlangs Sagas» — I: 284, 479
Sturluson, Sn. — I: 480
Stöcker, A. — II: 160, 174, 439, 441
Stüber, L. — I: 337
Suburg, L. — I: 26; II: 443
Suburgid — I: 26
Suigussaar, M. — I: 23, 38
Suija, P. — II: 165, 174, 178, 364, 439, 449, 460
Suomen Kansanvalistusseura — I: 425, 497; II: 153, 438
Suuk, P. — II: 453
Säbelmann (Kunileid), A. — I: 21, 36
Szytt, v. — II: 300

Žukovski — II: 448

Taara — I: 283, 351
Tabelin (rahvavanem) — I: 297
Tacitus, P. C. — I: 290, 291, 480
Taev, K. — I: 473, 476
«Tallinna Sõber» — I: 17, 38, 40; II: 217, 219—222, 230, 256, 261, 270, 320, 323, 357—359, 395, 412, 443, 444, 453, 463
Tammann, J. — I: 25; II: 364, 460
Tartu Eesti Põllumeeste Selts — I: 34—36, 228, 258, 267, 353—357, 434, 437, 477, 489, 490, 491; II: 97, 103, 299, 308, 309, 312, 433, 451—453
«Tartu Eesti Seitung» — I: 40; II: 220, 221, 285, 443, 449, 450
Taube — II: 300
Teckel, P. — II: 334, 456
Tedre, Ü. — II: 434
Thaer, A. — I: 354, 489—490
Thal, A. — I: 27
Thal, J. (C. R. J. mõrsja) — I: 25, 27, 472, 474, 490, 492
Thalibald — II: 62
Tharapita — I: 283
Theodorich (munk) — I: 479
Theodorik (kuningas) — I: 287, 288, 294, 480; II: 59, 427
Thomasius, Chr. — I: 342, 488
Thomson, A. — I: 27
Thomson, I. — I: 27, 476
Thor Helle, A. — I: 309, 483; II: 423
Timur (Tamerlan) — II: 24, 423
Toots, J. — II: 299, 451
Topelius, Z. — II: 127, 436
Tschudi, Fr. v. — I: 28, 228, 229, 343, 477
Tšernjavski — II: 300
Tšernõševski, V. G. — I: 11
Tšingis — II: 24, 423
Tuglas, F. — I: 499; II: 442, 454, 456, 466, 467
Tõnisson, M. — II: 357—360, 459, 461
Tõnnsohn, J. — II: 94, 431, 432

Uldenägu (rahvavanem) — I: 290
Ullmann, C. — I: 314—316, 486
Undritz, P. — I: 391, 494

Vaade (rahvavanem) — I: 290
Waeber, A. — II: 445
Wahren — I: 439
«Vaimuvaranduse ehk eesti õpetuseraamatute laialilaotamise selts» — I: 32
Valdemar (kuningas) — I: 296
Valdemär (Woldemar), Kr. — I: 16, 23; II: 61, 427, 430, 438, 452
Valens (keiser) — I: 323, 487
«Valgus» (kavatsetud ajaleht) — I: 18

«Valgus» (ajaleht) — II: 324, 369, 370, 407, 453, 454, 461, 465, 466
Walter, C. F. — I: 316, 317, 486
Walterberg — I: 423
Vanaisa (Vanataat) — I: 284, 285
Vane (rahvavanem) — I: 290
Vanemuine — I: 284, 285, 390
«Vanemuine» (lauluselts) — I: 16, 20, 23, 33, 482, 486; II: 441, 453
Vapsikas (täkk) — II: 305
Vares, M. — II: 460
Varibul (rahvavanem) — I: 290
Washington, G. — II: 55, 426
Vegeve Jaan — I: 346
Weizenberg, P. — II: 274, 449
Weitzenberg, J. — I: 12, 14, 25, 476; II: 65, 428
Weltherus, J. A. — I: 409, 496; II: 29, 423
«Wendensche Zeitung» — II: 457
Vesike (rahvavanem) — I: 290
Veske, M. — I: 19, 42, 499; II: 123, 324, 333, 335, 338, 364, 435, 436, 454—457, 467
Westhard — I: 298, 482
Viardot-Carcia — I: 27
Viboane — I: 284, 285
Wiedemann, F. J. — I: 7, 312, 485; II: 39, 336, 424, 456, 468
Wieland, Chr. M. — I: 398, 494
Viires, A. — II: 435
«Viis kena juttu» — II: 45, 425
Wilhelm (keiser) — II: 284, 404
Wilhelm von Modena — I: 290, 298, 480, 482
Vilhelmson, J. — II: 453
Viljandi Eesti Põllumeeste Selts — I: 24, 35, 36, 42, 412, 493, 494, 497; II: 213, 279, 299, 303, 304, 308, 313, 354, 449, 451, 452, 453
«Villem Molnau» (teos) — II: 44, 47, 425
Wimpffen — II: 432
Winkler, G. — I: 391, 494
Virginius, A. — I: 309. 483
Witte, Fr. — II: 28, 423
Vladimir (suurvürst) — I: 289, 295, 480, 481
Wolff, parun — II: 300
Wolff, prof. — II: 300, 303
Voltaire — I: 11
Vottele (rahvavanem) — I: 290
Võru Eesti Põllumeeste Selts — I: 35, 36
Wächterstein — I: 423
Väänjas, K. — II: 75, 428
Wühner, H. — I: 33; II: 457

Õpetatud Eesti Selts — I: 311, 312, 317, 318, 467, 479, 482, 484—486; II: 427, 465, 467
Õunapuu, K. — I: 476

Oettingen — II: 311
Oettingen, E. v. — II: 300
Oettingen, G. v. — II: 300

«Ühendus» (selts) — II: 453
Uexküll von Güldenband — II: 248, 299, 445, 451

«Ynglinga-saaga» — I: 480

«Zeitung für das nordöstliche Deutschland» — I: 270
«Zeitung für Stadt und Land» — I: 40; II: 89. 140, 169, 192, 249, 312, 321, 322, 437
Zimse, J. — vt. Cimze, J.
Zinzendorf, N. L. v. — I: 482
Zum Waldflichen («kurat») — I: 330.

SISUKORD

Artiklid

1. Rahvas ja seisus 7
2. Kuidas teeme rahvale kooliasjad armsaks? 11
3. Ema-armastusest 15
4. Meie küla- ja kihelkonnakoolid 20
5. Uraal-altai keeleselts 24
6. Mis meil hädasti tarvis tähele panna 27
7. Rahva kasvatamisest 31
8. Koolmeister ja koolivanem 36
9. Uus raamat. «Emajõe ööbik» 42
10. Mõnest uuest raamatust 44
11. Kroonu madruste-koolist 48
12. Veel mõni sõna põllutöö asjust 51
13. Millal on üks rahvas nii kaugel, et teda õigusega omaenese jalge peale võib seada? 55
14. Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres 59
15. Missugune kirjutamise-viis saab võitma, kas vana või uus loomulik viis? 63
16. Paldiski 67
17. Viina joomine. I 70
" " II. Abi viina vastu! 74
" " III. Veel natuke viina asjust 78
18. Kust tuli mullu nähtud väljarändamise tuju eesti talupoegadele ja kuidas oli seesugune hull tuju üleüldse võimalik? 80
19. Mõnda meie kooliasjadest 85
20. Üks sõna vallakoolidest 90
21. Üks vastus mitmele vastalisele 92
22. Mis ennem tarvis, seda hakakem ennem peale 96
23. Vastus koolirevidendi C. E. H. kirja peale 99
24. «Mis hiilgab, ei ole mitte igakord kuld; mis trükitud, ei ole igakord õige» 102
25. Ebausu ohver 106
26. Eesti põllumeeste seltsid ja «Baltische Wochenschrift» . 110
27. Sobimatuist vallavanematest 116
28. Meie tahtmised ja eesmärgid 120
29. Meie tütarlaste kasvatamine
I 125
II 128
III 130

30. Kust tuleb, et praegu nii palju vargusepattu meie maal leida on?
I 133
II 135
31. Liivimaa mõisnikkude viimane maapäev Riias . . . 139
32. Kuidas «Sakalat» siiamaale vastu on võetud 142
33. Rahvariided 146
34. Meie noorte inimeste elust maal 150
35. Läänemere laevad ja laevamehed 155
36. Meie aeg 159
37. «Sakala» väljaandja avalik vastus õpetaja J. Hurda avaliku kirja peale 162
38. «Sakala» väljaandja avalik vastus kirikhärra J. Hurda teise kirja peale 165
39. Isamaa-armastus ja kohused 181
40. Uued valla-ametnikud ja nende valimine
I 184
II 186
III 188
41. On meie talupoja-seisus juba nii kaugel, et oma kodumaa valitsemisest osa võib võtta? 191
42. Uue aasta soovimised 195
43. * * * 198
44. Kahjulikud liikumised
I 200
II 202
III 204
IV 206
45. * * * 213
46. «Sakala» ja tema lugejad 214
47. «Tallinna Sõber» ja tema püüdmised 219
48. Noomitusesõna õigel ajal 224
49. Vallavanemate kohused 226
50. «Eesti Postimehele» vastus ja seletus 229
51. Võõrausulised ja meie kohused nende vastu. I . . . 234
52. Muudatused meie kogukonna-seaduses
I 238
II 241
III 243
53. Kust uuema aja uurimiste järgi sotsialismust ja kommunismust üles leitud 248
54. «Eesti Postimehe» baltialasteus 253
55. Kuidas «Eesti Postimees» riigivalitsuse nime kurjasti pruugib 259
56. Üleliiga palju 265
57. «Eesti Postimees»
I 270
II 275
58. Vaidlemise ja vaidlemise vahel on vahe 282
59. Jahiõigusest talumaade peal 289
60. Meie tütarlaste koolitamisest 293

61. * * * 296
62. Esimene põllutöö-kongress Riias
I 299
II 301
III 304
IV 308
V 311
63. Meie laevasõit ja laevameeste koolid 314
64. Kahjulikud avaldused 317
65. Tühjad kaebtused 319
66. Enam ühendust ja ühtmeelt on meil tarvis 323
67. Kuidas meile uusi takistusi valmistatakse 327
68. Baltlased ja Eesti Kirjameeste Selts
I 331
II 336
69. Avalik vastusekiri meie lauluisale dr. Kreutzwaldile . . 342
70. Rasked ajad ja abi 347
71. Vana aasta on lõppemas, uus tulemas 349
72. Aasta lõpetuseks 351
73. Veel natukene põllutöö-kongressist, mis veebruarikuul Riias ära peeti 354
74. Ikka edasi 357
75. «Eesti Postimees» 362
76. Aleksandri-kooli asjadest 364
77. Veel kord Hurt 367
78. A. Grenzsteini «Oleviku» esimene number 369
79. Meie aeg 372
80. Rasked ajad 375
81. Mõni sõna toimetaja poolt 376
82. Popside elust 378

Följetonid

1. 383
2. «Sakala» väljaandja kimbus 384
3. 385
4. 387
5. 388
6. 389
7. 390
8. 391
9. 393
10. 394
11. 395
12. 396
13. 398
14. 399
15 401
16. 402

17. Eestipoiga ja Baltipapa 404
18. 405
19. 407
20. 408
21. 409
22. 411
23. 412
24. 414
25. 415
26. 417
27. 418

Kommentaarid

Artiklid 421
Följetonid 462

Nimede ja aineregister 469

Карл Роберт Якобсон

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ II

На эстонском языке.

Оформление А. Коэметса.

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja E. Elisto

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja O. Kasemets

Korrektorid A. Kalberg ja E. Toots

Ladumisele antud 31. III 1959. Trükkimisele antud 9 IX 1959. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 30.5+1 kleebis. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2..,07. Arvutuspoognaid 23,28. Trükiarv 10 000. Tellim se nr. 688. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tän. 54/58.

Hind rbl. 9.20

7—6

A
22620
187648

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1 0300 00123361 0